GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Gazi
1926

ZANAAT, ÜRETİM VE TASARIM BAĞLAMINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR VE KATILIMCI TASARIM MODELİ ÖNERİSİ: KAHRAMANMARAŞ YEMENİLERİ

Hatice Kübra ARIKAN

DOKTORA TEZİ
ENDÜSTRİYEL TASARIM ANA BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ŞUBAT 2023

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hatice Kübra ARIKAN

24/02/2023

ZANAAT, ÜRETİM VE TASARIM BAĞLAMINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR VE KATILIMCI TASARIM MODELİ ÖNERİSİ: KAHRAMANMARAŞ YEMENİLERİ

(Doktora Tezi)

Hatice Kübra ARIKAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Şubat 2023

ÖZET

Bu tez çalışmasında, Anadolu ayak giyim kültürünün önemli bir parçası olan Kahramanmaraş yemenisi ve zanaatının sürdürülebilirliğini ürün ve üretim bağlamında yeni ürün geliştirme sürecinde katılımcı ve işbirlikçi tasarım yoluyla incelenmiştir. Araştırmacı, Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirlik çalışma başlıklarını belirlemek amacıyla literatür taraması ve Kahramanmaraş'ta ve çevre ilde bu zanaatı gerçekleştiren zanaatkarlar ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirmiştir. Daha sonra, ürün ve üretim bağlamında sürdürülebilirlik çalışmalarında uygulanabilecek tasarım müdahale başlıklarının belirlenebilmesi için araştırmacının aracı-gözlemci olarak yer aldığı iki keşif çalışması gerçekleştirilmiştir. Sonrasında üniversitelerin endüstriyel tasarım, tekstil ve moda tasarımı ve geleneksel el sanatları bölümlerinden lisansüstü öğrencileri veya mezunlarından teşkil, iki farklı tip grupta (karma ve homojen) geçekleştirilen çalıştay, pandemi süreci nedeniyle sanal platformda düzenlenmiştir. Çalıştay video kaydı, ürün eskiz çalışmaları, alan notları ve fotoğrafları ile belgelenmiştir. Çalıştayda, her grubun sanal atölye çalışması, kendi süreci içerisinde süreç ve sonuç ürün olarak değerlendirilmiştir. Her bir grup çalıştayında mevcut Kahramanmaraş yemenisinin özgün değeri içerisinde; görsel niteliği olarak estetik değeri, kullanım dâhilinde işlevsel değeri, malzemeye dair yapılabilecek yenilikler, üretim sürecinde alet ve edevata dair yenilik ve belirli kullanıcı kitleleri için özelleştirilmiş yemeniler olarak sürdürülebilir tasarım hususları sorgulanarak yeni yemenilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çalıştay kapsamında tasarımcı olan araştırmacı, katılımcıların, zanaatkârın üretim sürecine uygun yeni ürün geliştirme sürecinde eylemin kolaylaştırılmasını, kolektif çalışmayı destekleyen ve zanaatkarın sonuç ürünün prototip süreci gerçekleştirmesinde aracı olduğu bir süreci tasarlamıştır. Çalışma kapsamında Kahramanmaraş yemeni zanaatı özelinde zanaat üretimi geçekleştirilen uygulamalar sonucunda, geleneksel ayak giyim ürünleri üretimlerini katılımcı, zanaatkâr ve tasarımcı işbirliğinde ürün geliştirme süreçlerinde kullanabilecekleri müdahale metodolojisi sunulmuştur.

BilimKodu	:	80302
AnahtarKelimeler	:	Zanaat, sürdürülebilirlik, katılımcı tasarım, Kahramanmaraş yemenileri, yerel üretim, kültürel sürdürülebilirlik
SayfaAdedi	:	392
Danışman	:	Prof. Dr. Dilek AKBULUT

A MODEL PROPOSAL ADOPTING SUSTAINABLE AND PARTICIPATORY DESIGN APPROACH IN CONTEXT CRAFT, PRODUCTION AND DESIGN: KAHRAMANMARAŞ TRADITIONAL SHOES YEMENİ

(Ph. D. Thesis)

Hatice Kübra ARIKAN

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

February 2023

ABSTRACT

In this study, the sustainability of Kahramanmaraş yemeni and craft, which is an important part of Anatolian footwear culture, was examined in the context of product and production through participatory and collaborative design in the new product development process. Firstly, two exploratory studies were carried out in which the researcher was involved as a mediator-observer in order to determine the design intervention topics that could be applied in sustainability studies in the context of product and production. Afterwards, the workshop, which was held in two different types of groups (mixed and homogeneous) consisting of graduate students or graduates from the departments of industrial design, textile and fashion design and traditional handicrafts, was held on a virtual platform due to the pandemic process. The workshop was documented with video recording, product sketches, field notes and photographs. In the workshop the virtual workshop of each group was evaluated as a process and a result product within its own process. Within the core value of the existing Kahramanmaraş yemeni in each group workshop, it is aimed to develop new food products by questioning sustainability concerns with its aesthetic value as its visual quality, its functional value in use, innovations that can be made about the material, innovation in tools and equipment in the production process, and the titles of customized yemeni for certain user groups. The researcher, who became a designer within the scope of the workshop designed a process that facilitates the action of the participants in the new product development process suitable for the craftsman's production process, supports collective work, and is a mediator in the prototype process of the final product. Within the scope of the study, an intervention methodology that can be used in the product development processes of traditional footwear productions in cooperation with participants, craftsmen and designers was presented, as a result of the practices in which craft production was carried out specifically for the Kahramanmaraş yemeni craft.

ScienceCode : 80302

KeyWords : Craft, sustainability, participatory design, traditional shoe, Kahramanmaraş yemeni, local production, cultural sustainability

PageNumber : 392

Supervisor : Prof. Dr. Dilek AKBULUT

TEŞEKKÜR

Öncelikle çalışma süresince akademik deneyimlerini paylaşan, uzun ve yoğun araştırma sürecinde beni sabırla karşılayan ve desteğini hissettiğim değerli tez danışmanım Prof. Dr. Dilek AKBULUT'a samimiyetle minnetarlığımı ifade etmek isterim. Akademik derinliği ve yaşama tasarım açışından bakışıyla sevgili hocam ile hem asistanlığım süresince hem de bu tez konusu ile birlikte çalışma fırsatı bulduğum için kendimi şanslı hissediyorum.

Çalışmamın araştırma aşamasında ve ürün geliştirme süresince yapıcı eleştirileriyle çalışmamın olgunlaşmasında değerli görüş ve önerileri ile katkıda bulunan ve beni sabırla dinleyen tez izleme komitesi hocalarım Prof. Dr. Gülay HASDOĞAN ve Prof. Dr. H. Güçlü YAVUZCAN'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Doktora eğitim süresince alanda ve akademik hayatımın başlangıcından bu yana üzerimde emeği geçen tüm hocalarıma, özellikle de bana kazandırdığı akademik perspektif ve derinlik, dolayısıyla sevgili hocam Prof. Dr. Abdullah TOĞAY'a ve Prof. Dr. Serkan GÜNEŞ'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca tez savunma sürecimde değerli yorumları ile katkıda bulunan Prof. Dr. Çağla DOĞAN hocama teşekkür ederim. Çalışmamda yer alan değerli Kahramanmaraş yemeni zanaatkârlarına, geleneksel el sanatçılarına ve zamanlarını ayırarak destek veren çalıştay katılımcılarıma teşekkür ederim.

Bugüne kadar manevi destekleri için çalışma arkadaşlarıma; sevgilerini ve dualarını hiçbir zaman esirgemeyen çok değerli babama, anneme ve aileme teşekkür ederim. Süreç boyunca beni sabırla bekleyen, hayatımdaki varlığıyla her zaman bana "yaparsan biter" mottosu ile motivason gücü veren değerli eşime teşekkürlerimi sunarım. Ve sizden bahsetmesem bu tez çalışmasının heyecanı ve anlamı yarım kalır. Bu tez çalışmasının gece mesaisi arkadaşları Naz'ıma ve son aşamada katılan Kaan'ıma sonsuz sevgilerimi sunuyorum. Bu çalışma sizinle güzel, değerli ve kıymetli…

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv

ABSTRACT v

TEŞEKKÜR vi

İÇİNDEKİLER vii

ÇİZELGELERİN LİSTESİ xiii

ŞEKİLLERİN LİSTESİ xv

RESİMLERİN LİSTESİ xvii

KISALTMALAR xxiii

1. GİRİŞ 1

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE TASARIM ODAĞINDA ZANAAT 17

2.1. Sürdürülebilirlik İçin Tasarım 17

2.1.1. Sürdürülebilir tasarımda yaklaşımlar 21

2.1.2. Sürdürülebilir tasarımda sosyal ve kültürürel kapsam 23

2.2. Zanaatların Sürdürülebilirliği İçin Tasarım 27

2.3. Zanaatların Tasarım Aracılığıyla Sürdürülebilirliğinde Yaklaşımlar 37

2.3.1. "Yeniden tasarım" aracılığıyla zanaatların sürdürülebilirliği 46

2.3.2. Zanaatların sürdürülebilirliği aracılığıyla sosyal tasarım kapsamında zanaatkârın sürdürülebilirliği 50

2.3.3. Zanaatların sürdürülebilirliğinde tasarımcının rolleri 52

3. KAHRAMANMARAŞ YEMENİ ZANAATININ YENİDEN TASARIM ARACILIĞI İLE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ 55

3.1. Dünyada Ayak Giyim Ürünleri 55

3.1.1. Dünyada ayakkabı kökenleri ve çeşitleri 56

3.1.2. Türklerde ayakkabının tarihçesi 64

Sayfa

3.2. Kahramanmaraş ve Köşkerlik Geleneği 68

3.2.1. Kahramanmaraş ili 68

3.2.2. Kahramanmaraş'ta icra edilen geleneksel sanatlar ve zanaatlar 74

3.2.3. Kahramanmaraş'ta icra edilen saraciye geleneği, işlemeler ve aba dokumacılığı 76

3.3. Köşkerlik Geleneği Ve Yemeni Zanaatı 82

3.3.1. Yemeni üretimi ve aşamaları 85

3.3.2. Yemeni yapımında kullanılan malzemeler 87

3.3.3. Yemeni üretimi ve aşamaları 90

3.4. Yemeni ve Zanaatının Mevcut Durumu 94

3.5. Zanaattan Yarı Endüstriye: Ayakkabı Sanayi 100

3.5.1. Ayakkabı üretim süreci 102

3.5.2. Ayakkabı üretiminde kullanılan malzemeler 104

3.5.3. Ayakkabı üretiminde kullanılan makineler 108

3.6. Kahramanmaraş Yemenisinin Tasarım Aracılığıyla Sürdürülebilirliği 111

4. METODOLOJİ 115

4.1. Katılımcı Tasarım Aracılığıyla Araştırma 115

4.1.1. Tasarım yoluyla araştırma 116

4.1.2. Tasarım araştırması basamakları 121

4.1.3. Zanaat üretim sürecinde birlikte tasarım 126

4.1.4. Katılımcı gözlem araştırması ("Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" ve "Modern Yemeni") 132

4.1.5. Katılımcı eylem araştırması ("Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi") 136

4.1.6. Katılımcı tasarım yoluyla araştırmada güvenirlik sorusu 140

Sayfa

4.1.7. Araştırmanın odağı: Kahramanmaraş yemeni zanaatı kapsamında şekillenentasarım uygulamaları 141

4.1.8. Araştırmanın odağı: Kahramanmaraş yemeni zanaatı kapsamında şekillenen tasarım uygulamaları katılımcıları 142

4.2. Katılımcı Tasarlama Aracılığıyla Araştırma 143

4.2.1. Analiz tablosu 145

4.2.2. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayının sonuçları: Tasarımla ilgili hususlar ve kaygıların akış şemaları 147

4.3. Tasarım Atölyeleri 149

4.3.1. Katılımcı tasarım yoluyla araştırma aracı olarak tasarım atölyesi 151

4.3.2. Grup tartışmaları 155

4.3.3. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştay sonuçlarının analizi 156

4.4. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" Çalıştay Eskizlerin Üretimi ve Süreci 158

4.5. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" Çalıştayı Analizi 159

5. "SÜRDÜRÜLEBİLİR ZANAAT-TASARIM SANAL ATÖLYESİ" KEŞİF ÇALIŞMALARI 161

5.1. "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" Keşif Çalışması 161

5.1.1. Araştırma ortamı 162

5.1.2. Araştırmanın amacı 165

5.1.3. Araştırmacının rolü 166

5.1.4. Örneklem 167

5.1.5. "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" keşif çalışması görüşme takvimi ve üretim süreci 167

5.1.6. Bulgular 172

5.2. "Modern Yemeni" Keşif Çalışması 176

5.2.1. Araştırma ortamı "Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü (KOE) 177

Sayfa

5.2.2. Araştırmanın amacı 181

5.2.3. Araştırmacının rolü 181

5.2.4. Örneklem 182

5.2.5. "Modern Yemeni" keşif çalışması görüşme takvimi ve üretim süreci 183

5.2.6. Bulgular 189

5.3. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Atölyesi" Çalıştay Süreci İçin Ortaya Çıkarılan Tasarım Hususları 194

5.3.1. Bulgular 195

5.3.2. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştay süreci için ortaya çıkarılan tasarım hususları başlıkları 198

6. "SÜRDÜRÜLEBİLİR ZANAAT-TASARIM SANAL ATÖLYESİ" ÇALIŞTAYI 199

6.1. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" Çalıştayı Planlaması 200

6.1.1. Örneklem 203

6.1.2. Araştırma ortamı 203

6.1.3. Katılımcılar 203

6.1.4. Katılımcıların kodlanması 204

6.1.5. Araştırmacının rolü 204

6.2. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" Çalıştay Yapısı 205

6.3. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" Çalıştay Çıktıları 210

6.3.1. Karma grup sanal atölye çalıştayları 211

6.3.2. Karma grup çalıştayı süreç değerlendirmesi 233

6.3.3. Homojen grup çalştayı 234

6.3.4. Homojen grup çalıştayı süreç değerlendirmesi 255

6.3.5. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı değerlendirmeleri 255

Sayfa

6.3.6. Anket değerlendirmeleri..... 256

6.3.7. Grupların genel değerlendirilmesi..... 278

6.3.8. Katılımcı tasarımda yemeni zanaatkârı..... 279

6.3.9. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayından çıkan ürün özellikleri..... 280

6.3.10. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında tasarımcının rolü..... 284

6.4. Sürdürülebilir Tasarım Süreci İçin Sürdürülebilirlikle İlgili Hususlar Ve Ürün Özellikleri Akış Şeması..... 287

7. KATILIMCI TASARIM ARACILIĞI İLE SÜRDÜRÜLEBİLİR KAHRAMANMARAŞ YEMENİ ZANAATI İÇİN MODEL ÖNERİSİ..... 297

7.1. Modelin Belirlenmesine Yönelik Çalışmalar..... 297

7.1.1. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı eskizlerinin prototip çalışması..... 299

7.1.2. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarın Sanal Atölyesi" çalıştayı: zanaatkâr görüşme analizi..... 306

7.2. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" Çalıştayı Çıktılarının Sosyal Sürdürülebilirlik Etkisi..... 312

7.3. Yemeni Zanaatı Odağında Sürdürülebilir ve Katılımcı Tasarım Yaklaşımını Benimseyen Model..... 316

7.3.1. Tasarım müdahalesiningerçekleştirilebileceği alanlar..... 317

7.3.2. Üretim sürecinde ürün geliştirmeye yönelik müdahale alanları..... 322

7.4. Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım ve Katılımcı Tasarım Yaklaşımını Benimseyen Model..... 329

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME..... 337

8.1. Araştırmanın Özeti..... 337

8.2. Araştırma Sorularının Yanıtlanması..... 338

8.2.1. Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirlik yaklaşımları nelerdir? Ne olmalıdır?..... 339

Sayfa

8.2.2. Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğinde ürün ve üretim bağlamında tasarımın müdahale edeceği hususlar nelerdir? 342

8.2.3. Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğinde tasarımcı-zanaatkâr işbirliğinde tasarımcının yer alabileceği roller nelerdir? 344

8.2.4. Kahramanmaraş yemeni zanaatının güncel yaklaşımlarla sürdürülebilirliğinde süreç nasıl tanımlanabilir? 347

8.3. Araştırmanın Sınırlılıkları 350

8.4. Bilginin Yaygınlaştırılması İçin Gelecek Çalışma Önerileri 351

KAYNAKLAR 353

EKLER 367

EK-1. Kahramanmaraş'ta ve komşu il Gaziantep'te köşkerlik geleneğini icra eden zanaatkârlara uygulanan yarı-yapılandırılmış görüşme soruları 368

EK-2. Kahramanmaraş yemenisi coğrafi işaret belgesi 369

EK-3. Kahramanmaraş'ta geleneksel el sanatı icra eden sanatçıya uygulanan yarı-yapılandırılmış görüşme soruları 372

EK-4. "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" tescil belgesi 373

EK-5. Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü çalışma izni 374

EK-6. "Modern Yemeni" tescil belgesi 375

EK-7. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal atölyesi" çalıştayı katılımcı izin formu 376

EK-8. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı katılımcı mezuniyet bilgileri 377

EK-9."Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında araştırmacının katılımcılara gerçekleştirdiği sunum 378

EK-10. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı anket formları: Anket- 1 382

EK-11. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı anket formları: Anket- 2 386

ÖZGEÇMİŞ 391

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge **Sayfa**

Çizelge 1.1. Bu tez çalışmasının araştırma basamakları 13

Çizelge 4.1. Tasarım ve tasarım bilimi süreç basamakları ve diğer araştırma biçimleri ile karşılaştırılması..... 123

Çizelge 5.1. "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" görüşme takvimi ve süreç içeriği 168

Çizelge 6.1. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" grup çalıştaylarının aşama süreleri..... 211

Çizelge 6.2. Karma 1 grubu çalıştay süreci ve aşamaları 215

Çizelge 6.3. Karma 2 grubu çalıştay süreci ve aşamaları 221

Çizelge 6.4. Karma 3 grubu çalıştay süreci ve aşamaları 228

Çizelge 6.5. Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü grubu çalıştay süreci ve aşamaları 239

Çizelge 6.6. Homojen Geleneksel El Sanatları Bölümü grubu çalıştay süreci ve aşamaları 247

Çizelge 6.7. Homojen Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü grubu çalıştay süreci ve aşamaları 252

Çizelge 6.8. Karma grupların bireysel tasarım aşaması süreci (Anket 2)..... 259

Çizelge 6.9. Karma grup katılımcılarının kullanıcı deneyimi üzerine cevapları (Anket 2) 261

Çizelge 6.10. Karma grup katılımcı tasarım süreci aşamaları(Anket 2)..... 263

Çizelge 6.11. Karma grup katılımcıların katılımcı tasarım aşaması sürecine yönelik ifadelere verdikleri yanıtların dağılımı (Anket 2)..... 264

Çizelge 6.12. Homojen gruplardaki katılımcıların bireysel aşamada verdikleri yanıtlar (Anket 2)..... 268

Çizelge 6.13. Homojen grup katılımcılarının kullanıcı deneyimi ve üretim süreci hakkında verdikleri yanıtlar (Anket 2)..... 270

Çizelge 6.14. Çalıştay öncesi ve sürecinde katılımcıların yaptıkları araştırma çeşitleri ve dağılımı (Anket 2) 272

Çizelge **Sayfa**

Çizelge 6.15. Homojen grup katılımcılarının katılımcı tasarım sürecine yönelik ifadelere verdikleri yanıtların dağılımı (Anket 2) 274

Çizelge 6.16. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayından elde edilen veriler (karma gruplar) 291

Çizelge 6.17. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayından elde edilen veriler (homojen gruplar) 293

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil **Sayfa**

Şekil 2.1. El sanatlarının ve zanaatların sürdürülebilirliğe katkısı için bir ekosistem tasarlamak 34

Şekil 3.1. Kahramanmaraş'ta icra edilen geleneksel sanatlar ve zanaatlar 75

Şekil 3.2. Yemeni üretim aşamaları 87

Şekil 3.3. Kahramanmaraş yemeni zanaatı ve kavramsal harita çalışması 98

Şekil 3.4. Kahramanmaraş'ta ayak giyim ürünlerini üreten birimler 99

Şekil 3.5. Ayakkabı yapımında kullanılan sürdürülebilir malzeme grupları 105

Şekil 3.6. Ayakkabı tabanı ve sayası üretiminde kullanılan malzemeler 105

Şekil 3.7. Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için tasarım müdahale başlıkları 113

Şekil 4.1. Tasarım için araştırma şeması 117

Şekil 4.2. Tasarım yoluyla araştırma şeması 119

Şekil 4.3. Tasarım bilimi araştırma modeli ve işlem basamakları 124

Şekil 4.4. Peffers'e göre 6 basamaklı araştırma basamakları ve çalışmadaki araştırma basamakları 126

Şekil 4.5. Ürün ve hizmetlerin tasarımı ve geliştirilmesi sürecinde insan odaklı tasarım araştırmasının mevcut durumu 129

Şekil 4.6. Tasarım sürecinde kullanıcıların, araştırmacıların ve tasarımcıların tasarım sürecinde geleneksel rolleri ve birlikte tasarım sürecindeki birleşimleri 130

Şekil 4.7. Kolektif tasarımın kavramsal çerçevesi 131

Şekil 4.8. Eylem araştırması aşamaları 137

Şekil 4.9. Çalışmanın genel hatlarının şematik gösterimi 138

Şekil 4.10. Bu çalışmada kullanılan katılımcı-işbirlikçi tasarım yoluyla araştırmanın adımları 139

Şekil 4.11. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı grup çalışması akış şeması 147

Şekil **Sayfa**

Şekil 4.12. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı için temel alınmış katılımcı süreç şeması 149

Şekil 4.13. Tez çalışması için formüle edilen tasarım atölye yapısı 153

Şekil 6.1. Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı gruplarının düzeni. 206

Şekil 6.2. Karma grupların kullanıcı deneyimine ihtiyaç duydukları aşamalar ve ihtiyaç duyan katılımcı sayıları 262

Şekil 6.3. Homojen grup katılımcılarının kullanıcı deneyimine ihtiyaç duydukları aşamalar ve katılımcı sayıları (Anket 2) 271

Şekil 6.4. Çalıştay öncesi ve sürecinde katılımcıların yaptıkları araştırma çeşitleri ve dağılımı (Anket 2) 272

Şekil 6.5. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı sürdürülebilir çıktılarının stratejilerle gösterimi 288

Şekil 7.1. Köşkerlik geleneğinde üretimin sürdürülebilirliği için zanaatkar ile tasarımcının işbirlikçi tasarım yaklaşımını benimseyen modeli 328

Şekil 7.2. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayından ortaya çıkarılan sürdürülebilir katılımcı tasarım aracılığıyla zanaat üretim süreci model uygulaması 335

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim **Sayfa**

Resim 1.1. Köşkerlik geleneği, yemeni zanaatı ve katılımcı tasarım yoluyla sürdürülebilirliği 9

Resim 2.1. Geleneksel Orkney Sandalyesi 33

Resim 2.2. Kahramanmaraş yemenisi zanaatkârının sosyal medya aracılığı ile dijital pazarlama alanı 39

Resim 2.3. Zanaat ürünlerinin girişimci tarafından sanal ortamda pazarlanması örneği 40

Resim 2.4. Mardin ÇATOM Beceri Geliştirme Çalışması 41

Resim 2.5. Tasarımcı olarak zanaatkâr 43

Resim 2.6. "Zanaattan Tasarıma" zanaatların sürdürülebilirliğinde zanaat-tasarım işbirliği örneği 44

Resim 2.7. Yerel merkez oluşturularak zanaatların sürdürülebilirliği kapsamında "Made in Şişhane" projesi örneği 46

Resim 3.1. Ahşaptan yapılmış sandalet örneği, Mısır 57

Resim 3.2. Mısır Sandaleti (altından yapılmış), Kahire Müzesi 57

Resim 3.3. Papirüsten yapılmış sandalet 58

Resim 3.4. Japon terliği "geta" 58

Resim 3.5. Sandalet çeşitleri: Pedila, krepis, askeri konçlu sandalet kothurnus 59

Resim 3.6. Somon balığının derisinden yapılmış geleneksel Japon botları 60

Resim 3.7. Timsah biçimli deri sandalet, Gana 60

Resim 3.8. "Wula" Kuzey Çin'de giyilen ayakkabı 60

Resim 3.9. Ahşaptan yapılmış bütün olarak ayak giysileri 61

Resim 3.10. Poulaine 62

Resim 3.11. Ayakkabı koruyucusu 62

Resim 3.12. Duck, bear's, puffed ve armor-mahmuzlu yunan ayakkabı çeşitleri 63

Resim 3.13. Chopin adı verilen farklı malzemelerden yapılmış yüksek topuklu terlik çeşitleri 63

Resim **Sayfa**

Resim 3.14. Orta Asya'da çizme ve ayakkabı çeşitleri 66

Resim 3.15. Ahşap banyo terlikleri "nalın" 67

Resim 3.16. Maraş işi nakışı örnekleri: Maraş işi nakışı işleme esnasından (solda) (Nakışçı Eda), Maraş işi nakışı işlemeli ayakkabı çantası 78

Resim 3.17. Hesap işi nakışı örneği, Araştırmacının el becerisini gelişmek amacıyla Ödemiş ipeği kumaşı üzerine işlediği sehpa örtüsü örneği 79

Resim 3.18. Türk işi nakışı örneği 79

Resim 3.19. Aba örneği 80

Resim 3.20. Deri üzeri yakma tekniği uygulanmış yemeni 81

Resim 3.21. Deri üzeri yakma tekniği uygulanmış çanta 82

Resim 3.22. Craft baskı uç çeşitleri 82

Resim 3.23. "Kahramanmaraş yemenisi 84

Resim 3.24. Kahramanmaraş yemenisini oluşturan ana parçalar 85

Resim 3.25. Kahramanmaraş yemenisi yapımında kullanılan alet ve edevatlar..... 88

Resim 3.26. Kahramanmaraş yemenisi yapımında kullanılan çiriş-kil karışımı ve iki tabanlık arasına sürülme aşamaları 92

Resim 3.27. Kahramanmaraş yemenisi yapımında kullanılan çiriş yapıştırıcısı ve saya-astar arasında sürülmüş durumu 93

Resim 3.28. Kahramanmaraş yemenisinin tersinden elde dikilmesi ve çevrilmesi 93

Resim 3.29. Kahramanmaraş yemenisinin kalıba çekildikten sonra boyanması 94

Resim 3.30. Yemeni zanaatkârı ve atölyesi 95

Resim 3.31. Ayakkabı üretiminde hazır tabanların kullanımı 104

Resim 3.32. Muz bitkisinin ekonomiye kazandırılması; muzdan tekstil yüzeyi üretilerek yapılan ürünler 106

Resim 3.33. Mantardan ve ananas bitkisinden yapılan ürünler 106

Resim 3.34. Balık derisinden elde edilen yüzey ile yapılan çanta 106

Resim **Sayfa**

Resim 3.35. Doğal ve sentetik malzemelerden üretilmiş modüler, çok katmanlı ayakkabı tasarımı 107

Resim 3.36. Bilgisayarlı kesim makinesi..... 109

Resim 3.37. Tek ve çift iğneli saya dikim makineleri 109

Resim 3.38. Klişe ve numeratör makinesi 111

Resim 4.1. Araştırmacının aldığı notlar..... 134

Resim 4.2. Çalıştay programında yer alan bir grubun sözel ifadelerin metin halindeki sunumu 160

Resim 5.1. Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" keşif çalışmasının yemeni dükkanın dış cephesinden ve ilk katından bir görüntü 164

Resim 5.2. "Geleneğin İşbirliğinde; Nakışlı Yemeniler" keşif çalışmasında sim sırma nakışlı işlemeli yemeni modelleri 174

Resim 5.3. "Geleneğin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" keşif çalışmasında hesap işi nakışlı işlemeli yemeni modeli 174

Resim 5.4. "Geleneğin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" keşif çalışmasında Türk işi nakışlı işlemeli yemeni modeli 175

Resim 5.5. Ekolojik baskı (ecoprint) tekniği ile pamuklu kumaş yüzeyine gül yaprak desenli giysi örneği 176

Resim 5.6. Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü..... 178

Resim 5.7. Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü Ayakkabı ve Saraciye Atölyesi ve zanaatkârları..... 179

Resim 5.8. KOE Ayakkabı ve Saraciye Atölyesi ürünleri..... 180

Resim 5.9. Yemeni kalıbının çıkarılması..... 184

Resim 5.10. Istampa çıkarma işlemi..... 184

Resim 5.11. Istampadan yemeni saya ve gamba parçalarının yüz ve astar derilerinden kesim işlemi 185

Resim 5.12. El dikişi yapılan saya ve gambanın dikiş makinesinde birleştirme işlemi 185

Resim 5.13. Yemeninin montaj işlemi; (a) yemeni montaj işlemi , (b) tabanlığa yerleştirilen malzeme, tabanlık malzemesi ile sayanın montajı 186

Resim **Sayfa**

Resim 5.14. Yeni yemeni modelin ıstampasının çıkarılması 187

Resim 5.15. Hakiki kösele tabanlığın hazırlanışı 188

Resim 5.16. Hakiki köselenin tabanlık olarak hazırlanmış hali (37 numara) 188

Resim 5.17. Sayaya metal dişin dikim işlemi ve kalıba montaj 189

Resim 5.18. Yeni yemeni modeline plastik dişli fermuarın dikilmesi 189

Resim 5.19. Araştırmacının katılımı ile gerçekleştirilen yemeni üretimi 191

Resim 5.20. "Modern Yemeni" çoklu kullanım imkânı sunan kişiselleştirilebilir yemeni modeli 193

Resim 5.21. Saraciye alanında kullanılan lazer yakma tekniğinin yemeni görselleştirilmesinde uygulanması ile elde edilen yeni yemeni tasarımı 194

Resim 5.22. Zanaatkârın ürettiği mevcut ürünler 196

Resim 6.1. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştay afişi 202

Resim 6.2. "Atölye Yemeni" instagram hesabı ekran görseli 208

Resim 6.3. Araştırmacının katılımcılara üretken araç olarak gönderdiği Kahramanmaraş yemenisi ve yemeninin ana parçalarının açık hali 209

Resim 6.4. Karma 1 grubu bireysel tasarım aşaması çıktı görselleri; (a) K1E, (b) K1M ve (c) K1G 212

Resim 6.5. Karma 1 grubu katılımcı tasarım aşaması çıktıları; (a) K1E, (b) K1E, (c) K1G 214

Resim 6.6. Karma 1 grubu katılımcılarının çalıştay esnasında internet araştırması sürecinden bir görüntü 217

Resim 6.7. Karma 2 grubu bireysel tasarım aşaması çıktıları; (a) K2E, (b) K2M ve (c) K2G 219

Resim 6.8. Karma 2 grubu katılımcı tasarım aşaması çıktısı 220

Resim 6.9. Karma 3 grubu bireysel tasarım aşaması çıktıları; (a) K3E, (b) K3M ve (c) K3G 225

Resim 6.10. Karma 3 grubu katılımcı tasarım aşaması çıktısı 227

Resim 6.11. Karma 3 grubu katılımcı tasarım aşaması çıktısı (erkek kullanıcılar için) 227

Resim **Sayfa**

Resim 6.12. Karma 3 grubu çalıştayı fikir detaylandırma esnasından bir görüntü..... 233

Resim 6.13. Homojen Endüstriyel Tasarımı Bölümü grubu bireysel tasarım aşaması çıktıları; (a) HE1, (b) HE2 ve (c) HE3 235

Resim 6.14. Homojen Endüstriyel Tasarımı Bölümü grubu katılımcı tasarım aşaması çıktıları 238

Resim 6.15. Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü grubu katılımcılarının atölye çalışması sürecinde araştırma süreci..... 242

Resim 6.16. Homojen Geleneksel El Sanatları Bölümü grubu bireysel tasarım aşaması çıktıları; (a) HG1, (b) HG2 ve (c) HG3 244

Resim 6.17. Homojen Geleneksel El Sanatları Bölümü grubu katılımcı tasarım aşaması çıktıları 246

Resim 6.18. Homojen Geleneksel El Sanatları Bölümü grubu katılımcılarının daha önceden tasarladıkları ayakkabı (HG1)..... 249

Resim 6.19. Homojen Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü grubu bireysel tasarım aşaması çıktıları; (a) HM1, (b) HM2 ve (c) HM3..... 251

Resim 6.20. Homojen Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü grubu katılımcı tasarım aşaması çıktısı 252

Resim 6.21. Homojen Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü katılımcılarının çalıştayda sundukları örnek görsel..... 254

Resim 7.1. Zanaatkarın Karma 1 grubu katılımcı tasarım aşaması eskiz çalışması üretimi için hazırladığı parçalar 301

Resim 7.2. Karma grup 1 nihai ürün eskiz çalışmasından üretilmiş “Terlik Yemeni” prototip çalışması..... 302

Resim 7.3. Karma grup 3 nihai ürün eskiz çalışmasının üretilmiş “Abalı Yemeni” prototip çalışması..... 303

Resim 7.4. Karma grup 2 nihai ürün eskiz çalışmasından üretilmiş “Sandalet Yemeni” prototip yemeni ve yinelemeleri 304

Resim 7.5. Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü grubu nihai ürün eskiz çalışmasının üretilmiş “Yemeni Bebe” prototip çalışması..... 305

Resim 7.6. Homojen Geleneksel el sanatları grubu katılımcı “Keçeli Yemeni” prototip çalışması..... 306

Resim **Sayfa**

Resim 7.7. Zanaatkârla yapılan görüşme videosundan kesit (Mehmet Kopar)..... 307

Resim 7.8. Çalıştay sonrası zanaatkarın bebe yemeni üretim çalışması..... 314

Resim7.9. Zanaatkarın ekolojik tekstil baskısı sanatçısıyla işbirliği gerçekleştirerek ürettiği yemeni çalışması..... 315

Resim 7.10. Araştırmacının aracı olduğu bir çalışmanın zanaatkâr tarafından yeniden üretimi 316

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AIGA	Profesyonel Tasarım Birliği
BEDA	Avrupa Tasarım Derneği Birliği
CAD	Bilgisayar Destekli Tasarım
CUMULUS	Küresel Sanat ve Tasarım Eğitimi Derneği
DOGAKA	Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı
ETMK	Endüstriyel Tasarımcılar Meslek Kuruluşu
ICOGRADA	Uluslararası Grafik Tasarım Dernekleri Birliği
IUCN	Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları KorumaBirliği
KOE	Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü
KOBİ	Küçük-Orta-Büyük Ölçekli İşletme
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu
SOKÜM	Somut Olmayan Kültürel Miras
SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TPE	Türk Patent ve Markalar Kurumu
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNESCO	Uluslar arası Eğitim Bilim ve Kültür Organizasyonu
WCED	Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu
WDO	Dünya Tasarım Organizasyonu

1. GİRİŞ

Kültür, sosyal grupların ortaya koyduğu maddi ve manevi ortak değerler birikimidir. Her sosyal grup, bulunduğu coğrafyaya bağlı olarak, benimsedikleri değerlerini, günlük rutinlerini gerçekleştirebilmek için yapıp kullandıkları eşyaları, geçimlerini sağladıkları ekonomik faaliyetleri, dini ritüelleri ve eğlenme-dinlenme aktiviteleri üzerinden sergilemiştir. Bu sebeplesosyal gruplar, geleceğe yansıyan unsurlarını geçmişinde barındırmış; ayırt edici yaşam tarzları içerisinde önem verdikleri soyut ve somut değerlerini tanımlayan el yapımı ürünleri geleceğe aktarmışlardır. Somut değerler, günümüzün önemli unsurunu yani maddi kültürü oluşturur. Maddi kültürel değerler en çok tasarlanmış insan yapımı ürünler üzerinden var olur ve her sosyal gruba göre değişen fakat aynı işlevi gören ürünler aracılığıyla kültürel çeşitliliği ve farklılığı sağlar.

Somut kültürel değerleri ise geleneksel sanat ve zanaat ürünleri oluşturur. İlk başta zaruri ihtiyaçları karşılamak amacıyla üretilen, yapılan veya geliştirilen el sanatları ve zanaatlar daha sonra estetik değeri de sorgulanabilecek biçimde görsel niteliğe hitap eden nesnelere dönüşmüştür. Doğadaki ham maddeyi işleme hatta işleyecek aracı ve tekniği de geliştirmede bilgi ve becerinin yansıması olan geleneksel sanatlar ve zanaatlar, geleceğin şekillenmesinde önemli dinamik role sahiptir. Heskett (2013: 27) geleneksel sanatların ve zanaatların gelişimini, göçebe yaşantıdan yerleşik düzene geçerek, sosyal grupların bulunduğu alanda kendini daha etkin bir şekilde ifadeetmesiyle başladığını belirtir. Üretim biçimi olarak zanaatta pozitif ilerleme, yerleşik toplum içerisinde üretilen ürünlerde sınıflandırılmanın yapılabilmesi, üretimde kullanılan malzeme ve işçilikte gruplandırılmaya gidilmesi ve bu gelişmelerin sonucunda ise zanaatkârlar arasında denetim mekanizmasını sağlayacak örgütlenme yapısı olarak dernek ve loncaların kurulması aracılığı ile açıklanabilir. Geleneksel sanatlar ve zanaat ürünleri ihtiyacı en iyi karşılayacak şekilde biçimlendirildiği ve toplumun ortak kanısını oluşturan özgün biçimlerini de halen koruduğu belirtilir (Heskett, 2013: 22).

Kültürler arası etkileşim aracı olarak görev yapan zanaatlar (Arıkan ve Akbulut, 2016: 125) gelişen teknoloji içerisinde var oldukları sosyal grupların kültürel kimliklerini oluştururken ürün formları ise geçmişe dayanan biçimlerini korur. Zanaat ve ürünlerinin gerçekleştirildiği döneme dair, ortak değer yargıları, politik eğilimleri, ekonomik

durumları, dini tutumları, toplumdaki insanlar arası ilişkileri, geleneksel sanatı ve zanaatı gerçekleştiren zanaatkârın uyguladığı teknik, kullandığı alet-edevat çeşitliliği, zanaatkârın becerisi ve estetik algısı ortaya koyulan ürünün biçimine etki eden unsurlar olarak belirtilebilir.

Zanaatkârlık veya zanaat kavramı, Almanca'da "handwerk" (el işi) kelimesi ile Fransızca'da el emeğini ifade eden "*artisanal*" kelimesi ile belirtilir. İngilizler zanaatkâr kavramını daha kapsamlı bir ifadede "*statecraft*" kelimesi ile tanımlar. Ancak şu bilinmelidir ki; zanaatkârlık, üstün seviyede beceri isteyen süreç içinde, icra eden kişinin görme biçimini de geliştirmesini gerektirir. Bir kişinin zanaatkâr unvanına sahip olabilmesi için yaklaşık on bin saatlik iş meşguliyetini gerektirir (Sennet, 2013: 33). Kişi bu süreçte elini ehilleştirdiği gibi zihnini de yeni çalışmalarla özgünleştirir.

Üretim süreci olarak zanaat iki farklı şekilde açıklanabilir. İlki; Merriam Webster sözlüğünde "ellerin kullanılarak beceriyle bir şeyler yapmayı içeren faaliyet" olarak tanımlanmaktadır (Craft, 2022). Bu durum, süreç akışında, elle bir şeyler yapmayı içeren bir uygulama yöntemi olarak tanımlanabilir. Zanaat, elle gerçekleştirilen belirli bir uygulama sürecini ifade ettiği gibi yerel malzemenin belirli bir teknikle uygulanma sonrası ortaya konulan ürünün üretim sürecini de kapsamaktadır. Diğer tanımda ise, günümüz ifadesi ile zanaat kelimesi, malzeme veya uygulama tekniğinin önemli olmadığı sadece fabrikasyon üretime karşı el ile üretilen ürünleri veya el üretiminin gerçekleştirildiği süreçleri ifade eder (Dormer, 1997:7).

Zanaat, "insanların maddeye dayanan gereksinimlerini karşılamak için yapılan, öğrenimle birlikte deneyim, beceri ve ustalık gerektiren iş, el ustalığı isteyen işler" (Türk Dil Kurumu [TDK], 1988) olarak da açıklanır. Zanaatkâr ise bu süreçte yapım işlerini üstlenen kişi olarak tanımlanabilir. Genelde zanaatkâr, Sennet'in (2013: 31) açıklaması ile önünde alet takımı ile çalışan yaşlı insan olarak tahayyül edilirken yine Sennet'e (2013: 32) göre, endüstriyel üretim işini her zaman detaylı ve incelikli olarak gerçekleştiren laboratuardaki teknisyen kadın, kentteki bir konser salonunda orkestra ile çalışan icraatçı da marangoz gibi zanaatkârdır. Zanaatkârlığın bir başka tanımında ise "ellerin zihin ile birlikte çalışması" olarak açıklanabilir. Aslında elde uygulamanın gerçekleşmesi, zihinde geçirilen sürecin sonucunda olur. Güncel durumlarda ise bilindik işleyişinin yanında zanaatkârlık dinamik değerler içerisinde artık dünden farklı olanı yapan kişi olması gerektirdiğidir.

Modern zaman diliminde zanaat, elde üretim sürecini temel alan tanımlardan ziyade daha aktif ve değişen bir kavram olarak değerlendirilebilir. Özellikle son on yılda zanaat, değişen çağın etrafında dönen, gelişen ve değişebilen bir kavram olma eğilimindedir. İnsanın somutlaşan eylemini (Kishenblatt-Gimblett, 2004), zanaat üretim süreci doğası gereği, örtük bilgi içerir ve bu bilgi zanaatkâr olma yolunda ilerleyen kişinin ustasını gözlemlemesi ile elde edilir. Var olan örtük bilginin yaşatılması için sürekli olarak icra edilmesi, gelecek nesillere aktarılması veya güncel kullanıcının bilgisinde üretim yapılmasını gerektirir. Zanaat ve ürünleri ise sosyal ve canlı varlıklardır ve çevre ile etkileşim içerisindedir. Zamana ve mekâna göre bağlamı değişebilir. Ancak önemli olan zanaat ve ürünün özgünlüğü korunarak yeniliğin yapılmasıdır. Aynı zamanda zanaat örtük bilginin işleyişi bakımından tasarımdaki uygulama süreci ile benzerlik gösterir. Bu sebeple, zanaatların geleceğe aktarılabilme hususunda, icra edilme sürecinde mevcut ve gelecekteki kullanıcılarının ve paydaşlarının ve tasarımcıların işbirliğine dayalı karşılıklı bilgi paylaşımının gerçekleştirilmesi gerekir.

Zanaat üretimlerinin günümüz endüstrilerin temelini oluşturduğu ifade edilebilir. Ancak endüstrinin el üretimine bağlı atölyelere karşı baskın gelmesi; bu alanda faaliyet gösteren küçük ölçekli atölyelerin önce azalmasına; sonra icra edildiği zanaatın yok olmasına neden olmuştur. Sennet (2013: 36), zanaatın güncel üretimler karşısında yok olmaya yüz tutmasını var olanın daha iyisini yapılmamasından kaynaklandığını belirtir. Endüstriyel ürünler karşısında alternatif olabilecek bir zanaat ürünün sunulmaması, kullanıcıyı endüstriyel ürünleri almaya teşvik etmiş olabileceğidir. Kendi üretim döngüsünde değer kazanan zanaatkârı da yeni üretim sisteminin standart işçisi haline dönüştürmüştür. Gelişen endüstri içinde varlığını korumaya çalışan zanaat, özgünlüğünü ve bağlamını kaybetme durumu ile karşı karşıya kalmıştır. Endüstrinin standart ve aynı üretimine karşı zanaatkârın bilgi ve becerisini gerektiren, özgün üretim tekniğinin korunarak ancak, zanaatkâr sayısının azalarak günümüze kadar ulaşan zanaatlardan bir tanesi de köşkerlik geleneğidir.

Türkler Anadolu'ya göç sırasında sahip oldukları kültürü ve gelenekleri de beraberinde getirmiş, geçimlerini büyük oranda tarım ve hayvancılık ile sağlamakla birlikte Anadolu'nun hemen her bölgesinde avcılığa bağlı olarak dericilik ve köşkerlik mesleği ile de meşgul olmuşlardır (Özdemir, 2004). Avcılık ve toplayıcılık kültürüne bağlı konar-göçer yaşantı, zaman içinde yerini şehirleşmeye bırakarak, yerleşik kültür içinde ticaret hatları ile köşkerlik geleneği önemini korumuştur. Bu sebeple, Türk folklorunda ve maddi

kültürde önemli yeri olan ayak giyim ürünleri, üst giyimle bütünlük sağlamasının yanı sıra yarattığı kendi modası ve yerel ekonomiye katkısı ile ayak giyim ürünleri üretimini ve tasarımını bir meslek olarak nitelendirilmesini sağlamıştır.

Geleneksel ayak giyim ürünleri üretim geleneğinin genel ifadesi olarak köşkerlik, başta Kahramanmaraş olmak üzere Anadolu'nun birçok ilinde halen icra edilmektedir. Köşkerlik, geleneksel ayak giyim ürünleri üreticiliğine ve tamirciliğine verilen addır (Köşkerlik, 2022). Yemeni ise sade ve basit yapısı ile günümüze kadar gelen ve kullanımda en çok tercih edilen bir köşkerlik ürünüdür. Kahramanmaraş'ta ayak giysisi üretimi, geçmişten gelen deri işleme zanaatı saraciye geleneğine bağlı olarak gelişmiştir. Geleneksel yöntemlerle üretilen Kahramanmaraş yemenisi, ayağı koruma amaçlı ve temel ayak giyim ürünü olarak Kahramanmaraş'ta zanaatkârlar tarafından dikilmektedir. Kahramanmaraş yemenisinin diğer illerde üretilen yemenilerden temel farkı; organik tabaklama işleminden geçmiş derilerin yemeni kalıplarına göre kesiminden sonra kil tabanlık yerleştirilip dikilmesidir (Arıkan ve Akbulut, 2022).

Ancak kitlesel üretkenliğin büyük sayılarda olduğu seri üretim ayakkabılarının uygun fiyatlı olması, kullanıcının geleneksel ayak giyim ürünlerine olan ilgisini azaltmış ve değişen piyasa koşulları içerisinde kendini gösteremeyen köşkerlik geleneğinin ve yemeni zanaatının eski moda etiketi ile bir kenara itilmesine neden olmuştur. Yemeni zanaatkârları, geleneğe bağlı olarak gelişen ayakkabı sektörünün kendi üretimlerini etkilediğini ve yemeni üretiminde harcanan emek ve doğal malzemenin kullanıcı tarafından değer bulmadığını ifade etmektedirler (Alan araştırması: Kopar, 2016; Kutluk Saman, 2019; Kopar, 2020). Ayrıca diğer bir durum ise, geçimlerini sağlamakta güçlük çeken yemeni zanaatkârlarınınüretici kitle olarak sayılarının azalması, yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için tehlike oluşturmaktadır. Günü kurtarma çabası içerisinde kullanıcısı ile birlikte üretim yapısından uzaklaşarak seri üretim sürecine benzeyecek şekilde bilindik modellerin çoklu sayılarda tekrar üreterek geleneği yaşatmaya çalışmaktadırlar. Turizmin bir parçası olarak sınırlı sayıda üretilerek turistik mekân ve fuarlarda sınırlı sayıda kullanıcı ile buluşturulan köşkerlik ürünleri, kaybolmaya yüz tutmuş meslekler arasında anılmaktadır. Bu kapsamda, geleneksel Anadolu giyim ve milli kültürümüzün bir parçası Kahramanmaraş yemenisi vezanaatının tasarımla ilişkisinin kesişiminde sürdürülebilirlik çalışmalarının değerli olacağı düşünülmektedir.

"Sürdürülebilirlik" kavramı ilk kez çevrenin korunması ve doğal kaynakların sorumlu tüketimi üzerinden ifade edilmiştir ve 1987 yılında "sürdürülebilir kalkınma" Brundtland Raporu'nda resmi olarak tanımlanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma, "gelecek nesillerin ihtiyaçlarını kendi kendilerine karşılamalarına imkân veren gelişme süreci" olarak açıklanmıştır (World Commision on Enviroment and Development [WCED], 1987).

Sürdürülebilirlik çalışmaları ilk olarak çevresel boyutta değerlendirilmiş ve üretimle ilişkili olarak verimlilik ve üretimde daha temiz çevrenin yaratımı üzerine odaklanılmıştır (Diehl, Crul ve Ryan, 2009: 15). Ürün merkezli yaklaşımda ise yeşil tasarım ve ekolojik tasarım yaklaşımlarıyla ele alınan sürdürülebilirlik çalışmaları daha sonra, ürünün sosyal boyutu kapsamında değerlendirilerek süreç, "insan odaklı" yaklaşımı içerisinde gelişmiştir (Ceschin ve Gaziulusoy, 2016).

Yıllar boyunca teorik söyleminin yanında uygulama kapsamı da genişleyen sürdürülebilirlik kavramı, yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında çevresel konular, sosyal adalet ve ekonomik eşitlik açısından sorumlu bir şekilde yaşamanın olması gerektiği kabul görmüştür (Walker, 2006: 16-26). Böylelikle, gelecek nesillerin de ihtiyaçları göz önüne alınarak, sürdürülebilirliğin çevresel etkisinin yanı sıra sosyal grupların çalışma koşullarının iyileştirilmesi, yoksulluğun azaltılması, zayıf ve ötekileştirilmiş grupların topluma entegrasyonu, sosyal uyum ve yaşam kalitesinin artırılmasına ilişkin hususlar sürdürülebilirliğin sosyal yaklaşımlarına giderek daha fazla dâhil olmuştur (Ceschin ve Gaziulusoy, 2016).

Sürdürülebilir kalkınma, genellikle kabul edilen üç boyutuyla tartışılmaktadır; ekonomik, çevresel ve sosyal. Elkington (1998), sürdürülebilir kalkınma çevre, sosyoloji ve ekonomi ya da daha bilinen şekliyle gezegen, insan ve kâr (planet, peopleve profit) olarak üç boyutta değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Duxbury ve Gillette (2007)'ye göre ise sürdürülebilirliğin sosyal boyutunun yanında kültürel boyutunun da olmasını vurgular (akt: Reubens, 2017: 22-27).

Sürdürülebilirliğin sosyal boyutu, adaletli ortamın sağlandığı, herkesin üretime katılımının teşvik edildiği, dezavantajlı grupların da ekonomik hayata katacak tedbirlerin alındığı süreç olarak ifade edilir. Sosyal olarak sürdürülebilir bir sistem, insanlar arasında hiçbir ayrımı gözetilmeden sağlanan eşitliğin, sağlık, eğitim ve politik sorumluluk ile katılımı

içeren sosyal hizmetlerin yeterli düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamalıdır. Temelde kültürün korunmasıyla örtüşen kültürel sürdürülebilirlik, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu(UNESCO) tarafından sürdürülebilirlikte temel bir boyut olarak önerilmiş ve "*...kültürün ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesiyle ilişkilendirilmesi gerektiği"*ne işaret edilmiştir(UNESCO, 1969: 10). 2001 yılında Jon Hawkes tarafından ise kültürel sürdürülebilirlik, çevrenin ve yaşamın planlanmasındaki öneminden dolayı, sürdürülebilirliğin çevresel, ekonomik ve sosyal boyutu ile de bağlantılı şekilde dördüncü boyut olarak açıklanmıştır (Hawkes, 2001: 3-25). Kültür varlığı, insanlık tarihi boyunca toplumlara ait günümüze ulaşmış eserler ile somut ve sözlü gelenekler, toplumsal uygulamalar, bilinç, âdet ve görenekler ile somut olmayan olarak iki kavram üzerinden geliştirilmiştir. Geleneksel üretimlerin ve zanaatların icra edilmesi sürdürülebilirliğin dört boyutuna da katkı sağlayabilmektedir.

Sosyal eşitlik ve sosyal yenilik yaklaşımlarının yanı sıra dünyanın her yerinde aynılaşan endüstriyel üretim sistemleri ve ürünlerinin yerine yerel/bölgesel kalkınma yaklaşımları içerisinde farklılaşma unsuru olarak kabul edilmesi ve bu doğrultuda zanaat uygulamalarına ve ürünlerine ilgiyi artmıştır (Arıkan ve Akbulut, 2022b). Bu sebeple, belirli bir bölge ile özdeşleşmiş zanaat ve ürünlerinin üretim bilgilerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için giderek artan şekildesürdürülebilirlik araştırmaları yapılmaktadır.

Üreticisinin zevk ve yorumunun yer aldığı zanaat üretimi, endüstriyel üretimden ayrılır. Endüstri devrimi ile tabir edilen modern üretim dönemin başlamasıyla geleneksel sanatlara ve zanaatlara azalan ilginin yerini geleneksel üretimlere artan ilgi ve sempati ile post modern dönem dönemin başladığı ifade edilebilir. Tasarlama sürecinin eklenmesi, katma değeri artan geleneksel ürün ortaya koyma çabasını gerektirir. Böylelikle kişisel becerilerin zenginleştiği ve toplumsal statünün kazandırıldığı zanaatkârlık mesleği, süreç içinde barındırdığı yoğun emek ve yaratıcı ve geleneksel ürün biçimleri ile değerli üretim yapısını korur. Ancak her ne kadar zanaat ve ürünleri korunmaya alınsa da UNESCO tarafından belirtildiği gibi zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliğini sağlamanın en iyi yolu, icra edilerek gelecek nesillere aktarılmasıdır. Bu noktada üretim teknolojilerinin ve ürünlerin aynılaştığı dünyada sosyal gruplar, farklılaşma amacıyla zanaat ve ürünlerini tasarım aracılığıyla yeniden ele almaktadır (Arıkan ve Akbulut, 2022b).

Bu araştırmada yer verilen Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirlik çalışması, sürdürülebilirliğin bilinen çevresel ve ekonomik boyutuna katkısının yanı sıra sosyal ve kültürel boyutu açısından incelenmiştir. Zanaatın icracısı zanaatkâr olmazsa bu zanaat kendi düzeninde ilerleyemez. Bu sebeple, zanaatın sürdürülebilirliği kadar zanaatkârın da sürdürülebilirliği önem taşır. Yemeni zanaatkârlarının sosyal gruplar içerisinde saygınlığının kazandırılması veekonomik refah düzeyinin artırılmasının yanı sıra zanaatların yaşatılma çabası kapsamında yeni zanaatkârlarının yetiştirilmesisürdürülebilirliğin sosyal boyutu içerisinde değerlendirilirken; zanaatkârın ürettiği somut kültürün yaşatılması da sürdürülebilirliğin kültürel boyutu içerisinde ele alınmaktadır. Bu nedenle, Anadolu ayak giyim kültürünün temsilcisi Kahramanmaraş yemenisi ve zanaatının sürdürülebilirlik boyutları çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak kabul edilmektedir.

Tasarım aracılığıyla yeniden üretilen zanaat ürünlerinin kullanıcı kitleye ulaştırılmasında moda, sinema ve pazarlama, yoluyla yemeni zanaatının sürdürülebilirliği diğer bir çalışma başlıkları altında değerlendirilebilir. Ancak yerel değere sahip zanaat ürünleri için, seçilen yeni pazarların keşfedilmesinde, üretim kriterlerin belirlenmesi ve hedef alınan kitle özelliklerinin çıkarılması önemli olacaktır. Ancak şu ayrımı yapmak gerekir; bu çalışmada el üretimine bağlı geleneksel bir ürünün tasarım aracılığı ile sürdürülebilirliğinin incelenmesidir. Zanaat ürünlerinin sürdürülebilirlik çalışmalarında tasarımcı ekibin tasarlama süreci içerisinde yer alması ile zanaatkârın da üretiminin devam ettirilmesi ve buna bağlı olarak refah artışının artırılması esasına dayanmaktadır.

Bireysel üretim yapısından oluşan küçük ölçekli yemeni üretim atölyelerinde zanaatkâr, üretim sürecinde her bir aşamayı kendisi gerçekleştirir (Alan araştırması: Kopar, 2016; Çakır, 2018; Kutluk Saman, 2019; Kopar, 2020). Yeni modelleri tasarlayan ve üreten kişi olarak zanaatkâr, iş bölümü yapılmış ve yarı seri üretime bağlı olarak üretim yapan modern üretim sistemlerinden ayrılır. Ayrıca kullanıcının beğeni ve isteklerine göre yeni ürün üretimini gerçekleştiren zanaatkârın kullanıcısı ile iç içe olması, kitlesel ihtiyacı karşılamaya yönelik gelişen büyük ölçekli üretim sistemlerine göre avantaj sağlar. Ancak, günümüz modern üretim sisteminin geleneksel üretim sistemlerinden farkı, küreselleşme gibi etkilerin sonucunda, tasarımcıların tasarladıkları ürünlerin kullanıcısından uzaktan elde ettiği veriler üzerinden, olası kullanıcı için yeni ürün için üretim gerçekleştirilmesidir (Oygür, 2006: 31-32).

Zanaatkârın üretim sürecinde yer alan katılımcılardan aldığı veriler ışığında yenileme yapması için kullanıcısı ile aynı fiziksel ortamda bulunabilmeleri gerekir ve kullanıcının tasarım ve üretim süreçlerinde katılımcı olarak rolü yüksektir. Ancak, zanaatkârların büyük ölçekli üretim sistemlerdeki olası üretim anlayışını benimsediği görülmektedir. El üretimine bağlı küçük ölçekli zanaat atölyelerinin sahip oldukları kullanıcı-zanaatkâr iletişim modelini günümüze uyarladıkları sürece bu zanaatın sürdürülebilirliğine katkıda bulunmuş olacağı söylenebilir.

Görsel niteliğe sahip ve kullanım dâhilinde olan Kahramanmaraş yemenisi gibi zanaat ürünlerinin, zanaatkârın bilindik aynı ürünlerin üretiminin tekrar etmesinden ziyade kullanıcının beğeni ve isteklerinin de yer aldığı tasarım ve üretim sürecinin gerçekleştirilmesi, zanaatkârın ekonomik kazanç sağlamada destek olur. Bu duruma bağlı olarak zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliğine olumlu etki sağlar. Ancak, zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliği yalnızca ürünün değil aynı zamanda örtük üretim bilgisine sahip icra eden zanaatkârın da sürdürülebilir olmasını gerektirir.

Bu çalışmada, sonuç kadar sürecin de nihai ürüne ulaşmadaki etkisi göz önüne alındığında süreç tanımının yapılması/araştırılması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda sürdürülebilir tasarım çalışması kapsamında Kahramanmaraş yemeni zanaatı özelinde yeni ürün geliştirme sürecine odaklanılmıştır. Ayak giyim ürünlerinde günümüz ayakkabı sektörünün temelini oluşturan ve ayakkabı tasarım bilgisinin de yer alacağı köşkerlik geleneği, derinin ayağı kaplayan ve koruma görevi üstlenen forma dönüşümüdür. Nigel Cross'a göre (1999) tasarım, araştırma odağındaki insanın nasıl bir şeye ihtiyaç duyduğu ve bu ihtiyacı malzemeye ne biçim ve özellik katarak ürettiğinin sorgulanmasıdır. Amaç yeni yemeni formlarını ve kullanım biçimlerini ortaya çıkarmanın yollarını araştırmacının aracı olduğu süreçte zanaatkâr ve katılımcılarla birlikte gerçekleştirip yemeni zanaatını hatta köşkerlik geleneğinin sürdürülebilirlik yollarının ürün ve üretim bağlamında araştırılmasıdır.

Tez çalışmasının, kolektif ve katılımcı uygulamalarda tasarımcı ve yerel zanaatkâr arasında geliştirilecek işbirliği sürecinin model önerisiyle sonuçlandırılması beklenmektedir. Oluşturulması öngörülen bu model, birbirinden farklı dinamikler taşıyan ve buna bağlı olarak üretim çeşitliliğini güncel kullanıcı eğilimlerine göre değişen ve yeni ürün geliştirme sürecinde kullanılabilecek sürdürülebilir bir yaklaşım olabileceği

düşünülmektedir. Bu sebeple, zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliğini Kahramanmaraş yemenisi özelinde araştırır (Resim 1.1). Kahramanmaraş yemenisinin sürdürülebilirliğini ürün ve üretim bazında ele alırken yeniden tasarım kavramı üzerinden yenilikçi ve tasarım odaklı bir yaklaşımla inceler. Görsel niteliğinin yanında kullanım değerine sahip Kahramanmaraş yemenilerinin vaka çalışmalarıyla değerlendirilir.

Resim 1.1. Köşkerlik geleneği, yemeni zanaatı ve katılımcı tasarım yoluyla sürdürülebilirliği (Hatice Kübra Arıkan, 2019)

Araştırmanın amacı

Araştırmanın amacı, köşkerlik geleneği üzerinden Kahramanmaraş yemeni zanaatının kültürel ve sosyal sürdürülebilirliğinin farklı paydaşların katılımı ile gerçekleştirilen işbirlikçi tasarım aracılığı ile ürün ve üretim bağlamında yeni ürün geliştirme süreçlerinin araştırılmasıdır. Zanaatların tasarımla sürdürülebilirliği teori olarak literatürde yer alsa da pratikte her bir zanaatın sürdürülebilirlik çalışması kendi içinde değerlendirilmelidir. Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğine yönelik tasarım müdahalelerinin (tasarım hususlarının) belirlenmesinde tasarımla olan ilişkisinin açık olmaması, zanaat-tasarım ilişkisinde sürecin tanımlanması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Araştırma genel hatlarıyla zanaat, yemeni, tasarım ve sürdürülebilirlik başlıklarının belirli noktalarının kesişiminden oluşmaktadır. Tasarım yoluyla araştırma yöntemi temel alınarak kurgulanan çalışmada yeniden tasarım aracılığıyla yemeni zanaatının sürdürülebilirliğini sağlayacak görsel ve kullanım değeri desteklenmeye çalışılmıştır. Bu özelliklerle kültürel değere sahip zanaat ürünü yemeninin sürdürülebilirliğini sağlayacak işbirliklerin sağlanması hedeflenmiştir.

Zanaatların sürdürülebilirliği için belirlenen eylemler, genellikle kimlik saptaması, durum tespiti, belgeleme, araştırma, koruma, geliştirme, güçlendirme, örgün eğitim yolu ile nesiller arası aktarım ve mirasın farklı yanlarının canlandırılması şeklindedir. Bu doğrultuda Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğine ilişkin çalışmalar; kimlik saptaması, durum tespiti ve belgeleme şeklinde gerçekleştirilmiş araştırma düzeyinde yapılan çalışmalar ise öneriler olarak sunulmuştur.

Yapılan literatür araştırmasında ve zanaatkarlarla gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde elde edilen veriler ışığında Kahramanmaraş'ta icra edilen köşkerlik geleneği ve bu geleneğe bağlı gelişen yemeni zanaatının sürdürülebilir tasarım çalışma başlıkları; üretim yoluyla, eğitim yoluyla, pazarlama yoluyla, turizm yoluyla, sinema yoluyla ve giyim endüstrisinin yönlendiricisi olan moda yoluyla sağlanabileceği ifade edilebilir (Alan araştırması: Kopar, 2016; Çakır, 2018; Kutluk Saman, 2019; Kopar, 2020). Araştırmacı yemeni zanaatının mevcut durumunu sorgulamak ve yeniliğin yapılabileceği yolları inceleyebilmek için üretim yoluyla sürdürülebilirliği ele almıştır. Bu duruma ilaveten, ürün ve üretim başlığının diğer sürdürülebilirlik başlıklarına temelde destek olacağı ifade edilebilir.

Kullanıcısı ile birlikte ürün geliştirme ortamından uzak olması, yemeni zanaatkârını bilindik aynı ürünleri tekrar etme sürecine itmiştir. Zanaatkârlarla yapılan görüşmelerde zanaatkârların başka disiplinlerle işbirliği içerisinde olmadığı anlaşılmış ve yeni ürün geliştirme sürecinde etkin olmadığı gözlemlenmiştir. Bu sebeple, araştırmacı hem yemeni üretim sürecini gözlemleme ve hem de tasarım hususlarını geliştirme alanlarını belirlemek için iki keşif çalışması gerçekleştirmiştir. İlk keşif çalışmasında, özel olarak kendi atölyesinde üretim yapan yemeni zanaatkârı ve geleneksel el sanatçısı ile birlikte ikincisinde ise kamu kurumunda yemeni üretimi gerçekleştiren zanaatkârla işbirliği gerçekleştirilmiştir.

Keşif çalışmaları sonuçları doğrultusunda tasarlanan yemeni modelleri ile zanaatkârların ürün ve üretim temelinde sağlayacakları sürdürülebilirliği, diğer disiplin ve sektörlerle gerçekleştirecekleri işbirlikleri sayesinde yeni ürün geliştirme süreçlerine katkı sağlaması ve yapılacak diğer çalışmalara ön hazırlık olması amaçlanmıştır. Keşif çalışmalarından elde edilen tasarım hususları üç farklı uzmanlık (endüstriyel tasarım, tekstil ve moda tasarımı ve geleneksel el sanatları) geçmişine sahip katılımcıların yer aldığı birlikte tasarım sanal çalıştayı aracılığı ile değerlendirilmiştir. Yemeni üretimi gibi küçük ölçekli zanaat atölyelerinde yeni ürün geliştiren zanaatkâr, kullanıcısıyla etkileşime geçen ve geri bildirim alan üretici konumundadır. Buradan hareketle çalıştay sonrası Kahramanmaraş yemeni zanaatı odağında yaratıcı ekonomi kaynağı olarak yerel üretim gücünün sürdürülebilirliği için zanaatkârın diğer disiplinler ile işbirliğinin sağlanması hedeflenmiştir.

Anadolu ayak giyim kültürünün parçası olan Kahramanmaraş yemeni zanaatının, ürün ve üretim bağlamında yeni ürün geliştirme yolları için tasarım ile işbirliği sürecinin bir model önerisiyle tanımlanması amaçlanmaktadır. Model önerisinin oluşturulması için yapılacak araştırmanın diğer hedefleri ise şöyle açıklanmıştır:

1. Türkiye'de ve özellikle Kahramanmaraş'ta zanaat ve sürdürülebilirlik ilişkisinin belirlenebilmesi için, zanaat temelli uygulamalarda mevcut sürdürülebilirlik ve tasarım yaklaşımlarını köşkerlik geleneğine bağlı gelişen yemenicilik zanaatı özelinde sürdürülebilir tasarım başlıklarını tanımlamak.
2. Kahramanmaraş yemeni zanaatının özgünlüğü korunarak ürün ve üretim bağlamında ele alınacak yeniden tasarım için yapılabilecek yenileme başlıklarını belirlemek.
3. Farklı uzmanlık geçmişine sahip olan katılımcılara ve zanaatkâra tasarımcının rolünü açıklamak.
4. Çalıştay kapsamında bir araya gelen katılımcıların, geleneksel bir nesneyi güncel bir ürüne dönüştürmesine aracı olarak Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğine ve yerel üretici potansiyele işbirlikçi bir yapıda katkıda bulunmak.
5. Çalıştay kapsamında bir araya gelen endüstriyel tasarım, tekstil ve moda tasarımı ve geleneksel el sanatları uzmanlık geçmişine sahip katılımcıları iki farklı grup (karma ve homojen) içerisinde tanımlayarak yemeni zanaatının sürdürülebilirliğe katkısını değerlendirmek.

6. Tasarım eğitimi almamış zanaatkârlarla yapılacak gelecek kolektif çalışmalara rehberlik etmek.
7. Tasarım eğitimi almamış zanaatkârların yeni ürün geliştirme sürecindeki sosyal etkiyi sağlamak.
8. Şehirde var olan zanaat kökenli ve eksenli ayakkabı sektörün gelişmesine ve zanaatın canlı tutulmasına katkı sağlamak.

Araştırmanın soruları

Katılımcı tasarım uygulamasıyla yemeni zanaatında yeni ürün geliştirme sürecinin tanımlanmasına odaklanan çalışmada cevaplanması hedeflenen araştırma soruları şunlardır;

1. Kahramanmaraş yemeni zanaatının tasarım yoluyla araştırma yöntemi aracılığı ile ürün ve üretim bağlamında katılımcı tasarım süreci nasıl tanımlanabilir?

a) Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğini sağlayacak yaklaşımlar (sürdürülebilirlik için tasarım başlıkları) nelerdir?

b) Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğinde ürün ve üretim bağlamında tasarımın müdahale edeceği hususlar (tasarım hususları) nelerdir?

c) Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğinde tasarımcı-zanaatkâr işbirliğinde tasarımcının yer alabileceği roller nelerdir?

Araştırma soruları ve yanıtlarını bulmak için izlenen yol Çizelge 1.1.'de gösterilmiştir.

Çizelge 1.1. Bu tez çalışmasının araştırma basamakları

TEZİN AŞAMALARI	ARAŞTIRMA AMAÇLARI	ARAŞTIRMA SONUCU
1. Problem tanımlama ve araştırma	• Problem bağlamının, • Araştırma hedefinin, • Araştırma sorularının tanımının yapılması	• Problem içeriği, • Araştırma hedefi, • Araştırma soruları belirlenir
2. Bir çözümün hedefleri	• Keşif çalışmaları aracılığıyla verilerin toplanması • Kahramanmaraş yemeni zanaatının mevcut durumu, yemeni üretim süreci ve ürün geliştirme aşamalarının öğrenilmesi • Tasarım-zanaat etkileşimi için tasarım hususlarının araştırılması	• Literatür incelemesi ve yarı-yapılandırılmış görüşmeler (araştırma sorusu 1a) • Keşif çalışmaları değerlendirmesi (araştırma sorusu 1b)
3. Tasarım ve geliştirme	• Problem tanımı, araştırma ve amaç adımları doğrultusunda metodolojinin oluşturulması • Paydaşların belirlenmesi	• Çalıştay tasarımının planının hazırlanması • Sanal çalıştay
4. Uygulama	• Zanaatkar ile prototip çalışmasının uygulanabilirliğinin araştırılması	• Ürün eskizlerinin zanaatkar tarafından prototip sürecinin gerçekleştirilmesi

Çizelge 1.1. (devam) Bu tez çalışmasının araştırma basamakları

5. Değerlendirme	• Atölye tasarımı notlarının arşivlenmesi (çalıştay sürecinin video kaydı, grup eskizleri) • Katılımcılardan gelen verilerin elde edilmesi • Atölye tasarımı ile yeni ürün modelleri geliştirme	• Çalıştay tasarımı değerlendirmesi (araştırma sorusu 1c) • Katılımcı anketlerindenbulguların elde edilmesi • Prototip çalışmalarının değerlendirilmesi
6. Yayınlama	• Tasarım bilimi araştırma sürecinden kaynaklanan örtük öğrenmeyi açıkteoriye dönüştürme	• Sürecin tanımlanması (araştırma sorusu 1.) • Bilimsel yayınlar

Tezin yapısı

Bu çalışma 8 bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm, bu çalışmanın içeriğini genel olarak tanımlayarak problem bağlamını, araştırmanın amacını ve araştırma sorularını açıklamaktadır.

İkinci bölüm, çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan sürdürülebilirlik kavramı ve zanaat-tasarım ilişkisinin incelenerek tasarım yoluyla yeniden tasarım yaklaşımlarını araştıran, tanımlayan ve tartışan literatür incelemesini sunar. Zanaatların ve ürünlerinin tasarım aracılığıyla yeniden tasarım yaklaşımlarının örnekleri ile inceler.

Üçüncü bölümde, Kahramanmaraş ili ve Kahramanmaraş'ta köşkerlik geleneğine bağlı olarak gelişen yemenicilik zanaatının sürdürülebilirlik yaklaşımlarını araştıran, tanımlayan ve tartışan literatür incelemesine yer verir. Her zanaatta olduğu gibi üretim sürecinde el yerine makinelerin yer alması ne olur sorusunu getirmiştir. Bu tez çalışmasında Kahramanmaraş yemenilerinin sürdürülebilirliğinin teknolojik boyutunu incelemek amacıyla bu alanda geliştirilmiş makineler veayakkabıcılık sektörüne kısaca değinilmiştir.
Dördüncü bölüm, teorik ve ampirik verilerden elde edebileceği çalışmanın metodolojisi, çalışmanın kapsamı, araştırma tasarımı ve uygulama şekli tartışılmaktadır.

Beşinci bölümde, Kahramanmaraş yemeni zanaatına dair ürün incelemesi ve üretim süreci hakkında bilgi edinilmesi amacıyla araştırmacı, hem aracı hem de gözlemci olarak, özelde ve kamuda çalışan zanaatkârlarla iki ayrı keşif çalışması gerçekleştirmiştir. Kahramanmaraş yemenisinin üretimi ve zanaatkârların yeni ürün geliştirme yaklaşımları değerlendirmeleri incelenerek tasarım hususlarının ele alınabileceği alanlar gözlemlenmiştir.

Altıncı bölümde, önceki çalışmadan elde edilen veriler gelecek çalışmanın kurgulanmasında yardımcı olmuştur. Gerçekleştirilen keşif çalışmaları belirli ilke ve kurallara uygun olarak araştırmak için, araştırmacı tarafından farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcılarla iki farklı grup tanımlaması içerisinde çalıştay düzenlenmiştir.

Zanaat-tasarım işbirliğinde zanaatkârın yeni ürün geliştirme sürecini kolaylaştıran bir müdahale metodolojisi çalıştayda iki farklı grup (karma ve homojen) tanımlaması içerisinde birbirinden bağımsız altı grup çalışmasıyla sunulmuştur.

Yedinci bölümde, araştırmacı ve katılımcılar arasındaki eylemler ve bu süreçte gerçekleştirilen müdahaleler araştırmacı tarafından analiz edilmiş ve zanaatkar tarafından gerçekleştirilen prototip ürünler sunularak süreci tanımlayan bir model önerileri tanımlanmıştır.

Sekizinci bölümde, araştırma özetlenerek, araştırma sorularının yanıtları sunulmuştur. Çalışmanın alana ve bilime katkısı belirtilerek, gelecek çalışmalar için fikirler tartışılmıştır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE TASARIM ODAĞINDA ZANAAT

2.1. Sürdürülebilirlik İçin Tasarım

"Sürdürülebilirlik" ve beraberinde gelişen "*sürdürülebilir kalkınma"* kavramları yakın geçmişe dayanan güncel konulardır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, "Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (International Union for the Conservation of Nature–IUCN)" tarafından gündeme getirilmiş (Fuad-Luke, 2009: 64), daha sonra Brundtland Raporu olarak bilinen ve 1987 yılında hazırlanan "Our Common Future" başlıklı raporda tanımlanarak resmiyet kazanmıştır. Raporda sürdürülebilir kalkınma, "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma" olarak açıklanmıştır (World Commission on Enviroment and Development [WCED], 1987: 43).Bu tanımlamaya göre, toplum düzenine ve insan gereksinimlerine değinilerek insan odaklı bir çerçeve sunulmuş ve çevresel düzenin daha fazla görünür olmasından dolayı uzun yıllar boyunca sürdürülebilirliğin eylem olarak etkisi sadece çevre üzerinde olmuştur. Bu durum aslında insanların temel gereksinimlerinin karşılanmasında ve toplum olarak teknolojik ve ekonomik gelişmesinde doğal kaynaklara olan bağımlılığı ile açıklanabilir (Gaziulusoy, 2010).

Sürdürülebilirliğin ve sürdürülebilir kalkınmanın temellerinin 1960'lı ve 1970'li yıllarda oluşumuna yönlendiren birkaç nedenden bahsedilebilir. Bu nedenlerden bir tanesi 1970'li yılların başlarında Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu'nun (OPEC), petrol ihtiyacına ambargo koymasıyla dünyada yaşanan enerji krizi, ülkelerin enerji tüketimi ve enerjinin elde edilmesi konuları üzerinde farkındalığın oluşmasını sağlamıştır. Bu gelişme sonrasında ülkeler, rüzgâr enerjisi gibi doğal ve alternatif enerji kaynaklarının gündemlerine alınmasına ve enerji tüketiminde bilinçli davranışların gerçekleştirmesini sağlayan ürünlerin, hizmetlerin ve sistemlerin tasarımına yönlendirilmiştir. Bu eylemler "Yeşil Hareket (Green Movement)" olarak da bilinen çevreye daha az olumsuz etki yaratan ürünlerin oluşturulmasını sağlamıştır. Hatta bu gelişme sonrası "Roma Kulübü" ve "ABD Çevre Koruma Ajansı" kurulmuştur. Avrupa'da "Gezegen Kardeşliği (Friends of the Earth)", Kanada'da da ise "Yeşil Barış (Greenpeace)" hareketlerinin Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) 1972'de kurulmasına teşvik etmiştir (Walker, 2006; 21).

Sürdürülebilirlik kavramı yorumlandığı bağlama göre çok geniş çalışma alanına sahiptir. Bu sebeple, sürdürülebilirlik, birbiri ile ilintili ve ilişkili üç ana element arasındaki dinamik bir denge olarak ifade edilir. Çevresel sürdürülebilirlik: doğal ekosistemlerin ve kaynakların korunması ve geliştirilmesi; ekonomik sürdürülebilirlik: ekonomik üretkenlik ve sosyal sürdürülebilirlik: iş, barınma, eğitim, tıbbi bakım ve kültürel fırsatlar gibi sosyal altyapının sağlanması ve toplumsal adalet ve sosyal düzenin sağlanmasıdır (Fuad-Luke, 2009: 21-23). Aslında sürdürülebilir gelişmeyi sağlayan bu üç element Elkington'a (1998) göre çevre, sosyoloji ve ekonomi bilinen diğer başka bir ifade ile gezegen, insan kâr *(Planet, People ve Profit)* olarak üç boyutta değerlendirilmesigerekir. Üretime karşılık tüketimin daha fazla olması sonucu ortaya çıkan atıklar doğayı tehdit altında bırakmıştır (UNEP, 2006). Rosen ve Kishawy (2012), sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak eylemlerin üretim sektörleri üzerinde yoğunlaştığını çünkü sürdürülebilirliğin öncelikle çevresel ve ekonomik boyutuyla ilişkilendirildiğini belirtir.

Tasarımın sürdürülebilirlikle ilişkisi 1960'larda ilk kez, öncü tasarım teorisyenlerin dünyanın mevcut yaklaşımlarla sürdürülemeyeceğini eleştirmesi ile başlamıştır (Bhamra ve Lofthouse, 2007: 3-4). Papanek ve Fuller (1971: 66-90) ise tasarımcıların üretimde karşılaştığı zorlukların yanı sıra süreç sonunda üretilen ürünlerin niceliği ile değil de niteliği ile ilgilenilmesi gerektiğini belirtir (Margolin ve Margolin, 2002). Ayrıca Papanek (1985: 89), gidişatın elim bir sonuçla sonuçlanmaması için ahlaki, etik ve estetik değerler uygulandığı sürece iyi olacağını ifade eder. Böylelikle sürdürülebilirliğin sosyal boyutuna da dikkat edilmesine vurgu yapar.

Tasarım, tek başına kavram olarak, yararlı ve planlanmış bir niyet, bir kâğıt üzerinde karalama veya somutlaştırılmış fikir veya fikirler süreci olarak düşünülebilir. Sürdürülebilir ürün tasarımı ifadesi ise, çok seçenekli ihtimaller içerisinde sürdürülebilir kalkınmaya olanak sağlayan "yaratıcı etkinlik süreci" olarak açıklanabilir (Manzini, 2006). Bununla birlikte, sürdürülebilir tasarım, bir ürünün geliştirilmesine yol açan fikirlerin verimli ve etkili bir şekilde üretilmesini, geliştirilmesini ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen bir süreç olarak çok geniş bir kavramdır.

Thorpe (2007:6-7)'un ifade ettiği gibi, sürdürülebilir tasarım, "toplum refahını süresiz olarak destekleyen çevresel, ekonomik ve kültürel koşulları geliştiren teori ve pratik" olarak açıklanabilir. Endüstriyel tasarım ile sürdürülebilir çözümler, sürdürülebilirlik

kavramının algılanışına göre bazı açılardan benzerlik ve farklılık göstermektedir. Bu çözümlerin ana teması, sürdürülebilir üretim ve tüketim senaryoları kurmaktır. Sürdürülebilirliğe geçiş, insanoğlunun daha az çevresel kaynakları tüketmeyi öğrenmesinin yanı sıra fiziksel ve sosyal yaşamın da içeriğinin iyileştirildiği bir süreçtir (Manzini, 2015: 17-27).

Ürün üretim aşamalarında ham madde temininden nihai ürünün son kullanıcıya ulaşmasına ve son kullanıcıdan atık olarak atılmasına kadar olan süreçte ürünün sürdürülebilirlik başlığı altında tasarlanması, üretilmesi ve gelecek nesiller için daha duyarlı ürün tasarımı için sürdürülebilir tasarım bir strateji olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple, ürün tasarımı ile sürdürülebilirliğin kesişiminde ortaya konulacak ifade, bir ürünün üretiminden atılmasına kadar olan süreçte çevreye en düşük zararlı etkiye sahip, paydaşları içerisinde ekonomik getiri sağlayan ve sosyal fayda içeren ürün tasarımı ve süreci olarak açıklanabilir.

Çevresel, ekonomik ve sosyal içerikli stratejik sürdürülebilir kalkınma eylemlerinin gerçekleştirilmesinin temelinde ilk önce sürdürülebilirlik vizyonun kazandırılması ve sonrasında bağlama uygun sürdürülebilirlik araçlarının uygulanması gelir. Mevcut durumun tamamen değiştirilmesi değil, kademe kademe sürdürülebilirlik bilincinin kazandırılmasıyla sürdürülebilir olana doğru ürünlerin, üretimlerin ve sistemlerin evirilmesidir (Waage, 2017). Bu süreç içerisinde endüstriyel tasarım aracılığı ile sürdürülebilirlik ise bilinçli eylemler üretmek için yer alır.

Sürdürülebilirlik kavramının tanımı kullanıldığı bağlama göre değişiklik gösterse de sürdürülebilir kalkınma her meslek gruplarının odağında olmuştur. Sürdürülebilir kalkınma sürecinde endüstriyel tasarımcıların önemi, insanların kullandıkları ürünlerin üretim ve tüketim sürecini belirleyen kararları almasında etkin olmalarından dolayıdır (Turhan, 2013). Vezzoli, (2003) endüstriyel tasarım etiğine sahip tasarımcıları, tüketim ve üretim arasındaki süreç içinde ve ürün geliştirme aşamasında önemli bir aktör olma potansiyeline sahip kişiler olarak tanımlar.

Endüstriyel tasarım etiği kapsamında ele alınan sürdürülebilirlik kavramının önemi, endüstriyel tasarım meslek ve eğitimi ile ilgili birçok dernek ve konsey tarafından kabul edilmiştir. WDO (World Design Organization), BEDA (the Bureau of European Design

Association) ve EIDD (Design for All Europe) bu kurumlar arasındadır. Son olarak; 2008'de, Kyoto Tasarım Deklerasyonu, Cumulus'ün yönetim kurulu tarafından ICSID, ICOGRADA (the International Council of Graphic Design Associations), BEDA, AIGA (The Professional Association For Design) ve EIDD onayıyla resmiyet kazanmıştır. Deklerasyonla sürdürülebilir, insan odaklı ve yaratıcı olmak için tasarımcının küresel sorumluluk sahibi olduğu prensibi onaylanarak bu duruma ilaveten her bir dernek ve konsey raporlarında ve bildirilerinde sürdürülebilirlik kavramına yer vermişlerdir.

TMMOB Mimarlar Odası Endüstriyel Tasarımcılar İçin Etik Kılavuzu'nda ise Endüstriyel Tasarım mesleği, "*ihtiyaçları temel alarak insanların hayatlarını, yaşam koşullarını, sağlığını ve yaşam çerçevesini iyileştirmek amacıyla ürün, sistem, hizmet ve deneyim geliştiren, kullanıcı odaklı yaratıcı problem çözme süreçlerini içeren disiplinler ötesi*" olarak açıklanırken (Korkut ve diğerleri, 2019), sürdürülebilir tasarım ise "*tasarımın dönüştürücü gücünü kullanarak ekolojik, ekonomik ve toplumsal sürdürülebilirliğe katkı sağlamak için yenilikçi ürün, hizmet, sistem ve deneyim tasarımına yaygınlık kazandırmak"* olarak ETMK Arama Konferası'nda belirtilmiştir (ETMK [Endüstriyel Tasarımcılar Meslek Kuruluşu], 2021).

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında ürün tasarımı ve sürecinin önemi giderek artmaktadır. Çünkü sürdürülebilirliğin çevresel boyutu için geliştirilen araçların ürün tasarım sürecinin erken aşamalarında uygulandığında daha etkili olduğu belirtilmektedir (Ahmad ve diğerleri 2018). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için sürdürülebilirliğin üç boyutuyla yaklaşımının önemi yakın geçmişte anlaşılmış ve üç kriteri de sağlayan araçların ortaya konulması gerektiği ve var olan araçların daha da geliştirilmeye açık yönünün bulunduğu belirtilmiştir (Ahmad ve diğerleri, 2018).Waage (2017), tasarım aşamasının sürdürülebilirlik hususlarının ortaya konması için kilit bir nokta olmasını ve bu aşamada alınan kararların ürün geliştirme, üretim ve kullanım sürecindeki onarım ve geri dönüşüm maliyetlerinin %70'inden fazlasının belirlendiği aşama olarak vurgular. Bu durum ürün ömrünün belirlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir.

Walker (2006: 54-55) endüstriyel süreçten geçmiş ürünlerin sürdürülebilir olarak ele alınması için ekonomik olarak uygun, çevreye duyarlı ve sosyal olarak adil, aynı zamanda kültürel ve kişisel olarak zenginleştirici bir dile sahip olması gerektiğini belirtir. Sonuç olarak şu söylenebilir ki sürdürülebilir ürün tasarımının tanımı kesin olarak yapılamaz.

Çünkü çağın gereksinimine ve ihtiyaçlarına göre değişen bir süreçte, yaklaşımlar ve yönelimler de farklılaşıp değişecektir. Sadece her zaman çevreye zararı az, ekonomik getiri sağlayan ve herkes için adaletli bir yaşam anlayışında hemfikir olunabilir. Sürdürülebilirlik yaklaşımları ile yeniden şekillenen toplumlar, sahip oldukları farklı kültürlere bağlı olarak toplumların son durumlarının değişkenlik göstereceği ifade edilebilir. Ancak sonuçların olasılıkları üzerinden fikir yürüterek gelecek nesiller için daha yaşanabilir bir gezegen ve sosyal ortam bırakılması sağlanabilir. Sürdürülebilir ürün tasarımının ne anlama geldiği, zaman aralıkları ile değişen ve uygulandığı topluma göre farklılık gösteren keşif çalışmaları olarak adlandırılabilir.

2.1.1. Sürdürülebilir tasarımda yaklaşımlar

Sürdürülebilirlik ve ürün tasarımı kapsamında altında ele alınan ilk amaç çevreye verilen zararın azaltılması yönünde olmuştur. Hatta çevresel düzeni oluşturmak adına *eko-tasarım (ecodesign)* ve *çevre için tasarım (design for environment)* ve *ürün yaşam döngüsü (life cycle product)* gibi araçlar geliştirilmiştir (Ceschin ve Gaziulusoy, 2016; Ahmad ve diğerleri, 2018). Bu durumu Ceschin ve Gaziulusoy (2016), temel biyolojik ihtiyaçlarına karşılık ekonomik ve teknolojik gelişmeye ihtiyaç duyulan kaynakların sağlanması için canlıların ekosistem düzenine duyduğu gereklilik olarak açıklamışlardır. Ahmad ve diğerleri (2018) yaptıkları derleme çalışmasında sürdürülebilirlik teması altında çıkarılan araçların çoğunlukla çevre üzerine olduğunu ve sürdürülebilirliğin diğer boyutlarını değerlendiren araç sayısının çok az olduğunu belirtir.

Gelecek nesillere ve geleceğe duyulan sorumluluk, sürdürülebilir ürün tasarımına olan ilgiyi artırmıştır (Ahmad ve diğerleri, 2018). Bu kapsamda ürün ve sürdürülebilirlik arasındaki değerlendirmeler genellikle güncel endüstriyel ürünleri ürün yaşam döngüsü, ürün ömrü ve ürün-servis hizmeti kapsamında ele alındığı görülmüştür. Çevreci yaklaşımların tasarım içerisinde birlikte alınması *yeşil tasarım (green design)* olarak adlandırılmıştır. Ancak bu yaklaşım içerisinde sunulan ürünlerin nitelikleri sadece malzeme ve ürünün işlevi üzerinden olmuştur. Ürün yaşam döngüsü, ürünün yapımı ve işlevi sonrasında değerlendirilen bir başlık olarak *ürün eko tasarım (product ecodesign)* yaklaşımı ileri sürülmüştür. Ancak, ürünün insanla olan etkileşimini tanımlayan kısım eksik kalmıştır. Bu sebeple, kullanıcı-ürün arasındaki duygusal bağı desteklemesi için *duygusal olarak tasarım (emotionally durable design)* ve insan ve ürün arasındaki

etkileşiminden doğan davranışları incelemek için ise *davranış için tasarım (design for sustaiable behaviour)* yaklaşımları ortaya konulmuştur. İnsan ve ürün arasındaki etkileşim için sürdürülebilir davranış çalışmaları öncelikle ürün özelinde ele alınmış daha sonra kapsam genişletilerek *ürün servis sistemleri (product service system)* sosyal yeniliklerin yer aldığı çalışmalara doğru genişletilmiştir (Ceschin ve Gaziulusoy, 2019:150; Ceschin ve Gaziulusoy, 2016).

Sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak sürdürülebilirlik adına projelerinin endüstriyel tasarım disiplini içerisinde değerlendirilmesi ise profesyonel uygulamalara yol açacak alternatif keşif yollarıdır. Dolayısıyla bu tasarım keşifleri, üretim ölçeklerinin derinleştirilmesinde, istihdamın sağlanmasında, sosyal sorumluluk çalışmalarında ve malzeme kullanımı açısından ürün ve ürün üretimi süreci içerisindeki düşünme biçiminde bir değişimi gösterir. Ortaya çıkan ürünler, çağdaş ürün tasarımında yenilik ve yeniden tasarım kavramlarıyla yakından bağlantılı ve aynı zaman da estetik algısıyla da iç içe olup mevcut zamana göre yorumlanmasıdır (Walker, 2006: 81).

Tasarımcıların sürdürülebilir kalkınma çağrısına tüketim ve üretim süreci içerisinde verdikleri cevap, üretim düzeyinde sistem değişimi hakkındaki tartışmalardan *beşikten beşiğe*, *yaşam döngüsü düşüncesi* ve *endüstriyel çevre* kavramlarına ve daha geniş kapsamlı tasarımlara kadar çok çeşitlidir. Ürün tasarımı ve imalatı sürecinde ise çevre veya eko-tasarım yaklaşımları olarak sunulmuştur (Nugraha, 2012: 52-53). Endüstriyel ürün, üretim süreçleri ve ürün yaşam döngülerini sürdürülebilirliğin çevresel ve ekonomik boyutları içerisinde değerlendiren *natural step* gibi benzeri programların uygulanması yaygınlaşan çevresel olumsuz etkiyi azaltmak için kurgulanmıştır. Ancak, kalkınmayı sağlayacak sürdürülebilirliğin sosyal boyutu göz ardı edilmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin emek sömürüsünü engelleyeceği ve toplumsal düzenin sağlanacağı adımların atılmadığı belirtilir (Walker, 2006: 24-25). Sürdürülebilirliği oluşturan üç element olsa da sürdürülebilir kalkınmada ekonomik gelişmeye önem verilirken sürdürülebilirlik çalışmalarında ise çevresel kaygılar ön planda tutulmuştur.

Endüstriyel üretim sürecinin çevreye olan etkisiyle ekonomiye olan kazancı birlikte değerlendirilmektedir. Sürdürülebilirlik esasları temel alınarak gelişmenin sağlanmasında üretim ve tüketim sürecinde yer alan bütün sektörleri ve paydaşları ilgilendirmektedir. Endüstriyel ya da geleneksel yöntemlerle üretilen ürünlerin ilk önce çevreyi ve ekonomiyi

sonra ise toplumu etkilediği belirtilebilir. Geleneksel üretim kapsamındaki zanaatların ve geleneksel üretimlerin sürdürülebilirliğinin üç boyutu ile ürün bazında ele alındığında; üretim sürecinde çevreye minimum zararı olan, üreticisine ye yerele ekonomik katkı sağlayan ve kullanıcına sosyal yararı olan olarak tanımlanmıştır (Ahmad ve diğerleri, 2018). Ancak gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu kapsamında yapılması gereken eylemler eksik kalmış ve insanlar arasında adaletsiz yaklaşımlara ve emek sömürüsüne devam edilmiştir. Yerel ve küçük ölçekli üretimlerin piyasada yer alması ve güvenli bir şekilde ilerleyebilmesi için seri üretim sistemleri ile arasında kurulması gereken çalışmaların önemsenmesi gerekir.

Sürdürülebilirlik kavramının tasarım sürecinde kullanılmasıyla sadece ürün bazında değil sosyal içerikli problemlerin çözümlerinde (ürün servis sistemlerine, hizmetlerine, iş modellerine ve bütünleşmiş çözümlerde) kullanılmasını sağlamıştır. *Sosyal inovasyon için tasarım (design for social innovation)* olarak tanımlanan yeni tasarım hizmetleri, belirli bir topluluğun ihtiyacını giderme amaçlı çalışmaları kapsadığı belirtilebilir. Sürdürülebilirliğin sosyal boyutu göz önünde bulundurularak, tasarım aracılığıyla düşük ve orta gelirli bireylerin karşılaştığı sosyal içerikli problemlerin çözümlenmesi amaçlanmıştır. Ürün tasarımı odağında başlayan bu yaklaşım, ürün servis sistemleri ve belirli bölgedeki hizmetin yerelden küresele taşınması gibi sosyal inovasyon hizmetlerine doğru genişlemiştir (Ceschin ve Gaziulusoy, 2019:151; Manzini, 2015: 33).

2.1.2. Sürdürülebilir tasarımda sosyal ve kültürel kapsam

Waage (2017), şimdiye kadar sürdürülebilirlik araçlarına ilaveten, endüstriyel ürün özelliklerine göre sürdürebilirlik faktörlerinin ortaya konulması, sürdürülebilirliğin sosyal bağlamının incelenmesi ve ürünlerde farklılık sağlayan coğrafi ve yerel etkilerin olup olmadığının araştırılmasının da gerektiğini belirtir. Küresel üretim sistemlerinde ürünler olabildiğince el değmeden tam otomasyonlu makinelerle üretime geçtiğinden itibaren bu ürünlerde farklılık sağlayan coğrafi etki sağlanamamaktadır.

Mimar William McDonough ve kimyager Michael Braungart (2001), yaşanan olumsuz çevresel etkileri ve gelecek nesiller için ortaya çıkan tehlikeleri, endüstri devrimine bağladıkları gibi sosyal ve kültürel alanda yozlaşmanın yaşanmasında ve milletlerin sahip olduğu manevi değerlerin kaybolmasında endüstrileşmenin etkisi olduğunu belirtirler

(Bhamra ve Lofthouse, 2006: 5-6). Aslında bu durum küresel platformda aynılaşan üretim ve tüketim alışkanlıklarının yanında ulusların sahip olduğu milli ürün ve değerlerin sürdürülmesinde gereken önemi vermemesinden kaynaklanmaktadır. Yapılması gereken, yaşayan ve yaşatılması gereken kültürel ve sosyal değerlerlerin tasarım faaliyetleri içerisinde ilerletilmesidir (Walker, 2012:3). Bu sebeple sürdürülebilir tasarım çalışmaları, dinamik ve değişken yapısı içerisinde, kültürel değere sahip ürünlerin üretimlerin de ele alınmasını destekler.

Sürdürülebilirliğin sosyal boyutu, adaletli ortam yaratarak herkesin üretime katılımının sağlanması, dezavantajlı grupları da ekonomik hayata katacak tedbirlerin alınması olarak ifade edilebilir. Sosyal olarak sürdürülebilir bir sistem, insanlar arasında hiçbir ayrımı gözetmeden sağlanan eşitlik, sağlık, eğitim, cinsiyet eşitliği, politik ve sorumluluk ile katılımı içeren sosyal hizmetlerin yeterli düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamalıdır. Temelde kültürün korunmasıyla örtüşen kültürel sürdürülebilirlik, UNESCO (1995) tarafından sürdürülebilirlikte temel bir boyut olarak önerilmiş ve 2001 yılında Jon Hawkes tarafından ise kültürel sürdürülebilirlik, çevrenin ve yaşamın planlanmasındaki öneminden dolayı, sürdürülebilirliğin çevresel, ekonomik ve sosyal boyutu ile de bağlantılı şekilde dördüncü boyut olarak açıklanmıştır (Hawkes, 2001: 3-25). Kültür varlığı, insanlık tarihi boyunca toplumlara ait günümüze ulaşmış eserler ile somut ve sözlü gelenekler, toplumsal uygulamalar, bilinç, adet ve görenekler ile somut olmayan olarak iki kavram üzerinden geliştirilmiştir. Geleneksel sanat ve zanaat ürünleri somut olmayan kültürel miras kapsamına girerken onları icra eden zanaatkârlar ise küçük ölçekli üretim sistemlerindeki sosyal yapıyı temsil eder. Geleneksel üretimlerin ve zanaatların sürdürülebilirliği sürdürülebilirliğin dört boyutuna da katkı sağlayabilmektedir. Ayrıca, zanaatların ve geleneksel üretimlerin icracısı olan zanaatkârların sürdürülebilirliği sosyal tasarım kapsamında ve sürdürülebilirliğin sosyal boyutu içinde değerlendirilir.

Tasarımın aracılık ettiği sosyal sürdürülebilirlik yaklaşımlarının merkezinde insan ve kültürü ele alan çalışmalar giderek artmaktadır. Bu araştırmalarda yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları geleneksel üreticiler ve kullanıcı grubu olarak tüketicilerin yer aldığı çeşitli sosyo-ekonomik aktörler olarak yerel paydaşlar yer almaktadır. Yerel paydaşların tasarımla işbirliğinin sonucu olarak katılımcılı yaratıcılık uygulamaları gündemde yer almaktadır (Ceschin ve Gaziulusoy, 2016; Sanders ve Stappers, 2008).

Tasarım araştırmaları, gündeme bağlı olarak sosyal içerikli tasarım uygulamalarını, ürün-kullanıcı arasındaki etkileşimden ziyade yerele bağlı kültürel değerlerin korunmasına olanak sağlayan toplum temelli konularını merkeze alır. Bu konu kapsamında çalışan tasarımcılarda iki nitelik aranır: ilki, topluluk içerisinde yer alarak toplum hakkında bilgi alma ve o toplumu anlayacak duygular geliştirme; ikincisi ise, belirli bir toplumun da yer aldığı ve o toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak çözümleri birlikte tasarlamalarını sağlayacak araçlar geliştirmektir (Cantù ve Selloni, 2013). Bu sebeple, farklı paydaşların yer aldığı tasarım yaklaşımlarının geliştirilmesi; birlikte tasarım, katılımcı tasarım ve toplum merkezli yaklaşımlar, bu sürecin geliştirilmesindeki tasarım yaklaşımlarında yeni bakış açıları sağlamada önemli role sahiptir. Katılımcı tasarım yaklaşımında belirlenen sorunun çözümü için katılımcıların fikirlerinin sunumunu, paylaşımını, geliştirilmesini ve yönlendirmeleri ile bir hizmetin geliştirilmesini amaçlar. Katılımcılar, bu etkinliklerde yer alarak, kurum ve paydaşlarla iletişim kurabilen kolektif aktörler olarak görülmektedir. Ayrıca yaratıcı etkinliklerde katılımcıların becerilerinin geliştirilmesi yoluyla katılımcıların karşılıklı olarak birbirilerini desteklemeye çalışılmaktadır. Toplum merkezli katılımcı bir yaklaşımı benimseyen sosyal inovasyon, yaratıcı topluluklarda ve işbirlikçi organizasyonlarda sürdürülebilir yaşam biçimleri oluşturulmasında itici güç görevi üstlenmektedir (Cantù ve Selloni, 2013).

Sosyal tasarım, Türkiye'de sosyal yönelimli uygulamalar içerisinde kentsel konular, yerel kültürler ve ekonomiler ve sosyal adalet olarak gruplandırılmıştır (Gürdere-Akdur ve Kaygan 2019). Sosyal tasarım içerisinde yer alacak birçok ilgili değere bağlı olarak, Türkiye'de birçok sosyal tasarım çalışmaları kültürel bağlamlara dayandırılmaktadır. Yerele özgü somut kültürel değerleri koruma ve yaşatma amaçlı kayıt altına alınarak sürdürülebilirlik çalışmalarında ilk ve ağırlıklı olarak turizme hizmet eden anı nesnelerine dönüştürülmektedir (Arıkan ve Akbulut, 2016: 125Bu kategorideki diğer çalışmalar, yerel üretimler ve sürdürülebilirliğin ekonomik boyutunun ilişkisi göz önüne alınarak, küçük ölçekli üretimde yer alan grupların ekonomik sürdürülebilirlikteki katkısının ele alındığı konulardır (Gürdere-Akdur ve Kaygan, 2019).

Geleneksel üretimlerin ve zanaatların yaşatılma çabası, geleneksel sanatı ve zanaatı icracısı ile birlikte sosyal tasarım çalışmalarının kapsamına girerken zanaatkârın ürettiği somut kültürün yaşatılması da sürdürülebilirliğin kültürel boyutunda ele alınmaktadır. Richard Sennet'e göre ise zanaatlar ve zanaat ürünleri yaşayan, canlı ve sosyal varlıklardır.

Değişime ve çağın gereksinimine cevap veremeyen zanaat ölür. Bu sebeple, zanaatlar ve ürünlerinin özgün durumunu koruyarak kendini geliştirmesi gerekir (Richard Sennett'la Söyleşi: Sanat, Zanaat ve Yaratıcılık Üzerine, 2016).

Geleneksel üretimlerin ve zanaatların yeniden canlandırılması çalışmalarında, geleneksel sanatların ve zanaatların yerel ekonomiye katkısı için tasarım uzmanları ile geliştirilecek işbirliklerinden bahsedilir. Buradaki amaç, zanaatkârın yerel ekonomiye katkısını ortaya çıkarmak için tasarımcılar ile zanaatkârlar arasında işbirliği sağlayarak, zanaatın ve geleneksel üretimlerin sürdürülebilirliğini tasarım aracılığıyla araştırmaktır (Gürdere-Akdur ve Kaygan, 2019). Sürdürülebilir yerel kalkınma ise, zanaatların yeniden canlandırılmasını sağlayan yöntemleri ortaya koymayı amaçlarken, yerel ekonomilerin istihdam yaratarak kalkınmasını sağlayacak ve tasarımla yerel değer içeren zanaat ve geleneksel üretimleri birlikte ele almaktır. Sosyal tasarım kapsamında değerlendirilen çalışma ve projelerde kabul edilen ortak bileşen, disiplinler arası, açık, çoğul yerel ve/veya katılımcı yaklaşımlarıdır (Gürdere-Akdur ve Kaygan, 2019). Katılımcı tasarım araştırmalarında bir değer husus ise yeniliğe yönelik ana yaklaşım, zayıf ve ötekileştirilmiş gruplara yönelik kaynakların yeniden tasarım aracılığına dikkat ederek, bir organizasyon içindeki paydaşlarla projeler organize edilmesidir.

Zanaatın tasarımla yapacağı sürdürülebilirlik üzerine işbirliğini Fuad-Luke (2009: 24-37) çok paydaşlı tasarım etkinliği olarak tanımlar. Tasarımcı tasarım etkinliğinin moderatörü veya paydaş; tasarım sürecinde katkısı olacak katılımcıları da paydaş olarak belirtir. Ve paydaşın her zaman projedeki bağlantılı duruma göre kurum veya kuruluş da olabilir. Farklı uzmanlıkların yer aldığı çok paydaşlı tasarım süreçlerinde katılımcıların sürece odaklanmış olması halinde daha hızlı ve verimli sonuçlar çıktığına dair olumlu yargılar bulunmaktadır.

Günümüzde tasarım yaklaşımları, bireysel etkinlikten ziyade kurumsal ve topluluk kapsamları boyunca kullanıcıların ve diğer paydaşların katılımının da sağlandığı heterojen ve açık süreçlerden meydana gelmektedir. Böylelikle işbirlikçi yapı içerisinde gerçekleştirilen katılımcılar ile örgüt, topluluk kapsamı içinde işbirliğe dayalı öğrenme ve gelecek yaratma ortamları oluşturabilmektedirler (Björgvinsson, Ehn ve Hillgren, 2012; Binder, Brandt ve Gregory, 2008). Sosyal inovasyonlar, herhangi bir inovasyondaki gibi ürünler veya hizmetler olabilir, ancak aynı zamanda bir ilke, fikir, bir mevzuat parçası,

sosyal bir hareket, bir müdahale veya bunların bir kombinasyonu da olabileceğidir. Kilit nokta, sosyal ihtiyaçları aynı anda karşılama ve yeni sosyal ilişkiler kurmayı sağlayan sosyal yapılar olmasıdır (Björgvinsson ve Ehn ve Hillgren, 2012). Tüketici ya da kullanıcıların, tasarımcıların, girişimcilerin, yerel kurum ve sivil toplum kuruluşlarının vb. birey ve yapılanmaların yer aldığı katılımcı uygulamalarda tasarım, işlevsel yenilikçi tüketici ürünlerinin geliştirilmesinde bir araç olarak değil yeni sosyal inovasyon yapıların oluşmasına teşvik eden süreç yapısı olarak geliştirilmektedir.

Geleneksel sanatların ve zanaatların sürdürülebilirliği için tasarımla yapacağı işbirliği, sosyal tasarım, tasarım müdahaleleri, kültürel sürdürülebilirlik ve yeniden tasarım konuları ile öne çıkmaktadır. Zanaat ve geleneksel sanatların sahip olduğu bilgi ve becerinin daha iyi anlaşılması ve geliştirilmesi, zanaat uygulamalarının hem araştırma hem de uygulanabilirlik için bir araç olarak kullanımına yönelik katılımcı faaliyetlere dayalı çalışmalara ihtiyaç duyar (Busch ve diğerleri, 2014).

2.2. Zanaatların Sürdürülebilirliği İçin Tasarım

Endüstriyel tasarım, 20. yüzyılın üretim sistemleri için geniş uzmanlık ve bilgi ve beceri yelpazesi ile hizmet vermektedir. Modern ve küresel platform da yer alacak ürün ve hizmet tasarımında endüstriyel tasarım ileri seviyeye ulaşmışken endüstriyel tasarımın çalışma alanına sürdürülebilir kalkınmanın eklenmesiyle çalışma kapsamı daha da genişlemiştir. Sürdürülebilir tasarım aracılığıyla farklı uzmanlıkların yer aldığı multi-disipliner çalışma ortamlarına doğru evirilmiştir.

Papanek ve Fuller (1972: 23), tasarımı insani eylem olarak açıklarken, Laszlo Moholy-Nagy'nin ifade ettiği gibi tasarım sadece bir meslek değil bir sorgulayıcı yaklaşım biçimidir. Papanek ve Fuller (1972: 96-106), "Real World" adlı kitabında tasarımcıların yeni çalışma konularından bahsederken geçici değil kalıcı ürünlerin tasarlanması gerektiğini belirtir. Aslında yazarlar bu ifade ile çevreye daha duyarlı ve saygılı bir şekilde yaklaşılması gerektiğini önerir. Ayrıca genellikle dünyada yaşayan %80'lik kesimin ihtiyaçlarına yönelik tasarım yapıldığını ve asıl geri kalan %20'lik dezavantajlı kesim içerisindeki herhangi bir sosyal soruna sahip insanlar için de tasarım yapılması gerektiğini savunur.

Tasarımla kendini sürekli yenileyen endüstri, küçük ölçekli ve emek yoğun çalışmaya dayalı zanaat ürün ve üretimlerinin bir kenara itilmesine ve azınlık kesimde kalmasına neden olmuştur. Endüstriyel üretimde kazanılan hız, lojistiği destekleyecek iletişim ağlarının gelişmesi ve küreselleşmeye bağlı olarak gelişen aynılaşma, yerel ürün ve üretimin öneminin yitirilmesine sebep olmuştur. Endüstriyel ürünlerin piyasada çokça yer almasıyla el üretimine bağlı zanaat ürünlerinin ve üretimlerinin varlığının devam ettirilmesi güçleşmiştir. Heskett'ın (2002: 31) ifadesiyle kapitalist üretim ve tüketim anlayışının piyasalarda yer alması, geleneksel ürünlerin yeni talepleri karşılamada açıkça yetersiz kalmıştır. Bu sebeple, zanaatkârlar kendi ürünlerini sunacak pazarları kaybetmeye başlamıştır. Ayrıca endüstriyel üretimi artırmaya yönelik sağlanan destekler ve ihracatı artırmaya yönelik sağlanan imtiyazlar zanaat ve ürünlerinin kaybolmaya yüz tutmasını sebep olan diğer etmenler olmuştur.

Bu süreç içerisinde zanaata bağlı üretim sistemine sahip küçük ölçekli atölyeler kendilerini, yenilemede değil günü kurtarma çabası içerisinde bulunmuşlardır. Diğer bir süreçte ise zanaata bağlı ürünlerin birçoğu, kendi özgün üretim sürecinden koparak endüstriyel üretim sistemlerinde yer almaya başlamış ve özgünlüğünü kaybederek endüstride yeni bir boyut kazanmıştır. Bu doğrultuda yerel üretime bağlı zanaat ürünlerinin küresel piyasaya açılmasına destek olmak ve yerele bağlı zanaat üretimin sürdürülebilirliğini sağlamak gibi yeni çalışmalar, sürdürülebilir tasarımın çalışma kapsamına getirilmiştir (Heskett, 2002:7).

Ceschin ve Gaziulusoy (2019) sürdürülebilirlik için tasarım (design for sustainability) yaklaşımında tasarım müdahalesinin yer alabileceği beş inovasyon seviyesini belirtmişlerdir. Bunlar;

- *Ürün yenilik seviyesi*: Buradaki odak nokta, malzeme ekleme veya çıkarmaya kadar tüm ürün yaşam döngüsünü dikkate alarak mevcut ürünleri iyileştirmek veya yeni ürünler geliştirmeyi kapsar.
- *Malzeme/bileşen yenilik seviyesi*: Bu yaklaşım, geliştirilmiş yeni malzemeler ile ya da ürünle bütünleşecek malzemelerin değiştirilerek (daha genel olarak) ve bir ürünün bireysel niteliklerini iyileştirerek ürünleri aşamalı olarak iyileştirmeyi amaçlayan tasarım müdahalelerini içerir.

- *Ürün-hizmet sistemi yenilik seviyesi*: Bu seviyenin odak noktası, tek tek ürünlerin ötesine geçerek entegre ürün, hizmet, paydaş değer zincirleri ve iş modelleri kombinasyonlarına gitmektedir.
- *Mekânsal-sosyal yenilik seviyesi:* Burada yeniliğin bağlamı, insan yerleşimleri ve topluluklarının mekânsal-sosyal koşullarıdır; bu yaklaşım, mahallelerden şehirlere kadar değişen farklı ölçeklerde ele alınabilir.
- *Sosyo-teknik sistem yenilik seviyesi:* Bu yaklaşım, toplumsal ihtiyaçların (beslenme ve hareketlilik gibi) yerine getirilmesi için radikal değişiklikleri teşvik etmeyi içermektedir. Dolayısıyla yeni sosyo-teknik sistemlere geçişleri desteklemeye odaklanan tasarım müdahalelerini kapsamaktadır.

Zanaat ürünleri ve üretim süreçlerinin sürdürülebilirliğinin tasarım aracılığıyla ele alınması, sınırlandırılmış durum ve kaynaklarının yaratıcı yollarla değerlendirilmesi koşuluna bağlı olarak yeni bağlam içerisinde düşünülmesini gerektirir. Bu tür tasarımın aracılık ettiği zanaat ürün ve üretim süreçlerinin sürdürülebilirliği, tasarım için önemli bir çalışma alanını oluşturur. Walker (2006: 36), sürdürülebilir kalkınmanın bir kısmının yerel ürün ve üretim süreçlerinin ekonomiye yeniden kazandırılmasıyla sağlanacağını belirtir. Tasarımda belirli pazarlar için ürün tasarımında bölgeye ait zanaat ürün ve üretim süreçlerinin öğrenilmesi ile sağlanacağı da diğer bir konudur. Böylelikle zanaatın sürdürülebilirliği için tasarımın araç olarak kullanılması, zanaat ve endüstri arasında giderek büyüyen farklılığı kapatmada yardımcı olacağı düşünülür (Walker, 2006: 36).

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de zanaat üretimini de içine alan sosyal inovasyon odaklı tasarım ve girişimler, yerel topluluklar ve zanaata bağlı kültürlerle ilgili konular son yıllarda ağırlık kazanmıştır. Zanaatkârlar yerel kültürü yaşatan kişiler olarak insanların zanaata bağlı yerel üretimlerin tasarım dâhilinde sürdürülebilir uygulamalara dönüştürülmesinde önemli kilit kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Güldere-Akdur ve Kaygan, 2019).

Araştırmalarda zanaat üretiminin devamlılığını endüstriyel tasarım desteği ile sürdürmeye çalışan birkaç ülke olduğu görülmektedir. Bu ülkelerden öne çıkanlar İtalya ve Hindistan'dır. Tasarım aracılığıyla zanaat üretiminin ele alınması Hindistan'da ve yakın zamanda İtalya'da endüstriyel tasarım eğitimi müfredatına alınmıştır. Hindistan Ulusal

Tasarım Enstitüsü, yirmi yıldır Jawaja deri işçileriyle çalışarak endüstriyel tasarımın bu zanaata katkısını araştırmıştır (Bayraktaroğlu, 2014).

Kaya (2011), "Kolaylaştırıcı Olarak Tasarımcı: Tasarımcılar İçin Bir Müdahale Metodolojisi" başlıklı doktora tez çalışmasında İstanbul Sulukule'de yer alan kadınların keçe malzemesinden el işi çanta üretimini ele almıştır. Çalışmada bir tasarımcı ile daha önce tasarım eğitimi almamış uygulamacılar arasında gerçekleşen örtük bilgi akışı incelenmiştir. Belirli bir süre aralığında sürekli eğitim merkezlerine katılan uygulamacılar için iki ay aralıklı çalıştaylar düzenlenmiştir. Katılımcılarla aynı ortamda çalışan araştırmacı, katılımcıların çalışmalarına kendi çalışma ortamlarında çeşitli müdahale stratejileri denemiştir. Çalıştaylar video kaydı, ses kaydı, alan notları ve fotoğraflarla belgelenip çalıştay sonrasında yapılan ürünler araştırmacı tarafından seçilen uzman bir grup tarafından değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, farklı tasarım müdahale stratejilerinin farklı ürünlerin ortaya çıkarılmasına aracı olduğu belirtilmiştir. Bu duruma dayanarak araştırmacının müdahale seviyesinin katılımcıların deneyimlerinde ve ürünlerinde etkili olduğu belirtilmiştir.

Reubens (2016), "Tasarım Aracılığıyla Zanaatın Sürdürülebilirliği" başlıklı doktora tez çalışmasında yenilenebilir malzeme ile el üretimine bağlı olarak zanaatın sürdürülebilirliğini ele almıştır. Tasarım eğitimi almış lisans ve lisansüstü öğrencilerin bulunduğu çalıştayda yerel ve alternatif bir malzeme olan bambu ile zanaata dayalı üretimde yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar, ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik dâhilinde incelenerek yenilenebilir malzemeler ile ürün tasarımları sağlanmıştır.

Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma sağlama ve zanaat geleneğini genç nesillere doğal kaynakları kullanarak öğretme amacıyla Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) öğretim üyeleri Gülay Hasdoğan ve Mustafa Hasdoğan (2015), 90 kişilik stajyer topluluğu ile "Ağaç İşlemeciliğinde Tasarım Becerilerini Entegre Ederek İstihdamı Arttırma" başlıklı projeyi Avrupa Birliği Genç İstihdamı Destekleme programı kapsamında gerçekleştirmişlerdir. Geleneksel zanaat uygulamasındaki öğrenme süreci, genellikle mevcut eserlerin kopyalanmasıdır. Tasarım düşüncesinin ve tasarım ilkelerinin zanaat uygulamalarında tanıtılmasının, yaratıcılığın teşvik edilmesi ve zanaatkârın

sürdürülebilirliği için etkili bir yöntem olabileceği düşünülmektedir (Hasdoğan ve Hasdoğan, 2015).

Kastamonu, özellikle ahşap işçiliği alanında zanaat geleneğiyle bilinen ormanlık bir alanda, Türkiye'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Bir tasarım ve ahşap işçiliği eğitim programından oluşan proje, Kastamonu'da ikamet eden ve ilköğretimden üniversiteye kadar farklı eğitim geçmişlerine sahip 90 genç stajyeri kapsamaktadır. Proje, genç yetenekleri keşfetmek ve desteklemek ve yerel el sanatlarını canlandırmak için tasarım ve yaratıcı düşünme becerilerini geleneksel ahşap eğitimi ile bütünleştirmeyi amaçlamıştır. Toplam altı aylık program çerçevesinde haftalık iki gün tasarım eğitimi, kalan üç gün ise ahşap işleme modülüne ayrılmıştır. Projenin ilk üç ayında kursiyerlere temel tasarım ilkeleri, teknik çizim ve eskiz hakkında konferanslar ve alıştırmalar verilmiştir. Üç aydan sonra, Kastamonu kursiyerleri ile ODTÜ birinci sınıf öğrencileri bir araya getirilmiştir. Projede sadece Kastamonu ili değil bazı ilçeleri de karakterize eden ürünler geliştirilmiştir. Projenin sonuçları bu ilçelerde ve Kastamonu'da sergilenmiş olup projenin sonunda 60 kursiyer en az iki özgün tasarım çalışması ile programı tamamlanmıştır. Bu özgün tasarımlarından 30 tanesi Kastamonu sanayisinde daha fazla uygulama yapmak üzere seçilmiştir (Hasdoğan ve Hasdoğan, 2015).

Orlandi ve diğerleri (2014), yaptığı çalışmada mücevher endüstrisini ele almış ve bu sektörü, sermayesi hammaddesi ve kendisine has üretim tekniği olan zanaat kökenli ama seri üretim yapabilen melez bir yapı olarak tanımlamıştır. Böylelikle zanaat kökenli kuyumculuk geleneğinin yenilik yapma becerisine ne oranda sahip olduğunun saptanması için nitel bir saha araştırması tasarlamıştır. Çalışma sonucunun değerlendirmesi olarak, Türkiye'nin geçmişten gelen el işçiliği üstünlüğünü endüstrileşme ile kaybettiğini ancak hammaddede fiyat avantajı ile sağladığını ifade etmiştir. Bu durumda ise kalite ve işçilikten ödün vermesi halinde farklılaşma sağlayamadığı için lüks tüketime cevap verememekte ve rekabetçi tavır sergileyememektedir. Cumhuriyet öncesi ve sonrası Türkiye’de özellikle el işçiliğine bağlı bir sektör olan kuyumculuk endüstrisinin, endüstrileşme sürecinin zanaat geleneklerinden kopuk olarak gelişme gösterdiği vurgulanmıştır. Bu açıdan bakıldığında, zanaat-tasarım-inovasyon arasındaki ilişkilerin tasarım modellerine, ürün geliştirme süreçlerine ne şekilde yansıdığı, endüstriyel tasarım literatürü için yeni bir araştırma alanı sunmaktadır (Orlandi ve diğerleri, 2014).

Lupo (2010), İtalya'nın sahip olduğu bilgi ve kültürel mirasın tasarıma dayalı inovasyon çalışmasını "Çağdaş Özgünlük" adı altında ele almıştır. Özgün ürünleri farklı ürünlerle bütünleştirerek yeni formlar üretmiştir. Yazar, yaptığı çalışmada, halkın değer atfettiği unsurları ürünlere yansıtmıştır. Elaonora Lupo başkanlığında bir araştırma grubu tarafından geliştirilen "Çağdaş Otantik Milano" projesi Milano'da hâlâ aktif olan nesli tükenmekte olan ustaların tipik sanat ve performans bilgisini gelecek nesillere aktarabilmek için olası tasarım odaklı yenilikçi bir sistemi denemeyi ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Proje, bu geleneksel bilginin çağdaş formlara dâhil edilmesini kolaylaştıran, esasen ustalar arasındaki ilişkileri kurarak, "insan ilişkilerine" dayalı bir bilgi etkinleştirme kavramını desteklemektedir (Contemporary Authentic, 2017).

Kültürel öneme sahip zanaat ve ürünlerinde binlerce yıllık bilgeliği ve pratik uygulamayı içeren estetik, işlev, fiziksel ve belirli amaç için ekonomik ve çevresel dinamikler arasında mükemmel dengenin olduğu görülmüştür. Nesilden nesile aktarılan yerel olarak isimlendirilen zanaat ürünlerinin kullanımda oldukça iyi tasarım ve kalitenin olduğu ispat edilmiştir (Nugraha, 2006). Bu sebeple geleneğin ilgi görmesinin bir nedeni de popüler kültürün dayattığı basit ve sağlam olmayan ürünlere baskın ve karşıt kültür olarak benimsenmiş olması düşünülebilir. Zanaat ve ürünlerin sahip olduğu değerli bilgilerin kaybolmaması için onlara yeni bir yaşam alanının verilmesi gerekmektedir. Değerli bilgilerin aktarılmasında aksama ve ihmal yaşanırsa kaybolma riski taşırlar. Bu sebeple, dünyanın her yerinde sahip olunan değerli bilginin, malzemenin, tekniği ve ürünün sürdürebilirliğine dair çalışmalar yapılmaktadır. Bu duruma örnek olabilecek başka bir çalışma Orkney sandalyeleridir.

Orkney sandalyeleri, İskoçya anakarasının kuzeyinde yer alan Orkney Adaları'nda yerel hasır malzemesinin zanaatkârlar tarafından işlenerek ahşapla bütünleştirilmesiyle elde üretilen yerel mobilyadır. Geleneksel mobilya belirli bir işleve sahip olsa da özgün formu küresel platformda talep görmemektedir. Ancak bu geleneğin devamlılığı için ekip çalışması kapsamında inovasyon gerekmektedir. Zanaatkâr, tasarımcı ve ahşap ustasının katılımından oluşan ekip çalışması sonrası yerel ürün el işçiliği ve malzeme değişimi yapılmadan formunda yenilemeler gerçekleştirilmiştir (Resim 2.1). Yeni ürün uluslararası fuarlarda sergilenerek oldukça beğeni topladığı belirtilmektedir (Holroyd ve diğerleri, 2017).

(a) (b)

Resim 2.1. Geleneksel Orkney Sandalyesi; (a) eski formu, (b) yeni formu (Holroyd ve diğerleri, 2017)

Kısaca ifade edilebilir ki; tasarımcıların ve zanaatkarların işbirliği ile inşa edilen yeni sosyal yapı içerisinde birlikte oluşturma etkinliği kapsamında zanaatkarın sahip olduğu örtük bilginin aktarılması, ürün geliştirme stratejisi içerinde (Tung, 2012; Nugraha, 2010) tasarımcının ve zanaatkarın paylaştığı ortak fiziksel mekan olarak çaşıştaylar ile üretimde tasarım eğitimi almış ya da almamış katılımcıların dâhil edilerek zanaat sürecindeki malzeme ve üretim tekniğine dair bilgilerin elde edilmesi ve tasarım aracılığı ile yeni güncel malzeme ve üretim tekniklerinin zanaat sürecine entegre edilmesi (Reubens, 2016; Holroyd ve diğerleri, 2017), bu yeni zanaat-tasarım işbirlikçi yapı içerisinde tasarımcının kolaylaştırıcı olarak görev alması (Kaya, 2011), tasarım öğrencileri ile zanaatkârlar arasında gerçekleştirilen işbirlikleri (İngin, 2011; Hasdoğan ve Hasdoğan, 2017) geleneksel sanatlar ve zanaatların sürdürülebilirliği için geliştirilen çalışmalar olarak anlatılabilir. Bu arada sadece ürün sürdürülebilirliği değil zanaat-tasarım ortak ve benzer yapı içerisinde etkileşimin sağlanması yeni süreçlerin geliştirilmesi ile bütüncül sistem yaklaşımlarında da gelişim sağlanır ve zanaatkârın çalışma alanı sağlanarak genişletilir. Zanaat ve tasarım işbirliği uygulamaları aracılığıyla sadece güçlü bir şekilde temsil edilen malzeme ve teknikler değil aynı zamanda kolektif değerler de aktarılmaktadır (Borges, 2015). Geleneksel sanata ve zanaata bağlı olarak geliştirilen işbirlikçi tasarım yapılarında da kullanılan bilgiler, toplumların sürdürülebilir kalkınmasına etkili bir şekilde katkıda bulunabilir. Bu bağlamda, tasarım güncel eğilimlere ve isteklere cevap verebildiği zaman zanaatın sürdürülebilirliğinde başarılı olur (Nugraha, 2006).

Zhan (2017), zanaatın tasarımla ilişkisini altı tasarım müdahalesi başlığı altında incelemiştir. Şekil 2.2'de belirtildiği gibi bu müdahale alanları ürün, üretim, tanıtım, pazar, eğitim ve girişimcilik seviyeleridir.

Şekil 2.1. El sanatlarının ve zanaatların sürdürülebilirliğe katkısı için bir ekosistem tasarlamak (Zhan'dan (2017) çevrilerek uyarlanmıştır)

Ürün seviyesinde müdahale: Belirli bir geleneğe bağlı olarak üretilen geleneksel sanat ve zanaat ürünlerinin kalıcı, önemli ve tarihi değer taşımalarından dolayı değişiminin yavaş olacağı ancak endüstriyel üretim içerisinde, güncel malzeme, tasarım dili ve teknolojilerin bir araya getirilerek tasarımcı tarafından yeniden tasarım kavramıyla değiştirilebileceğidir (Zhan ve diğerleri (2017). Zanaatkârlığın sürdürülebilirliği, güncel ihtiyaçları karşılayacak ürünler üretmek için mevcut beceriyi yaratıcı düşünce ile birleştirerek sağlanır. Geleneğin güncel ihtiyaçla karşılamak geleneksel sanat ve zanaat ürünlerini de sürdürülebilir kılar (Nugraha, 2010). Ayrıca zanaat ürünlerin yeniden tasarımında ve üretiminde kullanılan doğal malzemenin kısıtlı olması büyük problemdir. Zanaat ve tasarım işbirliği ile gerçekleşen yeni zanaat ürünü tasarımlarında, yenilenemeyen malzemelerin miktarı özgün üretim sürecinde değiştirilerek, güncel teknolojilerle uyumlu malzemeler ile bir araya getirilerek yaratıcı çözümler geliştirilebilir (Zhan ve diğerleri, 2017; Çiftçi ve Walker, 2017; Reubens, 2016).

Üretim seviyesinde müdahale: Tasarlama süreci ile zanaat üretim süreci, malzemenin belirli yöntemler dâhilinde kullanılarak üretim sürecini içermesi ve bu üretim sürecinde ise

örtük bilgi içermesi ile benzerlik gösterir. Bu sebeple, zanaat ürünlerinin yeniden ele alınmasında tasarım süreci, zanaat üretiminde bir yöntem olarak kullanılabilir (Aktaş ve Mäkelä, 2017). Burada dikkat edilmesi gereken husus, zanaatın kendine özgü bağlamıdır. Ancak, zanaat ve ürünlerinin yeniden tasarımı için malzeme, süreç veya teknik için tasarım aracılığıyla geliştirilecek herhangi bir gelişme için zanaatkâr ile işbirliğine dayalı bilgi alışverişinin gerçekleştirilmesi önemlidir (Nugraha, 2005). Üretim seviyesinde müdahale dolaylı olarak zanaatkârın sürdürülebilirliğini de destekler. Üretim süreci kendine özgü olan zanaatın işleyişi zanaatkârın da üretimi gerçekleştirerek geleneğe bağlı mesleğin devam ettirilmesine destek olur.

Kendine özgü üretim sürecini gerçekleştiren zanaatkârla geleneğe bağlı iki farklı tasarım müdahale seviyesinden bahsedilebilir; ilki üretimi gerçekleştiren zanaatkâra yeni ürün üretimi için dışarıdan danışmanlık verilmesidir. Bir veya birden fazla katılımcının geliştireceği yeni fikirleri zanaatkâr üretim sürecinde değerlendirir. Diğeri ise kendine özgü üretim bilgisinin katılımcılara öğretip yeni ürün üretiminin geliştirilmesidir. Aslında yeni zanaatkâr yetiştirme esaslı çalışmalarda bu müdahale yönteminin kullanılması sosyal tasarım kapsamında zanaatkârın sürdürülebilirliğine destek olacağı düşünülür.

Zhan ve diğerleri (2017) üretim seviyesinde müdahale yöntemlerini yerel kaynaklar, yerel ve küresel tüketim, yerel üretim atölyeleri aracılığıyla bir üretim modeli geliştirmek ve yerel tabanlı atölyeler aracılığıyla üretim-tüketim sürecini bütünleştirmek olmak üzere tasarımın iki müdahale yönü bu şekilde açıklar. Katılımcılar (özel ihtiyaçlarını karşılamak için ürünlerin tasarımına ve özelleştirilmesine dâhil olan kişi) yer aldığı çalıştaylarda üreticiler yapma eylemi yoluyla zanaatla daha güçlü bir bağlantı kurabilir ve bu nedenle nesnenin ömrünün uzaması beklenebilir ve duygusal değerler yaratılabilir.

Tanıtım seviyesinde müdahale: Zanaat ve ürünlerinin sahip olduğu kültürel bağlamları ve geleneksel yapıyı öne çıkaran kavramların nasıl geliştiği ve yapımındaki ince işçilik hikâyelerinin anlatılması, kullanım bilgisi ve görselleştirme yoluyla el sanatlarının popülerliğini artırmak amacıyla derlenen başlıktır. Öncelikle bir zanaatın kültürel değerinin yeniden değerlendirilebilmesi için zanaatın (teknik bilgi, teknikler, malzeme) yanı sıra topluluktaki insanlar ve örneğin turistik amaçla topluluğa kısa süre dâhil olan insanlar gibi topluluk dışında yer alan insanlar için kültürel değerlerin keşfedilmesi gerekmektedir (Zhan ve diğerleri, 2017).

Pazar seviyesinde müdahale: Bölgeselden yerele, yerelden küresele kadar pazarları hedeflemek bu başlık altında ele alınabilir. Hedeflenen pazarlar için uyumlu ürünlerin geliştirilmesi gerekmektedir (Zhan ve diğerleri, 2017). Endüstrileşme sonrası pazar kaybı bulunan zanaat temelli üretim-tüketim sistemleri ve bunlara entegre edilen zanaatkârlar için tasarım, işbirlikçi inovasyon yoluyla zanaatkârı modern pazarlara erişmeyi sağlayabilmektedir (Reubens, 2016). Diğer tasarım müdahale başlıklarında olduğu gibi tasarımcılar zanaat-tasarım işbirliği sürecinde geleneğin yeniden tasarımında ve sürdürülebilirliğini sağlayan aracılar olarak görev alırlar (Greru ve Kalkreuter, 2017).

Eğitim seviyesinde müdahale: Bu müdahale yaklaşımında yeni zanaatkâr yetiştirme amaçlı üniversiteler ve endüstriler arasında işbirliğinin artırılması, akademik eğitim sistemi içinde ve dışında çıraklığı canlandırmak, disiplinler arası işbirliği sağlamak ve üniversitelerin içinde ve dışında üretici mekânlar yaratmak yer almaktadır (Zhan ve diğerleri, 2017). Bu kapsamda yerelde destek verecek üniversite dışında halk eğitim merkezleri, mesleki çıraklık eğitim merkezleri ve olgunlaşma enstitüleri mevcuttur.

Girişimcilik seviyesinde müdahale: Bu müdahale biçiminde yerel Küçük-Orta-Büyük Ölçekli İşletme'ler (KOBİ) aracılığıyla kültürel ve yaratıcı ürünlerin üretilerek yerelden küresele fiziki ve sanal pazarlama ağının oluşturulması, günümüzde çoğunlukla kullanılan e-ticaret yaklaşımları yer almaktadır (Zhan ve diğerleri, 2017). Dijital teknolojilerdeki gelişmeler üretimin yerel olmasını sağlarken üretim ölçeklerini genişleterek üreticilerin işletmelerini küresele taşımalarına aracılık etmektedir.

Yaşanan çevresel depresyonlar ve küresel ekonomik krizler üretim sistemlerinde alternatif yaklaşımlar gerektirmektedir. İmkânlar çerçevesinde yeni ürün, sistem ve üretim teknolojisi içeren gelişmelerin zorlukları da mevcuttur. Bu durumda eski ürün ve sistemlerin mevcut pazara adapte olmasına endüstriyel tasarım yardımcı olmaktadır. Böyle çözümlerin sonuçları, ürünün küreselleşmesi, döngüsü ve yaratıcılığıdır. Kültürel değerleri barındıran zanaat ürünlerin, sistemlerin yeniden tasarım aracılığıyla üretimi kayda değer bir çözümdür. Böyle bir süreç içinde endüstriyel tasarım, sürdürülebilir üretkenliği destekleyen sosyal inovasyon temelinde zanaat ile endüstri arasında köprü görevi yapar (Manzini, 2010). Bir taraftan seri üretime bağlı endüstriyel organizasyonları içeren işletmeler üretim hattının bir ucu olarak düşünülürse, hattın diğer ucunda el emeğine bağlı üretim yapan zanaatkârlar bulunmaktadır. Başlangıç noktasını zanaat işçiliğinden alan

endüstri tamamen mekanize olamadığı için el işçiliği üretimin her aşamasında mevcuttur (Vyas, 1991:194).

Endüstriyel tasarım uygulamaları için geleneksel zanaat ve ürünleri önemli kaynaklardır. Değişen üretim şartları ve yaşam şartlarına göre yeniden yorumlanan zanaat ürünleri zaman zaman yeni şartlara adapte olmakta ya da tamamen yeni tasarımlar için esin kaynağı olarak hizmet etmektedir. Kendi üretim ve pazarlama kanallarında sıkışan zanaatkârlar, zanaat işçiliğini turistik hediyelik eşya ürünü ya da yeni endüstriyel ekipmanların desteği ile devam ettirmeye çalışmaktadır. Zanaatın endüstri ve üretim sektörü ile etkileşimi malzeme, alet-edevat ve ürün formu ile çeşitlenir. Endüstriyel tasarım her ne kadar gelecek ile ilişkilendirilip yeni bir üretim teknolojisi, malzeme veya yenilikçi bir ürün beklentisini oluştursa da aslında geçmiş ile olan bağlantı kurularak sürdürülebilirliği sağlayan en önemli vasıta haline dönüşür.

Zanaatların sürdürülebilir bir geleceğe doğru canlandırılması için tasarım aracılığıyla gerçekleştirilen çalışmalar, tasarımcıların zanaatkârlarla buluştuğu ve yerel bilgiden ilham alarak yeni fikir üretme olanağı sağlayan vaka çalışmaları şeklinde bir yaklaşımla (Aktaş ve Mäkelä, 2017) diğer bir yaklaşım ise zanaatkâra tasarım eğitimi desteği verilerek yeni ürün geliştirme çabaları desteklenmektedir. Her zanaatın üretim süreci ve zanaatkâr-tasarımcı işbirliği özellikleri dikkate alınarak, yerel zanaatların geliştirilmesinde tasarımın müdahale alanlarının belirlenebilmesi için tasarımcı ve zanaatkâr arasındaki iletişimin kurulması ve birlikte tasarım için çalışmaya özgü araçların yeniden icat edilmesini gerektirmektedir.

2.3. Zanaatların Tasarım Aracılığıyla Sürdürülebilirliğinde Yaklaşımlar

Tasarım, sürdürülebilir kalkınmada katma değer yaratan inovasyon aracıdır. Bu bağlamda yerel kalkınmada zanaat ve ürünleri, tasarım çalışmalarında önemli kaynak olarak yer alır. Bu sebeple zanaatların tasarım aracılığı ile sürdürülebilirliği, tasarımın zanaatların sürdürülebilirliğine örnek teşkil edecek çalışmalar üzerinden anlatılmıştır. Ancak bu kısımda verilen örnek çalışmalar sadece zanaatkârın ve kendine özgü üretim süreci ile yer almış zanaat ve ürünlerinin yanı sıra el yapımını kapsayan güncel çalışmalara da yer verilmiştir.

Zanaat ve ürünleri sürdürülebilir kalkınmada sürdürülebilirliğin her üç boyutuna destek vermesinin yanı sıra kültürel değeri ile güncel sürdürülebilirlik çalışmalarından farklılaşır. Ancak kendi üretim döngüsünde sıkışmış ve kaybolmaya yüz tutmuş zanaatlar, güncel endüstriyel üretim sistemlerine ve ürünlerine karşı ulusların farklılaşma nosyonu olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple, somut kültürün sürdürülebilirlik çalışmalarında tasarım hem toplumsal hem de ekonomik hedefleri barındırır. Yerel ekonomiye katkıda küçük ölçekli zanaat üretimlerinin artırılmasını, zanaatların sürdürülebilirliklerini sağlayacak yeni girişimlerinin bulunmasını, şehrin yaratıcı ekonomi kaynağı olarak istihdam yaratan üretim birimlerin değerlendirilip büyütülmesini ve zanaat ve sanayi arasında kurulacak işbirlikleri teşvik etmesi amacıyla zanaat-tasarım işbirliğinin hedefleri arasında bahsedilebilir.

Literatürde, yerel malzemenin üretime kazandırılması ve üretim yöntemlerinin canlandırılması, zanaat ve sürdürülebilirlik çalışmalarına olan ilgilerin arttığı görülmektedir. Ancak kendi üretim sürecine sahip her zanaat için gerçekleştirilecek tasarım müdahale çalışmaları farklılaşmaktadır. Türkiye'de zanaat üretim süreçlerine verilecek devletin maddi desteğinden daha önemli olarak tasarım müdahalelerini kullanmak düşük sosyo-ekonomik yapı içerisinde bulunan zanaat üretimlerini zanaatkâr topluluğunun sürdürülebilirliğini sağlamada bir araç niteliği taşımaktadır (Aktaş ve Mäkelä, 2017).Zanaat ve ürünlerinin tasarımla sağlanacak sürdürülebilirlik çalışmaları, tasarım müdahale yaklaşımları içerisinde gruplandırılmıştır. Bu yaklaşım başlıklarını Tokat ve Doğan (2018), Türkiye'de var olan çalışma örnekleri ile aşağıda verilen beş yaklaşım içerisinde yer vermiştir.

<u>İletişim teknolojileri aracılığı ile zanaatların sürdürülebilirliği</u>

Eğitim amaçlı kullanılan ve iletişim teknolojilerinde "kendin yap (do it yourself/DIY)", "maker (üretmen) hareketi (maker movement)" ve "açık tasarım (open design)" gibi geliştirilen yaklaşımları içerir. Bu yaklaşımlar sadece üreticinin değil kullanıcı-tüketici olarak tanımlanan kişilerin de yer aldığı birlikte çalışma ortamlarını hazırlar. Tüketime dayalı anlayışının ötesinde sürdürülebilirliğin her alanda desteklenebilmesi için tasarımın aracılık ettiği platformlarda üretici dışındaki paydaşların da yer aldığı paradigmalara ihtiyaç duyar.

İletişim teknolojileri aracılığı ile geliştirilen yaklaşımlar, sanal olarak bir araya gelen katılımcıların birlikte ve işbirliği yaparak kaynak paylaşımına izin veren ve birbirilerinden öğrenmelerine yardımcı olabilen ortamları sunar. Bu anlamda zanaata bağlı yerel değerin küresele taşınmasında destek sağlayacağı ön görülür. Ancak örtük bilginin elde icra edildiği sistemlerin sanal ortamda gerçekleştirilebilmesi için sanal gerçeklik gibi dijital çalışmalar geliştirilebilir. Açık kaynak yazılımın yol açtığı katılımcı işbirlikçi üretim biçimleri, üç boyutlu baskı makineleri aracılığı ile bireyin kendi başına üretim yapma imkânı sağlar (Bush, 2015; 29-30). Ancak el üretimine bağlı sistemler için geçerli olamayacağı ifade edilebilir. El üretimine bağlı zanaat sistemlerinde iletişim yoluyla sürdürülebilirlik çalışmalarını, pazarlama alanında web tabanlı uygulamalar ve sosyal medya araçları vasıtasıyla e-pazarlama uygulamalarına yönlendirilebilir. Fiziki olarak gerçekleşen pazarlama ve reklam çalışmalarının sanal ortama taşınarak zanaata bağlı üretim sistemlerinde pazar ağlarının genişletilmesine destek olur (Resim 2.2). Zanaatkârın ürettiği ürünler girişimci tarafından gerçekleştirilen dijital pazarlama araçlarıyla sanal ortamda veya sosyal medya araçları vasıtasıyla pazarlama imkanı bulur (Resim 2.3).

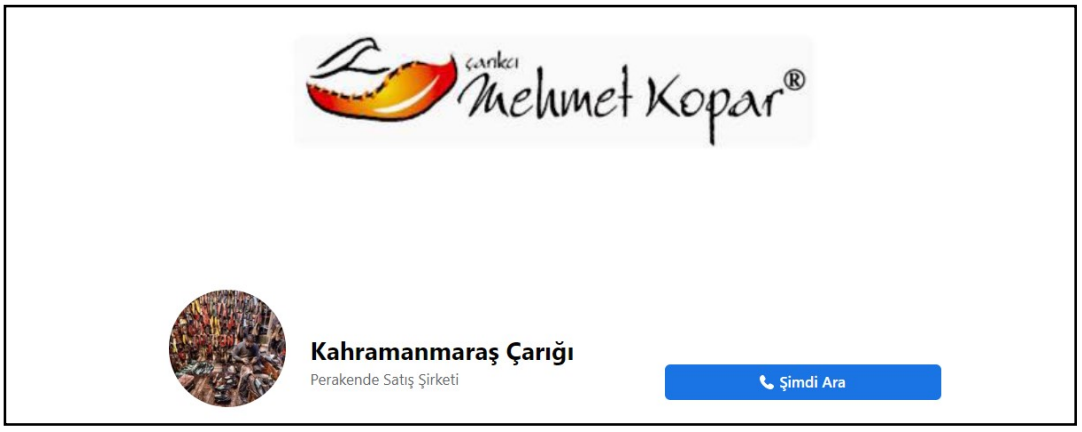

Resim 2.2. Kahramanmaraş yemenisi zanaatkârının sosyal medya aracılığı ile dijital pazarlama alanı (Kahramanmaraş çarığı, 2021).

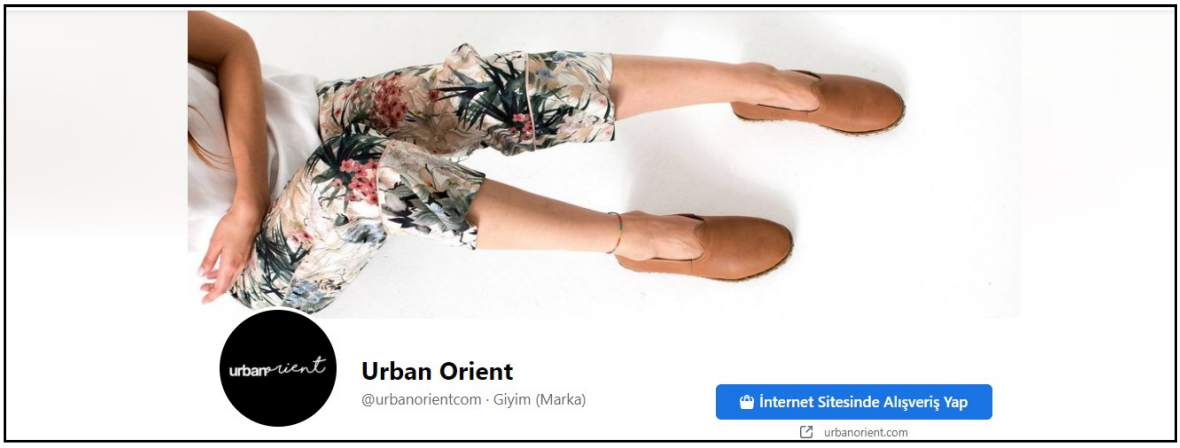

Resim 2.3. Zanaat ürünlerinin girişimci tarafından sanal ortamda pazarlanması örneği (Urban Orient, 2021)

Beceri gelişimi aracılığıyla zanaatların sürdürülebilirliği

Zanaat, uygulamada örtük bilginin el becerisi ile gerçekleştirildiği üretim sistemidir. Zanaat ürün ve üretimleri güncel eğilimlere ve ihtiyaçlara cevap verebildiği ölçüde sürdürülebilirliği sağlanır. Bu sebeple, zanaat ve ürünleri farklı üretim sistemleri ile etkileşim halinde olması gerekir. Beceri gelişim üzerine kurulu zanaat ve ürünlerini sürdürülebilirlik çalışmaları katılımcı işbirlikçi yapıları gerektirir. Katılımcı-işbirlikçi tasarımda kişinin ürettiği mevcut ürünü birlikte tasarlama fikri öne çıkmış ve tasarımcı bu platformda, problem çözücü uzman konumundan ziyade aracılık ve rehberlik eden, öğreten konumuna gelmiştir (Busch, 2015: 70).

Zanaat üretiminin endüstriyel üretimlerden farkı, zanaatkârın ürettiği ürün üzerinde kullanıcısı ile birlikte ürettiği ortama sahip olmasıdır. Endüstriyel üretimlerde üretici ve tüketici arsında bir bağlantı olmayıp hayali kullanıcı üzerinden üretim gerçekleştirilir. Ancak, kullanıcı kitlesi giderek azalan bu süreçte zanaatkâr, kullanıcısı ile iletişim imkânına sahip olamamakta ve üretim sürecini endüstriye benzeterek üretim gerçekleştirmekte ya da mevcut becerilerini bilindik ürünlerin üretiminde kullanarak sürdürmektedir. Bu sebeple, kullanıcısının ihtiyacını karşılamada veya mevcut eğilimleri takip etmede yetersiz kalmaktadır. Zanaatkârın yeni işbirlikçi yapılar içerisinde yer alarak kullanıcısı hakkında düşünmek için, ürünlerin, hizmetlerin ve fikirlerin sunulduğu ortamın örgütlenme ve çoğalma gibi meselelere yönelik olması gerekmektedir. Çünkü bunlar zanaat ürünlerinin ve zanaatkârın sürdürülebilirliğini sağlayacak faktörleri oluşturmaktadır.

Tasarım, bireysel faaliyet olmanın yanı sıra yeni açılımlarıyla sosyal ve işbirlikçi yaklaşımları net bir şekilde ortaya çıkarabilecek bir süreç modelidir (Bush, 2015: 47). Tasarım güncel üretim sistemlerinde büyük değişiklikleri veya yenilikçi yaklaşımları desteklemek yerine küçük ölçekli yerel üretimlere müdahaleleri de içermelidir (Bush, 2015: 43-44). Zanaatkârın da yer aldığı birden fazla katılımcılı tasarım çalışmalarında, tasarımcı rollerinin zanaat ürünlerinin kavramsallaştırıcısı olmasından başka görevlerinin de var olduğu belirtilebilir (Bisset-Johnson ve Moorhead, 2018). Tasarımcıların zanaatkârlarla yapacakları işbirlikleri doğrultusunda değişen taleplere ve hedefe alınan pazara uygun ortaya konulacak yeni ürünlerle ve geliştirilecek yeni iş modellerinde sunacakları bilgi ve rehberlik hizmetleriyle zanaatkârın da sürdürülebilirliğine destek sağlayacağı düşünülür.

Kaya (2011), Mardin ÇATOM Beceri Geliştirme Çalışması projesi kapsamında bir tasarımcı ve ev-eksenli üretim gerçekleştiren katılımcılar arasında katılım süreci içerisinde etkili stratejiler geliştirilmeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda (Resim 2.4) projeye katılan bireylerin çalışma süresince tasarım bilgisinin kademeli olarak aktarılması ile uygulayıcıların bu sürede uygulamalarındaki gelişim süreci içerisinde tasarımcı ve daha önce tasarım eğitimi almamış katılımcılar arasında oluşan örtük öğrenme ilişkisi incelenmiştir (Kaya, 2011:1).

(a) (b)

Resim 2.4. Mardin ÇATOM Beceri Geliştirme Çalışması: (a) örnek çanta, (b) çalıştay sonrasında uygulayıcılar tarafından yapılan çanta (Kaya, 2011:101)

Tasarımcı olarak zanaatkâr

Zanaatkâr hem üretim sürecini gerçekleştiren hem de üretilecek ürünün malzeme niteliklerini bilen kişidir. Uygulama sürecinde saklı olan örtük bilginin yanı sıra zanaatkâr, ürün geliştirmede işlediği malzemeyi en iyi şekilde kullanmanın deneyimine sahiptir. Zanaatta üretim süreci eyleme dayalı bilgilerin yanı sıra malzeme kullanım bilgisi de önemlidir. Bu sebeple, zanaat öğretimi sadece sıralı eylemlerin değil aynı zamanda malzemenin en uygun şekilde biçimde kullanılmasını sağlayan bilginin de aktarımı da gerçekleştirilir. Bu örtük bilginin uygulamada sürdürülebilirliğini sağlamak ve yeni zanaatkârların yetiştirilmesi için yerelde eğitim aracılığı ile destek verilmektedir. Halk eğitim merkezlerinde, çıraklık ve meslek edinme merkezlerinde ve son yıllarda birkaç ile eğitim hizmeti vermeyi kapsayacak şekilde kurulan Olgunlaşma Enstitüleri'nde zanaatın sürdürülebilirliğine dair eğitim verilmektedir. Ayrıca, özel bir sigorta şirketinin sosyal sorumluluk projesi kapsamında gerçekleştirilen "Bir Usta Bin Usta"; zanaat becerilerini yeni nesillere aktararak Türkiye'de kaybolan geleneksel zanaatları ve yerel değerleri yeniden canlandırmayı amaçlar. Bu uzun soluklu proje, on yıllık gibi bir süreçte, Türkiye'de beş ilde elli farklı geleneksel zanaat üzerine odaklanılarak, çıraklık programıyla zanaat bilgi ve becerilerinde ustalaşmak üzere, her yıl yirmi insanı eğitmeyi ve program sonunda toplamda bin usta zanaatkâr yetiştirmeyi hedefler (Resim 2.5). Proje, Türkiye'de var olan yerel zanaatları saptamak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın teknik danışmanlığıyla ve finansal desteğiyle yürütüldüğü belirtilir. Ayrıca, çıraklık programının sonunda yetiştirilen zanaatkarlara, kendi atölyelerini açabilmeleri ve zanaat pratiklerini sürdürebilmeleri için özel koşullarda mikro krediler de verilir (Bir Usta Bin Usta, ty.; Alan araştırması: Kopar, 2019).

(a) (b)

Resim 2.5. Tasarımcı olarak zanaatkar; (a) Özel bir sigorta şirketinin sosyal sorumluluk projesi, (a) Kahramanmaraş yemeni zanaatkarın bu projede eğitici olarak yer aldığı çalışma (Osmanlıçarıkları için yeni ustalar yetişiyor, 2021)

Tasarımcı-zanaatkâr işbirliği ile zanaatların sürdürülebilirliği

Bu yaklaşım, işbirlikçi tasarım yaklaşımlarının zanaatkâr ve tasarımcı arasında kurgulanarak tasarım fikrinin ve sürecinin zanaat uygulaması içersinde gerçekleştirilmesini kapsar. Bu sebeple, öğrenme süreci pratiğe bağlı uygulama sürecinde edinilir (Tokat ve Doğan, 2018). Örtük bilginin uygulanarak ürün elde etme sürecine hâkim zanaatkârların tasarım ile desteklenmesi var olan ürünlerin yeniden ele alınmasını gerektirir.

Tasarımcı-zanaatkâr işbirliği, karşılıklı bilgi aktarımına dayanır; üretim sürecine ve malzeme bilgine dair deneyimlerini ve bilgilerini tasarımcıya aktarırken tasarımcı da zanaata özgü nitelikleri koruyacak şekilde yeni ürün veya üretim sürecinin gelişimi gerçekleştirir. Bu süreçte tasarımcı-zanaatkâr arsında işbirlikçi yapı, yaratıcı eylemi tanımlayan birlikte (co-creation) yaratım sürecidir. Birlikte tasarım, tüm tasarım sürecine uygulanan kolektif yaratıcılık olarak tanımlanır. Birlikte yaratmanın tüm adımlarında (iş, tasarım ve pazarlama), insanı merkeze alarak, kullanıcı odaklılık temel bir parametre kabul edilir; ancak en çok tasarım akışında belirgindir. Zanaatkâr-tasarımcı işbirlikçi tasarım/birlikte yaratma ilişkisinde, her iki paydaş da herhangi bir işbirliğinde farklı rollere sahiptir: Tasarımcı yenilik, zanaatkâr ise bir gelenek bilgisi getirmektedir. Genel olarak, bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmalarda, tasarımcıların yok olmaya yüz tutmuş geleneksel üretimleri yeniden tasarımını yaparak farklı şekillerde yorumladığı; kültürler ve topluluklar arasında değerlerin bir tercümesi olduğu; yeni pazarlardaki kullanıcılar için yeni bağlantı aracı olarak görev aldığı ifade edilir (Bissett-Johnson ve Moorhead, 2018). Bu şekilde

zanaat ve ürünleri tasarımın sosyal tasarım kapsamında çalışma konusu olurken zanaat ürünleri ve zanaatkârın sürdürülebilirliği için tasarım önemli araç olur.

Bu kategori için İstanbul'da Eminönü-Karaköy bölgesindeki oluşturulan kümelerde, zanaatkârlarla birlikte çalışan tasarımcılar örnek verilebilir (Resim 2.6). İstanbul'un ilçelerinde yer alan zanaat kümeleri, atölyelerden, malzeme tedarikçilerinden, hizmet sağlayıcılarından ve işletmelerdenoluşur. Bu bileşenlerle beraber zanaat kümeleri, şehir sakinleri tarafından sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan özgün ve birbiriyle bağlantılı olarak ilişkiler geliştirir. Gündelik yaşam pratiğinde ekonomik aktivitelerin desteklendiği bu yapı, tasarlanmış ürünlerin zanaat ölçeğinde üretilmesine dayalı iş birliği olanakları yaratır. Bu iş birliği, tasarımcıyla zanaatçı arasındaki örtük bilgi ve deneyimin yanı sıra kaynakların, malzemelerin ve yapım süreçlerinin paylaşımıyla şekillenir (Kaya ve Yağız, 2011).

Resim 2.6. "Zanaattan Tasarıma" zanaatların sürdürülebilirliğinde zanaat-tasarım işbirliği örneği (İstanbul Modern, 2021)

Yerel merkezler oluşturularak zanaatların sürdürülebilirliği

Zanaatların sürdürülebilirlik çalışmaları çok kapsamlı çalışmayı gerektirir; zanaat ürünleri, üretim süreci, zanaatkârın ve üretim mekânlarının da sürdürülebilirliğini gerektirir. Güncel üretim sistemlerinde de olduğu gibi endüstriyel üretim birimlerinin alt yapı sistemlerinden, lojistik mekânlarından ve malzeme tedarik sistemlerinden ortak fayda sağlanması için

belirli bir bölge içinde olması, el üretimine bağlı zanaat üretim birimleri için de geçerlidir. Bir üretim ağı içerisinde, belirli bölgelerde özellikle şehir merkezlerinde, mevcudiyetini ve üretimini bu ağ yapısına bağlı olarak sürdüren zanaat üretimine dayalı yerel beceri kümeleri, yerel merkezleri oluştur (Tokat ve Doğan, 2018). Yerel merkezler, zanaat üretim ağı içerisinde tasarımcı ve diğer paydaşları da bünyesine alarak işbirlikçi sistemleri meydana getiren "yaratıcı merkez" yapıların oluşturulmasını sağlar (İngin ve Altay, 2014:186). Belirli bir yere özel sosyal, kültürel ve ekonomik koşullar, örneğin atölyelerin, malzeme temin eden yerlerin, ilgili hizmet ve işletmelerin konum olarak yakınlığı, yerel paydaşlar arasındaki bağlılık ve etkileşim ve eser sahipliğinin çeşitli aktörlerle paylaşılması gibi önemli etkenler, yerel merkezlerin oluşmasına aracılık eder (Kaya ve Yağız, 2011).

Yerel merkezler oluşturularak zanaatların sürdürülebilirliği kapsamında ele alınan bu başlığa, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Endüstriyel Tasarım Bölümü ikinci sınıf öğrencileri için stüdyo dersi kapsamında gerçekleştirilen "Made in Şişhane" projesi örnek verilebilir (İngin ve Altay, 2014) (Resim 2.7). Zanaat üretim birimlerinin şehirle bütünleşmiş sosyal ve kültürel bağlarını endüstriyel tasarım pratiği aracılığı içinde değerlendirilmesinin keşif yollarını arar. İstanbul'da var olan zanaata bağlı yerel merkezlerin yaratıcı merkez kavramı ile birleştirerek tasarım ve üretim içerisinde ele alınır. Bu lisans dersikapsamında, endüstriyel tasarım öğrencileri, İstanbul'un Şişhane ve Galata semtlerindebulunan ve çeşitli malzeme ve üretim tekniklerinde özelleşmiş zanaatkârlara,atölyelerinde çıraklık yaparlar. Dönem boyunca yapılan tasarım projelerindeöğrenciler, tasarım ve yapım aşamalarının zanaatkârla birlikte yer aldığı üretim süreçlerindeaktif olarak katılım sağlarlar.

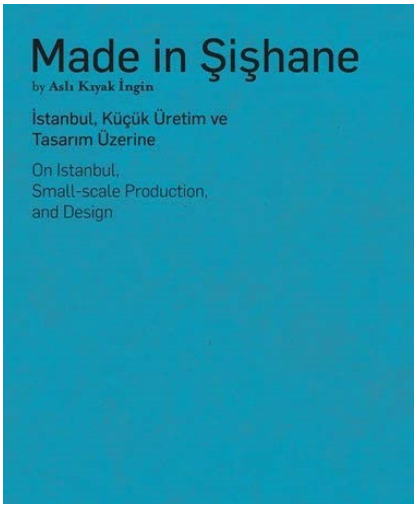

Resim 2.7. Yerel merkez oluşturularak zanaatların sürdürülebilirliği kapsamında "Made in Şişhane" projesi örneği (İngin ve Altay, 2014)

2.3.1. "Yeniden tasarım" aracılığıyla zanaatların sürdürülebilirliği

Zanaat güvenilir bir bilgi aktarım sistemi içerisinde var olur (Jones, 1992). El emeğine bağlı zanaat üretimi, pazarlama ve üretim kanallarında tıkandığı zaman turistik hediyelik eşya üretiminde çıkış yolu arar veya endüstriye adapte olmaya çalışır (Akbulut, 2009). Bir ilham kaynağı olarak zanaat, endüstri ile kaçınılmaz bir etkileşim içerisindedir. Geleneksel üretim, bir yanda yeni üretim sistemlerine adapte olmaya çalışırken, diğer yanda yeni malzemeler kullanarak kendini güncel tutmaya çalışır. Walker (2006: 39-40) güncel ürünlerin varlığını devam ettirmesinin kısa dönemli olduğunu ancak belirli bir geleneğe bağlı olarak üretilen zanaat ürünlerin sürdürülebilirliğini ise özgünlüğünü simgeleyen değerler içerisinde ele alınması gerektiğini belirtir.

Geleneksel ürünlerin günümüz ürünlerine karşı kullanımda uzun ömürlü olması, üretimde kullanılan malzeme kalitesinin yanı sıra kullanıcısının ürünle geliştirdiği duygusal bağ ile ilişkilendirilmektedir. Harper (2017), bu durumu *estetik sürdürülebilirlik* olarak tanımlar. Güncel ürünlerin tasarım aşamasında, hedef alınan kullanıcı kitlesinin kültürel geçmişinin modern ürünlere yansıtılmasının önemini ortaya çıkarır. Her ne kadar ürün fiziksel olarak güncelliğini kaybetmiş olsa da kullanıcısının yaşantısına psikolojik açıdan olumlu girdi sağlaması, ürünün gündemde ve kullanımda olmasını sağlar. Estetik unsur bağlamında açıkladığı bu durumu Harper (2017), güncel ürünlerin sürdürülebilirliğinde stratejik araç olarak kullanılmasını önerir.

Ürünlerin fiziksel görünümü ve teknik olarak işlevselliğinin yanı sıra kullanıcıda duygusal etki yarattığını ve bu konu üzerinde de çalışmalar yapılması gerektiğini 1969 yılında Londra'da WDO tarafından düzenlenen "Tasarım, Toplum ve Gelecek" başlıklı konferansta belirtilmiştir (Fuad-Luke, 2009: 44). Walker (2006: 142), ürünle kullanıcı arasındaki duygusal bağı estetikle açıklar. Estetiğin, bir ürünü ilginç olmayan ve kullanılamaz bir işlevsel bileşen koleksiyonundan insanların yaşamlarına anlamlı bir fayda sağlayan, kullanışlı ve çekici bir nesneye dönüştürmede yardımcı olabileceğini belirtir. Ürün estetiği, ürünün fonksiyonelliğini sağlayan parçalarında değil ürünün dış görünümü üzerinden algılanır. Bu algı devamlı değişen endüstriyel ürünlerde ürünlerin işlevselliğini destekleyecek gelişmeyi değil ürün şekline bağlı tüketiciliği artırır.

Utterback ve diğerleri (2008: 5) yeniden tasarım aracılığıyla ele alınacak farklı bakışın yeni teknoloji ile ya da tasarım süreçleri ile sağlanacağını belirtir. Ancak yeni malzeme ve tekniklerin yer aldığı tasarım süreçlerinin kullanıcı ihtiyaçları doğrultusunda yenilenmesi daha doğru olacaktır. Bu sebeple, tasarıma dayalı yenilik, anlam bakımından da zengin ürünler çıkarmayı hedefler. Tasarımın araç olarak kullanıldığı yenileme süreçlerinde, ürün anlamının ön planda tutulduğu nesneler ortaya koyulur. Bu sebeple, kültürel değere sahip geleneksel sanat ve zanaat ürünlerinin yeniden ele alındığı çalışmalarda, barındırdığı somut ürünün kullanıcı ihtiyacı ve eğilimi üzerine bütünleştirilmesi gerekir.

Günümüzde birçok ülkede var olan ve icra edilen geleneksel sanatlar ve zanaatlar endüstriyel üretim içerisinde ekonomiye kazandırılmak amacıyla yeniden ele alınmaktadır. Heskett (2013: 17), bu durumu endüstriyel tasarımın etki alanının sadece güncel ürünler için değil aynı zamanda eski olanının devam ettirilmesinde ve dönüştürülmesinde de rol oynadığını ifade eder. Yeniden tasarım dâhilinde ele alınan zanaat ürünleri ve üretimlerinin sürdürülebilirlik çalışmalarında yeni fikirlerin üretilmesi için araştırma aşamasında yeni kavramsal modellerin geliştirilmesi önemli bir aşamayı oluşturur.

Norman (2013: 27-28, 57) üründe kavramın ne alanda işlev sağlayacağını veya hangi duruma karşılık geleceğini tanımlayan bilgi olarak açıklar. Aslında özgün üretim sürecine sadık kalınarak üretilen zanaat ürünleri ve üretim süreçleri için yeni fikir geliştirme sürecinde tanımlanacak kavramsal modeller önemli olacaktır. Çünkü "herkes için aynı" anlayışıyla, her kullanıcı kitlesi için aynı ürünün üretimini yapan zanaatkâr, herhangi bir farklılaşma yoluna gitmemiş, kendi ürün skalasını genişletememiştir (Alan araştırması:

Kopar, 2016; Çakır, 2018;Kutluk Saman, 2019; Kopar, 2020). Bu sebeple, zanaat ve ürünlerinin yeniden tasarım kavramıyla ele alınacak çalışmalarında yer alacak paydaşlar dâhilinde, kullanıcı ihtiyacı, gelişen malzeme ve teknoloji işbirliği ve moda eğilimleri ile elde edilen veriler yeni ürün kavramlarını oluşturmak için kapsamlı araştırmaları gerektirir. Kullanım dâhilinde olan zanaat ürünlerinin herhangi bir yaş veya kitle için özelleşme durumunun olmaması, belirli gruplar için tasarım aracılığıyla ele alınmasını sağlayacak kriterler arasındadır. Ayrıca tasarım aracılığıyla zanaat ürünleri ve üretimlerinin sürdürülebilirliği için yapılacak yeniliklerin artırımlı olarak gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilir (Norman, 2013 s. 44).

Yeniden tasarım çalışmasında ele alınan problemin alt bileşenlerine ayrılarak değerlendirilmesi ve daha sonra elde edilen verilerin bir araya getirilmesiyle daha iyi bir sonuca ulaşılabileceği ifade edilir (Utterback, 2007: 114). Var olan ürünlerin yeniden tasarımının mevcut olmayan bir ürünün sıfırdan düşünülerek tasarlanmasından hem daha az maliyet hem de daha kolay süreç gerektirir (Manzini, 2010). Yeniden tasarım, ele alınan ürünün problem tanımına göre, ürünün yaşam döngüsü içerisinde, ürünlere yeni işlevlerin kazandırılması ya da uyarlanmasını veya yeni kavramların dâhil edilerek ürün tasarımını yeniden yapılması sürecini gerektirir. Gelişen malzeme teknolojisi ve uygulamalar dâhilinde birçok zanaat ve ürünleri, endüstrisi içerisinde yeni kavramlar dâhilinde yeniden tasarım konusuna iyi bir örnek, zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliği için gerekli çalışma olacaktır. Kendi üretim döngüsünde sıkışmış zanaat ve ürünlerine yeni bir bakış açısı ile ele alınması, zanaat ve ürünlerinin varlığını sürdürme avantajı sağlayacağı belirtilir.

Norman (2013:8) ise iyi bir tasarımı, kullanıcısıyla etkileşim değeri göz önüne alınarak gerçekleştirilen yaklaşım olarak açıklar. Ürün ile kullanıcısı arasında etkileşimi sağlayacak psikoloji kriteri ürünü anlamada kullanır. Ürün ile kullanıcı arasında etkileşim ise deneyim ile başlar ve ürünün algılanmasını ve beğeni seviyesini belirlemede etkili olur. Bu sebeple, kullanım değerine sahip zanaat ürünlerinin yeniden tasarlanmasında kullanıcısıyla geliştirilecek fikirlerin tasarlama sürecinde, kişinin duyusal özelliklerinin de kullanılması iyi tasarım elde edilmesinde önemli olacaktır.

Zanaat ürünlerinin ve üretimlerinin sürdürülebilirlik çalışmalarında endüstriyel tasarımın bir araç olarak kullanılmasının bir diğer nedeni ise kullanıcıların üstün işlevsel değere sahip ürünlere sahip olmayı istemesinden ziyade yeniden tasarlanan ürünün kullanıcı

üzerinde duygusal açıdan etki bırakabilen ürün arayışlarındandır (Utterback ve diğerleri, 2007:181). Yenilik stratejisi olarak tasarım artık, kullanıcının ihtiyacını karşılamanın ötesinde anlam bakımından değer katan yenilikler ön planda tutulmaktadır.

Tasarım artık bireysel çalışma boyutundan çoklu çalışma boyutuna geçilen multi disipliner çalışma sürecidir (Norman, 2013: 34). Her disiplinin katkısı eşit derecede önem arz eder çünkü bir disiplinin katacağı veri, diğer disiplini etkilemektedir. Bu tür çalışmalarda önemli olan birlikte hareket ederek tasarlanacak ürün üzerinde ortak kanıya varabilmektir. Sürdürülebilir zanaat ve ürünleri sağlanması amacıyla birlikte çalışma, olası sorunlar için çözüm senaryolarını oluşturma, tasarımcıların rolünü çözüm sağlayıcılardan biri olarak nitelendirmenin ilk ve temel adımını oluşturur (Manzini, 2007). Kullanım değerini kaybetmemiş zanaat ürünleri ve üretimlerinin sürdürülebilirlik çalışmalarında ise kullanıcı ve ürünün desteklendiği paydaşlar dâhilinde olması çok disiplinli çalışma şeklinde gerçekleştirilir. Zanaat ürünlerinin ve üretimlerinin yeniden tasarım aracılığıyla sürdürülebilirliğini Utterback ve diğerleri, (2007: 61) kullanıcı eğilimlerinin ve isteklerinin yeniden tanımlanmasıyla olacağını belirtir. Hatta sürdürülebilirlik çalışmalarına kullanıcıların dâhil olmasını yeniliğin oluşturulmasında gerekli olan paydaş olarak ifade edilir.

Zanaat-tasarım arasında sağlanacak işbirliği çerçevesinde geliştirilen fikirlerin zanaatkâr tarafından uygulanabilir olduğunun anlamanın tek yolu, geliştirilen fikir eskizinin üretim sürecinden geçirilerek prototipin üretilmesidir (Norman, 2013:227). Yeni fikirlerin prototipleri, üreticinin zanaatkâr olarak yer alması, fikir geliştiren tarafında ise katılımcı ekibin bulunması ile yeni işbirliklerin sağlanmasıyla gerçekleştirilebilir. Yazılı ya da 2 boyutlu görsel ile anlatılmak istenen yeniliğin zanaatkâr tarafından üretilebilir olması, bu zanaatın üretim yoluyla sürdürülebilirliğini sağlamanın alternatif bir yolu olarak açıklanabilir. Aslında zanaat ürünlerinin tasarıma dayalı yeniden ele alınmasıyla yeni ürün üretmenin bir diğer olum tarafı, zanaatkâr ile tasarımcı grupları arasında karşılıklı bilgi alışverişini sağlar. Tasarımcı zanaatkârın el üretimine uygun fikirler geliştirmeye çalışırken zanaatkâr da farklı bir şeyler üretme kazanımı sağlayabilir. Tasarımcı ekipten gelen fikirlerin ürüne dönüştürülmesi yani prototipin oluşturulması, zanaatın sürdürülebilirliğini sağlayan sürekli iyileştirmenin başlangıcını oluşturur.

Tasarım, çeşitli zanaat ürünleri ve üretimlerinin yeniden tasarım kavramıyla uygulanmasında ve sürdürülmesinde ve belirli zanaatkâr topluluklarının geçim koşullarının iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bir toplumun bütüncül olarak sosyo-kültürel yapısını ve çevresel boyutunu anlamak, geleneğe dayandırılan yaklaşımlarla zanaat üretiminin sürdürülebilmesini sağlayacaktır (Nugraha, 2005). Prototip oluşturma, tasarıma dayalı fikrin uygulanabilirliğinin kanıtlanması için önemli aşamayı oluştururken bir diğer önemli husus ise zanaatkârın üretkenliğini sağlayacak ve destekleyecek çalışmaların yapılmasını gerektirir. Kısaca, zanaatkâr üretim sürecinde aktifleşerek sosyal tasarım ve aynı zamanda sürdürülebilirliğin sosyal boyutu içerisinde desteklenir.

Literatürde ve sosyal yaşamda yer alan zanaatların sürdürülebilirlik çalışmaları, zanaat ve ürünlerinin, aynı zamanda eğitim aracılığı ile zanaatkârın sürdürülebilirliği üzerine odaklanıldığı görülmüştür. Genellikle bu alanda yapılan sürdürülebilirlik çalışmaları sosyal tasarım kapsamında değerlendirilerek kültürel değere sahip zanaatkârların yetiştrilmesine yardımcı olur. Bu sebeple, zanaat ve ürünlerin yeniden tasarım aracılığıyla sürdürülebilirlik çalışmaları zanaatın icracısı zanaatkârında sürdürülebilirlik kaygılarını da içerir.

2.3.2. Zanaatların sürdürülebilirliği aracılığıyla sosyal tasarım kapsamında zanaatkârın sürdürülebilirliği

Endüstrinin tasarımla kendini sürekli yenileyen yapısı, günümüzde emek yoğun çalışmaya dayalı zanaat ve ürünlerine olan ilgiyi marjinalleştirmiştir. Küreselleşme ile birlikte iletişim ağlarının genişlemesi ve lojistikte sağlanan gelişmeler geçmişteki üretim merkezlerinin önüne geçmesine ve iş gücünün yer değiştirmesine neden olmuştur. Endüstrileşme sonrası zanaat ve ürünlerinin varlığını koruması ve zanaatkârın üretimde kendini yenilemesini yetersiz kılmıştır. Ancak, sürdürülebilir kalkınmada katma değer ve inovasyon aracı olarak görev yapan tasarım pratiği için zanaat ürünlerini barındıran geleneksel kültür, önemli bir kaynaktır.

Günümüzde, sürdürülebilir bir geleceğe ulaşmak için tasarım etiğinin içeriği ve tasarımcının rolleri genişlemiş, sorumluluğu artmıştır. Sosyal yönelimli tasarım uygulamaları, sürdürülebilirlik odaklı, kullanıcı merkezli tasarım anlayışı ile belirli toplulukların yaşam düzeylerini ve çalışma olanaklarını artırmak için bu kapsama

alınmıştır. Sosyal inovasyon için tasarım (*design for social innovation)* olarak adlandırılan alanda tasarımın, topluluk temelli inovasyonları desteklemede, teşvik etmede ve ölçeklendirmede alabileceği rollerin keşfedilmesine odaklanılmıştır. Sürdürülebilirliğin sosyal yönlerinin ele alındığı bu süreçte, tasarımın zanaatkârların karşılaştığı sosyal ve ekonomik zorlukları çözümlemede kullanılması amaçlanmıştır. Tasarımın ürün üzerinden başlattığı yaklaşım, ürün servis sistemlerine ve sosyal inovasyona doğru ilerlemiştir (Ceschin ve Gaziulusoy, 2019:151). Bu amaçla geliştirilen birlikte tasarım, katılımcı tasarım ve toplum merkezli yaklaşımlar bu sürecin geliştirilmesinde kilit bir role sahiptir. Birlikte tasarım yaklaşımında belirlenen sorunun çözümü için katılımcıların fikir paylaşımı ve yönlendirmeleri ile bir tasarım fikrinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca yaratıcı etkinliklerde zanaatkâr becerilerinin geliştirilmesi yoluyla zanaatkârlar da desteklenmeye çalışılmaktadır.

Zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliğinin tasarım araştırmaları aracılığıyla yeniden ele alınması, tasarımcıların zanaatkârlarla birlikte yer aldığı, zanaatkârın özgün üretimine devam edebilmesini sağlayacak fikir üretimini destekleyen vaka çalışmaları şeklinde yapılmaktadır (Aktaş ve Mäkelä, 2017: 15-17). Gerçekleştirilecek vaka çalışmalarında katılımcıların farklı uzmanlıkları, zanaat ve ürünlerinin bölgesellikten evrenselliğe taşınmasında destek sağlar. Tanımlanmış problem çerçevesi içinde insan merkezli tasarım anlayışını benimseyen yeniden tasarım aracılığı ile yaklaşım; kullanıcıların ihtiyaçlarına ve gereksinimlerine odaklanarak, yaratıcı ve işbirlikçi uygulamalar yoluyla, yenilikçi ürünler, hizmetler ve çözümler yaratmayı amaçlamaktadır. Zanaatların sürdürülebilirliği, ürünlerinin korunması ve yaşatılması kadar zanaatkârın ve zanaat becerilerinin da sürdürülebilirliğini kapsar. Bu sebeple, tasarımda zanaatkâr topluluklarıyla gerçekleştirilecek sosyal inovasyon çalışmaları önemini korumaktadır.

Günümüzde tasarım, tüketici ile doğrudan iletişime geçebilen zanaatkârların zanaat ürünlerini kullanıcı kitlesi özelinde üretilip daha cazip hale getirmesine yardımcı olur. Yeniden tasarım aracılığıyla zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliği için kullanımının üç açıdan destek sağlayacağı ifade edilebilir: zanaat ürünlerinin küresel pazarda yer alarak rekabet sağlayabilmesi, zanaatkârın ve zanaat becerilerinin sürdürülebilirliğini sağlayacak yeni sistemlerin geliştirilebilmesi ve zanaat ve ürünlerinde insan-kullanıcı odaklı üretim anlayışının desteklenebilmesidir (Georgiev, 2012: 73). Ayrıca üretimde desteklenen zanaatkârlar genişleyen iş hacimleri ile sağlayacakları istihdamlarla yeni zanaatkârların

yetiştirilmesinde önemli rol oynarlar. Bu duruma ilaveten, yeniden tasarım aracılığı içerisinde geliştirilen zanaat ve ürünleri, sosyal inovasyonu destekleyecek ilişkiler, beceriler ve fikirlerin geliştirilmesini sağlayan etkileşimler yaratan öğrenme aracıdır.

Zanaat ve ürünlerinin sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik kapsamında ele alınmasında inovasyon önem arz eder. Ancak geliştirilecek ve uygulanacak inovasyon girişimleri tasarım ve tasarım araştırmaları ile desteklenmelidir. Bu nedenle, tasarımcılara büyük görevler ve sorumluklar düşmektedir. Güncel eğilimler ışığında kullanıcı ile üretici arasında köprü görevi görerek tasarımcılar kültür politikalarının gelişmesinde önemli rol alırlar. Zanaatın yeniden tasarım aracılığıyla ele alınması çok katılımcılı çalışmayı gerektirir; farklı uzmanlık geçmişine sahip ekiplerle çalışma imkânı sağlar. Bu sebeple zanaatın yeniden tasarımla sürdürülebilirlik çalışmalarında farklı paydaşların katkısı önemlidir. Zanaat pratiğinde kullanıcı beklentilerinin soruşturulması, tasarımların daha kabul edilebilir olmasına ve zanaatkâr tarafından sorgulayıcı yaklaşım ile yeni ürün arayışı çabası içerisinde zanaatın sürdürülebilirliğine katkıda bulanacaktır. Ayrıca belirli bir zanaat üretim sürecine hâkim olacak zanaatkâr yetiştirme programları için eğitim başlığı altında yeni sosyal tasarım çalışmalarına kapı aralar.

2.3.3. Zanaatların sürdürülebilirliğinde tasarımcının rolleri

Tasarım, zanaat ve üretimlerinin sürdürülebilirliğinin yanı sıra belirli sosyal grubu oluşturan zanaatkârların da süreç içinde değişimlerini desteklemede ve tetiklemede büyük rol oynarlar. Bu değişim mekanizmasında yeni bir bakış açısı, yeni yöntemler ve bir takım yeteneklerin kullanılmasını gerektirir. Bu sebeple zanaatın tasarımla işbirliğinde, gerçekleştirilmesi planlanan iş organizasyona göre tasarımcılar yeni görev ve sorumluluklar edinirler. Manzini (2015: 70) gerçekleştirilecek sosyal içerikli yeni işbirlikçi organizasyonlar için tasarımcıları sistemi tetiklemede görev alan *aktivist*, işbirliği oluşturmada taraflar arasında *kolaylaştırıcı*, yerel değerlerin küresele taşımada görev yapan *kültür öncüleri* veya gerekli durumlarda tasarım stratejilerini en iyi kullanan *stratejist* kişiler olarak tanımlamıştır.

Zanaatların tasarım yoluyla sürdürülebilirliğini sağlayacak yaklaşımlar el üretimlerine bağlı zanaatların sürdürülebilirlik çalışmalarında tasarımcı ve zanaatkârın çalışmalardaki üstlendikleri rolleri üzerinden ele alınmıştır. Tasarımcılar, küçük ölçekli işletmelere

dayanan zanaat ve ürünlerinin yerel ekonomiye katkı sağlamaları amacıyla, devlet teşvikleri, "Sivil Toplum Kuruluşları" (STK), uluslararası ajanslar aracılığıyla küçük işletmelerin ve belirli sosyal grupların girişimlerini büyütmelerine yardımcı olabilmektedir (Busch, 2015: 96). Zanaat ürün ve üretim sistemlerinin sürdürülebilirliğinin bir yolu olarak, belirlenen örgütsel model ile toplulukların yeteneklerini ve bu yetenekleri en iyi şekilde kullanabilecekleri yaşam kalitesini artıran sistemler kurgulanabileceğini belirtmektedir (Manzini, 2007: 76-86). Ancak zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliği, topluluk içinde mevcut değerlerin yaratıcı bir şekilde yeniden düzenlenmesi ve geliştirilmesi için daha geniş sosyal mücadelelere ve değişikliklere yol açabilecek çözümlerin ve iletişim programlarının birlikte yaratılmasını gerektirir.

Birlikte yaratma eylemi ile tasarım sürecinin her alanında uygulanabilecek, tasarım eğitimi almış veya almamış katılımcılarla işbirliği uygulanması ile kolektif yaratıcılık mümkün olabilmektedir (Sanders ve Stappers, 2008). Bu süreçte tasarımcılar genellikle, yerel toplulukların zanaatlarını ve çalışma sistemi geliştirme ya da yeniden düzenleme rolünü üstlenmektedirler (Busch, 2015: 97). Aynı zamanda tasarımcının farklı olanı çıkarma becerisi, zanaatkârın geleneksel bilgisini aktardığı deneyim paylaşımı bu işbirlik içerisinde gerçekleşmektedir. Günümüzde çevrimiçi iletişimlerin artması ile zanaatkârlar tasarım aşamasında kullanabilecekleri kaynaklara erişim sağlayabilmektedirler. Böylelikle üreticilerin/zanaatkârların birbirlerinin çalışmalarını sosyal ağlar aracılığıyla takip edebilme imkânı oluşmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile mekânsal sınırlar yok olmaya başlamıştır (Brown, 2014: 7). *İletişim teknolojilerine* olan ilginin artması, zanaatkarların pazarlamada kullandıkları fiziksel sınırlarının kaldırılmasına, üretici ve tüketicinin çevrimiçi buluşturulabileceği girişimcilik, e-ticaret ve pazarlama (marketing) eğitimlerinin yaygınlaşmasına olanak tanımıştır. Bu uygulamalarda tasarımcı, zanaatkârların hikâyelerini ve ürünlerini çevrimiçi veri tabanlarına aktararak, yerel değerlerin sürdürülebilirliği için işbirliğinde aracı olabilmektedir. Elde üretime bağlı olarak geçimini sağlayan zanaatkârlar arasında bir katılım süreci oluşturularak, değişen pazar talepleri için geliştirilebilecek yeni ürün geliştirme düşüncesinin zanaatkârlara aktarılması ile *beceri geliştirme yoluyla* zanaatların sürdürülebilir iş modellerinin oluşturulması tasarımcılar tarafından sağlanabilmektedir. İnsanların zanaat becerilerini Halk Eğitim Merkezleri, Mesleki Çıraklık eğitim Merkezi ve Olgunlaşma Enstitüleri aracılığıyla verilen zanaat üretim eğitimleri ile geliştirilmektedir. Bu eğitimler ile beceri edinen zanaatkâr adayları zanaat üretimlerini bireysel olarak sürdürebilmektedirler. *Tasarımcı olarak*

zanaatkâr başlığı altında incelenebilen bu yaklaşımda zanaatkârlar üretime ve ne üretileceği bilgisine kendileri karar vermektedirler. Ayrıca, *tasarımcı ve zanaatkâr işbirlikleri* aracılığıyla tasarım fikrinin uygulanmasında tasarımcı ve zanaatkâr arasındaki bilgi ve deneyim alışverişi gerçekleşmektedir. Buna ek olarak yerel üretimin gerçekleştiği *yerel merkezlerin oluşturulması* ve mevcut olanların korunması, aynı zamanda yerel merkezle bağlantılı olan zanaat ürünlerinin kapsamının belirlenmesi ile yerel sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebileceğini söylemek mümkündür. Tüm bu uygulamalar ile zanaatların sürdürülebilirliğini sağlayacak yaklaşımlardır.

Zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliği için tasarımın aracılık ettiği yaklaşımlarda tasarımcılar çözüm sağlayıcılardan biri olarak nitelendirirken, birden fazla katılımcılı vaka çalışmalarında aracı veya kolaylaştırıcı görevini üstlenebilirler. Tasarım odaklı yaklaşım, zanaata bağlı bilgi ve uygulamalarının sürdürülmesinde ve insanların geçim koşullarının iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu uygulamaların uzun vadeli bir sonucu, yerel kültürün ve yerel toplumun sürdürülebilirliğinin sağlanması olacaktır.

3. KAHRAMANMARAŞ YEMENİ ZANAATININ YENİDEN TASARIM ARACILIĞI İLE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Köşkerlik geleneği ve bu geleneğe bağlı olarak gelişen yemenicilik zanaatı, Anadolu'nun kadim geleneklerinden bir tanesidir. Ancak gelişen endüstriyel üretim sistemleri içerisinde bu zanaat da yok olmaya yüz tutan meslekler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, çalışma kapsamında Kahramanmaraş yemenisinin sürdürülebilirliğinin tasarımla ilişkisini anlamak için literatür taramasına ve alan araştırmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanı sıra, köşkerlik geleneği ve yemenicilik zanaatının geçmişten günümüze kadar icra edildiği Kahramanmaraş İli hakkında bilgi verilmesi doğru olacaktır. Türkiye'de başta Kahramanmaraş'ta ve yanı sıra çevre illerden Gaziantep ve Hatay'da icra edilen yemeni zanaatının geçmişten günümüze durumunu ortaya koymak için literatür araştırması yapılmış, bu zanaatı Kahramanmaraş'ta ve çevre illerde icra eden zanaatkârlarla yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Zanaatkârlarla gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşme soruları EK1'de verilmiştir. Zanaatkârlarla yapılan görüşmeler not alınmış ve yemeniler, üretimde kullanılan alet-edevat ve üretim mekânlarının fotoğrafları çekilmiştir. Ayrıca köşkerlik geleneğinin teknoloji ile ilişkisini anlayabilmek için ayak giyim ürünleri üretiminin endüstriyel boyutu olarak Kahramanmaraş'ta var olan kadın ayakkabı üretim sektörü de incelenmiştir.

3.1. Dünyada Ayak Giyim Ürünleri

Ayakkabı; insanların ayaklarını dış etkilerden korumak amacıyla ürettiği ve sonra gelişen sosyo-politik durumlar nedeniyle sosyal konum temsili için yüz ve tabanı farklı özelliğe sahip malzemelerden yapılmış ayak giyim ürünlerinin genel ifadesidir. Günümüzde ayakkabının tek işlevi sadece ayağı çevre koşullarına karşı korumak değildir. Ayakkabı ayrıca estetik nitelikleri ve sembolik temsili olan fonksiyonel bir üründür.

Ayakkabı tanımının içinde takunya, potin, terlik ve çizme yer almaktadır. Palet, kayak gibi spor teknik tekstiller alanında kullanılan araçlar bu tanıma girmemektedir (İmre, 2016). Ayakkabı kelimesinin tanımlarına bakıldığında genelde ayağı koruma amaçlı açıklamalar görülmektedir. Ayakkabı, özellikle sokakta ayağı korumak için giyilen ve altı kösele (ayakkabının tabanı, bavul, ve çanta yapımında kullanılan kalın, sert deri;

(www.tdk.gov.tr), lastik gibi dayanıklı malzemelerden yapılan ayak giyeceği (DOGAKA, 2014) ya da ayağı ve kimi zaman da bacağı saran deriden, kumaştan, plastikten yapılan giyim eşyası olarak tanımlanmaktadır (Larousse, 1986; akt: İmre, 2016).

Sağol (2003), "Ayakkabı Kelimelerinde Anlam Değişmeleri" adlı çalışmasında Türk kültürünün ayak giyim ürünlerinin zengin kelime hacmine sahip olduğunu ve *edik* ayakkabı ifadesi için kullanıldığı bilinen ilk kelime olduğunu belirtir. Türklerin Anadolu'da yerleşik hayata geçmelerinden sonra Farsça kökenli pabuç kelimesi yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. "*Ayak*" *ve* "*kap*"kelimesinin birleşerek bütünleşmiş isim halinin ortaya çıkışının ise 15. yy.dan itibaren kayıtlarda geçtiği belirtilir (Sağol, 2003).

Ayakkabı, toplumların farklı yaşam şekillerinden, iklim ve kültürlerinden dolayı zengin ve köklü geçmişe sahiptir. Ayakkabı yapımında kullanılan malzemeler ve yan ürünleri, toplumların kimlikleri hakkında ipucu vermektedir. Dünyadaki birçok ülkede, insanların yalın ayakla gezme alışkanlıklarının nedeni çoğu kez ayağa bir şey giymenin özel günler veya önemli statülerle ilişkilendirilmesinden dolayı olduğu belirtilir. Tarihsel süreç içinde ayakkabı, insanın sosyal statüsünü etkileyen önemli nesnelerden bir tanesi olmuştur. Ayağı dış etkilerden koruma ihtiyacından yola çıkarak tasarlanan ve üretilen ayakkabı, ayak sağlığını korumakla beraber, insanın kişiliğini ve gücünü de ifade etmiştir. Bu sebeple günümüze kadar, belirli dini veya kültürel inançlara, bir ülkenin iklimine uygun ayakkabı çeşitleri ve stilleri geliştirilmiştir.

3.1.1. Dünyada ayakkabı kökenleri ve çeşitleri

Dünya tarihinde üretilmiş ayak giyim ürünlerine bakıldığında en basit ve sade yapı olarak sandaletlere rastlanır. En çok sıcak iklimlerde kullanılan sandalet Mısır Uygarlığı'nın ayak giyim ürünüdür. İlk sandaletler bitki yaprak ve saplarının birbiri içerisinde örülerek oluşturulan sicim ve benzeri yapıdan elde edilen yüzeyin ayağa saracak şekillerde kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Mısır ve Hitit Uygarlıkları'nda daha çok sandalet ve benzeri yapıların kullanıldığı belirtilir (İmre, 2003). Ahşaptan ve deri parçalarından da yapılmış sandalet örnekleri de mevcuttur (Leblebici, 2003). Ayrıca statü aracı olarak da kullanılan sandaletlerde soylu kesimin kullandığı sandalet malzemesi ile halktan birinin kullandığı sandalet malzemesi de farklılık gösterir. Sandaletlerin Mısır'dan sonra en çok Yunan ve Roma Uygarlıklarında görüldüğü ifade edilebilir (Resim 3.1).

Resim 3.1. Ahşaptan yapılmış sandalet örneği, Mısır (Mclver,1994; akt: Leblebici, 2003)

Ayak giyim ürünleri her zaman zenginliğin ve statünün sembolik aracı olmuştur. Buna örnek olarak, ayak anatomisine uygun olmadığı belirtilse de saf altın işlemelerinin kullanıldığı sandaletler gösterilebilir (Resim 3.2).

Resim 3.2. Mısır Sandaleti (altından yapılmış), Kahire Müzesi (İmre, 2016)

Günümüzde ayak giyim ürünlerine dair mevcut olan tarihi eserlerden bir tanesi de Mısır'lılara ait olan Papirus sandaletlerdir (Resim 3.3). Papirus sandaletler, kumu ıslatarak ayak kalıbı çıkardıktan sonra tabanına deri bağlanarak oluşturulan ayak giysisidir. Aynı türden sandaletler Mezopotamya'da ve Sümer'de de kullanılmış, zamanla gelişerek bot tarzında modellere dönüşmüştür. Aslında bu teknik, günümüz güncel kalıp çıkarma modellerine de işaret etmektedir.

Resim 3.3. Papirüsten yapılmış sandalet (Harmankaya ve diğerleri, 2012:2)

Japonlar sandaletlerine “zori” adını vermişlerdir. Tahta tabanlı, yüksekliği 2 inç ile 6 inç arasında değişen “geta”, farklı bir Japon sandalet formudur (Resim 3.4). İspanyollar sandaleti çeşitli sicimlerin eğrilmiş yapılarından, Slavlar ise keçeden yapmışlardır. Afrikalıların değişik renkte derilerden dikerek yaptıkları parmak arası sandaletleri bulunmaktadır (İmre, 2016).

Resim 3.4. Japon terliği “geta” (Bossan, 2007; akt: İmre, 2016)

Üretilen ayak giysisinin formunu belirlemede yaşam şekli önemli etken olmuştur. Örneğin Orta Asya’da yerleşik düzene geçmeden önceki Türk topluluklarının at üstünde çizme veya bacağı da saran ayakkabı çeşitlerini giydikleri belirtilir. At üstünde hareketi engelleyecek bir durum olmaması ve soğuk havaya karşı daha iyi koruma yapması için çizme giyiminin benimsendiği belirtilir. O dönem Çin topluluklarının Türklerden etkilendiği ve askeri birliklerine yaptıkları ıslahatlar ile çizmenin askeri kıyafet olarak kabul edildiği ifade edilir (Çoruhlu, 2003).

Hitit Uygarlığında ise, günümüzde de hala kullanılan ve her uygarlıkta giyildiği görülen çarığın ilk modellerine rastlanmaktadır. Amerika yerlileri M.Ö. 8000’de sandalet formunda ayakkabılar giymişlerdir. İspanya civarında bulunan bulgulara göre M.Ö. 12000 yılında

çizilmiş mağara görsellerinde, erkeklerin ayağında deriden yapılan ilkel ayak giyim ürünleri varken kadınların ayaklarında kürklerden yapılmış modellerin olduğu açıklanır. Orta Doğu ülkelerinde iklim şartları doğrultusunda ayakkabı sırtları genellikle katlanır formdadır, böylece ayakkabı kolayca çıkarılabilir ve giyilebilir hale gelir. Roma ve Eski Yunan Uygarlıklarında, sandalet ve ayakkabı daha da çeşitlenerek farklı biçimlerde kullanılmıştır. Roma Döneminde ise, sağ ve sol ayakkabı kalıbı kullanılarak, ayakkabının günümüz standartlarına doğru gelişerek devam ettiği görülmüştür.

Eski Yunan'da ise bildiğimiz sandaletlerin yanı sıra, bot tipi ayakkabılar da giyilmiştir. Yunan ayakkabıları üç çeşittir: kayışlarla bağlanmış basit bir tabandan ibaret olan sandal, ayrıca bir tabanı olmayan kaba ayakkabı ve kothornos adı verilen devrik konçlu bir çeşit potin. Aynı tip ayakkabıları Romalılar da kullanmışlardır. Romalıların ayakkabı modelleri giderek zenginleşip çeşitlendiği belirtilir. Eski Yunan ve Romalılarda M.Ö. 500'lerde sahnede boyu uzun göstermek için ökçenin yerini tutan, yüksek mantar tabanlı ve konçlu "kothurnus" modeli ayakkabılar, trajedya aktörlerince giyilmiştir. Eski Yunan'da sandaleti hem kadın hem de erkekler giymiştir. Bu sandaletler ayağın üzerine deri bant ile tutturulmuştur ve tabanı mantardır. "Pedila" eski Yunan'da en çok kullanılan ve moda olan sandalet türü olmuştur. (Resim 3.5). Eski Yunan ve Roma döneminde sandaletin yaygın olarak kullanılmasına karşın, Bizanslılar 4. yüzyıldan başlayarak "poulaine" adını verdikleri kahverengi ve siyah deriden yapılmış terlik ve kapalı ayakkabılar giymeye başlamışlardır.

(a) (b) (c)

Resim 3. 5. Yunan sandalet çeşitleri: (a) Pedila, (b) krepis, (c) askeri konçlu sandalet kothurnus (History Of Sandals, 2010)

Ayak giyiminde belli bir mukavemeti ve korumayı sağlayan her malzeme üretimde kullanılmıştır. Bu durumun bir örneği, somon derisinden yapılan geleneksel Japon botlarında görülebilir (Resim 3.6). Süsleme olarak doğada bulunan malzemelere de ayak

giyim ürünlerinde yer verilmiştir. Form olarak ise doğada bulunan canlılara benzetilerek yapılan ayak giyim ürünleri de olmuştur (Resim 3.7)

Resim 3. 6. Somon balığının derisinden yapılmış geleneksel Japon botları (Mclver,1994; akt: Leblebici, 2003)

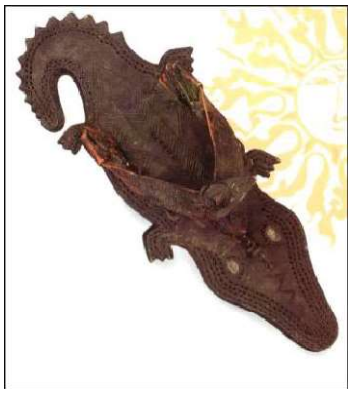

Resim 3.7. Timsah biçimli deri sandalet, Gana (Mclver,1994; akt: Leblebici, 2003)

Soğuk iklime sahip ülkelerde sandalet yerine daha çok ayak yüzeyini kaplayan ürünlere rastlanır. Mokasen olarak ifade edilen bu ürünler Türk kültüründe çarık olarak isimlendirilir. Bu yapı Kuzey Çin bölgesinde ise "wula" olarak tanımlanır (Resim 3.8) (Mclaver, 1994; akt: Leblebici, 2003).

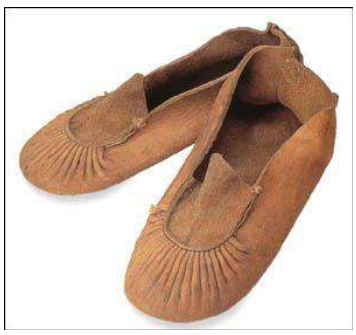

Resim 3.8. "Wula" Kuzey Çin'de giyilen ayakkabı (Mclaver, 1994; akt: Leblebici, 2003)

Bütün olarak üretilen makosenlerin yerine tek parça ahşaptan üretilen ayak giyim ürünlerine verilen isimlerin, ahşabın yere temas ettiği sesle ilişkilendirilerek verildiği belirtilebilir. İngilizce "clog", Fransızca "sabot" olarak tanımlanan bu ayak giysileri Türk kültüründe ise "nalın" veya "takunya" olarak isimlendirilmiştir. Çoğunlukla ıslak hacimli alanlarda kullanılan bu ayak giysileri yerden yükseklik sağlayan konstrüksiyona sahiptir. Hatta Fransa'da "sabotaj" kelimesinin, çalışan teknik aksamları kasıtlı olarak durdurmak amacıyla kullanılan sabotlardan türetildiği belirtilir (Resim 3.9).

Resim 3.9. Ahşaptan yapılmış bütün olarak ayak giysileri (Mclaver, 1994; akt: Leblebici, 2003)

Orta Çağ'ın başlamasına neden olan Roma imparatorluğunun ikiye bölünmesi, yeni krallıkları ortaya çıkarmıştır. Böylelikle, insanlar için farklı bölgelerde yeni yerleşim alanların oluşması, rahat ve lüks yaşam tarzının benimsenmesine yol açmıştır. Yetenekli zanaatkârlar ise daha zarif ve değerli ayak giyim ürünlerini soylular için yapmışlardır. Bu dönemde ayak giyim ürünlerinin uçları sivrileşerek uzamaya başlamış ve ayak giyim ürünün sayası (ayakkabının üst kısmını oluşturan parçası) olarak ipek, kadife, deri ve saten kumaşlar kullanılmıştır. Bu ayakkabılara "poulaine" adı verilmiştir (Resim 3.10). Zenginliğin ve asaletin ifadesi olarak ayak parmaklarının olduğu kısım uzatılmıştır. Bu model ayakkabıyı giyen kişinin sosyal konumuna göre de farklılık göstermektedir (İmre, 2016).

Resim 3. 10. Poulaine (Ortaçağ döneminde ayakkabı, ty)

Ayakkabının uç kısmının uzaması sonucunda yürümekte güçlük çekildiği için gümüş veya altın zincir takılarak bacağın diz bölümüne bağlanmıştır. Poulainelar çamurlu sokaklarda giyildiğinde "patten" adı verilen ve ahşaptan yapılan koruyucu ile giyilmiştir (Resim 3. 11).

Resim 3. 11. Ayakkabı koruyucusu "patten" (15. yy patent, 2014)

Rönesans'ın da etkisiyle 1450-1460 yılları arasında sanat ve bilimdeki ilerlemelerin ışığında ayakkabı modellerinde yeni bir dönem başlamıştır. Poulaine diye isimlendirilen ayak parmak kısmı uzun olan ayakkabılardan sonra, kral XIII. Charles'ın ayak parmaklarının altışar adet olmasından dolayı, ön kısmı geniş olan ayakkabılar dönemini başlatmıştır. Bu ayakkabılar, *'duck'sbill, bear'spawn ve cow'smouth*' olarak isimlendirilmiştir. Ayakkabıların form olarak ön kısmı yuvarlak ve geniş, yan ve arka tarafları ise alçak şekilde yapılmıştır. Ayakkabının ön kısım genişliği otuz üç santimetreye kadar ulaşıp, yürümekte güçlük çekilince, geniş kısım altı inç ile sınırlandırılmıştır (Resim 3. 12).

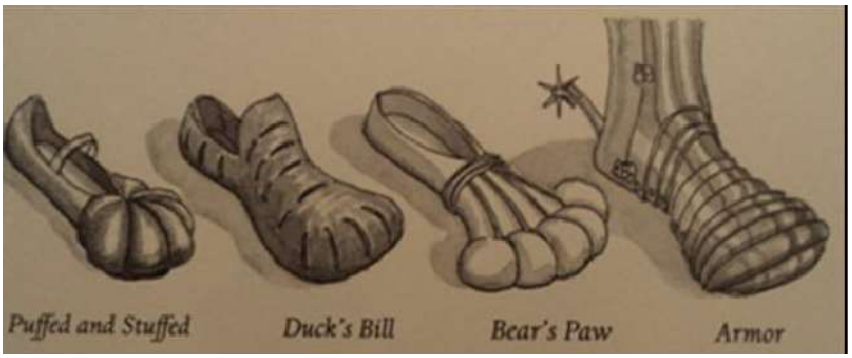

Resim 3. 12. Duck, bear's, puffed ve armor-mahmuzlu yunan ayakkabı çeşitleri (Rönesans dönemi ayakkabılar, ty)

16.yüzyılda "Chopin" adı verilen nalınlar (takunya) Venedik'te moda olmuştur. Chopin'lerin çıkış noktası Osmanlı hamamlarında kadınların kullandıkları tahta nalınlardır. Venedik ayakkabıları olarak bilinen Chopin'in en büyük özelliği taban yüksekliklerinin elli santimetreyi geçmiş olmasıdır (Resim 3.13).

Resim 3. 13. Chopin adı verilen farklı malzemelerden yapılmış yüksek topuklu terlik çeşitleri (Chopin, ty)

16. yüzyılda "mule" denilen topuklu terlik modelleri ortaya çıkmıştır. Genelde bu ayak giyim ürünleri işlemeli, kare formlu, net kesimli modeller olarak tanımlanmıştır. Bunlar, Barok dönemde daha süslü, kadife, düğmeli ve tokalı modellere evirilmiştir. Bu dönemde yumuşak ve akıcı biçimlere olan tutku, ayakkabı ve ölçülere de yansımıştır. Ökçeler giderek yükselmiştir. Rönesans ile birlikte ayakkabı modasındaki aşırılıklar, yerini geniş rahat modellere bırakmıştır. Rönesans'ın etkisiyle daha rahat ve deri, ipek, topuksuz ayakkabı modelleri ortaya çıkmıştır. 1790'da "şason" denilen mantar topuklu bir ayak giyim modeli üretilmiştir. 1800'lerde erkekler için günümüzde de zaman zaman moda olan, bilek uzunluğundaki "bootinelaer" ayak giyim ürünü modelleri, kadınlarda eski topuklu modellerin gelişmiş versiyonları ortaya çıkmıştır.

Avrupa'da ayak giyim ürünü malzemesi olarak derinin yanında daha çok kumaş kullanılmıştır. Kullanılan kumaşların işleme, aplike, toka, değerli taş ve boncuklarla işlenmesi, ayakkabıların abartılı ve farklı modellerde olması kişinin sosyal statüsüne işaret etmiştir. Avrupa'da ayak giyim ürünü modelleri, her çağda insanların saygınlığını ve gücünü gösteren bir unsur olarak gelişimine devam etmiştir.

Ayak giyim ürünleri üretiminin bir sektör haline gelmesi ve ürün çeşitlerinde zengin seçeneklerin ortaya çıkması 19. ve 20. yüzyılı bulmuştur. Günümüzde ayak giyim ürünlerin ifadesi olarak ayakkabılar yılların modasına göre değişmekte, çok çeşitli formlarda üretilmektedir. Bir zamanlar ihtiyaçlar doğrultusunda üretilen ayak giyim ürünü modelleri tarza ve mevsime göre tercih edilebilen sınırsız sayıdaki çeşitlidir.

3.1.2. Türklerde ayakkabının tarihçesi

İnsanların ayağına giydiği, kültürel ve sosyal durumlarının göstergesi olarak kabul edilen bot, çizme, mest, sandalet, nalın, takunya, terlik, çedik, potin, iskarpin ve benzeri isimlerle anılan ürünler, Türk kültürünün bir parçası olarak günümüze kadar gelmiştir. Başlangıçta doğal derinin yapımın tüm aşamalarında kullanıldığı ayak giyim ürünleri, zaman içinde birçok değişimden geçerek, günümüz modasındaki şeklini almıştır. Ayakkabı, insanların kendilerini ifade etmede sosyal statü göstergesi saydıkları çok önemli bir araç olmuştur (Kuru ve Paksoy, 2007). Dericilik zanaatı, batıya göçle Anadolu'ya taşınarak gelişimine devam etmiştir. Bu uzun süreç içinde sosyokültürel yapıya bağlı olarak, derinin ayak giyim ürünlerinde kullanılan çeşitleri genişlemiş, ayakkabı tasarımları da çoğalmıştır.

Türklerde ayak giyiminin ilerlemesi, deri malzemesinin işleme tekniğinin gelişimi ile paralellik göstermiştir. Hun Türklerinin yerleşik düzene geçmeleriyle beraber derinin işlenerek özellikle at koşumlarında, ok çantasında ve ayak giyim ürünü yapımında kullanıldığı görülmektedir. Çizme yapımında kullanılan deri, üzerine el işi desenler ve süslemeler yapılarak zenginleştirilmiştir. Çizmelerin tabanlarına yapılan süslemeler ise yöneticilerin zenginliğinin ve sosyal statünün sembolü olmuştur. Selçuklu İmparatorluğu döneminden itibaren kalite ve işçiliğin belli standartlarda yapılabilmesi için Ahilik sistemi kurulmuş ve ayakkabıcı esnafının belli bir düzen içerisinde çalışarak, ayakkabı üretimindeki kalitenin sürekliliği sağlanmıştır. Osmanlı Devleti döneminde ise ayakkabı zanaatı gelişerek devam etmiştir. Bu dönemde insanların mensup oldukları meslek ve

sınıflarını gösteren renk ve formlarda ayakkabılar giyilmiştir. Ayak giyim ürünleri, yapıldığı malzeme ve üzerindeki bezemeler giyen kişinin statü göstergesi halini almıştır. Göçebe yaşantıda deri, zorunlu olarak sağlam ayak giyim ürünü malzemesi haline gelmiştir. Bu da Türklerin bu sanatta ileri sevide olmalarını sağlamıştır. Türkler bu geleneği Anadolu'da da devam ettirerek Anadolu'yu dericilik ve ayakkabı üretiminde önemli bir konuma taşımışlardır. Anadolu'nun ayak giyiminde önemli simgesi olan çarık, tuzla terbiye edilmiş ve kurutulmuş tek gönden yapılan kaliteli ayak giyim ürünüdür (Kuru ve Paksoy, 2007). Soğuk iklim koşullarında kullanılan ayak giyim ürünlerinin deri dışında yünden yapılmış keçe kumaşlarla da desteklendiği ifade edilir.

İslamiyet'in kabulünden önce "Bozkır Tipi Giyim" in en önemli tamamlayıcı unsurlardan olan çizme, eski Türk topluluklarında yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Arkeolojik kazılarda bulunan o döneme ait çizmelerin biçim, teknik ve estetik olarak formlarının günümüzdeki modellerden çok farklı olmadığı belirtilir (Naskalı, 2003). Yapılan kazılarda çıkarılan çizmeler incelendiğinde, çeşitli malzemeler üzerine farklı tekniklerde yapılmış olduğu; keçenin, yumuşak derinin ve tabanda aşınmaya karşı dirençli olacak şekilde kalın derinin kullanıldığı görülmüştür (Naskalı, 2003). Çizmeler ayağı sımsıkı sarabilsin ya da kolayca çıkarılabilsin diye geniş yapılmıştır. İslamiyet'in erken dönemlerine ait çizmelerin çoğu ökçesizdir. Geç dönemlere ait çizmelerde ökçeye rastlanmaktadır. Ökçenin ata binerken ayağın üzengide daha rahat tutunabilmesi için yapıldığı ifade edilmektedir. Anadolu'da yemeni ya da çarık diye adlandırılan ayakkabılardaki gibi çizmelerin burnu kıvrıktır. Çizmelerde, ayak bileğinde çizmeyi bağlamak için şeritler bulunmaktadır. Çizmelerde bileğin üst kısmında toka veya mahmuzlar kullanılmıştır. Kazılardan çıkan bazı çizmelere bakıldığında, daha zengin görünümlü olanların soylular ve yöneticiler tarafından giyildiği belirtilir. Bu durum çizmenin Türklerde rütbe belirten bir ayak giysisi olduğunu belirtmektedir.

Orta Asya'da başta çizme olmak üzere çarık, edük ve başmak gibi ayakkabı türleri giyilmiştir. Bu dönemdeki çizmelerde geometrik desenlerin yanında, stilize edilmiş bitkisel motifler, farklı dikiş ve işleme teknikleriyle çizmelerde kullanılmıştır. Yapılan kazılarda kurganlarda bulunan, Hun aristokratlarına ait deri çizmeler, çeşitli metalik sicimler ile işlenmiştir (Resim 3.14).

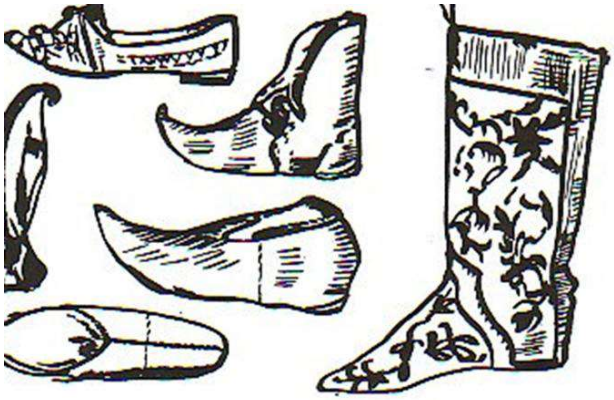

Resim 3. 14. Orta Asya'da çizme ve ayakkabı çeşitleri (Ögel, 1991:128; akt: İmre, 2016)

Osmanlı dönemindeki evraklara ve kayıtlara bakıldığında, ayakkabıcı ya da ayakkabı kelimelerine rastlanmamıştır. 16. ve 17. yüzyılda, Osmanlı insanında ev içi ve dışında kullanılan ayakkabılar farklılıklar göstermiştir. Saten, deri ve kadife gibi malzemeler ayakkabı yapımında kullanılmış, malzemeler ayakkabının kullanım alanına göre değişmiştir. Kışlık ayakkabıların içinde kürk kullanılmıştır. Bazı deri ayakkabılarda sırma işlemeler vardır. Osmanlı Döneminde, saray ve saray dışında halkın giydiği ayakkabılar farklılıklar göstermiştir (İmre, 2016). Saray ayakkabıları; konçlu çizmeler, terlikler, nalınlar, kösele tabanlı süvari pabuçları; halk tipi ayakkabılar; başmak, potin, çapula, çedik'tir. Çarık daha çok Anadolu'da giyilen bir ayakkabı olarak bilinmektedir.

Kayıtlarda Türk dericiliği ve ürünlerinin 16. ve 17. yüzyıllarda zirvede olduğu hatta Batı'ya ihraç edildiği belirtilir. Diğer önemli kayıt ise sahtiyan adı verilen deri yapımının Türklere özgü bir metot olduğunun tüm dünyada kabul edilmiş olduğudur. Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti arttıkça tabakçılık ve deri işleyen sanatlarda iş hacmi ve ürün kalitesi bakımından büyük gelişme gösterilmiştir. Pabuç ve terlik işçiliği, her zaman için batıdaki deri işleme kalitesinden daha üstün olmuştur. Özellikle orduda, askerin postal ve çizmesinden atın koşum ve eğer takımına kadar işlenen her türlü deri mamulü kullanıldığı açıklanır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda hamam kültürünün bir parçası olan yüksek topuklu ahşap terliklerin ayakları sıcak, kirli ve kaygan yüzeyden uzak tutmak için kullanıldığı ifade edilir. Fakat zamanla hamam ürünleri de moda uğruna değişime uğramıştır. 19. yy'da giyilen banyo terlikleri Resim 3.15'de gösterilmiştir.

Resim 3.15. Ahşap banyo terlikleri “nalın” (Bossan, 2007; akt: İmre, 2016)

Ayakkabı üretiminin teknolojik açıdan gelişmesine bakıldığında ilk fabrika sistemi 1760 yılında Amerika’da kurulmuştur.Ancak 19 yy.’da dikiş makinesinin üretime sokulması ile üretim hızında artış ve maliyette düşüş sağlanmıştır (Ünal, 2017; akt: www.fiyapa.com). Ayakkabı sayası ile tabanını birleştiren dikiş makinesi Goodyear Firması tarafından piyasaya sunulmuş, günümüzde “goodyear dikiş tekniği” olarak ayakkabı terminolojisine girmiştir.

Ayakkabı sanayisi 1800’lü yıllara kadar el üretimine dayanmış, II. Mahmut döneminde daha çok askeri ihtiyaçlara yönelik kurulan Beykoz Deri fabrikasına 1884 yılında ayakkabı üretim bölümü eklenmiş, 1933 yılında Sümerbank’a devredilen Beykoz Deri ve kundura Fabrikası makine ekipmanlarının ilavesi ile yarı elde üretim dönemine geçmiştir (Kuru ve Paksoy, 2007). Askeri alan dışında da kullanılacak ayakkabı üretimi yapan fabrikanın, 1942 yılında tam makine ekipmanı ile üretimde en üst seviyede hizmet verdiği bildirilir (Kuru ve Paksoy, 2007).

Yakın zamana kadar ayakkabı üreten tek kamu kuruluşu olan Sümerbank Beykoz Deri ve Kundura Sanayi Müessesesi’nin kuruluşu 1810’lu yıllara kadar gitmektedir. 1923’te Cumhuriyet’in ilan edilmesinden sonra 1950’ye kadar dönemde sipariş üzerine ayakkabı üretimi yapılmıştır. Bu dönemde düşük gelir seviyesi, kısıtlı talep ve üretimin tamamen el emeğine dayanması sebebiyle, ayakkabı üretimi sınırlı sayıda kalmıştır. 1950-1975 döneminde ayakkabıcılık makineleşmeye yönelmiş, üretim önceki döneme göre birkaç katına çıkmış, fakat kitle üretimine geçiş mümkün olmamıştır. 1975 yılından sonra ayakkabı sanayisi gelişme yoluna girmiştir. Makineleşmiş ve yarı makineleşmiş tesislerin artması, ihracatta görülen artışlar ve devletle ilişkilerin sıkılaşması bu döneme

rastlamaktadır. 1980 ve sonrası hükümetlerin izlediği dışa açılma ve ihracat teşvik politikaları ayakkabı sanayini de etkilemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bu birliği oluşturan ülkelerin vatandaşları Türkiye'den bavul ticareti yoluyla ciddi miktarda ayakkabı satın almışlardır. Diğer yandan bu talebe bağlı olarak sektörde makineleşme oranı yükselmiş, kurulu kapasite artmıştır. Yine bu dönemde düzenli fuarlar yapılmaya başlanmış, 1989 yılında lise düzeyinde ayakkabıcılık meslekiteknik eğitimi başlamıştır (İmre, 2016).

Makineleşme ile ayakkabı üretiminde hız artmış yapımda kullanılan malzeme çeşidi genişlemiş ve işlevsel amacından daha çok görsel niteliği ön planda tutulan çeşitli ürünlerin üretimine yer verilmiştir. Bugünün Türkiye Türkçesinde ayağa giyilen bütün giysilerin genel adı ayakkabı olmuştur. El üretiminden seri üretime doğru ilerleyen ayakkabı endüstriyel bir ürüne dönüşmüştür. Teknik alanda kullanılacak ayakkabılar ise farklı kategorilerde anılmış ve üretilmiştir.

3.2. Kahramanmaraş Ve Köşkerlik Geleneği

3.2.1. Kahramanmaraş ili

Türkiye coğrafyasının Akdeniz Bölgesi'nin doğusunda yer alan Kahramanmaraş, tarihinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, geçmişten gelen kültürel zenginliği ile öne çıkan illerimizden bir tanesidir. Bu kültürel zenginliğinin oluşmasında Kahramanmaraş'ın binlerce yıllık tarihi, coğrafi yapısı, doğal flora (bitki) - fauna (hayvan) zenginliklerine eşlik eden iklim şartlarının yanı sıra bu bölgede yaşamış topluluklarına etkisi olduğu belirtilebilir. Bu etkenler birleşerek birden fazla geleneksel sanatın ve zanaatın icra edilmesine zemin oluşturmuştur.

Kahramanmaraş'ın tarihi, Yontma Taş Devri olarak adlandırılan paleolitik döneme dayanmaktadır. Tarihte ilk olarak bu bölgede, Hitit Uygarlığı (M.Ö. 2000-1200) sonrasında ise sırasıyla Asur Uygarlığı (M.Ö. 720-612), Med Uygarlığı (M.Ö. 522-45), Makedonya Uygarlığı (M.Ö. 333-64), Büyük Roma İmparatorluğu (M.Ö. 64-M.S. 395) hüküm sürmüştür. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi ile Doğu Roma (Bizans İmparatorluğu) bölgesinde kalan Maraş, Geç Roma Dönemi (M.S. 400-700), İslamiyet Dönemi (M.S. 637-1086), Selçuklu İmparatorluğu (Akpınarlı ve diğerleri, 2014a: 25) ve

sonrasında Dulkadiroğlu Beyliği ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerini geçirerek Türkiye Cumhuriyeti Dönemi ile günümüze kadar gelmiştir.

Kahramanmaraş, ev sahipliği yaptığı uygarlıklar boyunca farklı isimlerle anılmıştır; bu isimlerden bilinenleri; "Gurgum, Markasi ya da Maraksi, Maralsion ve Mer'aş" olmuştur (Gökhan, 2014: 17). Büyük İskender'in vefatı ile Maraş kenti Roma-Bizans Dönemi'nde "Germanikeia" ya da "Kaisereia Germenika (İmparator Kenti)" olarak isimlendirilmiştir (Akpınarlı ve diğerleri, 2014a:26-27; Gökhan, 2014: 18). Hatta Hititler Dönemi'nden kalma yazıtlarda şehrin adının Meraj ve Markasi olarak ifade edildiği belirtilir (Gökhan, 2014: 18). Bizans İmparatorluğu döneminde ise tekrar "Marasin veya Marassion" ismini aldığı, İslamiyet döneminde ise Arapça alfabesinde 'j' harfi olmadığı için "Meraş" şeklinde ifade edildiği belirtilir (Atalay, 1973:17; Gökhan, 2014:18).

Türkmen göçlerinin 11. yy.dan itibaren Anadolu'ya başlaması ile 1085 yılında, Türkmen Emir Buldacı komutasındaki birlik tarafından Maraş fethedilmiştir (Yinanç, 1989; akt: Döğüş, 2014: 33). Sonrasında ise Dulkadiroğlu Beyi Karaca Bey tarafından 1335 yılında ele geçirmesiyle bu bölgenin beylik olarak kabul edildiği belirtilir (Yetişgin, 2007). Bu dönem, Türk kültürünün ve geleneklerinin bu bölgede var olan kültür ve geleneklerle bütünleşerek gelişmeye başladığı dönem olarak da açıklanabilir. Maraş, bu dönem içerisinde İran, Anadolu ve Suriye arasında sınır çizgi olması nedeniyle sosyal, dini ve ekonomik etkileşimlerin yaşandığı bölge olmuş ve çeşitli sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarının oluşmasına da zemin hazırlamıştır (Döğüş, 2014; 34, Yetişgin, 2007). Bu sebeple, Maraş, dünya üzerinde yer aldığı coğrafi konumundan dolayı siyasi, politik bir öneme sahip olmasının yanı sıra ticari olarak da stratejik bir üs olmuştur.

Günümüze kadar ulaşan Kahramanmaraş bıçakçılık ve bakırcılık zanaatının oluşumu bölgede var olan zengin demir ve bakır maden yataklarına dayandırılmaktadır. Hatta M.Ö. 8 ve 7 yy. arasında bu bölgeye hâkim olma amacıyla sıklıkla Asurlular ile Urartulular arasında savaş yaşandığı açıklanır (Bülbül, 2014: 24). Bizans İmparatorluğu'nun (M.S. 960) Maraş'a hâkim olduğu yıllarda, bu bölgeye doğudan getirilen Ermenilerin yerleştirildiği bildirilir (Bal, 2014: 29). Ermeni halkının, zanaatla ilgili işlerde becerikli olduğu ve bölgenin zanaat ve sanat alanında gelişmesine katkıda bulunduğu belirtilir.

Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmadan önce Dulkadiroğlu Beyliği'ne ait olan Maraş'ta, o dönemde icra edilen geleneksel sanatlardan işlemeciliğe Maraş işi (dival/sim sırma) denildiği, bu isimle bilinen nakışının işlendiği kıyafetlerin bulunduğu ifade edilir. Osmanlı padişahı Sultan II. Murat'ın oğlu Fatih Sultan Mehmet'e, Dulkadiroğlu Beyi Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun istenmiş ve Maraş'tan Osmanlı sarayına giden gelin alayı ve gelinin üzerindeki Maraş işi nakışı işlemeli kıyafeti minyatür çalışmalarında gösterilmiştir (Akpınarlı ve diğerleri, 2014a: 27).

Maraş, Dulkadiroğlu Beyliği döneminden sonra, Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim tarafından, Çaldıran Savaşı (1515) dönüşünde Osmanlı topraklarına katılmış, doğu ile batı imparatorlukları arasında arzu edilen bölge olarak kalmıştır (Akpınar ve diğerleri, 2014a: 28; Yetişgin, 2007). I. Dünya Savaşında jeopolitik ve jeostratejik öneminden dolayı, diğer ülkelerin hedefinde olan Maraş, önce Halep'ten gelen İngiliz askerlerinin, sonra da Fransız askerlerinin işgaline uğramış ancak Maraş halkı kendi imkânlarını kullanarak Fransız askerlerine karşı bölgeyi savunmuştur. Böylelikle Maraş, güney cephesinde kurtuluşun ilk zafer meşalesi yakıldığı şehir olmuştur. Maraş'ta yaşanan bu kutlu zafer, 5 Nisan 1925 yılında, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından "İstiklal Madalyası" ile ödüllendirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte il olan Maraş'a, TBMM tarafından 7 Şubat 1973'te "Kahramanlık" unvanı verilmiş ve o tarihten itibaren adı Kahramanmaraş olmuştur (Akpınarlı ve diğerleri, 2014a: 28; Yetişgin, 2007).

Saraciye ve köşkerlik zanaatının bu şehirde gelişmiş olması, hayvancılığın da bu bölgede önemli bir geçim kaynağı olamasına bağlıdır. Hatta Atalay (1973: 186), Cumhuriyet Dönemi öncesi Maraş için en gelişmiş sanat kolunun dericilik olduğunu ifade eder. Bu durumu ise şehirde bulunan 170 debbağ hane ve 305 pabuççunun (ayakkabıcının) varlığı ile açıklar. Osmanlı Devleti zamanında Maraş'ta dericilik faaliyetlerinin önemli üretim sektörü olduğu, bu sektörden alınan vergi yüksekliği ile belirtilir (Söylemez, 2014: 51). Bu dönemde Maraş, geçmişten gelen çok uluslu yapının etkilerini de yaşar; şehirde üretilen deri ürünlerin yurt içinde satıldığı gibi İzmir, Halep ve İskenderun üzerinden yurt dışına ihraç edildiği de belirtilir (Yetişgin, 2007; Yetişgin, 2014: 61). Türkler hayvancılık ve toprak işleme gibi zaruri işlerle uğraşırken, çoğunlukla Ermeniler ve Hıristiyanlardan oluşan gayrimüslim kesimin kâr getiren ticaret, sanat ve zanaat işleriyle iştigal ettiği belirtilir (Yetişgin, 2014: 61, Yetişgin, 2007). Hatta bazı Hıristiyan ailelerin uluslararası faaliyette olan şirketlere sahip olduğu açıklanır. Maraş'ın önemli ticari güzergâh olan İpek

Yolu üzerinde olması nedeniyle ticaretle uğraşan Hıristiyan kesimin de yoğunluklu olarak bu bölgede yaşadığı belirtilir (Yetişgin, 2007).

Hayvancılığın yaylalarda göçebe hayatı yaşayan Türk Yörük halkı tarafından yapıldığı ancak, yörük halkının Fırka-i Islahiye'nin 1860'lardaki çalışmaları sonrasında yerleşik hayata geçirildiği bildirilir (Yetişgin, 2007). Atalay (1973: 104-106) bu durumun, "imha, kör ve sersem tedbir" olarak; "üzerinde geniş omuzlu, kırmızı çehreli Türk gençlerine yakışan belleri kısa, gözleri iri, cazip ve cevval, sağrıları bağdaş kurup oturacak kadar geniş, ayakları kalın ve iri kemikli, tırnakları vasat derecede katı, rengi sincabı ve teşekkülâtı muntazam"; atların soyunun bitmesine, "süvarilik hayatı, cirit oyunları" gibi "milli bir erkek ve er hayatı" bir geleneksel oyunun yok olmasına yol açtığını belirtir.

Cumhuriyet dönemi sonrası, 1950'lere kadar Kahramanmaraş'ta hayvancılığın en üst seviyede yapıldığı ve bu dönemden sonra gelir getiren sanayi bitkileri (ayçiçeği, pamuk, buğday) ile hayvancılık faaliyetlerinin düşüşe geçtiği belirtilir (Şavkılı ve Gümüşalan, 2014: 84). Endüstriyel gelişme ile makineli zirai üretime bu tarihten sonra başlanmış ve 1950'lere kadar el üretimine bağlı küçük ölçekli atölye tarzı köşkerlik, oymacılık, kuyumculuk ve bakırcılık gibi zanaata bağlı birimler faaliyet göstermeye devam etmiştir (Şavkılı ve Gümüşalan, 2014: 84; Gürbüz, 2001; akt. Şavkılı ve Gümüşalan, 2014: 87).

Kahramanmaraş'ta endüstrileşme 1955 yılında başlayıp başta tekstil (dokuma, iplik, pamuk vs.), gıda (ayçiçeği yağı) kâğıt, metal-madeni eşya ile orman ürünleri ile giderek gelişmeye devam etmiştir. Günümüzde ise (2014 yılı veri değerleri ile), Türkiye iplik ihtiyacının %35'ini kumaş üretiminin %10'unu, metal mutfak gereçlerinin %60'ını, kâğıt üretiminin ise %20'sini karşılamaktadır (Şerbetçi, 2014: 185). Başta zanaata bağlı küçük ölçekli üretim ile başlayan kuyumculuk sektöründe ise altın işleme yapan endüstrisi Türkiye'de ikinci sırada yer almaktadır. Ancak endüstride sağlanan olumlu gelişmeler, sosyo-ekonomik düzende bozulmalara neden olmuş ve endüstrileşme ile birlikte kırsaldan kente göçler başlayarak küçük ölçekli üretim yapan atölyelerde azalmalar başlamıştır. Kentte çevresel kirlilik artarken, zanaatla uğraşan nitelikli zanaatkâr sayısı da azalmaya başlamıştır. Günümüz toplumlarının geleneksel üretim ve bu süreçten çıkan ürünlere olan ilgilerinin giderek azalması, bu zanaatları ve ürünlerini kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu durumun nedenleri Kahramanmaraş köşkerlik geleneği özelinde incelenirse:

- Endüstri devrimi ile başlayan yarı veya tam makineli üretimlere geçilmesiyle ayakkabı üretimi yapan küçük atölyelerin artması (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2020: 1-8) ve zanaatla uğraşan atölyelerin artan talebe cevap verememesi (Küçükkalay, 1997: 64),
- Ayakkabı ithalatını destekleyen imtiyazlar ve ekonomik küreselleşme (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2002: 10),
- Osmanlı Döneminden itibaren lonca vb. sanatkâr birliklerinin bozulması (Lonca Düzeni Nedir?, 2021.) ve bu duruma bağlı olarak gelişen köşkerlikte geleneksel üretim yapısının değişmesi,
- Zanaatlar ile meşgul olan kırsal nüfusun kente göç ederek sanayide çalışmaya başlaması (Şavkılı ve Gümüşalan 2014: 88) ve bu mesleği icra edecek ustaların sayısının azalması,
- Yemeni zanaatkârlarının kullanıcı ihtiyaçlarını göz ardı ederek, değişiklik yapmadan üretime devam etmeleri (Alan Araştırması: Kopar, 2016; Kutlu Saman, 2019),
- Tüketici ihtiyaçlarının, modanın ve yaşam tarzlarının değişmesi ile zanaata bağlı üretime olan talebin azalması, yemeni üreticilerin mesleklerini devam ettirebilecek düzeyde kazanç sağlayamamaları (Alan Araştırması: Kopar, 2016; Kutlu Saman, 2019) başlıca nedenler olarak sayılabilir.

Kahramanmaraş'ta ayakkabı giyim ürünleri üretiminde zanaata bağlı köklü üretim, yerini 1950 sonrasında yavaş yavaş makineli üretime bırakmıştır. Bu duruma bağlı olarak, Kahramanmaraş ayakkabıcılık üretim sektöründe 195 adet firmanın faaliyet gösterdiği ve toplam olarak sektörde 4.500 kişiye istihdam sağlandığı bilinmektedir. Daha çok kadın ayakkabı üretimi üzerine yoğunlaşan Kahramanmaraş ayakkabıcılık sektöründe, yılda üç milyon çift üretimi yapılırken kentin 7,5 milyon çiftlik üretim yapabilecek kapasiteye sahip olduğu bilinmektedir. Mevcut ayakkabı üretimi küçük işletmeler üzerinden yürütülmektedir. Bu işletmeler Kahramanmaraş Kunduracılar Odası'na üye olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Ayakkabı üretim sektöründe üretim emek yoğun bir şekilde devam etmekte olup makineleşme oranı %25'dir. Ayak giyim ürünlerinde ürün çeşitliliği açısından kadın ayakkabısı üretimi önemli bir yer tutmaktadır (Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı [DOGAKA], 2014).

Günümüzde Kahramanmaraş genelinde ayak giyim ürünleri üretiminin, zanaat ve endüstriyel olmak üzere iki koldan yürütüldüğü bilinmektedir. Zanaata bağlı üretimin Kahramanmaraş Tarihi Bakırcılar Çarşısı'nda yoğunlaştığı, yarı endüstriyel üretimin ise

Kahramanmaraş Ayakkabıcılar Sanayisi'nde sürdürüldüğü görülmektedir (Alan araştırması: Kopar, 2016; Kutluk Saman, 2019; Kopar, 2020). Geleneksel ayak giyim üretimi yapan köşkerler ve yemeni zanaatkârları Kahramanmaraş Hazır Ayakkabı ve Saraciye Odası'na kayıtlıdırlar.

Kahramanmaraş, yöreye özgü ürünlerin üretimi hem zanaata bağlı olarak elde hem de endüstride bölgenin doğal kaynakları ile gerçekleştirilir. Hayvancılık ve ziraat uygulamalarının bir arada yapılmasına olanak tanıyan şehrin iklim koşulları ile Kahramanmaraş, kendi kendine yetebilen, üretken yapıdadır. Yazların kurak ve sıcak, kışların ise yağışlı ve soğuk geçmesi, kuru ve sulu tarımın yanısıra meralarda hayvancılığın gerçekleştirilmesine olanak tanır.

Kahramanmaraş coğrafi işaretli yöresel lezzetlere de sahiptir. Bu lezzetlerden bir tanesi Kahramanmaraş dağlarında yetişen orkide bitkisi ile yine Kahramanmaraş dağlarında yaylanan keçilerden sağılan sütün birleşiminden oluşan "Kahramanmaraş dondurması" ve geleneksel kış içeceği "salep"tir. Diğer coğrafi işaret tescilli ürünleri Kahramanmaraş biberi ve tarhanasıdır. Başka lezzetleri de coğrafi işaret tescillenme süresindedir. Ayrıca yeme-içme kültürüne ait kap-kacak, mutfak eşyaları da yörede bulunan bakırdan üretilip kendine has isimleriyle özgünleşmiştir. Türk Patent ve Markalar Kurumu (TPE) tarafından coğrafi işaretle belgelenmiş ürünlerin listesi bulunmaktadır.

Maraş Biberi (Menşe)-2003
Maraş Tarhanası-2012
Andırın Tirşiği-2013
Çağlayancerit Cevizi (Menşe)-2013
Maraş Burma Bileziği-2014
Maraş Hartlap Bıçağı-2017
Maraş Hartlap Bıçağı-2017
Maraş Hartlap Bıçağı-2017
Maraş Oyma Çeyiz Sandığı-2017
Maraş Yemenisi-2018
Maraş file Nakışı-2018
Maraş Gül Motifi-2022
Maraş Sumak Ekşi Akıtı-2018
Maraş Dondurması-2018
Maraş Dondurması-2018
Maraş Çöreği-2020
Maraş İşi (Sim Sırma)-2021
Maraş Parmak (Sıkma Peynir)-2021
Maraş Camekânı-2021
Maraş Rahlesi-2021
Afşin Koçova Sarımsağı-2021
Afşin Koçova Sarımsağı-2021
Maraş Kelle Paçası-2021

Kahramanmaraş geleneksel sanatları ve zanaatları bu bölgenin kültürel kimliğini oluşturan somut belgeleridir. Zanaatların ve geleneksel sanatların özgünlüğü veüretim hacminin küçüklüğü, endüstriyel üretimden ayrıştırmaktadır. Günümüzde kültür temsilcisi konumundaki geleneksel sanatlar ve zanaat ürünlerininkullanımı giderek azalmaktadır. Kahramanmaraş'ta icra edilen el sanatlarının ve zanaatların sürdürülebilirliğine dair koruma, belgeleme ve arşivleme çalışmaları yapılmıştır. Bu durum köşkerlik geleneği ve yemeni zanaatı için de geçerlidir. Bu kapsamda en son Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi'nin Gazi Üniversitesi, Türk El Sanatları Araştırma Merkezi ile yaptığı anlaşma ile gerçekleştirilen proje bulunmaktadır. Bu proje ile Kahramanmaraş el sanatlarına ve zanaatlarına dair bilgiler derlenmiştir (Akpınarlı ve diğerleri 2014a, Akpınarlı ve diğerleri, 2014b). Bu süreç içerisinde 2013 yılında "Uluslararası Türk ve Dünya Kültüründe Kahramanmaraş Sempozyumu" gerçekleştirilmiştir. Daha sonrasında "I. Uluslararası Kahramanmaraş Tarih, Kültür, Sanat Sempozyumu" 2020 yılında gerçekleştirilmiş ve Kahramanmaraş'a ait tarihi ve kültürel değerleri konu alan bir sempozyum olmuştur. Ancak, değişen üretim ve tüketim anlayışında geleneksel el sanatlarının ve zanaatlarının koruma ve belgeleme çalışmaları yetersiz kalmaktadır. Güncel çalışmalar içerinde yeniden tasarım, bu zanaatların ürün ve üretim bazında sürdürülebilirliğine ilişkin çalışmalar olarak değerli olacaktır.

3.2.2. Kahramanmaraş'ta icra edilen geleneksel sanatlar ve zanaatlar

Zanaatlar ve geleneksel el sanatları, tarihi ve kültürel değer barındırmaları, bulunduğu coğrafyanın izlerini taşımaları ve icracısının zevk ve yorumunu yansıtmaları açısından günümüz endüstriyel ürün ve üretimlerinden farklılaşırlar. Geçmişten günümüze çok sayıda medeniyeti ağırlamış Kahramanmaraş, çok sayıda geleneksel sanatların ve zanaatların icra edildiği bölge olmuştur. Her birinin üretiminde farklı teknik ve alet-edevat gerektiren geleneksel sanatlar ve zanaatlar kendi içerisinde de çeşitli ürünlerle günümüze kadar gelmiştir.

Kahramanmaraş'ta geçmişten günümüze kadar gelen el sanatları ve zanaatlara dair bilgi Kahramanmaraş İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nün web sitesinden ve Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi ile Gazi Üniversitesi, Geleneksel Türk Sanatları Müdürlüğü'nün yaptığı proje kapsamında çıkarılan Kahramanmaraş El Sanatları kitabından derlenmiştir. Valiliğin web sayfasında Kahramanmaraş'ta icra edilen geleneksel sanatlar ve zanaatlar

tek tek sıralanırken Kahramanmaraş'ın El Sanatları kitabında ise işlemecilik, örücülük gibi belli başlıklar altında toplanmıştır. Bu sebeple, belirli bir kategori içerisinde yer alacak şekilde Kahramanmaraş'ta icra edilen geleneksel sanatlar ve zanaatlar Şekil 3.1'de gösterilmiştir.

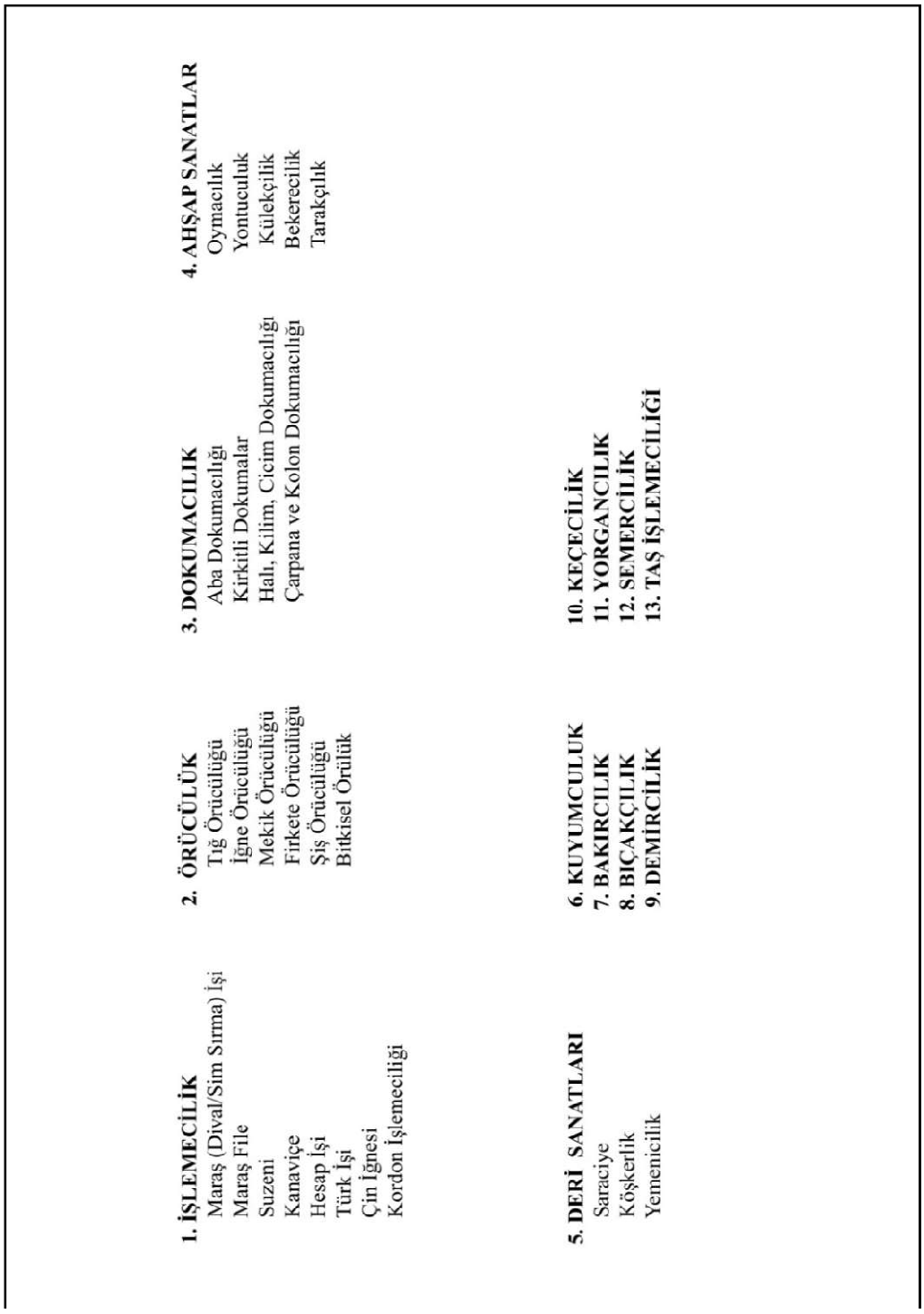

Şekil 3.1. Kahramanmaraş'ta icra edilen geleneksel sanatlar ve zanaatlar (Kahramanmaraş geleneksel el sanatları, 2021; Akpınarlı ve diğerleri, 2014a ve 2014b)

Akpınarlı ve diğerleri (2014a) yaptıkları kapsamlı çalışmada, bölgede icra edilen nakışları, işlemecilik başlığı altında, yapımında kullanılan teknik, malzeme ve ipliğe göre 8 gruba ayırmıştır. Örücülük başlığı altında topladığı geleneksel sanat ürünlerini yapımında kullanılan alet üzerinden sınıflandırmıştır. Dokumacılık başlığı altında ise var olan çeşitli dokuma ürünler değerlendirilmiştir. Ahşap sanatlarına bağlı olarak hem üretimde kullanılan teknik hem de üretim sonucu ortaya konulan farklı ürün üzerinden sınıflandırma yapılmıştır. Deri sanatlarında ise deri üzerinden gelişen saraciye geleneği ve deri malzemesi ile özgünleşen ancak saraciye geleneğinden bağımsızlaşan köşkerlik geleneği bulunmaktadır. Yemenicilik ise köşkerlik geleneğine bağlı olarak gelişen ve günümüzde en çok üretilen ve kullanılan ürün olarak sınıflandırmada belirtilmiştir (Akpınarlı ve diğerleri, 2014b).

Diğer kategorilerde ise belli başlı bir geleneksel sanatı ve zanaatı içeren başlıklara yer verilmiştir; kuyumculuk, bakırcılık, bıçakçılık, demircilik, keçecilik, yorgancılık, semercilik, taş işlemeciliği. Hatta Kahramanmaraş ilçelerinde az da olsa "beyaz iş, sarma-susma ve Alman işi" olarak tanımlanan nakışlardan da bahsedilmektedir (Akpınarlı ve diğerleri, 2014: 50).

Kahramanmaraş'ta icra edilen geleneksel sanatlardan ve zanaatlardan işlemecilik başlığı altında ele alınan Maraş (Dival-Sim sırma) İşi, Hesap işi ve Türk işi nakışları, dokumacılık başlığı altında Aba Dokumacılığı ve Saraciye geleneğinde uygulanan teknikler hakkında, veri toplama aşamasında gerçekleştirilen "Geleneklerin İşbirliğinde Nakışlı Yemeniler" ve vaka çalışması "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayına açıklık getimek amacıyla kısaca bilgi verilmiştir.

3.2.3. Kahramanmaraş'ta icra edilen saraciye geleneği, işlemeler ve aba dokumacılığı

Nakış, Anadolu kültüründe çeşitli tekstil malzemeleri (dokuma, deri veya keçe) üzerine farklı alet ve edevatlar (iğne veya tığ vs.) aracılığı ile çeşitli ipliklerin (ipek, rafya, yün vs.) kullanılarak figürlerin ve sembollerin işlenme tekniğidir (Korkusuz, 1980; akt: Akpınarlı ve diğerleri, 2014a). İnsanlık tarihi kadar geçmişe sahip nakışların çoğunlukla kadınlar tarafından vakit geçirme, meşgul olma veya para kazanma amacıyla yapıldığı bilinir (Alan araştırması: Kuloğlu, 2019). Yerleşik kültürün parçası olarak tanımlanan nakışlar kendine

özgü teknik ve malzemelerle figürlerin, sembollerin genellikle tekstil ürünlerin yüzeyine işlenmesidir.

Geçmişte insanoğlu, çeşitli nakış tekniklerini figürler, resimler ve motifleri kendi içerisinde anlam ve duygu barındıran sembolik değerler aracılığıyla ifade etmiştir. Bu sebeple, her toplum kendi inancına ve yaşayış biçimine göre benimsediği değerleri ve sembolleri oluşturmuş vebunları günümüze kadar ulaştırmıştır. Geleneksel sanatlarda kullanılan motifler estetik değer taşımanın yanında toplumun ortak görgüsünü ve motifi ortaya koyan kişinin duygularını sözlü ve yazılı olmadan iletme görevini de üstlenir. Motiflerin sembolize edilmesinde kullanılan en büyük araçlar, var olduğu toplumun baskın ekonomi kaynağı ürünleridir. Hayvancılıkla geçim sağlayan toplumlardaki işleme ürünlerinde hayvan figürleri yoğunluklu olarak yer alırken tarımla uğraşan toplumlarda zirai ürün sembollerinin yer aldığı görülür. Ayrıca sembolize edilen her bir ürün ayrı anlam taşır; nar bereketi simgelerken biber acıyı, kederi simgeler (Er ve Sarıkaya-Hünerel, 2012). Nakış işlemede kullanılan başka simgeler ise herhangi bir durumu veya olguyu geometrik şekillerle stilize ederek anlam yükleyen motiflerdir; örneğin eli belinde motifinin doğurganlığı simgelediği belirtilir. (Er ve Sarıkaya-Hünerel, 2012). Motifler araç olarak kullanıldığı figür ile aynı anlamı da yansıttığı gibi soyut manaların da ifade edilmesinde kullanılmıştır; örneğin suyolu motifinin hayatı simgelemesi, hayat ağacı figürünün ölümsüzlüğü simgelemesi gibi.

Kahramanmaraş halkı, sahip olduğu kültürel zenginliğini giydiği kıyafetle ve bulunduğu mekânda kullandığı örtü üzerinde nakışlar aracılığı ile de yansıtmıştır. Ancak çalışma içerisinde veri toplama amacıyla gerçekleştirilen vaka çalışmaları aşamalarında işlenen nakışlar (Maraş işi, hesap işi, Türk işi) ve aba dokumacılığı hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Maraş (dival-sim sırma) işi nakışı

Kahramanmaraş yöresine ait kumaş süsleme sanatlarından biri olan Maraş işi nakışı, diğer isimleri ile dival ve sim sırma nakışı olarak da tanımlanır. Maraş işi nakışı, işlenen kumaşın iki yüzeyinde farklı olarak, motifin veya desenin deri ya da kadife kumaş üzerine yerleştirilip deri parçası veya kalın bir kağıt ya yüzeyle sabitlenerek, işleme düzeneği özel ahşap tezgah üzerinde (cülde), kumaş üstünde 3 veya 6 katlı sırma veya simli ipliğin

kumaş altında mumlanmış ipliğin karşılayarak tutturulmasıyla işlenen nakış tekniğidir (Resim 3.16) (Yakar ve Yakar, 2011: 21). Bu nakış tekniğinin en önemli özelliği, kumaşın her iki yüzeyinin farklı görüntüye sahip olması ve tutturma amaçlı kullanılan alt ipliğin üstte gözükmemesidir (Yakar ve Yakar, 2011: 22). Maraş işi nakış, kostüm tasarımında desenlendirme aracı olarak da kullanılmaktadır.

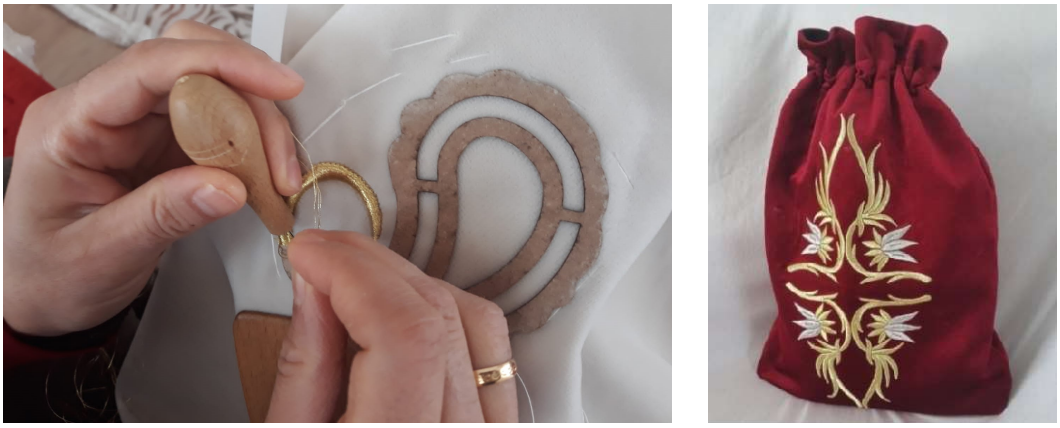

(a) (b)

Resim 3.16. Maraş işi nakışı örnekleri: Maraş işi nakışı işleme esnasından (a) (Nakışçı Eda), Maraş işi nakışı işlemeli ayakkabı çantası (b) (Hatice Kübra ARIKAN, 01.03.2022)

Maraş işi nakışın kendi içerisinde farklı sarma teknikleri ile de yapıldığı belirtilir. Kumaş yüzeyinde genellikle doğada bulunan çiçek, dal ve yaprak figürlerinden az da olsa hayvan motiflerinden oluşan kompozisyonlar kullanılır (Akpınarlı ve diğerleri, 2014a: 53).

Hesap işi nakışı

Kahramanmaraş'ta geleneksel sanatların işlemecilik alanında uygulanan nakışlardan bir tanesi de hesap işi nakışı tekniğidir. Adını yapımında kullanılan teknikten alan hesap işi nakışı, sayma işlemine olanak tanıyan kumaş yapısı üzerine işlenir (Akpınarlı ve diğerleri, 2014a:148). İpliği sayılabilen kumaşlar üzerine tel sayılarak kasnak, iğne ve renkli iplik aracılığı ile desenler verilerek yapılan geleneksel işleme türüdür. Kumaş yüzeyine işlenecek motif ya da desen belirli sayılardaki işleme ile oluşturulur. Genellikle çiçek, ağaç, meyve motiflerinin yanı sıra az da olsa hayvan motifleri kumaş üzerine işlenir.

Günümüzde hesap işi ile desenlendirilen tekstil materyalleri ev dekorasyonun dışında da kullanılmaktadır. Hesap işlemeli pano, hesap işlemeli kumaş ile süslenmiş tepsi ve ya hesap işlemeli kese olarak ürünlerde de kullanılmaktadır (Resim 3.17).

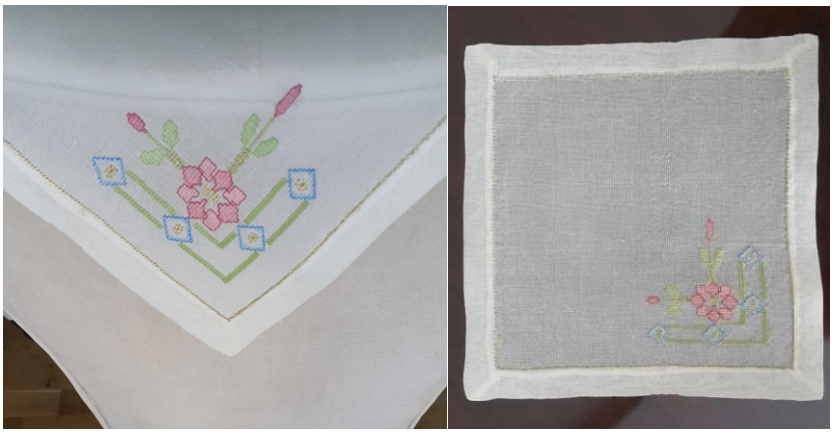

Resim 3.17. Hesap işi nakışı örneği, Araştırmacının el becerisini gelişmek amacıyla Ödemiş ipeği kumaşı üzerine işlediği sehpa örtüsü örneği (Hatice Kübra ARIKAN 01.03.2022)

Türk işi nakışı

Hesap işi nakışından farklı olarak kumaş teli sayılamayan kumaş üzerine de desen geçirme yöntemleri (çizerek, kopya kağıdı ile delerek, ütüleyerek vb.) işlenen nakış türüdür. Türk işi nakış işleme tekniklerinden pesent, mürver, muşabak, dolgu, sarma, gözeme, balıksırtı, hasır iğne tekniklerinin hepsinin bir arada ya da birkaçının birlikte kullanıldığı bir işlemedir (Resim 3.18). Keten, yerli dokumalar, ödemiş ipeği, jorjet, viskon, yün tela gibi kumaşlar üzerine işlenir. Türk işi nakışı işlemeleri incelendiği zaman desen için genellikle tabiattan faydalanıldığı görülür (Baykasoğlu, 1990 akt: Akpınarlı ve diğerleri, 2014a: 148-149) .

Resim 3.18. Türk işi nakışı örneği (Alan araştırması: Kuloğlu, 2019)

Aba dokumacılığı

Aba, temiz yün elyafından eğrilerek oluşturulan ipliğin dokuma işlemi sonrası dövülüp bastırılmasıyla (keçeleştirme işlemi) elde edilen kumaş türüdür. Dokumasında çözgü ipliği olarak pamuk, atkı ipliği olarak ise yün iplik çeşitleri kullanılır. Genellikle elyaf türü olarak, keçi, deve öküz kılı veya koyunyünleri kullanılır. Aba kumaşının ince fakat sık dokunmuş yapısı soğuğa karşı korunma amaçlı üst giyim ürünü olarak kullanmada etkilidir. Bu sebeple, Kahramanmaraş'ta geçmişte aba geleneksel bir giysi olarak kullanılmaktadır ve bu bölgede üst giysinin de adını tanımlamaktadır (Akpınarlı ve diğerleri, 2014a: 334).

Aba giysisi iki kısımdan oluşur: üst şah ve alt şah. Üst ve alt olarak tanımlanan parçalar dokunduktan sonra dikilir ve üst giyim olarak kullanılır. Abanın üst şah parçanın orta kısmında abaya özgü motifler işlenir. Sırt motifleri olarak açıklanan kısımda pavzat, kare ve sandık motifleri bulunur. Motiflerin içi yan gül, ters gül ve düzgül desenleri ile doldurulur. Aba giysisinde diğer bir özellik ise sırttan bele doğru inen kısımda, işlenen motif sayısına göre belirlenen üçgen şeklinde gerdanlık bölümüdür. Gerdanlık da motiflerle dokunur. Abanın motif olmayan kısımları siyah-beyaz çubuk şeritler halinde dokunur (Resim 3.19) (Akpınarlı ve diğerleri, 2014a: 336).

Resim 3.19. Aba örneği (Hüseyin GÜLEGÜL) (Hatice Kübra ARIKAN, 22.04.2017)

Saraciye geleneği

Deri malzemesinin çeşitli aletlerle işlenerek hayvanlara ait koşu takımlarının, çeşitli nesnelerin kılıflarının, kemer-çanta vb.'nin yapımında uygulanan bir gelenektir (Akpınarlı ve diğerleri, 2014b). Hayvancılığın gelişmiş olduğu Kahramanmaraş'ta saraciye geleneği uygulanmaktadır. Saraciye geleneğinde deri üzeri süsleme amaçlı uygulanan birçok teknik vardır. Bunlardan başlıcalar; oyma, yakmak, kesme ve ısıl işlemelerle (sıcak ve soğuk) baskı teknikleridir. Ayrıca kâğıt süsleme alanında kullanılan kat'ı tekniği de deri yüzeyi süslemesinde uygulanmaktadır.

Deri üzeri yakma tekniği, sanat, zevk ve ince işçilik ile yapılması bakımından dikkat çekicidir. Deri yüzeyine çizilen desenleri belirginleştirmek amacıyla kullanılan, metal bir ucun ısıtılarak desen üzerine uygulanmasıyla yapılan süsleme tekniğidir (Resim 3.20) (İSMEK, 2013).

Resim 3.20. Deri üzeri yakma tekniği uygulanmış yemeni (Alan araştırması: KutlukSaman, 2019)

Deri üzeri oyma tekniği, kösele, vaketa gibi kalın derilerin üzerine çizilen desenlerin çeşitli aletler yardımıyla kazınarak belirginleştirilmesiyle yapılan süsleme tekniğidir. Oyma tekniği kontur oluşturmada (çerçeve oluşturma) kullanılır. Tek başına uygulanabildiği gibi farklı tekniklerle birleştirilerek de kullanılabilir (Resim 3.21)

Resim 3.21. Deri üzeri yakma tekniği uygulanmış çanta (İSMEK, 2013)

Deri üzerine ısıl işlemlerle baskı tekniği olarak adlandırılan işlemler baskıyı oluşturacak kalıp ve basılacak derinin üzerine desenin baskılanmasıdır (Resim 3.22). Baskı, kraft ucu ve baskı kalıpları kullanılarak genel olarak iki şekilde yapılır.

Soğuk Baskı: Soğuk metal kalıpların nemlendirilmiş deri üzerine basınç, tatbik edilmesi ile farklı şekillerde yüzey oluşması sonucu meydana gelmektedir.
Sıcak Baskı: Isıtılmış metal kalıpların (klişe) doğrudan deri üzerine basınç yapmasıyla desen oluşturması şeklinde gerçekleşir.

Resim 3.22. Craft baskı uç çeşitleri (Hatice Kübra ARIKAN, 03.03.2019

3.3. Köşkerlik Geleneği Ve Yemeni Zanaatı

Kahramanmaraş'ın zanaatlarından bir tanesi olan köşkerlik geleneği, günümüz ayakkabı üretim sektörünün temelini oluşturur. Ayakkabı sektörü ile etkileşimi ve iletişimi bulunmayan köşkerlik zanaatı bölge için önemli bir kültürel ve sosyo-ekonomik varlığı temsil etmekte ve oldukça geleneksel bilgi birikimine sahip, uzmanlık gerektiren bir

ekosistemi oluşturmaktadır. Hatta Sağol (2003: 19), insan topluluklarının gelişmişliklerini, ayaklarına giydikleri ürün çeşitleri ve üretimde kullanılan işçilikle ilişkilendirerek, ayak giyim ürünü çeşitleri ve niteliklerinin, köklü kültürlerin uygarlık seviyeleri ile doğru orantılı olduğunu açıklar.

Türkler, Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ile deri geleneğine dair değerleri ve edindikleri bilgileri de beraberinde getirmişlerdir. Böylece Anadolu ve Kahramanmaraş'ın ortak zemininde deri ve köşkerlik geleneği yeniden anlam bulmuştur. Hatta Orta Asya'da yapılan arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkarılan deri çizme ve çarıkların üzerine yapılmış işlemelerin, Türklerin deri işlemeciliği ile beraber ayak giyim ürünleri yapımında ileri seviyede olduklarının göstergesi olduğu belirtilir (Kuru ve Paksoy, 2007; Yılmaz, 2003: 43). Selçuklu Devleti döneminde köşkerlere ait loncaların bulunduğu, Osmanlı Devleti döneminde ise köşkerlerin yaptığı üretimlerin titizlikle denetlediği belirtilir (Özdemir ve Kayabaşı, 2005).

Türklerin ayak giyim ürünlerine verdikleri isimlerin çeşitliliği, deri işlemeciliğinde ve bu geleneğe bağlı olarak geliştirdikleri köşkerlik zanaatında ileri seviyede olduklarının da kanıtı olarak kabul edilir; bu isimler edik, başmak, terlik, pabuç, çarık, nalın, takunya, potin, çizme, postal sandalet (sandal) olarak tanımlanır (Sağol, 2003: 22-24). Edik (kısa konçlu yemeni) ve sandalet'in ayak giyim ürünlerinin temel formunu oluşturduğu belirtilir (Sakaoğlu ve Akbayar, 2000:180; akt: Akpınarlı ve diğerleri, 2014a: 246). Her bir ayak giyim ürünün yapımında kullanılan deri özelliği farklıdır (meşin, sahtiyan, gön, kösele) (Otar, 2003: 255). Türklerin deriyi işleyerek yaptıkları ayak giyim ürünleri diğer ülkeleri de etkilemiş; Hun Türklerinden Çinlilere, Uygur Türklerinden Ruslara, Osmanlı'dan Avrupa'ya ihraç edilen ürünlerle çeşitli ayak giyim ürünleri yayılmıştır (Naskali, 2003).

Köşker kelimesi Farsça "*keşfger*"kelimesinden gelmiş olup, ayakkabı yapan anlamına gelmektedir. Köşkerlik geleneğinde birçok ayak giyim ürünü bulunmakta ve her biri farklı isimle tanımlanmaktadır. Ancak köşkerlik geleneğinin bir ürünü olan yemeni, günümüze kadar ulaşan ve hafif ve sade olması nedeniyle en çok tercih edilen ürün olmuştur. Bu sebeple de köşkerlik, günümüzde yemeni zanaatı olarak da tanıtılmaktadır.

Yemeni, kısa kenarlı, kırmızı, siyah ya da sarı sahtiyandan (tabaklanarak boyanmış ve cilalanmış genellikle keçi derisi) yapılan, üstü deri, tabanı köseleden dikilen, sıhhatli,

ökçeli, üstü açık, hafif kaba bir ayakkabı çeşididir (Resim 3.23). Yemeni, yüzyıllar boyunca asker ve halk tarafından giyilmiştir. Yemenicilere de köşker, yemeni zanaatkârlarına da köşker ustası denilmektedir. Kahramanmaraş yemenisi, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi tarafından "Mahreç İşareti" başlığı adı altında Coğrafi İşaret Belgesi ile 10.04.2018 tarihinde tescillenmiştir (EK-2).

Resim 3.23. Kahramanmaraş yemenisi (Hatice Kübra ARIKAN, 09.10.2018)

Köşkerlik ürünlerinde beş farklı renk kullanılmaktadır ve Osmanlı Devleti'nde çıkarılan giyim nizamilerine göre bireyin medeni durumu, statüsü veya ırkına göre ayak giyim ürünlerinin renkleri belirlenmiştir. Örneğin; yeni yetişen genç bireylerin (kız- erkek) portakal ya da narçiçeği kırmızısı, yaşça daha büyük bireylerin kırmızı pabuç kullandığı açıklanır. Evli bireylerin sarı, hardal renkli ayak giyim ürünü kullandığı belirtilir. Ancak, 1839'da çıkarılan Tanzimat fermanıyla bu uygulamaya son verilmiştir (Kuru ve Paksoy, 2007).

Yemeni zanaatını anlayabilmek ve ürün ve üretim açısından sürdürülebilirliğini araştırabilmek için kendine özgü üretim tekniğinin üretim mekânındaincelenmesi gerekir. Bu sebeple, bir yemeninin yapım aşamaları ve bu süreçte kullanılan alet-edevat ve malzemelerin tanımlanması önemli olur.

3.3.1. Yemeni üretimi ve aşamaları

Yemeni üç ana, iki yandan oluşan beş bileşen için farklı özellikteki derinin birleşiminden oluşmaktadır (Resim 3.24). Yemeni yapımında tabanda genellikle kalın deri olarak, camız ve manda köselesi, saya (yüz) kısmında ise dana ve inek derisi kullanılmaktadır. Taban astarı koyun derisinden, kenar kıyı ve biyeleri keçi derisindendir (Alan araştırması: Kopar, 2016; Kutluk Saman, 2019; Kopar 2020). Kahramanmaraş yemenisi EK-2'de verilen tanımı içerisinde ve özgün ayırt edici özellikleri ile üretim süreci anlatılmıştır.

Resim 3.24. Kahramanmaraş yemenisini oluşturan ana parçalar

Yemeni üretimine derinin hazırlık aşaması ile başlanır. Deri öncelikle tabaklanma işleminden geçer. Tabaklama işlemi debbağ hanelerde gerçekleştirilir. Saraciye ve köşkerlik zanaatının sermayesini oluşturan hayvan derilerinin tabaklandığı yere "debbağ hane, tabakhane veya sepicilik", tabaklayan kişiye de "debbağ" denir. Daha kolay işleme ve sağlamlığını artırma amacıyla deri tabaklama işleminden geçer. Kahramanmaraş derisi olarak tanımlanan derilerin hazırlık aşamasında tamamen doğal malzemeler kullanılır. Derinin işlenmesi gibi tabaklamada dünyadaki en eski ve geçerliliği olan zanaatlardan kabul edilebilir.

Geçmişte deriler Kahramanmaraş'tan temin edilirken şehirde hayvancılık sektörün azalması ile Türkiye'nin farklı şehirlerden ve Orta Asya ülkelerinden temin edilir hale gelmiştir (Alan araştırması; Kopar: 2016; Kopar, 2019). Derilerin hazırlanma aşamasından önce Kahramanmaraş yemenisini oluşturan organik deriden bahsetmek gerekir. Hayvandan yüzülerek elde edilen deri, hayvan postunun kullanılabilir hale getirilmesi için tabaklama sürecine tabi tutulur. Geçmişte deriler organik malzemelerle tabaklanırken günümüzde stabilitenin sağlanması ve deri yüzeyinde oluşan organik kokunun azaltılması amacıyla doğal veya kimyasal malzemelerle tabaklama sürecinden geçmektedir. Yüzülmüş hayvan derisinin biyolojik bozunma olmadan istenilen sürede kullanılmasını sağlamak amacıyla tuzlama yapılır. Asidik bir çözelti (genellikle hayvan idrarı kullanılır) teknesine alınan post kıl giderme işlemine tabi tutulur. Palamut ağacının yaprağı, derinin üzerindeki kılların dökülmesine yardımcı olur (Alan araştırması: Kopar, 2016; Kopar, 2020). Palamut ağacının yaprak ve dalları değirmende dövülüp derilerin bulunduğu su dolu havuza boşaltılır (Özdemir ve Kayabaşı, 2005). Kıllı yapıdan arındırılan post yüzeyine hayvan gübresi sürülür. Gübre yapısında bulunan enzimler, deri yüzeyinde bulunan proteinleri parçalayıp uzaklaştırarak derinin terbiye işlemine hazır hale gelmesine yardımcı olur. Deri yüzeyine sürülen hayvan gübresi çeşidi olarak köpek ve kuş gübresi tercih edilir. Tabaklama işleminde hazırlık aşamasından sonra deriyi oluşturan lifler arasında kimyasal bağlar oluşturup derinin dayanımını artırmak, esneklik kazandırmak ve uzun ömürlü olmasını sağlamak amacıyla nar kabuğu, somak bitkisi çekirdekleri ve dallarından (teteri) veya meşe palamudu yapraklarından oluşan karışım içerisinde deri yüzeyi bekletilir ve terbiye edilir. Zanaatkârın (Alan araştırması: Kopar, 2022) ifadesi ile bu işlemden geçen deri ileriki aşamalarda uygulanacak organik maddelerin yüzeye tutunmasını sağlar. En son işlem, derinin yağlanmasıdır. Yağlama yapılmasının nedeni, derinin tokluk değerini artırılmasıdır (Alan araştırması: Kopar, 2019). Yağlama malzemesi olarak genellikle iç yağ (hayvan yağı) kullanılırken günümüzde zeytinyağı veya badem yağının da kullanıldığı belirtilir (Alan araştırması: Kopar, 2022). Yağlama işleminden sonra yapılacak işlemler son terbiye işlemlerine girmektedir. Derinin kullanım yerine ve amacına göre son terbiye işlemleri değişmektedir. Deri, istenirse doğal kökboyaları ile boyanarak boyama işlemi yapıldıktan sonra kurumaya bırakılır. Ham derinin gözenekli yapısı kimyasal tabaklama sürecinde değişime uğrar, doğal tabaklama yönteminden geçen deri yüzeyinde bulunan gözenekli yapı kaybolmaz ve böylelikle yapıştırma işleminde kullanılan çiriş, doğal tabanlık malzemesi olarak sürülen kil içerikli macunun ve renklendirme amaçlı yapılan kökboyalarının deri yüzeyine tutunmasına imkân sağlar. Kahramanmaraş yemenisinin

diğer illerde üretilen yemenilerden farkı doğal tabaklama işleminden geçmiş deride doğal yapıştırıcı olarak çiriş malzemesinin ve doğal tabanlık olarak kil tabanlığın kullanılması ve kök boyalarla boyanmasıdır (Alan araştırması: Kopar, 2019; 2022).

Bir yemeni üretimi beş aşamada gerçekleştirilir; derinin hazırlanması, kesim, dikim, kalıplama ve boyamadır. Yemeni zanaatı üretim süreci (Şekil 3.2) lineer bir yapıya sahiptir ve ilk olarak derinin tabakhanedeki işlemi ile başlar. Ancak derinin tabakhanedeki sürecinin uzun ve farklı aşamalara sahip olması nedeniyle süreç tabaklanmış derinin yemeni üretimi için hazırlanması aşaması üzerinden anlatılmaya başlanmıştır.

Hazırlanmış deri parçasının büyüklüğüne göre birden fazla ürün yapılabilmekte ve derinin hazırlanması her ürün için genelde aynı şekilde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca her üründe saya, kıyılık, astar, tabanlık ve iç tabanlık olmak üzere beş farklı deri parçası kullanılmaktadır (Alan araştırması: Kutluk Saman, 2019, Kopar, 2020). Derinin hazırlanması yemeni üretiminin başlangıç aşaması için gerekli olmaktadır.

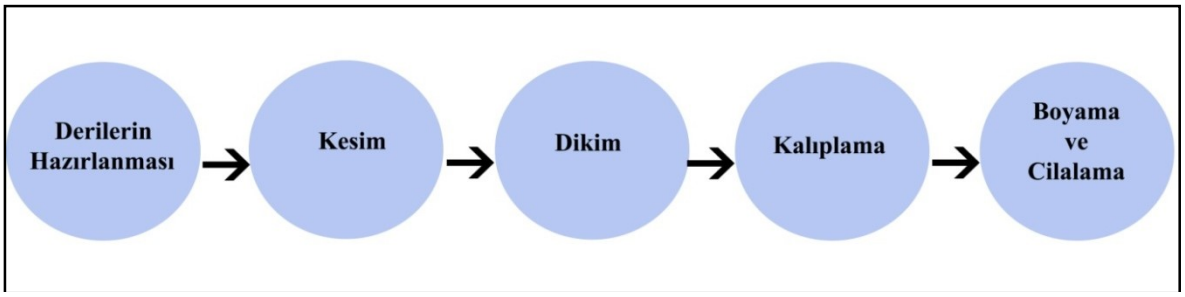

Şekil 3.2. Yemeni üretim aşamaları (Alan araştırması: Kopar, 2016; Kutluk Saman, 2019; Kopar, 2020)

3.3.2.Yemeni yapımında kullanılan malzemeler

Köşkerlik geleneği ve bu geleneğe bağlı gelişen yemeni zanaatı, süreçte üretime ait alet ve edevatın kullanıldığı bir geleneksel üretim sürecidir. Aşağıda yemeni üretiminde kullanılan genel alet ve edevatların isimlerine yer verilmiştir. Yemeni üretiminde kullanılan alet ve edevat (Resim 3.25) özelliklerine yemeni zanaatkârları ile gerçekleştirilen görüşmelerden derlenmiştir (Alan araştırması: Kopar, 2016; Kutluk Saman, 2019; Kopar, 2020; Kopar, 2022).

Resim 3.25. Kahramanmaraş yemenisi yapımında kullanılan alet ve edevatlar (Arıkan ve Akbulut, 2016)

Köşkerlikte kullanılan alet ve edevatlar

- Köşker Kütüğü: Çınar ağacından yapılmış yuvarlak bir kütük parçasıdır. Yuvarlak parçaya üç kısa ayak takılmıştır (Alan araştırması: Kutluk Saman, 2019).
- Ökçe Demiri: Yemeninin dikildikten sonra şekil alması için kalıba yerleştirilmesinde kullanılan 30 cm boyunda, birbirine ters ikamette iki ağzı olan alettir. Metal malzemeden oluşmaktadır bir veya iki ucu kerata (ayakkabı çekeceği) şeklinde olup kalıplamada kullanılır.
- Keski: Ağaç, taş, metal yontmaya yarayan bir ucu keskin çelik araçtır. Köşkerlikte ise yemeninin tabanını yapmak için lastiği ve ölçüsü alınmış olan deriyi kesmeye yarayan 25 cm boyundaki metal alettir.
- Levger: Derinin parlatılmasında kullanılan 23 cm boyutunda dut ağacından yapılmış alettir.
- Danalya: Kalıba konulan derinin kalıptan alınmasında kullanılan kerpetene benzeyen alettir.
- Kerpeten: Bazı nesneleri sıkmak ve çekmekte kullanılan, hareketli eksen çevresinde çapraz iki parçadan oluşan kıskaç biçimindeki metal malzemeden oluşan 10-15 cm uzunluğunda araçtır. Köşkerlikte ise kalıptaki deriyi sündürmek ve dikim işleminde iğneyi çekme işleminde kullanılır.
- Dönder Ağacı: Uzunca bir sopa ile tersinden dikilen ürünleri çevirmede kullanılan araç.

- Biz: Sert malzemeleri dikerken iğne geçirilecek yeri delmek için çelikten yapılan, ucu sivri ve ahşap saplı 8-16 cm uzunluğunda araçtır.
- Muşta: Deriyi dövmek için kullanılan metal dökümünden yapılan üstünde tutma yeri olan ve alt kısmı yuvarlak olan 1-1,5 kg ağırlığındaki alettir.
- Kalıplar: Yemenilerin şekil almasında kullanılan, sağlam olması için meşe veya gürgen ağacından yapılan çeşitli ölçülerde numaralara sahip alettir. Ancak günümüzde ahşap yerine plastik ayakkabı kalıpları da kullanılmaktadır.
- Endeze: Yapılacak olan ayakkabının tabanını ya da üst kısmını oluşturacak parçaların ölçülerini almaya yarayan kalın kâğıtlardan yapılmış kalıplardır (Özdemir, 2004).
- Bila Taşı: Malzemesi taş olan keski ve bizi bilemeye yarayan alettir.
- Masat: Bıçak bilemeye yarayan çubuk biçiminde çelik.
- Pamuk İpliği: Dikiş için kullanılan ipliktir. Geçmişte keten ipliği kullanılırken günümüzde pamuk ipliği kullanılmaktadır.
- İğne: Metal malzemeden yapılan ve 4-10 cm uzunluğunda, deri dikme işlemi için kullanılan alettir.
- Bal mumu: Dikiş işleminde kullanılacak ipleri mumlamada kullanılan gereçtir. Doğal bal mumu ve veya parafin karışımı malzemeden oluşur.
- Kil tabanlık: yemeni tabanı ile taban astarı arasına koyulan su ve kilden oluşan hamurumsu tabanlıktır. Kil sahip olduğu doğal yapısı ile kil tabanlık koyularak dikilen yemenilerin kullanımında ayakta oluşan nemi emer ve yine vücutta oluşan elektriğin toprağa iletilmesini sağlar. Diğer illerde gerçekleştirilen yemeni üretimlerinden Kahramanmaraş yemenisinin bir farkı kil tabanlık kullanımıdır.
- Çiriş doğal yapıştırıcı: Doğal çiriş bitkisinin özel karışımından elde edilen yapıştırıcı gerecidir. Deri astarını yapıştırmak için kullanılır ve beyaz toz yapısındadır. Kahramanmaraş yemenisinin yapımında doğal yapıştırıcı olarak çirişin kullanılması sadece bu ile aittir.

Köşkerlikte kullanılan deri çeşitleri;

Doğal tabaklama yöntemlerinden geçirilen her bir hayvan derisi tabaklama yöntemi ve tabaklamada kullanılan malzemeler aynı olmasına rağmen fiziksel özellik ve görünüm açısından farklılık gösterir. Bu sebeple yemenicilik zanaatında kullanılan deri çeşitleri aşağıda açıklanmıştır.

- Kösele: Yemeni tabanı yapmak için kullanılan kalın manda derisidir (Acar, 2006; akt: Arıkan Akbulut, 2016). Genellikle manda köselesi kullanılır (Alan araştırması: Kutluk Saman, 2019; Kopar, 2020).
- Meşin: Koyun derisine verilen addır, yemeni yapımında astar olarak kullanılır (Alan araştırması: Kutluk Saman, 2019; Kopar, 2020).
- Sahtiyan: Keçi derisine verilen addır, yemeni yapımında sayada kullanılır (Alan araştırması: Kutluk Saman, 2019; Kopar, 2020).
- Gön: Ayak giyim ürünü yapımında kullanılan hayvan derisine verilen addır (Özdemir, 2004).

3.3.3. Yemeni üretim aşamaları

Yemeni üretimine tabaklanmış derilerin temini ile başlanır. Üretimde kullanılan küçükbaş hayvan derileri Kahramanmaraş'tan, manda gibi büyükbaş hayvan derileri Özbekistan ve Orta Asya ülkelerinden tedarik edilmektedir (Alan araştırması: Kopar, 2016). Tabaklanma aşaması tamamlanmış deriler yemeni üretimi için hazırlanır. Geçmişte deriler doğal malzemelerle tabaklanırken günümüzde ise derinin doğal yapısında bulunan kokuların azaltılması ve özellikle de deri ebatlarında stabilite sağlanması için kimyasal (fabrikasyon) tabaklama yapılır. Ancak kimyasal tabaklamadan geçen derinin yüzeyinde bulunan gözenekler kapandığı için doğal yapıştırıcı çirişin ve boyama aşamasında kökboyalarının kullanımına izin vermez. Bu sebeple, Kahramanmaraş yemenisi doğal tabaklama aşamasından geçen derilerden yapılır.

Tabaklamış deri, yemeni üretimine geçmeden kolay kesim ve dikim yapılabilmesi için hazırlık aşamasına tabi tutulur. Deriler eskiden hayvanın iç yağında dinlendirilirken, günümüzde palamut ve zeytinyağı yapraklarının bulunduğu havuzlarda 12 saat, ardından da saf su içerisinde 12 saat bekletilir. Toplam 24 saatlik ıslatma işlemi ile yumuşayan deri, tabaklanmaya hazır hale gelir. Tabakalar halinde kesime getirilen parçalar, muşta ile dövülür. Muştalama, deriyi döverek açma işlemidir; böylece, derinin boyutlarında stabilite sağlanır. Sonrasında, parçalar model kalıplarına koyularak kesim işlemine tabi tutulur. Yemeni, bütünüyle deri malzemeden yapılmaktadır. Hayvanın sırt, boyun, kuyruk üstünden alınan deriler yemeninin tabanlığında kullanırken; karın bölgesinden alınan deriler saya bölgesinde yani, yemeninin üst kısmında kullanılmaktadır. Tabaklanmış derilerden yapılan yemeninin tabanında camız ve manda köselesi, astarda koyun derisi

kullanılmaktadır. Taban ıstampa adı verilen kalıba uygun şablon ile kesilir. Kesime hazırlanması için muşta olarak isimlendirilen el aleti ile dövülmekte ve derinin açma işlemi gerçekleştirilmektedir. En-boy sabitlemesi yapılan deri üzerine kesim işlemi gerçekleştirilecek olan yemeni kalıpları yerleştirilir ve uygun yerleşim sonrası kalıpların kesimi yapılır. Taban ve saya ıstampa adı verilen kalıba uygun şablon ile kesilir. Derinin her bir bölgesi farklı özelliğe sahip olmasından dolayı her bir bölgeden yemeni ürünün farkı kısımlarının kesimi yapılmaktadır. Örneğin, yemeni tabanlığında dayanıklı ve sert deri kullanılırken saya kısmında ise işleme ve bezemeye imkân veren ayağı sarabilen daha yumuşak deri kullanılmaktadır. Böylelikle, bir yemeni üretiminde beş farklı deri çeşidi kullanılmış olur (Alan araştırması; Kopar, 2016).

Sayanın dikiminde, kenar kıyı ve biyeleri kıyılık dönme dikişi ile yapılır. Taban ile yüzün birleştirilmesi ise bizle açılan deliklerden ters dikiş ile gerçekleştirilir. Bu işlemler sırasında kesinlikle yapıştırıcı kullanılmadığı gibi dikimde kullanılan pamuklu ipliğin sağlamlaştırılması balmumu ile yapılmaktadır. Sayada yapılan model değişiklikleri yemeninin farklı isimler almasını sağlamaktadır.

Kalıplanan parçaların dikimi yapılarak yemeni formuna dönüştürülür. Belirli oranlarda hazırlanan macun halindeki çiriş ve kil karışımı yemeninin kösele tabanlığı ile iç tabanlık arasına 2-3 mm kalınlığında olacak şekilde sürülür. Ayrıca dikim işlemi ile tabana sürülen kil tabakası yemeninin kullanımında ayağın ergonomik formunu alması sağlar (Resim 3.26).

(a)

(b)

(c)

Resim 3.26. Kahramanmaraş yemenisi yapımında kullanılan çiriş-kil karışımı ve iki tabanlık arasına sürülme aşamaları (Alan araştırması: Kopar, 2022).

Kahramanmaraş yemenisinin yapımında kullanılan sayanın ve astarın uygun deri parçasından kesimi yapılır ve çiriş otundan hazırlanmış yapıştırıcı ile birleştirilir (Resim 3.27). Çirişten yapılan yapıştırıcı kıvamı ve görüntüsü kil karışımı ile oluşturulan karışımınkine benzerdir.

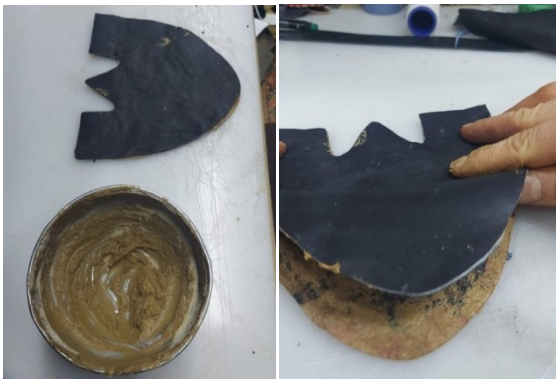

(a) (b)

Resim 3.27. Kahramanmaraş yemenisi yapımında kullanılan çiriş yapıştırıcısı (a) ve saya-astar arasında sürülmüş durumu (b), (Alan araştırması: Kopar, 2022)

Kil kullanımı, giyim sürecinde oluşan nem, bakteri ve mantar oluşumuna karşı koruma sağladığı için yemeniyi günümüz ayakkabılarına karşı tercih sebeplerinden biri haline getirmektedir. Taban ile yüzün tersten elde dikilme işleminden sonra (Resim 3.28), yemeninin ıslatma işlemi ile derinin yumuşatılması sağlanır. Elde dikilerek çevrilen yemeni, su içerisinde bekletilerek yumuşatıldıktan sonra, ayağın şeklini alabilmesi için kalıba giydirilerek kurumaya bırakılır.

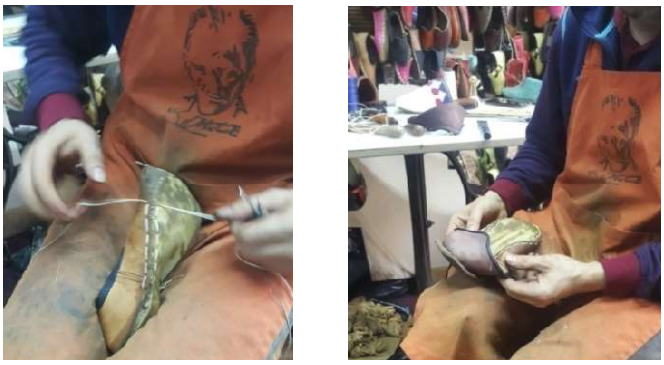

(a) (b)

Resim 3.28. Kahramanmaraş yemenisinin tersinden elde dikilmesi (a) ve çevrilmesi(b) (Alan araştırması: Kopar, 2022)

Kalıpta son şeklini alan yemeni, derinin doğal rengi ya da toprak ve ağaç köklerinden elde edilen boyalarla istenilen renkte boyanır (Resim 3.29). En çok kullanılan renkler siyah, kırmızı, yeşil, portakal ve sarıdır. İsteğe göre mor, pembe, mavi ve benzeri renkler de kullanılmaktadır. Boyanan üst yüzey kısmı son olarak badem yağı ve süt karışımı ile kaplanır. Bu işleme cilalama denir. Boyanın derinin iç kısmına emdirilmesi sağlanarak kullanım esnasında boyanın kullanıcıya geçmesi önlenir.

Resim 3.29. Kahramanmaraş yemenisinin kalıba çekildikten sonra boyanması (Alan araştırması: Kopar, 2022)

Zanaatkâr her modelin en küçük 30 numara, en büyük 45 numara olmak üzere üretiminin yapıldığını belirtmektedir. Klasik tasarım olarak adlandırabileceğimiz, mevcut olan modellerin günümüzde de üretimine devam edildiği ve herhangi bir değişiklik yapılmadığı da söylenebilir (Alan araştırması: Kopar, 2020).

3.4. Yemeni Atölyeleri ve Zanaatının Mevcut Durumu

Yemeni atölyeleri yemeni üretiminin ve satışının aynı mekân üzerinde yapıldığı küçük ölçekli atölyelerdir (Resim 3.30). Kahramanmaraş'ta bulunan yemeni dükkânları genelde bu şekildedir. Ancak yeterli üretim mekânına sahip olmayan zanaatkârların, üretim alanı üst kat, satış alanı alt kat olacak şekilde iki katlı bina içinde yerleşmiş durumunda oldukları da gözlemlenmiştir (Alan araştırması: Kutluk Saman, 2019). Yemeni üretimi yukarıda da belirtildiği üzere dört aşamada oluşur. Bir zanaatkâr, bir çift yemeni üretiminde bulunabilir ancak, iş hacminin büyüklüğüne göre üretim bölümlere ayrılarak her bölüm başına bir zanaatkâr olacak şekilde iş bölümü de yapılabilir. Araştırmacının yarı yapılandırılmış görüşmeler dâhilinde elde ettiği verilere göre en az bir en fazla 30 olmak üzere çalışan sayısı ile yemeni üretimi yapan dükkânlar mevcuttur (Alan araştırması: Çakır, 2018).

Resim 3.30. Yemeni zanaatkârı ve atölyesi (Alan araştırması: Kopar, 2022)

Geleneksel ayakkabı üretimine bağlı yemeni üretimi, kullanıcısı ya da alıcısının birebir iletişimde olduğu süreçler içerisinde gerçekleştirilirken günümüz ayakkabı üretim işletmeleri ise kullanıcısından uzakta tasarımcının öngörüsü ve eğilimleri doğrultusunda üretim gerçekleştirmektedir. Burada zanaatkâr kullanıcının isteğini ilk elden duyan ve bu duruma göre müşteri deneyimini ürüne yansıtan kişidir. Organizasyon işleyişi bakımından yemeni atölyelerinde araştırma biriminin olmadığı gözlemlenmiştir. Yeni model tasarımının zanaatkâr tarafından gerçekleştirildiği belirtilir. Genelde Kahramanmaraş'ta üretilen yemenilerde özgün modellere sadık kalınarak yapılmaktadır.

Kahramanmaraş'ta yemeni zanaatkârları ile gerçekleştirilen görüşmelerde geleneğe sadık kalınarak üretim yapan zanaatkârların mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Malzemesinin büyük bir kısmı deri olan ayakkabı, köşkerlik geleneğine bağlı olarak gelişmiş ve Türk folklorunda ve maddi kültüründe önemli bir yer edinmiştir. Ancak bu geleneksel ve güncel ayak giyim ürünlerinin tüketimi yalnızca ticari değil, sosyal bir süreç olarak da ele alınmaktadır. Böylece tüketici talebini karşılayacak üretim için günümüzde zanaatların yeniden canlandırılması, bu canlılığın korunması için de yeni kuşaklara geçmişin geleneksel uygulamalarının aktarılması gerekmektedir. Bu noktada zanaatın tasarımla sosyal ilişkisinde zanaatkârlığın istihdam boyutu öne çıkmaktadır (Baudrillard, 1997: 133-134).

Yemenicilik zanaatını Kahramanmaraş'ta üç kuşak devam ettiren Kopar ailesi mevcuttur. Kopar ailesi bu zanaatı geleneğine sadık kalarak gerçekleştirmektedir. Hatta Hüseyin Kopar, Osmanlı Devleti arşivlerinden aldıkları 108 modelden 40'a yakın ürünü tekrar ürettiğini belirtmektedir (Alan araştırması: Kopar, 2016). Yemeni zanaatkârı Hüseyin Kopar, Kahramanmaraş yemeni zanaatının ulusal ve uluslararası platformlarda fuar ve festival etkinliklerinde bu zanaatın tanıtımına destek vermiştir. Ayrıca Kopar, Türkiye'nin turistik beldelerinde el yapımı sandalet üretimi de gerçekleştirmektedir. Böylelikle, yerli ve yabancı turistlere pazarlama imkânı ile turizm sektörüne de hizmet etmektedir. Ancak kendilerinden sonra bu zanaatı icra edecek zanaatkârın yetişmediğinden yakınmaktadır (Alan araştırması: Kopar, 2016; Kopar, 2020).

Kahramanmaraş, endüstride sağladığı gelişimini turizm sektöründe sağlayamamıştır. Gaziantep gibi hem endüstride hem de turizmde belirli seviyeye gelmiş bir şehirle komşu olmasına rağmen yemeni zanaatının sürdürülebilirliğini sağlamak oldukça zorlayıcı olmuş ve bu zanaat kaybolmaya yüz tutan meslekler arasında yer almaya başlamıştır. Fakat Kopar ailesinin Fethiye'deki müşterisi aracılığı ile sinema sektöründe, tarihi ve fantastik filmlerde kostüm tasarımında kullanılacak yemeni ve köşkerlik ürünleri için sürdürülebilirliğini destekleyecek yeni bir alan açmıştır (Arıkan ve Akbulut, 2016). Böylelikle, kendi üretimi içerisinde sıkışan yemeni zanaatını uluslararası platforma taşıma imkânı da sağlanmıştır.

Her ne kadar geleneksel ayak giyim ürünü olarak tanımlansa da yemeninin, zemin tahribatını önlemek amacıyla, arkeolojik kazı alanlarında ve spor ve eğlence merkezlerinde bulunan bowling salonlarında teknik ayak giysisi olarak kullanıldığı ve bu durumlar için de yemeni üretim siparişi verildiği belirtilmektedir (Alan araştırması: Çakır, 2018). Bu sebeple yemeninin teknik bir alanda da kullanıma uygunluğu bulunmaktadır.

Kopar ailesi üretimlerini çoğunlukla yurt dışındaki müşterileri için yaptıklarını Kahramanmaraş'ta üretim yapan diğer zanaatkârların ise çevre illere satış yaptığını belirtmektedir (Alan araştırması: Kopar, 2016; Kutluk Saman, 2019; Kopar, 2020). Pazarlamada sanal araçların kullanımının kişiye özgü üretimde başarılı olmadığını (üretilen yemeninin deneme imkânı olmadığı için herhangi bir olumsuz durumda iade edildiği) (Alan araştırması: Çakır, 2018) ancak toplu siparişler için e-pazarlama ve sosyal medya araçlarının kullanıldığı belirtilmektedir (Alan araştırması: Kopar, 2016; Kopar, 2020).

Kahramanmaraş yemeni zanaatının hem yeni zanaatkâr yetiştirme olanakları hem de ürünün üretim açısından sürdürülebilirliği eğitim ile desteklenebilmektedir. Bu kapsamda Devlet Deri Sanatçısı Mehmet Kopar, özel bir sigorta şirketi tarafından düzenlenen "Bir Usta Bin Usta" projesinde yer alarak destek vermiştir (Alan araştırması: Kopar, 2020). Hatta Kahramanmaraş'ta Halk Eğitim Merkezi'nde, Olgunlaşma Enstitüsü'nde ve Mesleki Çıraklık Eğitim Merkezi'nde yemeni üretimine dair program bulunduğu ama yeterli öğrenci olmadığı için programın açılmadığı belirtilmektedir (Alan araştırması; Kopar, 2016; Kopar, 2020; KOE, 2019). Ayrıca şehirde cezaevinde bulunan mahkûmlara hem maddi kazanım aracı hem de vakit geçirme aracı olarak beceri geliştirmeye yönelik yemeni üretimi eğitimi verildiği bildirilmektedir (Alan araştırması: Kutluk Saman, 2019).

Zanaat kökenli bir endüstri örneği olan ayakkabı endüstrisi, tasarımın zanaatla olan zor ilişkisinin analizinde önemli bir örnek olarak karşımıza çıkar. Günümüzde ayakkabı; aksesuar olma niteliği de ön plana çıkartılarak hızlı tüketim anlayışını destekleyen, dış giyimle bütünlük sağlayan bir moda ürünü olmuştur. Ayakkabı modası, geçmişten gelen kültürel zenginlik ile bugünün beğenilerini sentezlemiştir. Türk kültüründe yer alan kaybolmaya yüz tutmuş el sanatlarından "köşkerlik" ürünlerinin günümüze uyarlanarak kullanılmasının ise yeni bir moda oluşturduğu bilinmektedir.

Köşkerlik geleneğine bağlı olarak gelişen yemenicilik zanaatı, Türk kültürünün ayak giyim ürünlerinin genel simgesi olmuştur. Böylelikle Kahramanmaraş yemenicilik zanaatının mevcut durumunu anlayabilmek için Kahramanmaraş'ta ve komşu ilde gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler dâhilinde Şekil 3.3'te yer verilen kavramsal harita oluşturulmuştur.

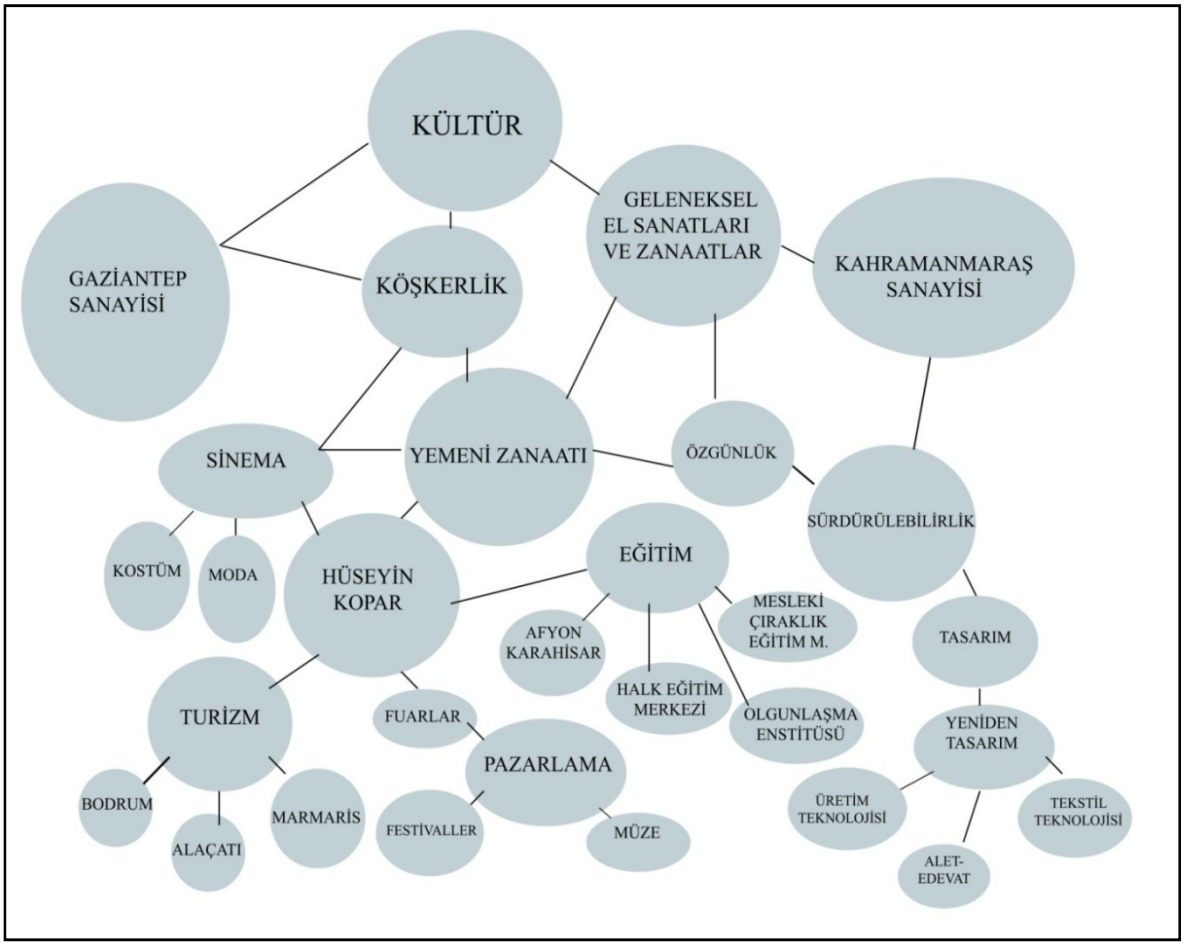

Şekil 3.3. Kahramanmaraş yemeni zanaatı ve kavramsal harita çalışması

Bugün de bu zanaatın geleneksel örnekleri, özellikle turistik yörelerde alıcılarıyla buluşmaktadır. Büyük oranda endüstrileşen dericilik ve ayakkabı üretimi, dericilik geleneğini de mekanizasyon ve standardizasyon ile dönüştürmektedir. Bu dönüşüm sürecinde zanaatkârlar da hayatta kalabilmek için yeni yollar aramaktadır. Bu sebeple zanaatkârlar ya ara kademede, çeşitlenmiş malzemeyi yarı mekanize şartlarda işleyerek sipariş usulü çalışmakta ya da büyük çaplı endüstriyel işletmelerde yer bulmaktadır. Böyle bir ortamda aslına sadık bir şekilde üretim yapan zanaat ustalarının hayatta kalabilmesi için sınırlı çerçevede çalışma ortamı oluşmaktadır. Böylelikle zanaatkârlar, genellikle turistik yörelerde yerel ürün kategorisinde anılabilecek ayakkabı üretimine yönelmektedir (Şekil 3.4).

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde yemeni zanaatkârları, devlet desteğinin makine-ekipman yönünde olduğunu ancak sermayesi deri malzemesine ve el üretimine

bağlı yemeni zanaatında bu desteğin olumlu etki yaratmadığını belirtilmişlerdir (Alan araştırması: Kopar, 2016; Kutluk saman, 2019; Kopar, 2020).

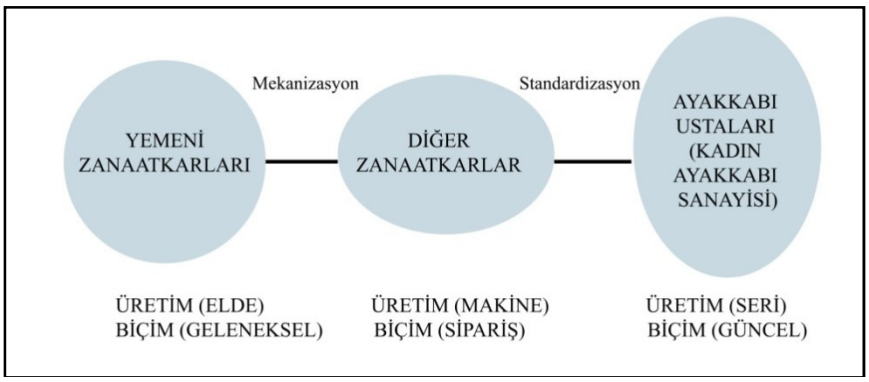

Şekil 3.4. Kahramanmaraş'ta ayak giyim ürünlerini üreten birimler

Bu sebeple, tasarıma dayalı yeniliğin başarıya ulaşması için geniş çaptaki araştırmadan gelen bilgilerin çeşitli denemeleri sağlanır. Alana dair yapılan araştırmalarından (2016, 2019, 2020) elde edilen bilgilerde zanaatkârların yeni ürün için tasarıma dayalı çalışma gerçekleştirecek kadar zamana ve mali desteğe sahip olmadığı ifade edilmiştir. Bu sebeple günlük kazancını sağlamaya çalışan yemeni zanaatkârı tasarıma dayalı yeni yemeni üretimi gerçekleştirmekten epey uzaktır. Ayrıca gerçekleştirmek istediği yeni bir ürün için çalıştıracak kalifiye eleman bulamaması, yaşadığı bir diğer problemdir. Kendine özgü el üretimi tekniği içerisinde ilerleyen yemeni zanaatı için yeniden tasarıma dayalı yeniliğin uygulanması sürdürülebilirlik çalışmaları açısından önemli olacaktır.

Sennet (2013: 40), zanaatların gelecek nesillere aktarımı konusunda nesnenin olduğu gibi devam ettirilmesinin yanlış alınmış bir karar olarak değerlendirir ve çömlekçilik zanaatı ile bu duruma örnek verir. Kile şekil veren tablanın kaç farklı çeşidi çıkartıldığını ve bu duruma binaen farklı çömlek yapım süreçlerinin de geliştirildiğini anlatır. Köşkerlik geleneği ile de düşünürsek teknik olarak makinelerin ve malzemelerin sürece katılması ile ayakkabıcılığın köşkerliğin birkaç adım ileriye gitmesine neden olduğu açıkça söylenebilir. Aslında kullanıcı ile daha yakın olan köşkerin, kullanıcısının isteklerini, çeşitliliği ve yeniden düşünülmesi gereken konuları göz ardı ederek üretime devam etmesinin bu zanaatın sürdürülebilirliğine olumsuz etki yarattığı ifade edilebilir.

Zanaatların sürdürülebilirliğinin, gelişen teknolojik üretim sistemleri arasında iyi sonuçlanmadığı, ancak sürdürülebilirliği teşvik etme konusunda kolektif çalışmaların daha

etkili olduğu ifade edilir. Bu amaçla yüksek kalitedeüretimi başaran şirketlerle işbirliği yapılması sağlanabilir (Sennet, 2013: 73). Endüstri ölçeğine erişen, sektörleşme sürecinde ilerleyen, zanaat kökenli ama yarı seri üretim yapabilen melez yapıdaki bu yaratıcı ayakkabı üretim ortamının ürün odaklı rekabet stratejilerini besleyebilmesi için geleneksel yöntemler kullanılarak el işçiliğiyle elde edilen katma değerin yenilik yapabilme potansiyelinin ölçülmesi birinci derecede önem taşımaktadır.

Yemeni zanaatının sürdürülebilirliği yine insanın alacağı kararlar çerçevesinde şekillenecek ve yine sosyal grupların seçimleri doğrultusunda devam ettirilecektir. Bu sebeple, insanın alacağı kararlarda ve yapacağı seçimlerde zanaatkârın kendi düşüncelerinden çıkarak kullanıcı veya alt paydaşların eylemleri önemli olacaktır. Bu sebeple, kullanıcı seçimleri doğrultusunda gelişen ürün çeşitlemelerinin yeniden tasarım aracılığıyla ele alınması kayda değer çalışmalar olacaktır.

3.5. Zanaattan Yarı Endüstriye: Ayakkabı Sanayi

İnsanoğlunun fiziki şartlara ve iklim koşullarına karşı koruma amaçlı ürettiği ayakkabılar işlevsel değerinin ötesinde estetik değer taşıyan moda unsuru olmuştur. Giyim endüstrisinin önemli bir parçası olan ayakkabı insanlığın var olduğu dönemden itibaren ayağı koruma amaçlı kullanım ürünü olarak üretilmiştir. Toplumlar yaşayış biçimlerine, bulundukları yerin iklim koşullarına ve mevcut malzemelere göre en uygun ayak giyim ürünleri üretmişlerdir.

Akkayan'ın (2003: 291-302) "Geleneksel Ayakkabı Yapımında Organizasyon" başlıklı çalışmasında ayakkabı niteliklerini temel özellikler ve bunların dışında kalan diğer özellikler olarak ikiye ayırmıştır; temel özellikler: cinsiyet, yaş ve ökçe yüksekliğidir. Cinsiyet açısından ayakkabı, merdane (erkek) ve zenne (kadın) olarak ikiye ayrılır. Kadın ayakkabısı ökçe yüksekliği için erkek ayakkabılarından daha farklı bir platforma oturtturulur. Yaşa bağlı sınıflandırma da ise: yetişkin ve çocuk olarak ayrıldıktan sonra çocuk ayakkabıları dört alt guruba ayrılır, bunlar: bebek, köthane, filet ve garsondur. Ayakkabı çeşitlerinin temel özellikleri dışındakidiğer özellikleriamaç bakımından ya da yazlık-kışlık, günlük-fantezi, spor, mesleki, özel amaçlı, ortopedik vb. gruplara ayrılabilir (Ed. Naskali, 2003).

Ayak giyim ürünleri insanlık tarihi için önemli kaynak teşkil ettiği gibi üretildiği coğrafyaya göre kullanılan malzeme ve malzemenin işleme tekniği de çeşitlilik arz eder. Zaman içerisinde ayakkabı, farklı fonksiyonları içeren ve teknik alanda da kullanılan ürün kapsamına girmiştir. Termal dayanımı artırılarak yangın ve ateşli alanlarda kullanılan ayakkabılar gibi zemin zedelenmesini azaltan ayakkabıların da özellikleri farklılaştırılmıştır. Ayakkabı tasarımının, içeriğinde ve üretiminde uygulanan teknikler, özel ihtiyaca yönelik özellikler ya da estetik unsuru nedeniyle endüstriyel tasarım ve tekstil mühendisliği (sportech, protech, clothtech) yer aldığı ifade edilebilir.

Endüstriyel tasarım ve teknik tekstil sektörünün kesişiminde spor ayakkabılar üzerine Sympatex firması tarafından doğa sporları için üretilen ayakkabılar bu alana ait ürün örneklerini sunmaktadır. Spor ayakkabı üretiminde geliştirilen katmanlı yapı ve membranlar sayesinde ürün su iticilik, nefes alabilme ve rüzgâra dayanıklılık özelliklerini barındırmaktadır. Ürün özellikle dağcılık sporu ile ilgilenenler ve doğa sporlarına meraklı kullanıcılar tarafından tercih edilmektedir (Sympatex, ty).

Ayakkabıların insanlık tarihi için de gösterge olmuş, çeşitli meslek gruplarına ait olduğu anlaşılan, askeri, spor, dans, işçi ayakkabıları uğraşılan işler hakkında ipucu vermiştir. Ayakkabının çöl, buz, soğuk veya sıcak ortamlar için tasarlanmış formu, doğa şartları hakkında bilgiler edinilmesini sağlamıştır. Bunların yanında ayakkabının yapımında kullanılan malzemeler ve üretim yöntemleri dönemler hakkında, ayakkabının üzerindeki işlemeler, süsler ve diğer detaylar, sosyal çevre hakkında bilgiler vermiştir.

Türkiye ayakkabı ihracatında Avrupa ülkeleri arasında İtalya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır, ancak maliyetin tasarım ve marka unsurlarının önüne geçtiği bildirilir. Emeğin ucuz olduğu Asya ülkeleri ile rekabetin zor olduğu bu sektörde liderlik, ürün tasarımının, markalaşmanın ve kullanıcı isteklerinin ön planda tutulduğu üretim planını gerektirir (Çakır-Başar, 2013: 24-27).

Ayakkabıda çeşitliliğinin artmasıyla, ayak giyim ürünlerinde moda, insan hayatında yer etmeye başlamıştır. Bu ürünler moda ile iç içe olduğundan üretimi süreklilik arz edememekte, genellikle bir ürünün yüksek adetlerde uzun süreli üretimi olanaksız olmaktadır. Bu durum, sektörün tam otomasyonlu makineleşmeye geçiş yapamamasının

başlıca nedenidir. Ayakkabı üretim sektörünün tamamen makineleşmemesinin diğer sebebi ise kişiye özel üretim yapılabilmesidir.

Ayakkabı üretimi, Kalkınma Bakanlığı sektör sınıflandırmasına göre; imalat sanayii kapsamındaki deri ve deri ürünleri sanayinin alt ayrımında yer almaktadır. Ayakkabı sanayii, lastik ve/veya plastik hammaddeden yapılanlar da dâhil olmak üzere, ayağa giyilen her türlü giysiyi kapsamaktadır (DOGAKA, 2014).

Kahramanmaraş İli Ayakkabıcılar Odası'na üye küçük ölçekli işletmeler ile ilgili yapılan görüşmede, kadın ayakkabısı üretimi yapan atölyelerde tasarım eğitimi almış bireylerin bulunmadığı ve fason üreticilik yapıldığı gözlemlenmiştir. Kahramanmaraş'ta geleneksel yemenicilik ve endüstriyel ayakkabı üretimi arasında yer bulan, sipariş usulü güncel ayakkabı üretimi yapan ayakkabı ustaları da mevcuttur (Alan araştırması; Kahramanmaraş ayakkabı sanayi, 2016).Kahramanmaraş, kadın ayakkabısı üretiminde Türkiye'nin ikinci büyük şehridir (Şerbetçi, 2014:185). Cumhuriyet sonrası dönemde 1950'lere kadar kişiye özel ayakkabı üretiminin hâkim olmakla birlikte (Kuru ve Paksoy, 2007) savaş döneminde yaşanan olumsuzluklarve el üretimine bağlı yetersizlikler makineli üretimini avantajlı kılmıştır.

Ayakkabı üretimi köşkerlik geleneğine bağlı olarak gelişen sanayi koludur. Zaman içinde geleneksel ayakkabı üretiminde kullanılan alet-edevat güncel araç gereçle yer değiştirmiş, ana malzeme olarak kullanılan deri yerine çok çeşitli malzemeler gelmiş ve el üretimini yerine makinelerin kullanıldığı sürece girilmiştir. Köşkerliğin teknoloji ile ilişkisine bakmak için ayakkabı sanayisini incelemek gerekir. Bu sebeple, ayakkabı üretiminde kullanılan makine ekipman ve yöntemler aşağıdaki bölümlerde verilmiştir.

3.5.1. Ayakkabı üretim süreci

Ayakkabı 19. yüzyıl ortalarına kadar çoğunlukla ısmarlama yoluyla elde üretilirken bu alanda geliştirilen teknolojilerle üreticinin isteğine ve zevkine bağlı olarak yarı seri üretilebilen ürün haline gelmiştir. Geliştirilen makineler aracılığı ile ayakkabı üretim süreci ve organizasyon yapısının da değiştiği ifade edilebilir.

Ayakkabı üretimi, doğal malzemelerin tamamen el işçiliğiyle üretiminden sentetik malzemelerle yarı el işçiliği gerektiren bir sektöre dönüşmüştür. Yarı makineleşmiş ayakkabı üretim atölyelerinde kullanılan makineler el üretiminin yerini almıştır. Kahramanmaraş ayakkabı sanayisinde yapılan gözlemlerde ayakkabı üretiminde kullanılan el aletlerinin köşkerlik zanaatında kullanılan el aletleri ile aynı olduğu gözlemlenmiştir (Alan araştırması: Kahramanmaraş ayakkabı sanayisi, 2016).

Köşkerlik geleneğinde olduğu gibi ayakkabı üretim süreci de dört bölümden oluşur. Tek bir kişi bütün ayakkabı üretim aşamalarını tamamlayabileceği gibi her bir bölüm başına bir usta gelecek şekilde ekip halinde de çalışılabilir. Ancak ayakkabı üretim süreci fazla sayıda ürün vermeyi amaçladığı için genellikle ekip halinde çalışmayı ve her bir iş kaleminde ustalaşmayı gerektirir. Geleneksel üretim yönteminde, saya ve taban ayrı aşamalardan geçerek değişik şekillerde birleştirilir. En çok kullanılan bu yöntemde üretim, işletmenin yapısına göre ya basit aletlerle elde ya da makinelerle gerçekleştirilir. Köşkerlik geleneğinde olduğu gibi ayakkabı üretim sürecinde de kalifiye eleman olması önemlidir. Geleneksel üretim yönteminin aşamaları şu şekilde özetlenebilir (Alan araştırmasıKahramanmaraş ayakkabı sanayisi, 2016):

- Modelin tasarımcı tarafından yaratımı ve bu modeli oluşturan parçaların kartondan kalıpların (stampaların) hazırlanması (genellikle fason üretim yapıldığı gözlemlenmiştir. Müşterinin belirlediği veya gönderdiği model üzerinden kalıplar çıkarılır),
- Belirlenen modele göre ayakkabı sayasını ve tabanını oluşturan parçaların kesimi ve hazırlanması. Genellikle hazır tabanlık kullanılmaktadır,
- Hazırlanan parçaların makinede dikilerek ya da yapıştırılarak sayanın oluşturulması,
- Sayanın ahşap, metal ya da plastik kalıplara çivilenerek ya da yapıştırılarak çekilmesi,
- Tabanın, oluşturulan bu üst yüzeye yapıştırma, dikiş ya da direkt enjeksiyon yöntemlerinden biri ile birleştirilmesi,
- Ökçenin takılması,
- Finisaj işlemlerinin yapılması,
- Kalite kontrol ve ambalajlama olarak özetlenebilir.

Burada geleneksel üretim yöntemi olarak anlatılan üretim tekniği ile geleneksel ayakkabıcılık karıştırılmamalıdır. Ülkemizde atölyelerde yapılan geleneksel ayakkabı

üretimi hala hâkimiyetini korumaktadır. Fabrikasyon üretim ise henüz tam otomasyonlu üretim gelişimini tamamlayamamıştır.

3.5.2. Ayakkabı üretiminde kullanılan malzemeler

Ayakkabı üretiminde farklı materyaller kullanılmaktadır. Ayakkabı tabanında; kösele deri, kauçuk (doğal ya da suni) ve poliüretan (PU) kullanılmaktadır. Kahramanmaraş'ta üretilen kadın ayakkabılarında çoğunlukla hazır tabanlık kullanılmaktadır (Alan araştırması: Kahramanmaraş ayakkabı sanayisi, 2016) (Resim 3.31).

Üretimde kullanılacak doğal malzeme yetersizliği, yeni malzemeleri ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu yeni malzemeler de çevreye zarar vermektedir. Çevreye verilen zararları ortadan kaldırmak için geliştirilen yeni biyomalzemeler ayakkabı yapımında kullanılmaktadır.

Resim 3.31. Ayakkabı üretiminde hazır tabanların kullanımı (Alan araştırması: Kahramanmaraş ayakkabı sanayisi, 2016), (Hatice Kübra ARIKAN, 2016)

Ayakkabı sayası üretiminde hem yarı mamul hem de mamul olarak üretilen tekstil malzemeleri kullanılmaktadır. Ayrıca doğal malzemeler haricinde geri dönüştürülmüş, yinelenebilir malzemeler de kullanılmaktadır (Şekil 3.5 ve 3.6).

Şekil 3.5. Ayakkabı yapımında kullanılan sürdürülebilir malzeme grupları (Intertek, 2016)

Şekil 3.6. Ayakkabı tabanı ve sayası üretiminde kullanılan malzemeler (Intertek, 2016)

Mevcut malzemeler dışında malzeme teknolojisinin gelişimiyle ayakkabı yapımında kullanılabilecek alternatif malzemeler olarak bitki bazlı deriler geliştirilmiştir. Örneğin, muz ve ananas bitkisinden ve mantardan elde edilen kumaş yapılarının saraciye alanında kullanıldığı bilinmektedir (Resim 3.32), 3.33). Sermayesi deri üzerine kurulan üretim sisteminde alternatif doğal malzemelerin kullanılması üretim maliyetini düşürmeye ve farklı malzeme işleme tekniklerinin de kullanılmasına imkân sağlayabilir. Ayrıca deri malzemesinin teknik olarak yaş haslığının düşük olması nedeniyle yağışlı havalarda da kullanımına imkân olmaktadır. Örneğin balık derilerinden elde edilen kumaş ayakkabı ve çanta yapımında kullanılmıştır (Resim 3.34).

Resim 3.32. Muz bitkisinin ekonomiye kazandırılması; muzdan tekstil yüzeyi üretilerek yapılan ürünler (Muzu giymek, ty)

(a)

(b)

Resim 3.33. Mantardan (a) (Sıradaki çantanız mantarda mı olacak?, 2020.) ve ananas bitkisinden yapılan ürünler (b) (Ananas,2020.)

Resim 3.34. Balık derisinden elde edilen yüzey ile yapılan çanta (Doğadan 17 alternatif kumaş önerisi, 2020)

Yeni ayakkabı üretimlerinde modüler yapılar önem kazanmaktadır. Alman tasarımcı Jennifer Rieker tarafından piyasaya sunulan ve birçok katmandan oluşan modüler ayakkabı tasarımı ödül almıştır. Ürün, doğal malzemelerden üretilmiş tabanlık (lateks ve jüt) ve termoelastik malzemeden üretilmiş dış katmandan oluşmaktadır (Resim 3.35). Yapay malzemelerden üretilen dış katman çevre etkilerine karşı dayanıklılık sağlarken, insan teni ile temas halinde olan iç katman doğal malzemelerden üretilmiştir.

Resim 3.35. Doğal ve sentetik malzemelerden üretilmiş modüler, çok katmanlı ayakkabı tasarımı (Intertek, 2016)

Günümüz üretim sistemleri doğal kaynaklar üzerinden üretim yaptığı için uzun dönemli sürdürülebilir üretim oluşamamaktadır. Bu nedenle geri dönüşüm endüstrileri ile ürünlerin tekrar tekrar kullanımı için sistemler kurulmaktadır. Bu gibi sistemler giderek önem kazanmakta üretim sistemlerinin her aşamasına uygulanabilmektedir (O'Brien, 1999).

Geleneksel üretime dayanan ve ana malzemesi deri olanayakkabı sanayisi üretimde yan malzemelerikullandığı içindiğer sanayi dallarını da gerektirir. Ayakkabı çok fazla bileşenden oluşan bir ürün olması sebebiyle sektörde iş gören farklı işletmelerin de gelişmesini sağlamaktadır. Ayakkabı sektörü, ayakkabının üst, dış yüzü, içlik, taban ve topuk, tozluk, vb. üretimini kapsamaktadır. Ayakkabı üretiminde yan sanayi dalları aşağıda verilmiştir.

- Deri sanayi: çeşitli deri türlerinin işlendiği sanayi alanıdır.
- Malzeme sanayi: deri dışında kullanılabilecek alternatif malzeme sanayisini kapsar.
- Ağaç sanayi: kalıp ve ökçenin yapımında kullanılan gereçleri içeren sanayi dalıdır. Ancak ayakkabı kalıpları ahşaptan değil plastik üründen üretilmektedir
- Kimya sanayi: ayakkabı üretim sürecinde kullanılan boya, yapıştırıcı ve cila gibi malzemeleri kapsar. Derinin doğal ve fabrikasyon tabaklanma sürecinin de içine alındığı geniş malzeme sanayisini kapsar.
- Metal sanayi: üretim sürecinde kullanılan çivi, iğne, zımba veya hem aksesuar olarak hem de işlevsel amaca hizmet eden toka vb. ürünleri içine alır.

- Tekstil sanayi: ayakkabı üretiminde sayada kullanılan veya sayayı destekleme amacıyla kullanılan astar, bağcık, sicim vb. ürünlerin yanında etiket ürünlerini kapsar.
- Makine sanayi: ayakkabı üretim aşamalarında kullanılan makine ekipmanlarını kapsar.

3.5.3. Ayakkabı üretiminde kullanılan makineler

Dünyada ve Türkiye'de, ayakkabı üretiminde geleneksel ve direkt enjeksiyon üretim yöntemi olmak üzere iki temel yöntem kullanılmaktadır.

Taban üretim makineleri

Enjeksiyon Yöntemi

Polimer teknolojisi ile sayası ve tabanı birlikte oluşturulan sentetik ayakkabılar üretilebilmektedir. Bu ayakkabılar genellikle kırsal alanda veya inşaatta çalışan bireylerin kullandığı ürünlerdir. Ucuz olmaları nedeniyle alt gelir gurupları tarafından tercih edilmektedir. Son yıllarda moda renklerin kullanımıyla bu ürünlerin tüketimi artırılmaya çalışılmaktadır.

Enjeksiyon üretim sistemi ile termoplastik polimerlerden ayakkabı yapımında kullanılan tabanlık elde edilir. Bu nedenle, genellikle ayakkabının üretiminde hazır tabanlık kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Geleneksel Yöntem

Saya üretim makineleri

Saya üretiminde kullanılan kesim, dikim ve pres makineleridir. Kesim makinelerinde bilgisayarlı sisteme geçilerek otomatik kesim yapılmaktadır. Saya dikimi için tek sıra veya çift sıra dikiş yapabilen dikiş makineleri kullanılır. Saya dikim makinelerinin hem düz hem de sütunlu baş (kafa) modelleri vardır. Çift sıra dikiş yapabilen makinenin özelliği alttan ve üstten çekerli iplik akışı tertibatı ve çift iğne bulunmasıdır(Resim 3.36) (Gümüş ve diğerleri, 2013). Çift dikiş ile saya dikimi, genellikle ayakkabıda sportif bir görüntü elde etmek için kullanılır (resim 3.37).

Resim 3.36. Bilgisayarlı kesim makinesi (Gümüş ve diğerleri, 2013)

Resim 3.37. Tek ve çift iğneli saya dikim makineleri (Gümüş ve diğerleri, 2013)

Montaj Makineleri

Ön montaj, arka montaj, bombe yumuşatma makineleridir. Sayanın kalıba tutturulmasında milo başlarından veya arkasından buruna kadar olan kısımlarının kalıba tutturulması işlemini, üzerindeki danalyalar, makas ve yapıştırıcı ünitesi yardımıyla yapabilen makinedir. Ayakkabının ön taraftaki kalıbın şeklini alması, sert ve düzgün olması için kullanılır (Gümüş ve diğerleri, 2013).

Finisaj Makineleri

Freze ve boyama makineleridir. Pres makineleri saya üretiminde kullanılırken ürün bitim işleminde de kullanılır. Lazer işleme ile ayakkabıda süsleme teknikleri yapılır. Bu temel makinelerin yanı sıra ayakkabının daha az deforme olması ve daha sağlıklı görünmesini sağlayan takviye malzemelerin entegrasyonu için takviye kompozit kumaş yapıştırma makinesi ile kullanılır. Malzemelerin gerekli yerlerde muntazam bir şekilde kalmasını sağlamak için saya traş makinesi kullanılır. Her ayakkabı üretim atölyesinde olmasa da sayada deri ile takviye malzemelerinin birbirine yapışması için kullanılan lateks sürme makinesi de bulunmaktadır (Gümüş ve diğerleri, 2013)

Ayakkabının kodu ve numarası için numaratör ve klişe makinesi kullanılır (Resim 3.38). Ayakkabının farklı ve daha kaliteli üretilmesi için daha çeşitli makineler kullanılmakta ve yeni makineler de üretilmektedir.

Resim 3.38. Klişe ve numeratör makinesi (Gümüş ve diğerleri, 2013)

Ayakkabı sanayi kendi içerisinde gelişerek insanların günlük gereksinimi dâhilinde çeşitlenmiştir. Ayakkabı tasarımı ise önemli bir meslek haline gelmiştir. Kendi içerisinde teknik ve malzemenin çok yoğun olarak kullanıldığı bir ayakkabı türü de spor ayakkabılarıdır. Özellikle genç kesimin ev dışı hareket kabiliyetini artıran ve konfor destekleyen bu ayakkabıların tasarımı için multi disipliner bir çalışma gerekmektedir.

3.6. Kahramanmaraş Yemenisinin Tasarım Aracılığıyla Sürdürülebilirliği

Geçmişi köşkerlik geleneğine dayanan ayakkabı sektörünün günümüzde orta ve küçük ölçekli işletmelerin ağırlıklı faaliyet gösterdiği Türkiye'de istihdam yaratan ve ekonomik kazanç sağlayan önemli sektörler arasında yer aldığı belirtilebilir. Sektördeki rekabet koşullarında pazar payı daralan Türkiye'nin küresel platformda ön sıralarda yer alabilmesi için yeni stratejilere ve açılımlara ihtiyacı olduğu düşünülmektedir (Çakıroğlu-Başar, 2013: 1). Yeni stratejilerin ve girişimlerin geliştirilmesinde tasarım önemli bir araç olmaktadır. Bu bağlamda, zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirlik çalışmalarında köşkerlik geleneğinin yeniden tasarımla ele alınması önemlidir.

Kahramanmaraş yemenisi, kaybolmaya yüz tutmuş zanaatlar arasında yer almaktadır. Kahramanmaraş yemenisinin sürdürülebilirliği, endüstriyel tasarım disiplini içerisinde sosyal tasarım çalışmaları kapsamında ele alınabilir. Köşkerlik ürünü olan yemeni ve üretiminin sürdürülebilirliği, sürdürülebilirliğin kültürel boyutu kapsamında yer almaktadır. Bu sebeple, Kahramanmaraş yemenisi ve üretiminin tasarımla olan zor ilişkisini analiz etmek üzere önemli bir vaka olarak karşımıza çıkar.

Kahramanmaraş yemeni üretiminin zanaat kökenli yapısı, teknolojinin etkisi ile yarı makineli üretim sürecine dönüşmüştür. Ancak, gerek Kahramanmaraş yemenisinin coğrafi işarete tescil belgesinde gerekse zanaatkârlarla gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşmeler dâhilinde sürdürülebilirlik çalışmaları kapsamında yapılacak yeniliklerin seviyesini belirlemek ve yeni ürünlerde özgünlüğünü koruyabilmek adına özelliklerin belirlenmesi gerekir. Bunlar;

- Kahramanmaraş yemenisini farklı kılan doğal tabaklama sürecinden geçmiş derilerin kullanılması,
- Derilerin elde dikim tekniği kullanılarak üretilmesi,
- Kahramanmaraş yemenisi formunun ön ucunda kalkık yapının bulunması,
- Üretim sürecinde organik yapıştırıcı kil ve ara malzeme olarak çiriş otundan elde edilen macunun kullanılmasıdır.

Yemeni üretiminin elde gerçekleşmesi bu zanaatın teknolojiyle etkileşimini dijitalleştirme veya makineleştirme çalışmaları aracılığıyla ele alınabileceğini göstermektedir. Örneğin, lazer kesim makineleri, baskı makineleri gibi makineler üretimde kullanılabileceğidir. Bu durum için Zheng ve Nitsche (2017), zanaat pratiklerinin teknoloji ve başka unsurlarla çarpışarak yeniliklerin ortaya konulabileceğini belirtir. Zanaatın dijital ile etkileşim sürecinin niceliksel olarak değil niteliğe bağlı olarak değerlendirilmesi şartıyla zanaatların sürdürülebilirliğinde etkili olacağı belirtililebilir.

Bu bağlamda, Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğini sağlayacak tasarım müdahale alanları literatür araştırmasından ve Kahramanmaraş'ta ve komşu il Gaziantep'te bu zanaatı icra eden zanaatkarlarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler ışığında belirlenmiştir (Şekil 3.8). Endüstri ölçeğine erişen, yarı seri üretim yapabilen ayakkabı sektöründe, geleneksel yöntemler kullanılarak üretimi gerçekleştirilen yemeninin ürün ve üretim başlığında tasarım müdahaleleri, çalışmanın odağını oluşturmaktadır.

Şekil 3.7. Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için tasarım müdahale başlıkları

Bu çerçevede, zanaat ustaları ile saha araştırması yürütülmüş, yemenicilik geleneğinin kullanıcısını merkeze alan tasarım odaklı düşünme sürecinin bu zanaatın sürdürülebilirliğine katkısı değerlendirilmiştir. Endüstriyel tasarım ve kültürel miras ara kesitinde kurgulanan çalışmanın amacı; Kahramanmaraş yemeni üretiminin geleneksel yapısı dâhilinde üretim modellerinin, üretim tekniklerinin inovasyon (yenilik) potansiyelinin tasarıma dayalı araştırma yöntemi ile araştırılarak, yemenicilik zanaatının sürdürülebilirliğine katkı sağlamasıdır.

4. METODOLOJİ

Literatür araştırmasında açıklandığı üzere, zanaatların tasarım aracılığıyla sürdürülebilirlik çalışmaları iki açıdan önem arz eder; üretim sürecinde kendine özgü örtük bilgiyi somut hale dönüştüren yemeni zanaatkârlarının sürdürülebilirliği sosyal tasarım kapsamında ele alınmakta, bu da sürdürülebilirliğin kültürel boyutuyla kesişmektedir. Ayrıca, zanaat üretimindeki örtük bilgi, tasarım uygulamalarıyla benzerlik gösterir. Bu duruma ilaveten, zanaatın sürdürülebilirliği için zanaatkârın tekil üretim sürecinde kullanıcı isteklerine ulaşabilmek için işbirlikçi çalışma ortamlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple, doktora çalışması için benimsenen tasarım yoluyla araştırma yönteminin araştırma basamaklarınakatılımcı tasarım yoluyla uyarlanması, veri toplama ve analiz araçları ve teknikleri sunulmaktadır.

4.1. Katılımcı Tasarım Aracılığıyla Araştırma

Bu doktora tezi çalışması, Kahramanmaraş yemenisi zanaatının sürdürülebilirliği için sürdürülebilir tasarım sürecinin özellikle estetik değer, işlevsel değer, malzemeye dayalı yenilik, üretim süreci ve üretimde kullanılan alet-edevata yönelik yenilik ve özelleştirilmiş kitleye özel tasarım uygulamalarını araştırır. Sürdürülebilir tasarım, süreç içerisinde yer alan paydaşların (kişi veya kurumlar) tasarım aracılığı ile zanaatkâr ile birlikte yer aldığı işbirlikçi tasarım süreci üzerinedir. Katılımcı tasarım süreci, tasarımcılar/araştırmacılar tarafından benimsenen fikirlerin araştırmaların tasarlanması yoluyla yapılan araştırmadan farklıdır çünkü süreç, keşfedilecek bir tasarım çözümünü geliştiren veya değiştiren birden fazla katılımcı kişiyi içerir.

Sanders ve Stappers (2008) birden fazla kişinin katılım esasına dayanan yaratıcılık faaliyetlerine *birlikte yaratım (co-creation)* olarak adlandırmaktadırlar. Birlikte yaratım sürcinin tamamından ziyade sadece tasarlama aşamasının birden fazla katılımcılarla gerçekleştirilmesi ise katılımcı tasarımın özel hali olarak nitelendirilerek *birlikte tasarım (co-design)* olarak tanımlanmıştır (Sanders ve Stappers, 2008). Tasarım aracılığı ile işbirliği, birlikte tasarım hedeflerinin belirlenmesi, çözüm olanaklarının araştırılması, kısıtlayıcı unsurların tespiti ve çözüm önerilerinin geliştirilmesini içeren, tasarımcıların grup halinde çalıştığı ve iletişim halindeki bir süreci ifade eder (Hennessy ve Murphy,

1999). Bu süreç katılımcı bireylerin bilgi paylaşımına katkı sağlamasını, iş bölümü yapılmasını ve kaynakların herkesin ulaşabileceği şekilde düzenlenmesini gerektirir (Chiu, 2002). Bu sebeple çalışmada, tasarım yoluyla araştırmanın potansiyellerini ve birlikte tasarım yöntemiyle araştırmanın bu çalışmanın amaçlarına nasıl uyarlandığı açıklanacaktır.

4.1.1. Tasarım yoluyla araştırma

Tasarım araştırmalarının temeli, Christopher Fryling'in yaptığı sınıflandırmaya dayanmaktadır. Fryling (1993) tasarım araştırmalarını, mevcut durumu istenilen duruma çevirerek ya da dönüştürerek sürdürme felsefesine dayandırır ve tasarım araştırmalarını üç sınıfa ayırır; tasarım hakkında araştırma, tasarım için araştırma ve tasarım yoluyla araştırmadır (Archer, 1995).

"Tasarım hakkında araştırma", tasarım uygulamasını insan etkinliği olarak anlamlandırmaya odaklanır. Tasarım hakkında araştırma, ağırlıklı olarak üniversitelerde ve tasarımı inceleyen bilimsel ve bir disipline katkıda bulunan araştırma merkezlerinde bulunur. Nesneleri, fenomenleri ve tasarım tarihini belgelemeye yardımcı olur (Godin ve Zahedi, 2014).

Tasarım hakkında araştırmanın amacı, tasarımın insani eylem veya yaratıcılık gibi tasarımla ilgili faaliyetlerin ayrıntılı ve bütünleşmiş bir anlayışını sağlamaya çalışmasıdır. Bu araştırma türüne ait en önemli örnek Schön'ün yansıtıcı uygulama üzerine çalışması gösterilmektedir (Schön, 1983; akt: Visser, 2010). Genel olarak, araştırmacılar bu tür araştırmaların, özellikle tasarım pratiğini geliştirmeye yönelik bilgi üretilmesinden çok, tasarımı bilinçli etkinlik olarak açıklayabilmeyi ifade eder.

Günümüzde tasarım disiplinin içeriği, tasarım alanına yönelik bilimsel ve teknolojik bilgilerin toplanması, uygulanması ve tasarımın yapıldığı durumla ilgili bazı zaman da "tasarım için araştırma" olarak isimlendirilen tasarımla ilgili bilgileri öğrenmeye dair çalışmaları içerir. Tasarım için araştırma yöntemi, tasarımcıların ele aldıkları sorunları yeniden çerçevelemeye yardımcı olduğu belirtilir. Bunların çoğu, örneğin felsefe veya bilişsel bilimden gelen insan deneyimi hakkındaki bilgiler gibi diğer disiplinlerdeki yerleşik bilgilere dayanır ve tasarım teorisi sağlamak için mantıklı bir atlama noktasıdır (Zimmerman ve diğerleri, 2010). Tasarım için araştırma yöntemi, tasarım pratiğine

yardımcı olmayı, yol göstermeyi ve geliştirmeyi amaçlar. Bu araştırmalar, profesyonel tasarımcıların süreçlerinin ve kaygılarının belgelenmesini ve tasarımcıları ve onların uygulamalarını çalışma konusu olarak ele alır.Özellikle, prototiplerin teknik fizibilite ve kullanılabilirlik çalışmalarını, kullanıcı gereksinimlerine yönelik katılımcı çalışmalarını (kullanıcı araştırması veya tasarım araştırması) kullanıcı-insan merkezli tasarım metodolojisinin bileşenleri haline getirir (Stappers ve Giaccardi, 2019).

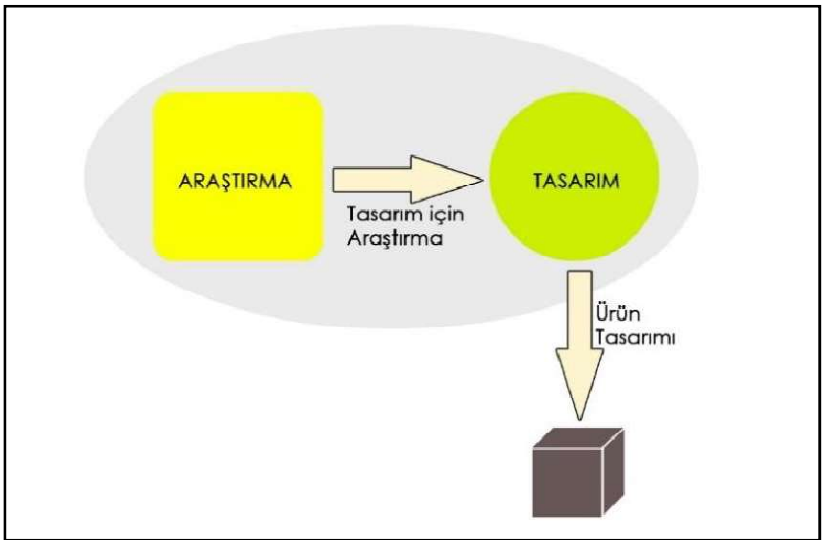

Şekil 4.1. Tasarım için araştırma şeması (Stappers ve Giaccardi'dan (2019), uyarlanmıştır)

İnsan-bilgisayar etkileşimlerinden (Human Computer Interaction-HCI) yola çıkarak ortaya konulan hizmet ve organizasyon süreçleri yeni yöntemlerin uygulanmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler ışığında, "tasarım yoluyla araştırma yöntemi" ise bu sürecin çıktılarından bir tanesidir. Zimmerman ve diğerlerinin (2010) ifadesine göre tasarım yoluyla araştırma, tasarım araştırmacılarının daha geniş araştırma topluluğuna en önemli katkılarından biri olabileceğidir. Bilinen bir araştırma yöntemi olarak, genel bir ifade ile tasarım eylemindeki yöntem ve süreçleri kullanan bir araştırma yaklaşımıdır (Zimmerman ve diğerleri, 2010). Bunun bir nedeni, tasarlama süreçlerinin odağında insan olmasının yanı sıra HCI araştırma topluluğunun kullanılabilirliğe odaklanmanın ötesine geçmesi ve kolayca azaltılamayan "kötü problem (wicked problem)" (Rittel ve Weber, 1973) (örneğin, sürdürülebilirlik gibi toplumsal sorunlar için) konusunu araştırmalarında giderek daha fazla yer verilmesidir. Tasarım yoluyla araştırma yöntemi, bilgi ve teorileri birleştirerek sürece multi-disipliner yaklaşım sağlar ve problemi yeniden çerçevelemeye yönelik iteratif ve integral yaklaşımı içerisinde, kötü problem olarak tanımlanan durumları istenilen ve tercih edilen duruma dönüştürmede kullanılır. Tasarım yoluyla araştırma yöntemi, tasarım sürecinde yakın

gelecek için kullanılmasını, tasarım için araştırma alanında da teoriler üretebilen bir araştırma yaklaşımı olarak daha geniş kapsamda değerlendirilebilir.

Tasarım yoluyla araştırma yönteminin temelinde eylem içinde gerçekleştirilen örtük bilgi olarak bilim işlense de sosyal ve beşeri bilimlerden de yararlanılan bir yöntem olması nedeniyle her zaman doğrulanabilirlik kriterinin sağlayamadığı görülür. Hatta Gaver (2012), tasarım yoluyla araştırma yönteminin doğrulanabilirlik kriterinin bu yöntemin doğasına aykırı olduğunu belirtir. Tasarım yoluyla araştırma yöntemi hem bilgi hem de somut ürün ortaya koyma açısından üretkendir. Tasarım mevcut olanı açıklamaktan ziyade olası ihtimalleri oluşturmak ve dahası Zimmerman, Forlizzi, ve Evenson'un (2007) ifade ettiği gibi "daha doğru ve iyi olanı yapmakla" meşgul olur. Bu araştırma yönteminin iyi olmayan tasarımlarla sonuçlanacağını belirtilmesi için değil sonuç olarak ortaya konulanların içinden iyi olanları oluşturmakla ilgilenir. Tasarım yoluyla araştırma yönteminin bilimden ayrıldığını ifade etmek yerine bilimi de arkasına alarak üretken yapıda olduğunu açıklamak daha iyi olacaktır (Gaver, 2012). Bilimin sosyo-kültürel ve teknolojik değişim projelerine giderek daha fazla dâhil olması ve bu durum "bilimin bilgi üretiminin tasarım süreci içerisinde ele alınması" olarak yorumlanabilir. Araştırma, tasarım süreci mantığıyla ilerletilir ve tasarım, bilimsel araştırma ve sorgulama aşamaları tarafından desteklenir veya yönlendirilir (Jonas, 2007).

Tasarım yoluyla araştırma, muhtemel bir geleceğin ne/nasıl olabileceğini araştırmanın yaratıcı bir yolu olarak insan yapımı ürünlerin yinelemeli tasarlama süreci için ifade edilir. Tasarım araştırmalarına yönelik bu yaklaşım, tasarımcıların doğal olarak yaptıklarını (tasarım için) yapmalarına ve teori üretimi için bir sıçrama tahtası oluşturmalarına olanak tanıdığı için merak uyandırıcı olduğu belirtilir (Godin, Zahedi, 2014). Bu sebeple, eylem araştırması ve tasarım yoluyla araştırma bazen temel benzerlikleri nedeniyle karşılaştırılır. Tasarım yoluyla araştırma yöntemi sonuçlarının geçerliliği eylem araştırması ile benzerlik gösterir; sonuçların tekrarlanabilirliği sorgulanamaz çünkü her iki araştırma süreci içerisinde katılımcılara tanımlanan aynı problem çerçevelerinin katılımcılar tarafından aynı hatta benzer sonuçlar veya eserler ile üretileceği beklentisinin olamayacağı belirtilir (Zimmerman ve diğerleri, 2007: 499).

Tasarım yoluyla araştırma, doğası gereği tasarım süreci içerisine gömülüdür. Başka bir deyişle, asıl kaygısı bir araştırma sorusunu bilgilendirmek olsa da, tasarımın nihai ürünü ile

de ilgilenmektir (Godin ve Zahedi, 2014). Tasarım alanındaki karmaşık ve geleceğe yönelik konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamak için tasarım pratiği yoluyla kazanılan benzersiz iç görülerden yararlanan bilimsel araştırmaya yönelik bir yaklaşımdır. Bu sebeple, tasarım yoluyla araştırma yeni bir yaklaşım değildir (Şekil 4.2).

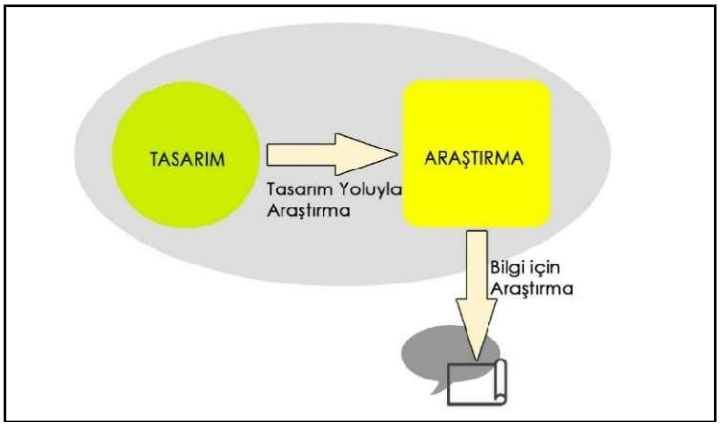

Şekil 4.2. Tasarım yoluyla araştırma şeması (Stappers ve Giaccardi'den (2019) uyarlanmıştır)

Tasarım süreci gereği sonuca sadece bilimsel ve mühendislik araştırma yöntemleri kullanılarak ulaşılamayacağını, amacın sorunu çözmeden ziyade mevcut durum için olası yolları keşfedildiğini kabul eder. Süreç sonunda hem yaklaşımın değerlendirmesini hem de toplumsal değişimini amaçlayan tasarım yoluyla araştırma, beşeri ve sosyal bilimlerde kullanılan eylem araştırması ile benzerlik gösterir (Koskinen ve diğerleri, 2009; Swann, 2002). Eylem araştırmasında olduğu gibi yinelemeli olarak ele alınan planlama, gözlemleme ve son olarak yansıtma sürecinde sorgulama ve birkaç uzmanlığın yer aldığı ekip çalışması ile sağlanır (Zimmerman ve diğerleri, 2010; Zimmerman ve diğerleri, 2007). Koskinen ve diğerleri, (2009) eylem araştırmasını temel bir yöntem olarak ifade ederken bu araştırma çeşidinin amacında sadece ürün değil aynı zamanda hizmet veya sistem iyileştirilmesi de hedeflenir.

Gaver (2012), araştırma sürecinin eskizler, senaryolar veya prototip gibi araçlarla desteklenmesini geniş bir potansiyel tasarım alanını keşfetmenin, iyi bir sonuca ulaşmak için çok önemli olduğunu vurgular. Keşif süreci içerisinde yapma eyleminin tasarımın doğası ile bütünleştirilerek analitik araçlarla üretilenlerden daha zengin sonuçların çıkarılacağı ifade edilir. Uygulamanın ve araştırmanın bir arada yer aldığı tasarım yoluyla

araştırma yönteminin üretken yapısının daha iyinin ve yeninin nasıl oluşturulacağının yoludur.

Tasarlama sürecinde fikir geliştirmenin kâğıt üzerinde somutlaştırılarak modelleme ve prototipleme aşamasıyla sürecin elde tutulur duruma dönüştürülmesi sağlanır. Bu sebeple tasarlama sürecinde gerçekleştirilen örneğin eskizlerin, prototiplerin ve bilgisayar destekli tasarımların (Computer-Aided Design, CAD) görselleştirmelerinin kaydedilmesi dâhilinde süreç sonrasında incelenebilir, değerlendirilebilir ve gözlemlenebilir veri kaynağına dönüştürülmüş olur (Pedgley, 2007).

Zimmerman ve diğerleri (2010), tasarım yoluyla araştırma yönteminin sınıflandırmadaki diğer iki araştırma türüne de (tasarım hakkında araştırma ve tasarım için araştırma) katkı sağladığını belirtir. Pedgley (2007) ise tasarım yoluyla araştırma yöntemini uygulamalı araştırma olarak tanımlar ve tasarım yoluyla araştırmayı gösterilen veya bulunan bir şey için bir kanıt temeli oluşturmaya tasarım uygulamasının kullanıldığı bir araştırma yöntemi olarak tanımı genişletir. Ele alınan problem kapsamında hedeflenen amaç kendi süreciyle ilişkilendirilmiş çerçevenin özgün olmasıdır. Bu nedenle, uygulama odaklı araştırmacıların ana motivasyonu, kendi sürecine özgü tasarım uygulamalarından kaynaklanan yeni bilgi ve teorileri ortaya çıkarmak ve iletmektir (Pedgley, 2007). Tasarım yoluyla araştırma, gerçek tasarım uygulamasına en yakın olanıdır ve insan yapımı nesnelerin tasarım yönünü araştırma olarak yeniden şekillendirir. Tasarım yoluyla araştırma yöntemini kullanan tasarımcı/araştırmacılar, yeni malzemeler, süreçler vb. ile deneyler yaparak aslında yeni ürünler yaratırlar.

Tasarım yoluyla araştırmada, bir ürün, hizmet, çevre veya sistem tasarımının kapsamında ele alınan bir sorgulama süreci olduğundan, süreç sonunda elde edilen bilgi örtük olabilir; neredeyse tamamen ortaya konulan eser içinde yer alabileceği belirtilir (Zimmerman ve diğerleri, 2010). Tasarım yoluyla araştırmayla ele alınan her problem kendi süreci içerisinde şekilleneceği ifade edilebilir. Bu sebeple, tasarım araştırmacılarının bir kısmı tasarım yoluyla araştırma yöntemi, sonucunda toplumsal değişimi destekleyen ürün ve hizmet ortaya koymayı sağlayan bir araştırma yöntemi olarak görülmesini Simon'ın (1996) "Yapayın Bilimi (Science Of Artificial)" olarak adlandırdığı kitabında tercih edilen durum arayışı içinde geçen süreçte tasarım tanımı ile ilişkilendirilir. Forlizzi, Zimmerman, ve

Stolterman (2009), tasarım disiplininin sosyo-kültürel alanlarda da ele alınmasını bu disiplinin gelişen ve geliştikçe desteklediği alanları tanımlayan alan olarak açıklar.

Tasarım sürecinin amacı, zanaatın tasarım aracılığıyla sürdürülebilirlik için gerçekleştirilen eylemin ifşasını aramak yerine, ürün özelliklerinin ardındaki mantığı ortaya çıkarmakla ilgilenir: "dağınık" kişisel/sosyal odak ile "rasyonelleştirilmiş" süreç/sonuç odağı arasındaki ince ayrımı ortaya çıkarır. Bu gibi durumlarda, tasarımcılar, bir şeyi bildikleri veya yaptıkları, ancak bildiklerini veya yaptıklarını söyleyemeyecekleri şekilde, örtük bilgiden ve sezgisel karar verme sürecinden yararlanırlar. Hatta Schön'ün (1983) belirttiği gibi yapma bilgisinin çoğu örtüktür. Bu yönü ile tasarım süreci ile zanaat üretim süreci birbirine benzerlik gösterir.

Tasarım yoluyla araştırma, metotları ve zihinsel süreçleri tasarım pratiğinden araştırma ortamına çevirir (Zimmerman, Stolterman ve Forlizzi, 2010). Bu yöntemin zanaat üretiminde farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcıların işbirliğine dayanan tasarım süreçlerini destekleyeceği düşünülür. Problem çerçevesinin uygulamaya yönelik olarak özel geliştirilmiş olması, bu yöntemi zanaatın katılımcı-işbirlikçi tasarım aracılığıyla ele alınmasında olanaklı kılar. Bu sebeple, zanaat ürünlerinin ve üretiminin sürdürülebilirlik çalışmalarında zanaatkâr-tasarımcı işbirliğine dayanan çalışmalarda kullanılması uygun görülecektir.

4.1.2. Katılımcı tasarım araştırması basamakları

Tasarım odaklı araştırması sürecinin basamakları en genel ifade ile problem belirleme ve çözümleme olarak iki aşamadan oluştuğu ifade edilebilir. Ancak ele alınan kavramın geçerliliği değerlendirilecek kadar tanımlandıktan sonra, tasarım araştırmasının diğer aşaması olan test araştırmasından oluşmaktadır. Bir prototip veya ürün geliştirdikten sonra, kullanışlılık ve kullanılabilirlik hakkında geri bildirim almak, ürünün geliştirilme amacını karşılayıp karşılamadığını anlamak için gerçekleştirilmesi gereken bir yaklaşımdır. Yaratıcı kararların alınması için bilgi toplanması amacıyla, tasarımla ilişkili insanlar ve ürünler hakkında bilgi toplanmasını hedefleyen kullanıcı çalışmalarının değeri zaman içinde artış göstermiştir (Milton ve Rodgers, 2013: 107).

Hanington'ın (2007) yeni model önerisi ise tasarım sürecini daha detaylandırılarak, araştırma ve tasarımın keşfedici, üretken ve değerlendirme yöntemleri ile aşamalı olacak şekilde üç ana araştırma aşamasından oluşan yapıdır. İlk aşama, veri tabanını oluşturmaya yönelik insanlar ve ürün ilişkisi hakkında, kullanıcı ve ürün çalışmaları ile keşif araştırmalarını karakterize etmektedir. Üretken araştırma, katılımcı tasarım etkinlikleri aracılığıyla kullanıcı ihtiyaç ve isteklerinin daha derin bir şekilde anlaşılmasını ve kavram geliştirmeyi hedefleyen odaklanmış bir çalışmadır. Değerlendirme araştırması ise, ortaya çıkan tasarım kavramlarını kullanıcı beklentilerine karşı değerlendirmek için daha bilinen yöntemleri bir araya getirmektedir.

Tasarım odaklı bir diğer araştırma türü de tasarım bilimi araştırma yaklaşımıdır (Reubens, 2016; Venable, 2009; Hevner ve diğerleri, 2006; Bocke, Meadle ve Hevner, 2020). Bilgi sistemlerinde oldukça ilgi gören tasarım bilimi (Reubens, 2016), araştırma ortamının ve problem alanının insanlar, ticari kuruluşlar, örgütler ve onların mevcut veya planlanan teknik sistemlerden oluştuğu ifade edilir (Hevner, March ve Park, 2004). İnsan bilgisinin yenilikçi ürünler ile desteklendiği problem çözme sürecinde tasarım bilimi araştırma basamakları mevcut durumu istenilen veya olumlu yönde değiştirme amaçlı kullanılır. Tasarım bilimi araştırma yaklaşımının sonuçları, hem yeni tasarlanmış ürünler aracılığı ile hem de ürünleri üretimi ile ilgili uygulama bağlamlarını neden geliştirdiğine (veya bozduğuna) ilişkin tasarım teorileri aracılığıyla daha geniş bir anlayış sağlayan tasarım bilgisini içerir (Brocke, Meadche ve Hevner, 2020).

Tasarım ve tasarım bilimi araştırma süreçlerinde ele alınan unsurlar diğer araştırma yaklaşımları ile benzerlik ve farklılık gösterdiği belirtilir (Peffers ve diğerleri, 2006). Ancak bu yaklaşımın amacı disiplerarası katılımcıların yer aldığı çalışmalarda tasarım geliştirmek olduğu ifade edilmelidir. Literatürde yer alan araştırmalarda örneğin Eekels ve Roozenburg (1991) ve Nunamaker ve diğerleri (1991), tasarım ve geliştirme faaliyetini sentez, sistem geliştirme, geçici tasarım önerisi gibi çeşitli faaliyetler olarak ayrı tanımlamışlardır. Hevner ve diğerleri (2004) ise yinelemeli tasarım ve geliştirme sürecine odaklanmışlardır. Peffers ve diğerlerinin (2006) tasarım ve geliştirme aşamaları incelendiğinde, araştırma yapılacak alana göre bu adımın geliştirilebileceği ve farklı araştırma yöntemlerinin de kullanılabileceğini söylenebilir.

Çizelge 4.1. Tasarım ve tasarım bilimi süreç basamakları ve diğer araştırma biçimleri ile karşılaştırılması (Peffers ve diğerleri'nden (2006) çevrilerek uyarlanmıştır)

Bir tasarım bilimi araştırmasının ilerlemesi ve motivasyonu için hedefler	Archer (1984)	Takeda ve diğerleri (1990)	Eekels ve Rozenburg (1991)	Nunamaker ve diğerleri (1991)	Walls ve diğerleri (1992)	Rossi ve diğerleri (2003)	Hevner ve diğerleri (2004)
1. Sorun tanımlama ve motivasyon	Programlama ve veri toplama	Problem numaralandırma	Analiz	Kavramsal bir çerçeve oluşturma	Meta gereksinimleri, Çekirdek teorileri	İhtiyacın belirlenmesi	Önemli ve ilgili sorunlar
2. Bir çözümün hedefleri			Gereksinimler				İlgili düzeyde örtük bilgi
3. Tasarım ve geliştirme	Analiz Sentez Geliştirme	Öneri geliştirme	Sentez, Geçici tasarım önerileri	Bir sistem mimarisi geliştirme Sistemi analiz etme ve tasarlama Sistem oluşturma	Tasarım yöntemi Meta tasarımı	Oluşturma	Yinemeli Arama süreci Eser
4. Uygulama			Simülasyonlar, Koşullu tahmin	Sistemi deneme, gözlemleme ve değerlendirme			
5. Değerlendirme		Doğrulayıcı değerlendirme	Değerlendirme, Karar, Kesin tasarım		Test edilebilir tasarım süreci/ürün hipotezi	Değerlendirme	Değerlendirme
6. Yayınlama	Yayınlama						Yayınlama

Nitel araştırma yöntemleri kapsamında değerlendirilen tasarım bilimi araştırma basamakları, belirli sistem düzeni içerisinde hareket eden katılımcı bir araştırma metodolojisi olan eylem araştırması aşamaları uyum sağlamaktadır. Her iki yaklaşım

türünde de araştırma süreci belirli bir sorunu veya belirlenmiş problemi ele almayla başlar. Süreç içerisinde yer alan katılımcılar, sorunun ve cevabın kapsadığı paydaşlar yer almaktadır (McMillan, 2004; aktaran Reubens, 2016).

Araştırma süreci içerisinde kullanılan tasarım bilimi araştırması ile eylem araştırmasında araştırmacı ve katılımcılar arasında işbirliği vardır (Järvinen, 2012; Iivari ve Venable, 2009).Iivari ve Venable (2009) ise tasarım bilimi araştırmasını, içinde eylem araştırması da bulunan kapsamlı bir araştırma yöntemi olduğunu belirtmektedir. Tasarım odaklı araştırma süreçlerinde araştırma basamaklarının tek bir yönde ilerleme zorunluluğunun bulunmadığı ve gerektiğinde yeni bir yaklaşım türü geliştirmek yerine var olan bir araştırma yaklaşımının da kullanılabileceğidir (Peffers ve diğerleri, 2006). Bu anlayıştan yola çıkarak tez çalışmasında tasarım odaklı yaklaşım olarak tasarım yoluyla araştırma sürecinin teorik çerçevesi için tasarım bilimi araştırma basamakları temel alınmıştır. Yeni ürün geliştirme olarak uygulama sürecinde ise eylem araştırması kullanılmıştır. Peffers ve diğerleri'ne (2006) göre tasarım bilimi araştırmasının aşamaları Şekil 4.3'te gösterilmiştir.

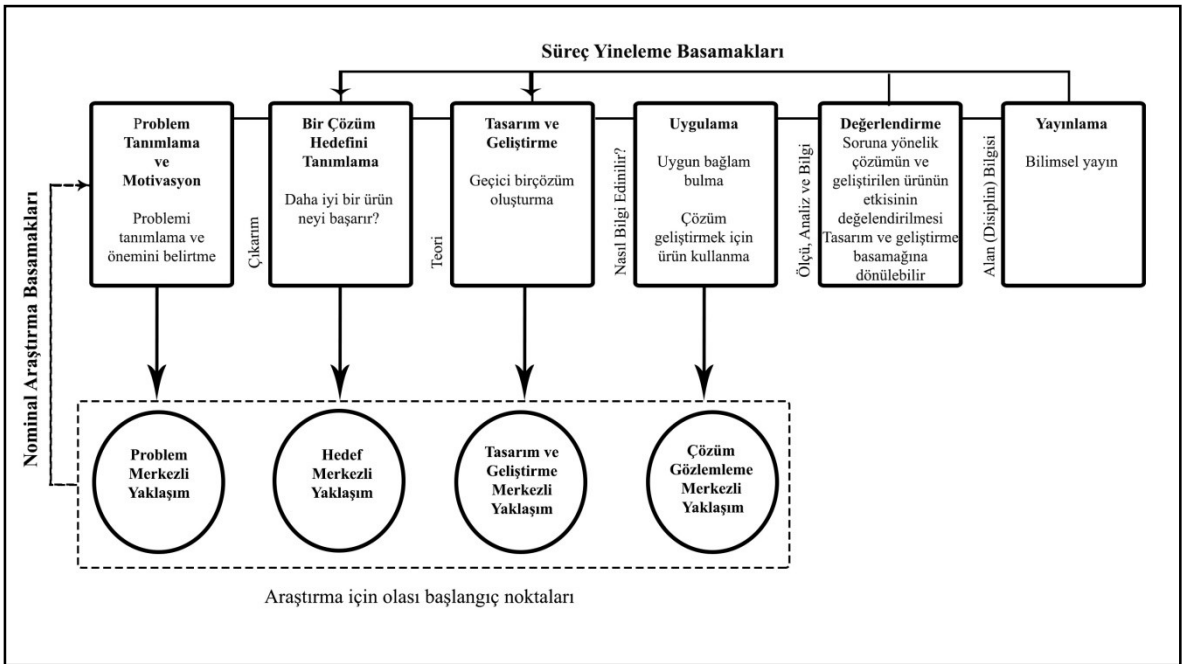

Şekil 4. 3. Tasarım bilimi araştırma modeli ve işlem basamakları (Peffers ve diğerleri, 2006; akt: Brocke, Hevner ve Meadche, 2022)

Tasarım bilimi araştırma basamakları içerisinde ele alınan problem durumuna göre detaylandırılarak tasarım basamakları Şekil 4.3'te belirtilmiştir ve bu basamaklar altı basamakta açıklanmıştır (Brocke, Hevner ve Meadche, 2022).Bunlar;

1. Problem tanımlama: Çalışma kapsamında iyileştirilmesi istenilen durumun problem tanımlanmasının yapılmasını amaçlar. Tez çalışmasında problem iki kez tanımlanmıştır; ilki Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğini sağlayacak yaklaşımları nelerdir sorusu iken ikincisi ise Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğini ürün ve üretim başlığı altında sağlayacak yaklaşım nedir sorusudur.
2. Bir çözümün hedefleri: Problem tanımına cevap olarak geliştirilecek nitel veya nicel çözüm hedeflerini, problemlerin durumu ve ortaya konulan çözümlerin ve bu çözümlerin bilgisinden yararlanarak çıkarım yapılmasıdır.
3. Tasarım ve geliştirme: Yapay bir çözüm oluşturma süresidir. Teorik bilgiden yola çıkarak çözüme katkı sağlayacak modeller, yöntemler, yapılar veya örneklemelerin gerçekleştirilmesidir.
4. Uygulama: Çözümü destekleyen bilgi aracılığıyla ürünün nasıl kullanılacağına dair deney, simülasyon örnek olay, kanıt veya diğer uygun faaliyetleri de içeren etkinliğin sorunun çözümü olarak gösterilmesidir.
5. Değerlendirme: Prototip ürünün, soruna yönelik çözümünün belirlenen amaçlarını ne ölçüde karşıladığını ve desteklediğinin gözlemlenmesi ve nicelik olarak değerlendirilmesidir. İstenilen durum elde edilmediğinde veya sonuçlar tatmin etmediğinde araştırmanın üçüncü basamağına tekrar dönülebilir.
6. Yayınlama: Araştırmanın önemini içeren problemi ve yeniliği, tasarımın titizliği ve araştırmacılara ve ilgili paydaşlara olan yenilikçi çözümleri içeren rapor olarak sunulabilir (Brocke, Hevner ve Meadche, 2022; Peffers ve diğerleri, 2022).

Bu çalışmada araştırma süreci ve eylemi Şekil 4.4'te belirtildiği gibi nominal olarak sıralı bir eylem düzeni içerisinde gerçekleştirilmiştir. Ancak, araştırmacı(lar)'ın her zaman basamak sıralamasının 1'den 6'ya kadar sıralı olarak ilerleme beklentisi yoktur. Bu durumu Peffers ve diğerleri, (2006), neredeyse her adımda başlayıp dışa doğru ilerleyebileceğini belirtmişlerdir. Araştırmacı ise, Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirlik yaklaşımlarını tanımladıktan sonra yeniden ürün ve üretim bağlamında sürdürülebilirliğinin nasıl sağlanabileceğini tanımlayarak 1. basamaktan başlamıştır. Peffers ve diğerleri (2006) araştırmada kullanılabilecek adımları, yapılmasıöngörülen çalışmada, tasarım ve geliştirme, uygulama ve değerlendirme basamaklarının tekrarlanabileceği varsayımıyla yeniden düzenlenmiştir.

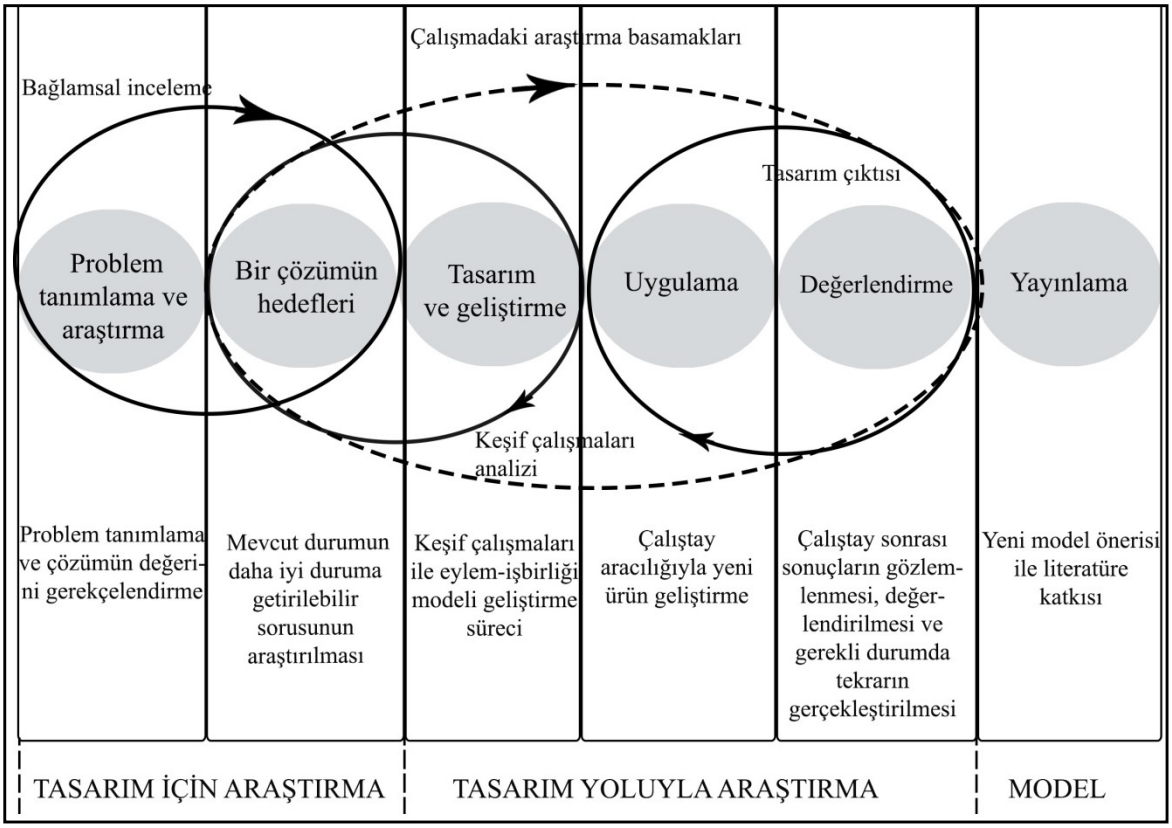

Şekil 4.4. Peffers'egöre 6 basamaklı araştırma basamakları ve çalışmadaki araştırma basamakları (Peffers ve diğerlerinden (2006) uyarlanmıştır)

4.1.3. Zanaat üretim sürecinde birlikte tasarım

Zanaat ve ürünlerinin, üretim sürecinde ürünü ortaya çıkaran zanaatkârı ile olduğu kadar üretim sonucunda ürünün kullanıcısı ile de etkileşim halindedir. Zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliği, üretim temelinde, geleneksel ürün, zanaatkâr ve kullanıcısı arasındaki etkileşimin devam ettirilmesine bağlıdır. Etkileşim süreci çerçevesinde üretime dair bilginin aktarımı gerçekleştirilerek zanaatın gelecek nesillerde sürdürülme kaygısı sağlanabilir. Bilgi aktarımında ve yeni ürün modellerinin üretim sürecinin devamlılığında tasarım önemli araç olmaktadır. UNESCO'nun 2005 yılı raporunda tasarımcıları, yerel ürün ve üretim süreçlerine yenilikçi yaklaşımlar sunan kişiler olarak tanımlamıştır. Ayrıca tasarımcıları malzeme ve teknoloji ışığında geleneksel üretim ve süreçlerinin geliştirilmesine olanak tanıyan köprüleri kuran kişiler olarak ifade edilmiştir (UNESCO, 2005). Hatta geleneksel ürünlerin sürdürülme çalışmalarını o geleneği icra ederek gerçekleştirilmesi önem arz eder.

Zhan ve Walker (2018) ve Nugraha (2010), geleneği sürdürmenin yolunu geleneği sürekli geliştirmekle sağlanabileceğini belirtmişlerdir. Zanaat ve ürünlerinin sürdürülme çalışmalarında tasarım önemli bir araçtır. Geçmişte tasarım, teknolojik gelişmeler ışığında seri üretime uygun ürün tasarımı geliştirme olarak açıklanırken günümüzde ürün tasarımına ilaveten sosyal tasarım, hizmet tasarımı, organizasyon tasarımı hatta etkileşim tasarımı olarak çalışma kapsamını genişletmiştir (Zhan ve diğerleri, 2017).

Meles, Vere, ve Misic (2011), tasarımcılar genel anlamda ürünü, hizmeti ve etkileşimi tasarlar. Ancak sürdürülebilirlik çalışmalarındaki başarının tasarımcıların zanaat topluluklarıyla etkileşiminden ve paydaşların da dâhil olduğu süreçlerden kaynaklandığı belirtilir. Üretici ve tasarımcılardan oluşan ekip çalışmasında, birlikte yaratımın, o topluluğu desteklediği ve paydaşların da çözümde söz hakkına sahip olduğu ifade edilir. Bu sebeple, sosyal sorumluluk projelerinde, girişimcilik ve sürdürülebilirlik çalışmalarında tasarım müdahale yaklaşımları ve tasarımcıların sorumlulukları artmıştır. Zanaatkârın ve tasarımcının yer aldığı tasarlama eylemi içerisinde sadece ürün üzerinden değil aynı zamanda ürünle kullanıcısının etkileşimini de kapsayan bütün yönleriyle ele almayı sağlar (Sanders, 2002; Sanders ve Stappers, 2008). Teknolojinin de etkisiyle tasarım, kullanıcısıyla ürün arasındaki etkileşimi ortaya çıkararak insan merkezli tasarım anlayışında katılımcı-işbirlikçi tasarımın gerçekleştirildiği (Sanders, 2001a) süreçlere doğru evirildiği ifade edilebilir.

Birlikte tasarım, ürün tasarlama ya da geliştirme süreçlerinden doğan katılımcı tasarımıngerçekleştirildiğiişbirlikçi kolektif yaratıcılık süreci olarak nitelendirilir (Sanders ve Stappers, 2008). Bu birlikte tasarım sürecinin diğer katılımcı tasarım süreçlerinden farkı, tasarım eğitimi almış ve almamış kişilerin bir arada yer almasına olanak tanımasıdır. Amaç tasarımcılarla tasarım eğitimi almamış birey ve bireyler arasında işbirliği kurularak ortak hedef doğrultusunda hareket edilmesini sağlamaktır. Çünkü tasarımcıların, kullanıcıların dilini anladığı tasarımlar ortaya koyması ve kullanıcıların tasarımcıların çıkardığı ürünleri anlayabilmesi zor bir süreçtir.

Katılımcı eylemler; "kullanıcı için tasarım" ve "kullanıcıyla birlikte tasarlama" olmak üzere iki farklı şekilde açıklanabilir. Kullanıcısı için tasarımda kullanıcı araştırması önemli olurken kullanıcısıyla birlikte tasarımda tasarlama sürecinde kullanıcı söz sahibi olur. Her iki türde de kullanıcının örtük bilgi ve becerileri tasarım sürecine kazandırılmaya çalışılır.

Amaç, kullanıcıların, araştırmacıların, tasarımcıların ve diğer paydaşların işbirliği içinde birlikte çalışmaları ve müşterek öğrenmeye katılmalarıyla istenileni ve ihtiyaç duyulanın ortaya çıkarılmasında sürecin ve araçların yaratılmasıdır (Spinuzzi, 2005). Katılımcı tasarımda ürünün veya sistemin gelecekteki kullanıcısına o ürünün veya sistemin tasarlanmasında, değerlendirmesinde ve uygulanmasında önemli role sahip olur (Steen, 2011).

Sanders'a (2002) göre ise, kullanıcının tasarlama eylemine dâhil olduğu süreç "tasarım ötesi-postdesign" olarak adlandırılır. Postdesign, tasarım geliştirme sürecinde tüm katılımcıların doğrudan aktif katılımının sağlandığı süreçtir. Yeni düşünme, hissetme ve çalışma düzenlerine gereksinim duyan bir birlikte tasarım hareketidir. Birlikte tasarımın yeni düşünme ve çalışma biçimlerinin katılımcılarla sağlandığı, süreç içerisinde yer alan herkesin yaratma eyleminde kolektif yaklaşımla fikir ve fırsatlardan faydalanmasını sağlar.

Katılımcı tasarım çalışması olarak birlikte tasarım, çok çeşitli yöntem ve araçlarla oldukça fazla sayıda literatür üretmiş olsa da, başlangıçta tasarım sonucundan etkilenen insanları tasarım yoluyla araştırmada eylem olarak tasarım sürecine dahil etmenin bir yolu olarak başlamıştır (Spinuzzi, 2005). Araştırma bağlamının ötesinde anlamlı sonuçlar üretmeyi amaçlayan geleneksel araştırmanın aksine, eylem araştırması olarak katılımcı tasarım, katılımcıların yaşamlarında iyileşmeler sağlamayı amaçlamaktadır (Clement ve van der Besselaar, 1993). Ancak bu çalışmada amaç, katılımcıyı bir yöntem olarak kullanarak tüm katılımcılar için doğrudan faydalı olan belirli bir çıktıyı geliştirmek değildir. Kahramanmaraş yemenisi zanaatı özelinde ürün ve üretim sürecine yönelik yenilik yollarının araştırılmasıdır. Bu nedenle, hem sürdürülebilir zanaat tasarım süreci hem de sonuçları hakkında bilgi üretebilecek farklı, keşifsel bir yaklaşıma ve aşağıdaki gibi tasarım yoluyla katılımcı araştırmayı uyarlamaya ihtiyaç duyulmuştur.

Birlikte yaratma eylemi neticesinde tasarım çıktıları, birlikte tasarlayan bireyler için daha anlamlı olabilmektedir. Postdesign, devam eden bir süreç olarak, bireylerin değişen ihtiyaçları ve deneyimlerine göre güncel durumlarını, teknolojileri, deneyimleri ve pek çok paydaşı bir araya toplamaktadır (Sanders, 2002). Birlikte oluşturma eyleminde uygulamaya dayalı araştırmalar, sonuç ürünlere ek olarak, yaratım sürecinin de belgelenmesi ve yorumlanmasıdır (Şekil 4.5). Katılımcıların uygulamaları hakkında düşüncelerini ortaya çıkarmalarını ve eylem halinde bilgi edinmelerini de sağlamaktadır.

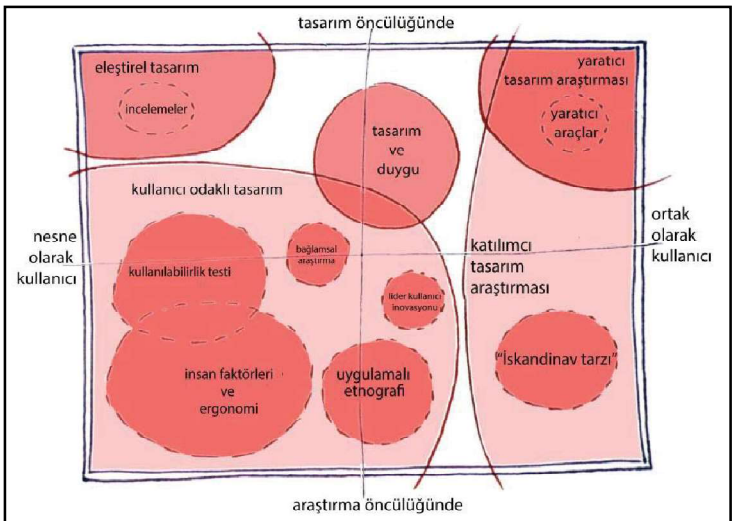

Şekil 4.5. Ürün ve hizmetlerin tasarımı ve geliştirilmesi sürecinde insan odaklı tasarım araştırmasının mevcut durumu (Sanders ve Stappers, 2008)

Sanders ve Stappers (2008) ortak yaratım (co-creation) terimini her katılımcının kolektif yaratıcılığını; yani iki veya daha fazla kişinin paylaştığı yaratıcılık eylemini ifade edebilmek için kullanmışlardır ve ortak tasarım (co-design) terimini ise sınırlandırarak tasarım sürecinde uygulanan bütün kolektif yaratıcı eylemler olarak tanımlamışlardır. Ortak tasarım, tasarım geliştirme sürecinde beraber çalışan tasarımcılar ve tasarım eğitimi almamış kişilerin yaratıcılığını kabul eder (Sanders ve Stappers, 2008) (Şekil 4.6). Ortak yaratıcılık yaklaşımı, bütün insanların yaratıcı olduğuna inanmayı gerektirir. Ortak tasarım, ortak yaratımın özel bir halidir. Bazen bu iki terim birbiri yerine de kullanılmaktadır. Ortak tasarım, katılımcı tasarımın güncel formu olarak düşünülebilir.

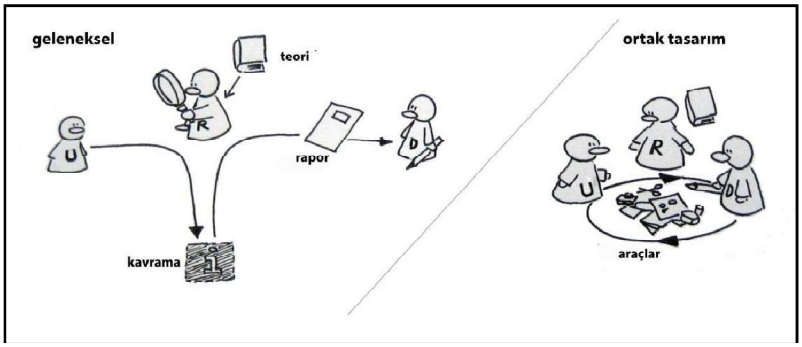

(a) (b)

Şekil 4.6. Tasarım sürecinde kullanıcıların, araştırmacıların ve tasarımcıların tasarım sürecinde geleneksel rolleri (a) ve birlikte tasarım sürecindeki birleşimleri (b) (Sanders ve Stappers, 2008)

Geleneksel kullanıcı odaklı tasarım süreçlerinde kullanıcının ihtiyaçlarını karşılama üzerine tasarlama sürecinde ürün, servis, mekân veya ara yüz hedef alınır. Tasarım araştırmacısı, kullanıcı ve tasarımcı arasında aracı olarak hizmet eder. Araştırmacı, birincil veriyi toplar veya ikincil kaynakları kullanarak kullanıcının ihtiyaçlarını öğrenir. Araştırmacı bilgi topladığı kullanıcı kitlesine özgü tasarımını tasarımcıların anlayabileceği ve kullanabileceği tasarım ölçütlerine çevirir. Tasarımcı bu ölçütleri kavramsal eskizlere (concept sketches) ve senaryolara dönüştürür. Sonra tasarlanan ürünün tasarım sürecine odaklanılır. Daha sonra, araştırmacı ve kullanıcı kullanılabilirlik testleri için sürece tekrar dâhil olabilirler (Sanders, 2002).

Katılımcı esaslı birlikte tasarım süreçlerinde paydaşların rolleri birbirinin içine geçmiştir. Yani proje sürecinde belirlenen görev başlığı altında bulunurlar ve görev tanımları paydaşların yer aldıkları projeye göre değişiklik gösterebilir. Tasarım süreci sonunda ürünün sunulacağı kişi, "deneyimlerinin uzmanı" konumundadır. Söz konusu kişiler fikir üretme, bilgi ve kavram geliştirme süreçlerinde büyük ve önemli bir rol sahibidir.

Katılımcı tasarım ve birlikte tasarım gibi yeni ortaya çıkan tasarım ve uygulamalarında ne tasarlandığı, nasıl tasarlandığı ve kimlerin tasarladığı yönündeki kavramsal çerçeve yeniden şekil almıştır (Sanders ve Stappers, 2008). Tanımlanan yeni roller kapsamında birlikte kolektif tasarımın kavramsal çerçevesi de değişmiştir. Güncel tasarım yaklaşımları bireyselden takıma ve hatta takım çalışmasından da toplum olarak tasarlamaya yönelmektedir (Şekil 4.7).

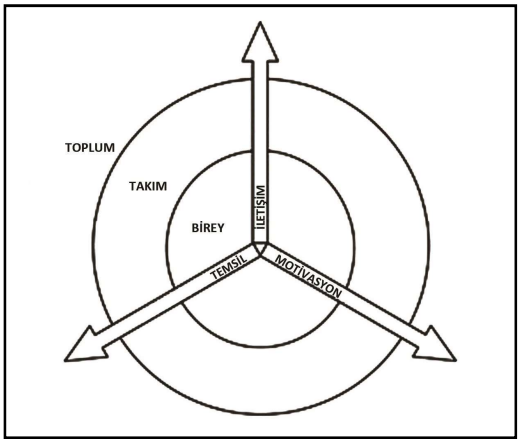

Şekil 4.7. Kolektif tasarımın kavramsal çerçevesi (Maher, Paulini ve Murty, 2010)

Birlikte tasarım gibi katılımcı tasarım uygulamalarında kullanıcılar eylemin paydaşı olmakta ve eylem içinde aktif olarak rol almaktadırlar. Tasarımcılar da sözlü olarak ifade edilmeyen, deneyimle elde edilen bilginin eylem aracılığıyla öğrenilmesini sağlarken (Polanyi, 1966:6; Sanders ve Stappers, 2002; Visser ve diğerleri, 2005) zanaat gibi geleneksel üretim süreçlerinde de eylem aracılığı ile öğretim ve öğrenim sağlanır.

Tasarımcılar, zanaatkârlarla yapılacak işbirliği sürecinde ve bu sürece katılacak ilgili paydaşlar arasında bilgilerin aktarılmasında kolaylaştırıcı olarak hareket edebilirler ve üretimi optimize etmek için fırsatlar oluşturabilirler. Uygulamaya dayalı bu süreçte yalnızca sonuç ürünler yer almaz, bu ürünlerin oluşturulması için harcanan sürede katılımcıların uygulama hakkındaki düşünceleri ve eylem sırasında edindikleri bilgiler ve deneyimler de belgelenerek yorumlanabilir. Bu sebeple, sürdürülebilirlik arayışları içerisinde, bireysel aktörlerin ve toplulukların aktif ve bilinçli bir rol oynaması gerektiği ortaya çıkmaktadır (Manzini, 2004). Manzini'ye (2010) göre, tasarımcıların problem çözücü olarak geleneksel rolünün yerine, alternatif yöntemler önermeye ve bu süreçlerde kolaylaştırıcı olarak görev almaya ve tasarım eylemini katılımcılar ile yardımlaşarak sürdürmeye doğru değişim gösterdirdiğini ifade eder.

Zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması doğrultusunda sürdürülebilir gelişmenin yerel ölçeğinde tasarımcılar ve katılımcılar arasında işbirliği, bilgi aktarımı ve katılımcı uygulamalar aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini belirtmek mümkündür. Bu doğrultuda öncelikle çalışma kapsamında Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliği tasarım aracılığıyla katılımcı tasarım kesişimde araştırılmıştır. Ayrıca

bölgede veya ülkede bulunan diğer zanaatların sürdürülebilirliği için tasarım yoluyla birlikte ve katılımcı tasarım yaklaşımlarıyla geliştirilebilecek yeni ürünlerin belirlenmesi için referans olması beklenmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, bu çalışma sadece sürdürülebilir tasarımın sonuçlarını değil, aynı zamanda birçok işbirlikçi-katılımcı süreçlerini de keşfetmeyi amaçlamaktadır. Belirli sorulara ve konulara çözüm getirmesi beklenen tasarımcı ekibi ve üretici kısmında yer alan zanaatkârın birlikte araştırması ile bu endişeleri ve sorunları birlikte ele aldığı ekip çalışmasını ele alır. Paydaşların süreç içerisinde yer alması ve katılımı, topluluklar içinde değişimi başlatması için son derece önemlidir ve bu yöntem, sürdürülebilir zanaat tasarım işbirliği için de değerli olur. Birlikte tasarım, tasarımın sonuçlarından etkilenen veya tasarım sonucunu etkileyecek kişilerin tasarım sürecinde yer almaları için gerekli görülüğü için bu anlamda önemlidir (Ehn, 2008). Birlikte tasarım, işbirliği yapan tasarımcıların kolektif yaratıcılığını ortaya koyarken tasarımcıların ve tasarım eğitimi almamış kişilerin tasarım geliştirme sürecinde birlikte çalışmasına atıfta bulunmak için daha geniş bir kapsamda değerlendirilir bu duruma ilaveten fikir üretme aşamasında birlikte tasarım etkiniliğinin önemi giderek artmaktadır (Sanders ve Stappers, 2008).

Sonuç olarak zanaatın tasarım aracılığıyla sürdürülebilirliğini zanaatkârlar ve katılımcılar (farklı uzmanlıklara sahip kişiler) arasındaki işbirliğine odaklanan çalışmada, birlikte oluşturma ve katılımcı tasarım yaklaşımı zanaat ve tasarım işbirliği incelenerek yeni ürün ve süreç modeli geliştirme için uygulama planı oluşturulmuştur. Bu bağlamda tasarım yoluyla araştırma yöntemi ile araştırmanın çerçevesi belirlenmiştir. Yeni ürün ve sürecin tasarlanması için tasarım için araştırma yöntemine ilaveten katılımcı gözlem ve tasarım yoluyla araştırmaya ilaveten ise eylem araştırması içerisinde ele alınmıştır.

4.1.4. Katılımcı gözlem araştırması (“Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” ve “Modern Yemeni”)

Bir topluluğun, grubun veya örgütün işleyişi, içinde yer alan bireylerin düşüncelerini ve davranışlarını anlamak ve onların yapı içerisindeki sosyal tutumlarını öğrenebilmek için bir süre dâhil olunan yönteme katılımcı gözlem araştırması denir (Punch, 2016:179; Martin ve Haninngton, 2018:59). Belirli bir örtük bilginin üretim süreci ile ürüne dönüştürüldüğü zanaat üretimlerinde, Kahramanmaraş yemeni zanaatının sosyal yapısına dair bilginin

öğrenebilmesi için katılımcı gözlem araştırması uygun bulunmuştur. Katılımcı gözlem araştırması çalışmanın 5.1. "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" ve 5. 2. "Modern Yemeni" çalışmalarında uygulanmıştır. Nitel araştırmada kullanılan yaygın veri toplama yöntemlerinden biri olan gözlem, araştırmacının uygun bulduğu her tür sosyal veya kurumsal ortamda veri elde etme aracı olarak kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018:173). Ekiz (2015: 58-59) katılımcı gözlem rollerini dört gruba ayırır; tam katılımcı rol, gözlemci olarak katılımcı, katılımcı olarak gözlemci ve tam gözlemci rolü.

Tam katılımcı gözlem: Araştırmacının gözlemci kimliğinin gizli tutulduğu ve araştırılması güç olan durum ve olgular için kullanılır. Tam katılımcı gözlem araştırmasında araştırmacının sürece bir yönlendirmesi bulunmaz ve birebir durum, olgu veya süreç bilgi edinimi sağlanır.
Gözlemci olarak katılımcı rolü: Araştırmacı, araştırılması istenen durum ve olgu içerisine katılır ve durumlarla ilgili ilişki geliştirmeye çalışır. Araştırmacının gözlemci kimliği gizlenmez.
Katılımcı olarak gözlemci: Araştırmacı, gözlemlenen durum veya olgu içerisinde ilişki içerisine girer ve ilişkiler kısa ve resmi formatta gerçekleştirilir.
Tam gözlemci rolü: Araştırmacının, süreç içerisinde araştırılan durum veya olgu karşısında sadece gözlem yapması ve herhangi bir etkide bulunmamasıdır. Ancak gözlem hakkında yorum yapılabilir.

Veri toplama aracı olarak *gözlemci olarak katılımcı rolü* nitel araştırma yöntemi "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" ve "Modern Yemeni" keşif çalışmalarında kullanılmıştır. Tez kapsamında veri toplamaya dayalı keşif çalışması için planlanan ilk adımı olan katılımcı gözlem araştırması "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" adlı keşif çalışması, doğal ortamında, özel olarak çalışan zanaatkârın atölyesinde ve el sanatı üretimi yapan geleneksel sanatçının evinde gerçekleştirilmiştir. "Modern Yemeni" adlı keşif çalışması ise devlet kurumunda çalışan yemeni zanaatkârının çalıştığı atölyede gerçekleştirilmiştir. Bunun nedeni, alan çalışmasının, davranışın gerçekleştiği doğal ortamlarda yapılması ve araştırmacının çalışılan konuya ilişkin yapının içine girmeye ve bir parçası olmaya çalışmasıdır. Gözlem esnasında zanaatkârların üretim sürecinde malzeme kullanımları, işleyişleri ve yeni ürün geliştirme çabasındaki etkinlikleri, üretim mekânları gözlemlemek için araştırmacının katılımcı olarak yer aldığı keşif çalışmaları ile gerçekleştirilmiştir. İki farklı keşif çalışması gerçekleştirilmiş olup her iki çalışmada farklı

zanaatkârlar ile çalışılmıştır. Çalışma sürecince görüşmeler gerçekleştirilip gözlem ile desteklenmiştir.

Uygulama alanları

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında ortaya konulacak tasarım hususlarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen keşif çalışmaları için iki farklı uygulama alanı belirlenmiştir. "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" çalışması özel olarak yemeni üretimi yapan yemeni zanaatkârının atölyesi ile geleneksel el sanatçısının evinde gerçekleştirilmiştir. Diğer çalışma ise "Modern Yemeni" Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü'nde yemeni üretimi yapan zanaatkârın atölyesinde gerçekleştirilmiştir. Keşif çalışmaları için gerçekleştirilen çalışmaların uygulama alanları hakkında bilgilere 5. Bölüm "SÜRDÜRÜLEBİLİR ZANAAT-TASARIM ATÖLYE ÇALIŞMASI KEŞİFLERİ"nde yer verilmiştir.

Görüşme ve yarı-yapılandırılmış görüşme

Nitel araştırmada veri elde araçlarından bir tanesi de görüşme tekniğidir. Görüşme tekniği, kişilerin eylemler aracılığı ile ürettikleri veya gösterdiklerinden (araştırmacının gözleminden) çok herhangi bir konuda ne ve nasıl düşündükleri hakkında bilgileri elde etmede kullanılır (Ekiz, 2015:62). Görüşme tekniği yapı bakımından; yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olarak üç gruba ayrılırken görüşmede yer alan katılımcı bakımından; bireysel görüşme ve odak grup görüşme olarak ikiye ayrılır.

Yapılandırılmış görüşme tekniği: Araştırmacının önceden hazırlamış olduğu sorular üzerinden ele alınarak gerçekleştirilen görüşme tekniğidir. Araştırmacının tamamen kontrolünde gerçekleştirilen bu teknikte görüşülen kişi için esnek bir süreç söz konusu olmaz.

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği: Bu görüşme tekniğinde araştırmacı önceden hazırlamış olduğu sorular üzerinden görüşme sürecini gerçekleştirir. Ancak yapılandırılmış görüşme tekniğine göre daha esnek bir süreç gerçekleştirilir. Araştırmacının sorularına aldığı cevaplar ile sorular kısmi olarak yeniden düzenlenebilir.

Yapılandırılmamış görüşme tekniği: Araştırmacı tarafından kontrollü bir görüşmenin gerçekleştirilmediği, görüşmenin gelişen konuşmalar esnasında sohbet tarzında gerçekleştirildiği görüşmelerdir (Burgess, 1994; akt: Ekiz, 2015: 63).

Çalışma içerisinde zanaatkârlarla ve geleneksel el sanatçısıyla birebir yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Çünkü çalışma kapsamında hazırlanan sorular ve bu sorular üzerinden gelişen kısmi bilgilere yer verilmiştir. Araştırmacının görüşme dışında yer almasını istemediği bilgiler olmaması için yarı-kontrollü bir süreç gerçekleştirilmiştir. Araştırma süreci içerisinde gerçekleştirilen keşifçalışmalarını detaylandırma ve daha potansiyelleri keşfedilmek amacıyla zanaatkârla ve el sanatçısıyla sosyal iletişim araçlarıyla gerek konuşma olarak gerek yazılı mesajlarla görüşmeler sağlanmıştır.
Araştırma süresince yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilerek katılımcılara açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Yarı-yapılandırılmış ve açık uçlu sorulardan oluşan görüşmeler, araştırmacının notlarında kayıt altına alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme için oluşturulmuş sorular EK-1 ve EK-3'te yer almaktadır.

Araştırmacı notları

Süreç içerisinde gerçekleştirilen gözlemlere dair verilerin araştırmacı tarafından detaylandırılması ve daha sonra incelenebilmesi amacıyla gözlem verilerinin yazılı notlar halinde kaydedilmesidir. Nitel yöntemlerde kullanılan en yaygın kaydetme yöntemi not almadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018:184; Ekiz, 2015: 70). Araştırmacılar, bir nitel araştırmada analiz için toplanan dokümanların kaydını tutmak için bir günlük geliştirirler. Araştırma süreci boyunca, bir alan not defterinde araştırmacının gözlemleri ile ilgili detaylar kaydedilir (Creswell, 2017: 187-192).

Araştırmacının birer eğitim dönemi içerisinde belirli sürelerde gerçekleştirdiği keşif çalışmalarına ait notları yazdığı defter, üretim süreci boyunca üretime dair bilgilerin detaylandırılması için süreç boyunca iş akışını bölmeyecek şekilde, kısa notlar alınarak tutulmuştur. Araştırmacının, araştırmacı olarak yer aldığı katılımcı gözlem araştırmasında not almanın mümkün olmadığı koşullarda eğitim sonrasında kısa notlar ve anahtar kelimeler not alınmıştır (Resim 4.1). Ayrıca çalışmaya görsel destek sağlaması için süreç akışında fotoğraf çekimi ile video kaydı alınmıştır. Araştırmacı alan notlarını "alan

araştırması kapsamında" görüşme yaptığı katılımcı adı ve yılı şeklinde tez içerisinde belirtmiştir.

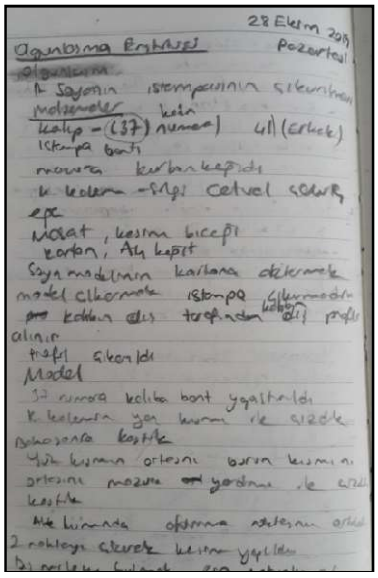

Resim 4.1. Araştırmacının aldığı notlar (Hatice Kübra ARIKAN, 2019)

4.1.5. Birlikte tasarım aracılığıyla eylem araştırması ("Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi")

Tasarım yoluyla araştırma ile iki farklı bilgi seviyesi üretilebilir: tasarlanan nesneler ve tasarım süreci (Frens, 2007), her ikisi de sürdürülebilirlik için sürdürülebilir zanaat-tasarım süreci geliştirme açısından bu çalışma bağlamında önemlidir. Eylem araştırması sadece verimliliği artırmak için kullanılabilse de, tasarım uygulamalarıyla ilgili alanda kullanımda daha büyük bir potansiyel sunar (Crouch ve Pearce, 2012). Araştırmacıların kendilerinin de dâhil olduğu belirlenen durumları istenilene doğru çevirme süreçlerinde elde edecekleri verilere odaklanılır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2016: 264-270). Eylem araştırmasının önemli bir ilkesi, insanların uygulamalarının daha etik, sosyal açıdan adil, sürdürülebilir sonuçlar verecek şekilde değiştirilebilmesidir (McNiff ve Whitehead, 2006). Eylem araştırması yeni teoriler üretmek için de kullanılabilir, ancak aynı zamanda yalnızca belirlenen sorunlara uygun çözümler geliştirmek için de kullanılabilir. Sistematik yapısı ile tasarım pratiğinden farklılık gösterse de, eylem araştırması için araştırma tasarımı esnek kalır ve ilerledikçe karar verilir. Ayrıca çalışma sonunda etkilenecek kişilerin de çalışmada yer almasına özen gösterilir. Eylem araştırmasında yer alan bireyler katılımcılar olarak tanımlanır ancak, çalışma süreci içerisinde çalışmada elde edilecek amaca göre katılımcıların görev ve pozisyonları değişebilmektedir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2018:

20). Eylem araştırması döngüsü dört adımdan oluşur: Gözlemleme, Yansıtma, Planlama ve Harekete Geçme (Şekil 4.8).

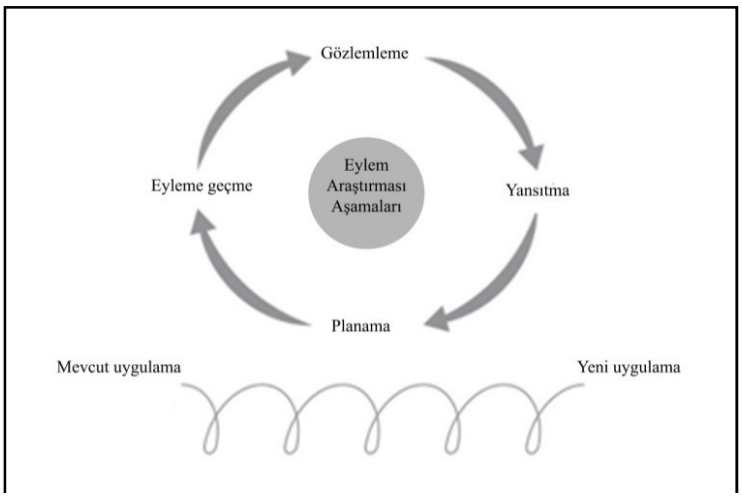

Şekil 4.8. Eylem araştırması aşamaları (McNiff ve Whitehead'den(2006) uyarlanmıştır)

Eylem araştırması, teorik bilgiyi yeni bir uygulamaya doğru aşılayarak mevcut uygulamayı dönüştürmede kullanılan bir yöntemdir. Tasarlama teorisi uygulama teorisiyle iç içedir. Mevcut bağlamları belirleyebilmek ve daha uzun süreli yeni sürdürülebilir yönler üretmek için uygulama ve teorinin hem hesaba katılması hem de aynı anda birbiri içerisinde değerlendirilmesi gerekir. Gaver (2012) tarafından ifade edildiği gibi, tasarım yoluyla araştırma, yeni tasarım teorileri geliştirmede ve uygulamanın geleceğinde bunların arzu edilirliğini ve pratikliğini ortaya koymada potansiyeller sunar. Gaver (2012), tasarım yoluyla araştırma ile geliştirilen teorileri bilimsel teorilerden ayırır, çünkü "yanlışlanabilirlik" kriteri kapsamında bir uyumsuz sonuç ile sunulan teorinin aksi iddia edilemeyeceğini belirlir. Tasarım yoluyla araştırmanın amacı asla yanlış olmayan teoriler yaratmak değil, neyin mümkün olduğunu göstermekle ilgilidir (Gaver, 2012) ve sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir tasarım söz konusu olduğunda, "potansiyel üzerine yeni bakış açıları sunmak" ile ilgili olmakla birlikte daha sürdürülebilir bir anlayış kültürü için olanaklar" sağlamayı hedefler (Walker, 2011: 27). Tasarım teorileri, teorilerin kendilerini somutlaştıran açıklamalı tasarım keşifleriyle kendilerini sunar.

Zanaata bağlı üretimlerin tasarım aracılığıyla sürdürülebilirliğinin nasıl sağlanabileceği ve tasarımcı-zanaatkâr işbirliğinin sağlanarak birlikte üretebilme faaliyetlerinin nasıl gerçekleştirilebileceği araştırmanın yanıtlanması amaçlanan sorularıdır. Zanaatkârların

mevcut durumlarından daha iyi duruma getirilmesine ve yeni üretimlere odaklanan çalışmalar için kullanılabilen eylem araştırması yöntemi (Büyüköztürk ve diğerleri, 2018: 264) "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı için uygun bulunmuştur. Bu duruma ek olarak, eylem araştırması içerisinde katılımcıların aktif rol alabilmesi, tasarım-zanaat işbirliği ile birlikte ürün geliştirme sürecinin gerçekleştirilebilmesine olanak sağlamaktadır.

Birden fazla katılımcının ve farklı paydaşların içinde olduğu bu çalışmada, çok disiplinli bir çalıştay sürecinin, sonuçları zenginleştireceği ve bulgulara daha geniş perspektiften bakılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışma genel hatlarıyla birinci aşama "tasarım için araştırma", ikinci aşama "tasarım ve ürün geliştirme aşaması" ve üçüncü aşama "tasarım yoluyla araştırma" olmak üzere üç aşamada gerçekleştirilmiştir (Şekil 4.9).

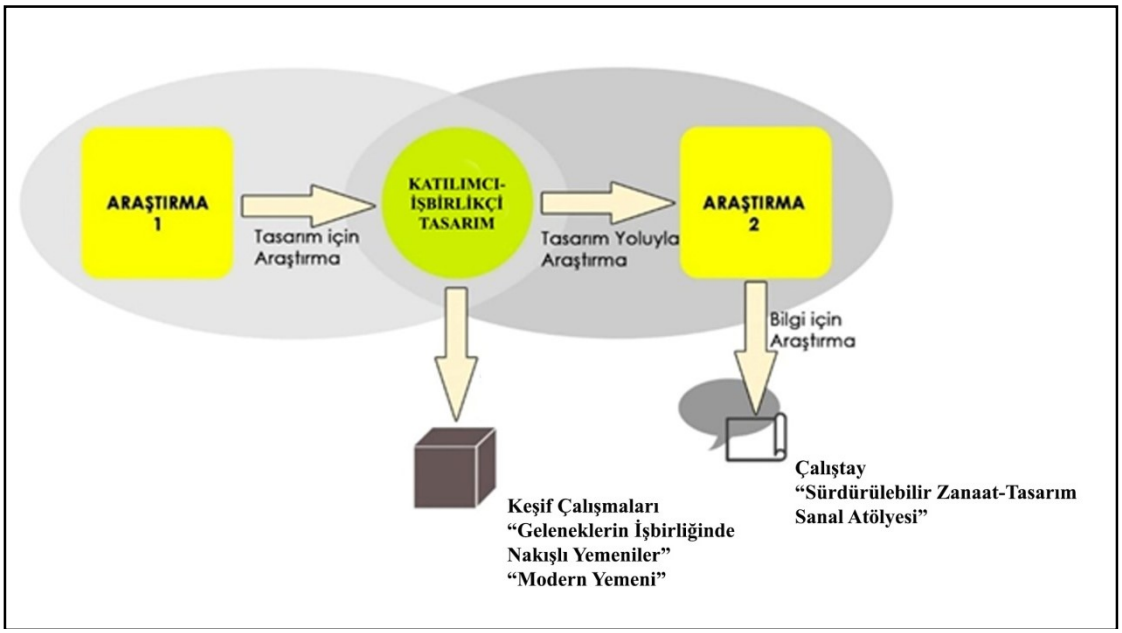

Şekil 4.9. Çalışmanın genel hatlarının şematik gösterimi

Şekil 4.9'daki araştırmaya ve uygulamaya dayalı olarak tasarım yoluyla araştırma aşamalarını ve katılımcı tasarım çerçevesini göz önünde bulundurarak, araştırmayı Şekil 4.10'daki katılımcı tasarım adımlarıyla geliştirilmiş ve benimsenmiştir. Bu tez çalışmasında, sanal çalıştayın amacına ve katkıda bulunanlara bu çalışmanın tasarım hususlarını benimsemeleri için gerekli bilginin ve araçların sağlanmasını gerektirir. Ardından, katılımcıların, çalıtay sürecinde bu hususları somut ürüne dönüştürmesi ve yansıtması beklenir. Ancak, küresel salgın pandemi süreci olarak fiziki olarak tasarım araç

kiti temini yapılamamış ama bilgi ve görsel paylaşımları sosyal medya, elektronik posta ve telefon görüşmeleri ile aktarılmaya çalışılmıştır.

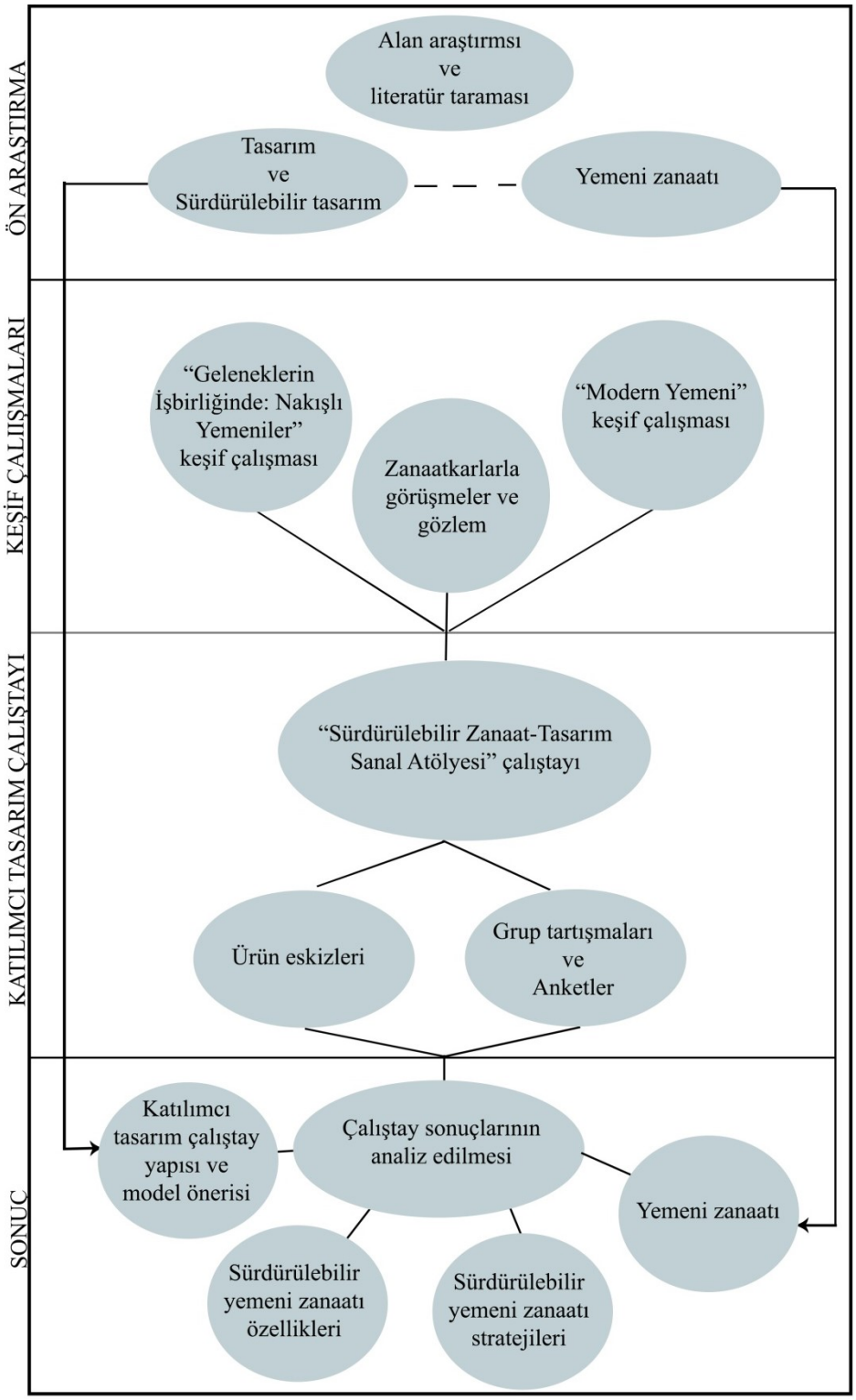

Şekil 4.10. Bu çalışmada kullanılan katılımcı-işbirlikçi tasarım yoluyla araştırmanın adımları

Şekil 4.10, bu çalışmanın gelişim sürecini göstermektedir ve bu doktora çalışması için katılımcı-işbirlikçi tasarım yoluyla araştırmanın nasıl benimsendiğini göstermek için geliştirilmiştir. Tasarıma, sürdürülebilir tasarıma dair alan yazının araştırılması ve Kahramanmaraş yemeni zanaatına dair alan araştırmasının yapılması ile zanaat sürdürülebilir tasarım kesişimindeki tasarımın müdahil olabilceği alanların tanımlanması ile çalışmaya başlanmıştır. Ürün ve üretim bağlamında sürdürülebilirlik hususların tanımlanması için iki keşif çalışması gerçekleştirilmiştir. Keşif çalışmaları aracılığı ile yemeni zanaatının ürün ve üretim bağlamında durumu analiz edilerek farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcıların yer aldığı çalıştay süreç akış şeması belirlenmiştir. Bu çalıştayların, sürdürülebilir zanaat tasarım araştırmaları, tasarım çıktılarının bireysel ve grup katılımcı sunumları ve grup tartışmalarıdır. Çalışmanın sürdürülebilirlik endişelerine cevap verecek ürün görselliği, işlevselliği ve üretimine yönelik uygulamaları ile ilgili herhangi bir katılımcı tasarım projesinin fikir üretme aşamasına dâhil edilecek tasarım hususlarına, sürdürülebilir çözümleri benimseme stratejilerine ve bu doğrultuda yemeni zanaatının yeni ürün geliştirme sürecinde katılımcı tasarım modeli oluşturulmuştur. Bu sebeple, sürdürülebilir zanaat-tasarım süreçleri olarak zanaat ve ürünlerinin üretim süreci alanında ele alınabilir.

4.1.6. Katılımcı-işbirlikçi tasarım yoluyla araştırmada güvenirlik sorusu

Tasarım yoluyla araştırma, araştırılan tasarımın amacının tasarımın sonucu olması, ancak tasarım yoluyla araştırmanın amacı bilgi ve anlayış olması anlamında tasarım veya tasarım için araştırmadan farklıdır (Frayling, 1993). Araştırma sonuçlarının gerçek hayat bağlamlarında tasarlanması (yani tasarım keşifleri) yoluyla uygulanabilirliği veya tasarım çözümlerinin kalitesi çok az önemlidir, çünkü tasarım yoluyla araştırma kaygısı nihai ürün değil, tasarım süreci ve tasarım sonucunda aranır. Bununla birlikte, bu aynı tasarım problemi ve problem çerçeveleme ile sunulmasına rağmen sonuçların hiçbiri başka bir tasarım araştırmacısı tarafından gerçekleştirme yoluyla doğrulanamayacağından, sonuçların güvenilirliği sorusunu da beraberinde getirir (Zimmerman ve diğerleri, 2007).

Nitel araştırmada, güvenilirlik sorusu etnografide ayrıntılı ve geleneksel yollarla verilerin kaydedilmesi ve belgelenmesi (Silverman, 2001; Kirk ve Miller, 1986: 30) veya detaylı görüşme programları ve görüşmelerde verilerin ayrıntılı kaydı ve transkripsiyonudur (Flick, 2006). Eylem araştırmasında çalışmanın güvenilirliği, ayrıntılı dokümantasyon ve

sürecin objektif sunumu ve sonuçlarla değerlendirilir. Bu, kurtarılabilirlik kriteri olarak adlandırılır ve herkesin eylem araştırmasının her adımını kurtarmasına ve eleştirel incelemeye tabi tutmasına olanak tanır (McNiff, 2013). Bu kriter aynı zamanda tasarım yoluyla araştırma yapmak, herkesin akıl yürütme zinciri boyunca takip etmesini ve araştırmacının eldeki araştırma problemi bağlamında aldığı kararları değerlendirmesini sağlamak için de uygundur (Biggs ve Büchler, 2007). Pedgley (2007), tasarım yoluyla araştırmanın güvenirliliğini sağlamak için, sürecin belgelenmiş görüntüleri aracılığıyla sürecin kronolojik sırayla, net ve odaklanmış bir şekilde sunulmasını önermektedir.

Bununla birlikte, bu çalışma, araştırmacı/tasarımcının ve katkıda bulunanların (yani atölye katılımcılarının) tasarımı gerçekleştirdiği yapıyı oluşturduğu pandemi dönemi içerisinde farklı bir çerçeve benimser. Ancak böyle bir yaklaşımla, araştırmacı/tasarımcı tasarım sonuçlarını doğru bir şekilde analiz edebilir ve yansıtabilir. Bu çalışmada, Şekil 4.10'da gösterilen tasarım çıktılarının ve grup tartışmalarının sunumları bu amaçla geliştirilmiş ve metodolojiye entegre edilmiştir. Sunumlar ve grup tartışmaları, tasarım çıktıları ile birlikte sistematik bir şekilde kayıt altına alınmış ve bu amaçla kullanılan araçlar ilerleyen bölümlerde açıklanmıştır.

4.1.7. Araştırmanın odağı: Kahramanmaraş yemeni zanaatı kapsamında şekillenen tasarım uygulamaları

Konunun önemi zanaat-tasarım işbirliğinde Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğinin üretim bazında ele alınarak yeniliği sağlayabilecek alternatif yolları aracılığı ile model geliştirmektir. Zanaata dayalı ürün ve üretim süreçlerinin tasarım aracılığıyla sürdürülebilirliğinin önemi önceki bölümlerde açıklanmıştır. Bu duruma ek olarak, Kahramanmaraş yemeni özelinde ele alınmasının nedeni;

- Ayakkabı sektörünün temelini oluşturan köşkerlik geleneğine bağlı olarak gelişen yemeni zanaatının hâlen şehirde icra ediliyor olması,
- Kahramanmaraş yemenisinin estetik ve işlevsel değere sahip olmasıdır.

Anadolu'nun sahip olduğu kadim geleneklerden bir tanesi de köşkerliktir. Bu zanaata bağlı olarak gelişen ve günümüze kadar ulaşan yemeni zanaatı sayısı giderek azalan zanaatkârı ile birlikte sosyal tasarım problemini oluşturmaktadır. Bu zanaatın sürdürülebilirliği

sürdürülebilirliğin kültürel boyutu ile değerlendirilmektedir. Somut olmayan kültürel miras kapsamında ele alınan Kahramanmaraş yemenisi hâlen kullanım değerine sahiptir.

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı bu çalışma için Kahramanmaraş yemenisi özelinde zanaatın sürdürülebilirliği üzerine uygulamalara odaklanmaya karar verilmiştir. Bu odak, çalıştayları kolaylaştırmak için de bir nebze olsun yararlıdır çünkü her katılımcı, günlük yaşamlarında ayak giyim ürünleri ile ilgili deneyime sahip olmalarıdır ve bu uygulamaları gerçekleştirmenin alternatif yollarını geliştirerek kendi ihtiyaçlarına ve tercihlerine cevap verebildikleri için uygulamalar üzerine düşünebilme fırsatlarını sunabilmeleridir. Ancak yaşanan pandemi dönemi süresinde katılımcı tasarım keşif çalışması sanal ortam oluşturularak sanal ortamda gerçekleştirilmiş ve katılımcılar ürünü ara yüz aracılığı ile görme ve yorumlama imkânı bulabilmişlerdir. Aşağıdaki bölümlerde, Kahramanmaraş yemeni zanaatı etrafında şekillenen uygulamalar için sürdürülebilir zanaat-tasarım sürecini keşfetmek için katılımcı tasarım çerçevesi yoluyla araştırmada kullanılan yöntemler ve araçlar sunulacaktır.

4.1.8. Araştırmanın odağı: "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı katılımcıları

Bireysel üretim yapısından oluşan küçük ölçekli üretim atölyelerinde zanaatkâr, üretim sürecinde her bir aşamayı kendisi gerçekleştirir. Hem tasarlayan hem de üreten konumunda olan zanaatkâr, iş bölümü yapılarak gerçekleştirilen modern üretim sistemlerinden farklılaşır. Kitlesel ihtiyacı karşılamaya çalışan büyük ölçekli modern üretim sistemlerine nazaran kullanıcısının ihtiyacına ve beğenisine göre şekillenen bir ürün geliştirme anlayışında, yemeni zanaatı gibi küçük ölçekli üretim sistemlerinin de kullanıcısı ile iç içe olması avantaj sağlar. Günümüz modern üretim sisteminin geleneksel üretim sistemlerinden farkı, küreselleşme gibi etkiler sonucunda, tasarımcıların tasarladıkları ürünlerin kullanıcısından uzakta elde ettiği veriler üzerinden ve olası kullanıcı için yeni ürün için üretim gerçekleştirilir (Oygür, 2006: 31-32).

Zanaatkârın üretim sürecinde yer alan katılımcıdan aldığı veriler ışığında yenileme yapması için kullanıcısı ile aynı fiziksel ortamda bulunabildikleri için kullanıcının tasarım ve üretim süreçlerinde katılımcı olarak rolü yüksektir. Ancak, zanaatkârların büyük ölçekli üretim sistemlerdeki olası üretim anlayışını benimsediği görülmektedir. Üretim süreci ile

özgünlüğünü koruyan küçük ölçekli zanaat atölyelerinin sahip oldukları kullanıcı-zanaatkâr iletişim modelini günümüze uyarladıkları sürece zanaatın sürdürülebilirliğine katkıda bulunmuş olacakları ifade edilebilir.

Bölüm 3.2.3'te sunulan Kahramanmaraş yemeni zanaatının kavramsal harita çalışmasında zanaatkârların günümüze kadar üretim faaliyetinde ilişkili olduğu sektörler veya birimler belirlenmiştir. Zanaatkârın yemeni kullanıcısı ile birebir iletişim kuramadığı ancak ilişkili paydaşların görüşleri doğrultusunda geliştirilecek fikirlerin üretimde ne gibi sonuçlar çıkaracağı çalışmanın cevaplamak istediği sorulardan bir tanesidir. Kahramanmaraş yemenisinin katılımcı tasarım yoluyla sürdürülebilirliğini sağlayacak katılımcılar, yaşanan pandemi nedeniyle üniversitelerde lisansüstü eğitime devam eden veya mezun öğrencilerden oluşturularak sınırlandırılmıştır. Bu sebeple "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı katılımcıları;

- Endüstriyel Tasarım Bölümü lisansüstü öğrencileri,
- Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü lisansüstü öğrencileri,
- Geleneksel El Sanatları Bölümü lisansüstü öğrencileri olarak belirlenmiştir.

4.2. Mevcut Durumu Belirleme ve Keşifleri Analiz Etme

Bu çalışma, Kahramanmaraş yemeni zanaatı özelinde odaklanarak sürdürülebilirlik için zanaat-tasarım işbirliğinin potansiyellerini keşfetmeyi ve sürdürülebilir tasarım sürecinin hangi yollarla gelişmesi gerektiğini ve ilgili paydaşların veya katılımcıların buna nasıl katkıda bulunabileceğini, tasarım keşiflerini ve tasarımını anlamayı amaçlamaktadır. Kahramanmaraş yemeni zanaatı özelinde üretim temelinde ürün ve üretici sürdürülebilirliğini kapsayan çalışma ele alınarak ürün görsel niteliğini, işlevsel değerini, malzemede yeniliği, üretim sürecinde alet ve edevatta yapılabilecek yeniliği destekleyen araştırmalar analiz edilmiştir. Mevcut durumun belirlenmesi için araştırmacı hem özel sektörde çalışan yemeni zanaatkârı ve kamu kurumunda çalışan yemeni zanaatkârı ile iki ayrı çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu iki çalışmadan elde edilen bilgiler gerçekleştirilmesi planlanan katılımcı tasarım çalıştayda kullanılmıştır.

İlk olarak, araştırmacının yemeni zanaatkârı ile geleneksel el sanatçısı arasında kurguladığı süreçte araştırmacı-tasarımcının aracı olarak yer aldığı "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı

Yemeniler" adlı keşif çalışmasında, Kahramanmaraş yemenisinin görsel niteliği ve biçimsel formu üzerinden tasarımla ilgili hususları belirlemek ve zanaatkârla katılımcı-işbirlikçi yollar geliştirmek için gerçekleştirilmiştir.

İkinci olarak "Modern Yemeni" adlı keşif çalışması ise devlet kurumunda eğitimen olarak çalışan yemeni zanaatkârıyla birlikte gerçekleştirilmiştir. Araştırmacının kolaylaştırıcı olarak yer aldığı bu çalışmada Kahramanmaraş yemenisinin işlevsel değeriyle ilgili hususları belirlemek ve geliştirmek için bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Keşif çalışmaları kapsamında, ortaya konulan ürünler ve bu ürünlerin gerçekleştirildiği süreçler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın bir sonraki aşamasında (yani "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi") anlamlı girdi üretmek için içerik analizi yöntemi kullanılır. İçerik analizi, hem nitel hem de nicel verileri analiz etmede yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir ve değişkenler ve temalar arasındaki tutarlı kalıpları ve ilişkileri belirlemek için nitel metin verilerini benzer varlıklardan veya kavramsal kategorilerden oluşan kümeler halinde sınıflandırmanın entelektüel süreci" olarak tanımlanır (Julien, 2008:120). İçerik analizi yoluyla, çeşitli ortamlar kullanılarak toplanan veriler (örneğin, görüşme transkriptleri, raporlar, tasarım araştırmaları, gazeteler, çizimler, fotoğraflar, video kayıtları) analiz edilebilir. İçerik analizi konusunda iki yaklaşım vardır: tümdengelimli ve tümevarımlı. Tümdengelimli yaklaşım, önceden var olan teorilerden veya kavramlardan türetilen kodları veya kategorileri varsayar ve veri setini nicel bir şekilde analiz eder. Öte yandan, tümevarım yaklaşımı yani nitel içerik analizi, verilerin ayrıntılı okunması ve içindeki bağlamsal içeriğin ortaya çıkarılmasıyla ilgilidir. Verilerdeki hem bilinçli hem de bilinçsiz mesajların tespit edilip sunulabilmesi açısından faydalıdır. Bu araştırmada, tümevarımsal yaklaşım bağlamsal içeriği (ör. Tasarım çözümlerinin arkasındaki mantık, çalışmanın sürdürülebilirlik endişeleriyle ilişkileri, açık tasarım sürecine ilişkin içgörüler, vb.) zanaatın tasarım aracılığıyla nasıl sürdürülebilirliğini sağlanacağı hakkındaki keşif çalışmalarını keşfetmek için benimsenmiştir. Alan araştırması ve literatür taraması sonrasında üretim bazında nasıl ele alınabileceğini keşfetmek ve bir sonraki çalışma için tasarım hususlarını belirlemek için zanaat-tasarım keşif araştırmaları / uygulamaları analiz edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 242).

İçerik analizinde temel amaç toplanan verilerden kavramlara ve kavramlar arası ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizden farkı daha derinlemesine inceleme yapılarak kavramsallaştırma ve daha sonrasında kavramların belirli gruplar yani temalar halinde düzenlenmesi gerekir. Bu sebeple, içerik analizi Strauss ve Corbin'in (1990) belirttiği gibi, "Bilim kavramlar olmadan var olamaz; kavramlar kodları anlamamıza ve bu olgular üzerinde etkili düşünmemize yardımcı olur".

4.2.1. Analiz tablosu

Analiz tablosu, yapılması planlanan çalıştayda faydalı olması için öncelikle verilerde belirtilen yenileme kısımları ve sürdürülebilir tasarım sürecinde ele alınması gereken kısımlar kodlanmıştır. Kahramanmaraş yemenisi ve bu ürünü özgün kılan malzemesi, üretimde kullanılan teknik ve alet-edevat, görsel niteliği ve halen kullanımdaki işlevsel değeri ve herhangi bir kitleye özel tasarımı gibi özel kodlara kadar değişen problem tanımına göre kodlanmıştır. Bu kodlar ürün, üretim süreci ve kullanımla ilgili süreç ile ilişkilendirilerek belirtilen problem tanımının anlaşılmasına yardımcı olur.

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı kapsamında yer alan katılımcıların katkı türleri katılımcının uzmanlık bilgisi ve ilgi duyduğu beceri alanları ve değişen katkı düzeyleri göz önünde bulundurularak çalışmanın çok geniş aralıkta geçekleşmesini sağlayabilir. Bir katılımcı yeni bir fikrin oluşmasını sağlarken diğer bir katılımcı bu fikrin çözüm alanını genişletebilir ya da detaylandırabilir. Bu analizin amaçları doğrultusunda, bu faklı türdeki katkıları şu şekilde gruplandırılmıştır: (1) oluşturma, (2) paylaşma, (3) birleştirme, (4) uyarlama. Bu gruplandırma tasarımla ilgili sürdürülebilir zanaat-tasarım sürecinde katılımcı-işbirlikçi tasarım sürecinin nasıl oluşturulduğunu, geliştirildiğini ve aktarıldığını anlamak için göstergelerdir.

1. Oluşturma, paylaşabilecek yenilik çözümlerinin tasarım süreci içerisinde yeni verilerin ve bilgilerin üretilmesini ifade eder. Yenilik çözümlerin, uzmanlık veya kişisel eğilimlere göre eskiz çizimlerinden ve değerlendirmelerinden çıkarımı yapılır.
2. Paylaşım, oluşturma aşamasında ortaya konulan bireysel fikirlerin, verilerin düzenlenen gerçek ya da sanal platformlarda diğer katılımcılarla paylaşılması anlamına gelir.

3. Birleştirme, ortaya konulan fikrin veya verinin diğer katılımcılar tarafından geliştirilen fikir veya verilerle birleştirilmesidir. Bu durum, bir katılımcı tarafından geliştirilen fikrin nasıl geliştirileceği veya detaylandırılacağını takip etmeyi gerektirir.
4. Uyarlama, bütün katılımcılar tarafından geliştirilen ortak çözümün zanaatkârın üretim sürecine uyacak şekilde uyarlanmasını ifade eder. Bu kısımda zanaatkârdan gelecek yapılabilirlik durumuna göre yeni fırsatları keşfetmeyi amaçlar. Geliştirilen ürün ve üretim süreci ile ilgili yenilikleri keşfetmek ve zanaatkârın üretimine uygun yollar bulmaktır.

Tasarım sorunları, güncel endüstriyel ürünlerin sürdürülebilirliği üzerine çerçevelerden farklıdır. Çünkü belirli üretim tekniğine bağlı olarak belirli bir forma sahip geleneksel ürünlerin sürdürülebilirliğinde özgünlüğün korunması gerekir. Bu sebeple tasarım sorunları, ürün ve üretim süreciyle ilgili olarak oluşturma / paylaşma / uyarlama ve uygulama aşamaları temsil ettikleri sürdürülebilirlik problemleri ile tanımlanmıştır. Bu çalışmada Kahramanmaraş yemeni zanaatının ürün ve üretim bazında sürdürülebilirliği ile ilgili mevcut problemler ve keşiflerin analizi sırasında belirlenen sürdürülebilirlik endişeleri şunlardır:

- Estetik değer,
- İşlevsel değer,
- Malzemeye dayalı yenilik,
- Üretimde kullanılan alet-edevata yönelik yenilik,
- Belirli bir kullanıcı kitlesi için özelleştirilmiş yemeniler.

Bu çalışma için genelleştirilmiş sürdürülebilirlik başlıkları, içerik analizi boyunca tasarım hususlarının geliştirilmesi, tanımlanması ve sınıflandırılmasında yararlı oluştur (Kahramanmaraş yemeni zanaatı özelinde sürdürülebilir zanaat-tasarım sürecinde ortaya çıkan hususlar diğer bölümde açıklanmıştır). Bu zanaatın sürdürülebilirliğine ilişkin tasarım hususlarına nasıl yanıt vereceği konusunda daha iyi bir anlayış elde edilmesine katkı sağladığı düşünülür.

4.2.2. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayının sonuçları

Bu değerlendirme, araştırma sırasında Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için sürdürülebilir zanaat-tasarım değerlendirmek ve model süreçleri geliştirmek için ürün / üretim süreci bağlamında çalıştay aşamasında araştırmacıya yardımcı olması için tasarlanmıştır. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı için elde edilen bilgiler ve düşünceler, diğer çalışmalardan bağımsız akış şemaları düzenlenmiştir (Şekil 4.11).

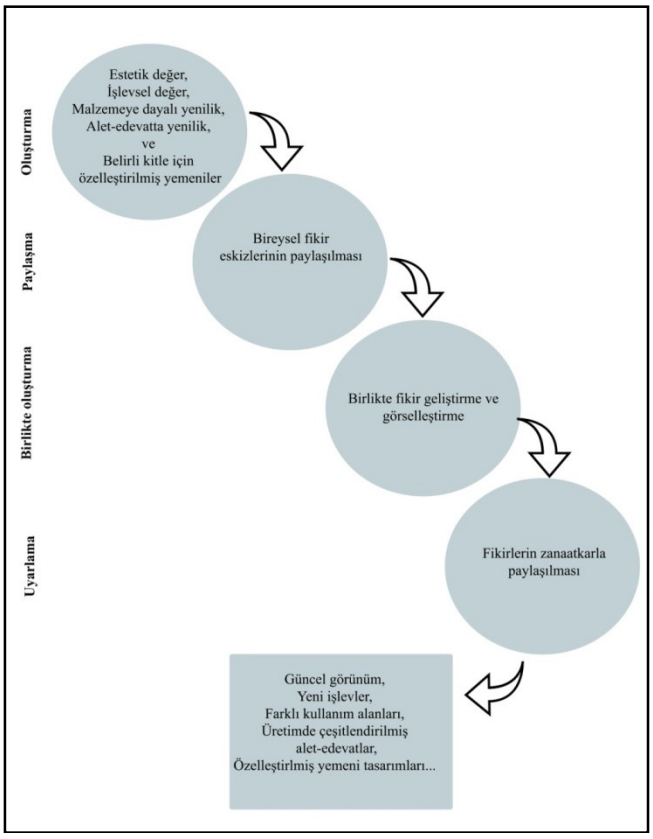

Şekil 4.11. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı grup çalışması akış şeması

Belirlenen katkı türleri, değerlendirmeler için gerekli olan akış şemasının temel yapısını sağlamıştır ve bunlar analiz edilen verilerin birikimli bir sonucu ile detaylandırılmıştır. Her bir değerlendirme, analiz edilen keşifleri veya endişeleri kapsar ve ileriki bölümde detaylandırılmıştır.

Bu akış şemaları, sürdürülebilir zanaat-tasarım süreçleri için söz konusu değerlendirmeye ilişkin üç farklı senaryoyu içerir:

1. *Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilir tasarımla kesişiminde yeni bilgilerin oluşturulması ve paylaşılması:* Bu senaryoda farklı bir uzmanlıktan bir katılımcı tarafından tasarımla ilgili yeni bilgiler oluşturulur ve uygulanır ve daha sonra bu bilgiler zanaatkâr tarafından işlenir ve kullanılır. Bu, zanaat-tasarım işbirliğinin iki adımını gerektirir: ilk olarak yenilik fikrinin geliştirilmesi ve daha sonra zanaatkâr ile paylaşılması. Örneğin geliştirilen yenilik basamakları zanaatkârın adım adım uygulayabileceği bir sürece dönüştürülmesidir.
2. *Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilir tasarımla kesişiminde oluşturulan yeni bilgilerin birleştirilmesi:* Bu senaryoda, ilk katılımcı tarafından oluşturulan yeni bilginin üzerine diğer bir katılımcı tarafından eklenerek geliştirilmesidir. Paylaşılan bilgibir diğer katılımcı tarafından detaylandırıldığı ya da farklı verilerle desteklenerek genişletildiği senaryodur. Zanaatkârın fikri üretime uyarlanması ile süreç tamamlanır.
3. *Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilir tasarımla kesişimindeoluşturulan yeni bilgilerin uygulanması:* Bu senaryo, katılımcılar tarafından oluşturulan yeni bilgilerin zanaatkârın değiştirmeden uygulamasını ifade eder. Sürdürülebilir zanaat-tasarım çözümleri ve süreçlerinin tam sonuç bulması için bu senaryo önem arz eder.

Bu senaryolar, sürdürülebilir zanaat-tasarım düşüncesi için değerlendirme akış şemalarında (Şekil 4.9) gösterilmiştir ve ilişkili oldukları yemeni üretim süreci model geliştirme aşamasına göre süreç tabanlı sürdürülebilirlik endişeleri akış şemalarında bir araya getirilmiştir. Bu akış şemalarının basitleştirilmiş bir örneği aşağıdaki Şekil 4.12'de bulunabilir. Bu akış şemaları, sürdürülebilir zanaat-tasarım sürecinin nasıl gerçekleşebileceğini anlaşılmasını süreç boyunca değerlendirmelerden faydalanılmasınısağlamıştır. Ayrıca, tasarım atölyelerinin sonuçlarının daha sonraki aşamalarda analiz edilmesine yardımcı olur.

Bu senaryolar, sürdürülebilir zanaat-tasarım düşüncesi için değerlendirme akış şemalarında (Şekil 4.11) gösterilmiştir ve ilişkili oldukları yemeni üretim süreci model geliştirme aşamasına göre süreç tabanlı sürdürülebilirlik endişeleri akış şemasında bir araya getirilmiştir. Bu akış şemalarının basitleştirilmiş bir örneği aşağıdaki Şekil 4.12'de bulunabilir.

Bu akış şeması, süreç boyunca değerlendirmelerin nasıl yararlı olduğunu anlayarak sürdürülebilir zanaat-tasarım sürecinin nasıl gerçekleşebileceğini anlaşılmasını sağlamıştır.

Ayrıca, üzerine inşa edebilecek bir yapı sağlayarak tasarım atölyelerinin sonuçlarını daha sonraki aşamalarda analiz edilmesine yardımcı olur.

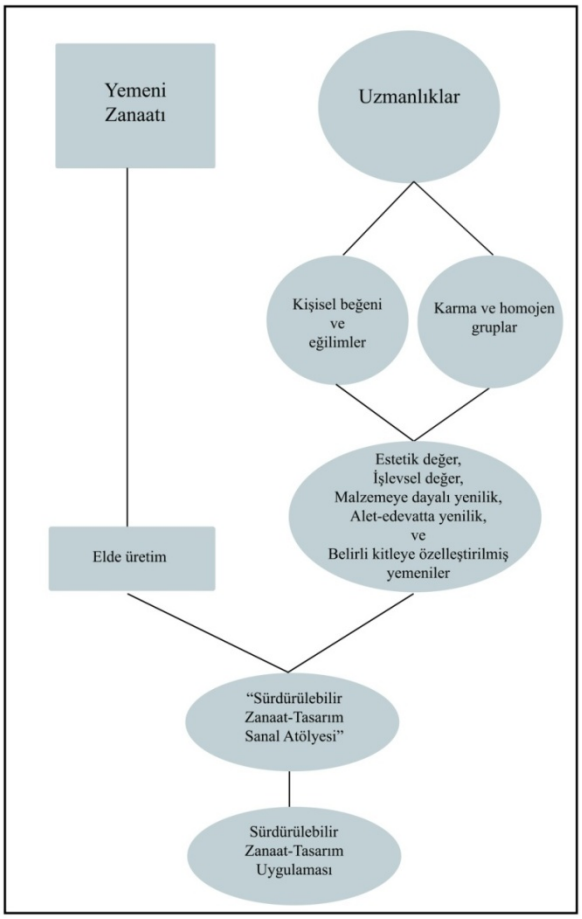

Şekil 4.12. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı için temel alınmış katılımcı süreç şeması

4.3. Tasarım Atölyeleri

Tasarım atölyeleri, tasarımcılar ve(ya) tasarımcı olmayanlarla birlikte tasarım fikirlerini çözüm süreçlerini keşfetmeye yönelik üretken fiziksel ya da sanal oturumlardır. Oturumlar sırasında, belirli bir konu kapsamında tasarım olasılıklarının araştırılmasını başlatmak ve kolaylaştırmak için genellikle projektif üretim araçları ve teknikleri kullanılır (Martin ve Hanington, 2012). Oturumlar boyunca, katılımcılar kendilerine verilen konu hakkındaki görüşlerini paylaşır, başkalarının görüşlerini değerlendirir ve bunları yansıtacak sonuçlar üretir. Burada ortaya konulan verilerin çıktıları nitelikseldir. Çalıştayda katılan katılımcı sayısından genelleştirilebilir bir sonuç çıkarılamaz ama çalışmaya katılan katılımcının çalışma kapsamında katkısı değerlendirilebilir.

Tasarım atölyeleri sırasında, atölyeden beklenen çıktılara göre katılımcılara farklı üretim araçları ve teknikleri örneğin kolajlar, günlükler ve zihin haritası sunulur. Hanington (2007), iki tür üretken araç ve teknik olduğunu belirtir: projektif ve yapıcı. Projektif araçlar ve teknikler, insanları düşüncelerini ve deneyimlerini ayrıntılı olarak açıklamaya teşvik etmeyi amaçlar. Bu araçların ve tekniklerin örnekleri arasında günlükler, metin veya görüntü tabanlı kartlar ve bunların sıralaması ve günlük günlükler bulunur. Yapıcı araçlar ve teknikler, insanların düşüncelerini ve deneyimlerini temsil eden ve Velcro modelleme, kolajlar ve zihin haritalama içeren somut şeyler yapmalarını sağlamayı amaçlamaktadır (Martin ve Hanington, 2012). Bu doktora tez çalışmasının amaçlarına en uygun çıktıların geliştirilmesini sağlamak için bu araç ve tekniklerin çeşitli kombinasyonları seçilebilir.

Fiziki olarak oluşturulan tasarım atölyelerinin yanı sıra sanal olarak oluşturulan tasarım atölyelerinde dijital araçlar vasıtasıyla katılımcılara farklı üretim araç ve teknikleri sunulur. Ancak sanal tasarım atölyelerinde katılımcıların hepsinin dijital araçlara aşina ve kullanıcısı olması gerekir. Bu sebeple, sanal tasarım atölyeleri fiziki tasarım atölyelerinden daha zorlu bir süreci gerektirir.

<u>“Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayı</u>

Teknolojinin hızlı gelişimi dünyanın değişen durumlarına ayak uydurabilmede ve insan ihtiyaçlarının, yeni toplum dinamiklerinin, yeni teknoloji ve iletişim yöntemlerinin bilimsel araştırmalarda kullanılmasına yardımcı olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016:40). Bilişim ve internete teknolojilerinden gelen destek ile kişiler zamana ve mekâna bağlı olmaksızın bir araya gelme imkânı bulurlar. (Yıldırım ve Şimşek, 2016:219). Kişiler arasında çalışma tanıtımının ve bilgi aktarımının sanal medya iletişim araçları ile yapıldığı bu tez çalışmasında, küresel salgın sürecinde yüz yüze çalışmaya imkân tanımayan bir ortamda sosyal medya uygulaması “whatsapp” aracılığıyla çevrimiçi görüntüsüz yazılı olarak odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Böylelikle, günümüz iletişim çağının bulunduğu nokta ile çalışmada, mevcut yöntemlere ek olarak yeni pratik yararları bulunan önceden oluşturulmuş ve birikmiş veri dışında özgün yeni bir araştırma yöntemi kurgulanmaya çalışılmıştır. Çalıştay için her bir grup üyelerinin katılımcılarının aynı anda belirli bir tema veya konu hakkında görüşmek amacıyla yazılı, sözel ve görseller ile destekledikleri eşzamanlı odak grup görüşmeleri internet üzerinden sağlanmıştır. Eşzamanlı gerçekleştirilen odak grup görüşmesi;çalıştay öncesi (çalıştay kapsamını anlamaya

yönelik) ve çalışma esnasında (çalışmayı desteklemek amacıyla), belirli bir soru, amaç veya tema etrafında bilinçli olarak oluşturulan, grup üyeleri arasında aktif bir tartışma ve görüş alışverişinin olduğu; araştırmacının grup tartışmaları ve süreçleri belirli ölçülerde denetlediği ve yönettiği, tartışma ve paylaşımların ses, metin veya video formatlarında kaydedildiği görüşmeler olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:228). Bilişim ve internet teknolojilerinin insanlara sunduğu avantajlar ile mekân ve zaman kavramını ortadan kaldırarak insanların bir arada olmasını sanal olarak sağlayacak gelişmeler sunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016:219). Katılımcı tasarım yöntemi gereği, katılımcılarla bir arada gerçekleştirilmesi planlanan tez çalışmasında küresel salgın sürecinde yüz yüze çalışmaya imkân tanımayan bir ortamda sosyal medya uygulaması "whatsapp" aracılığıyla çevrimiçi görüntüsüz odak grup görüşmelerinin yanı sıra bireysel olarak çevrim içi görüntüsüz görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Böylelikle, günümüz iletişim çağının bulunduğu nokta ile çalışmada, mevcut yöntemlere ek olarak yeni pratik yararları bulunan önceden oluşturulmuş ve birikmiş veri dışında özgün yeni bir araştırma yöntemi kurgulanmaya çalışılmıştır.

Belirli sayıda katılımcının aynı anda belirli bir tema veya konu hakkında görüşmek amacıyla yazılı, sözel ve görseller ile destekledikleri eşzamanlı odak grup görüşmeleri internet üzerinden sağlanmıştır. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı için sanal tasarım atölye programı için sanal toplantı araçları kullanılmıştır. Pandemi süresince mekân ve zaman tanımlamasını sanala taşıyan ve katılımcılara bulundukları yerden arayüz aracılığı ile birleşme imkânı sağlayan videolu konferans programı "zoom meeting (zoom toplantı)" çalıştay süresince kullanılmıştır. Pandemi süresince gerçekleştirilen çalıştayda sabit lokasyondan bağımsız olarak kullanılabilen videolu konferans zoom programı kullanılarak süreç kaydedilmiştir. Bu doğrultuda ortaya çıkan bulgular, tablolar ve grafikler yardımıyla gösterilmiştir.

4.3.1. Katılımcı tasarım yoluyla araştırma aracı olarak tasarım atölyesi

Tasarım atölyeleri çeşitli nedenlerle kullanılabilir. Kullanıcı araştırması amacıyla, belirlenmiş bir konu hakkında iç görüler ve fikirler toplamak, bu iç görüler üzerine düşünmek ve farklı türden sonuçlar üretmek için kullanılabilir (Martin ve Hanington, 2012: 62). Tasarım atölyeleri katılımcıların belirli yöntemleri araçları veya kavramları öğrenmesini veya tecrübe edinmesini sağlamak için genellikle eğitim amaçlı kullanılan

fiziksel mekânlardır (Turgut ve Cantürk, 2015; Pretty ve diğerleri, 1995). Süreç sonunda konuya ilişkin ortaya konulan fikirleri değerlendirmek için analiz edilebilme imkânı sağlar. Bu durumlar için öğrenmeye dayalı çıktılar belirlenir ve süreç sonunda katılımcının edindiği kazanımlarla değerlendirilir. Ancak bu çalışmada önemli olan sürdürülebilir zanaat-tasarım sürecini ve katılımcı tasarım sürecin sonuçlarının çalışmanın zanaatın sürdürülebilirlik endişelerine nasıl cevap vereceğinin araştırılması ve süreç sonunda zanaatkârın edindiği kazanımdır.

Sürdürülebilir tasarım, bir projeyi sonuçlandırmak amacıyla değil katılımcı işbirlikçi tasarım süreci içerisinde farklı uzmanlıklara sahip katılımcılarla çözüm alanın genişletilmesi ve zanaatın sürdürülebilirliğini esas alan yinelenebilir bir tasarım sürecinin oluşturulmasıdır. Araştırma amaçlı olarak, böyle bir sürecin potansiyellerini bireysel olarak deneyimleyerek keşfetmek - tasarım yoluyla araştırmada olduğu gibi - sadece zorlu değil, aynı zamanda verimsizdir, çünkü katılımcı tasarım süreci farklı katılımcıların kendi bakış açılarıyla bir ilk çözümü değerlendirmesini gerektirmektedir. Katılımcı tasarım sürecinin özelliklerinin katılımcının kendisinden başka katılımcıların da (yani farklı katkılar, tasarım paylaşım ve yeniden tasarım yoluyla farklı katılımcıların fikirleriyle bütünleştirme süreci) sürdürülebilirliğe katkısını ve bu katkının zanaatkâr tarafından uygulamasını içerir. Bu nedenle, çalıştayda, ürün tasarlamada kavramsal tasarımlarını ve eskiz düzeyindeki ürün biçimini paylaşarak, ağırlıklı olarak tasarım aşamasına odaklanarak ve katılımcı-işbirlikçi tasarım paylaşım ortamını taklit ederek sürdürülebilir tasarım çözümlerinin nasıl geliştiğini anlamayı amaçlar.

Bu çalışmada odaklanan zanaat-tasarım sürecine böyle bir vurgu ile (ürün estetik değer, işlevsel değer, malzemeye dayalı yenilik, üretim sürecinde alet-edevata dayalı yenilik ve belirli yaş grubu ve özelleştirilmiş yemeniler), her bir gruptaki katılımcılar için aynı süreç işlenmiştir. Böylece, Şekil’4. 12’de resmedilen atölye yapısı formüle edilmiştir.

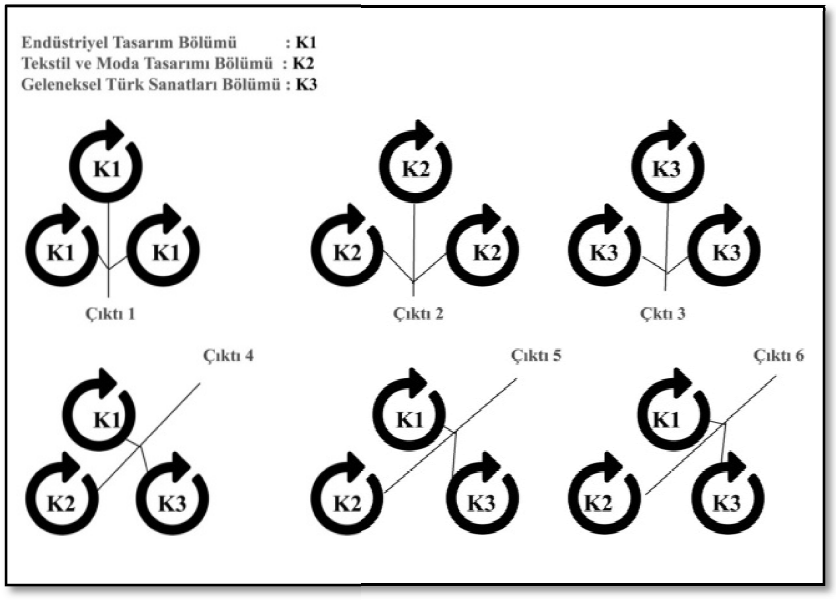

Şekil 4.13. Tez çalışması için formüle edilen tasarım atölye yapısı

Bir çalıştayın gerçekleştirilmesi için, çok çeşitli faktörler göz önünde bulundurularak dikkatli bir şekilde planlanmalıdır. Genel olarak katılımcı içerikli bir çalıştay hazırlarken üzerinde düşünülmesi gereken 21 unsurdan oluşan bir kontrol listesi sunulmaktadır (Chambers, 2002); bunlardan önemli olanları, bu doktora tezi çalışması bağlamındaki çıkarımlarıyla birlikte aşağıda sunulmuştur:

Amaç: Yemeni zanaatı etrafında şekillenen köşkerlik uygulamaları için kişiselleştirme, estetik değer, işlevsel değer, malzemeye dayalı yenilik, üretim sürecinde alet-edevata dayalı yenilik ve belirli yaş grubu için özelleştirilmiş yemeniler üzerindeki etkilerini bulmak için katılımcı tasarım sürecinin gerçekleştirilmesidir.

Katılımcılar ve olası beklentileri: Çalışmanın paydaş haritasında belirlenen gruplar (endüstriyel tasarım, tekstil tasarımı ve geleneksel el sanatları bölümlerinden mezun kişiler) arasında gerçekleştirilmiştir.

Katılım yöntemi: Katılımcıların sürdürülebilir zanaat uygulamaları için tasarım çözümleri ilk önce bireysel olarak geliştirmeleri, geliştirdikleri olası çözümleri diğer katılımcılarla paylaşmaları, ardından diğer katılımcıların çözümleri ile birlikte geliştirmeleri beklenmektedir.

Kolaylaştırıcının rolü: Kolaylaştırıcı, bu atölye sürecini tasarlayan, süreç boyunca katılımcılara rehberlik eden, çalıştayın sonuçlarını belgeleyen ve araştırma amacıyla bu çıktılar üzerinde düşünen tasarımcı / araştırmacıdır. Uygulama sürecince katılımcılardan gelen 2 boyutlu eskizlerin prototip çalışmasına aracılık eden kişidir.

Yerleşim: Yüz yüze büyük masalarda yapılması planlanan çalıştayın küresel salgın (Covid-19) nedeniyle dijital toplantı program (zoom) aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple, katılımcılar, dijital ara yüz aracılığı ile bulundukları mekândan sanal olarak katılmışlardır.
Zaman ve planlama: Potansiyel katılımcıların katılmasını sağlamak için her çalıştay bir gün içinde yapılmalıdır. Çalıştayın aşamaları, her aşamada olası gecikmelere yer bırakılarak ayrıntılı olarak planlanmalıdır. Bu sebeple, günde bir çalıştayı gerçekleştirmek üzere yaklaşık 4 veya 5 saatlik grup çalışmalarını içerir.
Malzemeler ve ekipman: Fikir üretmeyi bilgilendirmek için projektif üretim araçları (örn. kartlar, zaman çizelgeleri) kullanılacak ve somut 3boyutlu sonuçların oluşturulmasını sağlamak için yapıcı üretim araçları (örn. yemeni üretiminde kullanılan araç takımları) hazırlanacaktır. Ek olarak, açık çözümleri (ör. posterler) paylaşmak için bir paylaşım ortamı kullanılacaktır. Ancak pandeminin devam etmesi nedeniyle çalıştay yüz yüze değil sanal ortamda gerçekleştirildiği için bu basamaklar iptal edilmiştir.
Sonuçlar: Çalıştayın çıktıları, ayrıntılı olarak belgelenen, her yinelemedeki fiziksel eskizler ve anketler olacaktır. Diğer bir sonuç, katılımcıların zanaat-tasarım sürecine ilişkin sunumları ve düşünceleri aracılığıyla çözümlerine ilişkin düşüncelerini ve grup tartışması yoluyla sürdürülebilirlik üzerindeki yansımaları olacaktır. En son aşamada ise zanaatkârın sanal tasarım atölyesinde gerçekleştirilen sürecin ürün yapımı üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

Üniversitelerin lisansüstü düzeyde sadece Endüstriyel Tasarım Bölümü'ne, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü'ne ve Geleneksel El Sanatları Bölümü'ne açık sanal ortamlardaki katılımcılara bölüm başkanlıkları ve danışman öğretim elemanları aracılığı ile iletişime geçilmiştir. Bu aramalar, yemeni zanaatı ve uygulamaları için çözümler tasarlayarak sürdürülebilir tasarım sürecini sanal ortamda deneyimlemekle ilgilenen kişilerin katılmasını amaçlamaktadır. Çalıştayın amacı, tema (yemeni zanaatı üretim sürecinin modelleme aşaması) ve katılımcılardan beklentiler (örn. çözümlerin tasarlanması ve üretken araç olarak 2 boyutlu eskiz çalışmasıyla sunması) çağrılarda açıkça belirtilmiştir. Çalıştayın tüm katılımcıları, iki farklı eğitim seviyelerine sahip bir tasarım geçmişine sahiptir (yani yüksek lisans ve doktora). Katılımcıların eğitim seviyeleri, sonuçları gözlemlenebilir bir şekilde etkilemediği ifade edilebilir.

4.3.2. Grup tartışmaları

Çalıştayda sürdürülebilir tasarım sürecini sanal olarak deneyimleyen katılımcıların görüşleri, atölyenin farklı yönleri üzerine bir tartışma ve sürdürülebilirlik için tasarım ile bir araya getirilmiştir. Bu tartışma, ilgi konusu konular üzerine bir tartışma kolaylaştırılarak altı grup katılımcı ile yapılan altı adet birbirinden bağımsız odak grup katılımcılarıyla yürütülmüştür. Odak grup, bireylerin ilgilendikleri konulardaki fikirlerini ortaya çıkarmayı amaçlar ve veri ve içgörüleri çözmek için grup içi katılımcılar arasındaki etkileşimi kullanır (Flick, 2006). Odak grupları, katılımcıların daha önceki bir çalışma hakkında görüşlerini almak gibi diğer yöntem ve araçları tamamlamak için kullanılabilir (Morgan, 1988). Katılımcıların sanal atölye deneyimleri hakkında içgörü toplamak için bu çalışmada odak grubu bu şekilde kullanılmaktadır. Dolayısıyla tartışma aşağıdaki konular etrafında geliştiği belirtilebilir:

Tasarım süreci: Katılımcıların kendi ihtiyaç, tercihlerine ve sürdürülebilirlik kaygılarına göre yemeni ve karakteristik görünümünün ve kullanılabilirliğinin tasarlanması üzerine düşünmek.

Paylaşma süreci: Yemeni üzerinde parça ya da bütün yapının tasarımlarının paylaşılması ve ortak ihtiyaç ve tercihlerine göre uyarlanması üzerine düşünmesidir. Ortaya çıkarılan ürünlerin grup üyelerinin değerlendirmesi veya uygulamalarda farklı amaçlar için kullanılması konusundaki düşünceleri ve anlayışları da tartışılır.

Çalışmanın sürdürülebilirlikle ilgili potansiyel endişeleri: Yemeni tasarımlarının bu şekilde paylaşılmasının yemeni görselliğine, işlevselliğine ve kişiselleştirmeye etki eden biçimsel, malzemeye dayalı ya da üretim sürecine dayalı tasarım süreçlerini nasıl etkilediğini tartışılmasıdır.

Çalıştayların sonunda yer alan bu odak grubu tartışmaları, tasarım çözümü sunumlarının yanı sıra katkıda bulunanların eylem halindeki yansımaları hakkında veri çalıştayların sanal ortamda gerçekleşmesinden dolayı çevrim içi olarak sınırlı sürede gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple, çalıştay süresince her aşamada katılımcıların söylediği ifadeler değerlendirmeye alınmıştır ve zanaatkâr ile paylaşım öncesi eskiz değerlendirmesi önemlidir. Bu durum için birlikte tasarım yoluyla araştırmanın eskizler üzerinden elde edilen verileri önemlidir. Grup tartışmalarının sonuçları, her aşamada nasıl tasarladıklarını ve sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi nasıl algıladıklarını anlaşılmasına ve prototipe yansıtılmasına yardımcı olduğu söylenebilir. Grup tartışmaları çalışmanın amacını açıklığa

kavuşturmak için ve bu iç görülerle atölye süreçlerinin, sonuçlarının ve yansımalarının doğru bir şekilde analiz edilmesini sağlamaya yardımcı olmuştur.

Anket çalışması

Veri toplama yöntemi olarak anket çalışması, insanların belirli durumlarını yaşam koşullarını ve herhangi bir duruma karşı tutumlarını öğrenmek amacıyla bir dizi sorulara verilen cevaplardan oluşmaktadır (Büyüköztürk, ve diğerleri, 2018:). Bu çalışma kapsamında katılımcıların ayak giyimine ve çalıştay sürecine ilişkin görüşlerini almak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yer alan katılımcılar lisansüstü eğitim alan veya mezun olmuş kişilerden oluştuğu için genel olarak yaş aralığı 25-40 arası olduğu bilinmektedir. Katılımcılara iki farklı anket uygulanmıştır. İlk ankette yer alan sorular genelde ayak giyim tercihlerine yönelik bilgi almak amacıyla açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Grup içerisindeki katılımcı işbirlikçi tasarım çalışma düzenine yönelik bilgi almak için seçmeli sorulara da yer verilmiştir. İkinci anket çalışmasında ise zanaatların sürdürülebilirlik çalışmalarında katılımcı tasarım sürecinin etkinliğinin katılımcılar üzerindeki deneyimini değerlendirmek için derecelendirme ölçeğine sahip sorular sorulmuştur. Ankette sorulan sorulara karşılık katılımcılardan gelen cevaplar 6.3.6 Anket değerlendirmeleri başlığı altında verilmiştir.

4.3.3. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi Keşif Çalışmaları" sonuçlarının analizi

Bu çalışmada sürdürülebilir zanaat-tasarım kapsamında zanaatta katılımcı-işbirlikçi tararım yoluyla araştırma yöntemi kullanılarak Kahramanmaraş yemenisi zanaatı ve bu zanaatın ürünlerinin estetik değer, işlevsel değer, malzemede yenilik, üretim süreci içerisinde alet-edevatta yenilik, belirli kitleye özelleştirilmiş yemeniler başlıkları altında araştırmalar analiz edilmiştir. Çalıştay öncesi keşiflerini, iki ayrı mekânda gerçekleştirilen keşif çalışmaları oluşturur. Araştırmacının aracılık yaptığı ilk atölye keşif çalışmasında estetik değer üzerine araştırılmıştır. Ayrıca üretim sürecine ilişkin daha detaylı ele alabilmek için malzemede yenilik ve alet ve edevatta yenilik başlıkları da kısmen ele alınmıştır. İkinci keşif çalışmasında ise araştırmacı zanaatkârla işbirliği yapmıştır ve Kahramanmaraş yemenisinin işlevsel değeri sorgulanmıştır. İki çalışma ile tasarım için araştırmaya yönelik gerçekleştirilmiştir.

“Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayından beklenen sonuçları, çalıştayda yer alan katılımcıların bireysel olarak geliştirdikleri başlangıç fikirlerinin paylaşımdan sonra diğer katılımcılar tarafından geliştirilmesi ve katılımcılar arasında paylaşılan tasarım çözümleridir. Zanaat-tasarım atölye çalışmalarında sürdürülebilir çözümlerin sağlanmasında katılımcı tasarım sürecini uyguladıkları için belirlenen ilk çözümün diğer katılımcılar eşliğinde çözüm kapsamının genişletilmesi ya da detaylandırılması gerekir. Bu sebeple, analizlerin sürdürülebilir çözümler sunmasında birden fazla katılımcıya ihtiyaç duyulmasının yanı sıra farklı uzmanlıklara sahip katılımcıların da çalışmada yer alması gerekir.

Çalışmanın önceki aşamasına benzer şekilde atölye çalışmalarının sonuçlarını analiz ederken içerik analizi (Julien, 2008) kullanılır. Geliştirilen çözümlerde, sürdürülebilir tasarım hususlarını ve bunların yemeni özellikleri biçiminde fiziksel tezahürlerini anlamak için ayrı ayrı analiz edilmiştir. Çalıştay sonunda ortaya konulan eskiz çalışmaları ve çalıştay süresinde video olarak kaydedilen konuşmaların salt betimlemesinin yapılmasının yerine çıkarım yapılmasını amaçlayacak şekilde değerlendirmeye alınır (George, 1956; alıntı: Gökçe, 2019:19).

Keşif atölye çalışmalarının beklenen sonuçları, bir başlangıç fikrinin daha fazla sonuçla geliştirilmesi yoluyla araştırmacı/tasarımcı- zanaatkâr arasında geliştirilen ve paylaşılan tasarım çözümleridir. Bu atölye çalışmaları sırasında, sürdürülebilir zanaat-tasarım çalıştayı için tasarım hususlarının belirlenmesi amaçlandığı için, yinelemeye yönelik çalışma olmasının yanı sıra çalışma içerisinde bireysel tasarlanan çözüm sonrası birlikte tasarım süreci içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, analizlerin zanaatın sürdürülebilirliği için tasarım sürecinin sonuçlarını sunmak için araştırmacı/tasarımcı-zanaatkâr arasında gerçekleşen yinemeli süreç yaklaşımı içermesini gerektirir.

Geliştirilen yeniden tasarımlar, sürdürülebilir tasarım hususlarını anlamak için ayrı ayrı analiz edilmiştir. Bu analiz, sürdürülebilir tasarım çözümleri geliştirmek için değerlendirmelere yanıt verecek farklı yolların keşfedilmesini sağlamıştır. Sürdürülebilir zanaat-tasarım hususları ile parça ve ürün özellikleri arasındaki ilişkiler, katılımcılar tarafından belirtildiği gibi açıklanır ve ardından araştırmacının çalışmanın sürdürülebilirlik endişeleriyle ilgili yorumları yer alır. Ek olarak, bireysel fikirlerin ve bunların diğer katılımcıların fikirleri ile bütünleşerekgeliştirilen ortak fikirlerin sürdürülebilirlik endişeleri

(yani estetik değer, işlevsel değer, malzemede yenilik, alet-edevatta yenilik ve belirli kullanıcı kitlesi için tasarım) dikkate alınarak analizi yapılır. Bu durum, geliştirilen özellik ve kavramların süreç boyunca nasıl değiştirildiğini görmek hem zanaat-tasarım etkileşim sürecinin hem de sonuçlarının fırsatlarını ve sınırlamalarını keşfedilmesini sağladığı açıklanabilir. Bu analiz, yemeni zanaatı özelinde sürdürülebilir zanaat-tasarım çözümlerinin benimsenmesine ve sürdürülebilirlik stratejilerinin oluşturulmasına, araştırmanın sürdürülebilirlik endişeleri için fırsatlarını ve sınırlamalarının ortaya çıkarılmasına yardımcı olmuştur ve Bölüm 5 ve Bölüm 6'nın sonunda sunulan, yemeni zanaatı özelinde sürdürülebilir zanaat-tasarım akış şemaları geliştirilmesi için veri sağlamıştır.

Sürdürülebilir yemeni zanaatı özellikleri analiz boyunca ortaya çıkarılmış ve sürdürülebilir tasarım hususlarına yanıt veren parçaların belirli özellikleri eskizlerde yapılan yorumlamalar ve grup tartışmaları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu analiz, sürdürülebilir zanaat-tasarım çözümleri geliştirmek için değerlendirmelere yanıt vermenin farklı yollarını keşfedilmesini sağlamıştır. Sürdürülebilir tasarım hususları ile ürün özellikleri arasındaki ilişkiler, katılımcılar tarafından belirtildiği gibi açıklanır ve ardından çalışmanın sürdürülebilirlik endişeleriyle ilgili genel tasarım süreci ve çözümlerine ilişkin düşünceler takip eder.

4.4. “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” Çalıştay Eskizlerin Prototip Üretimi ve Süreci

Bu tez çalışması somut kültürel değere sahip Kahramanmaraş yemenisinin katılımcı tasarım aracılığıyla sürdürülebilirlilik hususlarını belirlemenin dışında bu hususların zanaatkârın üretim sürecinde nasıl değerlendirileceğini de incelemesini ele alır. Aslında, dolaylı şekilde olsa da, zanaatkârın da sürdürülebilirliğini destekleyecek zanaat-tasarım işbirliğini önemser. Bu sebeple, araştırmacı “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayından elde edilen eskizlerin yemeni zanaatkârı ile üretim süreci de değerlendirilmiştir.

4.5. “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” Çalıştayı Analizi

Sürdürülebilir tasarım çerçevesinde ele alınan zanaat ve ürünleri literatür taramasında da belirtildiği gibi iki açıdan önem arz eder; zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliği kültürel sürdürülebilirlik kapsamında ele alınırken zanaatın icrasını gerçekleştiren zanaatkarların sürdürülebilirliği ise tasarımın sosyal boyutu ile örtüşmektedir. Bu sebeple, zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliği kadar zanaatın icracısı zanaatkârların da sürdürülebilirliği zanaatın kendine has örtük bilgisi ve uygulamasının gelecek nesillere aktarımında önemli olur.

“Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayından beklenen sonuçları, katılımcıları bireysel olarak geliştirdikleri başlangıç fikirlerinin paylaşımdan sonra diğer katılımcılarla birlikte geliştirmeleri ve katılımcılar arasında paylaşılan tasarım çözümleri ürün ve üretim sürecinin katılımcıların ortak çözüm sunmalarıdır. Ancak üretim sürecini fiilen gerçekleştirecek olan zanaatkârın bu katılımcı-işbirlikçi tasarımdan ürüne yansımaları değerlendirilebilir. Bu sebeple, analizlerin sürdürülebilir çözümler sunmasında zanaatkârın yer aldığı üretim ve “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayından elde edilen fikirlerin ürün üzerinde nasıl zanaatkâr tarafından nasıl ve ne derece uygulandığı önemlidir.

İçerik analizi sadece yazılı ifadelerin değerlendirilmeye alındığı bir analiz tekniği olmadığı, aynı zamanda resim veya eskiz gibi görsel verilerin de incelenmesinde de kullanılmaktadır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2019: 250-253). Çalışmanın keşif çalışması aşamasına benzer şekilde atölye çalışmalarının sonuçlarını analiz ederken içerik analizi kullanılmıştır. Geliştirilen çözümlerde, sürdürülebilir tasarım hususlarını zanaatkârın “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayından çıkan ürün eskiz çalışmalarının zanaatkâr tarafında üretilen yemeniler ve zanaatkâr ile yapılan görüşme aracılığı ile analiz edilmiştir. “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayında kaydedilen süreçlerde katılımcıların bireysel, paylaşma ve birlikte geliştirme süreçlerine dair ifade ettikleri konuşmalar araştırmacı tarafında yazılı metine dönüştürülmüştür. Araştırmacının çalıştay programını gerçekleştirdiği atölye ortamının sesli olması nedeniyle sesi yazı dönüştürme programı kullanılamamıştır. Bu sebeple araştırmacı kaydedilen çalıştay programlarında geçen konuşmaları birebir kendisi Microsoft Office Word

programında yazıya çevirmiştir. Resim 4.2'de araştırmacının çalıştay kapsamında yer alan bir grubun sözel ifadelerinin bir kısmının yer aldığı metin halinde görseli sunulmuştur.

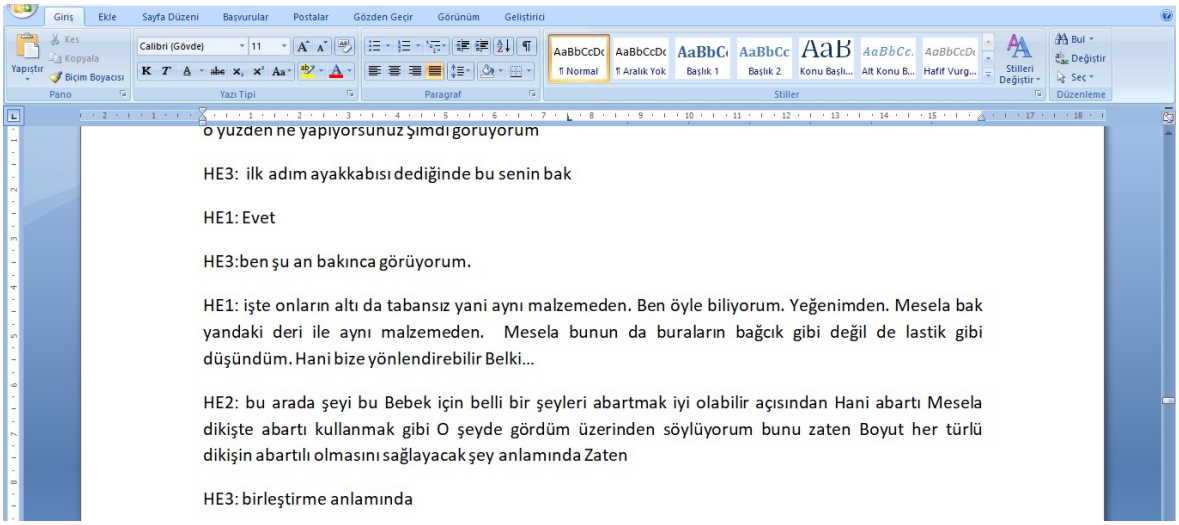

Resim 4.2. Çalıştay programında yer alan bir grubun sözel ifadelerin metin halindeki sunumu

5. "SÜRDÜRÜLEBİLİR ZANAAT-TASARIM SANAL ATÖLYESİ" KEŞİF ÇALIŞMALARI

Bu bölümde, "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalışmasının temelini oluşturan sürdürülebilir tasarım ve zanaat ara kesitinde planlanan keşif çalışmalarını ele alır. Bu tez çalışması için benimsenen yöntemde, bu bölüm teorik arka planı tamamlayıcı niteliktedir ve daha sonra gerçekleştirilecek çalıştay için temel oluşturur. Ayrıca sürdürülebilir zanaat-tasarım süreci için bir başlangıç noktası oluşturmaktadır.

Araştırmacı sürdürülebilir zanaat-tasarım hususlarını ortaya koyabilmek için iki farklı keşif çalışması gerçekleştirmiştir. İlkinde Kahramanmaraş yemenisi üretiminde özel olarak çalışan yemeni zanaatkârı ile yemeniyi Kahramanmaraş geleneksel el sanatları ile bütünleştirilerek görsel niteliği üzerinden araştırmaya çalışmıştır. İkincisi ise, kamu kurumunda eğitmen olarak çalışan yemeni zanaatkârı-ayakkabı ustası ile birlikte kullanım dâhilinde işlevsel niteliği üzerinden araştırma gerçekleştirmiştir. Ancak her iki keşif çalışmada da dolaylı olarak malzemede yenilik, alet-edevatta yenilik ve belirli kullanıcı kitlesi için tasarlanmış yemeniler başlıkları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda katılımcılarla birlikte bu zanaatın sürdürülebilirliği için üretime dair tasarım hususları geliştirmek için gerçekleştirilen keşif çalışma başlıkları aşağıda verilmiştir;

1. "Geleneklerin işbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" keşif çalışması,
2. "Modern Yemeni" keşif çalışması.

5.1. "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" Keşif Çalışması

Araştırmacının aracı ve gözlemci katılımcı olarak yer aldığı "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" keşif çalışması yaklaşık iki aylık bir süreyi kapsar. Bu çalışmanın amacı, geleneksel el sanatları ile yemeni zanaatını bütünleştirerek ürün görselliğinde, formunda, üretimde kullanılan malzemelerde ve üretim sürecinde sürdürülebilir zanaat-tasarım hususları geliştirilmesidir. Geliştirilen tasarım hususları ilekatılımcıların, tasarımcıların ve zanaatkârların bu ürün grubunu sürdürülebilir tasarımla ilgili olarak anlaşılabilir ve açıklayıcı bir şekilde yeniden düşünmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Kahramanmaraş yemenilerinin üretimi 3.2.2'de belirtildiği gibi yemeni zanaatkârları tarafından Kahramanmaraş Tarihi Bakırcılar Çarşısı'nda yemeni atölyelerinde gerçekleştirilmektedir. Kahramanmaraş'ta icra edilen geleneksel el sanatları ise çoğunlukla ev eksenli üretim süreci içerisinde gerçekleştirilmektedir. Yemeni zanaatkârı ile geleneksel el sanatlarında nakış işlemeciliği yapan geleneksel el sanatçısı arasında kurgulanan ilk keşif çalışmasında; araştırmacı, katılımcı gözlem araştırması ile yemeni üretimine dair içeriğin derinlemesine anlaşılması için iki aylık sürecinin belirli zaman dilimlerinde üretim deneyimi gerçekleştirmiştir. İlk keşif çalışması kapsamında, zanaat üretimi gerçekleştirilen yemeni atölyesinde, ürün görselliğini, ürün formunu ve biçimini etkileyecek üretim sürecine odaklanılmıştır. Aynı zamanda Kahramanmaraş'ta icra edilen diğer geleneksel el sanatları ile yapılacak işbirliği gelişmelerine temel ve geleneksel alanda farkındalığın oluşturulması istenmiştir. Tez çalışması için üretim odaklı zanaat becerisinin ürün geliştirme süreçlerinin ve bu süreçteki paydaşlar arasındaki etkileşim, tasarım ve tasarımcının bu etkinliklerde yer alabileceği alanları belirlenmesi için örnek çalışma olacağı düşünülmektedir. Gerçekleştirilen "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" adlı keşif çalışmasında tasarımın müdahale alanların belirlenebileceği ve "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında planlanan uygulama için girdiler sağlaması hedeflenmektedir.

5.1.1. Araştırma ortamı

"Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler"keşif çalışması, ilgili geleneksel el sanatçısı ve yemeni zanaatkârı arasında yapılan görüşmeler dâhilinde gerçekleştirilen üretim sürecini kapsamaktadır. Mart ve Mayıs ayları (2019) arasında toplam altı görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin geleneksel el sanatları ile ilgili olan kısmı, sim sırma nakışı sanatçısının ürünlerini teşhir ettiği evinin salonunda yapılmıştır. Yemeni zanaatkârı ile yapılan görüşmeler ise zanaatkârın üretim atölyesinde yapılmıştır. Görüşme ve üretim süreci, geleneksel el sanatçısı ile yemeni zanaatkârı arasında karşılıklı üretimlerin gerçekleştirilmesi ile ilerlemiştir. Ayrıca süreç içinde üretimin hızlı bir şekilde sürdürülmesi için el sanatçısı ve yemeni zanaatkârı ile de telefonla görüşmeler de yapılmıştır. Geleneksel el sanatçısının ev ortamı "*atölye 1*", yemeni zanaatkârının çalışma ortamı ise "*atölye 2*"olarak tanımlanmıştır. Katılımcı gözlem araştırma sürecinde araştırmanın aracılık ettiği keşif çalışmalarında yemeni zanaatkârına ve geleneksel el

sanatçısı ile gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşme soruları EK-1 ve EK-3'te yer verilmiştir.

Atölye 1

2019 Mart ayında "Geleneklerin İşbirliği: Nakışlı Yemeniler" keşif çalışmasını gerçekleştirmek için geleneksel el sanatçısı ile araştırmacı bir araya gelmiştir. Geleneksel el sanatçısının araştırmacının aile dostu olması sebebiyle daha kolay iletişime geçilmiştir. Çalışma içeriği ve kapsamı ilk görüşmede aktarılmış olup geleneksel el sanatçısının yeniliklere açık bir girişimci karaktere sahip olduğu gözlemlenmiştir (Alan araştırması: Kuloğlu, 2019).

Geleneksel el sanatçısı küçük yaştan itibaren el sanatlarına ilgi duyduğunu belirtmektedir. Birçok nakış türünü annesinden ve babaannesinden öğrenmiştir. Lise mezunu olan el sanatçısının yaptığı nakışların çevresindeki kişiler tarafından beğenilmesi, sanatçının bu işi ticarete dönüştürerek gelir elde etmesini sağlamıştır. Önceleri bir dükkân ortamını atölye olarak kullanırken daha sonra evinin salonunda üretime devam etmiştir. Geleneksel el sanatçısı, işlediği nakışa özel, küçük el aletleri ile çalıştığı için üretimde çok büyük bir mekân gereksinimi duymamış, nakışlarını müşteriye sunumda da evin salonunda bulunan mobilyalar üzerinde ve objeler ile sergilemiştir. Kendisi gibi Kahramanmaraş geleneksel el sanatlarından farklı nakış çeşitlerini yapabilen yaklaşık 30 nakış ustası ile çalışmaktadır. Müşteriden gelen talepleri değerlendirerek iş dağıtımı yapmaktadır. Geniş bir çevreye sahip olan geleneksel el sanatçısı, müşteri ve diğer el sanatçılar ile iletişimi kendisi sağlamaktadır.

Geleneksel el sanatçısı, işlediği nakışları genelde yurt içinde alıcıların beğenisine sunmaktadır. Hâlihazırda bir dükkânı olmayan el sanatçısının, ürünlerin tanıtımını ve satışını sosyal medya hesabı üzerinden yapmaktadır. Ürünlerin özellikle yurt dışında talep gördüğünü ve daha büyük potansiyel alıcıların bulunduğunu da belirtmektedir. Özgün ve yenilikçi tasarımları ürüne dönüştüren el sanatçısı, üretiminin pazar değerini artırmak için markalaşma yolunda çalışmalar başlattığını da belirtmiştir. Geleneksel el sanatçısı festivallere, fuarlara ve tanıtımlara katılarak bu alanda yaşanan gelişmeleri de yakından takip etmektedir.

Atölye 2

2019 Mart ayında “Geleneklerin İşbirliği: Nakışlı Yemeniler” keşif çalışmasını gerçekleştirmek için yemeni zanaatkârı ile araştırmacı bir araya gelmiştir. Çalışmanın kapsamı yemeni zanaatkârı ile yapılan ilk görüşmede yemeni zanaatkârına aktarılmış ve çalışmanın yemeni zanaatkârının atölyesinde yapılmasına karar verilmiştir. Mevcut yemeni modellerinin toplu siparişine göre çalışan yemeni zanaatkârı sadece bu çalışma için tekli sayıda ve özel üretime izin vermiştir.

Yemeni zanaatkârının çalıştığı atölye, sahibi tarafından aile mesleği olarak devam ettirilmektedir. Yemeni zanaatkârı bu atölyede baş yemeni üreticisidir. Üretim planlamasına göre her iş bölümüne bir zanaatkâr verilmiş olup atölye, üç çalışanı olan küçük ölçekli işletmeler grubundadır. Atölye, Hazır Ayakkabı ve Saraciye Odası'na kayıtlıdır. Atölyeyi oluşturan iki katlı binada, yemenilerin üretimi ve satışı farklı katlarda gerçekleştirilmektedir. Alt kat, ürünlerin teşhir alanı olarak kullanılırken satışlar da burada yapılmaktadır. Teşhir alanında sadece yemeniler değil aynı zamanda ayakkabı yan sanayisinin ürünleri ve malzemeleri de bulunmaktadır. Yemeni üretim atölyesi üst katta bulunmaktadır. Yemeni üretiminin her aşaması üst katta gerçekleştirilmektedir. Yemeni üretim tezgâhı dışında ayakkabı üretiminde kullanılan yapıştırma, kesim ve dikiş makinesi de bulunmaktadır. Resim 5.1’de yemeni üretiminin gerçekleştirildiği atölyenin dış mekanından ve iki katlı atölyenin alt katından görseller sunulmuştur.

Resim 5.1. “Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” keşif çalışmasının yemeni dükkanının dış cephesinden ve ilk katından bir görüntü (Alan araştırması: Kutluk Saman, 2019)

Yemeni zanaatkârı bu işi 45 yıldır yapmaktadır. İlkokul mezunu olan yemeni zanaatkârı üretimin her aşamasında yetkilidir ancak gelen siparişlerde üretim hızının artırılması için yemeni üretiminde modelleme, kesim ve dikim görevini üstlenmektedir. Yemeni modelleri sadece kendisi tarafından belirlenip bilindik ürün çeşitleri üretilmektedir. Zanaatkâr yeni model üretmeyip müşteriden gelen siparişe göre var olan modeller üzerinden çalışmaktadır. Satışlar şehir içindeki ve çevre illerdeki müşterilere yapılmaktadır. Ayrıca, aracı kişiler ile yurt dışına ürün gönderdiğini belirtmektedir. Herhangi bir sosyal medya hesabı ile satış yapmazken şahsi sosyal medya hesabında ara ara ürün görselleri yayınlamaktadır. Yaptıkları ürünlere dair marka bulunmazken markalaşma yolunda da hiçbir girişim çalışmaları bulunmamaktadır.

Yemeni zanaatkârı ayrıca sosyal etkinlik kapsamında cezaevlerinde bulunan mahkûmlara yemeni üretimi eğitimi vermiştir. Ancak bu zanaatı devam ettirecek herhangi kurumda bir çıraklık eğitimi olmadığı için kendisinden sonra bu mesleği bırakacağı kimsenin olmadığını belirtmektedir. Ayrıca devlet desteğinin sadece makine ve ekipman üzerinden sağlandığını ifade etmiştir. Sermayesi doğal deri malzemesi olan yemeni üretiminin ana malzeme üzerinden desteklenmemesi yemeni zanaatkârını yeni model geliştirme ve bu zanaatı tanıtma faaliyetlerinde kısıtlamaktadır.

Yemeni zanaatkârı yurt içinde tanıtım programlarına veya fuarlara katılmadığını belirtmektedir. Yeni ürün modellerini tasarlarken günlük yaşantıdan ilham almakta ve müşteriden gelen taleplere göre de yemenilere yeni yorumlar kattığını ifade etmiştir. Üretimde deri malzemesi ve el dikişi kullanılırken müşteri talebine göre yemeniye teknik destek sağlayacak malzemeler ve makine dikişi de kullanılmaktadır. Zanaatkâr, müşterilerinin genelde yemenileri üretimde doğal malzeme derinin kullanılmasından, kimyasal madde içermemesinden ve anatomik ayak yapısına uygunluğundan dolayı tercih ettiklerini belirtmektedir.

5.1.2. Araştırmanın amacı

"Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" keşif çalışmanın birincil amacı;

- Zanaat üretiminin gerçekleştirildiği atölyede üretim sürecine ait yemeninin görsel niteliğine dair tasarıma dayalı müdahale hususlarının belirlenebilmesi ve malzeme kullanımına dair bilgilerin edinilmesi,

İkincil olarak nitelendirilen amaç ise;

- Yemeni üretim sürecinde farklı katılımcıların üretime dâhil olması halinde ileriki çalışmaya dair bir yol haritasının oluşturulabilmesidir.

5.1.3. Araştırmacının rolü

Gerçekleştirilmesi planlanan katılımcı tasarım çalıştayı için "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" keşif çalışmasında araştırmacı, yemeni zanaatkârı ile geleneksel el sanatçısı arasında "aracı-katılımcı gözlemci" (Manzini, 2015: 70) rolünü üstlenmiştir. Araştırmacı bu süreçte geleneksel el sanatçısının ve yemeni zanaatkârının çalışmaya yaklaşımını gözlemleyerek keşif çalışmasını gerçekleştirmiştir. Ayrıca keşif çalışması süreci boyunca katılımcı-gözlemci rolü ile işbirlikçi yapı oluşturmada bilgi ve deneyim edinilmiştir. Çalışma dönemi süresince araştırmacının gözlemci olarak katıldığı ve araştırmacının rolü bilinmektedir.

Gözlem araştırmasında, araştırmacı katılımcılara ilk elden ulaşma deneyimine sahiptir ancak üretimler görüşme süreci dışında gerçekleşmiştir. Araştırmacı, bilgiyi oluştuğu sırada kaydedebilir. Gözlem süresince olağandışı durumlar gözlemlenebilir (Creswell, 2017).

Çalışmada araştırmacının aracı-kolaylaştırıcı rolüyle iki birim arasında üretimin gerçekleştirildiği geleneksel el sanatçısının evi ile yemeni zanaatkârının üretim atölyesinde 2019 yılı Mart ve Nisan ayları arasında toplam altı adet görüşme gerçekleştirmiştir.

"Geleneklerin İşbirliğinde Nakışlı Yemeniler" adlı gerçekleştirilen keşif çalışmasında katılımcı gözlem ve eylem araştırmasının hedefleri; 1) Kahramanmaraş yemeni zanaatı üretim sürecine dair bilginin edinilmesi, 2) yemeni zanaatı ile geleneksel el sanatları arasında iletişimin ve işbirliğinin öğrenilmesidir

Kahramanmaraş'ta icra edilen geleneksel sanatlar ile işbirliğini başlatan ve bu süreçte iki birim arasında iletişimi kolaylaştıran rolünü üstlenmiştir. Geleneksel el sanatları alanında yer alan nakış, dikiş ve örgü çeşitleri arasından yemeni üretim süreci ile bütünleşebilecek el sanatlarına karar veren kişi olmuştur.

5.1.4. Örneklem

“Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” keşif çalışması, yemeni zanaatkârı ile geleneksel el sanatçısı arasında karşılıklı görüşme ve üretim sürecine dayalı olarak kurgulanmıştır. Araştırmacı, iki üretim birimi 2019 yılı Mart ve Nisan ayları arasında toplam altı görüşme gerçekleştirerek bu çalışmayı tamamlamıştır.

5.1.5. “Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” keşif çalışması görüşme takvimi ve üretim süreci

Çizelge 5.1’de “Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” keşif çalışması görüşme takvimi ve sürecine ait iki atölye arasında aracılık yapan araştırmacının geleneksel el sanatçısı ile yemeni zanaatkârı arasında üretim sürecinde yaptığı görüşmeye ve sürece dair bilgiler yer almaktadır.

Çizelge 5.1. “Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” görüşme takvimi ve süreç içeriği

Tarih	Görüşme Süresi	Geleneksel El Sanatçısı	Yemeni Zanaatkârı
6 Mart 2019	2 saat 15 dakika	• Çalışma kapsamı aktarıldı. • Çalışma içeriğine ilişkin sorular ve görüşler alındı. • Geleneksel el sanatçısı ile görüşme yapıldı. • Bir sonraki görüşme ve yemeni zanaatkârıyla iletişimin kurulması için program yapıldı. • Geleneksel el sanatçısının yeni, denenmemiş ürün üretmede istekli olması nedeniyle samimi sıcak bir süreç geçirildi.	
08Mart 2019	1 saat 20 dakika		• Çalışma kapsamı aktarıldı. • Çalışma içeriğine ilişkin sorular ve görüşler alındı. • Zanaatkarın çalışma sürecine dahil olması için ikna etme süresi daha kısa oldu • İlk çalışma için işlenmesi istenen sim sırma nakışı için 2 tane aynı 1 tane farklı biçimde kesilmiş saya parçaları alındı. • Bir sonraki aşama olan nakış işlemeli saya parçasının dikim süreci ve diğer detayları

Çizelge 5.1. (devam) "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" görüşme takvimi ve süreç içeriği

Tarih	Görüşme Süresi	Geleneksel El Sanatçısı	Yemeni Zanaatkârı
21 Mart 2019	1 saat 30 dakika	• Kesilmiş saya parçaları üzerinde sim sırma nakış motif denemesi yapıldı. • Motifler saya biçimine ve yemeni ürünü ile bütünleşmesine dikkat edilerek seçildi. • Saya parçalarının üzerine işlenmesi istenen sim sırma nakış motiflerinin tahmini işlenme süresi hakkında görüş alındı. • İş bitimi durumunda parçaların yemeni zanaatkârına ulaştırılması için bilgi alındı. • Yemeni ustasının sim sırma nakış işlemeli saya parçasını yemeniye dönüştürmesi sonucunda elde edilen yemini ürünlerine göre yorumlanarak diğer nakış türleri ile çalışmanın yapılıp yapılmamasına karar verildi.	
25 Mart 2019	1 saat 35 dakika	• Geleneksel el sanatçısı ile yemeni zanaatkârının diktiği sim sıma nakışlı yemenilerin yapılabilirliğine karar verildi. • Sim sırma nakış işlemeli yemenilerin üretiminde nakış rengine uyumlu olmayan deri bağcık kullanıldı. Çünkü yemenin zanaatkârının elinde hazır bulunan malzemelerle üretim yapıp bu ürüne uygun malzeme kullanmadığı görüldü. • Üretim sürecine tanıklık edenlerin de beğenilerini alması çalışmanın diğer nakış türleri ile yemeni üretimi yapılması için istek oluşturdu. • Yapılması planlanan hesap işi ile Türk işi nakışlı yemeni üretiminin nasıl gerçekleştirileceğine dair fikirler üretildi.	

Çizelge 5.1. (devam) “Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” görüşme takvimi ve süreç içeriği

Tarih	Görüşme Süresi	Geleneksel El Sanatçısı	Yemeni Zanaatkârı
25 Mart 2019 (devam)	1 saat 35 dakika	• Hesap işi ve Türk işi nakışının kumaş yüzeyine işlenmesine ve yemeni zanaatkârı tarafından kumaş yüzeyin astarlanarak kullanılmasına karar verildi. • Yeni nakışlar için motif seçimleri hakkında konuşuldu • Motiflerin işlenmesinde kullanılacak iplik renkleri ve bu renklerle deri renkleri için seçenek oluşturuldu. • Hesap işi ve Türk işi nakışlarının yemeni ile bütünleştirilmesinde yemeni formları üzerine düşünceler paylaşıldı. • Hesap işi nakışlı kumaşın saya astarının üzerine yapıştırılarak dikilmesine karar verildi. Türk işi nakışlı kumaşın ise yemeni sayasına aplike tekniği ile yerleştirilerek dikilmesine karar verildi. • Hesap işi ve Türk işi nakışlarının kumaş yüzeylerine işlenme süresi hakkında bilgi alındı ve nakış işlemeli parçaların yemeni zanaatkarına ulaştırılması hakkında düşünceler paylaşıldı.	
8 Nisan 2019	45 dakika		• Dikim işlemi tamamlanmış nakışlı yemenilerin ince detaylarının yapıldığı zaman dilimi izlendi. • Türk işi nakışlı yemeniye nakış içerisindeki iplik renkleri ile uyumlu deri bağcık kullanılmasına dikkat edildi. • Hesap işi nakışlı yemeni için ense kısmındaki motif rengi ile uyumlu deri kullanıldı

Çizelge 5.1. (devam) “Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” görüşme takvimi ve süreç içeriği

Tarih	Görüşme Süresi	Geleneksel El Sanatçısı	Yemeni Zanaatkârı
8 Nisan 2019 (devamı)	45 dakika		• Üretim esnasında nakışlı yemenilerin beğeni alması yemeni zanaatkarının hesap işi ve Türk işi nakışlı yemenilerin üretiminde daha dikkatli olduğu gözlemlendi. • Yemeni üretimine dair zanaatkâr ile yapılandırılmamış görüşme gerçekleştirildi.
29 Nisan 2019	2 saat 15 dakika	• Çalışma sürecinin bu kısmına kadar üretilen ürünler bir araya getirilerek çalışmanın verimliliği üzerine konuşuldu. • Yemeninin bölgede gerçekleştirilen diğer zanaatlarla de eşleştirilmesinden doğacak ürünler merak duygusu oluşturduğu ifade edildi. • Yeni arayış içerisinde olma hem geleneksel el sanatçısını hem de araştırmacıyı yeni üretimlerin yapılması konusunda olumlu sonuçlar bıraktığı görüldü.	

5.1.6. Bulgular

“Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” keşif çalışmasının üretim sürecinin değerlendirilmesi

Kahramanmaraş yemenilerinin sürdürülebilirliği için bölge genelinde “Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler adlı keşif çalışmasını kapsayan saha araştırmasında, nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden *gözlem, görüşme, not alma* yöntemleri kullanılmıştır. Yeni modelde yemeni üretimine ilişkin betimsel ve gerçekçi bir resim sunmayı amaçlayan saha araştırmasında, çalışmanın ön hazırlık aşamasında bir yıl kadar bölgede yemeni üretimi yapan zanaatkârlarla zaman aralıklarıyla görüşmeler yapılmıştır. “Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler”keşifçalışmasında ise yemenilerin üretimi ise daha sonra izlem sürecinde toplanan veriler, gözlem notları, görüşmeden elde edilen notlar ile iki aylık süre içerisinde koordineli olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen gözlemler ve notlar üretilen yemenilerin değerlendirme sürecine katılmıştır. “Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” adlı keşif çalışması çerçevesinde Kahramanmaraş yemenisinin görsel niteliğini farklılaştırma amaçlı yürütülen çalışmada aşağıdaki değerlendirmelere ulaşılmıştır.

- Geleneksel el sanatçısının genç ve yeniliklere açık yönünün olması sürecin daha olumlu geçmesini sağlamıştır.
- Birlikte çalışma fikri hem geleneksel el sanatçısına hem de yemeni zanaatkârına aktarıldığında geleneksel el sanatçısının farklı gruplarla çalışarak yeni ürün üretme isteğinin daha fazla olduğu görülmüştür.
- Çalışmanın amacı her ne kadar yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için olsa da yemeni zanaatkârının çalışmada sadece üretici olarak yer aldığı gözlemlenmiştir.
- Üretilen ürünler için yemeni zanaatkârı yenilik katmada değil sadece ürünlerin üretim aşamasında oluşan olasılıklar üzerine fikir beyanında bulunmuştur. Bu süreç içinde geleneksel el sanatçısının ön görüleri ve bu çalışmaya aracılık yapan araştırmacı aktif olarak görev almıştır.
- Yemeni zanaatkârının yeni nakış türleri ile uyum sağlayacağını düşündüğü parçaları atölyesinde bulundurduğu malzemelerle tamamladığı görülmüştür. Ancak üretilen ürünlerde çevrede bulunan kişilerin beğenini alması yemeni zanaatkârının üretime daha istekli hale getirmiştir.

- Ancak geleneksel el sanatçısı bu çalışmaya istekli bir şekilde yaklaşmış ve üretilmesi planlanan yemenilerin araştırılmasında ayrı bir özen gösterdiği gözlemlenmiştir.
- Atölye ortamında ayakkabı sanayisinde kullanılan hazır tabanlık malzemeleri de var olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca zanaatkâr bu tabanlıklar da makinede yapıştırma işlemi yaparak yemeni üretimi de gerçekleştirmektedir. Zanaatkâr kullanım alanına göre bu ürünlerin de talep gördüğünü belirtmiştir.

"Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" keşif çalışmasının ürün çıktıları ve analizi

Bu çalışmada, özgün değere sahip yemeniler, "yerel üretimin kısıtlayıcı etkenlerinden çıkarılarak nasıl yeni tasarımlara dönüştürülebilir" sorusu temelinde ele alınmıştır. Bu noktada diğer geleneksel üretimlerin işbirliğine dayalı "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler"adlı keşif çalışması yapılmıştır. Araştırmacının *aracılık yaptığı* ve yemeni zanaatkârı ile diğer geleneksel el sanatları ustasınınişbirliğine dayanan çalışmada zanaatkârın *örtük bilgiyi işleyen üretici* araştırmacının aracı ve geleneksel el sanatçısının *işbirlikçi* olarak yer aldığı süreç sonucunda *üç farklı gelenek ile beş farklı ürün* üretilmiştir. Bu ürünlerden üç tanesi, *sim sırma nakışı ile bir tanesi hesap işi nakışı ile bir tanesi de Türk işi nakışı* ile yemeni üretimi bütünleştirilmiştir. Ayrıca üretilen modellerin hepsinde çiriş otundan yapılan macun yapıştırıcı olarak kullanılmıştır. Kıyı kenar ince dikişinde dikiş makinesi kullanılmıştır.

Bölüm 3.3. Kahramanmaraş Yemenisinin Tasarım Aracılığıyla Sürdürülebilirliği başlığı altında belirtilen özellikler göz önüne alınarak gerçekleştirilen çalışmada *organik tabaklanmış derilerin* üzerine sim sırma nakış işlemesi yapılmıştır. Yemeninin el üretimine sadık kalınarak *sim sırma nakışı ile iki farklı saya kesim biçimine* göre saya üzerine geleneksel el sanatçısı tarafından *üç ayrı nakış motifi* uygulanmıştır. *Elde dikim tekniği* kullanılarak yemeni formunda bulunan *kalkık burun detayı uygulanmayıp* farklı kesim modelleri ile değerlendirilmiştir (Resim 5.2).

Resim 5.2. “Geleneğin İşbirliğinde; Nakışlı Yemeniler” keşif çalışmasında sim sırma nakışlı işlemeli yemeni modelleri

Yemeni sayası üzerine *yapıştırma yapılarak bütünleştirilen hesap işi nakışlı yemeni işlemesinde kullanılan iplik renklerine* uygun arka ense saya deri rengi ile bütünleştirilmiştir. Organik deri üzerine hesap işi nakışlı kumaş deri saya astarın üzerine yapıştırılarak *saya yüzeyinde kullanılan malzeme farklılaştırılmıştır*. Elde dikim tekniği korunarak kalkık burun detayı uygulanmamıştır (Resim 5.3).

Resim 5.3.“Geleneğin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” keşif çalışmasında hesap işi nakışlı işlemeli yemeni modeli

Türk işi nakışlı motifin yemeni sayası üzerine *aplike tekniği* kullanılarak yemeni modelinde *organik deri kullanılarak elde dikim tekniği* kullanılmıştır. Yemeni formunda yer alan kalkık burun detayı kullanılmayıp bağcık detayı ile model kurgulanmıştır.(Resim 5.4).

Resim 5. 4. “Geleneğin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” keşif çalışmasında Türk işi nakışlı işlemeli yemeni modeli

“Gelenekelerin işbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” adlı keşif çalışması sürecinde Kahramanmaraş yemenisinin görsel niteliğine yenilik katacak farklı geleneklerle yaptığı işbirliği üzerinden yeni fikirler araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. “Geleneğin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” keşif çalışması kapsamında üretimi gerçekleştirilen Sim sırma nakışlı üç yemeni, Türk işi nakışlı yemeni ve hesap işi nakışlı yemeni TPE tarafından tasarım belgesi ile tescillenmiştir. Bu belge EK-4’de verilmiştir. Saraciye geleneği ile ilgili yapılabilecek uygulama bilgileri 3. 1.3’te sunulmuştur. Bu geleneklerden bir tanesi de saraciye ile bütünleştirilmesi fikridir. Saraciye alanında kullanılan oyma, yakma ve baskı (sıcak ve soğuk) tekniklerinin yemeni üretimi ile birleştirilmesi fikir düzeyinde kalmıştır.

Bu aşamada araştırmacı tarafından ön görülen diğer bir fikir ise tekstil alanında sunulan gelişmelerin yemeni zanaatında uygulanabilir olmasını sağlamaktır. Ekolojik üretim sürecinde, hammaddelerin çevreye duyarlı olması, temiz üretim yöntemlerinin tercih edilmesi ve boyama yöntemlerinin de buna bağlı olarak çevre dostu olması önem taşımaktadır. Bu sebeple tekstil materyallerinin süslemesinde ekolojik yollar araştırılmıştır. “Ecoprint” olarak adlandırılan ve ekolojik baskı tekniği de bu yollardan bir tanesidir. Örneğin ekolojik baskı olarak gerçekleştirilen ecoprint tekniğinin yemeni zanaatının özgün üretim sürecine uygulanabilmesi durumunda yemeni zanaatının üretim süreci ile uyumlu olmasının yanı sıra görsel olarak yenilik kazandıracak özellik olmasında dolayı tercih edileceği öngörülmüştür. Resim 5.5’te pamuklu kumaş yüzeyine ekolojik baskı tekniği

uygulanarak gül yapraklarından desenlendirme işlemi gerçekleştirilmiş giysi örneği sunulmuştur.

Ekolojik baskı tekniğinde doğadan elde edilen çiçek ve ağaç yapraklarından faydalanılmaktadır. Baskıyla renklendirme kullanılan doğal boyar maddeler eski zamanlarda olduğu gibi bazı bitki, hayvan, liken ve mantarlardan elde edilmektedir. Bitkilerden doğal boya elde edilmesinde çiçekler, meyveler, dallar ve kökler gibi birçok bitki parçası kullanılmaktadır. Doğal boyarmaddelerin alerjik madde içermemesi, az toksik olması ve çevre dostu olmasından dolayı günümüzde kullanımını giderek arttırmaktadır. Bu sebeple, doğal boyalarla tekstil yüzey renklendirmeleri ve baskıları yapılabilmektedir (Can ve Oyman, 2017).

(a) (b)

Resim 5.5. Ekolojik baskı (ecoprint) tekniği ile pamuklu kumaş yüzeyine gül yaprak desenli giysi örneği (a) (Can ve Oyman, 2017) ve çeşitli çiçeklerin ekolojik baskı teniği ile kumaş yüzeyine uygulanmış hali (b) (Bahar Bozacı, 2022)

5.2. "Modern Yemeni" Keşif Çalışması

Yemeni zanaatı, tasarım sürecinin üretim süreciyle iç içe olduğu, el emeği yoğun bir yapıya sahiptir. "Ürün çeşitliliği" ve "özgün tasarım" yaklaşımlarının değer zincirinin yaratıldığı doğal ortamında izlenmesi, bulguların değerlendirilmesi açısından önemlidir. Kahramanmaraş yemeniciliğinin geçmişten gelen devamlılığının ardındaki işleyiş dinamiklerini yakından izleyebilmek üzere kurgulanan çalışmanın ikinci keşif çalışması, yemeni üretimi yapılabilen ayakkabı atölyesine gidilerek, üretimin doğal ortamda izlenmesi ve gözlemlenmesine dayanmaktadır. Çalışma, yerel ölçeğinde üretimi izlemek

ve sonrasında araştırmacının tasarladığı yemeninin üretim süreci üzerine kurgulanmıştır. "Modern Yemeni" adlı keşif çalışmasında, araştırmacının, Kahramanmaraş Onikişubat İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan izin belgesi (EK-5) ile 21 Ekim-08 Aralık 2019 tarihleri arasında Olgunlaşma Enstitüsü Ayakkabı ve Saraciye Atölyesi'nde görev yapan iki ayakkabı ustasıyla birlikteliğinde gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışma, araştırmacının yapmayı planladığı katılımcı tasarım çalıştayına veri oluşturması için gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede planlanan takvim doğrultusunda işleyiş şu şekilde gerçekleşmiştir; ilk tanışmada araştırmacı kendini tanıtmış, çalışmanın amacını, hedefini ve kapsamını aktarmış, geçmişte neler yaptıklarından kısaca bahsetmiştir. Katılımcının, çalışma ortamının ve verdiği bilgilerin çalışmada ne biçimde yer alacağını, zanaatkâr katılımının önemi ve değeri, görüşmede katılımcıya aktarılmıştır. Çerçevesi tanımlı konulardaki görüşlerini almak üzere yazılı notlar alınmıştır. Üretim sürecini görselleştirmek adına da fotoğraflar çekilmiş ve video kaydı alınmıştır.

Çalışma takvimi 21 Ekim-08Aralık 2019 tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırmacı haftada bir gün Olgunlaşma Enstitüsü'nde çalışma izni almıştır. Yemeni üretim sürecinin planlanandan uzun sürmesi nedeniyle araştırmacı müsait olduğu günler dâhilinde Enstitü'de çalışmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında yemeni zanaatkârları "*bir yemeni üretimi nasıl gerçekleştirilir*" sorusuna cevaben araştırmacının birlikteliğinde sade bir yemeni üretimi gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın ikinci aşamasında ise araştırmacının tanımladığı "*çoklu kullanıma imkân sağlayan kişiselleştirilebilir yemeni tasarımı*" problem çerçevesinde yeni yemeninin üretimini "işlevsellik" kavramı altında yemeni zanaatkârı ile birlikte gerçekleştirilmiştir.

5.2.1. Araştırma ortamı "Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü (KOE)"

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi bir okul olan Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü geleneksel kültür ve el sanatlarının geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla araştırma, geliştirme, arşivleme, değerlendirme ve üretim çalışmaları yapan farklı eğitim programlarını tüm halka sunan kurumdur. Kurum 2017 yılında Kahramanmaraş'ta faaliyete başlamıştır. Faaliyet gösterdiği alanlardan biri de Ayakkabı ve Saraciye Atölyesi'dir.

Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü, ilde Dedeoğlu Konağı olarak bilinen tarihi yapı içerisinde faaliyet göstermektedir. Bina, 3 katlı olup özgün hali restore edilerek günümüze kadar gelmiştir. Konağın içinde bulunan odalar atölyelere dönüştürülmüştür. Eski Maraş evlerinden kurumlaştırılarak kullanılan konaklardan bir tanesidir (Resim 5.6).

(a) (b)

Resim 5.6. Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü; Dış cepheden görüntü (a), iç avludan görüntü (b)

KOE Ayakkabı ve Saraciye Atölyesi

Ayakkabı ve Saraciye Atölyesi'nde Osman S. ve Ökkeş A. olmak üzere iki ayakkabı ustası çalışmaktadır. Ustalar sadece ayakkabı yapımı değil aynı zamanda çanta, kemer gibi deri ürünlerinin yapımını da gerçekleştirmektedir (Resim 5.7). Ustalar kurum adına çalıştıkları için yaptıkları ürünlerde ticari kaygı gütmeden işin sanat yönünü öne çıkarmaya çalıştıklarını belirtmektedirler. Ustalar hakkında kısaca bilgilere yer verilmiştir.

Resim 5.7. Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü Ayakkabı ve Saraciye Atölyesi ve zanaatkârları

*Osman S. (65):*Kendisini saya ustası olarak tanımlayan Osman Usta babasından bu mesleği öğrendiği günden itibaren icra etmeye devam etmektedir. Lise mezunu olan Osman Usta, çok sayıda ayakkabı çırağı ve ustası yetiştirmiştir. Usta, şu an beraber çalıştığı Ökkeş Usta'ya da ayakkabıcılık mesleğini öğretmiştir. Belli bir dönem Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı Mesleki Eğitim Merkezi'nde Çıraklık, Kalfalık ve Ustalık Yetiştirme Programı kapsamında çalışmıştır. Mesleki Eğitim Merkezi'nden sonra Olgunlaşma Enstitüsü Müdürü'nün daveti üzerine Enstitü'ye geçmiştir. Usta kendisinin ürettiği modeller dışında, Enstitü müdürünün teşviki ile ayakkabı üretimini minyatürleştirerek ve yemeniyi ebru sanatı ile birleştirerek yeni ayakkabı modelleri üretmiştir. Ayrıca Osman Usta'nın yeni fikirlere açık olması ve çalışma heyecanı araştırmacının çalışma sürecinin daha etkin geçmesini sağlamıştır. (Alan araştırması; KOE, 2019).

Ustalar "*model geliştirmeyi nasıl yapıyorsunuz*" sorusunu "*bu işin aslı hayal etmektir ancak tutku ile yapılır*" şeklinde yanıtlamışlardır. Yurt içindeki festivallere, fuarlara katılım sağlamakla birlikte bulundukları ortamlarda insanların ayak giyimine dikkat ettiklerini ve ilgilerini çeken ayakkabı modellerini çizime döküp ürettiklerini belirtmiştir. Kurum kapsamında ise ayakkabıyı minyatürleştirerek ve ebru sanatı ile birleştirerek üretim yaptıklarını ifade etmişlerdir.(Resim 5.8).

(a) (b) (c)

(d)

Resim 5.8. KOE Ayakkabı ve Saraciye Atölyesi ürünleri; (a) Minyatür ayakkabılar, (b) minyatür ayakkabı kalıpları, (c), ebru sanatı ile çarpıştırılmış yemeni, (d) Osman Usta'nın tasarım yemenisi(Alan araştırması: KOE, 2019)

*Ökkeş A. (45):*Küçük yaşta Osman Usta'nın yanında çırak olarak yemeniciliğe başlamıştır. Lise mezunu olan Ökkeş Usta, mesleği öğrenip geliştirdikten sonra kendi firmasını açmıştır. Günde 800 çift ayakkabı üretim kapasitesine sahip firma, yaşanan kriz sonrasında iflas etmiştir. Ökkeş Usta tekrar küçük ölçekte üretime devam etmiştir. Osman Usta'nın Olgunlaşma Enstitüsü'nde yardımcı elemana ihtiyaç duyması nedeniyle Osman Usta'nın isteği ve idarenin onayı ile Enstitü'de çalışmaya başlamıştır.

Ökkeş Usta'nın sahip olduğu el yetisinin yanı sıra günlük işleri planladığı ve üretim ortamını koordine ettiği gözlemlenmiştir. Usta, araştırmacının yaptığı çalışma sürecinde daha çok kurum işleri ile ilgilenmiş, Osman Usta'nın çalışma sürecine dâhil ettiği aşamalarda araştırmacının çalışmasına katılmıştır.

5.2.2. Araştırmanın amacı

"Modern Yemeni" adlı keşif çalışmanın birincil amacı;

- Zanaat üretiminin gerçekleştirildiği atölyede üretim sürecine ait yemeninin kullanım niteliğine ait işlevsel değerine dair tasarıma dayalı müdahale hususlarının belirlenebilmesi ve malzeme kullanımına dair bilgilerin edinilmesi,
- İkincil olarak nitelendirilen amaç ise;

  Yemeni üretim sürecinde farklı katılımcıların üretime dâhil olması halinde ileriki çalışmaya dair bir yol haritasının oluşturulabilmesidir. Bu sebeple, çalışma süreci içerisinde aşağıdaki maddeler gözlemlenerek üretim gerçekleştirilmiştir.
- Fiziksel ortam,
- Üretim ortamı,
- Çalışma ortamı,
- Tasarım kaynakları; tasarım etkinlikleri takibi, kitap-dergi-yayın, fuar, gezi vb.
- Üretim ekibinin eğitim durumu,
- Üretim ekibinin yemenicilik mesleği ile geçmişten gelen bağları,
- Üretim ekibinin tasarım konusundaki bilgisi ve görgüsü,
- Tasarım yönetimine yaklaşımı.

5.2.3. Araştırmacının rolü

Gerçekleştirilmesi planlanan katılımcı tasarım çalıştayı için "Modern Yemeni" keşif çalışmasında araştırmacı "aracı" rolünü üstlenmiştir. Ayrıca keşif çalışması süreci boyunca katılımcı-gözlemci rolü ile katılımcı-işbirlikçi yapı oluşturmada bilgi ve deneyim edinmiştir. Gözlem araştırmasında, araştırmacı zanaatkârla birlikte birebir üretim yapma deneyimine sahiptir. Araştırmacı bilgiyi oluşturduğu anda kayıta alabilir ve gözlem esnasında çalışma dışında durumlar gözlemlenebilir (Creswell, 2017).

"Modern Yemeni" adlı keşif çalışmasında sürecinde belirlenen katılımcı gözlem ve eylem araştırmasının hedefleri; 1) Kahramanmaraş yemeni zanaatı üretim sürecine dair bilginin edinilmesi, 2) yemeni üretim sürecinde farklı kavram gelişimleri ile üretimin gerçekleştirilmesidir.

Kahramanmaraş yemenisi kendisine ait örtük bilgisi içerisinde geleneksel formuna sadık kalınarak günümüze kadar üretildiği bilinmektedir. "Modern Yemeni" keşif çalışması ile bilinen form ve görsel nitelikten uzaklaşılarak özgün bir çalışmanın yapılabilmesi amaçlanmıştır. Tasarımcının değişikliği başlatan bir hayal gücü çıkartması yapmayı deneyen, bir fikir üreten yenilikçi ve akım geliştiren kişidir (Mozota, 2006:17-18). Tasarımcılar veya katılımcılar, iki deneyim ile gizli yaratıcılıklarını kulanmada ortaya çıkarabilirler; fikir ve ifade (Sanders, 2001). Geçmiş becerilerini sürdüren zanaatkarın mevcut yemeni ve köşkerlik ürünlerinin görsel ve işlevsel niteliklerini yenilemeleri amacıyla araştırmacı "*dört farklı kullanım imkanı sunan kişiselleştirilebilir yemeni tasarımı*" ile yeni bir teknik deneme çalışmasını zanaatkarla birlikte gerçekleştirmiştir.

Tasarımcı araştırmacının KOE'de gerçekleştirdiği çalışma süresi dışında lazer yakma makinesi ile görsel oluşturduğu yemeni çalışması enstitüde çalışan yemeni zanaatkârı için yeni bir fikir olduğu ifade edilmiştir. Bu süreçte araştırmacı zanaatkârlar hem çalışma sürecinde hem de ayrı zamanda fikir veren rolünü de üstlenmiştir. Bu ürün modeli zanaatkâr tarafından ileri bir tarihte farklı saya rengi ile yeniden üretilmiştir (Bkz: 5.2.6. Ürün çıktıları ve analizi).KOE'de gerçekleştirilen birlikte tasarım sürecinde tasarımcı-araştırmacının; yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için ürün geliştirme; üretimin günümüz ihtiyaçları doğrultusunda uyarlanması ve bunun sonucunda üretim süreçlerin belirlenmesi; kalıp tasarımının oluşturulması; üretilmesi ve farklı katılımcılar ile iletişimin kurulabilmesi gibi pek çok alana yönelik yaklaşımları ile görevler üstlenebilirler.

5.2.4. Örneklem

"Modern Yemeni" keşif çalışmasında Olgunlaşma Enstitüsü, Ayakkabı ve Saraciye Atölyesi, ayakkabı ustaları ile birlikte gerçekleştirilen keşif çalışması kurgulanmıştır. Araştırmacı bu keşif çalışmasında yemeni zanaatkârları-ayakkabı ustaları ile birlikte "*çoklu kullanıma imkân veren kişileştirilebilir yemeni tasarımı*" çalışmasını 21 Ekim-08Aralık 2019 tarihleri arasında tamamlamıştır.

5.2.5. "Modern Yemeni" keşif çalışması görüşme takvimi ve üretim süreci

Yemeni ustası ve araştırmacı işbirliğine dayanan tasarımı ele almak üzere kurgulanan çalışmanın ilk kısmında bir yemeni üretim aşamaları gerçekleştirilmiştir. Birlikte tasarım çalışmasına başlamadan önce çalışma içerisinde kullanılacak alet edevat tanıtılmıştır. Yapım aşamasında gerçekleştirilen aşamalar aşağıda sıralanmıştır. Araştırmacının "*bir yemeni üretim süreci nasıl gerçekleştirilir*" sorusuna cevaben ilk çalışmagerçekleştirilmiştir. İkinci çalışmaise araştırmacının yemeninin işlevsel değerini sorgulamaya dair "*çoklu kullanıma imkân veren kişiselleştirilebilir yemeni*" tasarım problemini çözümleye dair birlikte yemeni tasarımı gerçekleştirilmiştir. Her iki aşamadaki çalışma için sürece dair fotoğraflar çekilip video kaydı alınarak belgelemiştir.

Birinci çalışma

İlk çalışma ustalarla birlikte gerçekleştirilen süreç içerisinde aşamaları ile anlatılmıştır.
Kalıp çıkarma: Yapışkanlı bant yardımı ile hazır ayakkabı kalıbının yarı yüzey üzerine Resim 5. 9'da görüldüğü gibi yapıştırılır. Daha sonra kurşun kalem yardımı ile kesim yerleri çizilir. Kesici alet ile yapışkanlı bant bütün olarak bir karton yüzeye pürüzsüz bir şekilde yapıştırılır. Bantlı kartondan saya ve gamba olarak isimlendirilen yemeninin kısımları çıkartılır (Resim 5.10). Bu işleme ıstampa çıkarma denir.

Istampa çıkarma işlemi için kullanılacak malzemeler: Ayakkabı kalıbı, ıstampa bantı (kağıt bant), mezura (ayakkabıcılıkta kullanılan punt ölçülü), karbon kağıdı, kurşun kalem, silgi, cetvel, eğe, masat, kesim bıçağı, karton, kağıt (A4).

(a) (b)

Resim 5.9. Yemeni kalıbının çıkarılması; profil çıkarma: kalıba bantın yapıştırılması (a), kurşun kalemle çizilmesi (b)

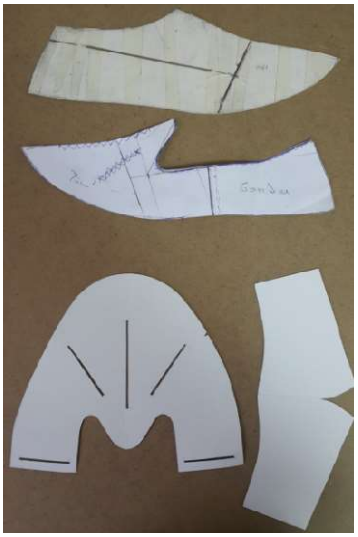

Resim 5.10. Istampa çıkarma işlemi

Kesim işlemi: Istampası çıkarılan yemeni kalıbı önceden belirlenmiş saya için kullanılan deri parçası üzerine konularak kesimi yapılır. Aynı şekilde astar için kullanılan deri parçasına da konularak kesimi yapılır. Böylelikle, yemeniyi oluşturan parçaların kesimi tamamlanır (Resim 5.11).

Resim 5.11. Istampadan yemeni saya ve gamba parçalarının yüz ve astar derilerinden kesim işlemi

Dikim işlemi: Kesimi yapılan parçalardan saya yüzeyine isteğe göre görsel amaçlı el dikişi yapılır. Daha sonra parçalar birbirine dikiş makinesinde dikilerek bütünleştirilir. Kıyı olarak isimlendirilen siyah deri paçası dikim aşamasında rahat dönmesi için hafif nemlendirilir ve sonra dikim işlemi yapılır (Resim 5.12).

Resim 5.12. El dikişi yapılan saya ve gambanın dikiş makinesinde birleştirme işlemi

Montaj işlemi: Dikimi gerçekleştirilen saya ve gamba ayakkabı kalıbına geçirilir. Montaj işleminin kolay olması için deri hafif nemlendirilir. Ayakkabı kalıbının altına destek sağlayan tabanlık üzerinden küçük çivilerle monte edilir. Derinin ayak şeklini alması için bir gün kadar kalıpta bekletilir (Resim 5.13).

(a) (b) (c)

Resim 5.13. Yemeninin montaj işlemi; yemeni montaj işlemi (a), tabanlığa yerleştirilen malzeme (b), tabanlık malzemesi ile sayanın montajı (c)

Ham kösele olarak kullanılan tabanlığın kesimi yapılır ve ayakkabı kalıbında bekletilen yemeniye yapıştırılır. Tabanlığın ve sayanın birbirine düzgün bir şekilde birleşmesi için yapıştırma makinesi kullanılır. Yapışkanın kuruması ve yemeninin kalıbının şeklini alması sonrası kerpeten ve ayakkabı çekeceği yardımı ile yemeni kalıptan çıkarılır.

İkinci çalışma

Birinci çalışmadan öğrenilen kalıp ve ıstampa çıkarma işlemi araştırmacıya bırakılarak yeni yemeni modeli tasarlanmıştır. Araştırmacı, "*çoklu kullanım imkânı sunmayı amaçlayan kişiselleştirilebilir yemeni tasarımı*" için model çizimi yapmıştır. Çizim sonrası üretime uygunluğu usta ile görüşülerek modelin yapılabilirliğine karar verilmiştir. Istampa işlemi sonrası yemeninin üretiminde kullanılacak birleşme detayları incelenerek sonrasında deri rengine birlikte karar verilmiştir.

Yeni yemeni modelinde saya ve gambanın her ikisi de iki parça şeklinde birbirine fermuar ile bağlanan yüzeyler olarak tasarlanmıştır. Fermuarla birleştirilmiş parçalar çıkarıldığında da farklı bir formda kullanım imkânı sunan yeni yemeni modelinde kişiye özel biçimlendirme olanağı verilmiştir (Resim 5.14).

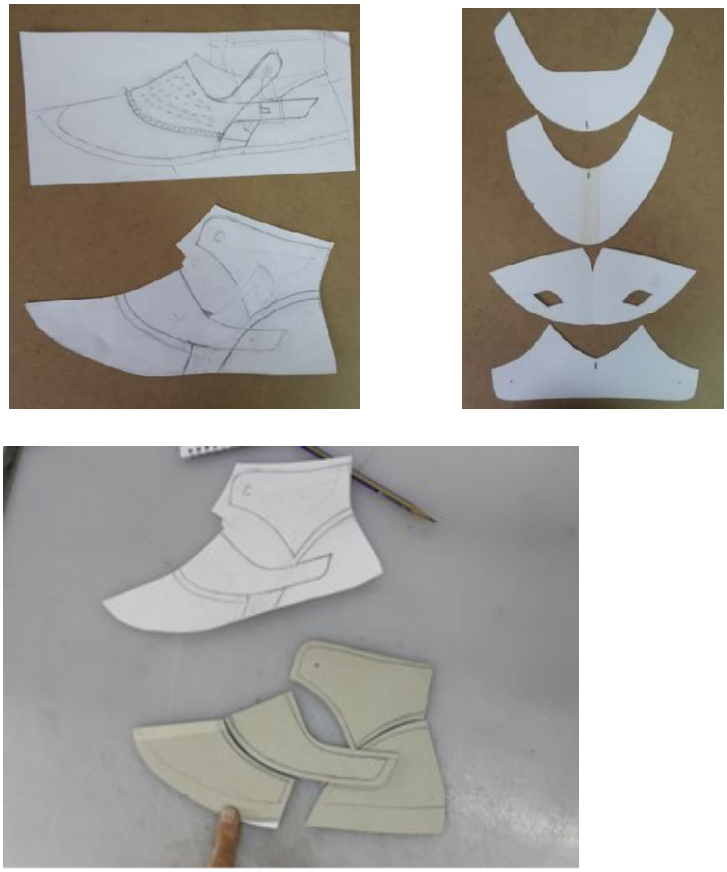

Resim 5.14. Yeni yemeni modelin ıstampasının çıkarılması

Yeni yemeni modelinin detayların incelemesinin yapıldığı sırada eş zamanlı olarak tabanlıkta kullanılacak hakiki kösele hazırlanmıştır. İlk çalışmada kullanılan ham köseleye göre yaklaşık dört kat daha fazla dayanım gösterebilen, dana derisinin en kalın bölgesinden elde edilen kösele, başka yerde uygulaması olmayan ve sadece Osman Usta'nın daha önceki süreçlerde deneyimlediği işlemlere tabi tutulur. Bu işlemler sırası ile Resim 5.15'te görüldüğü gibi kesim işlemi yapılan hakiki köselenin suda ıslatılması ve 3-4 saat kadar su dolu kap içerisine bırakılmasıdır. Daha sonra bu kösele, bir tekstil yüzeyi içerisine sarılıp, poşet içerisinde hava almayacak şekilde bir gün kadar bekletilir. Bu işlem tavlama olarak da adlandırılır. Tavlama işlemi sonrası kösele tabanlığa yerleştirilir ve tabanlığın şeklini alması için çivilenir, yanlardan çekiçle vurularak şekil verilme işlemi başlatılır. Tabanlığın alt yüzeyinin üzerinden metal silindir çubuk geçirilerek, yüzeyin tabanı kavraması sağlanır. Bu işlem yeteri kadar yapıldıktan sonra tekrar bir gün kadar kalıpta bekletilir ve kurutulur. Kösele, kuruma işlemi sonrası freze işlemine hazırlık olması için bir bıçak yardımı ile ince ince yaprak şeklinde kesilir. Sonra hafif bir zımparalama yapılır. Kalıptan çıkarılan tabanlık frezeye (tesfiye işlemi) gönderilir. Freze işlemi sonrasında hakiki köseleden

yapılan tabanlığa, kitre olarak isimlendirilen doğal cila olarak tanımlanan madde sürülür (Resim 5.16).

(a) (b) (c) (d)

Resim 5.15. Hakiki kösele tabanlığın hazırlanışı; (a) tabanlığın kesimi, (b) tabanlığın ıslatılması, (c) tabanlığın kalıba yerleştirilmesi, (d) tabanlığa kalıpta şekil verilmesi

Resim 5.16. Hakiki köselenin tabanlık olarak hazırlanmış hali (37 numara)

Çalışmada eş zamanlı olarak yürütülen saya dikim işleminde yemeninin özgünlüğüne uyması için birleşme detayı olarak metal dişli fermuar kullanılmıştır (Resim 5.17). Ancak sayanın kalıba çekilmesi sonrasında kalıbın yüzeyine tam oturma yapmaması sebebiyle metal dişli fermuar sökülerek daha yumuşak olan ve kalıbın yüzeyinin kaplamasına ve fermuarın açılıp kapanmasına imkân veren plastik dişli fermuar dikilmiştir (Resim 5.18).

(a) (b)

Resim 5.17. Sayaya metal dişin dikim işlemi (a) ve kalıba montaj (b)

Resim 5.18. Yeni yemeni modeline plastik dişli fermuarın dikilmesi

5.2.6. Bulgular

<u>“Modern Yemeni” keşif çalışmasının üretim sürecinin değerlendirilmesi</u>

Kahramanmaraş yemenilerinin sürdürülebilirliği için Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü Ayakkabı ve Saraciye Atölyesi'nde yemeni zanaatkârı-ayakkabı ustası ile araştırmacı arasında işbirliğine dayanan “Modern Yemeni” adlı araştırmayı kapsayan keşif çalışmasında nitel veri toplama veri toplama ve gözlem teknikleri kullanılarak iki adet üretim gerçekleştirilmiştir. Yeni modelde yemeni üretimine ilişkin betimsel ve gerçekçi bir resim sunmayı amaçlayan saha araştırmasında, çalışmanın ön hazırlık aşamasında bir yıl kadar bölgede yemeni üretimi yapan ustalarla ara ara görüşmeler yapılmıştır. “Modern Yemeni” adlı keşif çalışmasında ise yemenilerin üretimi ise daha sonra izlem sürecinde toplanan veriler, gözlem notları, görüşmeden elde edilen notlar ile iki aylık süre içerisinde koordineli olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen gözlemler ve notlar ve

süreç boyunca çekilen fotoğraflar üretilen yemenilerin değerlendirme sürecine katılmıştır. "Modern Yemeni" adlı keşif çalışma çerçevesinde yürütülen çalışmada aşağıdaki değerlendirmelere ulaşılmıştır.

- Ustaların günümüzde ayakkabı üreten kişiler olmasından dolayı yemeninin özgün formu değiştirilmeden makinede üretimi gerçekleştirilmiştir. Üretim aşamalarında alet-edevatın yanı sıra ayakkabı yapımında kullanılan makineler de kullanılmıştır.
- Bir yemeni ya da ayakkabı yapımı dört aşamadan oluşmaktadır. Yemeni üretim aşamaları her biri kendi alanında ustalık isteyen üretim örgüsü, bu özellikli ortamın standartlaşamayacağının en büyük göstergesi olmuştur. Üretimde doğal malzeme olan derinin kullanılması bu işin yapımında işçiliğin önemini ortaya çıkarırken bu zanaatın geleceği için kalifiye eleman ihtiyacının her zaman olacağına işaret etmektedir.
- İkinci çalışma sürecinde, *zanaatkâr ve tasarımcı işbirliğine* dayanan çalışmada yemeni zanaatının farklı disiplinlerin katılımı ile gerçekleştirilecek çalıştay programına uygun olduğu görülmüştür. Ancak üretim esnasında kurumda var olan malzemelerin kullanılması yeni yemeninin üretimini kısıtlamıştır.
- Bu durumun yanı sıra İl'de ayakkabı üretimine destek olacak ayakkabı yan sanayi ürünlerinin de yetersizliği görülmüştür. Usta, yemeni üretiminin ana malzemesi olan derinin ilde var olan zanaatkârlar tarafından iyi bilinmediğinden ve en ucuz deriden üretim yapılarak bu mesleğin değersizleştirildiğinden bahsetmiştir (Alan araştırması; KOE, 2019).
- Yemeni zanaatkârların uygun devlet desteği alamaması, zanaatkârları üretimlerinde daha ucuza mal olacak yöntemlere yönlendirmiştir. Gerek suni malzemenin kullanılması gerekse el işçiliğinden kaçınılması ile elde edilen ürünlerde özgün yemenilerde var olan duyguyu bulundurmamaktadır. Özellikle ürün modellerinde kısır döngü içerisinde kalan yemeni zanaatı günümüzde yeterli ilgiyi görememektedir. Ayrıca yetersiz tanıtım ve pazarlama nedeniyle de bu mesleğin olması gereken konuma ulaşamadığı kanısına varılmıştır.

<u>"Modern Yemeni" keşif çalışmasının ürün çıktıları ve analizi</u>

Bu çalışmada, özgün değere sahip yemenilerin "*kullanım dâhilinde işlevsel değeri göz önüne alınarak nasıl yeni tasarımlara dönüştürülebilir*" sorusu temelinde ele alınmıştır. Bu noktada "*çoklu kullanıma imkân sunan kişiselleştirilebilir geleneksel ayak giyim ürünü*"

tasarımı için “Modern Yemeni” adlı keşif çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı, usta ile işbirliği yaparak çalışmada aracı rolünü üstlendiği çalışmada iki farklı ürün üretilmiştir. Bu ürünlerden ilki araştırmacının yemeni üretim sürecini öğrenme amacıyla gerçekleştirilen ve zanaatkârın üretici sıfatının yanı sıra eğitmen kimliğini aldığı yemeni üretimidir.

Bölüm 3.3. Kahramanmaraş Yemenisinin Tasarım Aracılığıyla Sürdürülebilirliği başlığı altında belirtilen özellikler göz önüne alınarak gerçekleştirilen çalışmada *kimyasal tabaklama sürecinden geçmiş vaketa derilerin* üzerine elde çapraz dikiş görselleştirmesi yapılmıştır. Ham kösele tabanlık ile elde dikilmeden yapıştırıcı (kimyasal) ile birleştirilerek makine belirli sürede kalıpta bekletilmiştir. Yemeni formunda bulunan *kalkık burun detayı uygulanmamıştır* (Resim 5.19).

Bu çalışmada elde üretim yerine ayakkabı üretiminde kullanılan makineler de üretim yapılmıştır. Yapıştırıcı ile birleştirme sağlanarak zamandan tasarruf sağlanmak istenmiştir. Ancak ilk ürünün saya üzerindeki görsel dikişler elde dikilmiştir. Araştırmacının yemeni üretimini öğrenmek amacıyla usta ile birlikte yaptığı, ilk üretilen yemeninin son hali Resim 5.19’da gösterilmiştir.

Resim 5.19. Araştırmacının katılımı ile gerçekleştirilen yemeni üretimi

KOE'de zanaatkâr ile araştırmacı işbirliğinde gerçekleştirilen ikinci çalışmada, modelini araştırmacının tanılmadığı araştırma problemi çerçevesinde yemeni üretimi yapılmıştır. Araştırmacı ve zanaatkâr işbirliği içerisinde, çoklu parçadan oluşan ve fermuarla birleşerek kullanıcıya çoklu kombin etme imkânı veren yemeni modeli tasarımı ve üretimi gerçekleştirilmiştir. Yeni yemeni modelinde parçaların çıkarılabilir olması nedeniyle dört

farklı kullanım formu sağlamaktadır. Ayrıca zanaatkârın tabanlıkta yeni ürün kullanması malzemeye dayalı yenilik çalışmalarını da destekleyeceği ifade edilebilir.

KOE'de gerçekleştrilen "*çoklu kullanıma imkân sunan kişiselleştirilebilir geleneksel ayak giyim ürünü"* çalışmasında organik deri yerine vaketa deri kullanılıp tabanlıkta ham kösele yerine işlemden geçmiş deri kullanılmıştır. Parçaları birleştirmede ise elde dikim tekniği yerine yapıştırılarak makine aracılığı ile kalıpta bekletilmiştir. Bu çalışmada sadece Kahramanmaraş yemenisinin formunda yer alan kalkık burun detayı verilmiştir (Resim 5.20).

"Modern Yemeni" keşif çalışması kapsamında üretimi gerçekleştirilen Sim sırma nakışlı üç yemeni, Türk işi nakışlı yemeni ve hesap işi nakışlı yemeni TPE tarafından tasarım tescil belgesi ile korumaya alınmıştır. Bu belge EK-5'de verilmiştir.

Resim 5.20. “Modern Yemeni” çoklu kullanım imkânı sunan kişiselleştirilebilir yemeni modeli

Araştırmacı Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü, Ayakkabı Saraciye Atölyesi ustaları ile gerçekleştirdiği işbirlikçi tasarım süreci sonrası saraciye geleneğinde kullanılan yakma tekniğinin teknolojik ürün olarak uygulandığı lazer yakma tekniği ile yeni bir yemeni tasarımı gerçekleştirmiştir. Araştırmacının ayakkabı ustalarına saya üzeri lazer yakma tekniği desenlendirilmiş parçanın dikimi için işbirliği yapılmıştır. Teknolojik gelişmelerin yardımcı alet olarak kullanılarak üretilen yeni yemeninin görseli Resim 5.21'de sunulmuştur.

Resim 5.21. Saraciye alanında kullanılan lazer yakma tekniğinin yemeni görselleştirilmesinde uygulanması ile elde edilen yeni yemeni tasarımı

5.3. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Atölyesi" Çalıştay Süreci İçin Ortaya Çıkarılan Tasarım Hususları

Bu tez çalışmasında ön araştırma aşamasında literatür taramasından ve alan araştırmasından elde edilen veriler ışığında *iki farklı keşif çalışması* gerçekleştirilmiştir. Sürdürülebilirlik endişeleri, bu hususların gruplandırılmasına yardımcı olmaktadır ve bu hususları, bu bölümün sonundaki sürdürülebilirlikle ilgili akış şemalarında konumlandırılmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca değerlendirmeler birden fazla sürdürülebilirlik endişesine yanıt verebilir ve ürün ve üretim sürecini birlikte etkileyebilir.

Bu çalışmalar içerisinde geçirilen süreç ve ortaya konulan ürünler keşif çalışmaları süreçleri ve Kahramanmaraş yemenisinin sürdürülebilirliği için ürün ve üretim bazında geliştirilebilecek tasarım hususları için;

1. "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" keşif çalışması ve süresince,

2. “Modern Yemeni” keşif çalışması ve süresince gerçekleştirilen ürünler üzerinden ele alınmıştır. Ayrıca araştırmacı, zanaatkârlarla gerçekleştirdiği yarı-yapılandırılmış görüşmelerden ve internet araştırmasından elde ettiği bilgileri de sunmuştur.

5.3.1. Analizin kapsamı

“Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” keşif çalışması

“Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” keşif çalışmasında Kahramanmaraş yemenisinin sürdürülebilirliği için tasarım düşüncelerinin geliştirilmesi üzerine 2019 yılı Mart ve Nisan ayları arasında araştırmacı tarafından tamamlanmıştır. Keşif çalışmasının amacı, Kahramanmaraş yemenisinin ürün ve üretim bazında sürdürülebilirliğini görsel niteliği üzerinden sağlayacak tasarım hususları geliştirmektir. Ayrıca ikincil amaç ise geliştirilmesi amaçlanan bu hususlar için sağlanacak yeni işbirlikleri ile nasıl olabileceğini araştırabilmektir. Bu sebeple, geliştirilen tasarım konuları, tasarımcıların ve üreticilerin bu ürün grubunu sürdürülebilir tasarımla ilgili olarak anlaşılabilir ve açıklayıcı bir şekilde yeniden düşünmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Keşif çalışması boyunca, Kahramanmaraş yemenisi özelinde zanaatların sürdürülebilirliği için yeniden düşünmenin sürdürülebilir tasarım olasılıklarını ve bunların etrafında şekillenen davranışları keşfetmek ve ortaya çıkan ve projenin sonuçlarının, bu ürün grubuna ilişkin ayrıntılı analizlerinde sürdürülebilirlik sürecine yardımcı olacağı ifade edilebilir. Keşif çalışmasının amacı, Kahramanmaraş yemeni zanaatının zanaatkâr ile geleneksel el sanatçısının araştırmacı-tasarımcı aracılığıyla gerçekleştirdiği işbirlikçi süreçte sürdürülebilir tasarım konuları geliştirmektir.

Alan araştırması kapsamında zanaatkârlarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerde Kahramanmaraş yemenisini görsel niteliği; farklı renklerde kökboyalarıyla boyanması, deri aplike kullanımıyla, birkaç kesim modeline göre kullanım gerektiren biye parçalarla ve yemeni sayası üzeri görsel dikişleriyle sağlandığı bilinmektedir (Arıkan ve Akbulut, 2016) (Resim 5.22). Bu kapsam dışında geleneksel el sanatçısının da yer aldığı işbirlikçi süreçte Kahramanmaraş yemenisinin sahip olduğu bağlam içerisinde nakış işleme teknikleri ile yeni yemeni görselleri oluşturulabileceğidir.

Resim 5.22. Zanaatkârın ürettiği mevcut ürünler (Alan araştırması: Kopar, 2016)

Zanaatkârın bilindik yemeni kesim formlarını üretimde tekrar etmesi ürün çeşitliliğini sınırlandırmaktadır. Oysaki üst giyimle bütünlük sağlayacak yeni kesim kalıplarının üretilmesi yeni kullanıcı kitlesi oluşturmada fayda sağlayacaktır. Örneğin sim sırma nakışlı yemenilerin üç farklı kesimi yapılmış ve dikilmiş yemeniler gösterilebilir. Her bir yemeni farklı bir üst giyimle kombin sağlayarak tercihe sunulabilir.

Üretimde kullanılabilecek farklı bir malzemenin yemeni görselliğini etkileyecek başka bir unsurdur. Üzeri farklı işlemlerden geçmiş kumaş vb. malzemelerin yeni yemeni üretimlerinde kullanılması ürünün çeşitlenmesini sağlayacaktır (hesap işi nakışlı yemeni). Ayrıca yemeni parçaları üzeri uygulanacak aplike metodu da farklı bir çeşitlendirme tekniği olarak sayılabilir (Türk işi nakışlı yemeni). Burada dikkat edilmesi gereken husus parça-bütün ilişkisini sağlayacak elemanların seçilmesidir.

Kahramanmaraş yemenisinin sürdürülebilirlik çalışmasında gerçekleştirilen “Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” keşif çalışmasında geleneksel el sanatçısının üretimini bildiği nakışların yemeni ile bütünleştirme düşüncesinden ayrıca zevk ve beğeni arz edecek kişisel eğilimlerinin de yeni yemeni görselliğinde etkili olduğu gözlemlenmiştir.

“Modern Yemeni” keşif çalışması

“Modern Yemeni” adlı keşif çalışması, Kahramanmaraş yemenisinin ürün ve üretim bazında sürdürülebilirliğini kullanım değeri üzerinden sağlayacak tasarım hususları geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca ikincil amaç ise geliştirilmesi amaçlanan bu hususlar için sağlanacak yeni işbirlikleri ile nasıl olabileceğini araştırabilmektir. Bu sebeple, geliştirilen tasarım konuları, tasarımcıların ve üreticilerin bu ürün grubunu sürdürülebilir tasarımla ilgili olarak anlaşılabilir ve açıklayıcı bir şekilde yeniden düşünmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Geçmişte Türkler, avcı-toplayıcı hayat sürmeleri nedeniyle hayvanlardan elde ettikleri deri malzemelerini ayağı fiziksel ve iklim şartlarına karşı korumada kullandıkları temel malzeme olmuştur. Türklerin deri malzemesini kullanarak geliştirdikleri ayak giyim ürünlerinde işlemede ileri seviyeye ulaşmışlar ve farklı formda kullanıma izin veren ürünler geliştirmişlerdir. Deri malzemesinin yaş haslığının düşük olması nedeniyle yağışlı havalarda kullanabilmek için deri tabanın altına katran ve topraktan oluşan karışımı sürerek derinin dayanımını artırmışlardır (Alan araştırması: Kopar, 2020). Hatta ayak giyim ürünlerini keçe ve kıl gibi ve benzeri malzemelerden yapılmış çoraplarla bütünleştirerek ayak giyim ürünün soğuk havalara karşı koruma fonksiyonunu güçlendirmişlerdir. Bazı durumlarda ise ahşaptan yapılmış koruyucu kalıplar geliştirmişlerdir (Alan araştırması: Kopar, 2020). Türklerin ayağı fiziksel ve iklim şartlarına karşı korumada kullandıkları temel malzeme deri olmuştur. Bütün bu durumlar incelendiğinde köşkerlik ürünlerinin ayağı koruma amaçlı kullanım değeri güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmacı, yemeninin fiziksel şartlara karşı koruma amaçlı ayağa giyilen ürün olmasından ziyade dört farklı kullanım imkânı sunan ve kişiselleştirilebilir yemeni tasarımını yemeni zanaatkârı ile gerçekleştirmiştir. Bu keşif çalışmasında amaç kullanım dâhilinde olan yemeninin tekil bir fonksiyondan çoklu bir fonksiyona dönüşümünü yemeni zanaatkârı ile birlikte gerçekleştirmesidir. Bu keşif çalışmasının diğer bir önemi ise yeni yemeni tasarımları için ihtiyaç duyulan ayakkabı yan sanayisinin yeterli seviyede olmasının belirtilmesidir. Ayrıca yapılan alan araştırmalarında yemeninin sadece geleneksel ayak giyim ürünü olarak nitelenmesinden ziyade arkeolojik kazı alanlarında ve zemin ile temasında tahribat oluşturması istenmeyen eğlence merkezlerinin bowling

salonlarında da kullanılmasıdır (Alan araştırması: Çakır, 2018). Bu sebeple malzeme veya deri teknolojisini sunacağı yeni ürünler yemeninin kullanım alanını genişletecek yeni tasarımların oluşturulmasına hatta üretimde kullanılacak alet edevatta dahi yenileme imkân sağlayacaktır. Kullanım değeri farklılaştırılan yeni yemeni tasarımlarının görsel niteliği de yenilenmiş ürün tasarımlarını ortaya çıkarabilir. Bu duruma örnek olarak Olgunlaşma Enstitüsü, Ayakkabı ve Saraciye Atölyesi ayakkabı ustaları ile gerçekleştirilen deri üzeri lazer yakma ile görsel nitelik kazandırılan yemeninin üretimidir.

5.3.2. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştay süreci için ortaya çıkarılan tasarım hususları başlıkları

Mevcut endişelerin ve keşiflerin analizinin amacı, bu çalışmanın sonraki aşamalarında (yani "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı) aktarılabilir bir şekilde (yani tasarım atölyelerinin katılımcılarına aktarılabilir) benimsenebilecek teorik bir arka plan oluşturmaktır. Kahramanmaraş yemenisi özelinde zanaatın sürdürülebilir tasarım sürecinin etkilerini anlamak için bilinçli bir başlangıç noktası sağlamayı amaçlamaktadır. Bu aşamadaki hususlar, *estetik değer, işlevsel değer, malzemede yenilik, üretimde alet edevata dayalı yenilik, belirli kitleler için tasarlanmış yemeniler* tasarımın açıkça potansiyelini ortaya koymak için ele alınmıştır.

Bu çalışma, doğası gereği, sürdürülebilir bir tasarım sürecinde Kahramanmaraş yemenisinin sürdürülebilirliği için nasıl tasarlanması gerektiğini araştırmaktadır. Bu amaçla, tasarımla ilgili hususlar, Bölüm 6.2'de açıklanacak olan atölye yapısıyla bütünleştirilmiştir. Sonuç olarak, aşağıdaki karma ve homojen gruplarla gerçekleştirilen çalıştaylarda incelenen hususlara daha fazla odaklanarak daha kapsamlı bir sürdürülebilir tasarım süreci akış şeması geliştirilir.

6. "SÜRDÜRÜLEBİLİR ZANAAT-TASARIM SANAL ATÖLYESİ" ÇALIŞTAYI

Ayakkabıcılık sektörünün temelini oluşturan köşkerlik geleneği ve bu geleneğe bağlı olarak gelişen yemenicilik zanaatına dair sürdürülebilirlik yaklaşımlarına ulaşılabilmek için öncelikle literatür taraması yapılmış ve ilde ve çevre ilde bu mesleği icra eden zanaatkarlarla alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için tasarımın müdahale edebileceği alanlar tanımlanmış ve ürün ve üretim bağlamında tasarım aracılığıyla gerçekleştirilecek tasarım hususlarını araştırmacının aracı olduğu "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" ve Modern Yemeni" adlı keşif çalışmaları ile belirlenmiştir. Araştırmacının ayrıca katılımcı-gözlemci olarak da yer aldığı keşif çalışmaları süresince, zanaat ve ürünlerinin kullanıcısıyla içe içe olduğu üretim yapısından uzaklaşarak, kullanıcı eğilimlerinin ve isteklerinin göz ardı edildiği, mevcut ürünlerin tekrarının yapıldığı bir üretim sürecinde olduğu gözlemlemiştir. Zanaatkârın, ekonomik kaygı içerinde mevcut ürünü üretme çabasından dolayı yeni ürün geliştirme sürecinden oldukça uzak olduğu söylenebilir. Oysaki zanaatların sürdürülebilirliği için ürün ve üretim sürecinin yenilenmesini ve yeni kullanıcı kitlelerine ulaşmasını gerektirir. Araştırmacı, katılımcı gözlemci olarak katıldığı keşif çalışmalarında ürün ve üretim bağlamında tasarımın müdahil olabileceği alanları belirli araştırma problemi içerisinde katılımcı tasarım süreci gerçekleştirerek yeni yemeni modelleri geliştirilmesinde aracı olmuştur. Bu sebeple, araştırmacının keşif çalışmalarında özgün ürünlerin üretilmesini başlatma rolünü üstlendiği durumuna ilaveten, farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcıların yer aldığı çalışmada, katılımcıların ortaya koyacakları tasarım problemlerini zanaatkârla birlikte çözümleme süreçleri değerlendirilmek istenmiştir. Bu duruma ek olarak, olası kullanıcısı olabilecek katılımcıların görüşleri ve eğilimleri doğrultusunda geliştirecekleri yeni yemeni tasarımlarının zanaatkârın üretimine nasıl uyarlanabileceği yaklaşımı da değerlendirilmesi gereken bir diğer konu olmuştur.

Araştırmacının "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" ve "Modern Yemeni" adlı keşif çalışmalarında elde ettiği veriler "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayının kurgulanmasında yardımcı olmuştur. Katılımcı tasarım aracılıyla zanaatın sürdürülebilirliği çalışmasının ilke ve kurallara uygun araştırmak için, yemeni zanaatkârının da yer aldığı farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcılarla birlikte sanal çalıştay gerçekleştirilmiştir. Zanaatkârın yeni ürün geliştirme sürecini destekleyen

müdahale metodolojisi çalıştayda iki farklı grup tanımlaması içerisinde altı farklı çalıştayı ile gerçekleştirilerek sunulmuştur.

6.1. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" Çalıştayı Planlaması

Bu bölümde sunulan "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı, 1 Kasım-15 Aralık 2020 tarihleri arasında yemeni zanaatkârı Mehmet KOPAR'ın yemeni üretim atölyesinde sanal olarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar üçerli gruplar halinde sanal ortamda çevrimiçi olarak, bulundukları konumlardan katılmışlardır. Sanal çalıştay, eğitim geçmişleri, Endüstriyel Tasarım Bölümü'nden, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü'nden ve Geleneksel El Sanatları Bölümü'nden mezun veya bu bölümlerden lisansüstü eğitime devam eden katılımcılarla gerçekleştirilmiştir. Ancak bu çalışma için belirlenen bölümlerin dışında yer alan katılımcıların ileriki çalışmalarda katılımlarını ve geliştirilen çözümlerin kullanımını sınırlamaz, her zaman her yerde diğer katılımcıların da yer alacağı çalışmalar da yapılabilir.

Çalıştayda belirlenen üç bölümden altı katılımcı olmak üzere toplam on sekiz katılımcı sanal atölye çalışmasında yer almıştır. Çalıştay süresince araştırmacının uygulama sırasında veri elde etmesi için iki farklı grup tanımlaması içerisinde katılımcı gruplarıyla altı adet çalıştay olarak uygulamalar düzenlenmiştir. Uygulama merkezli, pratik bir problem çözme yöntemi olması sebebiyle araştırma modeli için eylem araştırması uygun bulunmuştur.

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştay programında karma ve homojen olmak üzere iki farklı grup tanımlaması yapılmıştır; katılımcılar üçer katılımcılı gruplar olarak yer almışlardır. Karma gruplarda her bölümden bir katılımcı olmak üzere, homojen gruplarda ise aynı bölümden üç katılımcı olmak üzere yerleştirilmiştir. Katılımcılardan çalıştay sürecine katılımları ve bu süreçte geliştirdikleri fikirlerin tez kapsamında kullanılması için izin alınmıştır ("Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" katılımcı izin belgesi için EK-7).

Katılımcılara, sanal atölye çalıştay sürecinin başlangıcında yemeni ve zanaatını, çalıştay içeriğini ve sürecini anlatan bir sunum gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara çalıştayın sürdürülebilirlik hususları (estetik değer, işlevsel değer, malzemede yenilik, alet-edevatta yenilik, belirli kullanıcı kitlesine yönelik özelleşmiş tasarımlar) katılımcı tasarım süreci

(oluşturma, paylaşma, birlikte tasarlama ve uyarlama) hakkında bilgilendirmek için sunum hazırlanmıştır. Aslında katılımcı tasarım süreci içerisinde kullanılacak üretimsel araç setleri çalıştayın sanal ortamda gerçekleştirilmesinden dolayı düzenlenememiştir. Araştırmacı çalışma içeriğini anlatan afiş tasarımıyla (Resim 6.1) ve sosyal medyadan yapılan görüşmelerle (whatsapp bireysel görüşmeler) katılımcılara ön bilgi vermiştir.

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayının konusu hakkında genel bir giriş yapıldıktan sonra, katılımcılara çalıştayın uygulama temelli bir yaklaşımla birlikte bağlamsal senaryolar dâhilinde fikir geliştirmeye dayandırıldığı belirtilmiştir. Katılımcılardan, geleneksel ayak giyim ürünü yemeni özelinde yemeni formuna, görseline ve kullanımına dair fikir geliştirmeyi tetiklemek için yemeni üretim sürecinin modelleme aşamasına odaklanmaları istenmiştir.

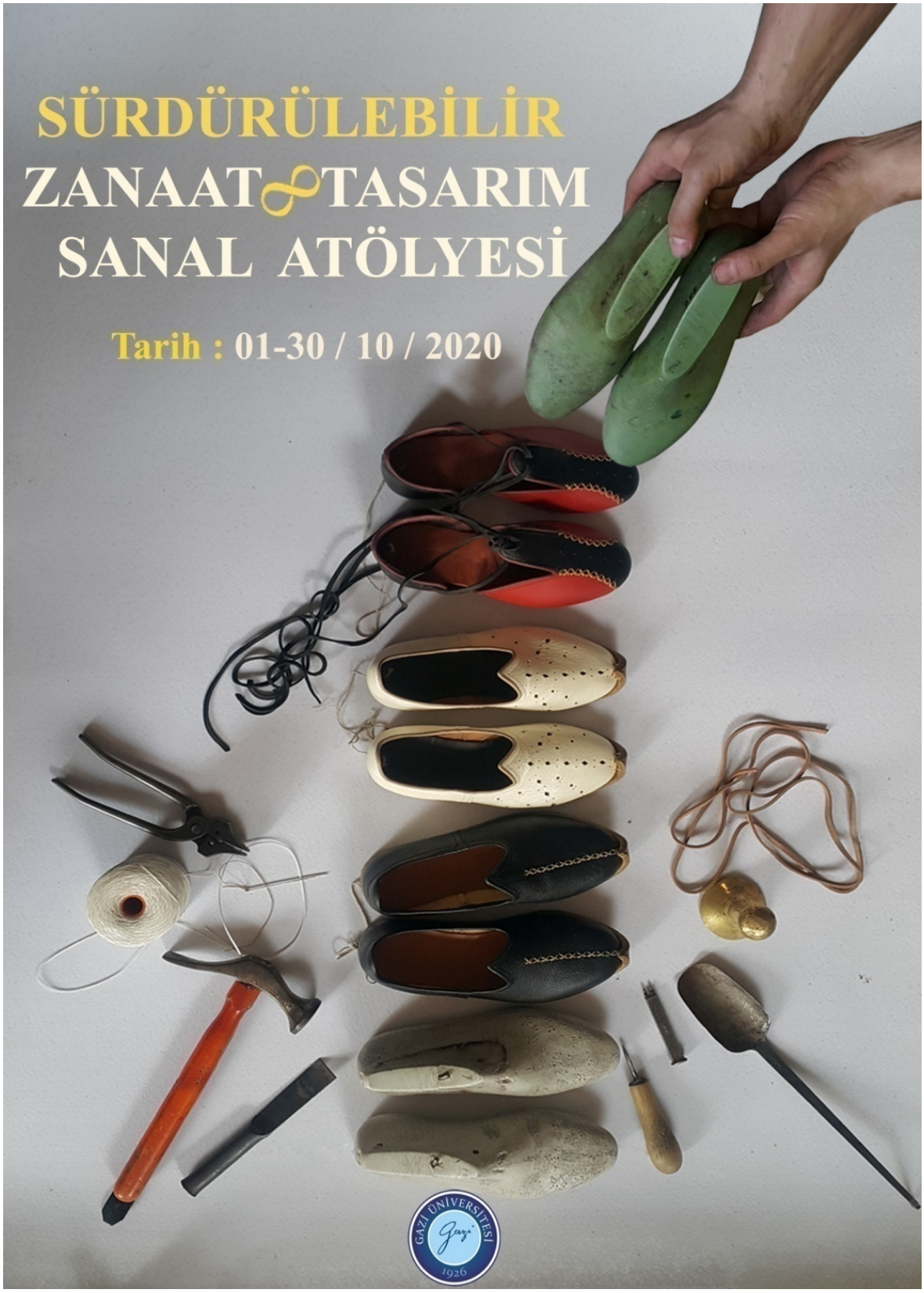

Resim 6.1. “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştay afişi (Hatice Kübra ARIKAN, 2019)

6.1.1. Örneklem

Yemeni zanaatı, zanaatkârın deri malzemesini elinde işleyerek ve belli bir form içerisinde dikerek ayak giyim ürününe dönüştürdüğü tekil bir çalışmayı kapsar. Ancak bu zanaatın sürdürülebilirliliği için farklı fikirlerin, kavramların ve bağlamlarını yeniden tasarım aracılığı ile ele alındığı çalışmalara ihtiyaç duyar. Kullanıcısı ile birebir gerçekleştirdiği üretim süreci sonunda ise zanaatkâr, geçirilen süreyi ve emeği maddi olarak karşılayamamaktadır. Bu sebeple, katılımcı eylem araştırması ise yemeni zanaatı ve ürünlerinin sürdürülebilirliğini sağlayacak yolları keşfetmek amacıyla tercih edilen yöntem olmuştur. Bu sebeple, yemeni zanaatı özelinde zanaatın sürdürülebilirliği çalışması örneklem olarak seçilmiştir.

6.1.2. Araştırma ortamı

Çalıştay, katılımcı tasarım aracılığıyla zanaatın sürdürülebilirliği ara kesitinde kurgulanmıştır. Ancak yaşanan pandemi nedeniyle zanaatkâr, araştırmacı ve katılımcılar sanal ortamda bir araya gelerek çalıştay gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, katılımcılar bulundukları mekândan ara yüz aracılığıyla katılırken araştırmacı ise zanaatkârın üretim atölyesinde birlikte yer alarak çalıştaya katılmıştır.

6.1.3. Katılımcılar

Katılımcı tasarım aracılığıyla yemeni zanaatının sürdürülebilirliği çalıştayında tasarlama süreci fikirlerin, kavramların ve bağlamların ürüne dönüştürüldüğü çalışmaları kapsar. Bu nedenle bu yöntemle gerçekleştirilen sanal atölyede yer alacak katılımcıların bu zanaatın sürdürülebilirliğini sağlamada yer alması planlanan paydaş alanlardan lisansüstü eğitimine devam eden veya mezun kişilerden oluşan gruplar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştayda örneklem seçimi belli bir amaca yöneliktir. Bu sebeple, bölüm 3.2.3'de sunulan kavramsal haritada yer alan paydaşlar, katılımcı tasarım aracılığıyla gerçekleştirilecek çalıştayın katılımcı gruplarını oluşturur. Katılımcıların bir araya gelerek ortak bir sorunun çözümüne yönelik çalışmaları, uygulamaya katılanlar arasında işbirliğini artırmakta ve kurumlar arası işbirliği için de bir altyapı oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016:307). Greenwood ve Levin'e (2000:51)göre toplulukların homojenliğine veya fikir birliğine

dayalı karar almayı desteklemesi sebebiyle, katılımcıların işbirliği içerisinde potansiyelinin daha çok açığa çıktığını söylemek mümkündür. Bu sebeple üniversitelerin;

- Endüstriyel Tasarım Bölümü'nde lisansüstü eğitimden mezun veya eğitime devam eden,
- Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü'nden lisansüstü eğitimden mezun veya eğitime devam eden,
- Geleneksel El Sanatları Bölümü'nden lisansüstü eğitimden mezun veya eğitime devam eden katılımcılardan oluşturulan üçerli karma ve homojen gruplarla gerçekleştirilmiştir. Böylelikle toplam on sekiz kişi çalıştayda yer almıştır.

6.1.4. Katılımcıların kodlanması

Çalıştaya katılan katılımcılar iki farklı şekilde tanımlanan (homojen ve karma) grupların birinde yer almışlardır. Bu sebeple, ilk önce iki farklı grubu tanımlayan homojen ifadesi "H" ve karma ifadesi "K" olarak kısaltılarak belirtilmiştir. Gruplarda her bir katılımcının uzmanlık geçmişi Endüstriyel Tasarım Bölümü "E", Tekstil ve Moda Tasarımı "M" ve Geleneksel El Sanatları Bölümü ise "G" olarak kısaltılmıştır. Karma gruplar, her üç bölümden bir katılımcının yer aldığı grup tanımlaması olduğu için karma kısaltmasının yanında kaçıncı grup olduğunu ifade eden rakam ile uzmanlık alanını anlatan kısaltma harfi ile kodlanmıştır (örneğin, karma 1 grubunda yer alan Endüstriyel Tasarım Bölümü'nden katılımcı; K1E olarak). Homojen gruplar ise tek bir bölümden üç katılımcının yer aldığı çalıştay grubu olduğu için homojen ifadesinin kısaltılmasının yanında uzmanlık alanı tanımını yanında katılımcının grup içindeki sıralamasını belirten rakam ile kodlanmıştır (örneğin; homojen Endüstriyel Tasarımı Bölümü 3. katılımcısı; HE3 olarak tanımlanmıştır). Katılımcılara ait kodlama ve mezun oldukları disiplin ve eğitim düzeylerini belirten tablo EK-8'de yer verilmiştir.

6.1.5. Araştırmacının rolü

Katılımcı tasarım acılığıyla zanaatın sürdürülebilirliği ara kesitinde kurgulanan çalıştayda araştırmacının rolleri araştırma sürecinin evresine göre sırasıyla başlangıç, gerçek süreç esnasında ve son aşama olarak sınıflandırılarak araştırmacının rollerini sırasıyla, yetkin olmayan, işbirlikçi ve bilimsel değerlendirmede ön planda olarak belirtilir (Järvinen, 2012). "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında yer alan katılımcıların

bireysel ve birlikte tasarımların gerçekleştirilebilmesi için araştırmacı, süreci planlayan, çevrimiçi grup görüşmelerinde ve grup içerisinde paylaşımları yapan, uygulamanın etkileşimli ve işbirlikçi duruma getirenyapı içerisinde bir oluşum sağlar. Ayrıca araştırmacı, uygulama adımlarını bağlayan süreçlerde teknik geliştirme ile kolaylaştırıcırolünü üstlenmiştir. Son uygulamada araştırmacı ile zanaatkâr arasında sağlanan işbirliği, eskiz çalışmalarının zanaatkâr ile üretim çalışması yapılmış ve bu aşamada da aracı rolünü üstlenmiştir. Üretim sürecinde zanaatkârla işbirliği yaparak, tasarımcı olarak araştırmacı, bazı koşullarda uygulamaya katkıda bulunması sebebiyle işbirlikçi-katılımcı-gözlemcirolünü de üstlenmiştir.

6.2. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" Çalıştay Yapısı

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayının sürdürülebilirlik endişeleri (estetik değer, işlevsel değer, malzemeye dayalı yenilik, alet-edevatta yenilik, belirli kitleye özelleşmiş yemeniler) içerik anlamları ve katılımcı tasarımın bu sürece nasıl cevap verebileceği atölye çalışmasını başında katılımcılarla özet bir şekilde paylaşılmıştır. Her grup için aynı süreç işlenmiştir. Gruplar birbirinden bağımsızdır. Şekil 6.1'de "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştay genel yapısı resmedilmiştir.

Her grupla gerçekleştirilen sanal atölye çalışmasında, katılımcılara çalıştay içeriği ve yemeni hakkında kısaca bilgi verilmiştir (çalıştayda kullanılan PowerPoint sunumlar EK-9'da sunulmuştur). Yemeni her ne kadar özgün forma sahip bir ürün olsa da kişinin üst giyimi ile bütünleştirilen ve güncel akımlardan etkilenebilen geleneksel ayak giyim ürünüdür. Bu sebeple, ürünün görselliğinde ve işlevselliğinde yapılacak yenilemelere açıktır. Böylelikle katılımcıların sürdürülebilir tasarım sürecinin ne anlama geldiği ve nasıl işlediği konusunda farklı görüşlere açık yapısı olduğu varsayılır.

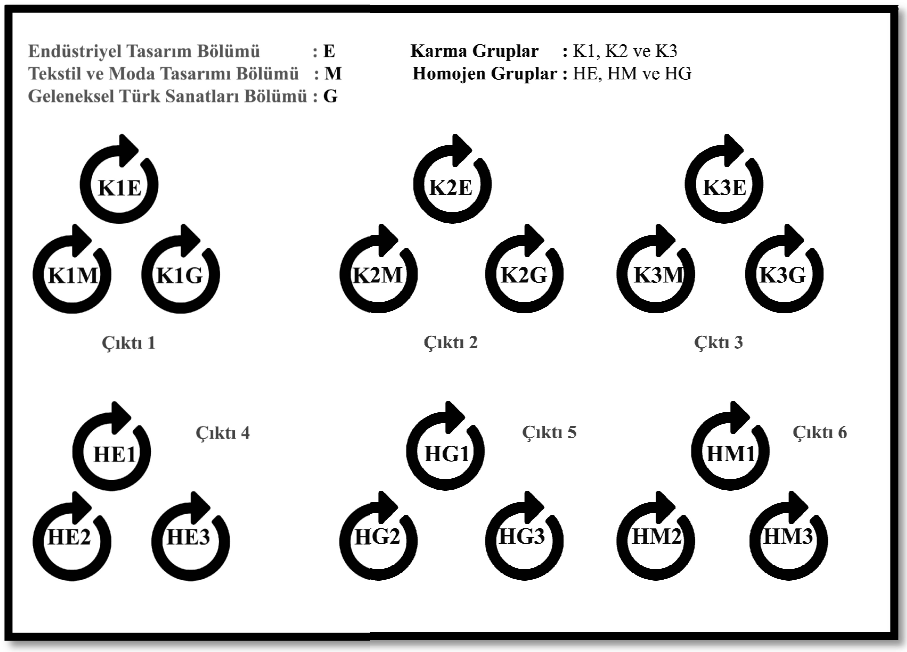

Şekil 6.1. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında katılımcı grupların düzeni

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı süreç olarak katılımcı tasarım süreci ile birleştirilmiştir. Süreç içerisinde katılımcılar ilk aşamada bireysel olarak çizim yapmışlardır. Çünkü sürenin kısıtlı olması ve katılımcıların aşina olmadığı bir ürün ve süreç için yenileme yapmalarının istenmesinden dolayı yapacakları ilk fikir eskizlerinin mesleki disiplinlerine göre başlangıç fikir oluşturması için düşünülmüştür. Ayrıca yapılması planlanan yeniliklerin sözel olarak ifade edilmesinden ziyade görsel olarak ortaya konmasının daha etkili olacağı düşünülmüştür. Grup katılımcıları, bireysel olarak yaptıkları tasarımlarını ve uygulamalarını paylaşmışlardır; bu nedenle, her aşamada her grup kendi ihtiyaçları ve tercihleri için ilk tasarım çözümünü bireysel aşamadan sonra detaylandırmaya veya ortaya konulan fikirlerin kapsamını genişletme şansına sahip olmuşlardır. Çalıştayın katılımcı tasarım aşamasında, bireysel tasarım çözümlerinin gruptaki diğer katılımcılar tarafından uyarlanıp uyarlanmadığını/nasıl uygulandığını ve sürdürülebilir tasarım düşüncelerine nasıl yanıt verdiklerini gösteren sonuçlar ortaya konulmuştur.

Bu çalıştay sürecindeki en önemli zorluk katılımcılardan sanal ortamda, deneyimlemedikleri yemeniyi sadece görme duyusu ile değerlendirme yaparak sınırlı süre içinde fikir geliştirmelerinin istenmesidir. Ayrıca sınırlı süre, fikir geliştirme aşamaları için tetikleyici unsur olarak da kullanılmıştır. Bu sebeple, grupların çalıştay süreci içinde

ihtiyaçlarına, tercihlerine ve endişelerine göre uyarlamaları için tasarım verilerini oluşturması ve paylaşılması için iyi yapılandırılmış bir süreç gerektirir. Dolayısıyla, çalıştayın bu aşaması aşağıda açıklanan şekilde yürütülmüştür.

Her grup için, atölye çalışmasının ilk 15 dakikasında çalıştay içeriği ve süreci hakkında bilgi vermek amacıyla sunum yapılmıştır. Daha sonra katılımcılara bireysel aşamada problem tanımı yapılarak ("tanımlanmış sürdürülebilirlik endişeleri dâhilinde yeni yemeni modelleri nasıl olmalıdır?") bireysel olarak fikir eskizi geliştirmeleri istenmiştir. Bireysel aşama için verilen süre 60 dakikadır. Paylaşma aşamasında bireysel olarak geliştirilen fikirler, grubun diğer katılımcıları ile paylaşıldıktan sonra katılımcı tasarım aşaması ile devam edilmiştir. Paylaşma aşamasının süreci katılımcıların çalışmalarını ne kadar sürede anlatacağına sınır koyulmamıştır. Katılımcı tasarım aşaması için süre 60 dakika olarak belirlenmiştir. Her grup katılımcı tasarım aşamasında geliştirdikleri fikirleri zanaatkâra sunarak yapılabilirliği hakkında bilgi alışverişi yapıldıktan sonra çalışma tamamlanmıştır.

Bireysel aşama: Katılımcılardan atölyenin sürdürülebilirlik endişelerini göz önünde bulundurarak deneyimlerine ve kişisel tercihlerine göre bir çözüm geliştirmek için bir sürdürülebilirlik endişesi başlığı seçmeleri istenmiştir. Ayrıca aşamalar süreler ile sınırlandırılmıştır çünkü kısıtlı zaman, fikir üretimi için tetikleyici unsur olarak kullanılmıştır. Katılımcılara geliştirdikleri fikirleri maket çalışması üzerinde ifade edebilecekleri materyaller yaşanan pandemi nedeniyle gönderimi iptal edilmiştir. Sadece katılımcılar bireysel aşamada geliştirdikleri fikirleri eskizlerle ifade etmişlerdir ve eskizleri grup üyeleri ile sanal ortamda paylaşmışlardır. Bu aşama araştırmacının sunumu sonrası bireysel aşama 60 dakika olarak belirlenmiştir. Ancak grupların süreç işleyişine göre aşama sürelerinin artırılıp veya azaltıldığı da olmuştur. Araştırmacı, katılımcıların yaptığı eskiz çalışmalarında ifade ettikleri kavramlar üzerinden yemeni özelinde sürdürülebilir tasarım hususlarını oluşturmuştur. Özgün ve kendine has bir forma sahip yemeni için katılımcılar açısından sürdürülebilir tasarım hususları belirlenmiştir.

Ayrıca araştırmacı-kolaylaştırıcı çalışmanın yaygın etki sağlaması amacıyla sosyal medya aracı instagram üzerinden "Atölye Yemeni" adlı hesap açmıştır. Bu instagram hesabı üzerinden sanal atölye çalışmasında yer alan katılımcılara ve çalıştayda yer almayan olası katılımcılar için yemeni görsellerini ve açıklamaları içeren paylaşımda bulunulmuştur (Resim 6.3). Bu duruma ek olarak, dünyada üretilen ayak giyim örneklerine de verilmiştir.

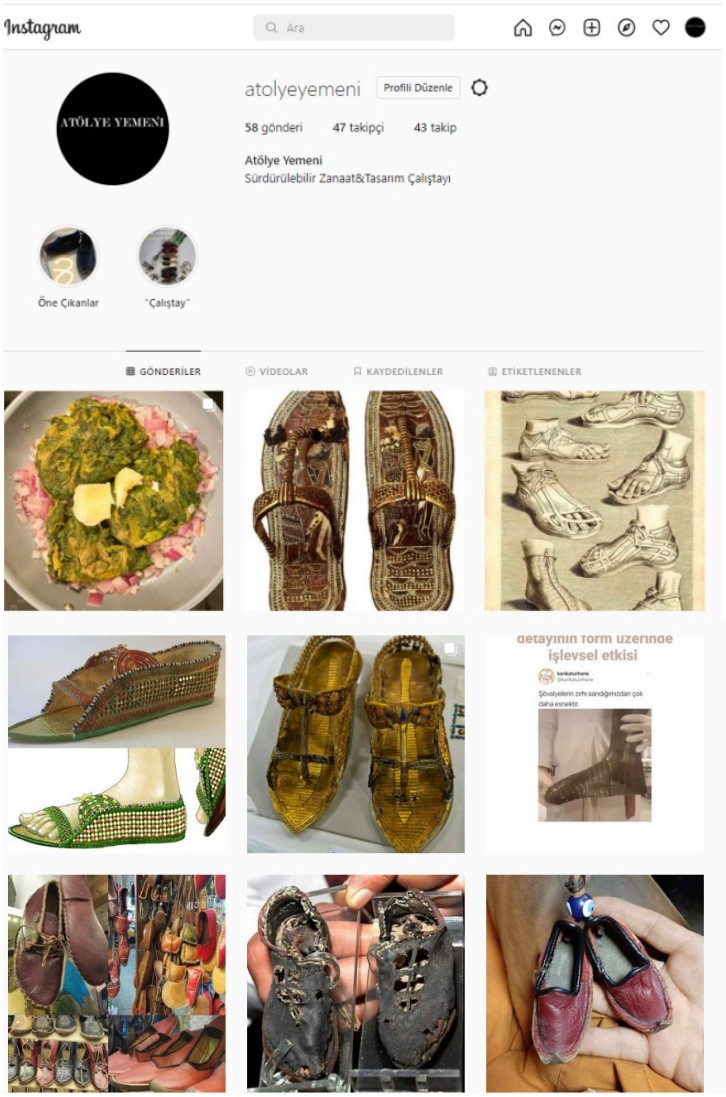

Resim 6.2. “Atölye Yemeni” instagram hesabı ekran görseli

Araştırmacı-kolaylaştırıcı, çalıştay öncesi fikir geliştirmeye yardımcı olması amacıyla yemeni görsellerini ve yemeni üretim videolarını elektronik posta yoluyla katılımcılara iletmiştir. Aslında çalıştay sürecince tasarım araç seti olarak deri malzemesi ve alet edevat da gönderilmek istenmiştir. Ancak pandemi süreci nedeniyle bu durum iptal edilmiştir. Bu tasarım atölyesinde, üretken araç olarak 2 boyutlu çizimler (çalıştay boyunca tasarım çözümlerinin fiziksel modellerini oluşturmayı kolaylaştırmak için ayak giyim ürünlerinin birleşim detaylarının ve ayakla bütünleşmesinden doğan görsel yapı) (Resim 6.2) ve hazır bulunan yemeni görsellerinin sunumuyla daha da geliştirilmiştir. Katılımcılar sanal olarak bu parçaları ekran üzerinden incelemişler ve bu ürünün kullanımına dair babet ayakkabı türü benzetmesiyle yorum yapmışlardır.

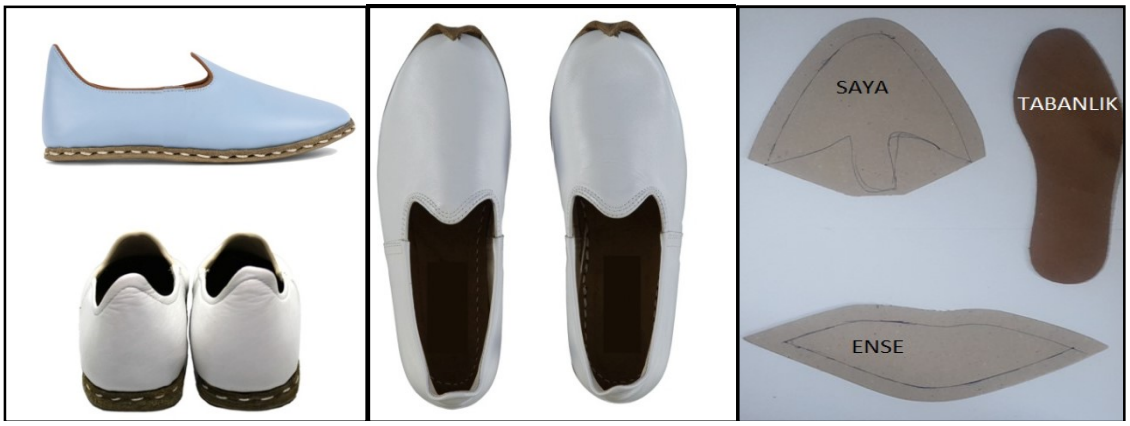

Resim 6.3. Araştırmacının katılımcılara üretken araç olarak gönderdiği Kahramanmaraş yemenisi ve yemeninin ana parçalarının açık hali

Paylaşma: Bu adımda katılımcılar, geliştirdikleri sürdürülebilir tasarım çözümünü benimsedikleri tasarım hususlarını, aldıkları önemli tasarım kararlarını ve bunların tasarım detaylarına nasıl yansıdığını grubun diğer üyeleri ile paylaşıldığı aşamadır. 2 boyutlu çizimler, tasarım kararları hakkında yazdıkları notlar ve bunları tasarım detaylarına bağladıkları bir paylaşım aracı olarak kullanılmıştır.

2 boyutlu çizimler, katılımcıların kararlarını diğer grup üyelerine aktarmalarına yardımcı olurken, diğer yandan bu paylaşılan şablon aracılığıyla fiziksel sonuçları ve ilgili kararları belgelenmesine katkı sağlamıştır. Katılımcıların ayrıca yaptıkları çizimler araştırmacı için sürdürülebilir tasarım değerlendirmesine yardımcı olmuştur. Bu nedenle, bu çizimler (veya bunların görüntüleri) çalıştayın sonundaki analiz boyunca faydalı olduğu gözlemlenmiştir.
Katılımcı tasarım: Katılımcıların sürdürülebilir tasarım çözümlerini sunduktan sonra, grup üyelerinin başlangıçta geliştirilen tasarım çözümlerini referans alarak birlikte fikir geliştirme aşamasıdır. Ayrıca, önceki tasarım çözümünde belirttikleri tasarım hususlarını da hesaba katmaları istenmiştir. Son olarak birlikte geliştirdikleri fikir eskizleri zanaatkârla paylaşılıp üretilebilirliği sorgulanması yapılmıştır.

Uyarlama: Sürdürülebilir tasarım fikrinin zanaatkârın üretimine uyacak şekilde değiştirilmesini ifade eder. Paylaşılan sürdürülebilir bir fikir ve fırsatlarını keşfetmek için daha uygulanabilir yolların araştırılmasıdır. Ayrıca zanaatkârın da geliştirilen grup fikir eskizine ekleme ya da çıkarım detaylarıyla son ürünün nasıl ortaya konulacağı aşamadır. Bu aşama bu zanaatın sürdürülebilirlik çalışmalarında üretim aşaması için hangi

özelliklerin korunması gerektiği ve hangi özelliklerin değiştirilebilir olmasının belirlendiği aşama olduğu için önemlidir.

6.3. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" Çalıştay Çıktıları

Bu bölümde, yemeni ve yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için tasarım üzerine mevcut endişelerin ve tasarım araştırmalarının analiz sonuçları sunulmaktadır. Ayrıca, her grupta katılımcıların bireysel olarak geliştirdikleri fikir eskizlerinin katılımcı tasarım aşamasında nasıl detaylandırıldığı ve sürdürülebilir parça veya ürün analizleri tasarım hususları açıklanmıştır. Bu çalışma için benimsenen metodolojide, bu bölüm teorik arka planı tamamlayıcı niteliktedir ve sonuçlar, daha sonra aşağıdaki tasarım atölyelerine dâhil edilecek ve tasarım süreçleri geliştirme için bir başlangıç noktası sağlamak üzere tasarım hususları şeklinde geliştirilmiştir. Yemeni zanaatına yönelik sürdürülebilir tasarım süreci için bir kılavuz oluşturulduğu düşünülmektedir.

Araştırmacı, yemeninin kullanım dâhilinde ayağı koruma görevi üstelenen geleneksel bir ürün olmasının yanı sıra, katılımcıların ayak giyim ürünlerinde tercihlerini ve isteklerini anlayabilmek için bütün katılımcılara bir anket uygulamıştır. Bu anket çalışması zanaatkârın da ileriki çalışmalarda kullanabileceği anahtar kelimeleri içermesi beklenmektedir (örneğin topuklu ayakkabı kullanmayı tercih eden kullanıcılar için topuk kavramının sorgulanması ve geleneksel ayakkabılarda topuk detayının ele alınması gibi). Katılımcıların ayak giyim ürünlerini tercihlerini anlama amacıyla uygulanan Anket-1 uygulamasına EK 9'da yer verilmiştir.

Yemeni zanaatının tekil çalışma sürecinden katılımcı tasarım aracıyla yeni fikir üretme süreciyle bütünleştirilmesinin planlandığı bu çalıştayda, katılımcıların yemeni zanaatı özelinde birlikte tasarlama süreçlerine ait bilgi alabilmek için Anket-2 çalışması uygulamıştır. Anket-2 uygulaması EK 10'da yer verilmiştir.

Son olarak, birbirinden bağımsız altı grup çalıştaylarının analizinin sonuçları; sürdürülebilir tasarım endişelerinin keşfi yapılmıştır ve sürdürülebilir zanaat katılımcı tasarım için şema oluşturulmuştur. Bölüm, atölye süreci, sürdürülebilirlik için tasarım sürecinin sonuçları ve sonuçların üzerine bir model düşüncesiyle sona ermektedir. Her

grup çalışmasında çalıştay işleyişi hakkında bilgi verilmiştir. Çalıştay aşama süreleri kendi dinamiği içerisinde ilerlemiştir. Grup aşama süreleri Çizelge 6.1'deki gibi olmuştur.

Çizelge 6.1. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" grup çalıştaylarının aşama süreleri

Aşama/dk	K1	K2	K3	HE	HG	HM
Sunum	15	15	15	15	15	15
Aşama 1	75	30	73	70	85	43
Aşama 2	15	12	22	20	22	10
Aşama 3	81	60	52	60	80	30
Aşama 4	17	10	15	20	20	15

6.3.1. Karma grup sanal atölye çalıştayları

Endüstriyel Tasarım Bölümü'nden, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü'nden ve Geleneksel El Sanatları Bölümü'nden lisansüstü eğitime devam eden katılımcılarla gerçekleştirilen karma grup çalışmasında çalıştay içeriği ve süreç işleyişi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra her katılımcı kendi mezun olduğu disipline göre yemeniyi güncellemeye çalışmıştır. Katılımcıların aldıkları disiplinler farklı olması, yemeninin güncellenmesinde getirecekleri yeniliklerin farklı olmasının yanı sıra katılımcı tasarım aşamasında birlikte yapacakları yeniliklerin geniş kapsamlı ele alınmasının çalışmaya katkısı açısından önemli olacağı düşünülmüştür. Bu sebeple bireysel aşamada gerçekleştirilen fikir eskizlerin katılımcı tasarım sürecinde nasıl değiştiği dikkate alınmıştır.

Karma 1 grubu atölye çalışması

Karma 1 (K1) grubu katılımcılarıyla yapılan ön görüşmede yemeniye dair bir bilgiye sahip olmadıkları öğrenilmiştir. Ayrıca K1 grup katılımcıları ilgili oldukları disiplinlerin yüksek lisans eğitimine devam etmektedirler. Araştırmacı yemeni üretim sürecini gösteren bir videoyu katılımcılarla elektronik posta yoluyla paylaşmış ve ürün görsellerini sosyal

medya instagram hesabı “Atölye Yemeni” ile anlatmaya çalışmıştır. Karma grup ile gerçekleştirilen ilk çalıştayda katılımcılara yapılan sunum sonrası mezun oldukları disipline göre yemeni fikir eskizlerini sunmuşlardır.

Bireysel aşama

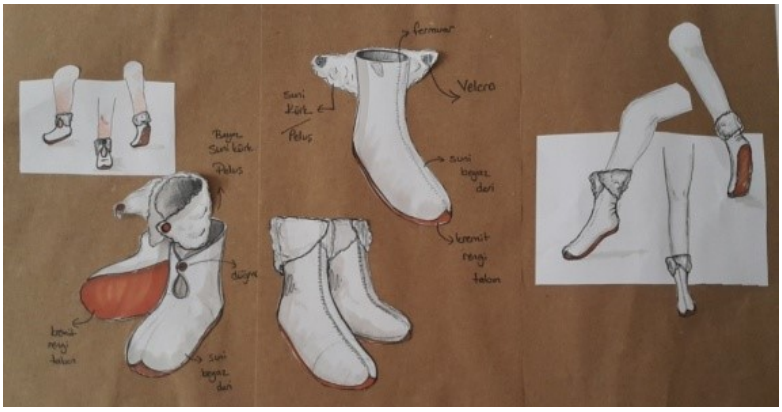

(a)

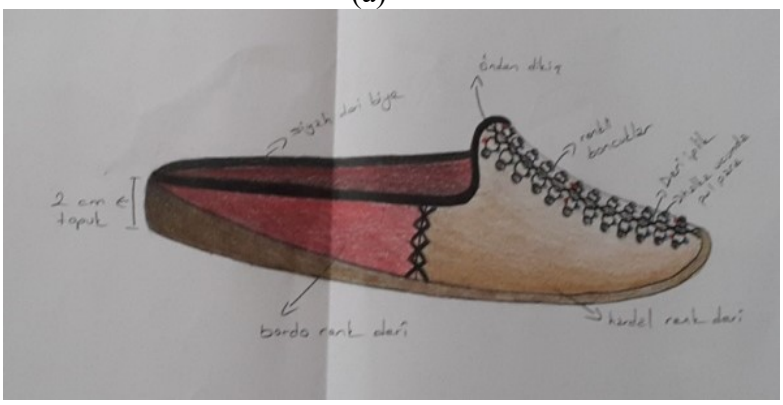

(b)

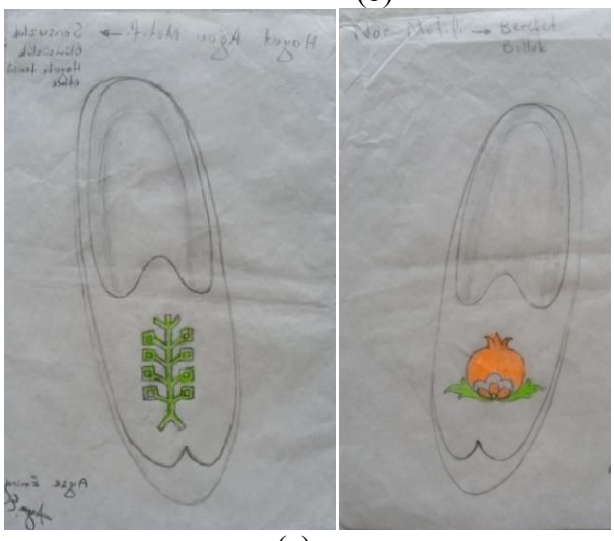

(c)

Resim 6.4. Karma 1 grubu bireysel tasarım aşaması çıktıları; (a)K1E, (b) K1M ve (c) K1G

Paylaşma

Karma 1 grup atölye çalışmasında katılımcıların bireysel olarak geliştirdikleri eskizler gruptaki diğer katılımcılarla bu aşamada paylaşılmıştır. K1E kodlu katılımcı anne-çocuk konsepti üzerinden kişiye göre değiştirilebilir ek parçalı potin tasarımı gerçekleştirmiştir. K1M kodlu katılımcı ise yemeniyi yaz mevsimine yönelik terlik formunda çizerek boncuklu sicimlerle estetik değerinde farklılık oluşturmak istemiştir. K1G kodlu katılımcı ise geleneksel el sanatlarında kâğıt süslemede kullanılan kat'ı tekniğini yemeni sayasında uygulanabileceğini belirterek hayat ağacı ve nar motifi çizimleri ile estetik değer üzerinden çeşitleme yapmıştır. Ölümsüzlüğü simgeleyen hayat ağacı motifi ile bereketin timsali nar motifinin anlamsal olarak uygunluğu nedeniyle kullanılmak istendiği K1G kodlu katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Katılımcıların fikir geliştirme sürecinde mezun oldukları disiplinin yanı sıra kişisel kullanım kriterlerinin de etkili olduğu görülmüştür.

Katılımcı tasarım

Bu aşamada grup üyeleri, ortaya konulan fikir ve çizimlerden uygun gördüklerini ortak bir çizim üzerinde birleştirmişlerdir. K1 grubu katılımcıları, yaz sezonunda, yemeni kullanımının en fazla olduğu dönem olarak kabul etmişlerdir ve şehre gelen turistlerin ilgisini daha çok çekeceğini düşünerek terlik formu üzerinde odaklanmışlardır. Geleneksel bağlamına yakın olması nedeniyle kat'ı tekniği süslemelerinin terlik sayası üzerine uygulanmasının farklı bir görsellik katması için fikir birliği yapılmıştır. Ayrıca grup üyelerinin ikisi düztabanlı ayak ürünü kullanımından rahatsız oldukları için hafif topuklu bir terlik yapısının kullanımda rahatlık sağlayacağını ifade etmişlerdir. Böylelikle kişisel kullanım tercihlerini de eskize yansıtarak, terlik formunu bozmayan gizli hafif topuk çizimi yapılmıştır (Resim 6.5).

Resim 6.5. Karma 1 grubu katılımcı tasarım aşaması çıktısı

Karma 1 grubu ile gerçekleştirilen ilk atölye çalışmasında, katılımcıların fikir birliği yaptığı diğer kavramlar ise yemeninin özgün formunda yer alan ön burun ve doğal deri malzemesi olmuştur. Hedeflenen kitle 15 yaş üstü kadınlar olduğu belirtilmiştir. Nicelik olarak yemeni kullanımının yaz döneminde en fazla olması nedeniyle yemeni formunun yazlık ürün olarak şekillenmesini sağlamıştır. El dikişi bu zanaatın değerini ortaya koyan detay olarak ifade edilmiştir ve geleneksel el sanatlarının yemeni üzerinde uygulanmasının bağlama uygun olması nedeniyle estetik değer için uygun olacağı belirtilmiştir. Yemeninin kullanımını artırmak amacıyla da gizli topuk fikrinde karar vermişleridir.

Çizelge 6.2. Karma 1 grubu çalıştay süreci ve aşamaları

Aşamalar	K1E	K1M	K1G
Kategoriler	Estetik değer, işlevsel değer, belirli yaş grubu konsept çalışma (anne - çocuk)	Estetik değer, işlevsel değer	Estetik değer
Bireysel aşama	Anne: Konçlu yemeni formu, fermuarla detaylandırılmış dikiş formu ve ön burun detaylı, çıkarılabilir ekstra konç detayı Çocuk: Katlanabilir konç detayı ile hem potin hem de yemeni olarak kullanılabilen ayakkabı,	İki renkli deri parçalarının dikiş detayı ile birleştirilmesi, ön burun formu değiştirilmeden saya üzerinde boncuklu halkalı tekstil materyali ile zenginleştirilmesi, topuk eklenerek kullanımda rahatlık sağlanmasının istenmesi	Yemeni formu üzerine geleneksel Türk sanatlarında kullanılan motifler ve bu motiflerin yakma, oyma (saraciye) ve katı (kağıt süsleme) teknikleri ile işlenmesi
Katılımcı tasarım	Yaz döneminde kullanım artışı sağlanacak yemenilerin, şehre gelen turistler tarafından da ilgi göreceği düşünülen terlik formu üzerine hayat ağacı motifinin katı ve oyma tekniği ile işlenmesi, boya ile renklendirilen yemeni formuna ise gizli topuk eklenerek kullanımda rahatlık sağlanmasına karar verildi. Ayrıca zamanı daha hızlı kullanmak için konsept fikrinden vazgeçildi. Estetik değer ve topuk çalışması ile işlevsel değer.		
Uyarlama	Yemeniyi diğer giyim ürünlerinden ayıran özellik ön ucun varlığı ve bu sepele formu küçük detaylarla korunmasının istenmesi, az da olsa topuklu kullanımın tercih edileceğini belirtmesi ve topuklu ürün kullanabildiğini belirtilmesi.	Yaz aylarında çıplak ten ile kullanımda sağlık açısından rahatlık sağlayacağı düşülen form terlik, topuklu ürün tercih ettiğini ve böylelikle kolay kullanım sağlayacağını belirtildi.	Geleneksel Türk sanatlarında kullanılan motiflerin ürün üzerine yerleştirilmesi ile estetik değer açısında zenginleştirilmesi ve 3 boyut kazandırılması

Bu grup çalışmasında geleneksel el üretim tekniği üzerine ticari kaygıya cevap verecek terlik formunun kullanımda rahatlık sağlayacak gizli topuk işlevselliği, (görsel üzerinden

kullanım değeri sorgulandığı) yemeni bağlamına uygunluğu nedeniyle kâğıt süsleme sanatlarından kat'ı tekniğinin uygulanacağı yemeni tasarımı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yaz döneminde çıplak ayak ile doğal deri temasının olumlu olması nedeniyle terlik formu grubun ortak tercihi olmuştur.

Uyarlama

Uyarlama aşamasında zanaatkâr ile paylaşılan eskizlerin zanaatkârın el üretimine uygun olduğu ve yapılan yeniliklerin uygulanabileceğini belirtmiştir. Ayrıca zanaatkâr ürün görselinin kâğıt sanatlarında uygulanan kat-ı tekniğinin bu ürüne nasıl uyarlanacağı hakkında üç farklı malzeme (elyaf, çiriş ve silikon) belirtmiştir. Sayada yapılacak kabartmanın bu iki farklı (dolgu ya da dikiş) uygulama ile kalıcılığı sağlanacağı zanaatkâr tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca, nihai ürün için gerekli deri seçimini ve saya görselleştirmesinde kullanılacak boyanın teminin (yaldızlı boya) yapılacağını belirtilmiştir.

Karma 1 grubu çalıştay sonrası değerlendirme

Çalıştayın yüz yüze olarak değil sanal ortamda yapılması bazı zorlukları getirmiştir. İnternet bağlantısının ara ara kopması araştırmacı ve katılımcılar arasındaki iletişimin sürekli ve net anlaşılır olmasını engellemiştir. Bu sebeple araştırmacı, gerek telefonla gerek sosyal iletişim aracı "whatsapp" uygulaması yazışmalarıyla çalıştay bütünlüğünü sağlamaya çalışmıştır.

Karma 1 grubunda katılımcılar kendi uzmanlıklarının dışında diğer uzmanlıklarla ilgili meraklarını ilgili katılımcıya sorularını yönelterek çalışmanın daha geniş kapsamlı ele alınmasını sağlamışlardır. Ayrıca çalıştay sürecince de ilgili detaylandırmayı yapabilmek için katılımcılar internet araştırmasına devam etmişlerdir (Resim 6.6).
"K1M: peki ben bir şey sorayım. Merak ediyorum sadece. Hayat ağacı motifinde de yapılamaz mı nar motifindeki katmanlı yapı? Hayat ağacı içinde geçerli olmaz mı?
K1G: hayat ağacı aslında yapraklı modeli var. Palmiye ağacı gibi o olabilir".

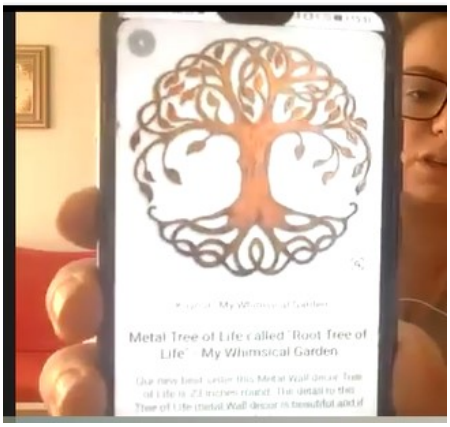

Resim 6.6. Karma 1 grubu katılımcılarının çalıştay esnasında internet araştırması sürecinden bir görüntü (Hatice Kübra ARIKAN, 09.09.2021)

Katılımcılar yemeni formunu ve görselliğini sorgulayarak yemeniyi özgün kılan şekilsel özellikleri de tanımlamışlardır

"K1E: yemenilerinin bazılarının uçlarında üçgen detay var bazılarında yok. Yeni yapacağımız yemenilerin uçlarında bu üçgen detay olacak mı?
Araştırmacı: O üçgen detay üretimde burun uçlarını kaldırmak için yapılıyor. Ayak anatomisine uygunluk sağlıyor. O sizin tercihiniz".

Katılımcılar sürecin daha net ve hızlı ilerleyebilmesi için diğer iletişim araçlarını da kullanmışlar ve birbirlerini bilgilendirmede yardımcı olmuşlardır.

"K1G: ben de o zaman bahsettiğim hayat ağacı motifini atayım (whatsapp aracılıyla görsel paylaşımı).
K1M: çalıştay grubuna attım geldi mi?"

Katılımcılar günlük hayatta ayak giyim ürünleri ile yaşadıkları sorunları ve o duruma buldukları çözümleri yeni yemeni tasarımlarına uygulamaya çalışarak daha çok kullanıcı eksenli düşünce geliştirmişlerdir ve ürün detaylandırmasında işlevsel değer olarak da değerlendirmişlerdir.

"K1M: direkt üst parmağa yapışmasın. Üstte bombe olsun diye düşündüm. Benim başparmağım etli biraz da o yüzden düşündüm. Bilmiyorum. Terlikte sıkıntı oluyor.
K1M: bilmiyorum siz de karar verin bence topuk daha spor geliyor ve daha rahat kullanılabileceğini düşündüm ben öyle ama. Böyle daha çok yemeniye benziyor ama".

Karma 1 grup katılımcıları yemeniyi sanal ortamda görsel analizini yaparak yemeninin karakter özelliklerini belirlemişlerdir. Tasarladıkları yeni üründe olması gereken özellikleri belirtmişlerdir.
K1E: bence de olumlu. Terlikte böyle bir detayın olması onu daha geleneksel gösteriyor bence.

Çalışmanın daha kapsamlı ele alınabileceğini ve yinelemelere açık olduğunu, katılımcıların geliştirdikleri fikirleri yorumlama ifadelerinden de anlaşılabilir.
Araştırmacı: topuk malzemesi olarak ne kullandınız?
K1M: hiç bilmiyorum ayakkabı konusunda.
K1E: yemenide tabanlık nasıl yapılıyor?
Araştırmacı: ustam siz topuk olarak siz silikon mu koyuyorsunuz?
Araştırmacı: yemeninin içine taban ile astar arasına silikon tabanlık koyuyorlarmış öyle topukluk sağlıyorlarmış."

Bireysel aşamada geliştirilen fikirlere karşı zanaatkârın farklı uygulama tekniklerinin olması bu çalışmanın yinelemeye açık yönünün olduğunu göstermiştir.
"*K1G: ben şöyle bir fikir de sunmak isterim. Nar motifimizin yaprağı katı tekniği ile kabartılarak yapıştırılması 3boyutlu üzerinde oturtularak. Düm düz yapıştırılarak değil de kabartılı fiyonk kurdele görüntüsü gibi ama çok hareket etmeyecek şekilde muhafaza edilme imkânı olur.*
Zanaatkâr: Elyaf kullanılabilir ya da çiriş de kullanılabilir. Ya da silikon elyaf kullanılabilir."

<u>Karma 2 grubu atölye çalıştayı</u>

Karma 2 grubu katılımcılarıyla yapılan ön görüşmede yemeniye dair bir bilgiye sahip olmadıkları öğrenilmiştir. Araştırmacı, yemeni üretim sürecini gösteren bir videoyu katılımcılarla elektronik posta yoluyla paylaşmış ve ürün görsellerini sosyal medya instagram hesabı "Atölye Yemeni" ile anlatmaya çalışmıştır. Karma 2 grup katılımcıları ilgili oldukları disiplinlerin yüksek lisans eğitimine devam etmektedirler.

Karma 2 grubu olarak gerçekleştirilen ikinci çalıştayda grup üyelerinin ortak yanlarının olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların geleneksel sanatlara ilgi duyması ve bu alanlarda

uğraşıyor olmalarıdır. Ayrıca Karma 2 grup katılımcılarının çevreci yaşam tarzını benimsedikleri gözlemlenmiştir. Bu sebeple, bu çalıştayda ağırlıklı olarak yenilemeler geleneksel sanatlar üzerinden olduğu gözlemlenmiştir.

Bireysel aşama

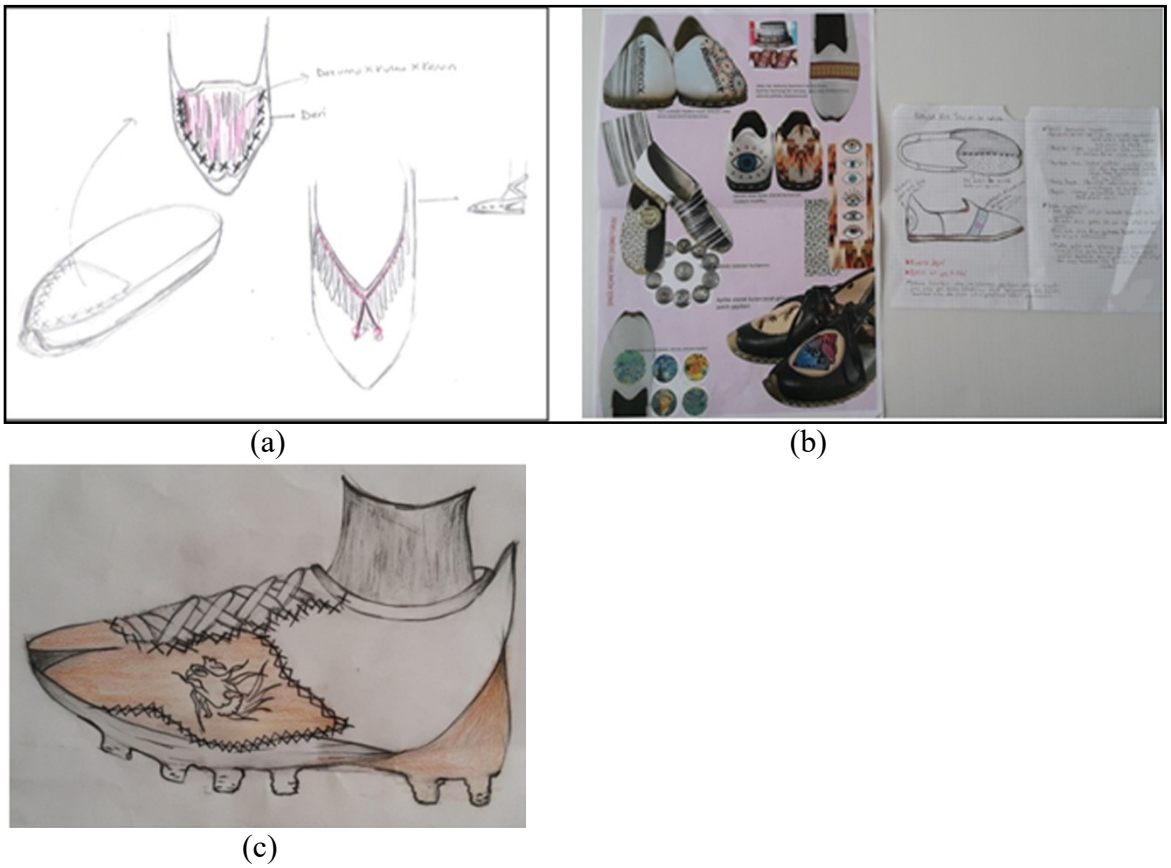

(a) (b)

(c)

Resim 6.7. Karma 2 grubu bireysel tasarım aşaması çıktıları; (a) K2E, (b) K2M ve (c) K2G

Paylaşım

Karma 2 grubu atölye çalışmasında, K2E kodlu katılımcı bağlamı içerisinde geleneksel üretim ve ürünlerle zenginleştirilerek gündelik veya belirli bir alan için giyilen kıyafetlere uyum sağlayan yemenilerin tasarlanabileceğini ifade ederken K2M kodlu katılımcı ise çocuklar için özelleşmiş güncel çizgi film karakterlerin işlendiği yemenilerin üretilmesi güncellemeye yardımcı olacağını belirtmiştir. K2E kodlu katılımcı vegan yaşam anlayışını benimseyen tarzı nedeniyle bitkisel derilerin yemeni üretiminde alternatif malzeme olacağını belirtmiştir ve ürün eskizlerinde ifadesi genellikle alternatif malzeme üzerine olmuştur. K2G kodlu katılımcı ise deri işleme teknikleri üzerinden ilerlenmesinin yeni

görsel oluşturmada etkili olacağını ifade etmiştir. Ayrıca K2M kodlu katılımcı tekstil teknolojilerinde uygulanan tekniklerin uygulanması ürün çeşitliliğini artıracağını belirtmiştir.

Katılımcı tasarım

Karma 2 grubu çalıştayında her üç katılımcının geleneksel sanatlara ilgi duyması katılımcı tasarım aşamasında geleneksel sanatlarda uygulanan geleneksel kumaşların yemeni zanaatı ile ilişkilendirilmesi yönünde olmuştur. Bu sebeple, Kahramanmaraş yöresine ait geleneksel kumaşların yanı sıra Anadolu'da üretilen geleneksel dokuma ürünlerle bütünleştirilen yemeniler fikir önerisi olarak sunulmuştur. Geleneksel motifler, tekstil materyalleri (boncuk, iplik vs.) ile saya üzerinde resmedilirken tekstil sektörü ile işbirliğine yönelik ürün eskizleri ortak ürün eskizleri olarak da Resim 6.8'deki görsel sunulmuştur.

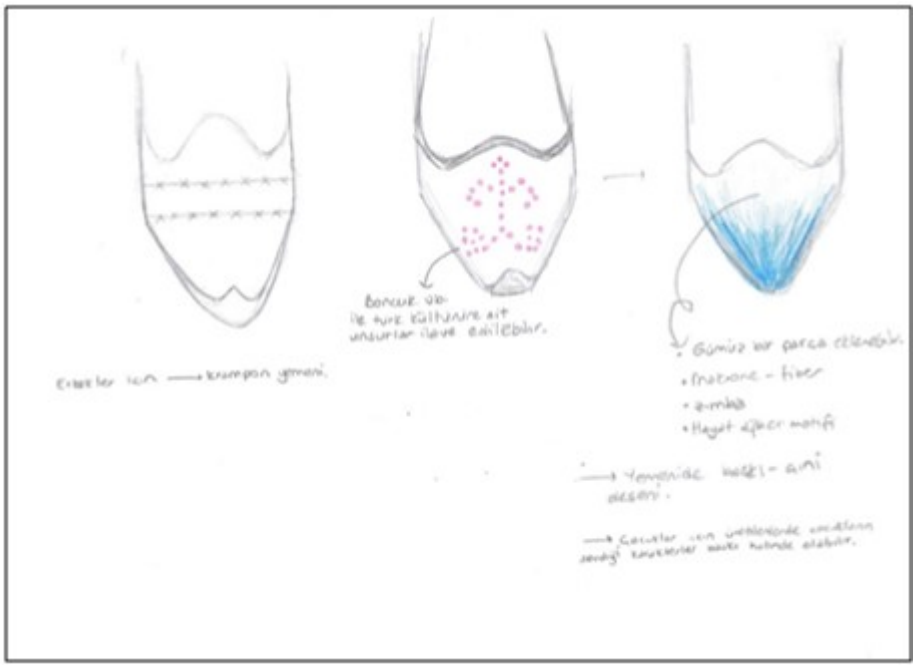

Resim 6.8. Karma 2 grubu katılımcı tasarım aşaması çıktısı

Karma grup 2 atölye çalışmasında yemeninin korunması gereken özellikleri; ön burun kadar saya üzerinde bulunan bilek yönünün karakter özellik olarak vurgulanmıştır. Ayrıca vegan yaşam tarzını benimseyenlere yönelik açılım da olabileceği düşünülerek bitkisel deri kullanımının ve bağlamına uygun özgün geleneksel kumaşlarla desteklenmesinin önemli olacağı ifade edilmiştir. Yemeni formunun karakteristiği korunarak güncelleme yapılması

bu grubun üzerinde durduğu önemli noktadır. Karma 2 grubu ile gerçekleştirilen çalıştay aşamalarında ortak fikirler olarak Çizelge 6.3'te sunulmuştur.

Çizelge 6.3. Karma 2 grubu çalıştay süreci ve aşamaları

Aşamalar	K2E	K2M	K2G
Kategoriler	Estetik değer ve malzemeye dayalı yenilik	Estetik değer ve belirli bir yaş grubu (çocuk ve genç kesim)	Estetik değer
Bireysel aşama	Geleneksel motif ve kumaşların modernize edilerek yemeni ile birleştirilmesi, mümkün olduğunda bitkisel deri kullanılması, giyim stilleri ile bütünleşen modeller için ön ucu karakterize edilmiş yemeniler, geleneksel kumaşların aplike edilmesi ile geleneksel bağlamdan çıkarılmaması	Baskı tekniğine yer verilerek popüler karakterlerin yemeni üzerinde sergilenmesi, geleneksel kumaşların yemeni üzerinde bütünleştirilmesi, konsept ürün olarak çalışılması (anne-çocuk, baba-oğul, teyze-yeğen)	Farklı geleneksel kumaş ve motiflerle zenginleştirilmesi
Katılımcı tasarım	15-45 yaş aralığı genç kadınlar, farklı kumaşlarla birleştirilmesi ve hayvansal deri kullanımı azaltılması, ön burun korunarak faklı kumaşlar kullanılsa da yemeni ifadesine yer verilmesi, moda tasarımcılar gibi konsept çalışma sergilenmesi yani üst giyimle bütünleştirilmesi, saya arka ucun da karakteri sayılması, saya üzerindeki dikişlerin rengi ve görselli üzerinde değiştirilmesi, geleneksel nakış ve motiflerin sayada uygulanması. Hatta makrome gibi farklı düğümleme tekniklerinin sayada kullanılması, tekstil terbiye işleminden geçmiş deri sayalar.		
Uyarlama	15-45 yaş aralığındaki genç kadınlar, ön ucu korunarak farklı kumaş ve deri malzemelerle desteklenmesi,	Dikiş farklılaştırılmasının yapılması, baskı tekniği ve boyama ile çeşitliliğin artırılması	Nakış ve geleneksel motiflerle zenginleştirilmesi.

Karma 2 grubu ile gerçekleştirilen çalıştayda ortaya konulan çıktılarda öne çıkan fikirler alternatif malzeme ile geleneksel sanatlarda uygulanan tekniklerle işbirliğinin yapılması olmuştur. Yemeni karakteristiği korunarak farklı malzemelerin kullanılması veya

geleneksel sanatları ile bütünleştirilmesi yemeni zanaatının sürdürülebilirliğine destek olacağı ifade edilerek yemeni çeşitliliğini sağlayacağı düşünülmüştür.

Uyarlama

Zanaatkârla yapılan paylaşımda zanaatkâr, geleneksel kumaşlarla yapılacak ürünlerin uygulanabileceğini belirtmiştir. Kullanılması istenilen etnik kumaş ya da desenlerin saya üzerinde farklı farklı biçimlerde yerleştirilerek çeşitlendirme sağlayacağı ayrıca diğer geleneklerle bütünleştirilen yemenilerin her iki geleneğin tanınırlığına ve sürdürülebilirliğine destek olacağı ifade edilmiştir.

Karma 2 grubu çalıştayı sonrası değerlendirme

Yemeniyi güncelleme çalışmalarında yemeninin karakteristik özelliğinin özgün görsel ifadesini ne kadar değiştirebileceği ve korunması gereken özellikler sorgulanmıştır.
"K2E: benim şöyle bir sorum var. Yemeninin çoğunda şöyle bir şey görüyorum. Ucunda şöyle kalkıklık.
Araştırmacı: Kalkıklık.
K2E: bir yemeninin üretilmesinde atıyorum o zorunlu mudur? Ya da benim nereye kadar sınırlarım var? Değiştirebiliyor muyum onu?"

Karma 2 grubu atölye çalışmasında bir katılımcının benimsediği değeri diğer bir katılımcı çalışmanın özgünlüğüne uymayacağını belirterek farkındalık oluşturmaya çalışması, çalışma açısından önemli bir değer olmuştur. Ayrıca zanaatkâr ile tasarımcının birebir yapacağı çalışmalardan ziyade farklı katılımcıların yer aldığı çalıştay sürecinde butik üretim anlayışından çok kitlesel üretime yakın bir anlayış olmuştur.
"K2M: yemeni yapımı için özel olarak yapıldığını düşünürsek, süper marionun olduğu kısım kesilip yemeni dikilirken buraya geçecek yani.
K2E: peki bunun yetişkin versiyonu nasıl olur? Bu çok daha çocuksu ve bu biraz da kitsch dediğimiz bir şey. Hani var olan bir karakteri kullanmak gibi oluyor. Bunu nasıl değiştirebiliriz?"

Katılımcılar ürün ve üretim sürecinde geliştirilecek yenilikleri bu zanaatın sürdürülebilirliğini destekleyecek diğer tasarım müdahale başlıklarını olumlu yönde etkileyebileceğini belirtmişlerdir.

*"K2E: ben onu aslında diyelim ki youtube?*pazarına gelmek istiyoruz. Ama sonuçta yerli biriyim bunun daha çok insanın aşina olduğu ama bizim olduğunu hissedecekleri bir modern formda o yüzden böyle düşünüyorum. Modern bir yere giderken niye giymeyeyim ki diye düşünüyorum mesela."*

Karma 2 grubu katılımcılarının geleneksel sanatlara ve etnik desen ve kumaşlara ilgilerinin ve eğilimlerinin olduğu ve hayvansal tüketim yerine bitkisel üretime bağlı malzeme kullanımına yöneldikleri gözlemlenmiştir.

"K2G: bence kumaş barınmalı. Üçümüz de kumaştan bahsettik. Kumaşla derinin birbirini içerinde olduğu bir çizim olmalı."

Karma 2 grubu katılımcıları katılımcı tasarım aşamasında çalışmayı detaylandırmak için internetten örnek görsel araştırmasına devam etmişlerdir ve yemeni karakteristiğinin diğer ayak giyim ürünlerinde ayıran görsel nitelik olması nedeniyle bu görsel nitelik üzeriden de çalışma yapılabileceğine vurgu yapmışlardır.

"K2E: bir de şey demek istiyorum. Burun uçlarında böyle bir yapı var ya, kalkık yapı var ya, bence o kalmalı. Çünkü insanların aklında yemeni dediğimiz zaman gelen ilk şey de onun var olması onu sürdürmek insanların daha sonrasında modern yemenilerde geçmişe atfı da görüyor olmalarını sağlayabilir. Geçmişte bunu görüyoruz şehre adapte ediyoruz. Şehirli olmak insan diyelim ki onun bambaşka bir ürün olduğu düşünmesin. Onun kültürünün de parçası olduğunu bilsin.

K2G: o işaret markalaşa da bilir. Anlatabildim mi?

K2E: evet, aynen."

Çalışmanın sanal ortamda yapılıyor olması ve katılımcıların üretim sürecine dair kısıtlı bilgiye sahip olmaları çalıştay kapsamını daraltmıştır.

"K2E: hocam aslında üretim sürecine hâkim değiliz, keşke elimizde kumaş parçası olsa da ustaya yanımızda olsa 'ustam böyle bir kumaş parçasını birleştirmek istiyoruz, bu olur mu' şeklinde ilerleyebiliriz. Çizdiğimiz ile yaptığımız şeyler tam şey değiller."

K2E kodlu katılımcı aslında kendi disiplini üzerine çeşitleme yapmaya açık iken kendi kişisel eğilimi ve diğer katılımcılarla bulduğu ortak noktadan dolayı geleneksel motifler ve kumaşlar üzerinden gitmiştir.

"K2E: ben de böyle bir birleştirme düşünüyorum. Şurada çizdiğim de o mantığında benim hayal ettiğim de o. Hocam size gelecek şeyler de o mantıkla birleştirme ile parçanın nasıl birleştirilmeyi hedeflediğimize dair bir içerik olmuş olacak. Ama sadece üst kısmının oyuntusu değişir, alt kısmının yuvarlağı değişir, onu şimdiden karar vermek biraz zor. Başka bir şey yaparız, arkası bileğe dolanan şeyler yapıyorlar, ya da ne bileyim arkası açık babet olur."

Araştırmacı çalıştay süresini daha etkin kullanmak amacıyla grup adına karar veren kişi olarak grup içinde görev dağılımını grup üyelerinin karar verme sürecini etkinleştirmiştir.

"Araştırmacı: o zaman şöyle yapalım. Belirlediğiniz form üzerinden belirlediğiniz tekniği yansıtarak üzerinde yapılabilecek tekniği yansıtarak, K2E çizen kişi olsun, ortak kararınız olsun. Siz kendi aranızda karar vererek grup çalışmasını yapalım".

Yemeni üretim sürecinin "*zanaatkârın elinden çıkmış olmasının ve ürünün özgün ifadelerinin korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanmasının*" önemli olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca K2E kodlu katılımcının kişisel eğiliminin geleneksel alanda olması katılımcı tasarım aşamasında bu alanda detaylandırma yapmasını sağladığı gözlemlenmiştir.

<u>Karma 3 grubu çalıştayı</u>

Karma 3 grubu katılımcılarıyla yapılan ön görüşmede yemeniye dair bir bilgiye sahip olmadıkları öğrenilmiştir. Araştırmacı yemeni üretim sürecini gösteren bir videoyu katılımcılarla elektronik posta yoluyla paylaşmış ve ürün görsellerini sosyal medya instagram hesabı "Atölye Yemeni" ile anlatmaya çalışmıştır. Bu sanal atölye çalışmasında yer alan katılımcılar ilgi disiplinlerin yüksek lisans eğitiminde devam etmektedirler.

Karma grup üçüncü çalıştayda K3E kodlu katılımcının birden fazla işleve hitap eden ürünlerin ilgisinde olması katılımcının işlevsel değere öncelik veren ürün tasarımlarına yönlendirmiştir. K3M kodlu katılımcının hem etnik desen kavramını hem de topuk kavramını yemenide bütünleştiren yemeni tasarım fikrini eskizde yansıtmıştır. K3G kodlu

katılımcı ise konsept ürünlerin kullanıcılar üzerinde olumlu etkisi olacağını ifade etmiştir (Resim 6.9)

Bireysel aşama

(a)

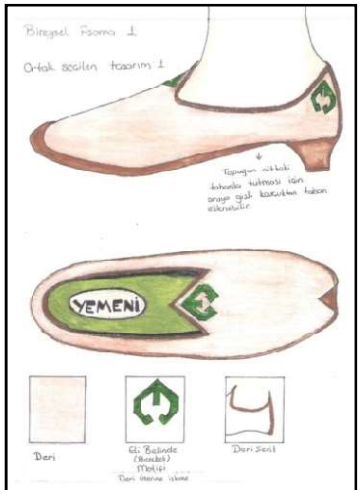

(b)

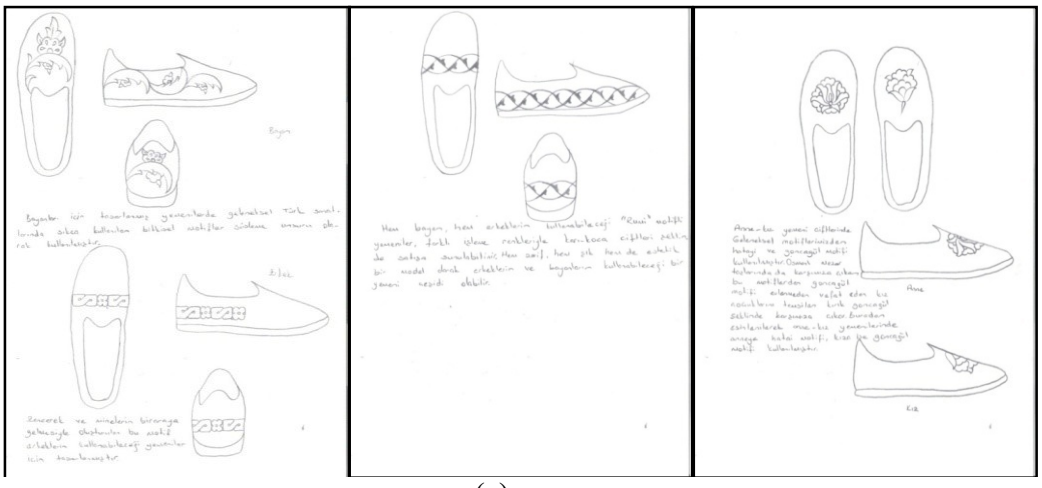

(c)

Resim 6.9. Karma 3 grubu bireysel tasarım aşaması çıktıları; (a)K3E, (b) K3M ve (c) K3G

Paylaşım

Kullanım değeri sanal olarak sorgulanan yemenin hem terlik hem de sandalet formu grup katılımcılarının işlevsel nitelik olarak değerlendirdiği özellik olmuştur. K3E kodlu katılımcı birden fazla kullanım sağlayan ve kişiselleştirilebilir yemeni tasarımı yapmıştır. K3M kodlu katılımcı ise modern yaşamın ayak ürünlerindeki simgesini topukla ifade ederek yemeniye topuk eklenmesinin topuklu ayakkabı kullanıcılarını da etkileyebileceğini belirtmiştir. Özgünlük değerinin çeşitlendirilmesini ise K3G kodlu katılımcı geleneksel sanatlarda kullanılan motiflerle desteklenebileceğini ifade etmiştir. K3G kodlu katılımcı ise motiflerin anlamlarını yemeninin bağlamı ile ilişkilendirmiş ve Geleneksel Türk Sanatlarında kullanılan motiflerin konsept ürün oluşturmada etkili olacağını ve hikayesi oluşturulmuş anne-kız, baba-oğul ürünlerinin kullanıcıya hitap eden ürünler olabileceğini ifade etmiştir. K3G kodlu katılımcı, motifler üzerinden (anne-kız, baba-oğul, teyze-yeğen) geleneksel motif ve işlemelerle çeşitlendirmeye imkân sağlayacak ürün çizimlerini sunmuştur.

Katılımcı tasarım

K3E kodlu katılımcısının hem terlik hem sandalet olabilen kişiselleştirilebilir yemeni güncellemesi diğer katılımcıların da olumlu bulduğu eskiz çalışması olmuştur. Bu işlevsel özelliğe yönelik estetik değer üzerinde birlikte yorumlamaya çalışmışlardır. K2M kodlu katılımcının topuk fikri yerine yemeni formunun özgünlüğüne uygun daha kalın bir tabanlık ile tamamlanması diğer katılımcılar tarafından uygun görülmüştür. K3G kodlu katılımcının geleneksel motifler üzerine yaptığı açıklamalar diğer katılımcıları etkileyerek saya üzeri süslemeleri ve cinsiyet farkının motiflerle tanımlanabileceği belirtilmiştir. Resim 6.10'da sunulmuştur.

Resim 6.10. Karma 3 grubu katılımcı tasarım aşaması çıktısı

Karma 3 grubu ile gerçekleştirilen atölye çalışmasında ne kadar çok sunulmuş ürün görselinin o kadar zanaatkâra destek sağlayacağı düşünülerek kişileştirilebilir yemeni tasarımının yanı sıra erkek kullanıcılar için de yemeni tasarımı gerçekleştirilmiştir. Erkekler için tasarlanan ürünün görseli Resim 6.11'de yer verilerek, saraciyede kullanılan yakma tekniği ile Selçuklu geçme motiflerinin uygulanmasıyla sağlanacağı belirtilmiştir.

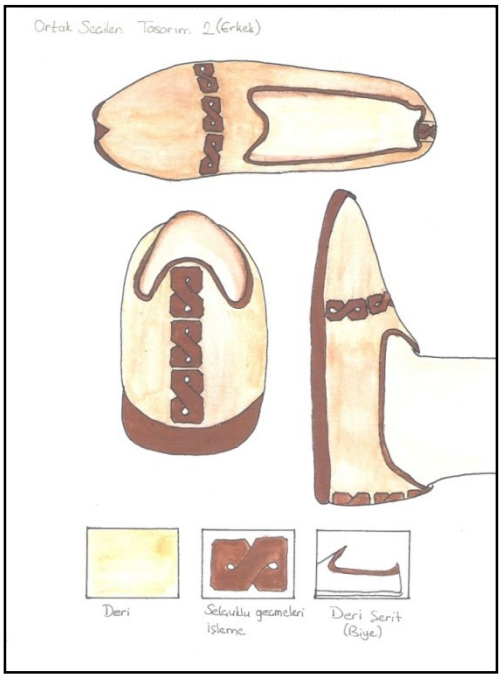

Resim 6.11. Karma 3 grubu katılımcı tasarım aşaması çıktısı (erkek kullanıcılar için)

Çizelge 6.4. Karma 3 grubu çalıştay süreci ve aşamaları

Aşama	K3E	K3M	K3G
Kategoriler	Estetik değer ve işlevsel değer	Estetik değer işlevsel değer	Estetik değer
Bireysel aşama	15-45 yaş aralığındaki genç kadınlar. Hem terlik hem de sandalet olarak kullanılabilen yemeniler. Sıcak aylarda kullanıma uygun ve doğal malzeme kullanımı	Dikkat çekmesi ve topuklu ürün kullananları da kapsaması için topuklu (trend eğilimler içinde olması), el dikişi korunması için dikiş görüntülü, sayada farklı malzeme olarak jüt kumaşından yapılan ve saya ile iç astarın bütünlük sağladığı yemeniler.	Anne-kız, baba-oğul konsept yemeniler. Kadınlar için hatai ve gonca gül motiflerin erkekler için de Selçuklu geçme motiflerin yapma ve boyama gibi tekniklerle uygulandığı yemeniler
Katılımcı tasarım	Ünlü markaların da geleneksel motifleri ürünlerinde kullanması (örneğin gucci), tekstil ve moda sektöründeki eğilimlere dikkat edilmesi, yükselti sağlamak için topuk yüksekliğini belirli seviyede tutulması (özgünlüğüne ters düşmemesi için), yaz aylarında kullanımı artan terlik-sandalet yemeni		
Uyarlama	15-45 yaş aralığındaki genç kadınlar, hem terlik hem de sandalet olarak kullanılabilen ürün	Dikiş farklılaştırılmasının yapılması, baskı tekniği ve boyama ile çeşitliliğin artırılması	Nakış ve geleneksel motiflerle ve geleneksel kumaş yapılarıyla zenginleştirilmesi.

Karma 3 grubu katılımcıları ile gerçekleştirilen atölye çalışmasında deri malzemesi yemeniyi anlatan özgün değer olduğu ifade edilirken kalkık burun ise bu özgünlüğün bir parçası olarak belirtilmiştir. Ayrıca yemeniyi güncel ayak giyim ürünlerinden ayıran bir farklı detay ise kıyılık olarak belirtilmiştir.

Karma 3 grubu ile gerçekleştirilen sanal atölye çalışmasında doğal deri malzemesinin çıplak ten ile temasının çok olduğu yaz dönemi için hem terlik hem de sandalet formunda yemeni tasarımı gerçekleştirilmiştir. Hem terlik hem de sandalet olabilen çoklu kullanıma yönelik işlevsel değer oluşturulmasının yanı sıra kişiselleştirilebilen bağcık malzemesi vurgusu yapılmıştır. Bağlamsal içeriği uygunluğu nedeniyle geleneksel el sanatları motifleri ile estetik değer yorumlaması yapılmıştır.

Uyarlama

Zanaatkârla olan uyarlama aşamasında zanaatkâr kişiye göre ayarlanabilen hem terlik hem de sandalet olabileceğini ve yeni yemeni formunun üretebilir olduğunu belirtmiştir. Zanaatkâr ürün görselinin saraciyede kullanılan tekniklerle sağlanacağını ve ürün formu için de yeni kalıp model çıkartılacağını belirtmiştir. Ayrıca topuk kavramı farklı malzeme ve formlarla bütünleştirilen yeni bir çalışma içerisinde ele alınacak değer olarak ifade edilmiştir.

Karma 3 grubu çalıştayı süreç değerlendirmesi

Karma 3 grubu katılımcıları kendi geliştirdikleri fikirlerin detaylandırılması için farklı uzmanlık alanlarının da atölye çalışmasında yer almasına ihtiyaç duyulduğunu belirtmişlerdir. Katılımcı tasarım yaklaşımının farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcılarla gerçekleştirilmesinin bir avantajı da bir katılımcının ortaya koyduğu fikri diğer bir katılımcı uzmanlığı ya da deneyimi dâhilinde destekleyecek somut öneriler getirebilecek yapıya sahip olmasıdır. Bu sebeple yemeni zanaatının sürdürülebilirlik çalışmalarının sürekli kendini yenileyen yapısına sahip olduğu göstermektedir.
"K3G: Instagramda bir çiçek motifini kazıma ya da kabartma ile. Tam bilmiyorum deri işlem tekniklerini ama. Şu siyah gördüğümüz kısımları oyarak diğer kısım ortaya çıkabilir diye düşünüyorum. Ya da oralar boyanabilir. Hani bu deride kullanılan teknikleri çok bilmediğim için bilen arkadaşlar olursa onlarla birlikte."

Katılımcılar kendi uzmanlık alanlarından getirdikleri yenilik fikirlerinin diğer katılımcılar tarafından sorgulanması çalışmanın daha kesin ve net sonuçlara ulaşması için ilk süreçte değerlendirme yapılmasını sağlamıştır. Örneğin K3G kodlu katılımcının geleneksel sanatlarda "hakler" olarak belirttiği boyama tekniğinin yemeni görselleştirmesinde

kullanılabileceğini ifade etmesi üzerine K3E kodlu katılımcı bu teknikte uygulanan boyanın ne kadar sürede kullanılabilir olduğunu sorgulamasıdır.

"K3E: işlenen yüzeyde kalıcı olabiliyor mu?
K3G: yani kalıcı olur diye de düşünüyorum. Çünkü nakış ben Aynı zamanda ben liseden nakış mezunuyum. Eğer nakış yapacaksak sadece uçlara atarak, çin iğnesi atarak çin iğnesi tekniği ile atılarak yapılabilir. Böylece tüm yüzey doldurulmamış olur. Hem de o istediğimiz çiçeği orada göstermiş oluruz.
K3E: anladım evet, bilmediğim için soruyorum."

Karma 3 grubu katılımcıların yemeniyi sadece sanal ortamda gözlemleme şansına sahip oldukları için bu süreçteki deneyimlerinden faydalanmışlardır ve kullandıkları günlük nesnelerle bağdaştırarak yeni tasarımlar gerçekleştirerek yeniden tasarım aracılığıyla çeşitleme yoluna gitmişlerdir. Ayrıca katılımcılar çevresindeki kişilerden de gördükleri deneyim ve becerileri yeni ürünlere yansıtmaya çalışmışlardır.

"K3E: tamam. Ben de daha çok kadınlar için yemeni düşündüm. Bu ilk çizimlerim. Öncelikle yemeninin ökçesiz olmasına karar verdim. Çünkü yemeniyi çok kullanmadım. Ancak, değeri olmasından mütevellit giymede bazı zorluklar yaşabileceğini düşündüm insanların. Bu sebeple, ökçesiz bir yemenide karar kıldım. Ancak, daha mukavemetli olmasını istiyorsak yani bir uzun mesafeler gidip yürüyüp gezeceksek vs. ip geçirerek bir sandalet tarzı yemeniye dönüştürülebilir. Böyle kullanımı daha rahat ve kolay olur diye düşündüm."

Sosyal iletişim araçlarının bu çalıştay süresince kullanılmıştır ve katılımcılar çalıştay sürecinde çalışmayı desteklemek amacıyla internet araştırmasına devam edilmiştir. Yemeni karakteristiği sorgulanarak yemenide korunması gereken görsel nitelikler üzerinde durulmuştur.

"K3M: şu zamanda bu kumaş çok moda, bununla ilgili, terlikler çıktı yaz için. Sütlü kahve tonda. Bu kumaşı kullanmayı düşündüm. Kenarlarına da buralarda biye olarak deri. Deriyi tamamen kaldırmak istemedim. O yüzden buraların deri olması gerektiğini düşündüm. Daha sonra buradaki formu bozmak istemedim. Buradaki üçgen formunu. Buradaki formun Yemeni olduğuna yemeni ile daha fazla karıştırmak için bu formun gitmesini istemedim. Aynı şekilde şuradaki formunda dikiş olarak kalmasını istedim. Çünkü bence dikiş kısmı ayakkabıyı daha sağlam yapabilen bir unsur olduğunu düşünüyorum açıkçası."

Ayak giyim ürünlerinde kullanıcı hassasiyetleri, eğilimleri ve tercihleri ürünü detaylandırmada etkili olduğu K3M kodlu katılımcının bireysel aşamada ürünü anlatırken ifadelerinden de anlaşılmaktadır.

"K3M: İçerisi yine deriden olacak ama farklı bir renk kullanmayı tercih ettim, motiflerin rengini. Çünkü ne olursa olsun ayakkabını kenarından oradan buradan ya da ayakkabıyı çıkardığımızda da görünür. Sadece ayakta olması estetik olması anlamına gelmiyor. Şahsen bir ayakkabı alırken çinin rengi de beni cezp edebiliyor. Sadece dışının rengi değil içinin rengi de önemli olmasının gerektiğini düşündüm o yüzden bir renk yakalamayı düşündüm çevre dışı motif renkleri olarak."

K3G kodlu katılımcı yemeni gibi organik malzemenin doğal üretim sürecinden geçerek elde edilen bir ürün olması ve bu ürünün her mevsime ait form ve çeşitleri ile kullanılabilecek kitlelerin var olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple bu tür tasarım geliştirme faaliyetlerinin artırılmasına ve tanıtım çalışmalarının genişletilmesine olan ihtiyacı vurgulamıştır.

"K3G: Dışarıda satılan, özellikle kış için, ürünleri sağlıklı bulmuyorum. Dolayısıyla yemenilerin de özellikle kışa girerken de öncelikle bizlerin bunları tanıtarak aktif hale getirmesi, elimizde bulunan bu tasarımları hayata geçirerek tanıtmak güzel olacak diye düşünüyorum inşallah."

Katılımcıların günlük yaşantıdan edindikleri deneyimler yeni ürün tasarlamada esin kaynağı olmuştur. K3G kodlu katılımcının satın aldığı ikili çanta seti ev gezmelerinde ayakkabısını koyacağı bir çanta tasarımı fikrinden yemeninin ev gezmelerinde uygun tasarlama fikrini geliştirtmiştir.

"K3G: mesela ben de genellikle çanta ve ayakkabı da deri tercih ediyorum. Bizim kullandığımız deri ne kadar şeydir bilmiyorum ama. Geçenlerde aldığım çantanın içinden ekstra küçük bir çanta daha çıktı. O da deri. O zaman aklıma geldi. Böyle bir çanta olsa ev ayakkabılarımı koyabileceğim fermuarlı bir deri çanta. Küçük bir çanta derinin orada da kullanımını sağlayıp. Ayakkabı çantası, yemeni çantası ve yemeni. Böyle bir alternatifi de sunmayı belirtmek isterim."

Grup içi motivasyonun, çalışmaya katılan katılımcıların bu değeri yaşatma isteği ile doğru orantılı olduğu gözlemlenmiştir. Karma 3 grubu katılımcıları çalıştayın sanal ortamda yapılmasına rağmen olabildiğince fazla ürün fikir tasarımı koymaya çalışarak bu zanaatın

sürdürülebilirliğine destek vermeye çalışmışlardır. Doğal olarak bu da grup içi sinerjiyi ve canlılığı sağladığı gözlemlenmiştir.

Çalışmanın sanal ortamda yapılması birçok zorluğu getirdiği durumlar katılımcılar tarafından da dile getirilmiştir

"K3G: Tasarım başka bir şey uygulama başka bir şey. Keşke yüz yüze olabilseydik, daha net anlatabilseydik. Şartlar bu anlamda biraz zor.

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayının yinelenebilir olduğunu çalışmaya katılan her bir katılımcının yeni gözlemci ve yeni yorumcu olarak kavramları yeniden değendirmek istemesinden çıkarım yapılabilir. Bundan dolayı daha çok katılımcılı çalıştayların gerçekleştirilmesiile bu zanaatın aktif üretim süreci sağlanacağı ifade edilebilir.

"K3G: çok teşekkür ederim. Yani şöyle ben dediğim gibi, ev hanımı da olduğum için aynı zamanda bu tarz ortamlarda sıklıkla bulunduğum için kadınların neleri istediklerini, neleri giydiğini gözlemleme şansım oluyor, o ayakkabı çantasını açıp ayakkabısını çıkarma çok zarif bir davranış bizim Osmanlıdan gelen zarafetimiz var onu da koruma taraftarıyım".

Karma 3 grubu çalıştayı esnasında yemeni atölyesine gelen yurt dışında yaşayan bir kişinin minyatür yemeni satın alma sürecinin katılımcılar tarafında dinlenmesi katılımcıların çalışmaya olan bakış açısını etkilediği belirtilebilir. Ayrıca kültür temelli çalışmaların sürekliliği tasarım alanında farklılaşma unsuru olarak değer yaratan çalışmalar olarak katılımcılar tarafından nitelendirilmesi önemli bir vurgudur.

"K3E: evet kesinlikle. Hatta araştırmacının bulunduğu dükkâna bir adam geldi ve Tayvan'da yaşadığını söyledi. Ve minyatür yemeniler alacaktı. Muhtemelen iyi bir pazarı var ki geldi ve uğramış. alıp götürecek. Yani bunun için bir reklam bir pr çalışması yapılsa aslında. Teknolojik ürünlerin treninin çoktan kaçırdık. Vestel arçelik beko hani bunların da iyi bir yeri var. Ancak, Hani artık bir tasarım dili oluşturmamız çok zor. Yani bir ürüne bakıldığı zaman Türkiye'den çıktığı zor anlaşılır. Der ki bu Arjantin'de yapılmış. Veya İngiltere'de İngiliz bir tasarımcının çalışması denir. Ancak bu tarz kendi kültürümüzden doğan biz de çoktan var olan ürünlerin doğru çalışmasını doğru reklamını yapsak bu şekilde olabilir aitlik. Hediye eşyasından çıkıp o nazar boncuğu o çıkıp daha endüstriyel ürünlere geçiş aslında buradan yakalamamız gerekiyor dünyayı. Bu ayakkabı terlik nike

gibi adidas gibi olmayacak ama bununla bir kullanım alanı olacak. Keşke bunu başarabilsek.

Karma 3 grubu katılımcılarıyla gerçekleştirilen atölye çalışmasında süreç içinde ortaya konulan fikirlerin detaylandırmaya, çeşitlendirmeye ve yinelemeye açık olduğu K3M kodlu katımcının topuk fikri ile söylenebilir. Ayrıca, Resim 6.11'de gösterildiği gibi katılımcıların ellerinde var olan ürünleri (renk kartelası) üretken araç olarak kullanmaları bu çalışmaya ve zanaatın sürdürülebilirliğine verdikleri önemi gösterir. Bu sebeple karma 3 grubu katılımcıları çoklu ürü fikir geliştirmede erkekler için geliştirdikleri tasarımın renk detayında renk kartelâsından faydalanarak daha gerçekçi süreç yaşatmışlardır.

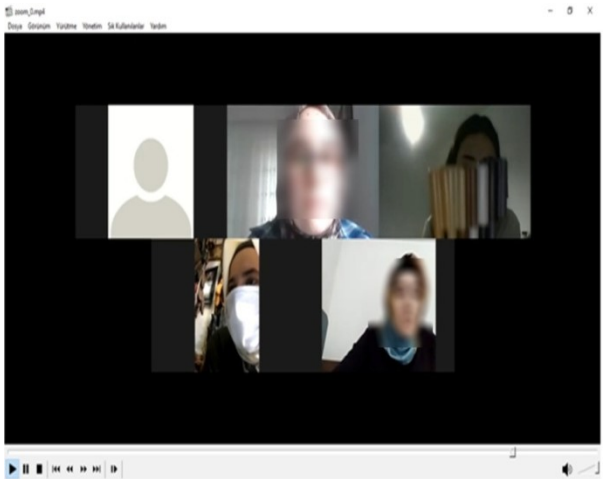

Resim 6.12. Karma 3 grubu atölye çalışmasında fikir detaylandırma esnasından bir görüntü

6.3.2. Karma grup atölye çalışmaları süreç değerlendirmesi

Bu bölümde, karma gruplarıyla gerçekleştirilen atölye çalışmaları sürecinin bireysel tasarlama aşamasında ortaya konulan fikir eskizlerinin katılımcı tasarlama aşamasına nasıl dönüştürüldüğü değerlendirilmek istenmiştir. Her bir grubun çalıştay süreci boyunca grup içindeki katılımcılarla hem de zanaatkârla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Genel olarak, sürdürülebilir zanaat-tasarım karma grup sanal atölye çalışmaları, grup içerisinde yer alan katılımcının uzmanlığına ve kişisel eğilimlerine göre çeşitlilik ve farklılık gösterdiği, ortaya konulan bireysel veya katılımcı tasarım aşamalarında eklenen veya çıkarılan parçalar aracılığıyla gözlemlenebilir. Karma grup çalışmalarında her bölümden katılımcıların fikirlerine yer verilmeye çalışılmıştır. Bireysel aşamada geliştirilen fikirlerin bir tanesinde detaylandırmadan çok her katılımcıdan çıkan fikirlere yer verilerek tasarım

çıktısı genişletilmiştir. Ancak bu zanaatın sürdürülebilirliği için kullanım değerini desteklemek için pazar kitlesi yaratacak ürün fikirleri ön planda tutulmuştur. Katılımcıların deri ve ürünlerine ait yeterli bilgiye sahip olmadıkları için malzemeye dayalı yenilik aşamasını ele alamamışlardır. Bu sebeple, farklı paydaşların yer aldığı katılımcılarla yeni atölye çalışmalarının yapılabilir olmasıdır.

6.3.3. Homojen grup atölye çalışmaları

Endüstriyel Tasarım Bölümü, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü ve Geleneksel El Sanatları Bölümü'nden mezun katılımcıların yer aldığı ayrı ayrı üç grup sanal çalıştayı gerçekleştirilmiştir. Karma gruplarla gerçekleştirilen atölye çalışmasından farkı her grup aynı bölümden mezun katılımcılardan oluşmaktadır. Katılımcıların aldıkları disiplinler aynı olması yemeninin güncellenmesinde getirecekleri yeniliklerin benzer olmasının yanı sıra katılımcı tasarım aşamasında birlikte yapacakları yeniliklerin ifadelendirilmesi açısından çalışmaya katkısı açısından önemli olacaktır.

Homojen endüstriyel tasarım bölümü grubu atölye çalışması

Endüstriyel Tasarım Bölümü'nden mezun ve lisansüstü eğitime devam eden katılımcılardan oluşan homojen grup katılımcıları ile çalıştay gerçekleştirilmiştir. Endüstriyel Tasarım Bölümü'nden mezun olup bu disiplinde doktora eğitimine devam eden katılımcılar bu grupta yer almıştır. Katılımcılarla yapılan ön görüşmede yemeniye dair bir bilgiye sahip olmadığı öğrenilmiştir. Araştırmacı yemeni üretim sürecini gösteren bir videoyu elektronik posta yoluyla katılımcılarla paylaşmış ve ürün görsellerini sosyal medya instagram hesabı "Atölye Yemeni" ile anlatmaya çalışmıştır.

Katılımcılar farklı kitleler için geliştirdikleri yemeninin en fazla tercih edilen ürün grubu üzerinden değerlendirme yapmışlardır. Yeni pazarlar için yeni kavramların yemeni tasarımında etkili olacağı belirtilerek yeni kullanıcı kitlesi araştırması ön planda tutulmuştur. Bu sebeple, HE3 kodlu katılımcı yemeninin sade görünümüne renk blokları ile kırmak istediğini ve renkli derilerin ise trendlerle belirlenerek güncel bir duruma dönüşebileceğini belirtmiştir. HE1 kodlu katılımcı ise yemeninin üretiminde kullanılan doğal deri malzemesi ile bebek kullanıcı kitlesini ilişkilendirmiştir. HE2 kodlu katılımcı

ise plazada çalışan erkek birey kitlesine yönelik yemeniyi güncellemeye çalışmıştır (Resim 6.13).

Bireysel aşama

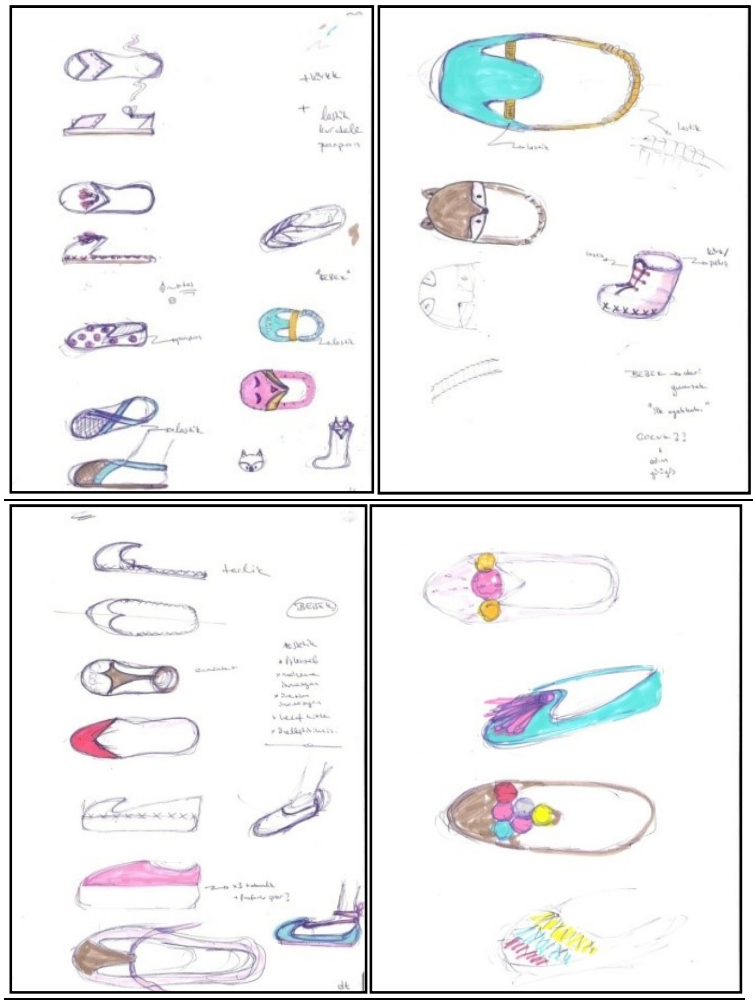

(a)

Resim 6.13. Homojen Endüstriyel Tasarımı Bölümü grubu bireysel tasarım aşaması çıktıları; (a) HE1, (b) HE2 ve (c) HE3

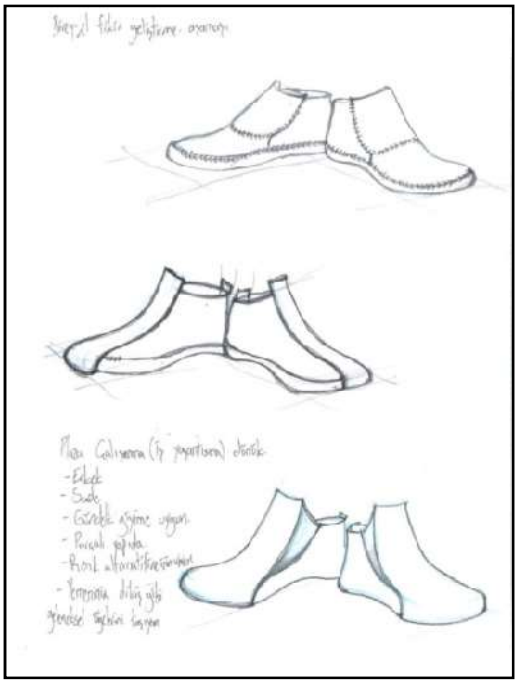

(b)

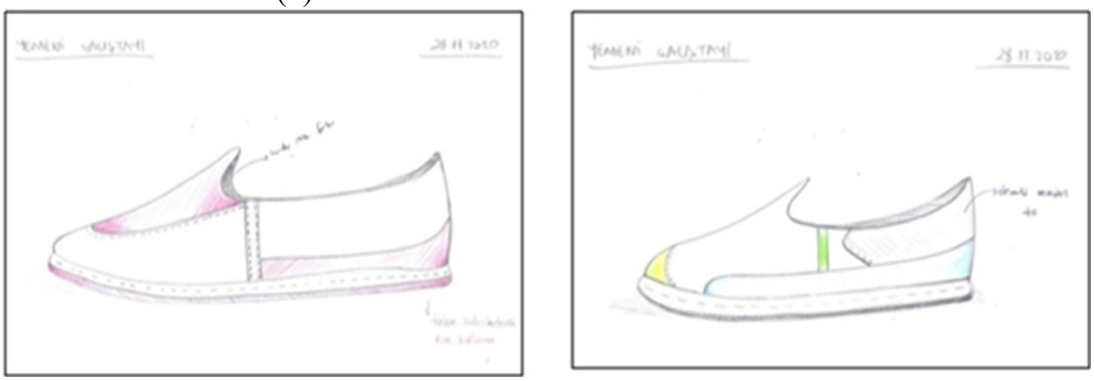

(c)

Resim 6.13. (devam) Homojen Endüstriyel Tasarımı Bölümü grubu bireysel tasarım aşaması çıktıları; (a) HE1, (b) HE2 ve (c) HE3

Paylaşma

Kullanıcı kitlesi olarak bebekler ve plaza çalışan erkek bireyler için tasarlanan yemeniler yeni kullanıcı kitlesi olarak nitelendirilebilir. Çünkü zanaatkâr yemeniyi kullanan küçük kullanıcı kitlenin ayak numarasının 24'ten başladığını ifade etmiştir. Erkek plaza ürün grubu tanımlaması olmaması yeni ürün grubu olarak ifade edilebilir. Ancak bebek sektörüne yönelik yemeni ürünlerinin olmaması ve bebek ayakkabısı ürünlerin ithal ediliyor olması bu zanaatın tanınırlığını daha hızlı ve etkili olarak sağlamak amacıyla bebekler için yemeni tasarımı Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü grubunun katılımcı tasarım sürecinin teması olmuştur.

Katılımcı tasarım

Katılımcı tasarım aşamasında bebeklere yönelik geliştirilmek istenen yemeni tercih edilmiş ve bu ürün kullanımı için detaylandırma yapılmıştır (Resim 6.14). Bebeklerin ayak giyim ürünlerini giydirmede yaşanan zorluğa ve kullanım esnasında ise ayaktan çıkma durumlarına göre kullanım senaryasu üzerinden grup olarak ele alınmıştır. İlk ayakkabım konsepti üzerinden yerli doğal ürün tasarımı olarak başlık verilmiştir. Katılımcılar orta yaş kesim grubunun ürünlerinde eklenen her detay bir maliyet oluşturduğunu ancak bebek ürünlerinde her zaman ürün ücreti ikinci planda olduğunu belirtilmiştir. Oluşturulan ürünlerde iki veya üç farklı renkli deri parçaların birleştirme detaylarında abartı dikişler ile görselleştirme yapılmıştır ve yemeni içine yerleştirilen kürk detayı ile ayağın ısınması için detaylandırılmıştır. Belirli karakterlerin baskı veya benzetme yoluyla oluşturulmasındansa yemeninin özgün ifadesini veren ürünler tasarlanmıştır. Bebek ayakkabıları 15-24 numara aralığında kendi içerisinde ürün grubunu oluştumaktadır.

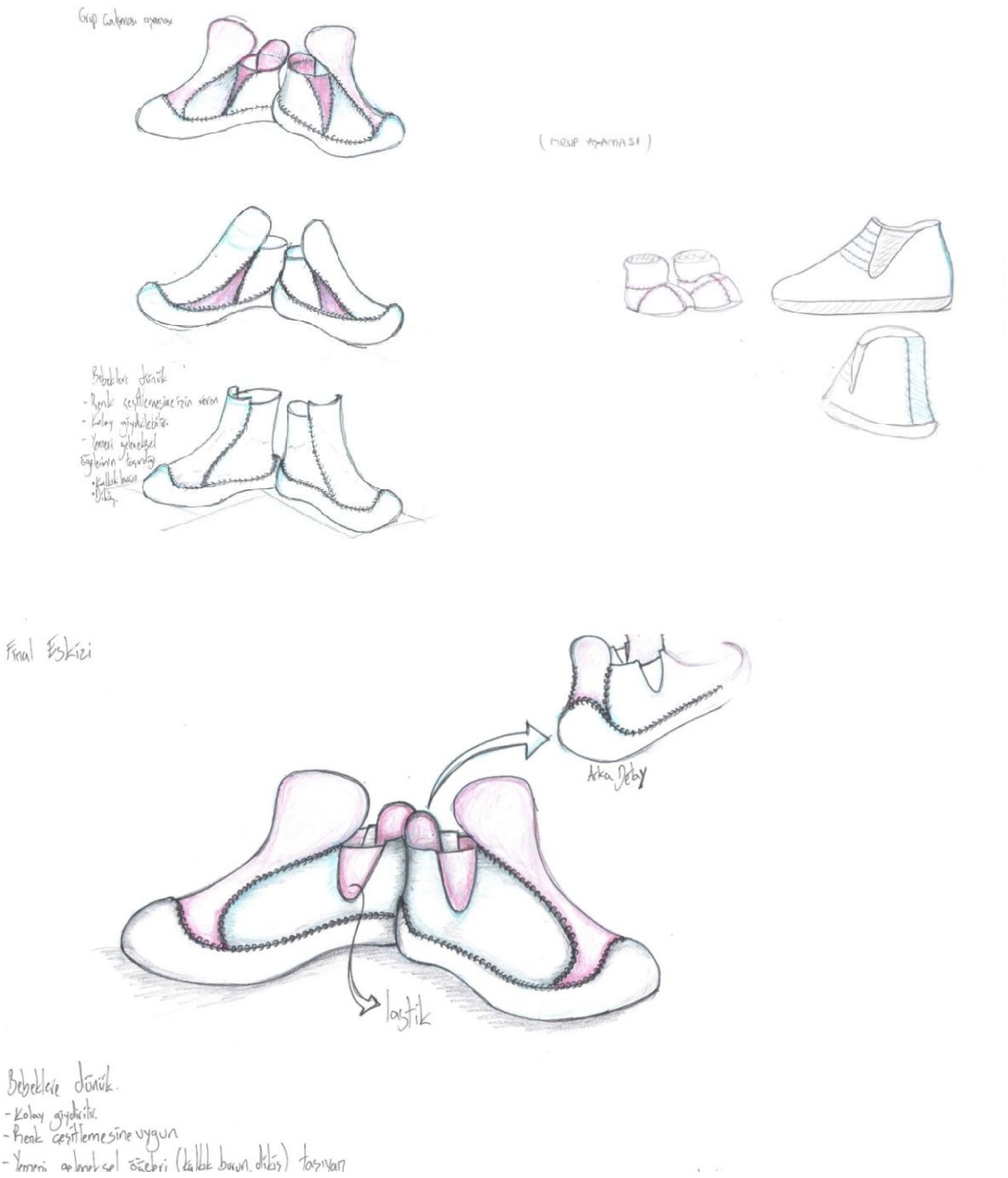

Resim 6.14. Homojen Endüstriyel Tasarımı Bölümü grubu katılımcı tasarım aşaması çıktısı

Çizelge 6.5. Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü grubu çalıştay süreci ve aşamaları

Aşamalar	HE 1	HE 2	HE 3
Kategoriler	Estetik değer	Belirli yaş grubu (bebek) ve işlevsel değer	Estetik değer
Bireysel aşama	15-45 yaş aralığı kadın, parçalı deri sayası, renk blokları ile görselleştirme yapılan yemeni formların eskiz çalışması yapılmıştır. Ürünün mevcut hali yaşlı kesime hitap eden algısı parçalı renk blokları ile yeniden düzenlenmek istenmiştir.	Doğal deri ve bebek kullanıcı ilişkilendirmesinden yola çıkarak bebek kullanıcılarına özelleştirilmiş saya ile tabanlıkta aynı deriden üretilmiş içi kürklü, kullanımda kolaylıkla giydirilme ve bebeğin ayağından kolaylıkla çıkmaması için elastik detay eklemeli yemenibebe (Yeni pazar)	Kitlesel kullanıcı grubuna hitap edebilmesi gündelik yaşamda tercih edilen ürün olması için günümüzün çalışma ortamı, plaza ve burada çalışan erkek bireyleri hedef alındı. Yemeninin parçalı deri yapısı ve dikiş detayı ile ürün stilize edildi. Gündelik hayatın kullanıcının ihtiyaçları düşünülerek estetik değer açıdan yenileme yarı konçlu ve konçsuz yemeni eskizleri yapıldı (Yeni pazar).
Katılımcı tasarım	Bebek sektörüne yönelik yemeni ürünlerinin olmaması ve bebek ayakkabısı ürünlerin ithal ediliyor bilgisi ile bu zanaatın tanınırlığını daha kolay yoldan sağlamak amacıyla bebekler için yemeni tasarımı katılımcı-işbirlikçi tasarım sürecinin teması olmuştur. Katılımcıların tasarladıkları ürün için kullanım senaryosu dâhilinde ürün detaylandırılmıştır. Giyimde kolaylık sağlayan ve kolay ayaktan çıkmayan “yemeni bebe” tasarımı için elastik kumaşla takviyelendirildi.		

Çizelge 6.5. (devam) Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü grubu çalıştay süreci ve aşamaları

Uyarlama	İlk ayakkabım konsepti üzerinden yerli doğal ürün tasarımı. Orta yaş kesim grubunun ürünlerinde eklenen her detay bir maliyet oluşturur, ancak bebek ürünlerinde her zaman ürün ücreti ikinci planda olduğunu belirttiler. Oluşturulan ürünlerde 2 veya 3 farklı renkli deri parçaların birleştirme detaylarında abartı dikişler ile görselleştirme yapıldı ve yemeni içine yerleştirilen kürk detayı ile sıcaklık duygusu verilmiştir. Belirli karakterlerin baskı veya benzetme yoluyla oluşturulmasındansa yemeninin özgün ifadesini veren ürünler tasarlandı. Bebek ayakkabıları 15-24 numara aralığı

Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü grubu ile gerçekleştirilen atölye çalışmasında tasarım değerlendirme kavramları olarak eskizlerinde şu kavramlara vurgu yapmıştır: el üretimi, dikiş görseli, doğal deri olmuştur.

Endüstriyel Tasarım Bölümü grubu ile gerçekleştirilen homojen grup atölye çalışmasında doğal derinin bebek kullanıcıları ilişkilendirilmesi grubun tüm katılımcıları tarafından değerli bulunup bu fikir üzerinden devam edilmiştir. Ayrıca HE2 kodlu katılımcının kapalı mekanlarda çalışan erkek bireyler için tasarlanan yemeni eskizi de de yeni bu çalışma kapsamında ele alınan yeni kavramlardır. Yemeni üretiminde kullanılan deri malzemesi değiştirilmeden kullanıcı kitlesi üzerinde özelleştirilme yapılmıştır. Tekstil materyalleri (elastan) ile kullanım detaylandırılması yapılmıştır ve yemeni karakteristiğine vurgu yapılmıştır. Olmayan ürün grubunun tesbit edilmesi sonrası yeni kullanıcı kitlesi tanımlanmıştır. Bebek grubu ürünlerinin yemeni zanaatkarının üretim yelpazesine alabileceği kullanıma dair sorgulamalar ile ürün detaylandırılmıştır. Yemeninin estetik değeri, üretimde kullanılan görsel dikiş ile vurgulanmıştır.

Uyarlama

Katılımcı tasarım aşama sonuçları zanaatkârla paylaşıldıktan sonra zanaatkârın el üretimine uygun bir üretim süreci olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bebekler için

özelleştirilen yemenilerde, elastik kumaş kullanımının nasıl olacağı hakkında zanaatkâr ile fikir alışverişi yapılmıştır.

Homojen endüstriyel tasarım grubu çalıştayı sonrası değerlendirmesi

Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü grubu katılımcıları hem malzeme hem deri ile ilgili detaylı bilgiye sahip olmadıkları için araştırmacıya sorular yöneltmesi bu çalışmanı yeniden ele alındığında malzeme ile ilgili uzman kişilerin de yer almasını sağlayan çalışmalara yönlendirilebilir. Bu da gösteriyor ki bu çalışma malzeme gibi farklı birimlerin de yer alacağı çalışmalarla hem desteklenebilir hem de genişletilebilir olmasıdır.
"HE2: bir şey soracağım ben anlamak açısından şeyimiz var mı? Mesela deri malzemeler arasında tabanlık için kullanılan kalın yüzey için başka bir şey ama esneme özelliği olan elastikiyeti olan deri yapımız var mı yoksa?"

Araştırmacı Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü çalıştay süreci işleyişinde çalışmanın amacından çıkmaması ve daha iyi, doğru amaca ulaşabilmek için arada gerekli müdahaleleri alarak farkındalık yaratmaya çalışmıştır.
"Araştırmacı: ben bir şey sorayım. Müdahale etmek istemiyorum yanlış anlamayın sadece de ayakkabı sektörü ile kıyasladığımızda çizdiğiniz ürünler ve benzerleri ayakkabı çeşitlerinde de var. Biz bunu yemeniye atfetmek istersek yemeni ile bağdaştırmak istersek nasıl bağdaştırabiliriz sizce? Yaptığınız çizimlerde hangi özelliklerinden bağdaştırabiliriz sizce?"

Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü grubuyla yapılan çalışmanın bir farkı büyük kullanıcı kitlelerini belirleme çabası içerisinde ele almalarıdır. Bu çalışma için önemli katkı sağlayacağı düşünülmüştür.
"HE2: Şöyle bu işte 5 inovasyon önerisi noktasında malzemede yenilik noktasına pek bir şey diyemiyorum, çok uzağım malzemenin yani bu alanda kullanılabilecek yenilenmiş malzemelere çok uzağım bu başlığı direkt eledim. Kendime dönük olarak bahsedeyim üretime dayalı dediğimiz noktayı da elemek durumunda kaldım Çünkü üretim tekniğinin mevcudun üretim tekniğine bile çok hakim değilim. Neyin buraya entegre edebilecek edilebileceğine dair de şeyim yok, arka planım güçlü değil burada da bir şeyler söyleyebileceğimi düşünmedim. İşlevsel değer noktasına gelince de ben şöyle bir yerden yaklaştığım işte, farklı işlev şeyi de algıladım, İşlev de yüklenebilir noktası buraya da hayır

dedim çok şey yapamadım. Çok bir düşünce geliştiremedim. Böyle olunca da estetik değer başlığı ve belirli kitlesi başlığı olabilir diye düşündüm, ben daha çok yani daha estetik değere dönük çalışmalar yürüttüm. Ama yaş kitlesi olarak da az çok bir şeyler belirlemiş oldu. Benim çalışmam şu yönde oldu. Yeni bir pazar açacaksak, yeni bir pazara ulaşacaksak inovasyonumuzu bu yönde yapacaksak ve daha geniş bir kitleye ulaşma gibi hedefe sahipsek, biz şu anın plaza insanı hedef alabiliriz diye düşündüm".
"HE1: evet aynen, bana da ilk çağrıştırdığı yer orasıydı bir de yani şu anda bir şey var Dediğin ve çok haklısın. İthal ediyoruz Aslında bebeklere özel doğal ürünlere Yani bu Sophie diş kaşıma şeyinden zürafasından deri ayakkabıya kadar Ürünümüz varken neden burada düşürmeyelim pazar açısından geniş bir kitleye ulaştırır bizi."

Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü grubuyla gerçekleştirilen atölye çalışmasında katılımcılar ortak olarak belirledikleri ürün grubunu detaylandırmak için mevcut ürünleri internet aracılığıyla araştırarak hem avantaj sağlayacak noktaları belirlemek için çalışma süresince araştırmaya devam etmişlerdir. Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü grubu katılımcıların katılımcı tasarım aşamasında ürünü kürk malzemesi ile detaylandırmak için yaptıkları internet araştırmasında buldukları ürün görsellerini grup arkadaşları ile paylaşmışlardır ve ürün görselleri Resim 6.15'te resmedilmiştir.

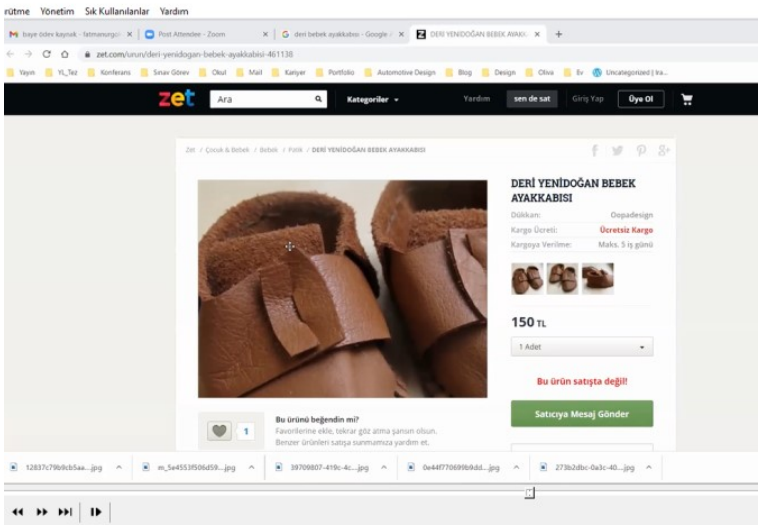

Resim 6.15. Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü grubu katılımcılarının çalıştay sürecinde araştırma süreci

Katılımcılar yeni ürün grubu için küçük değişiklilerle ürün serisi oluşturulabileceğini ve ürün çeşitlendirmesinin katkısı olacağını belirtmişlerdir.

"HE2: Koyduğumuz anda da büyük ayakkabıda nasıl duruyorsa küçük ayakkabı da biraz daha abartılı kullanacak duracak zaten kendinden özgü bu yöntemi kullanabiliriz bu şey üzerine gidilir bot üzerine."
"HE1: Dediğin de bile şöyle bile güzel bir şey var bunda bu dikişin. Biz çok büyük bir avantajı var bence aynı ayakkabının dikişinin kırmızı yapsak birinde birini mavi yapsak resmen bir anda bize bir seri oluşuyor ayakkabısı serisi seçeneği."

Homojen geleneksel el sanatları bölümü çalıştayı

Geleneksel El Sanatları Bölümü'nden mezun katılımcılarla gerçekleştirilen beşinci grup atölye çalışmasında HG1 kodlu katılımcı yemeni zanaatı ile uğraştığını, HG2 kodlu katılımcı ise sadece lisans eğitiminde dönem dersi olarak aldığını belirtmiştir. HG3 kodlu katılımcı ise yemeni zanaatına dair hiçbir bilgiye sahip olmadığını ifade etmiştir. Yemeni zanaatı ile uğraştığını ifade eden katılımcı kadın grişimcilerden oluşan "Yemenia" adlı kooperatifinde kurucu üye olarak yer aldığı öğrenilmiştir. Bireysel aşamada katılımcılar kendi beğeni durumlarına göre yemeni zanaatını geleneksel el sanatlarında mevcut olan işlemeler ile bütünleştirerek ürün eskizleri sunmuşlardır. Ayrıca araştırmacı yemeni üretim sürecini gösteren bir videoyu elektronik posta yoluyla katılımcılarla paylaşmış ve ürün görsellerini sosyal medya instagram hesabı "Atölye Yemeni" ile anlatmaya çalışmıştır.

Bireysel aşama

Yemeninin kullanımına dair deneyimine sahip katılımcıların olması süreç içerisinde kullanım değerlendirmesini yapabilmesi beklenirken katılımcıların malzeme bilgisinin yeterli olmaması nedeniyle eskiz çeşitlendirme niteliği sınırlı kalmıştır. Geleneksel El Sanatları Bölümü grubu katılımcıları ile gerçekleştirilen çalıştayda öncelik estetik değer olmuştur. Bu çalıştayı ile gerçekleştirilen ürün çeşitlemesinin çokça yapılmasının zanaatkârın daha fazla kitleye hitap etmesine yardımcı olacağı belirtilmiştir. Bu sebeple, geleneksel sanatlarda üretilen etik kumaşlar, bezemede kullanılan doğal taşlar, renkli boncuklar yemenin görselliğini yenilemede kullanılan yaklaşımlar olmuştur. (Resim 6.16).

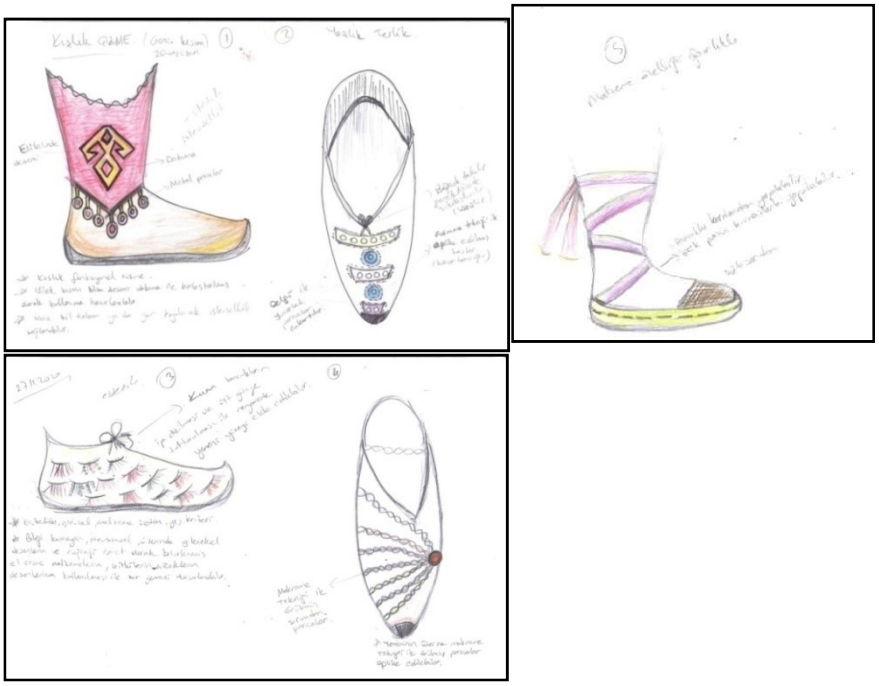

(a)

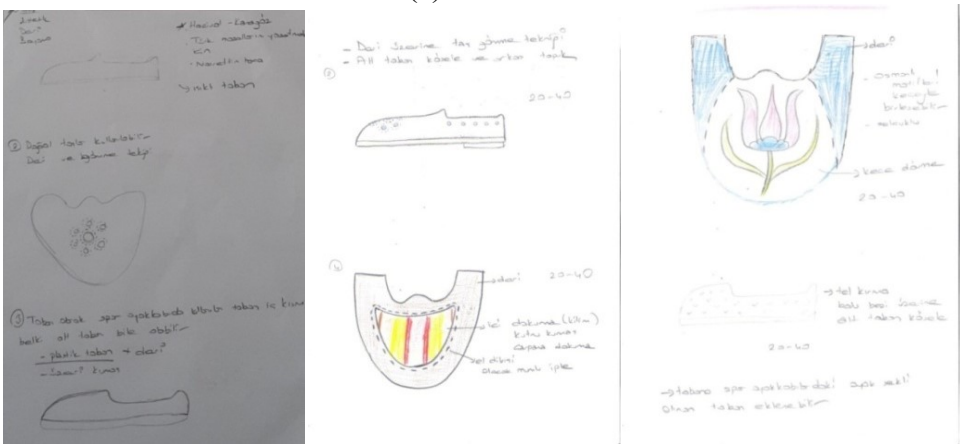

(b)

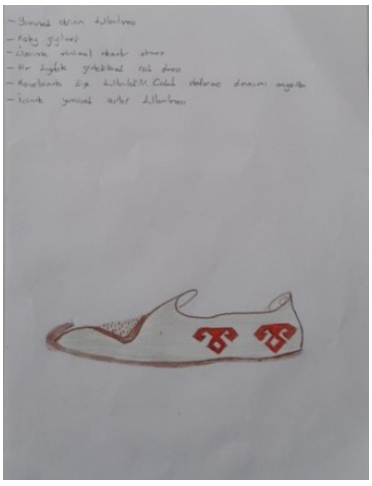

(c)

Resim 6.16. Homojen Geleneksel El Sanatları Bölümü grubu bireysel tasarım aşaması çıktıları; (a) HG1, (b) HG2 ve (c) HG3

Paylaşma

Geleneksel El Sanatları Bölümü grubu katılımcıları ile gerçekleştirilen atölye çalışmasında öncelik estetik değer olmuştur. Bu çalıştayı ile gerçekleştirilen ürün çeşitlemesinin çokça yapılmasının zanaatkarın daha fazla kitleye hitap etmesine yardımcı olacağı belirtilmiştir. Bu duruma yönelik HG1 kodlu katılımcısı estetik değer başlığı altında farklı görsel niteliğe sahip beş farklı ürün eskizi gerçekleştirmiştir; etnik desenli kumaşlarla desteklenmiş çizme, makrome ile görselleştirilmiş yemeni saya görseli, değerli taşlarla bezenmiş sayalı yemeni ve tekstilde görselleştirme amaçlı kullanılan püsküllü yemeni. HG1 kodlu katılımcı işlevsel değer başlığı olarak ayrıca bilekten bağlamalı sandalet tasarımı kişiselleştirilebilir ürün olmuştur. HG2 kodlu katılımcı ise sadece estetik değer başlığı altında yemeni sayası üzerine keçe sanatı ile işlenmiş figure ve değerli taşlarla bezenmiş saya eskiz görsellini sunmuştur. HG3 kodlu katılımcı ise fantezi kumaş detayları ile estetik değeri farklılaştırılmış yemeni görselini sunmuştur.

Katılımcı tasarım

Anadolu'da geçekleştirilen herbir geleneksel kültürün yemeni zanaatı ile ilişkilendirilip ürün çeşitlendirmesine olanak sağlayabileceği ifade edilmiştir. Özellikle dokuma kumaşların (çarpana dokuma, kutnu kumaşı vs.) yemeni sayasında kullanılabileceği belirtilmiştir. Katılımcı tasarım aşamasında ortaya konan ürünlerin detaylandırılmasının yanı sıra alternatif olabilecek ürün eskizine yönelmişlerdir. Zanaatkâra fazla ürün görselinin sunulmasını amaçlayan homojen geleneksel el sanatları bölünmü katılımcıları, katılımcı tasarım aşamasında da yeni ürün geliştirme çabasında olmuşlardır. Araştırmacının kullanıcı kitlesi hakkında sorgulaması üzerine homojen geleneksel el sanatları katılımcıları her yaşta farklı giyinmeyi seven kadınların kullanacağını belirtilmiştirler (Resim 6.17). Bu sebeple, keçe kumaşının kuş figure ile stilize edilmiş yemeni sayası ile, çiçek figure ile kesilmiş deri praçalarının yeeni sayası üzerine dikilmesi veya yapıştırılmasıyla yeni ürünleri bu aşamada sunmuşlardır. Ayrıva HG1 kodlu katılımcının bireysel aşamada sunduğu yemeni eskizleri (keçe sanatı ile bütünleştirilen çizme, değerli taşlarla bezenmiş yemeni ve kişiselleştirilebilir sadalet eskizi) nihai ürün olarak nitelendirilip herhangi bir detaylandırmaya gerek olmadığı belirtilerek katılımcı tasarım aşaması eskizleri olarak tekrar sunulmuştur.

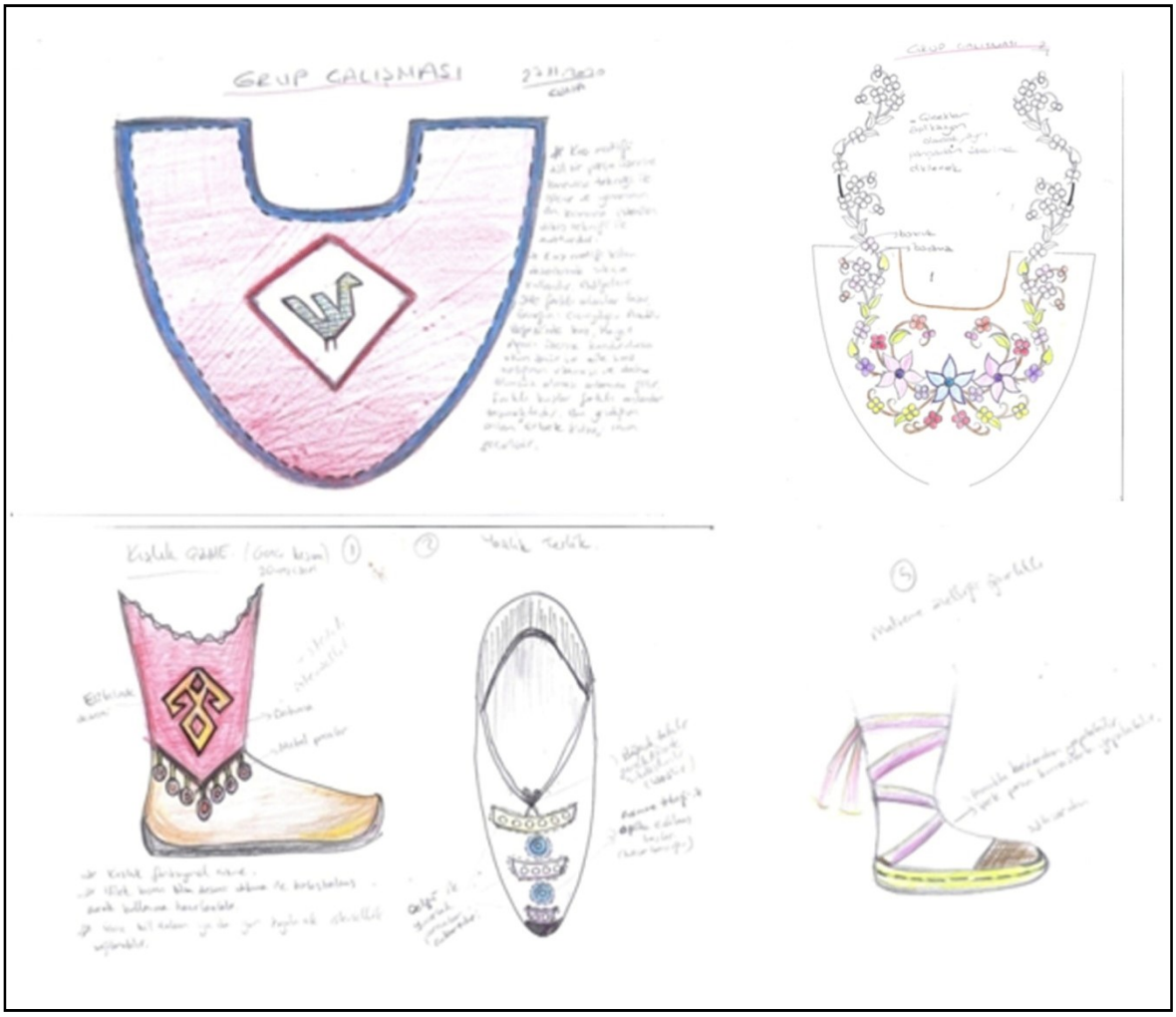

Resim 6.17. Homojen Geleneksel El Sanatları Bölümüm grubu katılımcı tasarım aşaması çıktıları

Uyarlama

Zanaatkar bireysel aşamadan ve katılımcı-işbirlikçi aşamasından ortaya konulan ürün eskizleri için olabileceğini belirtmiştir.

Çizelge 6.6. Homojen Geleneksel El Sanatları Bölümü grubu çalıştay süreci ve aşamaları

Aşamalar	HG1	HG2	HG3
Kategori	Estetik değer, işlevsel değer	Estetik değer	Estetik değer
Bireysel aşama	Katılımcı birden fazla farklı farklı yemeni eskizi yapmıştır. Kullanıcı istekleri göz önünde bulundurmadan çeşitliliği artırmak için bağlamına uygun ürün gamını artırmayı amaçladığını belirtmiştir. Etnik desenli kumaşla bütünleştirilmiş aksesuarlı çizme, deri sırımla görselleştirilmiş makromeli yemeni, değiştirebilir bağlama detaylı kişiselleştirilebilir sandalet- terlik yemeni	Orta yaş kadın kullanıcıların ilgisine çekeceği ürünleri hedef alarak satılabilecek ürün kategorisi tanımı yapıldı. Doğal taşların gömme tekniği ile dikilmiş yemeni eskizi, saya parçasında geleneksel dokuma kumaşların aplike metodu ile bütünleştirilmiş yemeni eskizi, keçe dövme tekstil yüzeyleri ile etnik desenleri yer aldığı kumaşlarla bütünleştirilmiş yemeni eskizi, tek kırma geleneksel sanatı ile bütünleştirilmiş yemeni fikirleri, çocuk ürünleri için transfer bakı tekniği ile karton karakterli yemeni eskizi.	Etnik desenlerin tül kumaş üzerine işlendiği ve bu kumaşın yemeninin yan ve ön kısımda yerleştirildiği yarı deri parçalı yarı kumaş detaylı yemeni eskizi.
Katılımcı tasarım	Homojen Geleneksel El Sanatları Bölümü katılımcılarının ortak hedefi; belirli kullanıcı grubu hedef alınmadan ürün çeşitliliğini artırmak ve ilgisi çekecek ürünü yakalayabilmek. Bu amaç içi bireysel aşamada yaptıkları ürünlerin hepsini birlikte tasarımda ortak ürünler olarak kabul edildi ve çiçek aplikeli ürün eskizi, etnik desenlerle bezenmiş kumaşlarla üretilen yemeni eskizleri.Bu grup çalışmasında özgün yemeni şablonu üzerine desenlendirme çeşitleri koyularak yemeni eskizleri yapıldı.		
Uyarlama	Geleneksel el sanatları ile bütünleştirilen her bir yeni yemeni tasarımı fikri için yapılabilirliği olumlu bulundu.		

Homojen El Sanatları Bölümü grubu çalıştay sonrası değerlendirmesi

Geleneksel El Sanatları Bölümü katılımcıları ile gerçekleştirilen sanal atölye çalışmasında bireysel tasarım aşamasında sunulan fikir eskizlerinde geleneksel sanatlarla bütünleştirilmiş yemeni eskizleri mevcuttur. Bu grup katılımcıları, ortaya konulan ürün fikirlerinin bir tanesinde kendi disiplinlerinde detaylandırma yapmak yerine bu aşamada çıkan fikirleri bitmiş ürün olarak kabul edip katılımcı aşamasında yeni ürün fikirleri sunmuşlardır. Bu grupla yapılan sanal atölye çalışmasında katılımcıların disiplinleri gereği geleneksel el sanatları ile işbirliği yapılmış fikir eskizleri ortaya konulmuştur. Estetik değer üzerinden değerlendirme yapılarak diğer tasarım başlıklar üzerinde değinilmemiştir. Araştırmacı çalıştayı süresince katılımcıların yemeniye dair kullanım değerine sahip olmalarından dolayı tasarım hususlarının diğer başlıklarını da hatırlatmış ve diğer başlıklar üzerinden ne yapılabilir sorusunu yöneltmiştir. Ancak katılımcılar uzmanlık alanları gereği estetik değer üzerinden yenilemeler yapmışlardır.

Homojen geleneksel el sanatları bölümü katılımcıları ile gerçekleştirilen çalıştayda katılımcılardan birinin deri malzemesi satışı gerçekleştirmesi ve bu alanda çalışan kişilerle irtibatının olması ile malzemeye dayalı yenilik kısmına daha yatkın olduğu ancak bu alanda herhangi girişimi olmaması nedeniyle sonuçta estetik değer üzerinden yenileme yaptıkları gözlemlenmiştir.

"HG1: mısır koçanından da yapılabilir ama,
HG2: mısır koçanı suya değdiği zaman formu bozulur.
HG1: onu deri ile birleştirdiğinde olabilir. Ancak ne kadar uzun vadede kullanılır onu yemeni yapan kişide bilemez, şahsen ben de bilmiyorum. Benim bir müşterim var. Muz kabukları ile deriyi birleştirip ayakkabı yapıp yurt dışına satıyor. Gelmişti buraya, göstermişti işlem aşamalarını, muz kabuğunu ben oradan biliyorum mesela."

Bu grup katılımcıların diğer gruplara göre bir farkları deri ve ayakkabı üretimi ile lisans eğitimi ders kapsamında meşgul olmuş olmalarıdır. Ancak ders kapsamında da sadece görsel nitelik üzerinden ele almışlar. Görsel Resim 6.18'de resmedilmiştir.

Resim 6.18. Homojen Geleneksel El Sanatları Bölümü grubu katılımcılarının daha önceden tasarladıkları ayakkabı (HG1)

Katılımcılar bireysel aşamada yemeni karakteristiğine hiç değinmeden ürün özellilerini birebir olacak şekilde görselleştirme yapmışlardır. Ayrıca grup çalışmasının amacını çokça ürün eskizi yapmanın bireysel aşamada sundukları ürünleri derinleştirmek yerine yeni başka ürün sunma olarak çalışmışlardır. Katılımcı sanat çalışması düşüncesi ile butik üretim anlayışı içerisinde yeni ürün geliştirdikleri ancak yemeni üretim sürecinde kalıp çıkarma, zaman ve maliyet açısından düşünüldüğünde bu iş sanat eseri düşüncesinden ziyade seri üretim akışına yakın bir yaklaşımla ilerlemesi gerektiği öngörüsü çıkartılabileceğidir.

Katımcılar bireysel aşamada gerçekleştirdikleri fikirler üzerine yoğunlaşmak yerine başka başka tasarım çıkarma eğiliminde olmuşlardır. Çünkü estetik değer üzerine yoğunlaşıp sadece kadın kullanıcıları tercih ettikleri için yemenide herhangi bir değişim yapılmasına gerek duymamışlardır. Eleştirel bakışı yani neden yemeni kullanılmıyor sorusuna karşılık yeterli sayıda çeşit olmadığını belirterek yansıtmışlardır.

"HG1: mevcut olan çok standart. Her kesime hitap etmiyor. HG3 ün dediği gibi biz halkın içindeyiz. Satılabilirlik, alınabilirliğini düşündük. Sizinle de konuştuğumuz gibi ben çocuklara yönelik çalışma yaptım. Ben balık hayranıyım. Çocuklarıma yavru hamsi diye hitap ederim. Bana balıklı tasarım yapsalar. Belki giymeyecek olsam bana cazip kılar alırım. Bazıları kedi sever, bazıları kuş sever, en son yaptığımız çalışmadaki gibi. Bazıları kilim motifi gördüğü zaman ben kullanabilirim diyebilir. Beğeni çok genel bir şey, herkesin ortak beğenisinde olabilecek şey çok zor işte. Sizin arkanızdaki yemeniler çok standartlaşmış, göz aşinalığı yapmış ürünler. Ben öyle düşünüyorum."

Homojen Geleneksel El Sanatları Bölümü grubu katılımcıları, geleneğin özgünlüğünü bozmadan ve yemeninin özgün formunu koruyarak çeşitlendirme yapmışlardır. Hedef kullanıcı kitlesi olarak da genç kadın kullanıcı grubunu ele almışlardır. Kullanıcı ilgisini çekecek yemeniyi çeşitlendirmenin yemeni ürünleri sayısını artırarak sağlanabileceğini belirtmişlerdir. Hatta nihai ortak ürünlerinde kullandıkları kuş figürü için araştırmacının "neden kuş figürünü tercih ettiniz?" sorusuna ise HG1 kodlu katılımcı "mesela ben balık figürünü çok severim. Balıkla tasvir edilmiş ürünleri kullanmasam da alırım. Böylelikle kuş figürünü seven bir kullanıcı için yaptık" olarak açıklamıştır.

Homojen grup tekstil ve moda tasarımı grubu çalıştayı

Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü lisansüstü eğitim seviyesinden mezun katılımcılarla gerçekleştirdirilen son atölye çalışmasında katılımcıların çalıştay öncesinde yemeni görme ve kullanma imkanlarının olmaması, araştırmacının anlattığı ve göstermeye çalıştığı ürün görselleri üzerinden yorumlama yapmalarını sağlamıştır. Katılımcılarla yapılan ön görüşmede yemeniye dair bir bilgiye sahip olmadığı öğrenilmiştir. Araştırmacı yemeni üretim sürecini gösteren bir videoyu katılımcılarla elektronik posta yoluyla paylaşmış ve ürün görsellerini sosyal medya instagram hesabı 'Atölye Yemeni' ile anlatmaya çalışmıştır. Yemeninin görselliği babet ayakkabıyla ilişkilendirilmiş, sade görüntüsünün tekstilde geleneksel terbiye uygulamaları ile değiştirilebileceği ifade edilmiştir. Bireysel aşamada sunulan ürün eskizleri Resim 6.19'da verilmiştir.

Paylaşma

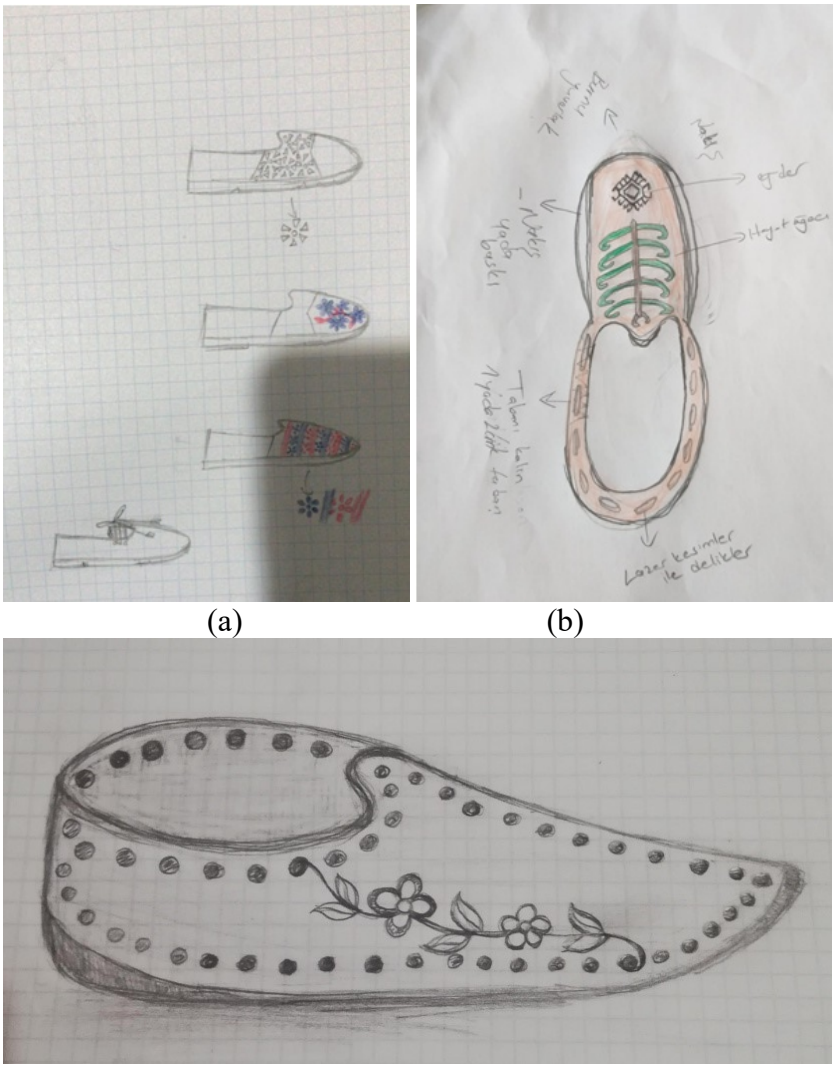

(a) (b)

(c)

Resim 6.19. Homojen Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü grubu bireysel tasarım aşaması çıktıları; (a) HM1, (b) HM2 ve (c) HM3

Katılımcı tasarım

Katılımcı tasarım aşamasında katılımcılar bireysel aşamada sundukları ürün görselleri gibi testilde uygulama alanı olan baskı tekniğinin ürün çeşitlendirmesine daha çok katkı sağlayacaklarını belirtmişlerdir. Ayrıca HM grubu katılımcıları ayak giyim ürünlerinde kulllanılan trendlerin güncellemelerin geleneksel ayak giyim ürünlerinde de kullanılması dahilinde mevcut kullanıcı kitlesinin isteklerini daha fazla karşılayacağını belirtmişlerdir (Resim 6.19).

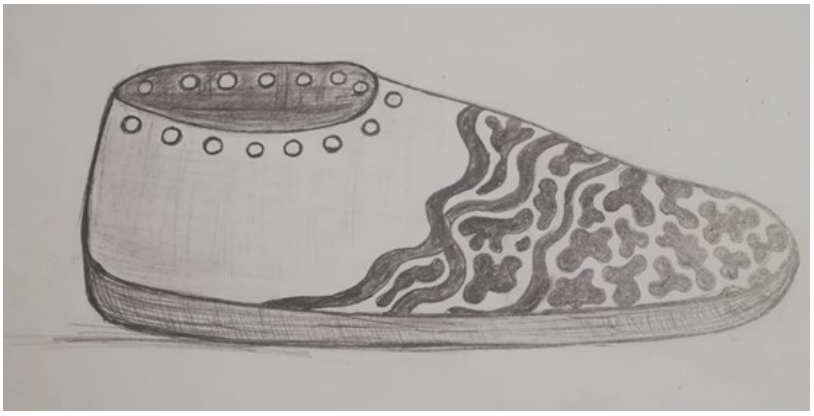

Resim 6.20. Homojen Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü grubu katılımcı tasarım aşaması çıktısı

Çizelge 6.7. Homojen Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü grubu çalıştay süreci ve aşamaları

Aşamalar	HM1	HM2	HM3
Kategoriler	Estetik değer	Estetik değer	Estetik değer
Bireysel aşama	15-45 yaş aralığındaki kadınlar. Özgün form ve etnik desenlerin nakışlarla bezendiği yemeni eskizi; hayat ağacı motifi ile ejderha motifi bütünleştirilmesi, yaşam ve korunma imgelerini yemeni ile bütünleştirmesi ve bu şekilde eskiz çalışmasını yapması.	15-45 yaş aralığındaki kadınlar. Yemeniyi ifadelen ön burun formunun kaldırılması ile modernize edilmiş hali olarak sunuldu ve deri babetler olarak kullanılabilir vurgusu yapıldı.	15-45 yaş aralığındaki kadınlar. Yemeni sayasına çiçek desenleri ile bezenmiş olması bu deseni boyama veya baskı tekniği ile yapılabilir düşüncesi geliştirildi. Amaç çeşitlendirmek.

Çizelge 6.7. (devam) Homojen Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü grubu çalıştay süreci ve aşamaları

Katılımcı tasarım	Transfer baskı veya nakış tekniği kullanılarak çiçek desenli özgün yemeni formlu, zanaatkârın elinden çıkmış görüntülü yemeni eskizi
Uyarlama	Katılımcıların gerçekleştirdikleri yeni tasarım fikir eskizi zanaatkar tarafından uygulanabilir olduğu ifade edildi.

Uyarlama

Pandemi sürecinde sokağa çıkma yasağı nedeniyle araştırmacının ve Homojen Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü grubu katılımcılarının ev ortamlarından katılarak gerçekleştirildiği çalıştay sürecinde zanaatkâr ile telefon görüşmeleri ile bağlantı kurulmuştur. Katılımcıların aşamalarda sundukları eskiz çalışmalarının fotoğrafları paylaşılmıştır. Zanaatkârın "yapılabilir " yorumu üzerine çalıştay sonlandırılmıştır.

Geleneksel El Sanatları Bölümü katılımcıları ile gerçekleştirilen son atölye çalışmasında katılımcılar bireysel aşamada nakış veya boya-baskı tekniklerinin ve geleneksel motif işlemelerinin saya üzerinde uygulanmasıyla yemeni görselinde farklılık oluşturabileceğini belirtmişlerdir. Katılımcı tasarım aşamasında ise bu seçenekler arasından baskı tekniğinin diğer uygulamalara göre az yapılmış olmasından dolayı boya-baskı teknikleri ile yemeni üretim sürecinin bütünleştirilmesi hem de yemeni estetiğinde yenilik getireceğini ortak fikir olarak ifade etmişlerdir. Bu sebeple katılımcı aşamasında deri üzerine yapılacak doğal degrade boyama ve baskı uygulaması üzerine herhangi bilgi sahibi olmasalar da yapılması olası yeni çalıştaylarda deri alanında uzman kişilerin katılımıyla bu fikir eskizinin de değerlendirmeye alınmasının olası olacağını belirtmişlerdir.

Homojen Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü çalıştay süreci değerlendirmesi

Pandemi sürecinde yaşanan sokağa çıkma yasağı nedeniyle araştırmacı ve katılımcıların kendi evlerinden katılım sağlayarak gerçekleştirdiği bir çalıştayı süreci olmuştur. Katılımcıların hem yemeni hakkında bilgi sahibi olmamaları hem de yemeniyi görmemiş

olmaları ve ayrıca çalıştayın atölyede değil de evde gerçekleştirilmesi farklı bir çalıştay sürecinin geçirilmesine neden olmuştur.

Katılımcılar kendi uzmanlık alalarının yanında çevresindeki kişilerden deneyimledikleri durumları yeni ürünlerde yansıtmaya çalışmışlardır. Bu grup katılımcıları genelde babet ile ilişkilendirilip kullanım değerini artıracak fikir geliştirmesi yapsalar da tam olarak nasıl olacağını ve yapılacağını bilmeden sadece düşünce üzerinde bırakmışlardır

HM3: açıkçası ben yapmadım. Üniversitede oda arkadaşsım deri bölümünde okuyordu. Kendisi yaptı. Normal böyle lap baskı gibi durmuyor ama şey, hafif derinin yapısı ile işlenip efektli duruyor, biraz daha soft duryor. Çok da hoşuma gitmişti duruşu. Altta da spor… (ses gidiyor) spora da kaçmayan şık bir model. Son modelde de bağcık ile süsleme yaptım.

"HM2: Çok fazla yapısını bozmadım. Ayak ucunu indirdim, topuğu kalınlaştırdım, 1.5 cm yaptım. Kot eteklerin altına yazın kullanılabilir diye düşündüm. Çok fazla aslında geleneksel bir şey tercih etmiyorum. Bana da çok havasız geldi. (ses gitti)…. Zımba ile delik açıyorlar ya onlarla delik açılabilir diye düşündüm. Sade bıraktım ve daha rahat giyilebileceğini düşündüm."

HM2: kendi tarzı geleneksel zaten kendi geleneksel tarzından çıkarılmalı ama genel yapısı bozulmadan. Geleneksel bir şeyin kullanılmasını tercih etmiyorum ben."

Homojen Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü katılımcıları katılımcı tasarım aşamasında internetten araştırdıkları ürün görsellerine benzetilerek yenilemeler yapılması için görseller sunmuşlardır (Resim 6.21).

Resim 6.21. Homojen Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü katılımcılarının atölye çalışmasında sundukları örnek görsel

Homojen Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü katılımcıları güncellemede tekstilde kullanılan eski geleneklerden ziyade yeni güncel uygulamalar bütünleştirilirse güncelleme

çalışmalarının başarılı olacağını ifade etmişlerdir ve tekstil ve moda tasarımında kullanılan güncel tekniklerle alında yemeni günlük yaşamda daha çok yer alabileceğini belirtmişlerdir.

"HM3: nakış da yapılabilir ama yenilikçi olması için baskı daha iyi olacaktır. Aksesuar da kullanılabilir, nakış işin içine de girince biraz daha maliyetli olacaktır. Bir özel sektör çalışanı olarak maliyetini de düşündüm. Maliyet az, işçilik az. Baskı hem maliyet hem de işçilik için daha az gerektirir ve baskılı spor kıyafetlerle kombinlemek daha kolay olur. Şimdi nakışlı hem zahmetli hem de kombini uydurmak gerekir".

6.3.4. Homojen grup çalıştayı süreç değerlendirmesi

Genel olarak, bu çalışma kapsamındaki sürdürülebilir tasarım çalıştayları, grup içerisinde yer alan katılımcı uzmanlığına ve kişisel eğilimlerine göre çeşitlilik ve değişiklik gösterdiği ortaya konulan bireysel veya katılımcı tasarım aşamalarında, eklenen veya çıkarılan parçalar aracılığıyla gözlemlenebilir. Homojen grup çalışmalarında katılımcıların ait oldukları disiplinlere göre yaklaşımları ürün eskizleri geliştirmişlerdir. Bireysel aşamada geliştirilen fikirlerin bir tanesinde yoğunlaşarak ürün detaylandırılması yapılmıştır. Ancak Geleneksel El Sanatları Bölümü katılımcıları ile gerçekleştirilen atölye çalışmasında bu grup katılımcıların amaçları kullanıcı kitlesi genel alınıp ürün çeşitliliği artırmak olduğu için bireysel ve katılımcı tasarım aşamasında farklı ürün eskizleri sunulmuştur.

6.3.5. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı değerlendirmeleri

Bu çalışma, yemeni zanaatına ve bunların etrafında şekillenen uygulamalara odaklanarak köşkerlik geleneğinin sürdürülebilirliği için tasarımın potansiyellerini keşfetmeyi, bir tasarım sürecinin hangi yollarla gelişmesi gerektiğini ve insanların buna nasıl katkıda bulunabileceğini, tasarım keşiflerini ve tasarımını anlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada geleneksel ayak giyim ürünlerindeki modernizasyon çalışmalarının ürün / parça ve üretimi sürdürülebilirliğini destekleyen araştırmalar analiz edilmiştir.

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında yüz yüze yapılan çalıştay programlarından farklı olarak sanal ortamda gerçekleştirilecek olması dikkate alınması gereken bir diğer konudur. Katılımcılar sadece ses ve görüntü dâhilinde birbirileriyle

etkileşimde bulunabileceklerdir. Bu sebeple bireysel çalışma ile grup şeklinde çalışma sonrasında zanaatkâr ile buluşturma olarak ilerlemeli birlikte tasarım çalıştay süreci planlanmıştır. Bu çalıştayın değerlendirmesi üç şekilde yapılacaktır. İlki grup içi değerlendirmeler, ikincisi ise gruplar arası değerlendirme ve son olarak da bütün grupların değerlendirildiği genel değerlendirmedir. Grup içi değerlendirmede; birlikte çalışmanın ne derece etkin olduğu anlayabilmek için aynı bölümden oluşan gruplar için; hangi bölümden katılımcıların bireysel olarak ne çözüm önerisi getirdiği, bireysel olarak ortaya konulan çözüm önerisi ile son olarak ortaya konan grup çözüm önerisinin farkı olup olmadığı veya ilerleme sağlayıp sağlamadığı incelenecektir. Aynı bölüm gruplarında hangi kategoriden yenileme yapıldığı ve hangi fikirlerin nihai üründe yer aldığı incelenecektir. Fikirler bireysel çalışmadan grup çalışmasına nasıl ilerletildiği değerlendirecek ve aynı bölüm üyelerinin birlikte tasarıma etkisi nasıl olduğu incelenecektir. Karma gruplarda ise grup üyelerinin bireysel çalışmadan grup çalışmasındaki farkı ve grup üyelerinin yaklaşım farklılıkları incelenecektir. Genel değerlendirmede ise gruplar arasında bölüm olarak katılım sağlama ile karma olarak katılım sağlamanın nihai çözüm önerisine etkisi olup olmadığı ve ilerlemeli bir süreç anlayışının birlikte tasarıma etkisi nasıl olacağı ele alınacaktır. Son olarak da sanal ortamda gerçekleştirilmesi planlanan ilerlemeli bir süreç anlayışının geleneksel ayak giyim ürünü olan yemeninin ürün çeşitlendirilmesine katkısı nasıl olmuştur sorusunun cevabı aranacaktır.

6.3.6. Anket değerlendirmeleri

Çalıştayda tasarım sürecini deneyimleyen katılımcıların görüşleri, atölyenin farklı yönleri üzerine bir tartışma ve sürdürülebilirlik için zanaat-tasarım çalıştayı ile bir araya getirilmiştir. Bu tartışma, altı grup katılımcı ile yapılan bir odak grup olarak yürütülmüştür. Gruplar karma ve homojen olmak üzere iki farklı şekilde sınıflandırılmıştır. Homojen gruplar aynı disiplinin lisansüstü eğitime devam eden veya mezunlarından oluşurken, karma gruplar ise farklı lisansüstü eğitime devam eden veya mezun katılımcılardan oluşmaktadır. Katılımcıların atölye deneyimleri hakkında iç görü toplamak için bu çalışmada gruplar hem kendi içlerinde karşılaştırılarak hem de gruplar arası karşılaştırma yapılarak değerlendirilmiştir. Gruplara iki farklı anket formu yönlendirilmiştir. Birinci anket formu, katılımcıların genel olarak ayak giyim ürünlerinde tercihlerini belirleme, ayakkabı ürünleri ile ne gibi sorunlar yaşadığını öğrenme, karma gruplarda hangi bölümlerin etkin olduğunu kavrama, çalıştayın etkinliğini anlayabilme için çalıştay

sonrasında yemeniyi tercih etme ve bu tercihlerinde çalıştayın etkisi olup olmadığını anlayabilme üzerinedir. Hazırlanan ikinci ankette ise katılımcılara grupların bireysel ve birlikte tasarım sürecini anlamaya yönelik sorular yönlendirilmiştir (Anket 1 EK 10'da, Anket 2 ise EK 11'de sunulmuştur).

Katılımcı grupların anket 1 genel değerlendirmesi

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayına katılan her katılımcının ayak giyim üzerine eğilimlerini öğrenmek ve satın alma kanalları hakkında bilgi almak amacıyla 1-8 arası sorular yöneltilmiştir. Her grup katılımcısına ayak giyim üzerine sorduğumuz sorular;

- En çok tercih ettikleri ayakkabı stili spor ayakkabı olurken 2 katılımcı düz, babet formunda, 2 katılımcı da spor ayakkabısı ile topuklu ayakkabı da tercih ettiğini belirtmiştir.
- Ayakkabı tercihlerinde öncelik aldıkları kriterler sırasıyla; *rahatlık* sonra *kalite* ve *tarz kriterleri* tercih edilmiştir.
- Ayakkabıda en çok tercih ettikleri malzeme *deri* ve sırayla *tekstil*, *suni deri* ve *diğerseçeneği* olmuştur.
- Ayakkabı satın alım aralıklarında çoğunlukla belirli bir düzen olmadığı işaretlenirken satım alım mecrası olarak *mağazada deneyerek,çevrimiçi almadan* daha fazla tercih edilmektedir. Online kanallar aracılığı ile satın alan katılımcıların çoğunluğu *sosyal medya arcılığı ile satış yapan ayakkabı satıcılarından* da satın almayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir.
- Ayakkabı ürünlerinde sıklıkla yaşadıkları sorunlar olarak *ayakkabının vurması, ayak formlarına uygun olmaması ve ayak numaraların uygun ayakkabı bulamadıklarını* belirtmişlerdir.

Katılımcıların hepsi bu çalıştayın yemeni *zanaatının tanınmasında yararlı* olduğunu ve bu çalıştayın *yemeni kullanmada tercih etmelerinde etkili olduğunu* belirtmişlerdir. Ayrıca, bir katılımcı yemeni kullanmada yeni güncel formları ile tercih edebileceğini belirtmiştir.
Katılımcılardan bir tanesi de yeni modellemede malzeme seçeneğinin artırılması gerektiğini ve bir diğer katılımcı ise malzeme seçeneklerin artırılmasında özgünlüğünün sorgulanmasının önemli olacağını ifade etmiştir.

Anket çalışmasında bu zanaatın sürdürülebilirliği için yapılacak başka çalışmalar hakkında K1E kodlu katılımcı, tanıtımın yeteri düzeyde yapılmamasının bu zanaatın bilinirliğini engellediğini oysaki Hollanda'nın geleneksel ahşap ayakkabılarının çok bilinir olduğunu belirtmiştir. Ayrıca K1E kodlu katılımcı, yemeninin daha kullanışlı olmasına rağmen az bilindiğini ifade etmiştir. Bu sebeple reklam ve pazarlamanın önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu zanaatın sürdürülebilirliğine ilişkin başka ne yapılabilir sorusuna HG1 kodlu katılımcı eleman yetiştirmenin de önemli olduğunu belirtmiştir. HE2 kodlu katılımcı, pazar odaklı arayış ve modellemenin gerekli olduğu belirtmiştir.
K2E kodlu katılımcı ise çalıştayların devam edilmesinde tanınırlık kitlesini artırmada önemli olacağını ancak yeni çalıştaylarda katılmacıların kendi yemenilerini üreteceği sürece doğru evirilmesi de etkili olacağını belirtmiştir.

Katılımcı grupların Anket-2 değerlendirmesi

Karma grupların anket 2 çalışması değerlendirmesi
Karma grup katılımcılarının hepsi yemeniyi kullanmadıklarını ve bu tasarım sürecinde tanıma imkânı bulduklarını belirtilmişlerdir. Araştırmacının katılımcılarla yaptığı ön görüşmelerde katılımcılar yemeniyi başa takılan eşarp olarak bildiklerini ifade etmişlerdir. Karma grup katılımcıları yemeninin geleneksel Türk sanatları ile tekstil ve moda tasarımı bölümüne yakın olduğunu belirtseler de çalışma sonunda, endüstriyel tasarım bölümü katılımcılarının fikirlerinin daha çok uygulanabilir olduğunu belirtmişlerdir (Anket-1). Hatta K3M kodlu katılımcı çalıştay içerisinde yemeniyi diğer disiplinlerdeki katılımcılar aracılığı ile farklı formlara nasıl dönüştürülebilir olduğunu gördüğünü belirtmiştir.

Ankette sorulan sorulara karşılık katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan bulgular, tablolar ve grafikler yardımıyla gösterilmiştir. Katılımcıların, zorlanma ölçeğinde yer alan sorudaki ifadelere katılma ve katılmama oranlarını belirlemek üzere, anket maddelerinin her birine verilen yanıtlar açısından şu şekilde yeniden bir kodlama yapılmıştır: "1: Kesinlikle katılmıyorum" seçeneği ile "2: Katılmıyorum" seçeneği birleştirilerek bu yanıtlar "1: Katılmıyorum"; "4. Katılıyorum" seçeneği ile "5. Kesinlikle katılıyorum" seçeneği birleştirilerek bu yanıtlar da "3. Katılıyorum" şeklinde yeniden kodlanmıştır.
Karma grupların sanal atölye çalışmasında bireysel tasarım sürecindeki aşamalarında genellikle zorlanmadıklarını belirtmişlerdir (Çizelge 6.8)

Çizelge 6.8. Karma grupların bireysel tasarım aşaması süreci (Anket-2)

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Katılım Oranı (%)
Bireysel tasarım sürecinin *problemi tanımlama*aş amasında zorlandım.	3	2	3	1		100
Bireysel tasarım ***sürecinin ihtiyaç belirleme***aşa masında zorlandım.	4	3	1	1		100
Bireysel tasarım sürecinin *fikir yaratma*aşa masında zorlandım.	4	2		2	1	100
Bireysel tasarım sürecinin *fikir geliştirme*aş amasında zorlandım.	2	5		1	1	100

Çizelge 6.8. (devam) Karma grupların bireysel tasarım aşaması süreci (Anket-2)

Bireysel tasarım sürecinin *tasarımı detaylandırma*aşamasında zorlandım.		5		2	2	100
Bireysel tasarım *sürecinin tasarımı sonuçlandırma*aşamasında zorlandım.	4	3			1	100
Bireysel tasarım sürecinin *ürün kullanım senaryosunu*oluştururken zorlandım.	3	4		1	1	100

Karma gruplardaki katılımcıların hepsi yemeni ile ilgili kullanıcı deneyimi olmadığını veya çevresinde kişiler aracılığı ile de kullanıcı deneyimine sahip olmadıklarını Anket 2'de yer alan soruya karşılık belirmişlerdir (Çizelge 6.9).

Çizelge 6.9. Karma grup katılımcılarının kullanıcı deneyimi üzerine cevapları (Anket-2)

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Katılım Oranı (%)
Kullanıcı deneyimim olmadığı için ürünü kendi disiplinimle ilişkilendirme ile tasarlarken yetersiz kaldım.	1	3	1	3	1	100
Kendi disiplinim içinde ürün-kullanıcı ilişkisi kurmakta yetersiz kaldım.	3	2	2	2		100
Kendi disiplinim içinde ürün kullanım senaryosu kurgulamakta yetersiz kaldım.	4	2	1	1	1	100
Üretim bilgisine sahip olmadığım için kendi disiplinimle güncelleme yapmada yetersiz kaldım.		4	1	3	1	100
Kullanım ve üretim bilgisine ihtiyaç duydum.	2	1	1	4	1	100

Çizelge 6.9. (devam) Karma grup katılımcılarının kullanıcı deneyimi üzerine cevapları (Anket-2)

Ekip ile iletişim kurmakta zorlandım.	3	2		2	2	100
Çalışma bireysel olsaydı daha başarılı olurdum.	1	4	1	3		100

Güncel yemeni modelleleri tasarlarken kullanıcı deneyimine ihtiyaç duydunuz mu sorusuna katılımcıların 6'sı *evet* derken, 3' ü *hayırı* işaretlemiştir. Kullanıcı deneyimine ihtiyaç duyduğuna *evet* işaretleyen katılımcılardan hangi aşamalarda ihtiyaç duyduğunu gösteren grafik Şekil 6.2'de gösterilmiştir.

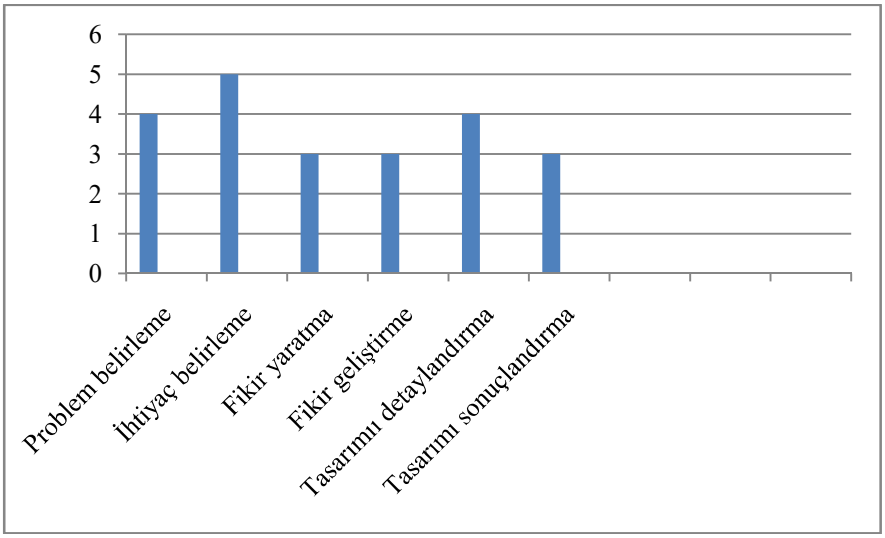

Şekil 6.2. Karma grupların kullanıcı deneyimine ihtiyaç duydukları aşamalar ve ihtiyaç duyan katılımcı sayıları

Çalıştay öncesi ve çalıştay süresince araştırma yaptınız mı sorusuna ise 5 katılımcı *evet* işaretlerken 4 katılımcı ise *hayırı* işaretlemiştir. Çalıştay öncesi ve süresince katılımcılardan 3'ü *kullanıcı gözlemi* yaparken, 1 katılımcı *yemeni hakkında bilgi edinmiş* ve 1 katılımcı ise *model araştırması* yaptığını yazmıştır. Model araştırması yapan katılımcı yaptığı araştırma yönteminin kendisine yemeni kullanmadığını ama babet ile ilişkilendirme

ön gürüsü sağladığını belirtmiştir. Karma grup katılımcılarının yanıtladığı Anket 2 uygulaması sonuçları Çizelge 6.10'da verilmiştir.

Çizelge 6.10**.** Karma grup katılımcı tasarım süreci aşamaları(Anket-2)

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Katılım oranı (%)
Birlikte tasarım süreci *problem tanımlama*aşamasında yararlı oldu.		1		4	3	88
Birlikte tasarım süreci *ihtiyaç belirleme*aşamasında yararlı oldu.		1		5	2	88
Birlikte tasarım süreci *fikir yaratma* aşamasında yaralı oldu.			1	5	2	88
Birlikte tasarım süreci *fikir geliştirme*aşamasında yararlı oldu.				3	4	77
Birlikte tasarım süreci *tasarımı detaylandırma* aşamasında yararlı oldu.				3	5	88
Birlikte tasarım süreci *tasarımı sonuçlandırma* aşamasında yararlı oldu.				2	6	88

Çizelge 6.10. (devam) Karma grup katılımcı tasarım süreci aşamaları(Anket-2)

Birlikte tasarım süreci *ürün kullanım senaryosunu* oluştururken yararlı oldu.				5	3	88

Çizelge 6.11. Karma grup katılımcıların katılımcı tasarım aşaması sürecine yönelik ifadelere verdikleri yanıtların dağılımı (Anket-2)

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Katılım oranı (%)
Birlikte tasarım, yemeni kullanım senaryosu kurgulamamda ve çeşitlendirmemde yardımcı oldu.		1		4	4	100
Birlikte tasarım, yemeninin ürün-kullanıcı kitlesi ilişkisini çeşitlendirmemde kurmamda yardımcı oldu.				5	4	100
Birlikte tasarım, kullanıcı gibi düşünebilmemde yardımcı oldu.			2	4	3	100

Çizelge 6.11. (devam) Karma grup katılımcıların katılımcı tasarım aşaması sürecine yönelik ifadelere verdikleri yanıtların dağılımı (Anket-2)

Birlikte tasarım, seçtiğim kategori dışında güncelleme yapıldığını görmemde faydalı oldu.			1	5	3	100
Birlikte tasarım, seçtiğim kategoride güncelleme yapıldığını ve diğer katılımcılar tarafından detaylandırılmasında faydalı oldu.				3	6	100
*Birlikte tasarım, farklı disiplinlerin yemeni modelleri güncellenmesine daha fazla katkısı olduğunu gösterdi.			2	5	2	100
Birlikte tasarım, yemeni kullanıcısını daha iyi anlamamı sağladı.			3	5	1	100
Katılımcılarla, daha önceden tasarım ekibimizin bir üyesi gibiydi.			3	5	1	100
*Projeleri farklı disiplinlerde katılımcıların katılımı ile yapmaya devam etmek isterim.		1	1	1	1	44
*Birlikte tasarımı ile farklı disiplinlerden katılımcılar ile daha başarılı bir tasarıma ulaştığıma inanıyorum.	1	1	2	2	2	88

Çizelge 6.11. (devam) Karma grup katılımcıların katılımcı tasarım aşaması sürecine yönelik ifadelere verdikleri yanıtların dağılımı (Anket-2)

*Birlikte tasarım, farklı disiplinlerden katılımcıların yer aldığı çalışmalar daha başarılı olur.	1		5		2	88
Yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için tasarım sürecinde birlikte tasarım gereklidir.				5	3	88
*Yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için tasarım sürecinde farklı disiplinlerden oluşan katılımcıların yer aldığı birlikte tasarım gereklidir.			1	2	5	88
*Yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için tasarım sürecinde aynı disiplinlerden oluşan katılımcıların yer aldığı birlikte tasarım gereklidir.	2		5	1		88

Farklı disiplinlerden mezun olan kişilerden oluşan karma grup katılımcıların yer aldığı K1, K2 ve K3 gruplarının genel olarak çalıştay değerlendirmesinde katılımcılar şu yorumları yapmışlardır;

- Farklı katılımcılarla birlikte tasarım sürecinin daha kısa sürede tamamlanmasını sağladığını ve farklı disiplinlerle sağlanan girdilerle sonuca kısa zamanda ulaşıldığı (K1E),
- Ürün geliştirme sürecinde farklı tasarım disiplinlerden katılımcılarla olmanın yararlı olduğu ve farklı ihtiyaç gruplarını da tanımlama imkânı sağladığı (K2M),
- Katılımcı tasarım süreci olarak tanımlanan birlikte tasarım sürecinin ürün geliştirme aşamasında fikir çeşitlendirmede yararlı olduğu ve geniş kapsamlı düşünme olanağı sağladığı (K3E),
- Farklı tasarım disiplinlerden mezun katılımcılarla çalışmanın daha yaratıcı bir süreç geçirme sağladığı ve birlikte tasarımla en iyi sonuca ulaşılabileceği vurgusu yapılmıştır (K3M).

Karma grup katılımcıları çalıştay sonunda birlikte tasarım çalışmasının amacının, farklı disiplinlerden katılımcılarla gerçekleştirilmesinin olumlu olduğunu, farklı disiplinlerin varlığının çalışma içeriğini zenginleştirdiğini ifade etmişlerdir. Genel olarak farklı disiplinlerden katılımcılardan oluşan gruplarla yapılan atölye çalışması, çalıştayın verimli, yararlı ve eğlenceli olduğu belirtilmiştir.

Homojen grupların anket çalışması değerlendirmesi

Endüstriyel Tasarım Bölümü'nden, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü'nden ve Geleneksel El Sanatları Bölümü'nden oluşan homojen gruplar ve katılımcılarının sadece HG1 ve HG2 kodlu katılımcılarının yemeniyi bildiğini ve sadece bu grubun HG1 kodlu katılımcısı yemeniyi kullandığını ifade etmiştir. Geleneksel El Sanatları Bölümü'nden mezun katılımcılardan oluşan HG grubu HG1 kodlu katılımcısının yemeniyi kullanma nedenini, katılımcının eşi ile birlikte deri malzemesi satışı yapması, hatta yemeni üretimi üzerine de eğitim almasıdır. Bu katılımcı, butik üretim anlayışı üzerine yemeni üretimi yapmayı hedeflemektedir. Bu durumu yurt dışında kolay satış yapabilmek ve kadın girişimciliğini desteklemek için 'Yemenia' adlı kooperatif yapılanması altında yaptıklarını belirtmiştir. "Neden yurt dışında satmayı hedefliyorsunuz?" sorusunu "ürünün değerini Türkiye'de karşılayamıyoruz ve Türkiye'de el emeğinin değeri tanımlanmıyor" olarak cevaplamıştır.

Çizelge 6.12. Homojen gruplardaki katılımcıların bireysel aşamada verdikleri yanıtlar (Anket-2)

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Katılım Oranı (%)
Bireysel tasarım sürecinin *problemi tanımlama*aşamasında zorlandım.	2	6		1		100
Bireysel tasarım sürecinin *ihtiyaç belirleme*aşamasında zorlandım.	2	6	1			100
Bireysel tasarım sürecinin *fikir yaratma* aşamasında zorlandım.	4	3		2		100
Bireysel tasarım sürecinin*fikir geliştirme* aşamasında zorlandım.	4	3		1		88
Bireysel tasarım sürecinin *tasarımı detaylandırma*aşamasında zorlandım.	2	4		2		88
Bireysel tasarım sürecinin *tasarımı sonuçlandırma*aşamasında zorlandım.	2	5	1			88
Bireysel tasarım sürecinin *ürün kullanım senaryosunu* oluştururken zorlandım.	2	6	1			100

Yemeni ile ilgili kullanıcı deneyiminiz var mı sorusuna homojen grup katılımcıların 8'i hayırı işaretlerken, 1 katılımcı eveti işaretlemiştir. Çevrenizdeki kişiler aracılığı ile

kullanıcı deneyiminiz var mı sorusuna ise katılımcıların 6'sı hayırı işaretlerken, 3'ü eveti işaretlemiştir.

Çizelge 6.13. Homojen grup katılımcılarının kullanıcı deneyimi ve üretim süreci hakkında verdikleri yanıtlar (Anket-2)

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Katılım Oranı (%)
Kullanıcı deneyimim olmadığı için ürünü kendi disiplinimle ilişkilendirme ile tasarlarken yetersiz kaldım.	2	3	1	2	1	100
Kendi disiplinim içinde ürün-kullanıcı ilişkisi kurmakta yetersiz kaldım.	3	5	1			100
Kendi disiplinim içinde ürün kullanım senaryosu kurgulamakta yetersiz kaldım.	3	5	1			100
Üretim bilgisine sahip olmadığım için kendi disiplinimle güncelleme yapmada yetersiz kaldım.	2	2	2	3		100

Çizelge 6.13. (devam) Homojen grup katılımcılarının kullanıcı deneyimi ve üretim süreci hakkında verdikleri yanıtlar (Anket-2)

Kullanım ve üretim bilgisine ihtiyaç duydum.		1		3	4	88
Ekip ile iletişim kurmakta zorlandım.	7	2				100
Çalışma bireysel olsaydı daha başarılı olurdum.	2	5	1	1		100

"Güncel yemeni modelleri tasarlarken kullanıcı deneyimine ihtiyaç duydunuz mu" sorusuna homojen grup katılımcıların 6'sı 'evet'i işaretlerken 3'ü 'hayır'ı işaretlemiştir. 'Evet'i işaretleyen katılımcıların tasarım sürecindeki hangi aşamalarda ihtiyaç duyduğunu gösteren grafik Şekil 6.3'te gösterilmiştir.

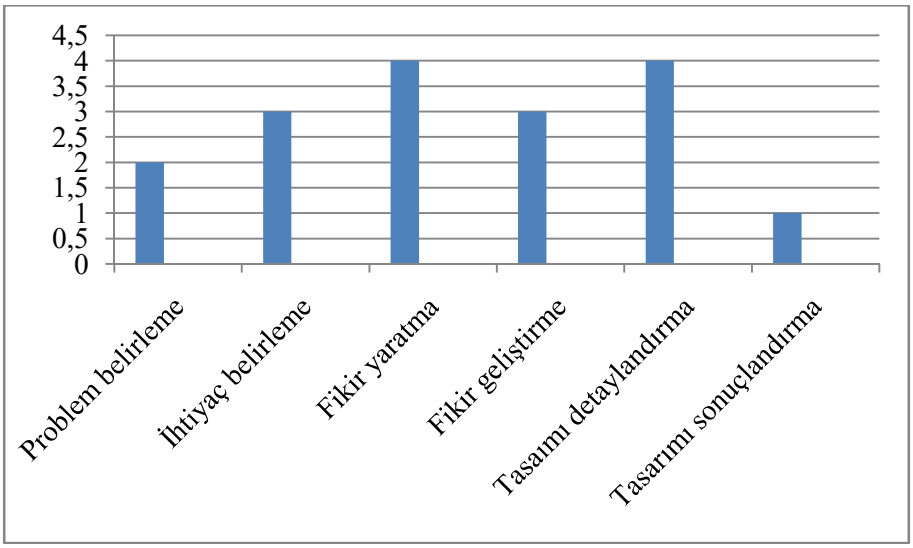

Şekil 6.3. Homojen grup katılımcılarının kullanıcı deneyimine ihtiyaç duydukları aşamalar ve katılımcı sayıları (Anket-2)

Çalıştay öncesi ve sürecinde araştırma yaptınız mı sorusuna homojen grupları katılmacılarının 4'ü 'evet'i işaretlerken 5'i 'hayır'ı işaretlemiştir.

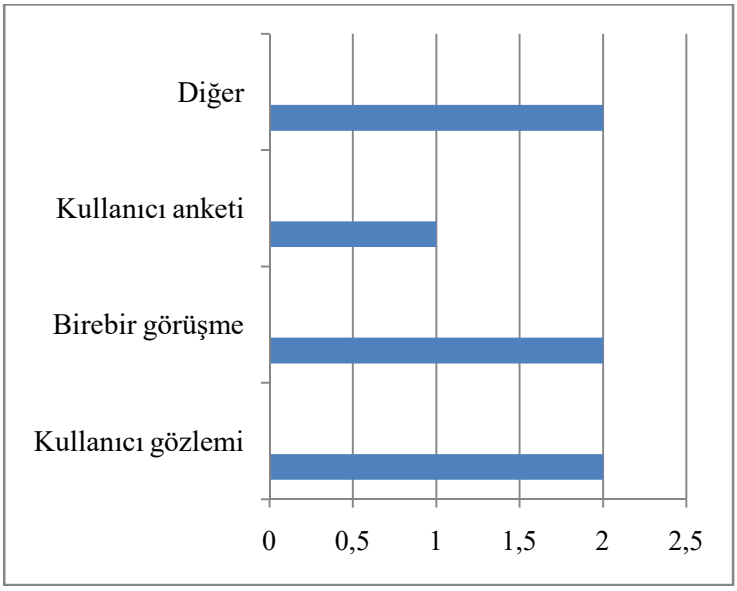

Şekil 6.4. Çalıştay öncesi ve sürecinde katılımcıların yaptıkları araştırma çeşitleri ve dağılımı (Anket-2)

HE1 kodlu katılımcı, kullanıcı araştırması yapmanın fikir yaratmada ve tasarım yapmada faydalı olduğunu belirmiştir. Homojen grup katılımcılarının katılımcı tasarım aşamaları için verdikleri cevaplar Çizelge 6.14'te ve katılımcı tasarım sürecine yönelik ifadelere verdikleri yanıtların dağılımı Çizelge 6.15'te gösterilmiştir.

Çizelge 6.14. Homojen grup katılımcılarının katılımcı tasarım süreci aşamalarına verdikleri yanıtlar (Anket-2)

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Karasızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Katılım Oranı (%)
Birlikte tasarım süreci *problem tanımlama*aşamasında yararlı oldu.		1		3	5	100
Birlikte tasarım süreci *ihtiyaç belirleme*aşamasında yararlı oldu.		1	1	1	6	100

Çizelge 6.14. (devam) Homojen grup katılımcılarının katılımcı tasarım süreci aşamalarına verdikleri yanıtlar (Anket-2)

Birlikte tasarım süreci *fikir yaratma*aşamasında yaralı oldu.		1	1	3	4	100
Birlikte tasarım süreci *fikir geliştirme*aşamasında yararlı oldu.				5	4	100
Birlikte tasarım süreci *tasarımı detaylandırma*aşamasında yararlı oldu.			1	3	5	100
Birlikte tasarım süreci *tasarımı sonuçlandırma*aşamasında yararlı oldu.			2	2	5	100
Birlikte tasarım süreci *ürün kullanım senaryosunu* oluştururken yararlı oldu.				4	5	100

Çizelge 6.15. Homojen grup katılımcılarının katılımcı tasarım sürecine yönelik ifadelere verdikleri yanıtların dağılımı (Anket-2)

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Katılım Oranı (%)
Birlikte tasarım, kullanıcı deneyimim olmayan yemeniyi tasarlarken kolaylık sağladı.	1		2	4	2	100
Birlikte tasarım, yemeni kullanım senaryosu kurgulamamda ve çeşitlendirmemde yardımcı oldu.	1			4	4	100
Birlikte tasarım, yemeninin ürün-kullanıcı kitlesi ilişkisini çeşitlendirmemde kurmamda yardımcı oldu.	1			6	2	100

Çizelge 6.15. (devam) Homojen grup katılımcılarının katılımcı tasarım sürecine yönelik ifadelere verdikleri yanıtların dağılımı (Anket-2)

Birlikte tasarım, kullanıcı gibi düşünebilmemde yardımcı oldu.		1	3	3	2	100
Birlikte tasarım, seçtiğim kategori dışında güncelleme yapıldığını görmemde faydalı oldu.		1	1	4	3	100
Birlikte tasarım, seçtiğim kategoride güncelleme yapıldığını ve diğer katılımcılar tarafından detaylandırılmasında faydalı oldu.		2	1	5	1	100
* Birlikte tasarım, aynı disiplinlerin yemeni modeli güncellenmesine daha fazla katkısı olduğunu gösterdi		1	1	6	1	100
Birlikte tasarım, yemeni kullanıcısını daha iyi anlamamı sağladı.		2	1	5		100
Katılımcılarla, daha önceden tasarım ekibimizin bir üyesi gibiydi.	1		1	7		100

Çizelge 6.15. (devam) Homojen grup katılımcılarının katılımcı tasarım sürecine yönelik ifadelere verdikleri yanıtların dağılımı (Anket-2)

*Projeleri farklı disiplinlerde katılımcıların katılımı ile yapmaya devam etmek isterim.				6	1	88
*Projeleri aynı disiplinlerde katılımcıların katılımı ile yapmaya devam etmek isterim.			1	5	1	77
*Birlikte tasarımı aynı disiplinden birde fazla katılımcılar ile daha başarılı bir tasarıma ulaştığıma inanıyorum.		1		6	2	100
Yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için tasarım sürecinde birlikte tasarım gereklidir.		1		7	1	100
*Projeleri aynı disiplinlerde katılımcıların katılımı ile yapmaya devam etmek isterim.			1	5	1	77

Çizelge 6.15. (devam) Homojen grup katılımcılarının katılımcı tasarım sürecine yönelik ifadelere verdikleri yanıtların dağılımı (Anket-2)

*Yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için tasarım sürecinde aynı disiplinlerden oluşan katılımcıların yer aldığı birlikte tasarım gereklidir.			2	5	1	88

HE1 kodlu katılımcı *"ortak bir sorunu birlikte almak keyifliydi, ayrıca bilmediğim ve geliştirmeye açık alanların olduğunu ve bu alanlardan bir tanesinin de yemeni zanaatının olduğunu bilmek tasarım görüşüme katkı sağladı"* olarak yanıtlamıştır.

HE2 kodlu katılımcı ise birden çok tasarımcı ile çalışmanın problem tanımı, ürün geliştirme ve ürün detaylandırma aşamalarında katkı sağladığını belirtmiştir.
Tasarım ve birlikte tasarım sürecinin en iyi şekilde Endüstriyel Tasarım Bölümü katılımcıları ile gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir. Endüstriyel Tasarım Bölümü katılımcıları bireysel aşamada belirledikleri kullanıcı profiline ve yaptıkları ürün eskizini birlikte tasarım aşamasında detaylandırma yaparak süreci tamamlamışlardır.

Homojen Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü katılımcıları, aynı bölüm mezunlarından oluşan grup, yemeni zanaatının sürdürülebilirlik atölye çalışmalarını kendi disiplinleri ile çok ilişkilendiremeyip olabildiğince bilindik teknikleri uygulayarak çalışmayı tamamlamışlardır. HM1 katılımcısı, atölye çalışmasında ayakkabı tasarımcılarına da yer verilmesi gerektiğini, ayakkabı tasarımcılarının kullanıcı kitlesini ve bu sektördeki gelişmeleri daha iyi bildiği için çalışmaya daha iyi katkı sağlayacağını ifade etmiştir. Hatta kendisi moda üzerine çalıştığını ve çalıştığı firmanın çalıma prensibi üzerinden örnek vermiştir; *"HM1: Rusya'da mor renk sevmezler ve kısa pantolon giymeyi uygun bulmazlar. Biz de bu şartları göz önünde bulundurarak giyim ürünleri tasarlıyoruz."*

6.3.7. Grupların genel değerlendirilmesi

Başlangıçta, fikir üretme ve bu süreçte eskiz yapımı ve kullanımının değerlendirmesi grup yorumuna zaman kısıtlaması nedeniyle açılamamıştır ancak araştırmacı katılımcılardan aldığı anket yorumlarına ve araştırmacının kendi gözlemlerine göre bu süreci şu şekilde açıklanabilir:

- Çalıştay sürecinde gruplardaki katılımcılar öncelikle bireysel aşama ile başlamışlardır. Aşina olunmayan hatta bilinmeyen geleneksel ayak giyim ürünü yemeninin kullanımının ve görselliğinin sorgulanmasında tekil yorumlamalar katılımcı tasarım için başlangıç fikirlerin oluşturulmasını kolaylaştırmış ve eskiz çalışmalarıyla katılımcıların belirtmek istediklerini sözel ifadelerden daha iyi anlatılmıştır.
- Eskizler gündelik hayatta çoğunlukla bilinmeyen yemeniyi anlatmada en iyi tasarım aracı olduğu belirtilebilir. Çünkü özgün yapının korunması için gereken özelliklerin belirlenmesi, değiştirilmesi veya uyarlanması anlaşılabilirliğini sağladığı ifade edilebilir.
- Farklı disiplinlerden katılımcıların yer aldığı atölye çalışmasında her disiplinin kendi uzmanlığına göre yorumlaması diğer katılımcılara farklı bakış açısı kazandırdığı ifade edilmiştir. Ayrıca katılımcı tasarım çalıştayı ile tasarım disiplinin çalışma konularının kapsamının genişlediğini çalıştayı ile farkına varıldığı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.
- Katılımcıların gerçekleştirdiği aşamalarda süre sınırlamasının konması; süre tetikleyici olarak görev yapmıştır. Aşina olunmayan ürünün güncel yorumunda katılımcıları yemeniye odaklanmalarını sağlayarak kendi uzmanlıklarındaki gelişmeler ile hızlıca yemeni ile bütünleştirerek eskizlerde ifade etmelerini sağlamıştır.
- Çalıştay sırasında her grupta katılımcılar tasarım fikirlerini eskizler ile geliştirdiler. Her katılımcının ortaya konduğu eskiz çalışmalarından sonra yapılan sunumlar ve paylaşım ortamı olarak 2 boyutlu afişler, katılımcılar arasında paylaşım sürecini kolaylaştırdığı belirtilebilir.
- Bireysel aşama sonrası ortaya konulan fikir eskizleri üzerinden geliştirilen katılımcı tasarım aşaması atölye çalışmasının yinelemeli yapıya açık olduğunu göstermektedir.
- Katılımcı tasarım süreci içerisinde planlanan "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı ile geleneksel ayak giyim ürünün farkındalık yaratarak sürdürülebilirline katkısının önemli olduğu belirtilmiştir. Kültürel varlıkların içerikleri

ile anlatıldığı programların tanıtım ve pazarlama etkinliklerine de yer verilmesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir.

Belirtilen başka bir değerlendirme ise bu sanal atölye çalışmasında ortaya konulan sürdürülebilirlik hususlarının ileriki zamanlarda yapılacak çalışmalar için temel oluşturduğu ifade edilebilir. Katkıda bulunanların geleneksel ürün yemeni ve bu zanaatın sürdürülebilirlik konusundaki farkındalığı ve anlayışı kesinlikle tasarım sürecini ve sonuçlarını etkileyeceği bilinir.

6.3.8. Katılımcı tasarımda yemeni zanaatkârı

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı, farklı disiplinlerden mezun katılımcıların bu çalışmada yer alması zanaatın sürdürülebilirliğine ilişkin fikir geliştirme çalıştayı olarak kurgulanmıştır. Farklı tasarım disiplinlerden mezun katılımcı arkadaşlar tarafından tasarlanan yemeni eskizlerinin yemeni üretimi içerisinde değerlendirilebilmesi ve üretilebilirliğini anlaşılabilmesi için çalıştay kapsamında yer alan bir diğer paydaşı ise yemeni zanaatkârının olmasıdır. Yemeni zanaatkârı küresel salgının etkilerinden dolayı satış yaptığı pazarlara erişim sağlayamamaktadır. Bu süre zarfında zanaatkâr yazlık modellerin stokunu hazırlamakla meşgul olurken kısa süreli katılımcı tasarım çalıştayının son aşamasında katılım sağlamıştır. Zanaatkâr yeni sezona hazırlık yaparken araştırmacının bu süre zarfında neden yeni modelleri denemiyorsunuz sorusuna ise, satılabilir ürünlerin stokunu yaptığını, yeni model denemede ve üretmede yeterli elemanı olmadığını belirtmiştir. Hatta yeni model yaptıklarında İstanbul'daki mağazalarında hemen satılabildiğini ifade etmiştir.

Zanaatkârla çalıştay öncesi çalışma hakkında bilgi verirken kendisi bu çalışmanın da önceki çalışmalar gibi kendisi ile röportaj yapılacağını düşünmüştür. Ancak çalışma içeriğinden bahsettikten sonra merak ettiğini belirtmiştir. Çalıştay esnasında katılımcıların üretim sürecine ve malzeme bilgisine hâkim olmamaları nedeniyle katılımcılardan gelen ürün eskizleri için zanaatkâr üretimi sorgulatacak ve zorlayacak ürünler olmadığını ama ürün eskizlerinin dikkate değer olduğunu belirmiştir. Çalıştay süresi içerisinde zanaatkâr, Konya Teknik Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Ayakkabı Tasarım ve Üretimi Programı öğretim elemanı ile irtibatlı olduğunu ve bu bölümden öğrencilerin

yazlık ayakkabı modellerinin çizimlerini, yazlık sandalet formunda uygulayacağını belirtmiştir.

Zanaatkârla, "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı sürecinde çıkan ürün eskizlerinin üretiminin yapılma aşamasında katılımcıların izlediği yollar anlatılıp, sonunda nasıl böyle bir ürüne ulaştıkları hakkında bilgi verilmiştir. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı katılımcıları, yaptıkları ürün eskizleri için zanaatkârın cevap derecesini, katılımcıların %80 i yüksek derecede olumlu bulduğunu belirtirken %20'si ise orta derecede olumlu bulduğunu belirtmiştir. Ayrıca "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım sanal Atölyesi" çalıştayı eskiz çıktılarının zanaatkâr işbirliği ile üretim programı yapılmıştır. Bu kapsamda üretilen ürünler ileriki bölümde ele alınarak bu çalışmanın zanaatkâr üzerindeki sosyal etkisi de Bölüm 7.2'de incelenmiştir.

6.3.9. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayından çıkan ürün özellikleri

Her zanaat kendine ait örtük bilgi sürecine sahip olmasının yanı sıra üretim sonucunda ortaya konulan ürün üzerinde özgünlüğüne dair karakteristik özellikler barındırır. Bu durum Kahramanmaraş yemeni ve zanaatı için de geçerli olamkla birlikte bu zanaatın sürdürülebilir tasarımla kesişiminde ortaya konulacak yeni ürünlerde *olması zorunlu özellikler* ile *değiştirilebilirözelliklerin* tanımlanması gerekliliğini ortaya çıkarır. Bu doktora çalışmasının çalıştay sürecinde sürdürülebilirlik endişelerine nasıl yanıt verebileceğini, doğrudan ve dolaylı olarak ilgili sürdürülebilir tasarım hususları ve bu hususları karşılayabilecek sürdürülebilir parça ve ürün özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.
Aşağıdaki sırasında kullanılan tüm sürdürülebilir tasarım hususlarını ve bu keşiflerden ortaya çıkan tüm açık parça özelliklerini göstermektedir.

<u>Olması zorunlu özellikler</u>

- *Elde üretim*: Bu çalışmada yemeni özelinde sunulan sürdürülebilirlik çıktısı olmuştur. Yemeninin güncel ayak giyim ürünlerinden farkı tamamen elde üretilmesidir.
- *Yemeni karakteristiği*: Yemeni görselinde var olan özelliklerdir; kalkık burun, el dikişi görseli ve bilek formu olarak belirtilebilir. Doğal boya olarak kökboyalarının

kullanılması köşkerlik ürünlerinin ayakkabılardan ayıran bir özellik olacağı ifade edilebilir.

Değiştirilebilir özellikler:

- *Deri malzemesi:* Yemeninin üretiminde kullanılan ana malzemenin deri olması yemeniyi özgün kılan unsur olmuştur. Ancak ürün yelpazesini genişletecek ve çeşitlemeye olanak tanıyacak geleneksel kumaşlar ve bitkisel deriler de alternatif malzemeler alternatif malzemeler arasında yer almaktadır.
- *Üretimde kullanılan teknikler*: Üretimde kullanılan teknolojik veya geleneksel teknikler birleşim detayı elde dikimi etkilemeyeceği süre yemeni çeşitlemesine imkân sağladığı için kullanılması uygun görülmüştür. Örneğin sayada görsel efekt vermede lazer yakmanın kullanılması veya hızlı ve temiz kesim için lazer kesme aracının kullanılması gibi.

Elde üretim, deri malzemesi veya özgün olarak üretilen kumaşlar, ayak anatomisine uygunluk sağlayan kalkık burun ve bilek formu, dikişler ve doğal boyalarla boyanması parça üretimleri esnasında her ne kadar güncel teknoloji ve aletler kullanılsa da birleşim detayında özgünlüğüne sadık kalmak bu geleneğin sürdürülebilirliğinin temelini oluşturur. Yemeni ve bu zanaatın sürdürülebilirliğini oluşturmada en önemli kıstaslardan biri de güncel ayak giyim sektörü olan ayakkabı ve üretim teknolojisi olmuştur. Her ne kadar ayakkabı endüstrisi olarak ifade edilse de tamamen endüstrileşmemiş yarı el yarı makineli üretim yapısına sahiptir. Bu sebeple, üretimde kullanılan teknik ve malzemeler bu iki sektörü ayırmada temel etkenler olmuştur.

Yukarıda belirtilen sürdürülebilir tasarım hususları yemeni üretim sürecinde modelleme aşamasında yeni ürün yapısında dikkat edilmesi gereken kavramlar olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak yemeni zanaatının zanaatkâra sosyal etkisinin yanı sıra bu zanaatın ekonomik sürdürülebilirlik boyutunun da ele alınması amacıyla yemeni zanaatının üretim sürecine ve yeni formların üretimine yönelik katılımcılı birlikte tasarımın aracı olduğu süreçte model önerisinin çıkarılması planlanmaktadır.

Katılımcıların geliştirdikleri yeni yemeni modelleri veya yemeni üretim sürecine yönelik güncelleştirmelerin çiziminin gerçekleştirilebilir olması zanaatkârın üretimine devam

edebilmesi için önemlidir. Son olarak katılımcılar tarafından hazırlanmış, tanımlanmış zaman ve kullanım alanına göre çizimi yapılmış yemenilerin üretim şartlarının değerlendirilmesi amacıyla deri zanaatkârının üretim yorumlaması yapılacaktır. Ayrıca katılımcılara katılımcı izin formu imzalatılarak önerdikleri model ürünün ticari değere dönüşmesi dâhilinde haklarının korunması sağlanacaktır.

Son olarak, tüm grupların katılımcı tasarım çalıştayı gerçekleştirildikten sonra elde edilen nihai ürünler üzerinden son değerlendirme yapılacak ve yemeni zanaatının sürdürülebilirliğine yönelik bir model önerisi veya stratejiler geliştirilmesi hedeflenmektedir. Çalıştay süresince, bireysel ve katılımcı tasarım aşamasında ortaya çıkarılan eskizlerden yola çıkarılarak yemeni zanaatının ürün çeşitlendirilmesinde kullanılacak stratejiler ilişkin *kullanılabilecek stratejiler* aşağıda sıralanmıştır.
Katılımcılar gündelik hayatta daha çok spor ayakkabı kullanmayı tercih ettiklerini ve ayak giyim ürünlerinde rahatlık ve kalite kriterlerini ön planda tuttuklarını belirtmişlerdir. Çoğunlukla katılımcılar ayak giyim ürünleri malzemesi olarak deri ve tekstil materyalinden yapılmış ürünleri tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılar çoğunlukla ayak giyim ürünlerinde vurma, ayakkabı numarası bulamama, ayak anatomilerine uygun ürün bulamama gibi sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu duruma ilişkin küçük ölçekli üretim yemeni sektöründe *dijital ayak kalıbı çıkarma* teknolojilerinin kullanılması, yemeni zanaatları ve kullanıcıları arasında ayak numarasını kolay şekilde tutturmayı hedefleyebilir. Böylelikle çevrimiçi ve sosyal medya aracılığı ile satış imkânını da artıracağı düşünülmektedir.

Katılımcıların deri ve benzeri malzeme ile uygulama çalışmalarının olmaması, çalıştay süresince *malzemeye dayalı yenilik* başlığı altında herhangi bir yenileme uygulaması olmamıştır. Ancak, tekstilde kullanılan materyallerin yemeni üzerinde uyarlandığı çalışmalar olmuştur. Ürün görseli üzerinden tabanlıkta kullanılan derinin kendilerine çok ince geldiği ve yemenide kullanılan tabanlık üzerine *yeni katılımcılarla yeni çalıştaylar* düzenlenebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca araştırmacının sunduğu *vegan derilerin* bu zanaatın icrasını genişletmek ve üretim maliyetini azaltmak amacıyla araştırılması gerektiği belirtilmiştir. Araştırmacının muz, ananas gibi meyve kabuklarından ve mantardan elde edilen deriye benzer yüzeylerden çanta ve ayakkabı ve şapka yapıldığı ama kullanım dayanıklılığı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılmadığı ifadesi üzerine, Karma 2

grubu katılımcıları hayvansal ürünlerden ziyade bitkisel ürünlerden üretilmiş ürünleri tercih ettiğini ifade etmişlerdir. Böylelikle *vegan kullanıcılarayönelik yeni çalışmalar* da yapılabileceği öngörülmüştür.

Çalıştay kapsamında yer alan katılımcıların yemeni zanaatı sürecine ilişkin herhangi deneyim ve bilgiye sahip olmamaları nedeniyle bu kategori içerisinde herhangi bir yenileme yapılmamıştır. Ancak katılımcılar, bu zanaatın sürdürülebilirliğine ilişkin en önemli detayın, ayakkabıdan ayıran en önemli özelliğin el dikişi olduğunu belirtmişlerdir. Bu sebeple zanaatkârın el üretimine devam edeceği ürünlerin geliştirilmesinin önemli olacağı vurgulanmıştır.

İşlevsel değer kategorisi altında, katılımcıların yemeni kullanımına ilişkin herhangi bir deneyimi bulunmadığı için bu başlık altında yenileme yapılmamıştır. Ancak katılımcılar tarafından tabanlığın kullanıcı ihtiyacını karşılayamayacağı ön görüsü yapılmıştır. Yemeniyi kullanan sadece karma ikinci grubundan K2G kodlu katılımcısının ise spor ayakkabısı tabanlığı ile bütünleştirilebilir çözümü bu zanaatın sürdürülebilirlik çalışmalarına ilişkin yeterli gelmemiştir. Bu sebeple bu kategori *özelinde kullanıcıdeneyimi sağlanarakyeni bir çalıştay* düzenlenebilir. Hatta katılımcılar, fikir geliştirme, ürün detaylandırma ve ürünü sonuçlandırma aşamalarında kullanıcı bilgisinin önemli veri sağlayacağını belirtmişlerdir.

Belirli yaş grubuna yönelik özelleştirilmiş yemeniler kategorisi, bu zanaatın tanınırlığını artırmada ve pazarlama stratejisi olarak kullanılabileceği vurgusu yapılmıştır. Bu sebeple çalışma içerisinde bebekler ve plaza erkeği kullanıcı kitlesi hedef alınarak çıkarılan ürün çalışmaları da belirli kullanıcı grupları hedef alınarak ürün çeşitlendirilmesi yapılabilir.
Sonuç olarak, bu zanaatın sürdürülebilirliğine ilişkin çıkan sonuçları iki kategoride toplayabiliriz:

1. Zanaatkârın yaşatılması; zanaatkârın el üretimine imkân veren modellerin geliştirilmesi,
2. Ürünün yaşatılması; ürünün belirlenen karakter özellikleri içerisinde yenileme yapılması.

Bu çalışmada sağlanan en önemli çıktılardan bir tanesi yemeninin güncellenmesinde yardımcı olacak yemeninin karakter öğelerinin çıkarılmasıdır. Bu karakter öğeleri; doğal

malzeme, el dikişi, görsel dikişler parçalı yapı, kalkık burun, saya arka kısım, kıyılıktır. Diğer önemli çıktı ise çalıştay aracılığı ile yemeni zanaatının farkındalığının artırılmasıdır. Böylelikle daha çok çalıştaylar düzenlenerek yemeni zanaatına güncel veriler sağlanmış olacaktır.

6.3.10. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında tasarımcının rolü

Birbirinden bağımsız iki farklı tanımlı katılımcı gruplarla gerçekleştirilen eylem araştırmasında araştırmacı, katılımcılar ile zanaatkâr arasında temelde aracı rolünü üstlenmiştir. Araştırmacının yemeni zanaatının katılımcı ve işbirlikçi tasarım süreçlerinde tasarımcının müdahale yaklaşımlarının neler olabileceği sorusuyla, "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında belirtildiği gibi altı farklı atölye uygulama planlanmıştır. Her bir grup çalışması kendi içerisinde yineleyici süreçleri de içerdiği ifade edilebilir.

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında araştırmacı ilk olarak farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcıları paydaşlar haritasında yer alan gruplardan belirlemiş ve ilgili bölüm danışmanlıkları ile iletişime geçerek katılımcılara çalışma hakkında bilgi vermiştir. Bu aşamada araştırmacı çalıştay yapılanmasının tanımlanması gibi görevler üstlenmiştir. Ayrıca tasarımcı olarak, Kahramanmaraş yemenisi hakkında bilginin çalıştay için düzenlenmesi, çalıştay içeriğinin oluşturulması ve çalıştay afişinin hazırlanması ve katılımcı grupların belirlemesi gibi roller de üstlenmiştir. Katılımcıların çalıştay esnasında çevrimiçi görüşmelerinde araştırmacı rolü ile katılımcıların çalıştay esnasında araştırma görsellerini paylaşması için iletişim kurma görevini de üstlenmiştir.

Zanaat ve üretim sürecinde sadece ürünlerin yapımına odaklanılmadığını, üretim sürecine ilaveten birçok zanaatkârın edindiği örtük bilgisini, el becerisini ve çalışma yöntemlerini sürece ait tekniklerle uyguladığı ifade edilebilir (Brown, 2014:8). Ayrıca katılımcı deneyim ile herkesin tasarım sürecine sunacakları bir fiziki veya sözel fikirleri olması ve kendilerini ifade etmeleri için uygun araçlar verildiğinde daha yaratıcı olabilecekleri belirtilir (Sanders, 2002). Bu sebeple, sanal atölye çalışmasında yer alan katılımcılara fikir geliştirme süreci ve fikirleri eskizle ile anlatılacağı bilgisi ön görüşmede bahsedilmiş, çalıştay esnasında ise katılımcılara sunumda kullanacakları teknik açıklanmıştır.

Küreselleşme, günümüz zanaatkârları için yeni pazarlar ve fırsatları barındırmaktadır. Ancak endüstriyel üretimler karşısında daralan pazar payı ile ve rekabet gücü düşen zanaat ve ürünleri için tasarıma dayalı yeni zanaat ürünlerinin geliştirilmesi, bu ürünlere yeni pazarların bulunması ve alternatif doğal malzemelerin üretimde kullanılması ile sağlanabileceği ifade edilebilir (Brown, 2014:11). Bütün durumlar göz önüne alındığında rekabet gücü düşük mevcut ürünlerin güncel kullanıcı ihtiyaçları doğrultusunda görsel niteliği yenilenmiş yemenilerin üretilmesi ile bu zanaatın sürdürülebilirliği için katılımcılara aracılığıyla yemeni zanaatkârına yeni ürün fikirleri ve kavramları sunulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca zanaat-tasarım işbirliği, zanaatkârların uygulanabilir pazarlara erişmesini, üretimden adil kazançlara erişmesini, kültürel sermayelerini kaydetmesini ve korumasını ve zanaat-tasarım işbirliklerinde yerli bilgiden yararlanmasını sağlayabilmektedir (Reubens, 2016). Bu sebeple araştırmacı, Kahramanmaraş yemeni üretiminde *sürdürülebilirliğe uyumlu pazarlar için yenilikçi yemeniler (köşkerlik ürünleri) ve üretimleri* geliştirilmesi fikri ile katılımcı zanaat-tasarım çalıştayını düzenlemiştir. Tasarımcıların, gelişmekte olan ülkelerde katılımcı projeler üstlendiğinde amacın sadece mevcut bir sorunu "çözebilecek" bir ürün veya hizmet sunmak değil, aynı zamanda yerel insan kapasitesini geliştirmek, böylece gelecekteki tasarım projelerinin dışa bağımlı olmadan gerçekleştirilebilmesi olduğunu ifade edilir (Hussain, Sanders ve Steinert, 2012). Bu doğrultuda çalıştay süreci katılımcıları bilgilendirme aşamasında katılımcılara çalıştay kapsamında geliştirecekleri yemeni fikir eskizlerinde kullanabilecekleri yemeni ve üretim bilgisini aktarmıştır. Buna ek olarak araştırmacı çalıştayda katılımcılar ile zanaatkâr arasında aracı olarak kolaylaştırıcı rolünü üstlenmiştir.

Katılımcılar ile yapılan çalıştayda araştırmacı, keşif çalışmaları ile sürdürülebilir tasarım hususlarını belirleyerek katılımcılara *geliştirecekleri yenilik başlıklarını sunmak*, katılımcıların ortaya koydukları bireysel fikirleri birlikte çalışma geliştirme sürecinde birlikte *katılımcıları zanaatkârla birlikte çalışma motivasyonunun geliştirilmesi* için araştırmacı çalıştay süresi boyunca her bir grup çalışması için katılımcıları ve zanaatkârın birlikte yer alabileceği sanal ortam hazırlamıştır. Çünkü günümüzde zanaatkârlar çevrimiçi erişim araçları aracılığıyla dünyaya açılabilmektedirler ve farklı kültürlere ait ürün ve üretim biçimlerine ait bilgilere ulaşabilmektedirler. Katılımcılar sanal atölyesi sürecinde elde ettikleri verileri kendi grup katılımcıları ile çevrimiçi paylaşarak özgün yemeni geliştirme süreçlerinde, işbirlikçi olarak birlikte hareket edebilmeleri sağlanmıştır.

“Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştay sonrası elde edilen ürün eskizlerinin zanaatkar tarafından üretilir olduğunu göstermek amacıyla zanaatkar ile birlikte prototip çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada araştırmacı katılımcıların ürün eskizlerinde belirttikleri kavramları, yenilikleri, neden-sonuç ilişkilerini zanaatkâra aktararak katılımcılar ile zanaatkâr arasında aracılık görevini gerçekleştirmiştir. Zanaatkar prototip üretim sürecinde ürün eskizinde var olan unsurları ihmal ettiği veya kendince yorumladığı durumlarda araştırmacı ürün eskizini hatırlatarak prototip çalışmasını yeniden üretilmesini için tasarımcı rolünü üstlenmiştir.

“Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayında iki farklı grup tanımlaması altında altı birbirinden bağımsız altı sanal çalıştay gerçekleştirilmiştir. çalıştayda üretilen ürün eskizleri araştırmacı zanaatkar ile birlikte prototip ürün çalışması gerçekleştirmiştir. Bu süreçte araştırmacı; çalıştayın amacına bağlı olarak araştırmacı rolü, aracı-kolaylaştırıcı rolü ve tasarımcı rolü olmak üzere üç farklı rolde görev almıştır.

“Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayında katılımcılar aracılığıyla tasarımcı ile zanaatkâr işbirliği sürecinde edinilen roller referans alınarak öncelikle Kahramanmaraş’ta bulunan yemeni zanaatında sürdürülebilirlik odaklı üretim süreçlerinde kullanılabilecek katılımcı tasarım ve tasarım yoluyla araştırma yaklaşımı benimseyen bir yöntem önerisi bulunulacaktır. Geliştirilen modelin çerçevesi, tasarım bilimi araştırmasının tasarım ve geliştirme aşamasına yerleştirilebilecek bir tasarımcı-zanaatkâr işbirliğine yönelik çerçevenin tanımlanmasından oluşacaktır. Tasarım ve geliştirme sürecine yönelik bu çerçevede Kahramanmaraş yemenisinin görsel niteliği, kullanım dâhilinde işlevselliği, üretimde kullanılan malzeme farkındalığı, üretimde kullanılan alet-edevat çeşitliliği ve belirli kişiler için özelleştirilmiş yemeni üretimler ve bu başlıkların kombinasyonları ile yenilikçi ürün geliştirme süreçleri sağlanarak yeni zanaatkârların bu zanaatı sürdürme çabasında ürün ve üretim kapasitelerinin geliştirilmesi, yemeni zanaatkârın toplum içerisinde etkin olarak yer alması ve üretim-tüketim sisteminin bütüncül olarak düşünülerek tasarımcının zanaatkâr ile yapabileceği işbirliğinin açıklanarak, yemeni zanaatı üretim sürecine dâhil edebilecek bir yöntem olarak ele alınabilmesi amaçlanmaktadır. Modelin detaylı bilgisi zanaat, tasarım ve üretim dâhilinde kültürün sürdürülebilirliğinde katılımcı tasarım yaklaşımını benimseyen bir model önerisi başlığında açıklanmıştır.

6.4. Sürdürülebilir Tasarım Süreci İçin Sürdürülebilirlikle İlgili Hususlar Ve Süreç Akış Şeması

Yukarıda bahsedilen tasarım hususları, yemeninin formu, yemeninin kullanımda kişiselleştirilebilirliği ve bireysel ihtiyaç ve tercihlerdeki değişikliklere yanıt vermesi, estetik değerine ilave edilecek diğer geleneksel sanatlarla bütünleştirilmesi tasarım sürecini farklı şekilde etkilediği ifade edilebilir. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında çalışmanın sanal ortamda gerçekleştirilmesi katılımcıların yemeni ile etkileşimi arayüz aracılığı ile gerçekleşmiş ve malzeme değişikliğine kısmi olarak üretime dair yorumlama ise yapılamamıştır ancak yemeninin estetik değeri üzerinden gerçekleştirilen tasarımlarında dolaylı olarak malzeme başlığına da değinilmiştir. Bu sebeple tasarım hususlarında da ortaya çıkarılan elde üretim yapısının bozulmadan veya değiştirilmeden malzeme, form ve kullanıma dair kavramlar üzerinden ilerletilmesi doğru olacağı düşünülmektedir.

Sürdürülebilir çözümler, bu hususlara ayrı ayrı yanıt verse de, yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için tasarım sürecinin fırsatları ve sınırlamaları, zaman içinde nasıl dönüştürüldüklerini ve yemeni formu ve işlevinin dönüşümünü gösterir. Sürdürülebilir tasarım çözümlerini benimsemenin bir stratejisi olarak "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında ortaya konulan çözüm önerileri üzerinden incelenmiştir. Katılımcılar tarafından ortaya konulan çözüm önerilerinin eklemeli, işbirlikçi, uyarlamalı, kişiselleştirilebilir ve adaptasyon olarak 5 farklı şekilde ayrı ayrı veya kombine olarak da ele alındığı ifade edilebilir. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında ortaya konulan çözüm önerilerin temsili gösterimi için geleneksel elde üretim yapısı daire olarak ifade edilip yapılacak ekleme ve uyarlama gibi olarak yapılan değişikliklerle Şekil 6.5'te resmedilmiştir.

İşbirlikçi bir süreç, katılımcı bireylerin ve uygulamaların estetik değer üzerine tercihlerine uyacak çözüme yeni parçaların veya yapıların bütünleştirilmesi veya farklı geleneklerle yapacağı işbirliği sunması ile ilgilidir. Bu süreçte, tasarım çözümü estetik değer üzerinden ele alınarak yemeni ile bütünleştirilecek parçaların ya da bütün olarak görselleştirmesinin yapılmasıdır. Tekstil ve ayakkabı yan sanayide kullanılan ürünler ile bütünleştirilmesi bu kapsamında ele alınan strateji türü olabilir. Sürdürülebilir çözümün, tüm giyim türleri ve kullanılacak mekân ile ilişkilendirilmiş görsellerin eklenmesidir. Ayrıca, tasarım çözümü

yemeni ile bütünleştirilecek parçaların ya da bütün olarak görselleştirmesinin yapılmasıdır. Geleneksel el sanatları ile bütünleştirilmesi bu kapsamında ele alınan strateji türü olabilir.

Adaptasyon ise tekstil ve ya başka sektörlerde uygulanan doğal desenlendirme veya renklendirme tekniklerinin organik deri üzerine uygulanabilmesi için adaptasyonunu gerektirir. Bu yaklaşım ile yeni yemeni üretimlerinin yapımında sürece uygun yenilik sağlar. Diğer bir adaptasyon süreci ise belirli yemeni formu tasarımını, kullanım konseptlerinin oluşturmaya uyacak şekilde adapte etmeyi içerir. Bu işlem, yemeninin plaza, anne-kız, baba- oğul veya teyze yeğen vs. olarak konsept oluşturma kavramını içerebilir. Bu yaklaşımla farklı bireylerin veya farklı zaman, mekânda değişen ihtiyaç ve tercihlerine uyacak şekilde ele almayı sağlar.

Kişiselleştirilebilir bir süreç, belirli yemeni formu tasarımını, bireylerin veya farklı zaman ve mekânda değişen ihtiyaç ve tercihlerine uyacak şekilde değiştirmeyi içerir. Bu işlem, yemeninin modüler parçalarla desteklenmesini veya bu parçaların farklı özelliklere sahip benzer biçim yapı ile bütünleşmesini içerebilir. Yemeni formu tasarımları paylaşıldığından ve herkes tarafından farklı şekilde giyilebilirliğini sağlarken bu strateji, kişiye uygun kombinlemeye tasarımlarını kişiselleştirmek için fırsatlar yaratır. Ayrıca kullanıcı tercihlerinde güncel ayak giyim ürünlerinde var olan ve ürün işlevine etki eden topuk gibi özelliklerinde bu kapsamda ele alınmasıdır.

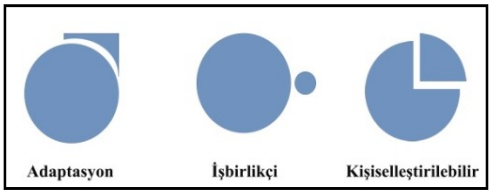

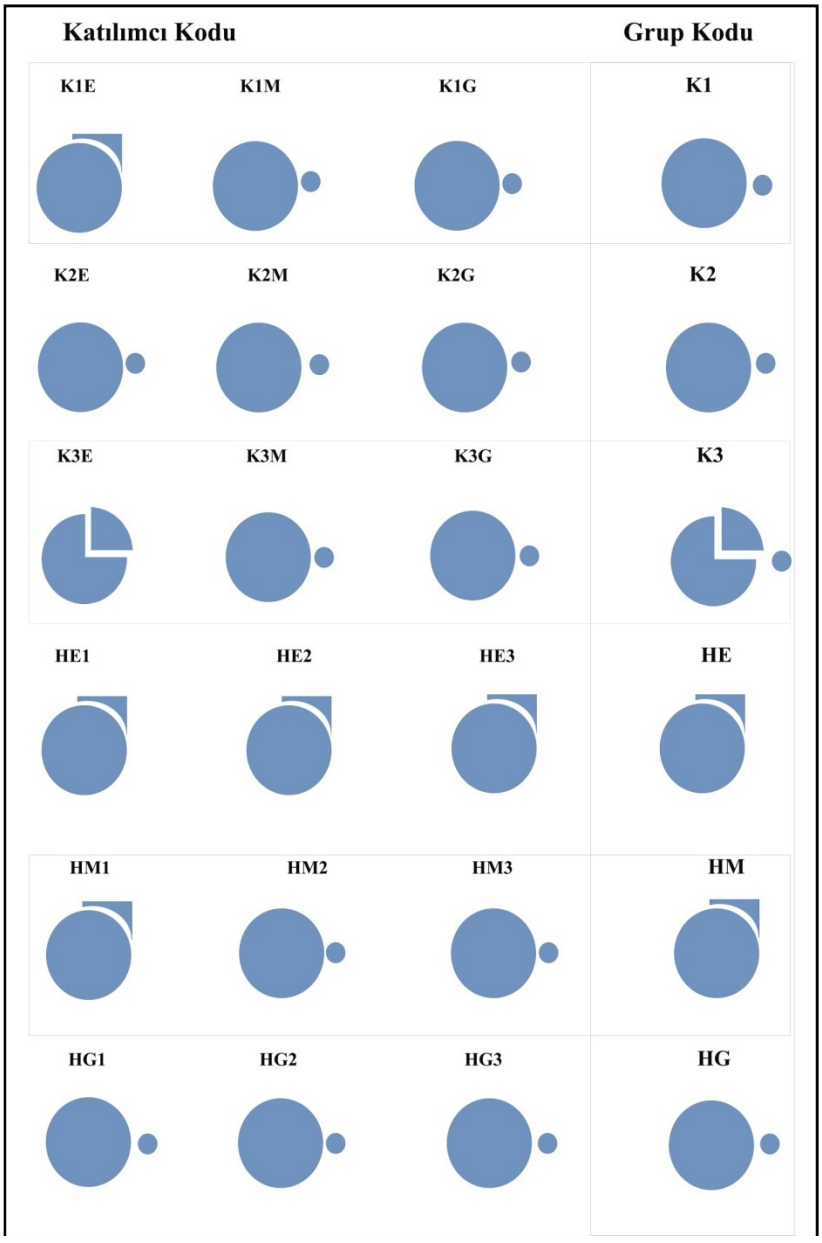

Şekil 6.5. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı sürdürülebilir çıktılarının stratejilerle gösterimi

Karma 1 grubu ile gerçekleştirilen sanal atölye çalışmasında katılımcıların bireysel olarak gerçekleştirdikleri süreçte, kullanıcı gruplarına özel uyarlanabilen, tekstil sanayisi ürünleri kullanılarak eklemeli ve geleneksel el sanatları ile yapılacak işbirlikçi yapılarla yeni ürün yaklaşımları sunulabilir. Bu çözümlere yönelik tercihlerine daha iyi yanıt vermek için ilk

çözümlerin sürdürülebilir kısımlarının kullanıcı kitlesine göre uyarlanabilir ve uygulamalarla diğer geleneksel sanatların işbirliğini içerir. Süreç sonunda daha fazla kullanıcı kitlesine ulaşabilmek için mevsimine göre uygun yemeni formunun, yemeni üretiminin özgünlüğüne uygun olması nedeniyle geleneksel el sanatlarının işbirliğiyle yemeni görselinde yeniliği niteler. Bu, belirlenen kullanıcı kitlesi kavramının zanaatkâr için tasarım çözümlerinde vurgulanmasına ilaveten kullanım değerine sahip yemeninin sürdürülebilirliğine dair bu hususlarına daha iyi yanıt vermesi için önemlidir.

Karma 2 grubunun sanal atölye sürecinde katılımcıların geleneksel el sanatlarına yakınlığı sonuç ürüne yaklaşımda benzerlik sağlamıştır. Bu sebeple işbirlikçi yaklaşım seçilerek geleneksel el sanatlarıyla yapılacak işbirlikçi sonuç ürün eskizi sunulmuştur. Ayrıca, Homojen Geleneksel El Sanatları Bölümü katılımcılarıyla gerçekleştirilen atölye çalışmasında yemeni formunun değiştirilerek belirli kullanıcı kitlesi için uyarlanmış ve diğer el sanatlarıyla işbirliği yapılarak yeni yemenilerin sunulması işbirlikçi strateji olarak belirlenmiştir.

Farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcılardan oluşan sanal çalıştayda farklı fikirlerin diğer fikirlerle bütünleştirilerek nihai ürün fikir çalışmasına yönlendirmiştir. Karma 3 grubu sanal atölye çalışmasında farklı kullanım imkânı sunan ve kişiselleştirme imkânı sunan yemeni eskizi geleneksel el sanatlarının işbirliği ile zengin görsele sahip ürün çıktısı olarak sunulmuştur. Farklı iki kullanıma sahip yemeni kişiselleştirilebilir yaklaşımı ile yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için bir strateji olarak belirlenmiştir.

Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü katılımcılarıyla gerçekleştirilen sanal atölye çalışmasında yeni ulanıcı kitleleri için uyarlanan konseptler bu zanaatın sürdürülebilirliği için strateji olarak belirlenmiştir. Yeni kullanıcı grupları için özelleştirilen yemeniler yeni pazar arayışlarında kullanılabilecek bir strateji olarak ifade edilebilir.

Homojen Moda Tasarım Bölümü katılımcıları ile gerçekleştirilen sanal atölye çalışmasında farklı kesim ve diğer el sanatları ile yapılabilecek işbirliklerinin yanı sıra tekstil sektöründe renklendirme ve desenlendirme amaçlı kullanılan baskı tekniklerinin yemeni üretimine adaptasyonunu sağlanabileceği görülmüştür. Bu sebeple, tekstil veya diğer sektörde kullanılan tekniklerin yemeni üretimine adapte edilmesi diğer bir stratejidir. Bu stratejide yemeni özgünlüğüne uyacak şekilde adapte edilmesi için yollar aranır.

Yukarıda bahsedilen stratejiler, başlangıçta geliştirilen açık tasarım çözümlerini benimsemenin ve uyarlamanın tek bir doğru yolu olmadığını ortaya koymaktadır. Sürekli bir süreç, her yinelemede tasarım hususlarına daha iyi yanıt vermek için sürdürülebilir çözümler geliştirebilse de, katılımcı tasarım aşamasında her çözümde farklı parçalar eklenebilir, çıkartılabilir, başka geleneklerle işbirliği sağlanabilir veya konsept geliştirilebilir ve kişiselleştirilebilir. Sonuç olarak bu yaklaşımlar çözüm odağını yemeni tasarım süreci uygulamasında katılımcıların homojen ya da karma katılım durumuna göre sonuçlara daha iyi yanıt verebilmek için ilk çözümün genişlemesinde ya da detaylandırılmasında yardımcı olur. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayından elde edilen veriler Çizelge 6.16'da karma gruplar, Çizelge 6.17'de homojen gruplar için kodlanmıştır.

Çizelge 6.16. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayından elde edilen veriler (karma gruplar)

Grup/Katılımcı Kodu	K1	K2	K3
KE	• Estetik, işlevsel, konsept yemeni kategorileri • Kişiselleştirilebilir işlevsel hem bot he yemeni olabilen yapı • Tekstil malzemeleri ve ayakkabı yan sanayi ürünleri ile desteklenmiş görsel • Kış dönemi	• Estetik değer ve malzemeye dayalı yenilik • Geleneksel el sanatları materyalleri ya da bitkisel derilerle desteklenmiş estetik form	• Estetik değer ve işlevsel değer • Kişiselleştirilebilir hem terlik hem de sandalet olabilen yapı • Yaz dönemi

Çizelge 6.16. (devam) "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayından elde edilen veriler (karma gruplar)

KM	• Estetik, işlevsel değer kategorileri • Tekstil aksesuarları ile desteklenmiş estetik terlik form • Kullanım değerini artırmak amacıyla eklenen topuk işlevi • Yaz dönemi	• Estetik değer ve belirli kullanıcı kitlesi (çocuk grubu) • Tekstil tasarımı (baskı tekniği) ile desteklenmiş estetik form	• Estetik değer • Geleneksel el sanatları ve tekstil materyalleri ile desteklenmiş estetik form • Kullanıcı kitlesini artırmaya yönelik topuk • İlkbahar/sonbahar dönemi
KG	• Estetik değer kategorisi • Geleneksel el sanatları işbirliği ile desteklenmiş estetik form • İlkbahar-yaz-sonbahar dönemi	• Malzemede yenilik ve estetik değer • Geleneksel el sanatlarında nakış tekniği ile desteklenmiş estetik form • İlkbahar-yaz-sonbahar dönemi	• Estetik değer, konsept yemenler • Geleneksel el sanatları ile desteklenmiş estetik form • İlkbahar-yaz-sonbahar dönemi
Katılımcı Tasarım	• Estetik ve işlevsel değer • Geleneksel el sanatları ile desteklenmiş • estetik form • Kullanım değerini artırmak amacıyla gizli topuk işlevi • Yaz dönemi (Turizm etkisi)	• Estetik değer • Tekstil materyalleri ve geleneksel el sanatları ile desteklenmiş form • İlkbahar/ sonbahar dönemi	• Estetik ve işlevsel değer • Kişiselleştirilebilir hem sandalet hem de terlik olabilen yapı • Geleneksel el sanatları işbirliği ile desteklenen estetik form • Yaz dönemi (turizm etkisi)

Çizelge 6.17. “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayından elde edilen veriler (homojen gruplar)

Grup/Katılımcı Kodu	HE	HG	HM
H1	• Estetik değer • Moda sektörü ile işbirliğinden doğan estetik formlar • İlkbahar-sonbahar- yaz dönemi	• Estetik değer ve işlevsel değer • Geleneksel el sanatları işbirliği ile desteklenmiş yemeni formları • Kişileştirilebilir hem terlik hem sandalet olabilen formlar • İlkbahar-yaz-sonbahar-kış dönemi için ayrı ayrı yemeniler	• Estetik değer • Tekstil sektöründe yapılan desenlendirme teknikleri işbirliği ile desteklenmiş estetik formlar • İllkbahar-yaz-sonbahar

Çizelge 6.17. (devam) "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayından elde edilen veriler (homojen gruplar)

H3	• Estetik değer • Çalışma ortamı ile bütünleştirilmiş mekân form ilişkisi içerisinde estetik form • İlkbahar-yaz-sonbahar dönemi	• Estetik değer • Geleneksel el sanatları işbirliği ile desteklenmiş estetik form • Yaz dönemi	• Estetik değer • Geleneksel el sanatları işbirliği ile desteklenmiş estetik form • Tekstil sektöründe yapılan desenlendirme teknikleri işbirliği ile desteklenmiş estetik formlar • İlkbahar-yaz-sonbahar dönemi
Katılımcı Tasarım	• Estetik ve işlevsel değer • Bebek kullanıcılarına özelleştirilmiş yemeni • Tekstil materyalleri ile kullanım değeri artırılmış yapı ve form • Her mevsim	• Estetik değer • Geleneksel el sanatları işbirliği ile desteklenmiş estetik form ve kullanım dönemine tasarlanmış biçim • Kişiselleştirilebilir işlevsel form (hem terlik hem sandalet olabilen yapı) • İlkbahar-yaz-sonbahar-kış dönemi için ayrı ayrı yemeniler • Grup katılımcıları bir problem tanımı zerinde detaylandırma yapmayıp ürün çeşitliliğini artırması için bireysel aşamada çıkan her ürün eskizini sunmuşlardır.	• Estetik değer • Geleneksel el sanatları işbirliği ile desteklenmiş estetik form • Tekstil sektöründe yapılan desenlendirme teknikleri işbirliği ile desteklenmiş estetik formlar • İlkbahar-yaz-sonbahar dönemi

Geliştirilen çözüm süreçlerinin bu şekilde belirtilmesinin yanı sıra “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayında yer alan katılımcıların kendi uzmanlıklarının yanı sıra ihtiyaç ve eğilimlerine göre ürün sunmasıbir arada gerçekleşir. Bununla birlikte, Endüstriyel Tasarımı Bölümü katımcıları ile gerçekleştirilen sanal atölye çalışmasında herhangi yemeninin herhangi bir kesimin giyim alanına uyarlanmadığı bu sebeple uyarlanacak kesim kitlesin çok olduğunu hatırlatmıştır. Bununla birlikte yapılacak çalışmalarla elde edilecek tasarım verilerinin çeşitliliği ve bilinçli bir şekilde işlenebilmesi, bu stratejiler aracılığı ile yeni olanakların çıkarılması ve kişiselleştirmeye ve ürün bütünleştirmesinde potansiyeller sunar. Bu stratejiler için her duruma uygulanabilecek tek bir "doğru" kombinasyon yoktur, ancak çeşitlemeye imkan veren kısımlara mümkün olduğunca yönelmelidir.

Çalıştayda tanımlanmış iki farklı grubun sürece katkısı geniş-derin olarak nitelendirilmiştir. Çalıştaysürecinde ifade edilen bu tanımlama, sadece grupların çözüm önerilerinin ne şekilde değişebileceğine dair araştırmacının iç görüsüdür. Ancak Karma 2 grubu ve homojen grup Geleneksel El Sanatları Bölümü ile yapılan atölye çalışmasında bu tanımlama gerçekleşmemiş gruptaki katılımcıların çalışmaya bakış açıları ve kendi kişisel eğilimleri bu noktada etkili olduğu gözlemlenmiştir. Geniş-derin olarak tanımlanmış katkı boyutu, çalışmanın sürdürülebilirlik endişelerini doğrudan etkilemez, çünkü gözlemlenen herhangi bir geniş ve derin boyutu benimseme stratejileriyle (eklemeli-işbirlikçi ve uyarlanabilir-kişiselleştirilebilir) ve sürdürülebilir tasarım hususlarını dâhil ederek bu endişelere yanıt verebilir.

“Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayında yemeni ve zanaatının sürdürülebilirliği üretim sürecinde ele alınmıştır. Tekil form ve işleve sahip yemeninin güncel ayak giyim ürünlerinden temel farkı elde üretim sürecine sahip olmasıdır. Bu sebeple güncel ayak giyim ürünleri ve üretim sürecine karşın temelde korunması gereken husus elde üretim eyleminin korunması ve devam ettirilmesidir. Elde üretim sürecinin yanı sıra yemeniyi özgün kılan karakteristik özelliklerin (ikonlar) belirlenmesidir. Yukarıda da belirtildiği gibi dikiş görseli, yemeni bilek formu, kalkık burun ve deri malzemesi (doğal deri) bu özelliklerin arasındadır. Bu özelliklerin bir veya birden fazlasının yeni yemeni üretim sürecinde kullanılması bu geleneğin biçimsel olarak sürdürülebilirliğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Katılımcı tasarım atölye çalışmasının sanal ortamda gerçekleşmesi ve yaşanan salgın nedeniyle katılımcıların zanaatkâr ve üretim süreci içerisinde bir araya gelememiştir. Bu sebeple katılımcılar alet-edevata dayalı yenilik ve malzemeye dayalı yenilik tasarım başlıklarına yeterince değinememişlerdir. Ayrıca yemeni üretim sürecine ve yemeniye hâkim olan Geleneksel El Sanatları Bölümü (homojen) katılımcıları ise görsel olarak herhangi bir değişikliğin bu zanaatın sürdürülebilirliğine katkı sağlayacağını düşünmeleri nedeniyle çoğunluklu olarak estetik değer üzerinden çalışılmıştır.

Sonuç olarak, "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında grup çalışmalarında ortaya çıkarılan konular; farklı form ve işlevlere sahip, çoklu ve kişiselleştirilebilir kullanım imkanı sunabilen, yeni tanımlı ürün grupları, geleneksel el sanatları ile işbirliği geliştirme, güncel üretim sistemleri ile uyarlama veya adaptasyon, konsept uygulamalı ürünlerdir.

7. KATILIMCI TASARIM ARACILIĞI İLE SÜRDÜRÜLEBİLİR KAHRAMANMARAŞ YEMENİ ZANAATI İÇİN MODEL ÖNERİSİ

Bu bölümde köşkerlik geleneği ürünü yemeni ve zanaatının, ürün ve üretim bağlamında, tasarım aracılığıyla yeni ürün geliştirme sürecinde sürdürülebilir ve katılımcı tasarım yaklaşımını benimseyen model önerisi açıklanmıştır.

7.1. Modelin Belirlenmesine Yönelik Çalışmalar

UNESCO kültürel etkinlikler kapsamında gerçekleştirdiği çalışmalarını, kültürün kalkınmayla ilişkisini ve katkısını açıklamak üzere, 1967 yılında Monoka'da "Kültür Politikaları Bir Ön Çalışması" raporunda kültür politikalarının tanımı yapılmış ve diğer sonuç raporunda ise "*... kültürün ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesiyle ilişkilendirilmesi gerektiği*" vurgulanmıştır (UNESCO, 1969, s. 10). Başka bir ifadeyle sonuç raporunda *"ekonomik ve sosyal kalkınmanın kültürel kalkınma ile birlikte yürümesi gerektiği kabul edilmiştir".* Bu söylem şöyle açıklanmıştır: *Kültürün insanın kendisine ve üretim yöntemlerine olumlu katkısı vardır. İnsanın fiziki refahına yardımcı olan her gelişme, insanı fiziksel zorunluluklarından serbest bırakarak ve zihnin faaliyetlerine fırsat yaratarak kültürün gelişmesine yardımcı olur. Ekonomik gelişme genelde kültürel alana da yansır ve kültürel faaliyetler ekonomik hayatı güdüler"*(UNESCO, 1969). UNESCO, kültürün sürdürülebilir kalkınmanın temel bir bileşeni olarak kabul eder ve kültürün sürdürülebilir kalkınmanın "*sağlayıcısı ve yön vericisi*" olduğunubelirtir.

Kültürel etkinliklerin bilimsel faaliyetlerle bütünleştirilmesi, diğer bir ifadeyle, kültürün bilim ve teknoloji etkisiyle geliştirilmeye duyulan gereklilik çalışmalarında herkesin, sosyal kökeni, ekonomik durumu ne olursa olsun, *" ... kendi zevkleri ve ihtiyaçları doğrultusunda kültürel faaliyetlere tam olarak katılımının amaçlandığı*" belirtilmiştir (UNESCO, 1969). Endüstriyelleşme ile beraberinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri güçlü kitle iletişim araçlarına sahip olmalarının etkisiyle, kültürün yanlış yorumlanacağı vurgusu da yapılmıştr. Ayrıca 1970 yılında Venedik'te düzenlenen "Kültür Politikalarının Kurumsal, İdari ve Mali Boyutları Hükûmetlerarası Konferansı"nda "*ruhani ve maddi kültürel mirasın korunması*" için kültürün teşvik edilmesini de kapsayacak şekilde genişletilmesini belirtilmiştir (Alparslan, 2015: 36). Konferansta yerel kültürlerin

korunmasına duyulan gereklilik şu şekilde ifade edilmştir; "…*özellikle yerel topluluklar, ekonomik olarak zayıf bölgeler ve küçük ülkelerdeki kültürel kalkınmanın başarı şansı olmadığı endişesi yaygındır. Bu kültürlerin hepsinin güçlü ve zengin ülkelerin ticarileşen kitle kültürü tarafından aşınması muhtemeldir. Bu engellenmeden devam ederse, sonuç genel bir kültürel fakirleşme ve monotonlaşma olacaktır"*(UNESCO, 1970).

1972'de gerçekleşen Avrupa'da Kültür Politikaları Hükûmetlerarası Konferansı (EUROCULT) "*insan deneyimi, gelenekleri, üretimlerinin yanı sıra fikirlerin ve değerlerin aktarılmasının bir aracı olan kültürün tanımının yeniden yapılması gerektiği*" kabul edilmiştir (UNESCO, 1972). Bu kapsamda, Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) dikkate alınarak ve somut kültürel değerlerin sadece korunması değil aynı zamada yerel ekonomi kaynağı olarak ele alınması için çalışmaların yürütülmesi gerekliliği 2013 yılında düzenlenen Hangzhou Konferansı ve Hangzhou Bildirgesi'nde, kültür ve sürdürülebilir kalkınma ve 2015 sonrası gündeme dair gerçekleştirilen konferansta, külltür kavramı başlığı altında detaylı olarak değerlendirilmiştir. Bildirge, "*SOKÜM uygulamalarının çeşitliliğini ivmelendirmek*" amacıyla şehir ve kamu alanlarında kültüre dair varlıkların ve yapıların korunarak ekonomiye kazandırılması için rekabet gücünün geliştirilmesine dair ifadelere yer verilmiştir. Bu duruma ilaveten, sosyal gruplar arasındaki dengenin sağlanması ve ekonomik gelişme için mirasın sürdürülebilir olarak ele alınmasına yönelik çalışmalara öncelik verilmesi için, somut ve somut olmayan mirasın korunmasının teşvik edilmesi için kaynak oluşturmanın önemine dikkat çekilmiştir (UNESCO, 2013, s. 4-5).
Bu doğrultuda, SOKÜM kapsamında yer alan köşkerlik geleneği ve Kahramanmaraş yemeni zanaatı, zanaat odağında yeni ürün fikirleri geliştirilerek, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğinin sağlanması varsayımıyla bu çalışma, Kahramanmaraş'ta yemeni üretiminin yeni ürün geliştirme sürecinde tasarım müdahale alanlarının belirlenebilmesi için düzenlenmiştir. Kahramanmaraş yemeni zanaatkarlarının bu zanaatı icra edebilmeleri için ekonomik kazanç elde etmeleri ve yerel ekonomiye katkı sağlayabilmeleri gerekir. Bu sebeple, Kahramanmaraş yemenisinin ürün ve üretim bağlamında tasarım aracılığıyla sürdürülebilirliğinin araştırılması için bu çalışma düzenlenmiştir. Yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için ele alınacak tasarım hususları iki keşif çalışmasında incelenmiştir. Tez çalışmasının keşif çalışmaları içerisinde yemeni zanaatının ürün görselliği ve işlevsel özelliği üzerine gerçekleştirilmiştir. Malzemeye dayalı yenilik, üretimde kullanılan alet edevata yönelik yenilik ve belirli kitleler özelleştirilmiş yemeniler kısmi olarak ele alınmıştır. Keşif çalışmalarında belirlenen tasarım hususları "Sürdürülebilir Zanaat-

Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı kapsamında iki farklı tanımlanmış grup katılımcılarıyla katılımcı tasarım atölye çalışmasında yemeni eskizleri gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın uygulama adımında Kahramanmaraş'ta aktif olarak yemeni üretimini gerçekleştiren yemeni zanaatkârının ürün eskizlerinin prototip çalışması ile incelenmiştir. Planlamada eskiz çalışmalarnı gerçekleştiren katılımcının zanaatkarla birlikte olduğu süreçte prototip uygulamasının yapılmasıyken, küresel salgın nedeniyle tasarımcının aracı olara yer aldığı uygulama aşamasında gerçekleştirilmiştir. Tez çalışmasının uygulama aşamasında Kahramanmaraş'ta aktif olarak faaliyet gösteren yemeni zanaatkârı Mehmet KOPAR ve tasarımcı-araştırmacı ile gerçekleştirilmiştir. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı kapsamında ortaya konulan yeni fikir eskizleri araştırmacının aracı olduğu üretim sürecinde prototip çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalıştay sürecinde ortaya konulan eskizlerin kullanıcı odağında yeni fikir olmasının yanı sıra yemeni zanaatkârının üretebilir olması da önemlidir. Bu aşamada yeni fikirlerin üretim sürecinde ortaya çıkacak problemler yeniden gözlemlenmiştir ve çalıştayın zanaatkâr üzerindeki sosyal etkisi de değerlendirilmiştir.

7.1.1. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı eskizlerinin prototip çalışması

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı sonrası eskiz sonuçları ve zanaatkar ile gerçekleştirilen işbirliği içerisinde üretilen ürünler değerlendirilmiştir. Kahramanraş yemeni zanaatının sürdürlebilirliğinin, tasarım aracılıyla ürün ve üretim müdahale başlığı altında farklı kavramlar, yeni işlevler içerisinde ve kişiselleştirilebilir olarak ele alınabileceği görülmüştür. Ancak farklı katılımcılarla gerçekleştirilen atölye çalışmasından çıkan ürün eskizlerinin yemeni zanaatkârı tarafından üretimde nasıl ele alındığı ve ortaya çıkan ürünün nasıl olduğu değerlendirilmesi gereken diğer bir konu olduğu belirtilmelidir. Çünkü kendine özgü üretim sürecine sahip Kahramanmaraş yemenisi zanaatının sürdürülebilirliği için yeni fikirlerin zanaatkâr tarafından üretilebilir olması gerekir. Nitekim, iki farklı grup tanımlaması içerisinde altı bağımsız grup katılımcılarıyla gerçekleştirilmiş çalıştay sonrası ortaya konulan ürün eskizlerinin üretimi için araştırmacının aracı olduğu süreçte yemeni zanaatkârı ile işbirliği yapılmıştır. Araştırmacı, katılımcılar tarafından ortaya konulan ürün eskizlerinin kavramsal ifadeleri içerisinde zanaatkara ileterek, bu çalışmada aracı ve kolaylaştırıcı rolünü üstlenmiştir.

Araştırmacı, geliştirilen ürün eskizlerin hikayeleri, nedenleri ve niçin bu şekilde olduklarını zanaatkara anlatarak katılımcı tasarım araştırmasının son aşamasını gerçekleştirmiştir.

Araştırmacının gerçekleştirdiği 5. Bölüm "Sürdürlebilir Zanaat-Tasarım Atölye Çalışması Keşifleri"inde olduğu gibi zanaatkâra üretimi gerçekleştirilecek yemeni eskizleri, problem çerçevesi içerisinde sunulmuştur. Ancak gerçekleştirilen keşif çalışmalarından farkı belirli tasarım hususlarına ilaveten nelerin geliştirlebileceği ve bu çalışmanın yinelebilir olduğunu gösterebilmektir. Araştırmacı ve zanaatkâr arasında gerçeleştirilen işbiriğinde, çalıştay sürecinde ortaya konulan yemeni fikir eskizleri son aşamadaki çalıştayda tasarım hususları olarak kullanılmıştır. Her grup katılımcısının bireysel aşamada ürettikleri ürün fikirlerinin katılımcı tasarım aşamasında hangi ürün ve özelliklerine dönüştüğünü ve katılımcıların atölye çalışmasını nasıl tamamladığı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Her grup için katılımcı tasarım aşamasında ortaya konulan ürün eskizinin üretimi için zanaatkârla işbirliği gerçekleştirilmiştir.

Son aşamada araştırmacı zanaatkâr işbirliği içerisinde gerçekleştirilen yeni yemenilerin ve üretim süreci üzerinden analizi yapılmıştır. Ayrıca zanaatkar ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme ile bu çalışmanın zanaatkâr üzerindeki sosyal etkisi de ele alınmıştır. Bu duruma ilaveten Kahramanmaraş yemenisi özelinde ele alınan zanaatın ürün ve üretim temelinde sürdürülebilirliği için sürdürülebilir ve katılımcı tasarım yaklaşımını benimseyen bir model açıklanmıştır.

Çalıştay sonuçlarının analizi, katılımcılara sunulan sürdürülebilirlik hususlarına yanıt verebilecek parça ve ürün özelliklerini ortaya çıkarır niteliktedir. Ayrıca, çalışmanın sürdürülebilirlik endişeleri (estetik değer, işlevsel değer, malzemeye dayalı yenilik, alet-edevata dayalı yenilik ve belirli bir kitle için tasarlanmış yemeniler) zanaatkâr tarafından çeşitli yollarla yinelenebilir olduğunu göstermiştir. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayının zanaatkârın üretim sürecine yönelik olması sürdürülebilirliğin sosyal boyutuna da katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Karma 1 grubu prototip çalışması

Karma 1 grubu ile gerçekleştirilen sanal atölye çalışmasında bu grubun katılımcıları daha önceden kullanmadıkları yemeniyi sadece gözlem yoluyla kullanım değerini sorgulama yaptıkları ve doğal derinin çıplak ayak ile temasının en fazla yaz aylarında olması nedeniyle kullanıcıların daha çok tercih edeceği terlik modeli üzerinde kararları zanaatkâra aktarılmıştır. Ayrıca Karma 1 grubu katılımcıları belirli bir ölçüde topuk içermeyen ayak giyim ürünlerini kullanamadıkları ve bu sebeple nihai ürün eskizi terlik modelinde gizli topuğun olması yemeninin kullanım değerini artıracağı ifadesi aktarılmıştır. Bu sebeple katılımcılardan gelen kullanıma dair özellik zanaatkâr tarafından ürünün görselliğini etkilemeyecek biçimde gizli topuk yerleştirmesi yapılacağı belirtilmiştir. Zanaatkâr her ne kadar butik üretim yapmasa da müşterinin talebine göre yemeninin kullanımına dair iyileştirme yaptıklarını belirtmektedir. Bu duruma yönelik dışarıdan terlik görselini bozmayan tabanlık ile iç tabanlık arasına silikon tabanlık konulacağı konusunda zanaatkâr not almıştır. Bu duruma ek olarak kullanıcılara dair genel bir kullanım değerlendirmesi ve bu duruma yönelik çalışmaların artırılması yemeni ve çeşitlerinin kullanımını artıracağı zanaatkâra ifade edilmiştir.

Zanaatkâr üretim öncesi ürün görselini oluşturan saya üzerindeki çizimin fotokopisi üzerinden modelini çıkartıp daha sonra deri üzerine yerleştirip lazer kesme makinesi yardımıyla yaz mevsimi için geliştirilen terlik modelinin görsel kısmını oluşturmuştur (Resim 7.1).

Resim 7.1. Zanaatkârın Karma 1 grubu prototip üretimi için hazırladığı parçalar

Görsel parçanın renklendirmesi için zanaatkâr atölyesindeki mevcut kökboyalarını kullanmıştır. Zanaatkâr çıkardığı parçanın alt yüzey kısmına elyaf dolgu yaparak görsel parçanın kenarlarından saya üzerine dikimi yapmıştır. Önceden hazırladığı terlik kalıbı ile bütünleştirerek ilk prototip tamamlamıştır. Bu çalışma için belirtilen kat-ı tekniği kısmi olarak uygulanmıştır ve eskiz çalışmasında belirtilen boyama (yaldızlı boya) tam verilememiştir.

Resim 7.2. Karma grup 1 nihai ürün eskiz çalışmasından üretilmiş "Terlik Yemeni" prototip çalışması

Zanaatkâr bu çalışma için kullandığı lazer kesme makinesini zamandan tasarruf sağlaması ve saya üzerindeki görselin net çıkması için uyguladığını belirtmiştir. Ayrıca saya üzerinde uygulanacak görsellerin bilgisayar programında çıkartılarak daha net bir görsel elde edilebileceği belirtilebilir.

Karma 2 grubu prototip çalışması

Karma 2 grubu katılımcılarının, yemeni bağlamına uygun olması nedeniyle etnik desenli veya yerel kumaşlarla bütünleştirdiği eskiz çalışmasını, araştırmacı Resim 7.3'te gösterilen Kahramanmaraş aba kumaşı ile yemeni tasarımı üretimine karar vermiştir. Aba kumaşının temini yapıldıktan sonra zanaatkâr ile aba kumaşının yemeni üzerinde Karma 2 grubu katılımcılarının eskiz çalışmasındaki saya üzerinde konumlandırdığı gibi yerleştirilmesi yapılarak üretimi başlatılmıştır. Karma grup 2 katılımcıları ile gerçekleştirilen geleneksel kumaşlarla üretilmiş yemeni eskizinin üretim sürecinin daha kısa sürmüştür çünkü

zanaatkârın ayrıca kalıp ve motif deseni çıkarma gereksinimi olmayışıdır. Araştırmacının daha önce "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" adlı çalışmasına ilave olarak yemeniye aba kumaşı saya üzerine dikilerek estetik değeri ile ön plana çıkarılan ürün olmuştur.

Resim 7.3. Karma grup 3 nihai ürün eskiz çalışmasının üretilmiş "Abalı Yemeni" prototip çalışması

Karma 3 grubu prototip çalışması

Araştırmacı-zanaatkâr işbirliğinde üretim süreci için verilen Karma 3 grubun nihai eskiz çalışması sonrası zanaatkâr Karma 1 grup nihai ürün gibi olacağını düşünmüştür. Bu çalışmada araştırmacının önerisi ile saya üzerindeki geleneksel el sanatlarında yer alan hata-i motifini bilgisayar programı yardımı ile çıktısını almıştır. Daha sonra motif görselini saraciyede kullanılan dövme tekniği ile işlemiştir. Ancak araştırmacını bitmiş ürün (Resim 7.4'teki (a), sonra eskiz ile uyuşmadığını belirtmesi sonrası yeniden üretime başlamıştır. Zanaatkar motif kalıbının çıkarılmış olmasından dolayı daha kısa sürede Resim 7.4'teki ikinci (b) görseli üretmiştir. İkinci olarak ürettiği ürüne kullandığı hazır tabanlıklardan yerleştirmiş ve yine motif üzerine verilmesi gereken derinlik etkisini ürünün bütüne uygulamıştır. Araştırmacı yeniden bu eskiz çalışmasını yapılmasını talep etmiştir ve son olarak üçüncü görsel Resim 7. 4'teki (c) ürünü üretilmiştir. Bu çalışmada ise zanaatkârınürettiği üç yemeni ile çalışmanın yinelenilir olduğu da ifade edilebilir (Resim 7. 4).

Karma 3 grubu ile gerçekleştirilen sanal atölye çalışmasında grup katılımcıların nihai ürün olarak kişiselleştirilebilir ve çoklu kullanım imkânı sağlayan ürün eskizi ile zanaatkâr ürün çeşitlemesinde yapılabilecek yemeni tasarımların farklılığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu eskiz çalışmasının üretimi sonrası kullanım denemesi yapılarak saya üzerinde konumlandırılan bağcık yerleştirmesinde revizelerle farklı biçimlerde terlik-sandalet yemeni tasarımları üretilebilirliği belirtilmiştir.

(a) (b)

(c)

Resim 7.4. Karma grup 2 nihai ürün eskiz çalışmasından üretilmiş "Sandalet Yemeni" prototip yemeni ve yinelemeleri; ilk ürün üretimi (a), derinlik etkisi bütüne verilmiş ürün-birinci yineleme (b) ve son üretilen ürün- ikinci yineleme (c)

Homojen endüstriyel tasarım bölümü grubu prototip çalışması

Homojen grup Endüstriyel Tasarım Bölümü katılımcıları ile gerçekleştirilen nihai ürün eskiz çalışması bebekler için özelleştirilmiş yemeni tasarımı olmuştur. Üretiminde bebeklere özel yemeni kategorisi bulunmayan zanaatkâra yeni kullanıcı kitlesi üzerinde düşündürmüştür. Zanaatkârın 7'den 77'ye aynı ürün üretim anlayışından ziyade yemeninin de kullanıcı kitlesine özelleşip farklılaşacağı düşüncesini oluşmuştur (Resim 7.5). Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü grubu bebekler için yemeni tasarımını giyim ve

kullanım sürecine göre detaylandırmıştır. Bu durum bir ürünün kullanım sürecinde ne gibi gereklilikler yapılabilir sorgulaması ile ürün üretimi yapılmıştır.

Zanaatkârın ürettiği yemenilerde en küçük 25 numara olduğu ve bu eskiz çalışmasında 20-21 numara bebek ayakkabısı denemesini yapmaya çalıştığı belirtmiştir. Yemeni numarası küçüldükçe elde dikim işleminin zorlaştığı ifade edilse de potansiyel alıcı kitlesinin geniş olması zanaatkâra bebek yemeni ürün kategorisinin oluşturacağını belirtilmiştir.

Resim 7.5. Homojen Endüstriyel Tasarım Bölümü grubu nihai ürün eskiz çalışmasınıdan üretilmiş "Yemeni Bebe" prototip çalışması

Homojen geleneksel el sanatları bölümü grubu prototip çalışması

Homojen Geleneksel El Sanatları Bölümü grubu katılımcılarıyla gerçekleştirilen ürün eskizleri içerisinden zanaatkârın yeni işbirlikleri edineceği ve kış mevsimi için kullanım gerektiren ürün üretiminin yapılması tercih edilmiştir. Yemeni zanaatkârı keçecilikle uğraşan zanaatkârla işbirliği yaparak keçe kumaşını çizme formu ile bütünleştirmiştir. Homojen Geleneksel El Sanatları Bölümü grubu katılımcılarının çalıştayın katılımcı tasarım aşamasında sundukları fikir eskizinde metal nesneler süsleme yapıldığı ancak zanaatkâr bu tür ürünleri piyasada bulamayışından dolayı yerleştirememiştir. Homojen Geleneksel El Sanatları Bölümü grubu katılımcılarıyla yapılan ürün eskizinin üretim sürecinin nihai görseli Resim 7.6'da resmedilmiştir.

Resim 7.6. Homojen Geleneksel el sanatları grubu katılımcı "Keçeli Yemeni" prototip çalışması

Homojen tekstil ve moda tasarımı grubu prototip çalışması

Homojen Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü grubu ile gerçekleştirilen sanal atölye çalışmasında katılımcıların nihai ürün eskizinde sundukları baskı tekniği ile estetik değer sorgulaması yapılmıştır. Araştırmacı bu ürün eskizi fikrini zanaatkâra baskı tekniği ile yapılacak çalışmada 5.1.6.2. Ürün çıktıları bölümünde ekoprint tekniğinden bahsetmiştir. Zanaatkârın bu tekniği yeni duyması ve uygulanabilir olacağı düşüncesine karşılık deneme çalışması yapmıştır. Deri üzerine yapılacak baskıların detaylı olarak denenmesi sonrasında olumlu sonuca ulaşılacağını belirtmiştir.

Zanaatkar ileri zamanlarda yemeni ve üretimi üzerine verdiği eğitimlere katılan kursiyerlerden birinin ekolojik baskı ile meşgul olduğunu öğrenmesi sonrası tekstil baskı sanatçısı ile işbirliği yaparak sonuca ulaştırmıştır. Tekstil baskı sanatçısı ile geliştirdiği bu işbirliği bu tez çalışmasını zanaatkâr üzerindeki sosyal etkisi kısmında anlatılacaktır.

7.1.2. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarın Sanal Atölyesi" çalıştayı: zanaatkâr görüşme analizi

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" kapsamında gerçekleştirilen çalıştay ve bu çalıştayda ortaya konulan eskizler yemeni zanaatkârla yapılan işbirliği çerçevesinde zanaatkâr tarafından üretim sürecinden geçirilmiştir. Bu sanal çalıştayı zanaatkâr açısından

iki kısımda önem arz eder: ilki çalıştay sürecinde ortaya konulan ürünlerin zanaatkâr tarafından nasıl işlendiği diğeri ise, çalıştay sürecinin zanaatkâr üzerinde nasıl etki yarattığıdır. Bu sebeple, çalıştay sürecinin zanaatkâr üzerinde nasıl etki yarattığını anlayabilmek için zanaatkârla görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme (Resim 7.7) yaklaşık 50 dakika sürmüştür. Zanaatkârın ilk defa birlikte tasarlama sürecine katıldığı gibi sanal ortamda bu süreci ilk kez deneyimlediği belirtilmelidir.Bu görüşme kapsamında sorulan sorular ve alınan cevaplar aşağıda ifade edilmiştir.

Resim 7.7. Zanaatkârla yapılan görüşme videosundan kesit (Mehmet Kopar, yemeni zanaatkârı, 13.11.21)

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" kapsamında gerçekleştirilen sanal atölye çalışmasının zanaatkârın yemeni modellemede ve üretimde tekil çalışma sisteminin yerine farklı uzmanlıkların yer aldığı katılımcı tasarım aracılığıyla gerçekleştirilmesinin yemeni modelle sürecinde yer almalarına karşılık verdiği cevap şu şekilde olmuştur;

"Yemeninin sürdürülebilirlik çalışmasında hatta bu kapsamda ilk defa yer alıyorum. Yemeninin kendine has üretim yöntemi mevcuttur. Çalışmada da katılımcıların geliştirdiği ürün çalışmalarını üretilebilirlik konusunda değerlendirdim ve bu şekilde yemeni üretiminin el üretime bağlı olduğunu bilmeleri ve bu duruma göre yenilik yapmaları gerekir. El üretimini anlayabilecekleri şekilde tasarım sürecini gerçekleştirmeleri gerekir. Bu nedenle, üretime uyacak modelleme yapımında katılımcı olarak yer alacakları çalışmalar yapılabilir."

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" kapsamında gerçekleştirdiğimiz sanal atölye çalışmasında yeni yemeni modellerinin ortaya çıkarılmasını sağlayan fikirler, kavramlar, konseptler ve kullanım senaryoları geliştirilmiştir. Geliştirilen yeni yemeni modelleri için düşüncelerine ilişkin yorumları ise aşağıda verilmiştir.

"El üretimine uygunluğunun yanı sıra seçilen malzemeler önemliydi. Yemeninin özgünlüğünü koruyacak şekilde yenilemeler yapılması gerekir. Burada seçilen deri dışındaki malzemenin işlenebilirliğinin sağlanması gerekir."

Araştırmacı zanaatkârın konuşmalarında belirttiği malzemede yenilik için başka kişilerle veya üretim birimleriyle iletişiminin olup olmadığı sorduğunda ise;*"Bizim başka kurum ya da kişilerle işbirliğimiz yok. Olması iyi olabilir"* cevabını vermiştir. Bu cevap ile sanal atölye çalışmasının katılımcı tasarım yapısının zanaatkâr üzerinde olumlu etki yarattığı ifade edilebilir.

Araştırmacı zanaatkârın mevcut üretim sürecindeki ürünlerinde kullandığı bütün modellerin bütün ayak numaralarına göre üretildiğini ve herhangi bir kitle ya da yaş grubuna özel bir ürün tanımının olmadığını, kullanıcı grubuna özel yemeni çalışmaların yapılması hakkında düşüncelerini sorduğunda ise zanaatkâr;*"Kullanıcı grubundan gelen isteklere göre ürün çalışmalarımızı yapıyoruz ancak gelen talep az miktarda olunca çok fazla ilgilenmiyorum. Daha çok mevcut ürünler üzerinden gelen talepleri değerlendirip üretim gerçekleştiriyoruz. En çok gelen talep topukluğun eklenebilir olması. Ben yemeniye topuğu ancak silikon tabanlıkla sağlayabiliyorum. Bu durum da yemeninin özgünlüğünü yansıtmıyor"* olarak açıklamıştır. Bu ifadelerden ve sanal atölye çalışmalarından da anlaşıldığı gibi yemeni zanaatı atölye çalışmasının yinelemeler açık olduğu ve kullanıcı talep ve eğilimlerine göre sürekli ele alınıp yapılabileceğidir.

Bu durumda malzeme-topuk formu-yemeni üçgeninde malzeme alanından yeni katılımcılarla yeni bir çalışma yapılıp bu durum detaylandırılabilinir. Ürün görselliğini yeniden değerlendirmede moda sektörü ile işbirliği de yapılabilir yorumuna ise zanaatkâr; *"Ürün görselliğini geliştirecek yeni iş birlikleri, trendleri takip etme durumunda yeni iş birlikleri yapılabilir"* olarak cevap vermiştir."Sürdürülebilir yemeni zanaatı" sürdürülebilir tasarım kapsamında iki şekilde etkisinin olduğu; ilki yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için kültürel sürdürülebilirlik, bu zanaatın icracısı olarak yemeni zanaatkârın sürdürülebilirliği de sosyal tasarım ve sosyal sürdürülebilirlik kapsamında ele alınmasıdır. Zanaatkâr tarafından zanaatkârın sürdürülebilirliği için neler yapılabilir veya

yapılmalıdır sorusuna ise zanaatkâr şu şekilde cevap vermiştir; *"Yemeninin sürdürülebilirliği için ürün geliştirme yapılabilir. Zanaatkârın sürdürülebilirliği için ise eleman yetiştirilmesi gerekir. Eğitim alanında alt yapının sağlanması ile eleman yetiştirilmesi desteklenmesi ile daha başarılı sürdürülebilirlik sağlanabilir. Yetiştirilen yeni elemanlar öğrencilik aşamasında yeni yemeniler nasıl olabilir diye sorulabilir."*

Araştırmacı ürün sürdürülebilirliği kapsamında yeni yemeni modellerinin çıkarılmasında kullanıcı faktörünü ifade edebilmek için *"kullanıcı-üretici ilişkisi içerisinde belirlenen probleme dayalı çözüm getirilebilir* yorumuna karşılık zanaatkâr; *"Afyon Karahisar İli'nde verdiğimiz deri saraciye alanında eğitimlerden sonra yemeniye yönelenler oldu ve kendi dükkânlarını açtılar"* yorumu ile zanaatkârın sürdürülebilirlik çalışmasına örnek vermiştir.

Araştırmacı, "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" kapsamında Karma 3 grubu katılımcıları tarafından gerçekleştirilen yemeni modelinin hem sandalet hem de terlik olabilen bir ürün olmasını yemeninin sahip olduğu tek kullanım özelliğinden başka işlevselliği artırılmış olmasını nasıl değerlendiriyorsunuz sorusuna zanaatkâr;*"Bize de önceden terlik-sandalet olabilen yemeni teklifi geldi ama biz dikkate almadık. Şimdi ise kalıbını çıkardığımız bu ürün pazarlama ekibi ile çok getiri sağlayacak"* olarak cevaplamıştır. Zanaatkâr teklifi neden dikkate almadıklarını ise; *"Toplu talep gelmediği için, kalıplama süreci zaman aldığı için uğraşmadık. Ayrıca bunun için ek eleman çalıştırmada ekstra maliyet gerektiriyor"* olarak açıklamıştır. Bu yorumdan yemeni zanaatı üretiminde yeni modellerin çıkarılması için katılımcı tasarım sürecinde kalıp çıkarma biriminin olmasının önemli bir aşama olarak süreç içerisine yerleştirilebileceğidir. Ayrıca kalıp çıkarma biriminde yer alacak tasarımcının yemeni zanaatı sürecini bilmesi gerekir. Zanaatkârların kalıp çıkarmada kalifiye elemanın olmaması ve zanaatkârın da bu aşamaya vakit ayıramaması bu zanaatın sürdürülebilirliğini engelleyen durumlardan bir tanesidir. Kalıp çıkarma biriminde yer alacak kişinin tasarlama sürecinde de yer alan kişi alması yemeni zanaatı üretimini nasıl etkileyeceğini; "*Yeni ürün üretimini sağlayan kişi yeni fikirlerle gelmesi bize katkı sağlar, yeni farklı uzmanlıkların bu işte üretimde yer alması bizim için de çok değerli ve önemlidir"* şeklinde cevaplayarak katılımcı tasarım süreci ile bütünleştirilmiş yemeni zanaatı sürecinin önemine vurgu yapmıştır.

Araştırmacı, farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcıların yemeni modelleme sürecinde nasıl ve ne şekilde yer alması gerektiğini ve zanaatkârla birlikte gerçekleştirilen sanal

atölye çalışmasının yeni ürün geliştirme süreciyle ilgili düşüncelerini zanaatkâr: *"Kısa sürede gerçekleştiren bir çalışmada bence iyi ürünler çıkarıldı. Hatta yeni ürün olarak bebek grubunda yemeni olması çok iyi bir üründü. Biz bunu farklı renklerde yaparız. Hatta biz çocuk yemeni yapıyorduk, bu şekilde katkı sağlaması iyi oldu"* olarak açıklamıştır. Hatta zanaatkâr sanal atölye çalışmasında ortaya konulan bazı kavramlar üzerinden kendileri de birkaç değişiklik yaparak yeniden üretimini gerçekleştireceklerini belirtmiştir.

Araştırmacının, katılımcıların konsept yemeni tasarlama sürecinde kullanıcı grubu seçimine dair zanaatkara da bu fikir önerisi olabileceği yorumuna karşılık kalıp çıkarma aşamasının zaman ve emek gerektirdiğini bu kalıp çıkarma aşaması tamamlanan her tasarımın yapılabileceğini belirtmiştir. Bu sebeple yemeni zanaatı sürecinde kalıp çıkarma ayrı bir iş bölümü olarak not edilmiştir.

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" kapsamında Karma 2 grubunun katılımcı tasarım aşamasında etnik kumaşlarla sunduğu yemeni fikir eskizi aba kumaşı ile Homojen Geleneksel El Sanatları Bölümü grubu katılımcıların çizme fikir eskizini keçe kumaşı bütünleştirerek zanaatkârla birlikte üretimi gerçekleştirildi. Bu üretim çalışmaları üzerinden diğer geleneklerle veya üretim birimleri ile yapılan işbirliğini zanaatkâr: *"Geçmişte Maraş'ın sim sırma işlemeli yemeni yapmıştık ancak aba kumaşı ile yapmak aklımıza gelmedi. Şık bir ürün oldu, alternatif ürün, artısı ve pazarı olan bir ürün oldu. Aynı zamanda çizme için (Homojen Geleneksel El Sanatları grubu) de geçerli 25 ile 47 numaraya ne kadar bu ürün yapılabilir"* olarak yorumlamıştır.

Araştırmacızanaatkâra üretimde yemeni numarasının "Yemeni Bebe" çalışması ile 15 kadar indiğini belirtmiştir. Bu duruma karşılık zanaatkârın yorumu şu şekilde olmuştur: *"Konsept ürün talebi çok gidiyor. Konsept fikri zaten çalıştay da geçti, ailece ürün yapılması, mevcut ürünlerde düzenleme yaptık, yeni ürünler de yapmayı planlıyoruz."*

Araştırmacı sanal çalıştayda sunulan yenileme başlıklarından üretimde yenilik olarak el üretimini destekleyecek teknolojinin kullanılmasına ilişkin yeni üretimlerin nasıl değişeceğine ilişkin düşüncesi ise; *"Teknoloji işin içine katarsak fabrikasyon üretime döner. Ancak, lazer kesim gibi, el üretimini destekleyen ürünlerde yani teknolojik araçların kullanımında ise, lazer kesim gibi aletlerin kullanımı işimizi hızlandırır yardımcı eleman olarak kullanılabilir. İlk yemeni çalışmasında ürünleri lazer kesim yaptık boyaması zor*

oldu ama zamanın sınırlaması nedeniyle bu şekilde yapıldı. Bu ürünün yapımı farklı şekillerde de yapabilir ancak zaman kısa olması bizi bu ürüne yöneltti. Hatta yaparken de çok ilgi gördü bu ürün" şeklinde olmuştur.

Araştırmacının zanaatkâra çalıştayda yer alan katılımcıların her mevsime uygun ürün çıkarmış olmasını her mevsim kullanılabilir olduğunu gösteren farklı modellerle sunulduğunu belirtmiştir. Ancak derinin yaş haslığının düşük olması nedeniyle bu durum başka bir çalışma kapsamında ele alınabilecek olmasını, bu nedenle malzemede yenilik başlığı altında bitkisel derinin yemeni üretiminde kullanımı hakkında düşüncelerini sorduğunda:*"Hayvansal deri dışında başka ürün kullanmadım ancak üretimde ne olur pazarda nasıl ilgi görür bilmiyorum. Hayvansal derinin üretimde nasıl tepki verir bilmiyorum. Yemeninin malzeme de yenilik kapsamında açık olduğunu belirtebiliriz, ürün maliyeti önemli bir konu. Bu maliyetin üstüne çıkacak ürün çıkarmak doğru olmaz."*

Araştırmacı zanaatkâra zanaatkârın da sürdürülebilirliği için yeni yemeni zanaatkârların yetiştirilmesi ve kadın girişimciliğini destekleme kapsamında kurulan Yemenia Kooperatifi ile bağlantınız hakkında sorduğunda zanaatkâr:*"Yemeniyi yaşatmak için Ankara'da kadınlar tarafından oluşturan bir kooperatif. Ben orada eğitim olarak ders verecektim pandemiden dolayı gidemedik. Yemeni üretimini nasıl yaparız diye bizden de bilgi aldılar. Biz de birkaç model yaptık verdik. Afyonkarahisar'da da "Bir Usta Bin Usta Projesi" kapsamında yer aldım orada. Afyon Valiliği aracılığıyla atölyeler açtık ve orada deri saraciye alanında eğitimler verdik. Bu kapsamda yemeniye yönelenler de oldu hatta sonunda kendi dükkânını açanlarda oldu ve şehri turizm bakımından katkısı çok oldu büyük bir projeydi hediyeler yapıldı ve valilik tarafından diğer ilçelere de atölyeler açılıp eğitim verilmesi için yeni teklif geldi"* olarak açıklamıştır.

Araştırmacının köşkerlik ürünlerinin tarihi-nostaljik unsurunu güncel ayak giyim ürünlerini de uygulanması durumuna karşılık zanaatkarı verdiği cevap; "*Aslında bizim için görselliği tamam ama önemli olan kışlık olayına girersek bu malzemeyi kullanmayacağız. Ama ürürünü geliştirilmesi anlamında bu ürüne de fayda sağlayacak"*şeklinde olmuştur. Ancak zanaatkâr yeni ürün geliştirme sürecinde kendisinin yer almasının üretiminin ele bağlı olmasından dolayı zaman kaybı olarak nitelendirmiştir. Yeni ürün geliştirme sürecini bir ekip işi olduğunu bunun eleman gerektiğinin, yetişen elemanlarla sağlanacağını belirtmektedir. "*Bizim iş sermeyeye ve kalifiye elemana dayanır, eğitim kurumları ile*

birleştirildiğini düşünürseniz uluslar arası bir sektör haline gelmesi muhtemeldir" şeklindeki zanaatkârın ifadesinden tasarımın aracı olacağı eğitim alanında yapılaca sürdürlebilirlik çalışmalarına ihtiyaç vurgulanmıştır.

Araştırmacı yemeni zanaatının eğitim alanında sürdürülebilirliğine ilişkin araştırma merkezi gibi yer olmasının güncel kullanıcı eğilimlerine göre yeni model oluşturmada etki yaratacağını belirtmesi üzerine zanaatkâr: "*Tabii ki aslında burada da ayakkabı okul olsa yeni ürünler çıkar"* olarak ifadeyi desteklemiştir. Aslında *"ilk önce sektörün ilk önce desteklenmesi gerekir ki sonradan bu sektöre öğrenci talebi gelişsin, iş olanakları artsın ki mezun kişi kendi işi varsa orada, yoksa sektörde çalışabilsin var olan çalışma alanının istihdam hacmi artsın"* olarak araştırmacı görüşmeyi tamamlamıştır.
Yemenin ve diğer köşkerlik ürünlerinin üretim sürecinde yer alan kullanıcıların artık olmayışı zanaatkarı üretimde kullanılan kalıplarda standartlaşma anlayışını kabullendirmiş ve zanaatkar, ayakkabı sektöründe kullanılan kalıplar üzerinden üretime devam etmektedir. Ancak katılımcılarla yapılan anket çalışmasında kendi ayak numaraları uygun numara ve kalıp bulamadıklarını belitmişlerdir. Bu sebeple ayak kalıbı geliştirme konusunda eskiye dönüş olarak değil ama kişiye özel kalıp çıkarmada revize çalışmayı gerektirir. Endüstriyel üretime karşı geleneksel ayak giyim ürünlerinde kullanıcı kalıplarını oluşturulması ve ona göre üretim yapılması köşkerlik ürünlerinin sağlıklı ve ergonomik avanjının yanı sıra sahip olabileceği bir fırsat olarak görülebilir.

7.2. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" Çalıştayı Çıktılarının Sosyal Sürdürülebilirlik Etkisi

Geçmişten günümüze kadar gelen ve geleneğe sadık kalınarak üretilen yemeni, Kahramanmaraş'ta zanaatkârlar tarafından icra edilmektedir. Bu zanaatın sürdürülebilirliği üretimine ve bu üretimi gerçekleştiren zanaatkârın yetiştirilmesine bağlıdır. Zanaatkârların yetiştirilmesinde eskiden usta-çırak sistemiyle sağlanırken günümüzde çeşitli (halk eğitim merkezleri, mesleki çıraklık merkezleri vs.) yerel eğitim birimlerinde verilen eğitimle gerçekleştirilir. Bu gibi eğitim kurumlarında yeterli kursiyerin bulunması için bu zanaatın gelir getiren iş kolu olmasını gerektirir. Ayrıca ayırt edici özelliği bulunmayan meslek edindirme kursları ve zanaat eğitimlerinde eğitmen teknik bilgisini kursiyerlere aktarmaktadır. Fakat bu zanaatın icrasıyla önemli kazanç elde edilmesiyle talep göreceğidir. Düzenli bir gelirin sağlandığı yemeni zanaatının devamlılığı ve sürekliliği

sağlanabilir. Ancak üretim döngüsünde sıkışmış ve benzer ürünlerin üretiminin yapıldığı bu üretim sisteminde ulusal ve uluslar arası platformda yer alabilmesi için yeni açılımlara ihtiyaç duyar. Bu zanaatın sürdürülebilirlinde yenilikçi ürün, iş fikirleri ve pazar talepleri doğrultusunda süreçler geliştirilebilmesi için üretim sürecinde yer alacak farklı uzmanlıkların, katılımcıların veya kullanıcıların desteği ön planda olur. Aslında sadece zanaatkârın deneyimiyle gerçekleşen üretim sisteminden kullanıcısı ile iç içe bir üretim sisteminden dönüşmesini sağlayacak yeni işbirliklerin kurulması, sürdürülebilir bir yemeni zanaatı stratejisi olarak kabul edilebilir. Bu sebeple, zanaat pratiği artık sadece nesnelerin yapımına odaklanmamalıdır. Aynı zamanda zanaat becerileri katılımcıların var olan becerileri yeni teknikler ile bir araya getirerek, pratik uygulamanın yanı sıra özgün çalışmaların oluşturulabilmesi için yeniden düzenlenmelidir (Brown, 2014:7).

Yemeni ve zanaatı yüzyıllar boyunca yeniden üretilmiş ve yerel kültürü yansıtan somut kültürel değer olarak kabul edilir. Ancak kullanım değeri ve görsel niteliği bulunan yemeni ve zanaatının güncel kullanıcılara uygun olarak yeniden geliştirilmesi için yeni işbirlikçi stratejilerin oluşturulması amacıyla, tasarım becerilerinin kullanılarak yerel ve kültürel mirasın, ürün ve sistemlerin geliştirilmesi yönünde uygulanabilir duruma getirilmesi ile tasarım ve yemeni zanaatı arasında bir ortak sistem oluşturulabilir (Bozzola ve diğerleri, 2015).

Yemeni ve zanaatının ürün ve üretim sürecine dair sürdürülebilirliğini sağlayacak tasarım hususlarının belirlenebilmesi için keşif ve atölye çalışmaları gerçekleştirilmiş ve bu keşif ve atölye çalışmalarında araştırmacı hem katılımcı-gözlemci hem de aracı rolünü üstlenmiştir. Araştırmacı mevcut üretim sürecinde yeniliklere açılım yapabilmek için kendi ve katılımcıların belirlediği tasarım problemleri dâhilinde zanaatkârlarla birlikte, araştırmacı yeni yemeni modellerinin üretimini gerçekleştirmiştir. Kendine özgü örtük üretim bilgisine sahip yemeni zanaatının yeni fikirler, kavramlar ve bağlamlar dâhilinde üretiminin yemeni zanaatkârına yeni kullanıcı kitlelerin belirlenmesinde ve kullanıcı eğilimlerine göre yeni ürün özellikleri tanımlanabilmektedir. Bu sebeple, zanaat pratiği artık sadece nesnelerin yapımına odaklanmamalıdır. Aynı zamanda zanaat becerileri katılımcıların var olan becerileri yeni teknikler ile bir araya getirerek, pratik uygulamanın yanı sıra özgün çalışmaların oluşturulabilmesi için yeniden düzenlenmelidir (Brown, 2014:7).

Araştırmacının atölye çalışmasında katılımcıların yeni tanımladığı bebek grubu için gerçekleştirdiği yemeni bebe çalışmasını zanaatkâr üretim sürecine alarak farklı renk ve biçimlerde yeniden tanımlayarak üretimini gerçekleştirmiştir (Resim 7.8). Zanaatkâr daha önceden 25 ve daha küçük numaralar için üretim yapmadığını belirtmiştir. Ancak gerçekleştirilen çalıştay sonrası katılımcıların potansiyel kullanıcı kitle olarak bebek yemeni kavramının zanaatkâr üzerinde etki yarattığı gözlemlenmiştir.

Resim 7.8. Çalıştay sonrası zanaatkârın bebe yemeni üretim çalışması (Yemeni bebe, 2022)

Araştırmacının Kahramanmaraş yemenisinin sürdürülebilirliği üzerine yaptığı farklı teknik araştırmaları kapsamında bilgi sahibi olduğutekstil ekolojik baskı tekniğinin deri üzerine yapılabilirliği için atölye çalışmasında homojen tekstil ve moda tasarımı bölümü katılımcılarının katılımcı tasarım aşamasında yeni yemeni önerisi olarak kabul edip bu konu hakkında zanaatkar deneme çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Ancak zanaatkarın yeterli ekipman ve deneyiminin olmaması üzerine elde edilen ekolojik baskı yapılmış deri malzemesinden yemeni üretimi tamamlanmamıştır. Ancak araştırmacının aracı olduğu çalıştay sonrası 2021 Güz dönemi için "Yemenia Kooperatifi" aracılığıyla İstanbul'da yemeni üretimi üzerine eğitim veren zanaatkar, eğitime katılan kursiyerlerden bir tanesinin ekolojik baskı tekniği üzerine üretim yaptığını öğrenmiştir. Zanaatkar bu tekniği gerçekleştiren katılımcı ile işbirliği gerçekleştirerek fabrikasyon tabaklanmış deri ve üzerine ekolojik baskı uygulanmış deriden yemeni üretimi gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen yemeni Resim 7.9'da gösterilmiştir. Zanaatkar organik tabaklama sürecinden geçmiş deri üzerine ekolojik baskı ve sonrasında yemeni üretimi için kursiyerle iletişiminin devam ettiğini belirtmiştir. Aslında zanaatkârın araştırmacıyla birlikte

geçirdiği süreçte yeni tanımlar ve kavramlar elde etmesi sonrası farkındalığı artırıldığı belirtilebilir.

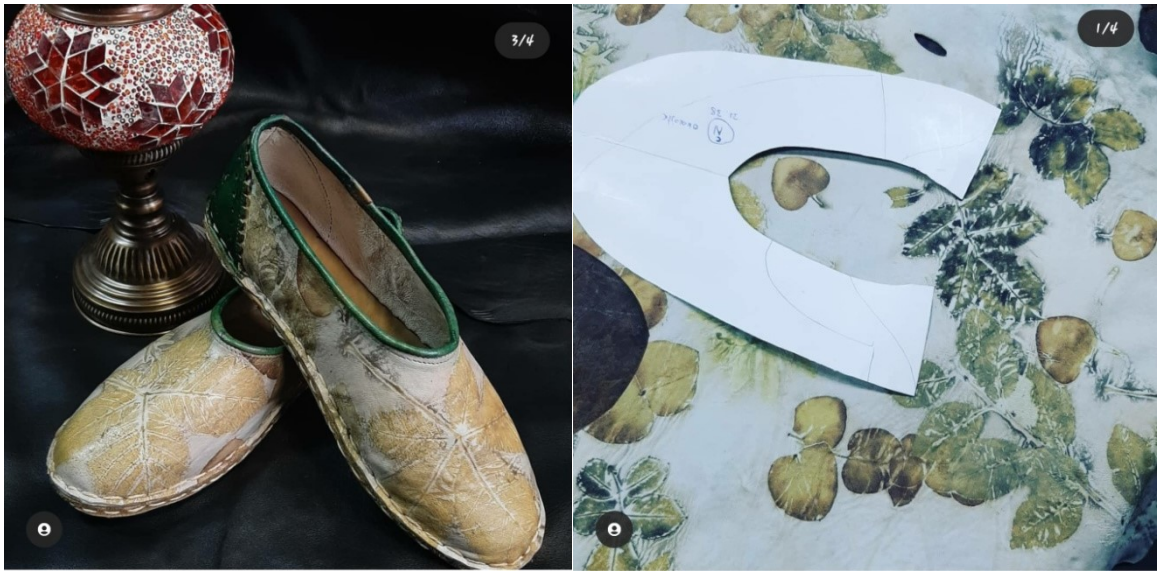

Resim 7.9. Zanaatkarın ekolojik tekstil baskısı sanatçısıyla işbirliği gerçekleştirerek ürettiği yemeni çalışması (Yemeni ekobaskı, 2022)

Araştırmacı atölye çalışmasına veri sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği "Modern Yemeni" adlı vaka çalışması sonrası KOE'de yer alan zanaatkârlar, eğitimcilerle geleneklerin işbirliğini güncel aletler üzerine ele alarak deneme çalışması olarak gerçekleştirdiği saya üzeri lazer yakmalı yemeni modelini üretmişlerdir. Saraciye geleneğinde deri süsleme amacıyla kullanılan deri yakma tekniği uygulanmaktadır. Araştırmacı bu tekniği lazer yakma teknolojisi olarak uygulayarak gerçekleştirdiği yemeni çalışmasını (bölüm5.1.6.2'de Resim 5.20) KOE yemeni zanaatkârı saya rengini farklı bir renk üzerine gerçekleştirmiş ve Resim 7.10'da gösterilmiştir.

Resim 7.10. Araştırmacının aracı olduğu bir çalışmanın zanaatkâr tarafından yeniden üretimi (Yemeni lazer yakma, 2022)

Kahramanmaraş yemeni üretimi, binlerce yıldır derinin işlenerek kesim, dikim süreçlerinden geçirilerek ayağı koruma amaçlı geleneksel olarak uygulanan bir zanaattır. Aslında köşkerlik geleneği içerisinde yer alan yemeni, günümüze kadar ulaşan ve en çok giyilen geleneksel ayak giyim ürünü olduğu için bu geleneğin genel adı olarak kalmıştır.
Yemeni zanaatı, deri malzemesinin kendine ait örtük üretim bilgisi içerisinde işlenerek gerçekleştirilir. Sennett (2013: 230-233) aynı ürünün tekrar tekrar üretimiyle el becerisinin yani teknik becerinin geliştiğini ifade eder. Ancak yemeni zanaatkarının zamanla kazandığı el becerisi, yeni model çıkarma sürecinde tek başına yeterli olmaz. Ritmik beceri sürecinde gelişen yeni güncel ayak giyim ürünlerindeki problemlere zanaatkar cevap verebilmesi için el becerisinin yanıda zihinsel beceriyi de devreye sokar. Yeni ürün çıkarmada üretim tekrarı ile kazanılan el becerisinin başkalaşması, gelişmesi ve rutinini değiştirmesi gerekir. Ayrıca, bir probleme verilecek birden fazla karşılık gelecek çözüm bulunabilir. Bu aynı zamanda yemeni zanaatkârının maharetini etkiler; zamanla yemeni zanaatkârı çeşitli formda kendi kişisel becerisinin nasıl iz bırakacağının yolunu bulacağı belirtilir (Sennett, 2012: 249).

7.3. Yemeni Zanaatı Odağında Sürdürülebilir ve Katılımcı Tasarım Yaklaşımını Benimseyen Model

Yemeni zanaatının mevcut durumu ve sürdürülebilirliği için öneriler literatürde yer verilse de (Kuru ve Paksoy, 2014) köşkerlik geleneği ve bu geleneğe bağlı yemeni zanaatının tasarım yoluyla sürdürülebilirlik çalışmaları ve süreci, tasarımcılar için nasıl işlenebileceği

hakkında bilgi eksikliği bulunmaktadır. Köşkerlik geleneğine bağlı olarak gelişen yemeni zanaatının sürdürülebilirliğine yönelik tasarım müdahalelerinin belirlenmesinde işbirlikçi bir tasarım sürecinin aşamalarının açık olmaması, tasarımcıların süreçte rollerinin tanımlanması ve gelecek çalışmalar için referans olabilmesi sebebiyle süreci açıklayan bir yöntem kurgusu yapılmıştır. Bu model, sürdürülebilir zanaat-tasarım sürecinin geliştirilmesiyle zanaatkâr ve katılımcılar arasında, zanaat üretim çerçevesinde yeni ürün geliştirme ve yeni iş modellerinin oluşturulmasında, tasarımcıların süreci ele almalarını sağlamak ve zanaatkârların yeni girişim süreçlerini geliştirmeleri için geliştirilmiştir. Bu model, yemeni veya köşkerlik ürünü üretimi gerçekleştiren zanaatkârlar ile tasarım araştırmacıları kesişiminde bir müdahale yöntemi sağlayarak bilgiye katkıda bulunmayı amaçlanmaktadır.

Modelin hazırlanabilmesi için bu zanaatın mevcut durumunu öğrenebilmek ve tasarımın müdahil olabileceği alanları belirleyebilmek için sırasıyla alan yazın taraması ve Kahramanmaraş'ta ve çevre il Gaziantep'te bu zanaatı icra eden zanaatkârlarla yapı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda elde edilen veriler doğrultusunda ürün ve üretim başlığı seçilerek yemeni üretim sürecini öğrenebilmek amacıyla araştırmacının aracı ve katılımcı gözlemci olduğu iki keşif çalışması gerçekleştirilmiştir. Derilerin tabaklama süreci hariç tutularak yemeni üretim sürecine hazırlanmasından son nihai ürün elde edilene kadar olan mevcut üretim yapısı incelenerek iş akış şeması oluşturulmuştur. Keşif çalışmalarından elde edilen tasarım hususları ile araştırmacının kolaylaştırıcı olarak yer aldığı, farkı uzmanlık geçmişine sahip katılımcılarla zanaatkâr arasında eylem araştırması gerçekleştirilmiştir. Problem tanımlama ve motivasyon, çözüm için hedefler belirleme, tasarım ve geliştirme, uygulama ve değerlendirme olmak üzere beş basamaklı tasarım bilimi araştırması, yemeni zanaatının sürdürülebilirlik çalışmalarında tasarımın müdahale edebileceği alanların belirlenmesi için rehber olacağı düşünülmektedir.

7.3.1 Tasarım Müdahalesinin Gerçekleştirilebileceği Alanlar

Bu tez çalışmasında, literatür araştırması ve zanaatkarlarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler ışığında Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğini sağlayacak alanlar altı başlık altında tanımlanmıştır.

1. *Sinema:* Tarihi ve fantastik kurgu dizi ve filmlerinin kostüm tasarımında, ayak giyim ürünleri olarak en çok tercih edilen yemeni ve köşkerlik ürünleri bu zanaatın sürdürülebilirliği kadar tanıtılmasında önemli bir yaklaşımdır. Yemeni zanaatkârı Hüseyin Kopar, 1999 yılında *Büyük İskender* filmi için yemeniler diktiğini belirtmektedir. Arkasından *Harry Potter* filmi için 2.500 çift çarık siparişi almış, son olarak da *Truva* filmi için 165 çift çarık yapmıştır. Türkiye'deki geniş müşteri portföyü, Kopar ailesinin çarıklarının *Harry Potter* filmlerinde de yer almasını sağlamıştır (Alan araştırması: Kopar, 2016).

   Hüseyin Kopar'ın Fethiye'deki müşterisi Çetin Bilgin, kostüm tasarımcısı Judy Beedford'la bağlantısına aracı olmuştur. Tasarımcı Beedford, Çetin Bilgin'in mağazasında gördüğü ürünleri Harry Potter filminde kullanmak isteyince, Kopar ailesiyle irtibata geçerek Kahramanmaraş'ı ziyaret etmiştir. İlk film için 380 adet çarık hazırlayan Koparlar, ikinci ve üçüncü film için 2.500 adet çarık yapmışlardır (Alan araştırması: Kopar, 2016). Hüseyin Kopar ayrıca *Truva* filmi için de 165 tane mavi renkte yemeni yapmıştır. Yemenileri Frankfurt ve Londra'da satılan Kopar; "*Geçen yıl bizi Oxford'a stand açmamız için davet ettiler. Orada bir hafta kendi yemenilerimizi sergiledik. Ben oraya 10 milyarlık ürün götürmüştüm hepsini sattım. Yabancılar tarihimizi bizden daha çok merak ediyor"* diyerek yurt dışında ürünlerine olan ilgiyi bu şekilde ifade etmektedir (Alan araştırması: Kopar, 2016). Halen ulusal ve uluslar arası platformda çekimi gerçekleştirilen dizi ve filmlere yemeni üretiminin yapıldığı bilinmektedir.

2. *Turizm:* Zanaat işçiliği, ince ve güvenilir bir bilgi iletim sistemi dâhilinde işler (Jones, 1992). Zanaat ustaları da temel olarak geleneksel-işlevsel, girişimci-ticari ya da sanatçı-yaratıcı yönelimler arasında gezinir (Ranson, 1989: 91). Ancak kendi üretim ve pazarlama kanallarında sıkışan zanaat üretimi, çoğunlukla turistik anı nesnesi üretimine bel bağlamakta, ya da endüstriyel nitelik kazanmaya çalışmaktadır.

   Turizmde anı nesnesi olarak yer alan Kahramanmaraş yemenisinin bağlamı değiştirilerek maskot olarak ve minyatür sanatı ile birleştirilerek yerli veya yabancı turistlerle buluşturulmaktadır. Ancak kullanım değeri sorgulanarak yeniden ele alınan köşkerlik ürünlerinin kullanıcı kitlesi genişletilebileceğidir. Yemeni zanaatkârı Hüseyin Kopar, Bodrum, Marmaris gibi turizm beldelerinde sandalet türü ürünler de dikerek satmaktadır (Alan araştırması: Kopar, 2016).

3. *Pazarlama:* Yerel değerleri barındıran zanaat ve ürünlerinin yeni pazarları ve pazarlama yaklaşımları bu başlık altında değerlendirilir. Yarı ve tam endüstriyel üretimden çıkan ayakkabıların köşkerlik ürünlerinin yerini almasıyla geleneğe bağlı üretim yapan zanaatkârların tasarımcılarla yapacakları işbirlikleri aracılığıyla modern pazarlara erişim sağlayabilecekleri ifade edilebilir. Ancak her pazar için ürün kriterleri değişeceği için zanaat ürünlerinin de hedefteki pazara göre düzenlenmesini gerektirir (Zhan ve diğerleri, 2017).

4. *Eğitim:* Geleneklerin ve zanaatların sürdürülme çabasında zanaat ürünleri ve üretim süreçlerinin sürdürülebilirliği kadar icracısı zanaatkârın da sürdürülebilirliği önem taşır. Sosyal tasarım ve sürdürülebilirliğin sosyal boyutu içerisinde değerlendirilen yeni zanaatkârların yetiştirilmesinde eğitim önemli yaklaşımdır. Günümüzde yeni zanaatkârların yetiştirilmesinde Halk Eğitim Merkezleri, Olgunlaşma Enstitüleri ve Mesleki Çıraklık Eğitim Merkezi gibi kurumlarda malzeme bilgisi, üretim teknikleri ve örtük bilgi kazandırılmaya çalışılsa da çıraklık sistemini canlandırmaya ve tasarım aracılığıyla yeni ürün geliştirmeye yönelik disiplinler arası işbirliği sağlamaya ihtiyaç duyulmaktadır.

5.*Moda:* Ayak giyim ürünleri, ayağı koruma fonksiyonun estetik yönü ile de üst giyimle bütünlük sağlayan ve kendi modasını yaratan sektör konumundadır. Ayak giyim ürünlerinin görsel niteliği ve mekâna ve kullanım alanına göre işlevsel değeri tasarım çalışmalarında yer almıştır. Üretildiği dönemin kültürünü ve zevkini yansıtan ayak giyim ürünleri moda sektörünü de etkilemiştir (İmre, 2016). Güncel ayak giyim sektörü, günümüzde bilişsel ve iş gücüne bağlı olarak orta ve küçük ölçekli işletmelerin ağırlıklı faaliyet gösterdiği, Türkiye'de istihdam yaratan ve ekonomik getiri sağlayan işletmeler arasında yer almaktadır. Emeğin ucu olduğu ve gelişmekte olan ülkeler için önemli olan ayak giyim sektörü, rekabet koşulları içerisinde pazar payı daralan Türkiye'nin küresel platformda ön sıralarda yer alabilmesi için yeni stratejilere ve açılımlara ihtiyacı olduğu düşünülmektedir *(*Çakıroğlu-Başar, 2013: 1*)*.

6. *Ürün ve Üretim:* Zanaat ve tasarım, malzemenin örtük bilgi aracılığı ile icracının elinde işlediği benzer süreçlere sahiptir. Bu sebeple tasarım, zanaat ve ürünlerinin yeniden üretiminde bir düşünme aracı (Aktaş ve Mäkelä, 2017) ve sürdürülebilirliği için araç olarak kullanılabileceğidir. Zanaatkârın tasarımcı ile yapacağı işbirlikleri aracılığıyla

bilgi ve deneyimin karşılıklı aktarılması zanaat ve ürünlere dair malzeme, teknik, süreç ve geleneksel ürünün geliştirilmesine olanak sağlar (Nugraha, 2005).

Zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliğini için üretim seviyesinde tasarım müdahalesini Zhan ve diğerleri (2017) iki yönlü olarak açıklar; yerel kavramı altında malzeme ve üretim teknikleri ile yerel ve küresel tüketim için yerel küçük ölçekli üretim birimlerinde yeni üretim süreci modellerinin geliştirilmesiyken diğeri ise, üretim aşamasında kullanıcının da yer almasıdır. Kullanıcı olarak katılımcıların (kullanıcı kitlesine yönelik ihtiyaçları karşılamak amacıyla ürünlerin tasarlanması ve özelleştirilmesi sürecinde yer alan kişi (lerin) yer aldığı atölye çalışmalarında yapma eylemi yoluyla zanaatla daha güçlü bir bağlantı kurabilir ve bu nedenle nesnenin ömrünün uzaması beklenebilir ve duygusal değerler yaratılabilir (Zhan ve diğerleri, 2017).

Zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirlik çalışmaları eğitim temelli teknik bilginin genç nesillere aktarılması olarak düşünülse de kullanım dâhilinde olan Kahramanmaraş yemenisi gibi zanaat ve ürünlerinin sadece yapım süreci aktarılması dikkate alınmamalıdır. Aynı zamanda farklı görsel ve işlevsel niteliği sağlayacak fikirleri zanaat üretimi ile bir araya getirilerek üretim sürecinin yanı sıra özgün çalışmaların oluşturulabilmesi için yeniden düzenlenmelidir (Brown, 2014).

Zanaat üretim sürecinde geleneksel malzeme ile özgünleşen ürün, geleneksel malzeme teminin kısıtlı ve maliyetli olması nihai zanaat ürününe de yansımaktadır. Pazar ağı daralan zanaat ve ürünleri endüstriyel üretimiyle rekabet edememekte ve zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliğini engellemektedir. Üretimi sağlanamayan zanaat sürecinde ekonomik gelir sağlayamayan zanaatkâr sayısında azalmaya ve sonuç olarak zanaatın yani kültürün yok olma tehdidi ile sonuçlanacağıdır. Oysaki zanaat üretim sürecinde ürün özgünlüğünü bozmayacak alternatif malzemelerin kullanılması bir seçenek olabilir. Böylelikle, alternatif derilerin yemeni üretiminde kullanılması farklı yemenilerin üretilmesine olanak sağladığı gibi üretim maliyetini azaltılarak yeni pazarlara erişimi sağlanabilir.

Geleneksel malzemenin yeniden kullanımı, geleneksel üretim tekniğinin alternatif malzemeler üzerinde yeniden uygulanmasının yanı sıra geleneksel malzemenin geleneksel üretim teknikleriyle geleneksel formlarda üretilen ürünlerin kullanım değerinin desteklendiği ve geleneksel ürünün biçimsel özelliklerinin en üst seviyede özelliklere sahip

olduğu belirtilir (Nugraha, 2006). Çünkü bu nesneler binlerce yıllık birikimin, deneyimin ve ortak bilgeliğin bir sonucudur. İhtiyaçlar doğrultusunda üretilen bu nesnelerin bazıları, günümüzde işlevlerini yitirmiştir ya da geleneksel işlevlerinin sürdürülememesi sebebiyle yok olmakla karşı karşıya kalmıştır. Geleneğin sürdürülebilmesi için, gelenekselin modern ile bir araya getirilmesi, geleneği günümüz teknolojisi ve yaşam tarzları ile birleştirme olanaklarının ve hedeflerin pratik uygulamalarla nasıl gerçekleştirilebileceği soruları öne çıkmaktadır.

Zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilmesi için günümüz tüketici ihtiyaçları, yeni kullanım önerileri, yeni pazarlara yönelik yenilikçi ürünlerin oluşturulması gerekliliği meydana gelmiştir. Bu sebeple, "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında geleneksel ayak giyim ürünlerinin güncel kullanıcı eğimleri ve ihtiyaçları doğrultusunda tasarım odaklı uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Zanaat, pratik uygulamalar ile nesne oluşturmanın yanı sıra aynı zamanda bir süreç olarak ve bir dizi kültürel, ekonomik, politik ve toplumsal çerçeveye cevap olarak inşa edilen belirli düşünme biçimlerinin desteklendiği bir yaklaşım, tavır ya da eylemdir (Brown, 2014:6). Gelişmekte olan birçok ülkede geleneksel objelerin yeniden geliştirilmesi faaliyeti çoğu zaman yerel topluluklar için gelir yaratma ile ilişkilidir. Zanaat ve gelenek, ulusal ekonomiyi geliştirmek için potansiyel bir alan olarak görülmektedir (Nugraha, 2006).

Yemeni zanaatkârlarının refah düzeyinin artırılması ve sosyal bağlamda yaşamlarının iyileştirilmesi üretim sürecinden kazanç sağladıkları gelirle bağlantılıdır. Bu sebeple, zanaatkârın üretiminin sağlanması diğer yemeni zanatının tasarım müdahalesi olacağı başlıklara da destek olması sağlayacağı için üretiminin sürdürülebilir olması gerekmektedir. Zanaat üretiminin sürdürülebilmesi için zanaat ürünlerinin çağdaş ve küresel pazarlara taşınmasının önemi öne çıkmaktadır. Nesiller arası bilgi aktarımıyla öğrenilen el işi nesnelerinin ağırlıklı olarak üretildiği küçük ölçekli üretim atölyelerinde, benzer ürünlerin üretiminin önüne geçmenin yolu özgün ürünlerin üretilmesiyle ve inovasyonla doğrudan ilişkilidir. Teknolojideki ve insan merkezli tasarım uygulamalarındaki gelişmeler, bireysel odaktan kolektif yaratıcılığa doğru gelişim göstermektedir. Bu uygulamalarda tasarımcılar, tasarım eğitimi almayan katılımcıların yaratıcılıklarını ifade edebilecekleri iskeleyi veya altyapıyı oluşturarak yeni bir rol üstlenmektedirler (Sanders, 2001).

7.3.2 Üretim sürecinde ürün geliştirmeye yönelik müdahale alanları

Bireysel üretim yapısından oluşan küçük ölçekli köşkerlik atölyelerinde zanaatkâr her bir aşamayı kendisi gerçekleştirir ve zanaatkâr hem tasarlayan hem de üreten konumundadır. Bu sebeple, işbölümü yapılarak üretim gerçekleştirilen modern üretim sistemlerinden farklılaşır. Kitlesel ihtiyacı karşılamaya yönelik çalışan büyük ölçekli modern üretim sistemlerine nazaran, ürün geliştirme anlayışında, kullanıcısının ihtiyacına ve beğenisine göre şekillenen ve bu süreçten uzaklaşan yemeni zanaatı gibi küçük ölçekli üretim yapılarının yeni katılımcı yapılı üretim modeline ihtiyaç duyar. Katılımcının yemeni üretim sürecine hâkim olması, geliştirilecek yeni yemenilerin üretilebilir çözümler sunabileceği ayrıca yeni ürün tasarımlarının daha kısa zamanda ve daha az maliyetle tasarlanabiceği ifade edilebilir. Ancak yeni köşkerlik geleneği ürünleri üretim süreçleri daha fazla kullanıcı kitlesine hitap eden ve farklı kullanım imkânı sağlayan yemeni modelleri için farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcılardan oluşan ekip çalışmalarının gerekliliğini ortaya çıkarır.

Bu sebeple, köşkerlik geleneği ve sürdürülebilir tasarım kapsamında, birebir köşkerler ile birlikte çalışmak isteyen veya çalışmakta olan tasarımcılar için yeni ürün geliştirme sürecinde uygulanabilecek bir müdahale modeli ile bilgiye katkı sağlamayı amaçlayan süreçte, tasarımcının zanaatkâr ile işbirliği yaklaşımını benimseyen modelde, problem tanımlama, çözüm için hedefler belirleme, tasarım ve geliştirme, uygulama ve değerlendirme olmak üzere beş basamaklı tasarım bilimi araştırma basamakları müdahale yaklaşımlar içinde sunulmuştur.

1. *Problem tanımlama ve çözüm geliştirme:* Tasarım müdahalesinin gerçekleştirileceği köşkerlik ürünü hakkında detaylı bilgininin toplanması için ürün-üretim sürecine ilişkin problem tanımlanması ve problemin durumu ve çözümün gerekliliği hakkında bilgi edinilmesi;

❖ Köşkerlik geleneğinin ürün seviyesinde tasarım aracılığıyla gerçekleştirileceği müdahalenin tanımlanması için öncelikle ürün karakteristiği, üretim bilgisi ve geleneksel ürünün teknoloji ile ilişkisi hakkında bilgi edinilmesidir. Araştırmacı bu adımda ilk önce Kahramanmaraş ilinde ayak giyim ürünleri üretimi gerçekleştirilen zanaata ve sanayiye bağlı üretim birimlerini incelemiştir. Bu süreçte, Kahramanmaraşgenelinde ayakkabıüretiminin, zanaat ve endüstriyel olmak üzere iki

koldan yürütüldüğü gözlemlemiştir. Ayak giysisi üretimi açısından zanaata bağlıüretim birimlerinin Kahramanmaraş Tarihi Bakırcılar Çarşısı'nda yoğunlaştığı, yarı endüstriyel üretime bağlı birimlerin ise Kahramanmaraş Ayakkabıcılar Sanayisi'nde yer aldığı görülmektedir (Alan Araştırması, 2019*)*.

- Köşkerlik ürünleri, doğal tabaklama sürecinden geçirilmiş organik derinin tanımlı ürün kalıbında kesilerek elde dikilmesi ile edilir. Köşkerlik ürünlerinin saya kısmında üzerinde geleneksel olarak kullanılan görsel dikişlerin yer aldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca bazı köşkerlik ürünlerinin burun kısmında tabandan gelen tabanlık parçasının bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu yapının üretim aşamasında oluşturulduğu ve ayak anatomisine uygunluğu nedeniyle devam edildiği belirtilmiştir (Alan araştırması: Kopar, 2016; Kopar; 2020).
- Ayakkabı endüstrisinde ise çok farklı malzemelerin farklı biçimlerde makine yardımı ile birleştirildiği bilinmektedir. Ayrıca bu süreçte araştırmacı, zanaata bağlı olarak üretim gerçekleştirilen yemeni zanaatının yarı endüstriye bağlı olarak üretilen ayakkabı ürünlerinin yanında kendini tekrar eden ve kullanıcı isteklerinden uzaklaşmış ürün profili olduğunu gözlemlemiştir. Köşkerlik ürünleri genelinde, rekabet gücü düşük, güncel pazar ihtiyaçlarını karşılamayan sınırlı kullanıcı kitlesi dâhilinde el üretimine bağlı olarak geleneksel bilgi ve becerilerle bireysel üretimin gerçekleştirildiği ifade edilebilir.
- Problem tanımlama, çözümler için hedeflerin belirlenmesi ile tasarım geliştirme süreci iki şekilde gerçekleştirilebilir; ilki tasarımcı tarafından, diğeri ise tasarımcının kolaylaştırıcı rolünü üstlendiği tasarım geliştirme sürecindeki tasarımcınındeğerlendirmeleri üzerindenoluşur.
- Köşkerlik ürünleri el üretimine bağlı olarak üretilen ayak giyim ürünü olmakla birlikte günümüz ayak giyim ürünlerinden farklı olarak karakteristik özelliklere sahip olduğu belirlenmiştir. Kahramanmaraş yemenisinin üretiminde kullanılan doğal tabaklanmış deri kullanıldığı zanaatkârlar tarafından belirtilmiştir. Ancak doğal malzemenin kullanımı ürünün maliyetini artırmaktadır. Bu durumun yanı sıra alternatif malzemelere yönelirek köşkerlik ürünlerinin kullanım alanını ve kitlesini genişletme amaçlı malzemeye dayalı yenilikler gerçekleştirilebileceğidir.
- Köşkerlik ürünleri için yeni iş fikirleri pazarda mevcudiyetini koruyarak yenilik sağlama ve ekonomik büyüme için uygun bir başlangıç noktası olabileceğidir (Chudasri ve diğerleri, 2012). Kullanıcı ihtiyaçlarına ve beğenilerine göre geliştirilmesi gereken köşkerlik ürünleri tasarımcıların yer aldığı etkinliklerde kolaylaştırıcı olarak görev

alması ile katma değeri yüksek ürün ve üretim süreçleri sayesinde sürdürülebilirliği sağlanabileceğidir. Köşkerlik ürünlerinintanımlanmış kullanım alanları, mekânı ve zaman dilimleri üzerinden özellik kazandırılabiilir ve kazandırılan bu özelliklerin köşkerlik ürünün pazarlanabilir olmasını sağlayacak şekilde yenilenmesini gerektirir.

2. *Çözüm için hedefler belirleme:* Çözüm süreçlerinin barındırdığı nitel veya nicel hedeflerini problem tanımından ve problem durumundan mevcut çözümlerin bilgisini zanaatkârlarla gerçekleştirilen görüşmeler ve yapılan gözlemlerden çıkarım yapılmasıdır.

- ❖ Köşkerlik ürünleri belirli form ve biçimde üretilmektedir. Bilindik formunun yanı sıra kesimi farklılaştırılmış ya da parça yapılarla bütünleştirilmiş yeni ürünlerin geliştirilebileceği düşüncesidir. Her ne kadar kendi modasını oluştursa da köşkerlik ürünlerinin üst giyimle bütünlüğü sağlanan biçim ve formlarının oluşturulabileceğidir. Ayrıca kavram dâhilinde yeniden düşünülen köşkerlik ürünleri farklı zaman ve yeni mekânlarda kullanım imkânı sunan ürünler çıkartılabileceği belirtilebilir. Köşkerlik ürünlerinin sahip olduğu sade yapısından ziyade özellikle tekstil sektöründe kullanılan desenlendirme teknikleri ile ürün görselliğinde farklılaştırmaya gidilebileceğidir.
- ❖ Üretimde kullanılan malzemelerin farkındalığı, deneyimi ve alternatif malzemeler sunmasıdır. Köşkerlik ürünleri tabaklanmış deri malzemesinin belirli kalıplar aracılığı ile kesimi sonrası dikilerek kalıba geçirme ve renklendirme işlemleri ile gerçekleştirilir. Ancak deri yerine kullanılabilecek alternatif deri malzemeleri ya da özgün tekstil ürünleri ile desteklenebileceğidir.
- ❖ Farklı özelliklere sahip tabaklanmış derilerden dikilmesi ile farklı isimde, formda ve biçimde köşkerlik ürünleri üretilir. Bu sebeple, dikilmesi planlanan yeni köşkerlik ürünlerinde tabaklanmış derilerin hazırlanma durumu değişebileceğidir. Tasarımcı nihai ürüne göre deri seçimi ve özellikleri hakkında bilgileri toplayan, düzenleyen ve işleten kişi konumunda yer alır. Üretimde kullanılacak deri ve diğer malzemeler hakkında bilgi sahibi olarak geliştirilecek ürün yelpazesini genişletebilir.
- ❖ Köşkerlik ürünlerinin her yaş grubu için aynı olması ve kullanıcı kitleleri için özelleştirilmemesi bu ürünlerin yeniden ele alınmasında avantaj sağlar. Kullanıcı yaşı, kullanım alanı ve konsept ürünler dahilinde geliştirilebilir olmasıdır.
- ❖ Tasarımcı yeni köşkerlik modelleri geliştirmede farklı üretim birimleri arasında iletişim kurabilir ve yeni işbirlikleri geliştirebilir. Bireyselden birlikte çalışmaya doğru "katılım" çalışmaları ile geleneğin sürdürülebilirliği sağlanabilir. Farklı üretim birimleri

ile gerçekleştirilecek işbirlikleri sayesinde karşılıklı olarak yararlanma sağlayacağı belirtilebilir. Ancak iletişimsizlik ve işbirliği gerçekleştirme düşüncesinin geliştirilememesi oluşturulacak yeni birlikte çalışma düzenlerinin önünde bir engel oluşturur. Tasarımcılar, zanaatkâr ve diğer üretim birimleri ile birlikte üretim gerçekleştirmelerini sağlayabilecek yüz yüze veya çevrimiçi ortamların sağlanmasınamüdahalede bulunabilirler. Böylece zanaatkârlar ile diğer üretici birimlerden katılımcıların birlikte çalışma motivasyonu tasarım müdahalesi ile tetiklenebilir. Bu sebeple, tasarımcı zanaatkâr ile birebir çalıştığı gibi farklı katılımcılardan oluşan atölye çalışmalarında kolaylaştırıcı olarak da görev alabilir.

- ❖ Zanaatkârların yerel ürünleri ulusaldan küresele taşımaları için daha fazla bilgiye ihtiyaçları vardır. Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için gerçekleştirilen araştırmada, sınırlı kullanıcı kitlesinden çıkarılarak farklı ürün görselleri ile ve kullanım alanı genişletilerek yeni pazarlara uyumlu hale getirilmesi sağlanabileceğidir. İlgili köşkerlik ürünü özelinde tanımlanan problemlerle şekillenebilecek müdahale önerilerine ihtiyaç duyulmaktadır.

3. *Tasarım ve geliştirme:* Tanımlanan problemin çözümünü destekleyecek teori bilginse dayanarak süreçler, modeller, yöntemler veya örneklemeler dâhil geçici bir çözüm oluşturulmasıdır. Aslında bu aşamada tasarımcının üretim sürecine hâkim olması dâhilinde kalıp tasarımının yapabilme durumunu da ortaya çıkarır. Bu durumda tasarımcı için yeni bir kalıp tasarımı yeni bir çalışma alanını oluşturur.

- ❖ Ürün kullanımını artıracak işlev ve görsel niteliklerine dair ürün modellerinin oluşturulmasıdır. Kullanıcı eğilimleri, ürün grupları ve güncel trendlerin değerlendirilmesi ve bu duruma yönelik yorumlamalar çalışmada yer alan tasarımcı ya da katılımcılar tarafından çıkarılmasıdır. Ayrıca katılımcıların yeni ürün geliştirme sürecinde özgün ürün oluşturmalarına yardımcı olacak 2 ve 3 boyutlu görselleştirme araçlarını tasarımcı hazırlayabilmektedir.
- ❖ Köşkerlik ürünlerinde yer alan her bir modelin her yaş grubu için aynı olmasının yerine her yaş grubuna ve cinsiyetine göre farklılaştırılmış ürünlerin tasarlanması ürün gamını genişleterek daha fazla kullanıcıya ulaşmayı sağlayacağı düşünülür.
- ❖ Tasarım-zanaat işbirliğinde yeni köşkerlik ürünleri geliştirme yaklaşımında tasarımcı zanaat üretim sürecinde köşkerlik ürünlerinin özgünlüğünü bozmayacak şekilde yeni malzemeler ve yöntemler deneyebilir ve bu sayede ürün çeşitliliğini artırılmasına

katkıda bulunabilir. Değişen kullanıcı profili ile uyumlu sürdürülebilir köşkerlik ürünlerinin sınırlı pazar alanı küresel pazarda yer alması sağlanabilir.

- ❖ Belirlenen yeni köşkerlik modellerine göre üretilebilmesi için kalıp tasarımının yapılmasını gerektirir. Kalıp tasarımları kalıp çıkarmayı öğrenen veya bilen tasarımcı tarafından yapılması zanaatkârın üretim sürecini hızlandıracağı gibi tasarımcının 2 ve 3 boyutlu görselleştirme araçları ile zanaatkârın yeni kalıp çıkarma aşmasında kolaylaştırıcı olarak yaklaşım sağlayabilir.

4. *Uygulama:* Tanımlanan probleme bağlı olarak toplanan verilerin nasıl kullanılacağına dair etkili bilgiye dayanarak, deney, simülasyon, örnek olay, kanıt veya diğer uygun faaliyetler de dahil olmak üzere sorunun çözülmesindeki etkinliğinin gösterilmesidir.

- ❖ Köşkerlik geleneğine bağlı olarak yeni ürün geliştirme sürecinin uygulama basamağı zanaatkâr tarafında üretilmesi ve bu sonuca bağlı olarak tasarım ve geliştirme basamağının zanaatkârın üretim tekniğine göre uygulanabilir olmasının beklenmesidir.

5. *Değerlendirme:* Çalışmanın, tanımlanan problemine yönelik çözümü, çözümün amaçlarına karşı ne ölçüde desteklediğinin gözlemlenmesi ve ölçülmesi bu adımda gerçekleştirilmektedir. Gerektiği durumda araştırmanın üçüncü adımı olan tasarım ve geliştirmeye geri dönülmesi, zanaatkârın uygulama basamağında yaşacağı herhangi bir sorun gelişiminde tasarımcının tanımlanan probleme en uygun çözümü yeniden geliştirmesi beklenir.

- ❖ Tasarımcı ile zanaatkârın ürün geliştirme sürecinde geliştirecekleri işbirliği ile karşılıklı bilgi ve beceri düzeylerinin artacağı bir süreç oluşmaktadır. Buna ek olarak, yeni ürünlerin tüketiciye ulaştırma aşamasında da tasarımcı, güncel konularda bilgi ve teknolojiye erişimi ile sürdürlebilirlik çalışmalarına değer katacaktır (Reubens, 2016).
- ❖ Pazarlama, iletişim, marka oluşturma sonrası marka kimliğini koruma ve tanıtım gibi alanlarda uzmanlığı bulunmayan zanaatkârların ürünlerinin tanıtımını yapmakta yetersiz kaldıkları, sosyal medyayı amacına uygun kullanımlarının yetersiz olduğu, ürünlerinin güncel iyi fotoğraflarının bulunmadığı, atölyede üretilen ürünlerin kataloglarının olmadığı ve pazarlama için kullanılabilecek görsel materyallerinin kısıtlı olduğu belirtilebilir (Alan araştırması: Kopar, 2016; Kutluk Saman, 2019; Kuloğlu; 2019; Kopar, 2020). Dolayısıyla, pek çok zanaatkâr ulusal alanla ile sınırlı kalan bir satış ağının bulunduğu söylenebilir. Yerel pazarlara ek olarak festivaller, etkinlikler, fuar katılımları ve e-ticaret çalışmalarının hız kazanması ile yerel üretim küresel platformda

yer almalarını sağlayacak çalışmalar değerli olacaktır. Kullanıcı kitlesine yönelik tüketici ihtiyaçlarının belirlenerek gerçekleştirilecek planlı üretimler ile köşkerlik geleneği ürünlerinin çeşitliliği sağlanarak zanaatkârın kendi zanaatını sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilir.

Köşkerlik geleneğinde iş akış şeması ve tasarım bilimi araştırması basamakları ile oluşturulmuş köşkerlik geleneğine bağlı olarak ürün ve üretim bağlamında tasarımcının zanaatkar ile işbirlikçi yaklaşımı benimseyen model Şekil 7.1'de görselleştirilmiştir. Köşkerlik geleneğinde üretilen ürün türleri bilgisi edinildikten sonra, bu süreçte katılım türü, bireysel/kolektif ve çalışma ortamı sanal/ fiziki olarak sağlandığı ancak üretimleri ve son olarak yeni ürün geliştirme sürecinin hangi amaçla çalışıldığı bilgisi iki yapı arasına yerleştirilebilir. Böylelikle, köşkerlik geleneğine ait bilgiler ile tasarım müdahalesinin yapılabileceği alanlar belirlenebilir.

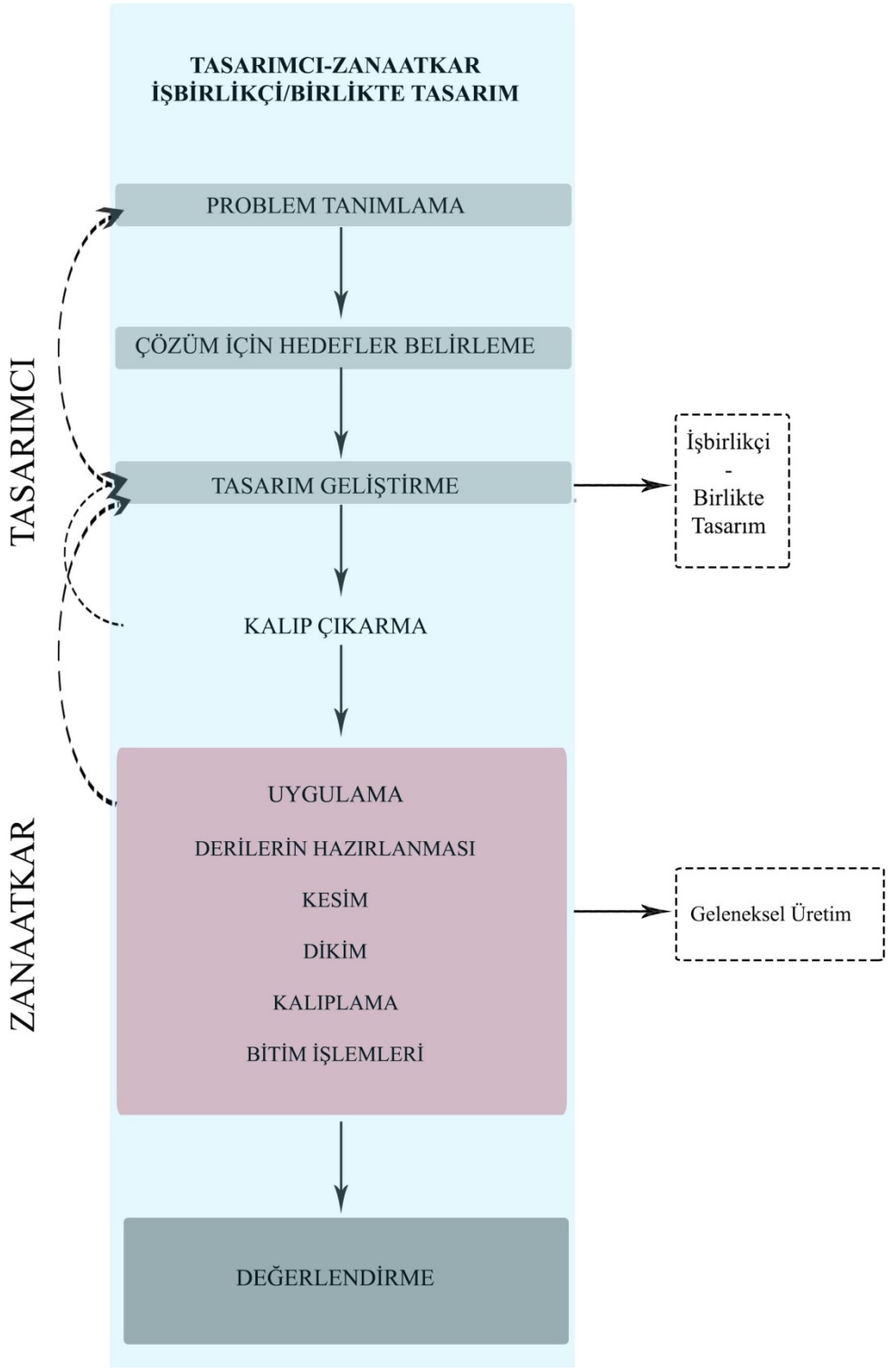

Şekil 7.1. Köşkerlik geleneğinde üretimin sürdürlebilirliği için zanaatkar ile tasarımcının işbirlikçi tasarım yaklaşımını benimseyen

7.4. Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım ve Katılımcı Tasarım Yaklaşımını Benimseyen Model

Katılımcı tasarım aracılılığıyla Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirlik modelinin hazırlanabilmesi için ilk önce literatür taraması ile birlikte ilde ve çevre ilde bu zanaatı icra eden zanaatkarlarla yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve tasarımın müdahale edebileceği başlıklar çıkarılmıştır. Daha sonra ürün ve üretim sürecine dair tasarım hususlarının belirlenebilmesi için özelde ve kamuda çalışan yemeni zanaatkârları ile keşif çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Keşif çalışmaları sürecinde araştırmacı hem aracı hem de katılımcı gözlemci olmuştur. Kahramanmaraş yemeni zanaatının malzemelerin hazırlanması ve sonrası üretim süreci sonuna kadar zanaat üretim akışı ortaya çıkarılmıştır. Araştırmacının keşif çalışmaları için gerçekleştirdiği tasarım-zanaat sürecini farklı uzmanlıkların yer aldığı katılımcı tasarım süreci içerisinde bireysel tasarım süreci sonrası paylaşım aşamasından sonra katılımcı tasarım ve uyarlama aşaması ile zanaatkârın da üretim sürecinde yer almasıyla bütünleştirmiştir.

Bu model, sürdürülebilir Kahramanmaraş yemeni zanaatının yerel ekonomiye katkı sağlayan ve somut kültürün ve icracısının yaşatılmasında örnek çalışma olarak ürün ve üretim bazında yeni yemenilerin oluşturulmasında katılımcı içerikli tasarımcı-zanaatkâr arasında işbirliğini sağlamak üzere geliştirilmiştir. Bu model Kahramanmaraş yemeni zanaatı özelinde tasarım araştırmaları için ürün ve üretim sürecinde bir müdahale yöntemi sağlayarak zanaat-tasarım ilişkisini açıklamaya dair bilgiye katkıda bulunmayı amaçlar. Her ne kadar Kahramanmaraş yemeni zanaatı özelinde ürün geliştirme süreci anlatılsa da üretim aşamaları aynı olması nedeniyle model örneği köşkerlik geleneği üzerinden de değerlendirilebilir.

1. *Problem Tanımlama:* Kahramanmaraş yemenisi, üretim süreci ve mevcut durumu hakkında bilgi edinilmesi: Araştırtmacı Kahramanmaraş yemenisi ve üretim süreci hakkında veri toplamak amacıyla literatür taraması ile ilde ve komşu ilde bu zanaatı icra eden zanaatkarlarla görüşmeler gerçekleştirmiştir. Elde ettiği veriler ışığında tanımladığı problem başlıkları ile verilmiştir.

- *Geleneksel deri malzemesinden üretimin gerçekleştirilmesi*: Anadolu ayak giyim kültürünün temel unsuru olan yemeni, tabaklanmış deri malzemesinden üretilmektedir. Deri malzemesi üzerine yemeni zanaatkârlarının geçmişten gelen bilgi ve deneyimlerini

günümüzde de halen devam ettirilmektedir. Ancak gelişen malzeme teknolojisi ile yemeni zanaatkârların alternatif malzeme arayışına girmedikleri gibi bu konuda herhangi bir girişimde bulunulmadığı öğrenilmiştir.

- *Sınırlı sayıda ürün görseli:* Köşkerlik mesleğine çocukluk döneminde başlayarak bu meslekte el becerilerini kazanan zanaatkârlar kendi bilgi ve görgülerine göre ürünleri çeşitlendirme yaptıkları bilinmektedir. Ürün çeşitlendirmeleri genellikle ürün rengi, saya üzerinde deri aplike parçalar ve biyenin farklı kullanımları ile sağlandığı alan araştırmaları kapsamında gerçekleştirilen gözlemlerde elde edilmiştir.
- *Geleneksel üretim süreci:* Kahramanmaraş yemenisi tabaklanmış derinin kesim dikim kalıplama ve cilalama aşamalarından geçirilerek üretilir. Bu üretim sürecinde aynı alet-edevat kullanıldığı ve özgün üretim sürecinden hariç ürün çeşitliliğini sağlayacak farklı bir alet kullanılmadığı bilinmektedir. Ancak başka sektörlerde gerçekleştirilen uygulamalarının yemeni üretimine adapte edilebildiğinde veya uyarlandığında üretim sürecindeki gelişme ile üründe yenilik sağlanabilir. Bu sebeple, problem bağlamına göre oluşturulacak katılımcı ekibin oluşturulması önemlidir.
- *Belirli kullanıcı kitlesi için özelleştirilebilen yemeniler:* Zanaatkârın ürettiği ürünlerin revaçta olduğu zamanlardan bu yana kullanıcının beklentilerinde, alışkanlıklarında gün be gün değişiklikler meydana gelmektedir. Kullanıcı grubu özelinde geliştirilen yemenilerin üretilmediği bilinmektedir. Kahramanmaraş yemenisinin her yaş grubu için aynı ürünün ayak numarası farklılaştırılarak üretildiği gözlemlenmiştir. Kullanıcısını yeniden tanıma, zanaatkârın daha talep edilir ürünler çıkarmasına yardımcı olacağı ifade edilebilir. Zanaatkâr, farklı kullanıcı gruplarına özelleşmişürünlere yönelerek tekrarlayan ürün kalıplarından uzaklaşabileceği belirtilebilir.
- *Üretim yapısı:* Bireysel üretim yapısından oluşan küçük ölçekli yemeni üretim atölyelerinde zanaatkâr, üretim sürecinde her bir aşamayı kendisi gerçekleştirir. Hem tasarlayan hem de üreten konumunda olan zanaatkâr geçmişte kullanıcısı için gerçekleştirdiği üretim sürecinden uzaklaşarak mevcut ürünleri çoklu sayıda üreterek endüstriyel üretim sistemlerine benzemeye çalışır. Oysaki kitlesel ihtiyacı karşılamaya çalışan büyük ölçekli modern üretim sistemlerine nazaran kullanıcısının ihtiyacına ve beğenisine göre şekillenen bir ürün geliştirme anlayışında, yemeni zanaatı gibi küçük ölçekli üretim sistemlerinin de kullanıcısı ile iç içe olması avantaj sağlar. Katılımcı olarak yer alacak kişilerin aynı zamanda birer kullanıcı olarak düşünülmesi gerekir.

2. *Çözüm için hedefler belirleme:* Problem tanımlama çözümler için hedeflerin belirlenmesi ile tasarım geliştirme süreci iki şekilde gerçekleştirilebilir; ilki tasarımcı tarafından, diğeri ise tasarımcının kolaylaştırıcı rolünü üstlendiği tasarım geliştirme sürecindeki bu basamakta tasarım müdahalelerini yapan katılımcı araştırmacıların grupları üzerinden değerlendirmeleri süreci oluşur.

- Günümüzde gelişen ayakkabı sektörü, kullanıcının isteklerine cevap veren çok sayıda ürün sunmakta, bu da köşkerlik geleneği ve yemeni zanaatı geri planda kaldığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra yemeni zanaatkârların pazarlamanın ticari yönlerini ve küresel pazarda rekabet konusunda daha fazla kullanıcı kitlesi bilgisine ihtiyaçları vardır. Bununla birlikte yemeni, barındırdığı geleneksel ve estetik unsurlar ile kullanıcının istekleri doğrultusunda kendini yenileme olanağı bulunan avantajlı ürün konumundadır.
- Sürdürülebilir zanaat-tasarım çalışmasında ürün ve üretim bağlamındatasarım aracılığı ile yapılmasının nedeni, planlanan çalıştayın kullanıcı odaklı bir yaklaşım üzerine kurulmuş olması ve ürün görsel niteliğini ve kullanım değerini artırmaya yönelik olmasıdır. Probleme çözüm odaklı yaklaşmanın yanı sıra çözüm içinde yer alan insan faktörü merkezde yer alır. Ayrıca zanaatkârın sürekli aynı ürünü üretmesinden ziyade farklı kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurmasını hedefler. Burada önemli olan mevcut ürün üzerinden kullanıcı ihtiyaçlarına cevap veren ve insanların duygusal bağ kurabileceği, beğenebileceği ve kullanabileceği yenilikçi tasarımların oluşturabilmektir (Akdemir, 2017: 88).
- Yemeni üretim sürecinde geliştirilecek herhangi bir yeni modelde kalıp tasarımı aşamasının oluşturulması üretim sürecinde yeni bir aşama olarak tanımlanması ve tasarımcının bu süreçte yer alabileceği bir aşama olabileceği de belirtilmelidir. Yemeni zanaatkârı yeni ürün geliştirme sürecinde kalıp çıkarma sürecinde fazla emek ve zaman harcadığı için yeni ürün geliştirme süreçleri ile uğraşmamayı tercih etmektedir. Bu sebeple yeni ürün geliştirme sonrası kalıp çıkarma aşamasında tasarımcının desteği ile sürecin hızlanması ve kolaylaşması beklenmektedir.
- Tasarım bilimi araştırmasında uygulama ve değerlendirme adımları arasında yer alabilecek satış-pazarlama yaklaşımı önerisi ürün geliştirme süreci dışında yalnızca ele alınabilecek bir müdahale yaklaşımı olarak da belirtilebilir.

3. *Tasarım ve geliştirme:* Bireysel üretim sürecini gerçekleştiren yemeni zanaatkârı, araştırmacının keşif çalışmalarında tasarımcı ile birlikte, sanal atölye çalışmalarında ise tasarımcının kolaylaştırıcı olarak yer aldığı katılımcılarla birlikte fiziki veya sanal ortamda gerçekleştirilmesidir.

- Birlikte veya kolektif tasarlama süreci geliştirme: Yemeni zanaatkârının bireysel tasarlama sürecinin katılımcıların yer aldığı birlikte tasarlama sürecine evirilmesidir. Farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcıların kendi uzmanlığına göre yeni ürün geliştirmeleri ve diğer katılımcılarla birlikte ortak sonuca ulaşarak genel kitle ihtiyaçlarına cevap veren yemeni tasarımlarının yemeni zanaatkârlarının üretim biçimine uyarlanması doğrultusunda zanaatkârın geleneksel üretim biçimini sürdürmelerini sağlar.
- Tasarım-zanaat işbirliği çalışmalarında katılımcıların yer alma durumlarına göre tasarımcıların rolleri değişebilmektedir. Tasarımcı tanımladığı problem kapsamında oluşturduğu katılımcılarla tasarım geliştirme sürecinde kolaylaştırıcı; katılımcılardan aldığı fikir eskizlerini zanaatkâra ileten aracı konumundadır. Ayrıca tasarımcı, katılımcı ekip için tasarım araçları geliştiren kişidir.
- Kahramanmaraş yemeni zanaatı özelinde gerçekleştirilen tasarımcının kolaylaştırıcı rolünde yer aldığı "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında sınırlı sayıda kullanıcı kitlesi için sürdürülen üretimde çeşit sayının farklı kullanıcı kitlesi, kullanım alanı ve kişiselleştirilebilir ürün parçaları ile tüketici profili ve kitlesi genişletilerek yeni pazarlara uyumlu hale getirilerek artırılabileceğidir. Bu süreçte tasarımcı problem tanımlama aşamasında topladığı verileri düzenleyerek çalıştayda kullanılmak üzere tasarım hususları başlığı altında katılımcılara açıklamıştır. Katılımcılar kendi uzmanlık alan bilgisine ilaveten kişisel eğilimleri doğrultusunda Kahramanmaraş yemenisini daha tercih edilebilir görsel niteliklere sahip ve kullanım dâhilinde farklı işlevlere sahip fonksiyonlarla yeniden düşünmüşlerdir. Grup çalışmasının son aşamasında ise bireysel olarak geliştirkleri fikirleri ortak paydada buluşturarak katımcılardan gelen fikilerin birleştirilerek genişletilmesi ya da bir fikir üzerinde detaylandırılması gerçekleştirilmiştir.
- Belirlenen yeni köşkerlik modellerine göre üretilebilmesi için kalıp tasarımının yapılmasını gerektirir. Kalıp tasarımları kalıp çıkarmayı öğrenen veya bilen tasarımcı tarafından yapılması zanaatkârın üretim sürecini hızlandıracağı gibi tasarımcının 2 ve 3

boyutlu görselleştirme araçları ile zanaatkârın yeni kalıp çıkarma aşmasında kolaylaştırıcı olarak yaklaşım sağlayabilir.

4. *Uygulama:* Var olan ürün görsellerinin dışında katılımcının ele aldığı kavram dâhilinde özgün ürün olarak geliştirme: katılımcının yemeniyi tanımladığı kavramları ve nitelikleri zanaatkâra aktararak eskizlerde sunulan görseli üretimde yansıtılabilinmesidir. Bu sebeple, katılımcıların 2 ve 3 boyutlu görselleştirmeleri zanaatkârın katılımcıdan gelen yeni tasarımları anlayabilmesinde kolaylık sağlar. Tasarımcı, ürün geliştirme süreçlerinde katılımcıların yeni geliştirme süreçlerini daha iyi kavrayabilmeleri için tasarım araç kitlerini de sunabilmektedir. Zanaatkâr üretim becerisinin sahip ancak mevcut ürün görsellerini tekrar ettiği süreçte kendini ve üretimi yenileyememektedir. Bu sebeple, farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcıların yer aldığı grup çalıştaylarından gelecek kullanıcı kitlesi bilgisi ile güncel ürünlerin geliştirmesine yardımcı olacağı düşünülür. Örtük üretim süreci ile benzerlik gösteren tasarım ve zanaat, malzeme ve yapım süreci arasında güçlü bir ilişki olması sebebiyle örtüşmektedir Bu bağlamda, tasarımın bir düşünce yolu olarak kullanılması, zanaat üretimine uygun tasarımın katkıda bulunabileceği birçok durumu kapsayabilir (Aktaş ve Mäkelä, 2017).

- Köşkerlik geleneğinde yeni ürün geliştirme sürecinde yer alacak katılımcılar için tasarımcı ürün ve üretim sürecini anlamaya yönelik sunum, ürün görselleri veya zanaatkârın üretim sürecini anlatan videolar hazırlayabilirler.

5. *Değerlendirme:* Kahramanmaraş yemeni zanaatı üretim sürecinde zanaatkârın gelen siparişe göre mevcut üretim tekniği ile var olan modellerin tekrarlı üretmekte ya da kullanıcı eğilimlerinden veya güncel trendlerden uzak bir üreim süreci gerçekleştirmektedir. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında gerçekleştirilen grup çalışmalarıyla yeni bir üretim biçimi yeni zanaat üretim sürecine entegre olmuştur. Kahramamaraş yemeni zanaatında mevcut üretim yaklaşımlarda farklı olarak bu süreçte farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcıların yer aldığı karma ve homojen grup tanımlamaları ile bir araya gelerek ürün geliştirme süreci içerisine dâhil olmuşlardır. Böylelikle, farklı bakışları ile ortak bir hedef için birlikte hareket etmişlerdir.

"Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında katılımcıların uzmanlıkları kadar kişisel yaklaşımlar da nihai eskiz çalışmasını belirlemede etkili olmuştur. Karma

gruplardak katılımcıların uzmanlık alaları farklı olsa da katılımcılar kişisel yaklaşımları ile benzer fikir eskizleri sunmuşlardır.

- "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında gerçekleştirilen grup çalışmalarıyla sınırlı satış ağına sahip ve her yaş için tek tip ürün modeli yerini farklı kavramlar altında özelleşen, farklı form ve işlevlere sahip, çoklu ve kişiselleştirilebilir kullanım imkanı sunabilen, yeni tanımlı ürün grupları, geleneksel el sanatları ile işbirliği geliştirme, güncel üretim sistemleri ile uyarlama veya adaptasyon, konsept uygulamalı ürünler ortaya çıkarılmıştır.
- Köşkerlik geleneğinde yeni ürün geliştirme odaklı çalışmalarda tasarımın son müdahalesi, çözümlerin sergilenmesi/duyurulması, katılımcıların motivasyonlarının artırılarak fikirlerinin yerel halk ile paylaşılması olabilir (Hasdoğan ve Hasdoğan, 2015).

Köşkerlik geleneğinde zanaatkârın kullanıcısı ile birlikte yeni ürün geliştirme sürecinden farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcıların yer aldığı iş akış şeması ve ürün ve üretim bağlamında tasarımcının bu süreçte aracı olduğu katılımcı-işbirlikçi yaklaşımını benimseyen model Şekil 7.2'de görselleştirilmiştir.

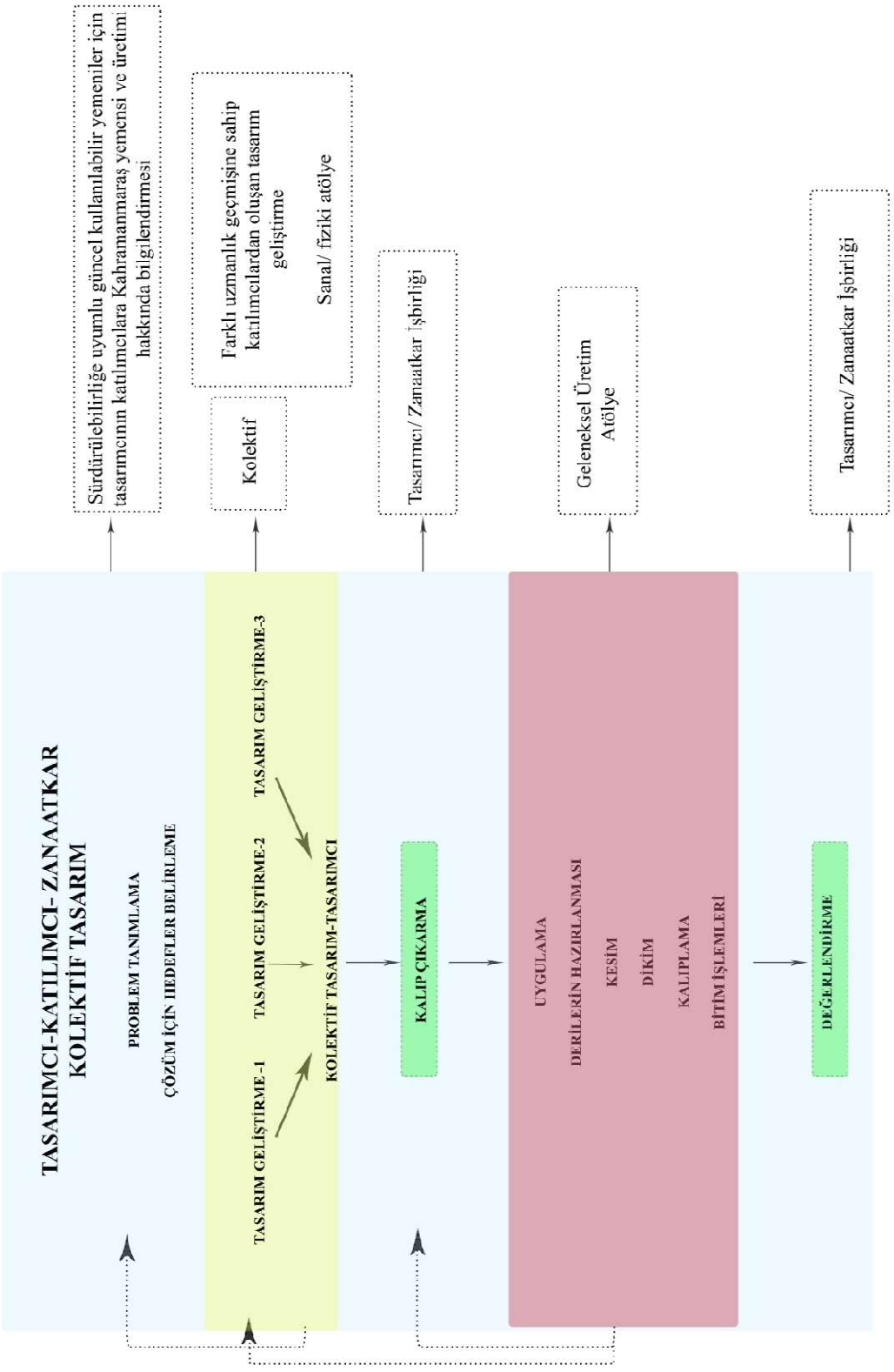

Şekil 7.2. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayından ortaya çıkarılan sürdürülebilir katılımcı tasarım aracılığıyla zanaat üretim süreci model uygulaması

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tez çalışmasının bu bölümünde, tasarım bilimi araştırma basamaklarının son yayınlama basamağı aracılığıyla araştırmanın bulgularının özetlenmesi ve araştırma sonucunda elde edilen bilgilerin literatüre katkısı değerlendirilmiştir. Araştırmanın sınırlamaları ile devam eden bölüm bilgisinin yaygınlaştırılması için gelecek çalışma önerileri ile sonlandırılmıştır.

8.1. Araştırmanın Özeti

Araştırma, tasarımın sürdürülebilirliğin dört boyutunu (çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel) sağlayan zanaat ve ürünlerinin sosyal ve kültürel boyutuyla ele alarak sürdürülebilirliğinin desteklenebileceği yaklaşımıyla başlamıştır. Kahramanmaraş'ta yerel ekonomi kaynaklarından biri olarak köşkerlik geleneği ve bu geleneğe bağlı olarak gelişen yemenicilik zanaatının ürün ve üretim bağlamı üzerinden sürdürülebilirliği incelenmiştir.

Emek yoğun zanaat üretimi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak, yerel ekonomiye katkının sağlanması için zanaat üretiminin sürdürülebilir olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Sürdürülebilirlik hedefi ile başlayan ve Kahramanmaraş yemeni zanaatı üzerinden ele alınan çalışmada öncelikle literatürde yer alan mevcut bilgiler ele alınmıştır.

Araştırma, literatürden ve Kahramanmaraş ilinde ve komşu il Gaziantep'te yemeni zanaatını geçekleştirilen zanaatkârlarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu süreçlerden elde edilen veriler doğrultusunda araştırmanın yönteminin belirlenebilmesi için katılımcı ve aracı gözlem keşif çalışmalarını, keşif çalışmaları sonucundan elde edilen verilerin kullanılarak düzenlendiği alan çalışması olarak çalıştayı kapsamaktadır.

Araştırmacı, öncelikle aracı ve katılımcı gözlemci olarak özelde ve kamuda yemeni zanaatını icra eden zanaatkârlarla ayrı olarak iki katılımcı gözlem çalışması gerçekleştirilmiştir. Keşif çalışması olarak adlandırılan iki çalışma ile (Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" Keşif Çalışmaları) araştırmacı, yemeni üretim sürecini ve ürün karakteristiğini gözlemleme imkânı bularak yemeni üretim sürecinde tasarımın

müdahale edebileceği hususları belirlemiştir. Araştırmacının aracı olarak yer aldığı gözlem sürecinde elde ettiği veriler alan çalışmasının kurgulanmasında temel oluşturmuştur.

Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi Keşif Çalışmaları"ndan sonra, araştırmacı farklı uzmanlık geçmişine (Endüstriyel Tasarım, Tekstil ve Moda Tasarımı ve Geleneksel El Sanatları) sahip katılımcıların iki farklı grup tanımlaması içerisinde (karma ve homojen) üçer katılımcılı altı sanal çalıştay gerçekleştirmiştir. "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayı video kaydı, alan notları ve ürün eskizleri ile belgelenmiştir. Çalıştayda gerçekleştirilen atölye çalışmaları birbirinden bağımsızdır. Çalıştayın her grup çalışması sonrası süreç ve sonuç ürün zanaatkârla birlikte değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir.

Çalıştayda ardı sıra gerçekleştirilen grup atölye çalışmalarında araştırmacı ve zanaatkâr arasında gerçekleştirilen atölye çalışmalarında bireysel üretim yapısından kolektif ekip çalışmasına doğru gerçekleşen katılımcı yaklaşımların ve uygulamaların süreç- sonuç değerlendirilmeleri tasarım müdahale metodolojisinin belirlenebilmesini sağlamıştır.

8.2. Araştırma Sorularının Yanıtlanması

Bu araştırmada, Anadolu ayak giyim kültürünü oluşturan köşkerlik geleneği ve bu geleneğe bağlı olarak gelişen yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için ürün ve üretim bağlamında yeni ürün geliştirme sürecinde katılımcı ve işbirlikçi yaklaşım ele alınmıştır. Farklı uzmanlıkların katılımcı olduğu tasarımcı-zanaatkâr işbirliği ile yeni ürün geliştirme sürecinde bir model önerisi sunulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda veri elde etmek için teorik ve ampirik olmak üzere iki aşamadan oluşan bir metodoloji uygulanmıştır. Literatür araştırmasında sürdürülebilirlik için tasarımın yeni çalışma alanları, yerel üretimde tasarım müdahale yaklaşımları ve zanaatların sürdürülebilirlik örnekleri incelenmiştir.

Araştırmanın teorik yapısını oluşturan literatür araştırması ve yarı-yapılandırılmış zanaatkar görüşmeleri doğrultusunda ampirik verilerin elde edileceği metodolojinin keşif ve atölye çalışmalarını kapsamaktadır. Keşif ve atölye çalışmaları katılımcı gözlem ve eylem araştırması yöntemiyle ortaya konulmuştur. Tasarım için araştırma ve tasarım yoluyla araştırma yaklaşımları içerisinde Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için ürün ve üretim bağlamında yeni ürün geliştirme sürecinde kullanılabilecek bir model oluşturulmuştur.

Araştırmanın aşağıda belirtilen dört soruya cevap vermesi beklenmiştir. Bu sorular;

1. Kahramanmaraş yemeni zanaatının tasarım yoluyla ürün ve üretim bağlamında katılımcı tasarım süreci nasıl tanımlanabilir?

a) Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğini sağlayacak yaklaşımlar nelerdir? Ne olmalıdır?

b) Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğinde ürün ve üretim bağlamında tasarımın müdahale edeceği hususlar nelerdir?

c) Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğinde tasarımcı-zanaatkâr işbirliğinde tasarımcının yer alabileceği roller nelerdir?

8.2.1. Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirlik yaklaşımları nelerdir? Ne olmalıdır?

Zanaatları tasarım yoluyla sürdürülebilir kılınmasını sağlayacak yaklaşımların edinebilmesi için tasarım ve sürdürülebilirlik ilişkisinin gelişimi ve kültürel değerler ve üretimlere etkisi değerlendirilmiştir.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde zanaata bağlı üretim sistemlerinde tasarım ve sürdürülebilirlik başlığı kapsamında sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları tanımlanmıştır. Yaşanan enerji krizleri, doğanın tahrip olması ve doğal kaynakların sınırsız olmadığının anlaşılmasıyla gelecek nesillerin yaşam haklarını gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda, Brundtland (1987) raporunda da ifade edildiği gibi "gelecek nesillerin gereksinimlerinin karşılanmasını tehlikeye atmadan, bugünün ihtiyaçlarının temin edilebilmesi" olarak tanımlanan sürdürülebilir kalkınmanın tasarım yaklaşımlarındaki karşılığı ele alınmıştır. Bu kapsamda Ceschin ve Gaziulusoy'un (2019) sürdürülebilirlik için tasarımın gelişimi araştırmaları incelenmiştir. Sürdürülebilirliğin tasarım ile gelişiminde çalışma alanı genişlemiştir.

Sürdürülebilirliğin ilk yaklaşımları çevre üzerine ve tasarımla ilişkisinde ise malzeme/bileşen ve ürün seviyelerinde gerçekleştirilmiştir. Sürdürülebilirliğin sosyal boyutuna artan ilgi ürün tasarım etkileşimini insan merkezli yaklaşımlar içerisinde değerlendirilmesi ile birlikte düşük gelirli insanların ihtiyaçlarını karşılama ve dezavantajlı bireylerin refah düzeylerini artıracak çözümler geliştirmek ve istihdam sağlayacak iş

alanların açılması gibi konular sürdürülebilirlik kapsamında ele alınmaktadır. Bu duruma ilaveten, sürdürülebilirliğin sosyal boyutundaki çalışmalar beş seviye olarak tanımlanmakta ve sosyo-teknik alanda; sosyal yeniliklerin oluşturulması, geliştirilmesi, tanıtılması ve boyutlandırılmasına yardımcı olmak, yerele özgü malzeme ve değerlerin değerlendirilmesi ve optimizasyonu aracılığıyla yerel tabanlıüretken sistemleri meydana getirmek, sürdürülebilirlik için tasarım müdahalelerinin kapsadığı inovasyon yaklaşımları arasında yer almaktadır (Ceschin ve Gaziulusoy, 2019). Ürün tasarımı ve insan-ürün arasındaki ilişkiden üretilen etkileşim tasarımı zanaat ve ürünlerin sürdürülebilirliği için tasarım müdahalelerin gerçekleştirilebileceği yeni bir alan açılmıştır.

Bu gelişmeler ışığında geleneksel sanatlar ve zanaatların sürdürülebilirliği için tasarımın müdahale etmesi amacıyla, Zhan (2017), tasarım stratejilerinin ve yöntemlerinin kullanılabileceği tasarım müdahalelerini altı başlıkta toplamıştır. Bu başlıklar, ürün, üretim, tanıtım, pazar, eğitim ve girişim alanlarına yönelik gerçekleştirilebilecek uygulama alanlarıdır. *Ürün seviyesinde* gerçekleştirilebilecek tasarım müdahalesi, gelenekselin özgün değeri bozulmadan geleneksel işçiliğin kullanılarak çağdaş ihtiyaçları karşılamak için ürünler üretmektir. *Üretim seviyesindeki* müdahale üretim ve tüketim döngüsü arasında yerel kaynakların değerlendirilmesi için yerel ve küresel tüketim düşünülerek yerel üretim atölyelerinde üretim ve tüketimin bir bütün olarak ele alınmasıdır. *Tanıtım seviyesinde* gerçekleştirilebilecek müdahale, yerel kültürel bağlamları ve tarihi açığa vuran yaklaşımlar ve işçilik hikâyelerini ön plana çıkarmak yoluyla el sanatlarının popülerliğini yaratmaktır. *Pazar seviyesi* için müdahale yaklaşımı 1) geleneksel teknik ve malzemeleri miras almak ve 2) yenilikçilik teknikleri, malzemeleri ve tasarımını gerçekleştirmek üzere iki aşamalı olabilmektedir. *Eğitim seviyesi* müdahale alanıüniversiteler ve endüstriler arasındaki işbirliğinin arttırılması ve genişletilmesi; akademik eğitim sisteminin içindeki ve dışındaki çıraklıkları canlandırmak; zanaat ve tasarım arasında disiplinler arası işbirliği yaratmaktır. *Girişimcilik seviyesinde* gerçekleştirilebilecek müdahaleler ise, yerel KOBİ'lerin destekleri ile kültürelve yaratıcıürünlerin üretilmesi ve e-ticaret ağı ile ürünlerin satışlarının gerçekleştirilmesiolarak belirtilmiştir.

Müdahalenin gerçekleştirileceği her bir alan gelenekseli sürdürme çabasında yeni fikir üretme kaygısı içermesinin yanı sıra uygulandığı başlığına göre müdahalelerin belirlemesini gerektirir. Bu doğrultuda Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için belirlenen müdahale başlıkları ise, ürün/üretim, eğitim, pazarlama,

moda ve sinema ve turizimdir. *Ürün/üretim alanında* müdahale başlığı Kahramanmaraş yemenisi tanımlayan karakteristik özelliğinin tanımlanması ve yemeniyi geleneksel kılan özelliklerin korunarak kullanıcı ihtiyaçlarını karşılayacak ve görsellik sunacak yeni yemenilerin üretiminin gerçekleştirilmesidir. Anadolu ayak giyim ürünü kimliği taşıyan yemeninin kültürel değerinin sürdürülebilirliği bu zanaatı icra eden zanaatkârın da sürdürülebilirliğini de gerektirir. Bu sebeple, *eğitim alanında* müdahale başlığı ise yeni yemeni veya köşkerlik ürünlerinin üretiminin eğitimi sağlanarak yeni zanaatkârların yetiştirilmesini hedefler. Köşkerlik geleneğine bağlı olarak yemeni zanaatının sürdürülebilirliği kadar kendi alanında yeterli seviyeye gelmiş bilinçli zanaatkârların da yetiştirilmesi önemlidir. Zanaatlar ve ürünlerinin değerlerinin ortaya çıkarılması ve vurgulanması günümüzdeki yerini kavramaya yardımcı olmaktadır.Ancak üretilen yemenilerin yeni kullanıcılara ulaşması için yeni pazarlama stratejilerine ihtiyaç duyar. Bu sebeple, *pazarlama alanında* Kahramanmaraş yemenisinin yeni çeşitlerini elektronik ticaret araçlarıyla destelenmesidir. Kahramanmaraş yemenisi turistik mekânlarda yerli ve yabancı turistlere anı nesnesi olarak sunulması, tanıtılması ve farkındalığın artırılması bu zanaatın *turizm alanında* sağlanacak yeni stratejiler ile sürdürülebilirliğini sağlayacağı düşünülmüştür. Ayağı koruma amacı dışında aksesuar olma özelliği ile ön plana çıkarılan ve dış giyimle bütünlük sağlayan kullanım dâhilindeki yemeniler moda ürünü olarak sunulmaktadır. Bu sebeple, Kahramanmaraş yemenileri arındırdığı kültürel zenginliğini güncel beğeni ve trendlerin eğiliminde *moda alanında* müdahaleye açık bir alan olarak belirleniştir. Kahramanmaraş yemeni zanaatının ilişkili olduğu kostüm tasarımı aracılığıyla tarihi ve fantastik filmlerde ayak giyim ürünü olarak *sinema alanında* tasarım müdahalelerin gerçekleştirilebileceği alan olarak belirlenmiştir.

Literatürde yer verilen güçlendirme biçimleri sürdürülebilirlik kavramı içerisinde belirlemek amacıyla Tokat ve Doğan (2018) tasarım aracılığıyla zanaat üretimlerinin ve ürünlerinin sürdürülebilirliğine yönelik mevcut yaklaşımları zanaata bağlı üretimlerdeki örnekleriyle yeniden düzenlenmiştir. Zanaatların tasarım aracılığıyla sürdürülebilirliğine yönelik mevcut yaklaşımlar Kahramanmaraş yemeni zanaatı özelinde incelendiğinde zanaat-tasarım işbirlikleri aracılığıyla kalkınmanın sağlanabileceği ve yerel ekonomiye kazanım sağlanabileceğidir. Tasarım müdahaleleri Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli bir araç olması kadar bu alada üretim yapan zanaatkârlar için ise sosyo-ekonomik seviyelerinde iyileştirmeler sağlayacağı belirtilmelidir. Sermayesi deri olan küçük ölçekli üretim sürecine sahip Kahramanmaraş

yemeni zanaatının sürdürülebilir kalkınmayı destekleyebilecek ve yerel ekonomiye kazanım sağlayabilecek özellikte zanaat-tasarım işbirliklerinin sağlanabilmesi için belirli beceriye sahip zanaatkârlara sosyal desteğin sağlanabileceği ancak inovasyona dayalı, yemenilerde katma değerin artırılabileceği uygulama potansiyelini ortaya çıkarabilecek süreç modelin yetersizliği sonucuna varılmıştır. Bu durum Kahramanmaraş yemeni zanaatının icra edilme sürecinde kullanıcısından uzakta üretimin gerçekleştirildiği şartlarda ürün ve üretimin sürdürülebilirliği ve sürdürülebilir kalkınmanı sağlanabilmesi için çağdaş pazarlara uyumlu ve üretim potansiyelini güncel eğilimler ışığında üretim potansiyelini gerçekleştirebilecek süreç modellerine ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca üretimle desteklenen zanaatkârlar genişleyen iş hacimleri ile sağlayacakları istihdamlarla yeni zanaatkârların yetiştirilmesinde önemli rol oynarlar. Bu duruma ilaveten, tasarım aracılığıyla zanaatların sürdürülebilirlik yaklaşımı içerisinde geliştirilen zanaat ve ürünleri, sosyal inovasyonu destekleyecek ilişkiler, beceriler ve fikirlerin geliştirilmesini sağlayan etkileşimler yaratan öğrenme aracıdır.

8.2.2. Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğinde ürün ve üretim bağlamında tasarımın müdahale edeceği hususlar nelerdir?

Kahramanmaraş yemenisi doğal tabaklama sürecinden geçirilmiş derilerin belirli kalıplar halinde kesilmesiyle elde edilen parçaların elde dikilerek kökboyaları ile renklendirilen geleneksel ayak giyim ürünüdür. Kahramanmaraş yemeni zanaatı üretim süreci lineer bir yapıda olup üretimde kullanılan derilerin tabaklama süreci başka bir işleme sürecini kapsadığı için tabaklanış derilerin yemeni üretimine hazırlanması aşaması üzerinden ele alınır.

Kahramanmaraş yemeni üretiminde kullanılacak derilerin hazırlanma işleminden sonra modeli belirlenmiş kalıba göre kesim yapılır. Ancak yeni yemeni üretimlerinde kalıplama da ayrı bir işlem basamağını oluşturur. Modelin belirlenmesinde kullanıcı istekleri ve trendler önemli rol oynar ancak geliştirilecek olan modelin yemeni özgünlüğünü bozmaması ve zanaatkârın el üretimine uygun olması beklenir. Bu sebeple, özelde ve kamuda çalışan yemeni zanaatkârları ile sürdürülebilirlik kaygıları doğrultusunda yeni yemeni üretimlerine odaklanan keşif çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Keşif çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen yemeniler üzerinden tasarım hususları analiz edilmiştir. Tasarım hususları yemeni zanaatı özelinde gerçekleştirilmiştir ve Bu hususlar,

sürdürülebilir tasarım sürecini bilgilendirmek ve kolaylaştırmak için sürdürülebilir tasarım bilgisinin ileriki atölye çalışmalarında kullanımı ile yeni yemeni fikirlerinin oluşturulmasında kolaylık sağlar. Bu hususlar "Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler" keşif çalışmasında yemeni zanaatının başka gelenekler ile gerçekleştireceği işbirlikleri üzerinden ortaya çıkarılan tasarım hususları; yemeninin estetik değeri (ürün formu, kesimi ve süslemesi), malzemede yenilik ve üretim sürecinde kullanılan alet ve edevatta yenilik olarak belirlenmiştir.

"Modern Yemeni" keşif çalışmasında ise yemeninin işlevsel değerini sorgulamak amacıyla "*çoklu kullanıma imkân tanıyan kişiselleştirilebilir yemeni tasarımı"* kavramsal gelişim üzerinden yemeni üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu keşif çalışmasında yemeninin işlevsel değerinde yapılabilecek yeniliğin yanı sıra ürün estetik değeri, malzemede yenilik, belirli kullanıcı kitlesi için özelleştirilmiş yemeniler sürdürülebilir tasarım hususları olarak belirlenmiştir.

Sanal çalıştayda, belirlenen tasarım hususları, grup çalışmalarının ürün eskizlerinin hepsinde yemeninin estetik değerinin yenilendiği, çoğunluğunda işlevsel değerin tanımlandığı ve genelinde ise belirli kişiler için tasarlamaya gidildiği belirtilebilir. Malzemede yenilik ve alet-edevatta yenilik ise dolaylı olarak ürün eskizlerinde işlendiği ifade edilebilir. Mevcut endişelerin ve keşiflerin analizi yoluyla geliştirilen tüm tasarım hususları tasarım atölyelerine dâhil edilmiş olsa da, bunlardan ikisi (malzemeye dayalı yenilik ve alet-edevatta yenilik) araştırılamamıştır.

Bu sürdürülebilir tasarım hususları Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için çalıştayda kullanımına yönelik geliştirilmiştir ve estetik değer, işlevsel değer ve belirli kişiler için tasarlanmış yemeniler tasarım hususlarının yeniden kullanımında sürdürülebilir tasarım çözümleri oluşturmak için kullanılabilirler. Her bir eskiz çalışması doğrudan belirli sürdürülebilirlik endişeleriyle bağlantılı olamasa da, sürdürülebilir çözümlerin fikir üretimini kolaylaştırmak için kolektif katılımlarının ve yinelemelerinin katılımcıları sürdürülebilir tasarım çözümleri geliştirmeye yönlendirdiği açıkça belirtilebilir.

8.2.3. Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğinde tasarımcı-zanaatkâr işbirliğinde tasarımcının yer alabileceği roller nelerdir?

Zanaatların tasarım yoluyla sürdürülebilirlik yaklaşımları, literatürde elde edilen veriler doğrultusunda genel olarak zanaatı icra eden zanaatkârların ekonomik gelir elde etme amaçlı üretimin katma değer niteliğinin iyileştirilmesi yönündedir. Böylelikle, kültüre bağlı örtük bilginin ekonomik açıdan sürdürülebilir kalınmaya yerel boyutta gerçekleştirilmesidir.

Zanaata bağlı üretim yapan birimlerde sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için devlet tarafından sağlanan desteğin makine ekipman yönünde olduğu (Alan araştırması: Kutluk Saman, 2019; Kopar, 2020) sermayesi deri malzemesi ve elde üretim tekniğine bağlı yemeni zanaatkarlarının özgün üretim yapabilme sürecinde bu durumun olumlu etki yaratmadığı bilinmektedir. Sürdürülebilirlik çalışmalarında Kahramanmaraş yemeni zanaatı örneğinde olduğu gibi, bireysel üretim yapısından oluşan üretim sürecinde, tasarımcıların aracı olarak yer almadığı çalışmalar olarak literatürde yer almaktadır.

Son zamanlarda kültüre bağlı zanaatların tasarım aracılığıyla sürdürülebilirlik çalışmaları gündemde olması, Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliği konusu, tasarımcı-zanaatkâr işbirliği ilişkisinin tanımlanmadığı bir durumdur. Çünkü bireysel üretim sürecinde yemeni zanaatkârı mevcut ürünlerin tekrarı şeklinde üretim sürecini gerçekleştirmektedir. Böylelikle günü kurtarma çabası içerisinde yemeni üretiminde yemeni tasarımlarının geliştirilmesinden uzak, tasarımın müdahale edebileceği alanların bilgisinde olmadıkları gibi tasarım yapabilecek herhangi bir teşebbüs de bulunmamaktadır. Zanaatkârlarla yapılan görüşmelerde yemeninin tasarımla yenilebileceğini vurgusu yapılsa da yeni ürün geliştirmede kalıp tasarımını gerçekleştirecek kalifiye eleman yetersizliği bildirilmektedir. Ayrıca yeni yemeni tasarımlarında kalıp tasarımı ve kalıp çıkarma yemeni üretim sürecinde yeni ve önemli bir aşamayı oluşturmaktadır.

Yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için verilebilecek her bir destek yeni üretilecek yemenilerin özgünlük değeri sorgulanmadıkça her zaman risk taşır. Zamandan kazanmak ve maliyeti düşürmek amacıyla yapay malzemelerin ve mekanik üretimlerin kullanılması (örneğin suni deri ve makine dikişi kullanımı), tüketiciyi yanıltır ve özgün ürün değerinin kaybolmasına yol açar. Bu sebeple gel ve zanaat ürünlerinin sürdürülebilirliği için tasarım

aracılığıyla tasarım hususların tanımlanması ve bu doğrultuda değiştirilebilecek özellikler üzerinden yenilemelerin yapılması önem taşır.

Kahramanmaraş yemeni zanaatının ürün ve üretim sürecine yönelik sürdürülebilirlik çalışmalarında tasarımcıların alabileceği roller arasında işbirliği, yeni ürün geliştirme düşüncesini aktarma, farklı sektör ve birimler arasında işbirliği gerçekleştirme, bilgi ve deneyimin paylaşımı, yenilik bilgisini aktarma, sürdürülebilir iş modellerinin geliştirilmesi gibi çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu durum dâhilinde özelde ve kamuda çalışan yemeni zanaatkârları ile gerçekleştirilen keşif çalışmaları ve katılımcılarla gerçekleştirilen sanal atölye çalışmaları bu savı doğrular niteliktedir. Örtük bilginin somut ürüne dönüştüğü yemeni zanaatında zanaatkâr, tasarımcının sahip olabileceği rollerin farkında olmadığı gözlemlenmiştir. Örnek çalışmaların her biri yeni ürün geliştirme amaçlı olsa da süreç içerisinde yer alacak bireylerin birbiri ile ilişkileri doğrultusunda tasarımcının rolleri de değişebildiği ifade edilebilir.

Kahramanmaraş yemeni zanaatkârı geçmişte edindiği bilgi ve deneyimi deri malzemesi üzerinde icra ederek özü sadık biçimde devam ettirmiştir. Her ne kadar zanaatkârın kendi bilgi ve görgüsüyle yeni yemeni üretimleri gerçekleştirse de güncel kullanıcı eğilimleri ve trendlerinden uzak üretim gerçekleştirdiği zanaatkârlarla yapılan alan görüşmelerinde gözlemlenmiş, yeni ürün geliştirme sürecinde tasarımın desteğine ihtiyaç duyulduğu, araştırmacının keşif çalışmalarında zanaatkârlarla birlikte neler yapılabileceğini vaka çalışmaları ile ortaya konulmuştur.

Kahramanmaraş yemeni zanaatı ve tasarım aracılığıyla sürdürülebilirliği için ele alınan başlıklar 3. Bölüm'de derlenmiştir. Tasarımla desteklenmeyen yemeni üretim süreci için tasarımcı 5. Bölüm'de tasarım için araştırma sürecinde yeni yemeni üretimleri gerçekleştirilmiş ve iki farklı keşif çalışmasında farklı rollere sahip olmuştur. "Geleneklerin İşbirliğinde Nakışlı Yemeniler" keşif çalışmasında, 2019 bahar yarıyılında, tasarımcı ev eksenli üretim gerçekleştiren geleneksel el sanatçı ile atölye üretim gerçekleştiren yemeni zanaatkârı arasında işbirlikçi süreç gerçekleştirerek sürece hem aracılık hem de yeni ürün düşüncelerini aktaran kişi olmuştur. Ayrıca araştırmacı, geleneksel el sanatçısı ile zanaatkâr arasında iletişim kurma görevini de üstelenmiştir. Tasarımcı, 2019 güz yarıyılında, "Modern Yemeni" keşif çalışmasında yemeni zanaatkârı arasında gerçekleştirdiği birlikte tasarım sürecinde yeni ürün düşüncülerini aktararak

tasarımcı-zanaatkâr arasında birlikte tasarım süreci gerçekleştirilmiştir. “Modern Yemeni” keşif çalışması sonrasında araştırmacı, tasarım sürecinde zanaatkârın sadece parçaların kesim ve dikim işlemini gerçekleştirdiği lazer yakmalı yemeni modeli üretilmiştir. Bu model kurumdaki zanaatkârlar tarafından yeniden üretilmiştir. Bu süreçte ayrıca zanaatkârlara yapabilecekleri yeni model önerileri de fikir düzeyinde verilerek araştırmacı tasarımcı rolünü de gerçekleştirmiştir.

Zanaatlar ve ürünleri icra edilirken rekabet gücü yüksek yenilikçi ürünlerin üretilmesi ilgili zanaatın sürdürülebilirliği için önemli ölçüttür. Dolayısıyla tasarlanmış bir ürünün yemeni zanaatkârı tarafından üretiminin gerçekleştirilmesinin yanı sıra yeni tasarıma dayalı yeni ürün geliştirilme düşüncesinin yemeni zanaatkârlarına aktarılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu veriler doğrultusunda araştırmacı rolü ile keşif çalışmalarından elde ettiği veriler doğrultusunda “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” iki farklı grup tanımlaması altında altı gruptan oluşan on sekiz katılımcı ile çalıştay düzenlenmiştir. 6. Bölüm’de tasarımcı, 2020 güz yarıyılında, farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcılardan oluşan atölye çalışmasında katılımcı zanaatkâr arasında aracılık yaparak kolaylaştırıcı olarak yer almıştır.

Dolayısıyla, Kahramanmaraş yemeni zanaatı özelinde tasarım yaklaşımlarının gerçekleştirilmesi, hedeflenen amaçlar doğrultusunda tasarımcının rollerinin farklılaştığı görülmektedir. Bu duruma ilaveten, üretimi gerçekleştiren zanaatkârın yanı sıra yemeni zanaatı özelinde gerçekleştirilen uygulamalardaki yeni ürün geliştirme sürecinde tasarımcının ve katılımcının yer alma durumlarına göre tasarımın etkin rollerinin farklılaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca tasarımcının yer alabileceği kalıp tasarımı ve çıkarma aşamasının da belirlendiği yeni yemeni tasarımlarının geliştirme sürecinde tasarım bilimi araştırması basamakları ile tasarımın müdahale edebileceği alanların belirlenebilmesi için bir olanak sağlamaktadır. Böylelikle, 7. Bölüm’de açıklanan modelin, Kahramanmaraş yemeni zanaatı özelinde gerçekleştirilecek uygulama odaklı sürdürülebilirlik çalışmalarında kullanılmasıyla tasarımcının etkin rollerinin belirlenmesi sağlanabilmektedir.

8.2.4. Kahramanmaraş yemeni zanaatının güncel yaklaşımlarla sürdürülebilirliğinde süreç nasıl tanımlanabilir?

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nde yer alan 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları içerisinde kültürel değerlere etki edebileceği konuların belirlenmesi için Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) Değerlendirme Raporu incelenmiştir. Bu doğrultuda kültüre ait geleneksel üretim ve zanaat ürünlerinin sürdürülebilir kalkınmada etki edebileceği alanlar değerlendirilmiştir (SKA, 2020) . Bunlar;

SKA 4. Kapsayıcı ve hakkaniyete dayanan nitelikli eğitimi sağlamak ve herkes için yaşam boyu öğrenim fırsatlarını teşvik etmek başlığı altında kültürel çeşitliliğin korunması ve kültürün sürdürülebilir kalkınmaya katkısı alanlarında eğitimin dâhil diğer yöntemler aracılığıyla sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi için gereken bilgi ve becerilerin tüm öğrenen kişiler tarafından edinilmesini sağlanması,

SKA 8: İstikrarlı, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve herkes için insana yakışır işleri desteklemek başlı altında, 2030'a kadar istihdam yaratan ve yerel kültür ve ürünleri teşvik eden sürdürülebilir turizmin desteklenmesi için politikalar geliştirilmesi ve uygulanması,

SKA 9: Dayanıklı altyapılar tesis etmek, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmeyi desteklemek ve yenilikçiliği güçlendirmek başlığı altında, katma değeri yüksek sektörlerin üretimdeki payının artırılmasının yanı sıra, geleneksel üretim yapan sektörlerde teknoloji kullanımı artırılarak verimliliğin yükseltilmesi vurgulanmaktadır.

Orta ve yüksek teknolojili ürünlerin katma değer içerisinde payının artırılması için imalat sanayii üretiminde teknolojik dönüşümünün içselleştirilmesi ve politikaların bu doğrultuda uygulanması ihtiyacı öne çıkmaktadır. KOBİ'lere yönelik olarak girişimciliğin desteklenmesi, finansmana erişimin kolaylaştırılması, KOSGEB tarafından eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştırılması, üniversite-sanayi işbirliğinin geliştirilmesi başlıca politikalar arasında yer almaktadır. Çeşitli mesleklerde çalışmakta olanların hizmet içinde ve mesleklerinde gelişmeleri için gerekli bilgi ve becerileri kazandırılması amaçlanmakta ve ilgili becerilere

sahip gençlerin ve yetişkinlerin sayısının önemli ölçüde artırılması yönünde düzenlemeler mevzuatta yer almaktadır.

Kahramanmaraş yemeni zanaatında sürdürülebilirliğin sağlanması bu zanaatı icra eden zanaatkârların sürdürülebilirliğine doğrudan etki yarattığı gibi zanaatkârların kişisel ve ailelerin toplumsal yaşamalarında da olumlu etki yaratacağı belirtilebilir. Ancak sürdürülebilir kalkınmada katkısı olan Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğinde bu zanaatın tasarımla ilişkisinin nasıl sağlanacağı ve tasarımın süreç içerisinde nasıl işleyeceği bilgisi eksiktir.

Türkiye'de küçük ölçekli işletmelere devlet teşvikleri makine-donanım yönünde olması ancak el emeğine bağlı üretim birimleri için bu destek tanımsız olmaktadır. Kahramanmaraş yemeni zanaatı gibi geleneksel ayak giyim ürünleri üreticileri için emek yoğun süreçlerde mevcut becerilerini tekrarladıkları ürünler üretmektedirler. Ancak bu birime bağlı küçük ölçekli işletmelerin ürün yelpazesini genişletmek, katma değerli ürünler üretmek ve satış kanallarını geliştirerek daha çok kullanıcı veya kişiye ulaşılması gibi hedefler sürdürülebilirliği için alınabilecek hedeflerdir. Ancak sadece üretimi tasarımı araç olarak kullanmayan zanaatkârlar mevcut ürünlerin dışında ürün geliştirmekte zorlanmaktadırlar.

Ayak giyim ürünleri üreticiliğinin makinelerle desteklenmesi ile gelişen ayakkabı sektörü, tüketiciye daha ucuz ve çok çeşitli ürünler sunması bu zanaatın geri planda kalmasına neden olmuş bu zanaatla uğraşan zanaatkârların artan talebe cevap verememesi bu zanaata olan ilgiyi azaltmıştır. Ancak UNESCO'nun da belirttiği gibi zanaat ve ürünlerin sürdürülebilirliğinin icra edilerek sağlanmasının yanı sıra kullanıcı isteklerine hitap edecek güncel pazarlar ile uyumlu yemenilerin yeniden üretilmesi bu zanaatın sürdürülebilirliği için önemli olacaktır.

Tasarımcılar sosyal içerikli çalışmalarda ürün ve hizmet sağlayıcısı olarak bireylerin ve toplulukların problemlerini tanımlayan ve yeni eylem fırsatları sunan etkinleştiriciler olarak tanımlanır (Manzini, 2004). Bu sebeple, tasarımcılar Kahramanmaraş yemeni zanaatı gibi sürdürülebilirlik çalışmalarında yeni ürün geliştirme sürecinde ve birlikte çözümler sağlamada aktif olarak görev alabilmektedirler. Bu duruma ilaveten zanaatın tasarımla kesişiminde zanaatın özgünlüğüne dair korunması gereken özelliklerin belirlenmesinde ve güncel kullanıcı ihtiyaçları doğrultusunda yeniden tasarlanmasına

katkıda bulunmaktadırlar. Sanders (2001a) zanaat–tasarım işbirliğindeki gibi katılımcıların dâhil olduğu ekip çalışmaları ile, işbirliği ile, kolektif yaratıcılığın gerçekleştirilmesi ile kültürel açıdan daha anlamlar sonuçlar elde edilebileceğini ifade etmiştir. Tasarımın, zanaatların özgünlüğünün korunması ve güncel ihtiyaçlar doğrultusunda yeni ürün geliştirme sürecinde katılımcı uygulamalarla zanaatın sürdürülebilir kalkınmada etkin rol alabileceği belirtilebilir. Bu yaklaşımlardan hareketle araştırma, Kahramanmaraş yemeni zanaatının ürün ve üretim bağlamında sürdürülebilirliğini farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcılarla çalışan tasarımcılar için sürecin tanımlanabilmesi için bir model geliştirilerek bilgiye katkıda bulunmayı amaçlar.

Özelde ve kamuda çalışan yemeni zanaatkârı ile birlikte üretim uygulamasının gerçekleştirilmesi sonrası farklı uzmanlık geçmişine sahip katılımcılarla bu zanaatın sürdürülebilirliğine ve sürecin gerçekleştirilmesine yönelik örnek bir model geliştirilmiştir. Kahramanmaraş yemeni zanaatı özelinde veya benzer katılımcı ve işbirlikçi yaklaşımı yürütmek isteyen tasarımcıların çalışmaları için kullanabilecekleri bu modelde belirlenen yöntemlerin yeni çalışmalarla bütünleştirilebilmesi için gerekli temel özellikler aşağıda listelenmiştir;

1. Kahramanmaraş yemeni zanaatı el üretimine bağlı olarak gerçekleştirilen kendine özgü formu olan geleneksel ayak giyim ürünüdür. Bu sebeple, yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için bilgi edinmek amacıyla tasarımcının yemeni zanaatkârı ile birlikte vakit geçirmesi gerekmektedir.

-Öncelikli olarak tasarım zanaat işbirliğinde tasarım ve tasarımcının tanımlarının açıklanması gereklidir.

-Başka bir zanaat dalı çalışma ortamı incelenerek iki zanaat dalı için benzerlik ve farklılıklar araştırmanın amacına göre incelenebilir.

-Zanaat dalındaki benzerlik ve farklılıklar, tasarımcının planladığı uygulamaların tasarlanması ve geliştirilmesinde kullanılabilir.

-Tasarımcı, tanımlanan problem çerçevesinde oluşturacağı uzman ekibi belirleyen kişidir.

-Araştırmacı/tasarımcı, katılımcı tasarım uygulama planında katılımcılardan beklediği becerileri belirtmelidir.

-Tasarımcı, her uygulamada çalışmanın amacını açıkça dile getirmelidir.

2. Mevcut teknik ve yöntemlerle üretimin güçlü ve zayıf alanlarının belirlenebilmesi için katılımcıların kullanıcısı olarak ürünlerini değerlendirilebilir. Böylelikle gelecek çalışmalar için geliştirilen fikirlerin süreçle bütünleşme imkânı bulabilir.

3. Tasarımcı, katılımcıların özgün çalışmalar yapabilmeleri için görselleştirme teknikleri ya da tasarım araç kiti oluşturabilir.

- Katılımcıların görsel hafızalarından uzaklaşmalarını sağlanabilir.
- var olan mevcut ürünlerin yanı sıra daha geniş bir kitleye hitap edebilecek özgün çalışmalar yapılabilir.
- Tasarımcı katılımcıların kişisel ilgi alanında yer alan yaklaşımlarını sunmalarına izin vermelidir.
- Tasarımcının alanı terk etmesinden sonra katılımcılar çalışmalarını geliştirerek sürdürebilir.

4. Tasarımcılar, belirli bir sorun çevresinde örgütlenen ve işbirliği ile paydaşların ortak amaçlar doğrultusunda hareket etmeyi sağlayan aracılardır.

- Birlikte çalışma motivasyonu geliştirilebilmelidir.
- Birlikte çalışılabilmesi için araç ve yöntemler tasarlanabilir, iletişim ağı oluşturulabilir.
- Tasarımcı yapılacak müdahaleyi doğrudan belirtmek yerine, katılımcıların fikir alışverişinde bulunabilecekleri bir süreci tanımlamalıdır. Katılımcılar kararlarını birlikte almalıdır.

5. Tasarımcı, ürün çeşitlemesi için katılımcıların geliştirebilecekleri ürünlerin çeşitliliğini örnek bir çalışma ile teşvik edebilir.

- Tasarımcı, farklı malzeme ile ürünlerin oluşturulmasında geçmiş deneyimlerinden edindiği bilgileri katılımcılar ile paylaşabilir. Katılımcılara fikir vermesi amacıyla gösteri modelleri sunumu yapabilir.
- Tasarımcı, katılımcıların farklı malzemeler kullanmasına izin vermelidir.

6. Her uygulama sonrasında katılımcıların süreci nasıl geçirdikleri hakkında bilgi toplanmalıdır. Gelecek müdahale için bu bilgileri elde etmek önemlidir.
7. Uygulamalar sonunda yeni bir tüketici kitlesine hitap etmek için üretilen ürünler, satış alanlarında kullanıcısı ile buluşturulabilir. Böylelikle, uygulamaya katılanların ve zanaatkârın gelecek çalışmalar için motivasyonu artırılabilir.

8.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın dört ana sınırlılığı mevcuttur. Öncelikle, tasarım yoluyla gerçekleştirilen araştırmada, atölye çalışmalarını içeren katılımcı, zanaatkar ve araştırmacı arasında ampirik araştırma sürecinin gerçekleştirildiği zaman diliminde, küresel salgın atölye çalışmalarını yüz yüze olarak değil sanal olarak gerçekleştirilmesine neden olmuştur.

Zanaatkârın üretim sürecini gerçekleştirmesi planlanırken küresel salgın nedeniyle iptal edilmiştir. Zanaatkar katılımcıların eskiz çalışmalarını ayrı bir zaman diliminde kendi atölyesinde prototip çalışmasını tamamlamıştır. Bu durumda katılımcılar atölye çalışmalarının sadece fikir geliştirme ve görselleştirme aşamasında yer alabilmiştir. Çalıştay bütün katılımcıların yer aldığı tek oturumda gerçekleştirilmesi düşünülürken birbirinden bağımsız altı grup olarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yemeni ile etkileşiminin sağlanması ve kullanılan malzemelerin farkındalık oluşturulması için gönderilecek tasarım araç kiti yine küresel salgın nedeniyle iptal edilmiştir. Bu durumda araştırmacı elektronik posta yoluyla ürün görseller ve videolarını katılımcılarla paylaşmıştır. Grup atölye çalışmalarında aşama süreleri sınırlandırılmak zorunda kalınmıştır. Atölye çalışmasının sanal ortamda gerçekleştirilmiş olması iletişimde yaşanan aksaklıkların sürece yansıtmıştır. Bu durumda atölye çalışmalarının daha hızlı ve etkin ilerlemesini engellemiştir. Son olarak, Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için gerçekleştirilecek atölye çalışmalarında yer alan katılımcıların uzmanlık alanı ve kullanıcı eğilimlerine göre sonuç ürün değişkenlik göstermesi araştırmanın gruptaki katılımcılara göre değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.

8.4. Bilginin Yaygınlaştırılması İçin Gelecek Çalışma Önerileri

Bu tez çalışmasında, Kahramanmaraş yemenisi ve zanaatı özelinde, geleneksel ayak giyim ürünleri üretimi, köşkerlik geleneği bağlamında katılımcı ve işbirlikçi yaklaşımlar ile ürün geliştirilmesi sürecinde tasarımın müdahale edebileceği alanlara ve tasarımcının bu süreçteki yer alacağı rollere odaklanılmıştır. Literatürde Türkiye'de geleneksel ayak giyim ürünlerine ve Kahramanmaraş yemeni zanaatına ilişkin araştırmalar ürün üretim süreci, zanaatın mevcut durumu ve sorunlarını ele alan çalışmalarla sınırlı kalmış ve zanaatın tasarımla ilişkisi ve sürdürülebilirlik çalışmaları üzerinde durulmamıştır. Fakat endüstriyel üretime bağlı üretim yapan ayakkabı sektöründe olduğu gibi kullanıcısının isteklerinden uzak ve kendi üretim döngüsünü tekrar ettiği, bilindik modellerin çok sayıda üretimin gerçekleştirildiği bir sürece evirilmiştir. Bu sebeple, kullanıcı ile birlikte ya da kitlesel kullanıcı gruplarının fikirleri, eğilimleri ve güncel trendler ile şekillenebilen Kahramanmaraş yemeni zanaatı özgün üretim sürecinden uzaklaşmaktadır. Kahramanmaraş yemeni zanaatında zanaatkârın dışında, kullanıcı ve/veya bu zanaata destek olabilecek paydaşların katılımcı olarak yer aldığı atölye çalışmalarına açık yapısı bulunmaktadır. Bu sebeple, Kahramanmaraş yemeni zanaatı ve köşkerlik ürünlerinin

sürdürülebilirliği için üretim süreçlerinde tasarımın aracılık ettiği çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Çalışma sonucunda oluşturulan katılımcı ve işbirlikçi tasarım yaklaşımını benimseyen model Kahramanmaraş yemeni zanaatı özelinde köşkerlik geleneğinin sürdürülebilirliğini sağlayabilecek örnek uygulamalarda problemin tanımlanmasından, çözüm için hedeflerin belirlenmesi, uygulama tasarını planlanması ve gerçekleştirilmesinden uygulamanın sonuçlandırılmasına kadar sürecin nasıl işlendiği ve ürün ve üretim bağlamında hangi tasarım hususuna müdahalenin gerçekleştirebileceği yaklaşımların belirlenmesi için gelecek çalışmalara imkân sağlamaktadır. Ayrıca katılımcılar herhangi bir grup ya da kitle ile sınırlandırılmadığı için istenilen katılımcılarla belirlenen problem tanımında yeniden atölye çalışmasının yapılmasına olanak sağlar. Bu duruma ilaveten gerçekleştirilen atölye çalışmalarının yineleyici yapıya sahip olduğu belirtilmelidir. Araştırmanın kapsamı ürün ve üretim bağlamında Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için ürün geliştirme sürecinin tasarım aracılığı ile ele alsa da geleneksel ayak giyim ürünleri üretimini kapsayan köşkerlik geleneği için de model uygulamasının kullanılması uygun olacaktır.

Zanaat ve tasarım arasındaki ilişki biribirini besleyen bir sisteme dayanır. Tasarım için zanaat çok geniş bir çalışma alanı sunarken zanaatların yeniden tasarımı aracılığıyla sürdürülebilirlik çalışmaları için ise tasarım önemli bir araç olur. Bu doğrultuda değişen kullanıcı faktörleri ve trendler ve güncel eğilimler bu çalışmanın yeni kavram ve süreçler içerisinde tekrarlı olarak yeniden ele alınmasını gerektirir.

KAYNAKLAR

Ahmad, S., Wong, K. Y., Tseng, M. L., and Wong, W. P. (2018). Sustainable product design and development: A review of tools, applications and research prospects. *Resources, Conservation and Recycling*, *132*, 49-61.

Akbulut, D. (2009). Geleneksel nesnelerin endüstriyel ürünlere dönüşümünde zanaat ve endüstri ilişkileri. *Tasarım ve ya Kriz 4. Ulusal Tasarım Kongresi Bildiri Kitabı*, 8-9.

Akpınarlı, F., Baykasoğlu, N., Kurt, G., Yılmazoğlu, İH., Yıldız, E. (2014a). *Kahramanmaraş El Sanatları*, Cilt 1. Ankara: Hangar Yayıncılık, 12-268.

Akpınarlı, F., Baykasoğlu, N., Kurt, G., Yılmazoğlu, İH., Yıldız, E. (2014b). *Kahramanmaraş El Sanatları*, Cilt 2. Ankara: Hangar Yayıncılık, 9-360.

Aktaş, B. M. ve Mäkelä, M. (2017). Craft dynamics: Empowering felt making through design. Proceedings of the 7th Conference of Nordic Design Research, Århus, Denmark: *Nordic Design Research*, 15-17.

Archer, L.B. (1981). A View of the Nature of the Design Research. R. Jaques ve A.J. Powell (Ed.), *Design: Science: Method* içinde (30-47). Guilford: IPC Business Press.

Arıkan, H.,K. ve Akbulut, D. (2016). Zanaat, Üretim ve Tasarım Dâhilinde Kültürün Dönüşümü: Kahramanmaraş Yemenileri. P. Kaygan ve H. Kaygan (Ed.), *UTAK 2016 Bildiri Kitabı: Sorumluluk, Bağlam, Deneyim ve Tasarım bildiriler kitabı* içinde (125-142). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

Arıkan, H.K. veAkbulut, D., (2022 Mayıs). Geleneksel Kahramanmaraş Yemenileri, *1. Ulusal Zanaat Sanat ve Tasarım Dili Olarak Deri Sempozyum ve Çalıştayı*, Safranbolu, Türkiye, 23 Mayıs 2022, 7-8.

Arıkan, H.K. ve Akbulut, D., (2022b). *Zanaatın Sürdürülebilirliğinde Tasarım Odaklı Yaklaşım: Kahramanmaraş Yemenileri*, Tasarım+Kuram, cilt:18, sayı:36.

Atalay, B. (1973). *Maraş Tarihi Ve Coğrafyası.* Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı, 50.

Bal, S. (2014). *Selçuklular Devrinde Maraş (1071-1308)*. Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş. (Edit. Doğan, O., Avcı, R. ve Yakar, S.) Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 29-32.

Baudrillard, J. (1997). *Tüketim Toplumu***,**(Çeviren: H. Deliceçaylı ve F. Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayraktaroğlu, S. (2014).*Investigating design for social innovation through business models in Rural India: A model proposal for developing countries,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bhamra, T., Lofthouse, V. (2016).*Design for sustainability: a practical approach*. Routledge.

Binder, T., Brandt, E. and Gregory, J. (2008). Design participation(-s)- a creative commons for ongoing change, *CoDesign*, 4(2), 79-83.

Bissett-Johnson, K. ve Moorhead, D. (2018). Co-creating Craft; Australian Designers meet Artisans in India. *Textile Society of America Symposium Proceedings*. 1-12.

Björgvinsson, E. Ehn, P. and Hillgren,P-A. (2012) Agonistic participatory design: working with marginalised social movements, *CoDesign*, 8(2-3), 127-144.

Bødker, S. (1996). Creating conditions for participation: conflicts and resources in systems design. *Human–Computer Interaction*, 11(3), 215–236.

Borges, A. (2015) Craft revitalization as a change agent in Latin America. *Making Futures Journal*, 3, 11-14.

Bozolla, M., De Giorgio, C. and Germak, C. (2015 April). Craftsmanship merchandise for cultural heritage: back home with a piece of history, territory and design. *Proceedings of 11thEuropean Academy of Design Conference*. Sourbone University: Paris.

Brocke, J., Hevner, A., and Maedche, A. (2020). Introduction to design science research. In*Design science research. Cases* (1-13). Springer, Cham.

Brown, J. (2014). *Making it local: What does this mean in the context of contemporary craft?* London: Crafts Council, 2-12.

Busch, O., Holroyd, A., Keyte, J. and Yin, S. (2014). In the Making: The Power to the People Workshop Track at Crafting the Future. *The Design Journal*, 17(3), 379-401.

Busch, O. (2015). *Tasarlanacak Ne Kaldı?* (Birinci Baskı). İstanbul: Puna Yayın, 20-97.

Bülbül, P. (2014). *En Eski Çağlardan Bizans Dönemine Kadar Kahramanmaraş Ve Çevresi*. Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş. (Edit. Doğan, O., Avcı, R. ve Yakar, S.)Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 21-28.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Pegem Yayın.

Can, D. İ., ve Oyman, N. R. (2017). Giyilebilir sanat'ta eko boyama-baskı teknikleri ve uygulamaları. *İdil Dergisi*, 6(36), 2291-2311.

Cantù, D. and Selloni, D. (2013). From engaging to empowering people, a set of co-design experiments with a service design perspective. Social frontiers: the next edge of social innovation research. *Research papers for a major new international social research conference*. *NESTA*, 1-15.

Ceschin, F. and Gaziulusoy, I. (2016). Evolution of design for sustainability: From product design to design for system innovations and transitions. *Design Studies* (47), 118-163.

Ceschin, F. and Gaziulusoy, I. (2019). *Design for Sustainability: A Multi-level Framework from Products to Socio-technical Systems*. Routledge: Abingdon, UK, 154.

Chudasri, D., Walker, S. and Evans, M. (2012). An Overview of the Issues Facing the Craft Industry and the Potential for Design: With a Case Study in Upper Northern Thailand. P. Israsena, J. Tangsantikul and D. Durling (Ed.), *Design Research Society (DRS) 2012: Bangkok bildirilerkitabı* içinde. Thailand: Chulalongkorn University.

Clement, A., and van den Besselaar, P. (1993). *A Retrospective Look at PD Projects.* Communications of the ACM, 36(4), 29-37.

Cross, N. (1999). Design Research: A Disciplined Conversation. *Design Issues, 15*(2), 5-10. doi:10.2307/1511837

Çakıroğlu-Başar, A. G. (2013). *Türk Ayakkabı Firmalarının Rekabet Stratejilerinde Tasarımın Rolü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Çiftci, H. and Walker, S. (2017). Design for Grassroots Production in Eastern Turkey through the Revival of Traditional Handicrafts. *The Design Journal*, 20(1), 2991-3004.

Çakır, O. (2018). Alan araştırması, Gaziantep

Çoruhlu, Y., (2003). *Ayakkabı ve Tarih*, Ayakkabı Kitabı, (Ed. Naskali-Gürsoy, E.) Çalış Ofset, İstanbul, 3-18.

Diehl, J.C., Crul, M. and Ryan, C. (2009). *Design for sustainability: A Step by Step Approach*. UNEP: Paris, France, 15.

Dormer, P. (Ed.). (1997). *The Culture Of Craft*. Manchester University Press.

Döğüş, S. (2014). *XI. – XIV. Yüzyılda Maraş'ın Sosyal Ve Kültürel Tarihi*. Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş. (Edit. Doğan, O., Avcı, R. ve Yakar, S.)Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 33-34.

Ehn, P. (2008 October). Participation in Design Things. *Participatory Design 2008 Conference Proceedings, 1-4, 2008,* Bloomington, Indiana*, USA,* 92 – 102

.

Elkington, J. (1998). *Cannibals with forks: the triple bottom line of 21st century business.* Gabriola Island: New Society.

Ekiz, D. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Yaklaşım, Yöntem ve Teknikler*, Anı Yayıncılık.

Er, B. ve Sarıkaya Hünerel, Z. (2012). Bir İletişim Aracı Olarak El Sanatları, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 169-177. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/buyasambid/issue/29824/320866

Frayling, C. (1993). Research in art and design. *Royal College of Art Research Papers*,*1*, 1-5.

Forlizzi, J., Zimmerman, J., and Stolterman, E. (2009, October). From design research to theory: Evidence of a maturing field. In*International Assoc. of Societies of design research conference*.

Fuad-Luke, A. (2009). *Design Activism: Beautiful Strangeness for a Sustainable World*. London: Earthscan, 143.

Gaver, W. (2012, May). What should we expect from research through design?. In *Proceedings of the SIGCHI conference on human factors in computing systems* 937-946.

Gaziulusoy, A. (2010). *System innovation for sustainability: a scenario method and a workshop process for product development teams,* Doctoral dissertation, ResearchSpace@ Auckland.

Greru, C. and Kalkreuter, B. (2017). Design and the Evolving Tradition of Sanganer Hand Block Printing: Formation and Negotiation of Artisanal Knowledge and Identities Against the Backdrop of Intangible Cultural Heritage. *The Journal of Modern Craft*, 10(2), 137-156.

Georgiev, G. V. (2012). Design Thinking: An Overview. *Special issue of Japanese society for the scienceof design,* 20(1), 70-77.

Godin, D. and Zahedi, M. (2014). Aspects of research through design: a literature review.

Gökçe, O. (2019). Klasik ve nitel içerik analizi; Felsefe, yöntem, uygulama. *Konya: Çizgi*.

Gökhan, İ. (2014). *Maraş ve İlçelerinin Oluşması*. Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş. (Edit. Doğan, O., Avcı, R. ve Yakar, S.)Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 17-20.

Greenwood, D. J. and Levin, M. (2000). *Reconstructing the relationships between universities and society through action research* (Üçüncü Baskı). Handbook ofqualitative research (N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln) Thousand Oaks, CA:Sage 43-64

Gümüş, M., Sezgin, M., (2013). *Ayakkabıcılar Sanayi Makine- Ekipman Envanteri Araştırma Projesi,* Konya Ayakkabıcılar Odası: Mevlana Kalkınma Ajansı

Gürdere-Akdur, S. and Kaygan, H. (2019) Social Design in Turkey through a Survey of Design Media: Projects, Objectives, Participation Approaches, *The Design Journal*, 22: 1, 51-71.

Gürbüz M., (2014). *Kahramanmaraş İlinin Coğrafi Özellikleri,* Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş. (Edit. Doğan, O., Avcı, R. ve Yakar, S.)Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 96-134.

Harmankaya, H., Yılmaz Filiz, A., Ercan, D., ve Çetin, A. (2012 Mayıs 3-6). Türklerde Ayakkabı Kültürü. *1. Uluslararası Niğde Dil, Kültür ve Tarih Sempozyumu*, NİĞDE.

Harper, K. H. (2017).*Aesthetic Sustainability: Product Design and Sustainable Usage*. Routledge.

Hasdoğan, G. and Hasdoğan, M. (2015). Empowering Craftspeople by Reinforcing Design Skills: The Case of a Design Training Course for Woodworking in Kastamonu, Turkey. *Making Futures Journal*, 4, 1-9.

Hawkes, J. (2001). *The Fourth Pillar Of Sustainability: Culture's Essential Role İn Public Planning.* Champaign, Illinois: Common Ground.

Hennessy, S., and Murphy, P. (1999). The potential for collaborative problem solving in design and technology. *International journal of technology and design education*, *9*, 1-36.

Heskett, J. (2002). *Design a very Short Introduction*, Oxford University Press Inc: New York. 7-31.

Heskett, J. (2013). (Birinci Baskı)*Tasarım*. Dost Kitabevi.

Hevner, A.R., March, S.T., and Park, J. (2004). Design Research in Information Systems Research. *Mis Quarterly,* 28(1), 75-105.

Holroyd, A.T., Cassidy, T., Evans, M., and Walker, S. (2017). WrestlingwithTraditional: RevitalisingtheOrkney Chair andOtherCulturallySignificantCrafts. *Des. Cult*. 9, 283–299.

Iivari, J. and Venable, J. (2009). Action research and design science research: Seemingly similar but decisively dissimilar. Paper presented at *The 17th European Conferenceon Information Systems*– Information Systems in a Globalising World: Challenges, Ethics and Practices, Verona.

İmre, M., (2016). Tarihsel Gelişim İçerisinde İnsan, Moda, Ayakkabı İlişkisi.*International Journal of Cultura land SocialStudies*, v. 2 (Special Issue 1), pp. 189-204.

İngin, A. (2011). *Made in Şişhane, İstanbul, Küçük Üretim ve Tasarım Üzerine* (Birinci Baskı). İstanbul: Tetra, 58.

İngin, A. ve Altay, C. (2014). *Zanaat Atölyelerinin Ürün Tasarımı Müfredatına Eklemlenmesi: ID202 ve Şişhane*. P. Kaygan ve H. Kaygan (Ed.), UTAK 2014 Eğitim,Araştırma, Meslek ve Sosyal Sorumluluk Bildiriler Kitabı içinde (185-201). Ankara:ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.

İnternet: Ananas, (2020). URL:https://www.ananas-anam. com/ Son erişim tarihi: 01.09.2020.

İnternet: Ayakkabı yapımında kullanılan sürdürülebilir malzeme grupları, (2021). URL: https://www.intertek.com, Son Erişim Tarihi: 20 Ocak 2021.

İnternet: Bozacı, B. (2022). Ekolojik Boyama, URL:https://www.instagram.com/p/CYjcS-NIAbn/, Son Erişim Tarihi: 20 Mart 2022

İnternet: Çalıştay sonrası zanaatkârın bebe yemeni üretim çalışması, (2022). URL: https://www.instagram.com/kosger_mehmetkopar/, Son Erişim Tarihi: 21.01.2022

İnternet: Ayakkabı tabanı ve sayası üretiminde kullanılan malzemeler, (2021). URL: https://www.intertek.com, Son Erişim Tarihi: 20 Ocak 2021.

İnternet: Bir Usta Bin Usta, (2022), URL:https://www.birustabinusta.com.tr/, Son Erişim Tarihi: 20 Şubat 2022

İnternet: Chopin, (2021). URL: www.footwearhistory.com, Son Erişim Tarihi: 18 Ocak 2021

İnternet: Craft, (2022). URL: https://www.merriam- webster.com/dictionary/craft, Son Erişim Tarihi: 22 Şubat 2022.

İnternet: Doğadan 17 Kumaş Alternatifi, (2020) URL: https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-dogadan- 17-kumas-alternatifi-34939574/14) Son erişim tarihi: 01.09.2020.

İnternet: DOGAKA, (2014). *Ayakkabıcılık Sektör Raporu*. URL: www.dogaka.gov.tr, Son Erişim Tarihi: 15.11.2022.

İnternet: ETMK, (2021). Endüstriyel Tasarımcılar İçin Etik Kılavuz, URL: http://etmk.org.tr/pdf/Etmk_Arama_Konferansi_Yonetici_Ozet_Sunumu_22.09.2021.pdf

İnternet: Fiyapa, (2022). URL: https:// www.fiyapa.com, Son Erişim Tarihi: 20 Şubat 2022

İnternet: İSMEK, (2013). URL:https://ismek.ist/files/ismekOrg/file/2013_hbo_program_modulleri/K%C3%B6sele20%C3%87anta.pdf, Son Erişim Tarihi: 03.01.2021.

İnternet: Kahramanmaraş, (2022). URL: https://www.facebook.com/Kahramanmara%C5%9F-%C3%87ar%C4%B1%C4%9F%C4%B1-1674487352828330/, Son Erişim Tarihi: 20 Şubat 2022.

İnternet: Kahramanmaraş El Sanatları, (2021). URL: htpp://www.kahramanmaras.ktb.gov.tr/TR-150380/geleneksel-el-sanatları, Son Erişim Tarihi: 01.01.2021.

İnternet: Kahramanmaraş yemeni zanaatkârın bu projede eğitici olarak yer aldığı çalışma. URL:https://www.aa.com.tr/tr/yasam/osmanli-cariklari-icin-yeni-ustalar-yetistiriyor/1073277, Son Erişim Tarihi: 20 Mart 2022

İnternet: Köşker, (2022). URL: https://sozluk.gov.tr/köşker, Son Erişim Tarihi: 01.12.2022

İnternet: Muzu giymek, (2019). URL https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/gurkan-akgunes/ muzu-giymek-28720431 yüzeyi üretilerek yapılan ürünler www.milliyet.com.tr/yazarlar/gurkan-akgunes/ muzu-giymek-2872043) Son Erişim tarihi 01.09.2020.

İnternet: Urban Orient, (2016). URL: https://www.facebook.com/urbanorientcom/ Son Erişim Tarihi: 19 Aralık 2021

İnternet: Patten 15. yy, (2014). URL: https://garbrelatedchaos.wordpress.com/2014/07/18/project-documentation-15th-century-pattens/Son Erişim tarihi 01.09.2022.

İnternet: Pouline, (2021). URL: http://kristinsewell.wordpress.com, Son Erişim Tarihi: 18 Ocak 2021

İnternet: Richard Sennett'la söyleşi: Sanat, zanaat ve yaratıcılık üzerine, (2016). URL: https://www.e-skop. com/skopbulten/richard-sennettla-soylesi-sanat- zanaat-ve-yaraticilik-uzerine/3068) Son Erişim tarihi: 20.06.2019.

İnternet: Sıradaki Çantanız, (2019). URL: https:// www.haberturk.com/siradaki-cantaniz-mantardan- mi-olacak-2520792) Son Erişim Tarihi:01.09.2020.

İnternet: Sympatex, (2021). URL: https://www.sympatex.com Son Erişim Tarihi:22 Şubat 2022.

İnternet: TDK, (1988). URL: http://tdkterim.gov.tr/ atasoz/?kategori=atalst&kelime=sanat&hng=tam Son Erişim Tarihi: 06 Mayıs 2017.

İnternet: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, (2002). *Küreselleşmenin ekonomiye etkileri raporu2002*. URL: https://www.tcmb.gov.tr/ Son Erişim Tarihi: 12.03.2020.

İnternet: Türk Patent Enstitüsü, Kahramanmaraş Coğrafi İşaretli Ürünler, (2022). URL: https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/liste?il=46, Son Erişimi Tarihi: 12.09.2022.

İnternet: Lonca Düzeni Nedir?, (2020). URL: https://www.halkbank.com.tr/tr/blog/yasam/lonca-duzeni-nedir. html). Son Erişim Tarihi: 03.01.2021.

İnternet: SKA, (2020). URL:http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2021/02/SKA-ve-Gostergeleri-Kapak-Birlestirilmis.pdf Son Erişim Tarihi: 02. 11.2022.

İnternet: UNESCO sözleşm,e (1970), URL: https://www.unesco.org.tr/Pages/580/98/1970, Son Erişim Tarihi: 15.11.2022.

İnternet: UNESCO, (1995), World Commission on Culture and Development, 1995. Our creative diversity. Paris: UNESCO. URL: https://unesdoc.unesco.org/search/N-EXPLORE-e8f32e79-1a15-4ab0-9f8c-75878f9f9db5, Son Erişim Tarihi: 15.11.2022.

İnternet: Yemeni bebe, (2022). URL: https://www.instagram.com/kosger_mehmetkopar/ Son Erişim Tarihi: 21.01.2022.

İnternet: Yemeni ekobaskı, (2022). URL: https://www.instagram.com/kosger_mehmetkopar/, Son Erişim Tarihi: 21.04.2022.

İnternet: Yemeni lazer yakma, (2022). URL: https://www.facebook.com/ökkeşakça/), Son Erişim Tarihi: 16.04.2022.

İnternet: Yunan Sandalet Çeşitleri: Pedila, krepis, askeri konçlu sandalet kothurnus, (2021), URL: http://historyofsandals.blogspot.com/2010/12/krepis-crepida.html, Son Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021.

İnternet: Zanaat. (2022). URL: https://sozluk.gov.tr/, Son Erişim Tarihi: 20 Şubat 2022.

İnternet: "Zanaattan Tasarıma" zanaatların sürdürülebilirliğinde zanaat-tasarım işbirliği örneği, (2016). URL: https://www.istanbulmodern.org/tr/basin/basin-bultenleri/zanaattan-tasarima_1874.html, Son Erişim Tarihi: 20 Mart 2022.

Jones, J.C. (1992). *Design Methods*. New York: Van Nostrand Reinhold.

Jonas, W. (2007). Research through DESIGN through research: A cybernetic model of designing design foundations. *Kybernetes*.

Järvinen, P. (2007). Action Research is Similar to Design Science. *Quality & Quantity* 41, 37-54.

Julien, H. (2008). *Content Analysis*. In L. M. Given. (Ed.) The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods. Thousand Oaks: Sage.

Kaya, Ç. (2011). *Designer As Enabler: A Methodology Of Intervention For Designers*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kaya, Ç. and Yağız, B. (2011, Spring). Design in Informal Economies: Craft Neighborhoods in Istanbul. *Design Issues*, 27 (2), 59-71.

Kirshenblatt-Gimblett, B. (2004). Intangible heritage as metacultural production 1. *Museum international*, *56*(1-2), 52-65.

Kopar, H. (2016). Alan araştırmsı, Kahramanmaraş.

Kopar, M. (2020). Alan araştırması, Kahramanmaraş.

Kopar, M. (2022). Alan araştırması, Kahramanmaraş.

Korkut, F., Hasdoğan, G. F., Dönmez, Y., Kesdi, N. B., Koyun, B., Şahin, B., Al-samarei, A., Çopur Erman, M., Dilek, İ., Kaya, A., Kulaksız, M., Tosun, M., ve Özgürlük, M. E. (2019). *Endüstriyel Tasarımcılar İçin Etik Kılavuz*. http://endustriyeltasarimcilarodaya.com/tr/wp-content/uploads/2019/11/TMMOB-MO_ETO_Etik-Kilavuz_2019.pdf

Kuru, S., ve Paksoy, C. (2007). Anadolu'da Ayakkabı ve Cumhuriyet Dönemi Ayakkabı Kültürü. *38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15.

Kuloğlu, H. (2018). Alan araştırası, Kahramanmaraş.

Kutluk Saman, A. (2019). Alan araştırması, Kahramanmaraş.

Küçükkalay, A. M. (1997). Endüstri devrimi ve ekonomik sonuçlarının analizi. *Süleyman DemirelÜniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 2(2), 51-68.

Leblebici, D. (2004). *Türk ayakkabı sanayii ve tasarım sorunu* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Lupo, E. (2010). Beyond craft Culture. Designing a new contemporary authentic. In *Design & Craft Conference proceedings, Bruxelles*.

Maher, M. L., Paulini, M., and Murty, P. (2010). Scaling up: from individual design to collaborative design to collective design. In: *J.S. Gero, ed. Design computing and cognition'06*, Dordrecht: Springer, 581–600.

Manzini, E. (2006). Design, ethics and sustainability. *Guidelines for a Transition Phase. University of Art and Design Helsinki (June)*, 9-15.

Manzini, E. (2010). Small, local, open and connected: Design for social innovation and sustainability. *Change Design*, 4(1). *Change Design*, 4(1), 8-11.

Manzini E. (2015). *Design, When Everybody Designs: An Introduction to Design for Social Innovation* -Design Thinking, Design Theory, MIT Press 1-27.

Margolin, V. and Margolin, S. (2002). A" Social model" of design: issues of practice and research. *Design issues*,*18*(4), 24-30.

Marx, K. (2009) Kapital, Cilt 1, (Çeviren: A. Bilgi), Ankara: Sol Yayınları.

Martin, B.,and Hanington, B. (2012). Universal Methods of Design: 100 Ways to Research Complex Problems, Develop Innovative Ideas, and Design Effective Solutions. Massachusetts: Rockport.

McNiff, J., ve Whitehead, J. (2006). *All You Need to Know about Action Research.* London: Sage.

Melles, G., de Vere, I., and Misic, V. (2011). Socially responsible design: thinking beyond the triple bottom line to socially responsive and sustainable product design. *CoDesign*, 7(3-4), 143-154.

Moalosi, R.,Popovic, V., and Hickling-Hudson, A., (2006 May 15-18). Culture-Driven Product Innovation, *International Design Conference* – Design *Dubrovnik – Croatia.*

Moalosi, R.,Popovic, V., and Hickling-Hudson, A., (2010). Culture-Oriented Product Design. *Int. J. Technol. Des. Educ.* 20, s: 175–190.

Mozota, B. (2006). *Tasarım Yönetimi* (İkinci Baskı), İstanbul: MediaCat, 38-66.

Muller, M. (2003). Participatory Design: The Third

Naskali, E, G., (2007). *Ayakkabı Kitabı*, İstanbul: Kitabevi.

Norman, D. (2013). *The design of everyday things: Revised and expanded edition*. Basic Books.

Nugraha, A. (2006). Tradition As An Alternative Solution? Potentials Design In The Field New Discourse On Craft Development 1-2 Working Papers – *Työpaperit PublicationSerıes*, F 31 University Of Art and Design Helsinki, 40-44.

Nugraha, A. (2012). *Transforming tradition: A method for maintaining tradition in a craft and design context*. [Doctoral Thesis, Aalto University]. Aalto University.

O'Brien, C., (1999). Sustainable Production: A New ParadigmFor A New Millenium, *Journal of International Economic Production,* 60-61, 1-7

Orlandi, A. C. ve Erkan, Y. K., (2014). Zanaatın İnovasyonla Sınavı: Kapalıçarşı Kuyumculuğunun İnovasyon Potansiyelinin Tespitine Yönelik Bir Tasarım Araştırması *Utak 2014 Bildiri Kitabı: Zanaat ve Tasarım,* 10-12 Eylül 2014, Ankara.

Otar, İ., (2003). "Kuzeydoğu Avrupa Türk Halklarında Ayakkabı İmalatı ve Dericilik İşlemi Hakkında Eski Rus Vakayinamelerindeki Bilgiler", Ayakkabı Kitabı, Ed. Naskali, İstanbul: Çalış Ofset, 255-264.

Oygür, I. (2006). *Endüstriyel tasarımcı-kullanıcı ilişkisinin Türkiye bağlamında incelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özdemir, M., (2004). *Geçmişte Ve Günümüzde El Sanatları Çerçevesinde Üretilen Deri Ürünleri Üzerinde Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özdemir, M., ve Kayabaşı, N., (2005). Kahramanmaraş İlinde ayakkabı Yapımı, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl: 17, Sayı 66.

Papanek, V., and Fuller, R. B. (1972). *Design For The Real World*. Newyork: Pantheon Book.

Pedgley, O. (2007). Capturing and analysing own design activity. *Design studies*, *28*(5), 463-483.

Peffers, K., Tuunanen, T., Gengler, C. E., Rossi, M., Hui. W, Virtanen, V. and Bragge. J. (2006). The design science research process: A model for producing and presenting information systems research. Paper presented at the first international conference on design science research in information systems and technology *DESRIST 2006*, Claremont, 83-106

Polanyi, M. (1966). *The Tacit Dimension*. The University of Chicago Press, Chicago, 1-6.

Ranson, B. (1989). Craftwork, ideology and craft life cycle. *Journal of Design History*, 2(3), 77-92.

Reubens, R. (2017). *To craft, by design, for sustainability, towards holistic sustainability design for developing country enterprises. delft university of technology.* PhD Thesis. The Netherlands FacultyOf Industrial Design Engineering Design For Sustainability Program. Netherland.

Punch, K. (2016). *Sosyal Araştırmalara Giriş* (Dördüncü Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi, 168-196.

Rittel, H. W. J. and Webber, M. M. (1973).Dilemmas in a General Theory of Planning. *Policy Sciences, 4 155-169.*

Rodgers, P. A., and Milton, A. (2013). *Research methods for product design.* London

Rosen, M. A. and Kishawy, H. A. (2012). Sustainable manufacturing and design: Concepts, practices and needs. *Sustainability*, *4*(2), 154-174.

Rüya Ayakkabıcılık, (2016). Alan araştırması, Kahramanmaraş.

Sağol, G., (2003). *Ayakkabı Kelimelerinde Anlam Değişmeleri*, Ayakkabı Kitabı, Ed. Naskali, Çalış Ofset, İstanbul, 3-18.

Sanders, E.B-N. and William, C. (2001a). *Harnessing People's Creativity: Ideation and Expression through Visual Communication*. Focus Groups: Supporting EffectiveProduct Development. Langford J and McDonagh-Philp D (Eds.) Taylor & Francis,137-148.

Sanders, E.B-N. (2001b, October). A New Design Space. *Proceedings of ICSID 2001 Seoul: Exploring Emerging Design Paradigm*, Oullim. Seoul, Korea, 2001, 317-324.

Sanders, E. B. N. (2002). *From user-centred to participatory design approaches*. İçinde J. Frascara (Eds.), Design and the social sciences: Making connections. London: Taylor and Francis, 1-8.

Sanders, E.B.-N. and Stappers, P.J. (2008). Co-creation and the new landscapes of design. *CoDesign*, 4(1), 5-18.

Sennett, R. (2012). *Beraber* (Birinci Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 249.

Sennett, R. (2013). *Zanaatkâr* (İkinci Baskı). İstanbul: Ayrıntı, 92.

Söylemez, F. (2014). *Yeni Cağda Maraş (1522-1789),* Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş. (Edit. Doğan, O., Avcı, R. ve Yakar, S.)Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 45-54.

Spinuzzi, C. (2005). The methodology of participatory design. *Technical Communication*, 52(2), 163-174.

Stappers, P., and Giaccardi, E. (2019). 43. Research through Design. *The Encyclopedia of Human-Computer Interaction*.

Swann, C. (2002). Action research and the practice of design.*Design issues*, *18*(1), 49-61.

Şavkılı, C. ve Gümüşalan, N., (2014). *Cumhuriyet Döneminde Kahramanmaraş,* Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş. (Edit. Doğan, O., Avcı, R. ve Yakar, S.) Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 79-94.

Şerbetçi, İ. (2014).*Kahramanmaraş'ın Gelişen Ekonomisi*. Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş. (Edit. Doğan, O., Avcı, R. ve Yakar, S.) Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 185-210.

Thorpe, A. (2007). *The Designer's atlas of sustainability.* London: Island Press.

Tokat, A. ve Doğan, Ç. (2018, Eylül). Ankara Kalesi Bölgesi'ndeki Zanaatların Sürdürülebilir Tasarım ve Yerelleşme Odaklı Değerlendirmesi içinde *UTAK 2018 Üçüncü Ulusal Tasarım Araştırmaları Konferansı: Tasarım ve Umut Bildiri Kitabı.*(Edit: Yargın, G., T., Karadoğaner, A., Oğur, D.), Ankara, 45-60.

Tung, F.W. (2012). Weaving with Rush: Exploring Craft-Design Collaborations in Revitalizing a Local Craft. *International Journal of Design*, 6(3) 71-84.

Turhan, S. (2011). Sürdürülebilir kalkınmada endüstriyel tasarımcının rolü. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(7), 125-139.

Twigger Holroyd, A., Cassidy, T., Evans, M., ve Walker, S. (2017). Wrestling with tradition: Revitalizing the Orkney chair and other culturally significant crafts. *Design and Culture*, *9*(3), 283-299.

UNESCO. (1969). *Round-table Meeting on Cultural Policies. Cultural Policy: A Preliminary Study*. Monte Carlo, Monako: UNESCO.

Utterback, J. M., Ekman, S., Sanderson, S. W., Vedin, B. A., Verganti, R., Tether, B., and Alvarez, E. (2006). *Design-inspired innovation*. World Scientific.

Venable, J. R. (2009, June). Identifying and addressing stakeholder interests in design research: An analysis using critical system heuristics. Paper presented at the *IFIP WG8.2 Working Conference* on the role of IS in leveraging the intelligence and creativity of SMEs. Guimaraes.

Vezzoli, C. (2003). A new generation of designers: perspectives for education and training in the field of sustainable design. Experiences and projects at the Politecnico di Milano University. *Journal of Cleaner Production*, *11*(1), 1-9.

Visser, F. S., Stappers, P. J., Van der Lugt, R., and Sanders, E. B. (2005). Contextmapping: experiences from practice. *CoDesign*, 1(2), 119-149.

Visser, W. (2010). Schön: Design as a reflective practice. *Collection*, (2), 21-25.

Vyas, K.H. (1991). The designer and the socio-technology of small production. *Journal of Design History,* 4(3), 187-210.

Waage, S. A. (2007). Re-considering product design: a practical "road-map" for integration of sustainability issues. *Journal of Cleaner production*, *15*(7), 638-649.

Walker, S. (2006). *Sustainable by design: Explorations in theory and practice*. Routledge.

WCED, (1987). World commission on environment and development. *Our common future,* 17(1), 1-91.

Yakar, E., ve Yakar, E., B., (2011). *Maraş İşi Sim Sırma Ve Bindallı'lar*. Kahramanmaraş Belediyesi, s.13-198.

Yetişgin, M. (2007). Osmanlı'nın Son Döneminde Maraş. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *23*(67-68-69), 263-304

Yetişgin, İ. (2014). *Osmanlı Devleti'nin Son Doneminde Maraş'ın Sosyo-Kültürel Ve Ekonomik Durumu*. Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş. (Edit. Doğan, O., Avcı, R. ve Yakar, S.)Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 59-64.

Yıldırım, A., ve Simsek, H. (1999). Sosyal *Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11 baskı: 1999-2018).

Yılmaz, F., 2003. *Orta ve İç Asya'da Kazı ve Araştırmalarda Elde Edilen Materyale Göre Erken Devir Türklerinde Çizme*, Ayakkabı Kitabı, Ed. Naskali, Çalış Ofset, İstanbul, 159-200.

Zheng, C., and Nitsche, M. (2017, March). Combining practices in craft and design. In *Proceedings of the Eleventh International Conference on Tangible, Embedded, and Embodied Interaction* 331-340.

Zhan, X. (2017). Crafts in the Yangtze River Delta, China: Designing a Renewed Ecology for Sustainability, *The Design Journal*, 20:6, 867-876.

Zhan, X., Walker, S., Hernandez, R. and Evans, M. (2017). Craft and Sustainability: Potential for Design Intervention in Crafts in the Yangtze River Delta, China. *The DesignJournal*, 20(1)

Zhan, X ve Walker, S. (2018). Value Direction: Moving Crafts toward Sustainability in the Yangtze River Delta, China. *Sustainability*, 2018,10,1252:1-20.2934.

Zimmerman, J., Stolterman, E., and Forlizzi, J. (2010, August). An analysis and critique of Research through Design: towards a formalization of a research approach. In *proceedings of the 8th ACM conference on designing interactive systems* (pp. 310-319).

Zimmerman, J., Forlizzi, J. and Evenson, S. (2007). Research through Design as a Method for Interaction Design Research in HCI. In *Proceedings of CHI*, ACM Press, 493-502.

EKLER

EK-1. Kahramanmaraş'ta ve komşu il Gaziantep'te köşkerlik geleneğini icra eden zanaatkârlara uygulanan yarı-yapılandırılmış görüşme soruları formu

1. Kaç yıldır bu mesleği icra ediyordunuz?

2. Sizden sonra bu zanaatı devredebileceğiniz birileri var mı?

3. Üretim nasıl gerçekleşiyor, kaç aşamada bitiyor? Üretim sürecinde kaç kişi çalışıyor? Kısaca bilgi verebilir misiniz?

4. Üretimde hangi malzemeleri, teknikleri ve modelleri kullanıyorsunuz? Diğer zanaatkârlardan farklı yaptığınız bir şeyler var mı ya da kendiniz geliştirdiğiniz alet- edevat var mı?

5. Filmlere veya başka sektörlere yemeni/ürün yapma süreci nasıl başladı?

6. Hangi fuarlarda yer aldınız?

7. Markalaşma sürecinizden bahsedebilir misiniz?

8. Herhangi bir eğitim kurumunda ders veya kurs veriyor musunuz?

9. Köşkerler olarak herhangi bir derneğiniz ya da odaya kaydınız var mı?

10. Ürettiğiniz yemenileri kimler alıyor? Alıcı kitleniz çoğunlukla nerede bulunuyor ve yurt içi yurt dışı satışları oranlarsak hangisi daha fazla yüzdeliğe sahip?

11. Sosyal medya üzerinden satış yapıyor musunuz?

EK-2. Kahramanmaraş yemenisi coğrafi işaret belgesi

No: 339 – Mahreç İşareti

KAHRAMANMARAŞ YEMENİSİ

Tescil Ettiren

KAHRAMANMARAŞ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Bu coğrafi işaret, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında 19.09.2016 tarihinden itibaren korunmak üzere 10.04.2018 tarihinde tescil edilmiştir.

EK-2. (devam) Kahramanmaraş yemenisi coğrafi işaret belgesi

Tescil No	**:** 339
Tescil Tarihi	**:** 10.04.2018
Başvuru No	**:** C2016/078
Başvuru Tarihi	**:** 19.09.2016
Coğrafi İşaretin Adı	**:** Kahramanmaraş Yemenisi
Ürün Adı	**:** Yemeni
Coğrafi İşaretin Türü	**:** Mahreç İşareti
Tescil Ettiren	**:** Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi
Tescil Ettirenin Adresi	**:** Kahramanmaraş Belediyesi, İsmet Paşa, 46100 Dulkadiroğlu / KAHRAMANMARAŞ
Coğrafi Sınır	**:** Kahramanmaraş İli
Kullanım Biçimi	**:** Markalama

Ürünün Tanımı ve Ayırt Edici Özellikleri:

Kahramanmaraş Yemenisi farklı arazi şartlarında ve değişik iklim koşullarında sağlamlık ve rahatlığıyla yüzyıllardır insanların beğenisini kazanmış ve halen Kahramanmaraş'ta üretimi ve kullanımı mevcut olan bir tür hafif ayakkabı çeşididir.

Kahramanmaraş Yemenisi geleneksel yöntemlerle tamamen doğal ürünler kullanılarak üretilir. Yemeni üretiminde ayak üst kısmını oluşturan saya için dana derisi, sayanın kenarına çekilen biye (kıyı) için ince keçi derisi, taban astarı için ise üst kısımda koyun, alt kısımda ise camız veya manda derisi kullanılır. Taban astarı arasına killi toprak koyularak çirişle iki parça yapıştırılır. Yemeniler tamamen el dikişiyle pamuk iplik kullanılarak dikilir. Yürüme rahatlığı sağlamak amacıyla ökçesiz olarak üretilen Kahramanmaraş Yemenisinin ayak parmaklarını koruması için burun kısmı bir mahmuz şeklinde yukarı doğru kıvrık olur. Kulaklı ve kulaksız çeşitleri olan Kahramanmaraş Yemenisi kök boyalarla; ceviz kabuğundan elde edilen sarı, zeytin dalından ve yaprağından elde edilen yeşil, bitki köklerinden elde edilen mor ve kök boyadan elde edilen kırmızı boyar maddeyle renklendirilir. Siyah (tulum yemeni-kara yemeni) ve kırmızı (gül şeftali) rengi özeldir. Kırmızı (gül şeftali) renk Kahramanmaraş'ta çok bulunan, yöreye özgü ekşi (tetiri) ağacı ya da bitkisinin suyla ıslatılmasıyla elde edilir. Sağı solu bulunmayan iki yönlü kullanılabilen yemeninin şekli sadece Kahramanmaraş'a özgüdür.

Üretim Metodu:

Geleneksel yöntemlerle üretilen Kahramanmaraş Yemenilerinin üretiminde kullanılan derilerin temizlenmesinden başlayarak kullanım aşamasına kadar geçen süre boyunca yapılan işlemlerde tamamen doğal malzemeler kullanılır. Derinin üstündeki kılları dökmek için palamut ağacının yaprakları kullanılır. Ekşi (tetiri) ağacının yaprak ve dalları değirmende öğütülerek su dolu havuza boşaltılır. Deriler içine atılır. 15-30 gün suda bekletilir. Bu sürede derinin içindeki öz yumuşar. Sudan çıkarılan derinin yüz kısmı yün parçasıyla sıcak doğal yağlarla yağlanır.

Yemenilerin yapımında kök ve toprak boyalar kullanılır. Deri kuru iken boya kaynatılır sıvı hale getirilir. Ilık bir halde keçe ile derinin üzerine sürülen birinci kat kuruduktan sonra ikinci kat sürülür. Boyama işlemi bittikten sonra deri tekrar yıkanarak yemeni kesimi için hazır hale gelir.

Taban astarı ile taban derisini yapıştırmak için killi toprak ve ağaç kökünden elde edilen toz halindeki çiriş sulandırılarak kullanılır. Çiriş deriyi korumak, ayakta terleme ve kokuyu önlemek amacıyla kullanılır. Dikiş işleminde pamuk iplik kullanılır. Bu ipliklerin sudan etkilenerek çürümeye karşı dayanıklılıklarını sağlamak aynı zamanda yemeni dikişini kolaylaştırmak amacıyla bu iplikler bal mumu ile mumlanır. Yapılan bu işlem aynı zamanda ayakkabının kullanım süresini de etkiler. Dikim aşamasından sonra yemeniler ceviz kabuğundan elde edilen sarı, zeytin dalından ve yaprağından elde edilen yeşil, bitki köklerinden elde edilen mor ve kök boyadan elde edilen kırmızı boyar maddeyle renklendirilir. Bu renklendirme işlemi üçüncü kat ve son renklendirme işlemidir. Ustalardan elde edilen bilgilere göre boyar madde olarak deniz kumu da kullanılır. Yapılan yemenilerin yüzeyini parlatmada, renklerini koyulaştırmada ve ömrünü uzatmada zeytinyağı ve ayçiçek yağı kullanılır.

Geleneksel olarak yapılan yemeni toplam dört parçanın belirli aşamalarda bir araya getirilmesiyle oluşturulur. Bu dört parça dana derisinden ayak üst kısmını oluşturan saya, ince keçi derisinden sayanın kenarına çekilen (kıyı) ince biyedir. Koyun derisi üste koyulur ve camız veya manda derisi alta koyularak yapılan iki kat taban astarından oluşur. Yemeniler el dikişiyle üretilir. Önceden biye dikişi elde yapılırken kalınlık yapmaması için yeni yapılan ürünlerde bu dikiş makine ile çekilir. Yapılacak ürün özelliğine göre kesilen parçalar tersinden el dikişi yapılarak dikilir. Dönder ağacının yardımıyla dikişi tamamlanan yemeni yüzü çevrilerek ıslak bir şekilde ahşap kalıplara giydirilir ve kalıpta bir gün (24 saat) bekletilir.

EK-2. (devam)Kahramanmaraş yemenisi coğrafi işaret belgesi

Ürünleri kalıba yerleştirdikten sonra beyaz patiska içinde bohçalanan yemeni yanlarından muşta ile dövülür. Böylece deriye şekil verilir ve yemeninin kalıplanması sağlanır. Taban astarındaki ve burun kısmındaki fazla deriler kesim bıçağı ile dikkatli bir şekilde kesilerek çıkarılır. Kenar düzeltmelerinden sonra çarığa kalıp üzerinde tekrar şekil verilir. Tamamlanan yemeniler özelliklerine göre süslenir.

Yemenicilikte Kullanılan Araçlar;

Muşta: Dericilik, kunduracılık, ciltçilik gibi sanatlarda derileri üzerine vurarak inceltmeye, düzeltmeye ve atılan dikişi sağlamlaştırmaya, ek yerlerini ezmeye yarayan sert ağaç veya madenden yapılan alet.

Kesim Bıçağı: Eskiden derinin cinsine göre kullanılan boy boy keski bıçağı.

Masat: Bıçak bilemeye yarayan çubuk biçiminde çelik.

İğne: Dikiş dikmekte ve nakış işlemede kullanılan, bir tarafında iplik geçirilecek deliği bulunan, ucu sivri ince çelik alet.

Biz: İğne batırılması zor olan sert şeylerin dikilmesinde iğnenin geçebilmesi için delik açmaya yarayan ucu sivri ve ince demir alet.

Levger: Gürgen ya da palamut ağacından yapılan, 20-25 cm uzunluğunda, ucu sivri deriye kalıbın üzerinde şekil vermek, ütüleme ve parlatma yapmak için kullanılan araç.

Dönder Ağacı: Uzunca bir sopa ile tersinden dikilen ürünleri çevirmede kullanılan araç.

Gürgen veya Meşeden Ahşap Kalıplar: Yemeni ve çarıkların ıslatıldıktan sonra şekillenmesi amacıyla kullanılan kalıp.

Coğrafi Sınır İçerisinde Gerçekleşmesi Gereken Üretim, İşleme ve Diğer İşlemler:

Geleneksel yöntemler kullanılarak üretilen Kahramanmaraş Yemenisi Kahramanmaraş'a özgü ekşi ağacı, zeytin ağacı ve ceviz gibi bitkilerden elde edilen kök boyalarla renklendirilir. Kara ve gül şeftali gibi özel renkleri mevcuttur. Arka kısmı kulaklı veya kulaksız olarak yapılabilir. Sağı solu bulunmayıp iki yönlü kullanılan Kahramanmaraş Yemenisi tamamen doğal malzemeler kullanılarak üretilir.

Denetleme:

Denetim; Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Zabıta Dairesi Başkanlığından 1 üye, Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odasından 1 üye, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Karacasu Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu El Sanatları bölümünden 1 üye olmak üzere toplam 3 kişiden oluşacaktır.

Denetim yılda en az iki kez, tüketici şikâyetleri üzerine her zaman yapılacaktır. Denetleme sırasında;

- Yemeni yapımında ayak üst kısmı saya da dana derisinin kullanılıp kullanılmadığı,
- Sayanın kenarına çekilen ince biye (kıyı) için keçi derisinin kullanılıp kullanılmadığı,
- Taban astarı olarak koyun, camız ve manda derisinin kullanılıp kullanılmadığı,
- Taban astarını yapıştırmada çiriş tozunun kullanılıp kullanılmadığı,
- Dikiş işleminde pamuk iplik kullanımı,
- Boyamanın kök boya ve toprak ile yapılıp yapılmadığı incelenecektir.

Denetim komisyonu, kamu kuruluşlarından veya özel kuruluşlardan veya bunlarda görevli uzman gerçek veya tüzel kişilerden denetimin gerçekleştirilmesi sırasında faydalanabilir veya hizmet satın alabilir. Denetim komisyonu hakların korunmasında hukuki süreçleri yürütür.

EK-3. Kahramanmaraş'ta geleneksel el sanatçısına uygulanan yarı-yapılandırılmış görüşme formu

1. Geleneksel el sanatlarını icra etmeyi nasıl öğrendiniz ve kendinizi nasıl geliştirdiniz?

2. Bireysel olarak mı yoksa ekip olarak mı çalışıyorsunuz?

3. Kaç çeşit nakış türünü icra edebiliyorsunuz?

4. Üretim atölyeniz var mı? Üretim süreci nasıl gerçekleşiyor?

5. Ürünlerinizi kimler alıyor? Yurt dışına da satış yapıyor musunuz?

6. Tanıtım ve organizasyon alanında festival veya fuar gibi etkinliklere katılıyor musunuz?

7. Eğitim alanında herhangi bir etkinliğiniz var mı?

8. Ürünlerinizin görsellerinin yer aldığı sosyal medya hesaparınız var mı?

9. Ürünlerinize ait markanız var mı?

10. Herhangi bir odaya kaydınız var mı?

11. Ürün geliştirme sürecinizi nasıl gerçekleştiriyorsunuz?

EK-4. “Geleneklerin İşbirliğinde: Nakışlı Yemeniler” tasarım tescil belgesi

Yazdır Dosya Durumu Sonuç Sayfası Yeni Arama

Dosya Bilgileri

Başvuru Numarası	: 2019/06940	**Tescil Numarası**	: 2019 06940	**Bülten Numarası**	: 331
Başvuru Tarihi	: 01.11.2019	**Tescil Tarihi**	: 01.11.2019	**Bülten Tarihi**	: 24.12.2019

Başvuru Sahipleri

Sahip No: 6667794 KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
(Avşar Kampüsü 46100 Onikişubat Kahramanmaraş TÜRKİYE)

Tasarımcılar

HATİCE KÜBRA ARIKAN
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı)
DİLEK AKBULUT
(Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü Maltepe/Ankara)

Vekil Bilgileri

GÖKHAN ÇİMEN (KUANTUM PATENT A.Ş.)
FLORYA MEVKİİ E-5 YAN YOL ÜZERİ YEŞİLOVA MAH. 4. DİLEK SOK. NO:2 K:3 KÜÇÜKÇEKMECE/ İSTANBUL

Tasarımlar

1. Geleneklerin İşbirliğinde Nakışlı Ve Sırmalı Yemeni **Locarno Sınıfı :** 02-04

Resimler

2. Geleneklerin İşbirliğinde Nakışlı Ve Sırmalı Yemeni **Locarno Sınıfı :** 02-04

Resimler

3. Geleneklerin İşbirliğinde Nakışlı Ve Sırmalı Yemeni **Locarno Sınıfı :** 02-04

Resimler

4. Geleneklerin İşbirliğinde Nakışlı Ve Sırmalı Yemeni **Locarno Sınıfı :** 02-04

Resimler

5. Geleneklerin İşbirliğinde Nakışlı Ve Sırmalı Yemeni **Locarno Sınıfı :** 02-04

Resimler

EK-5. KOE Çalışma İzni belgesi

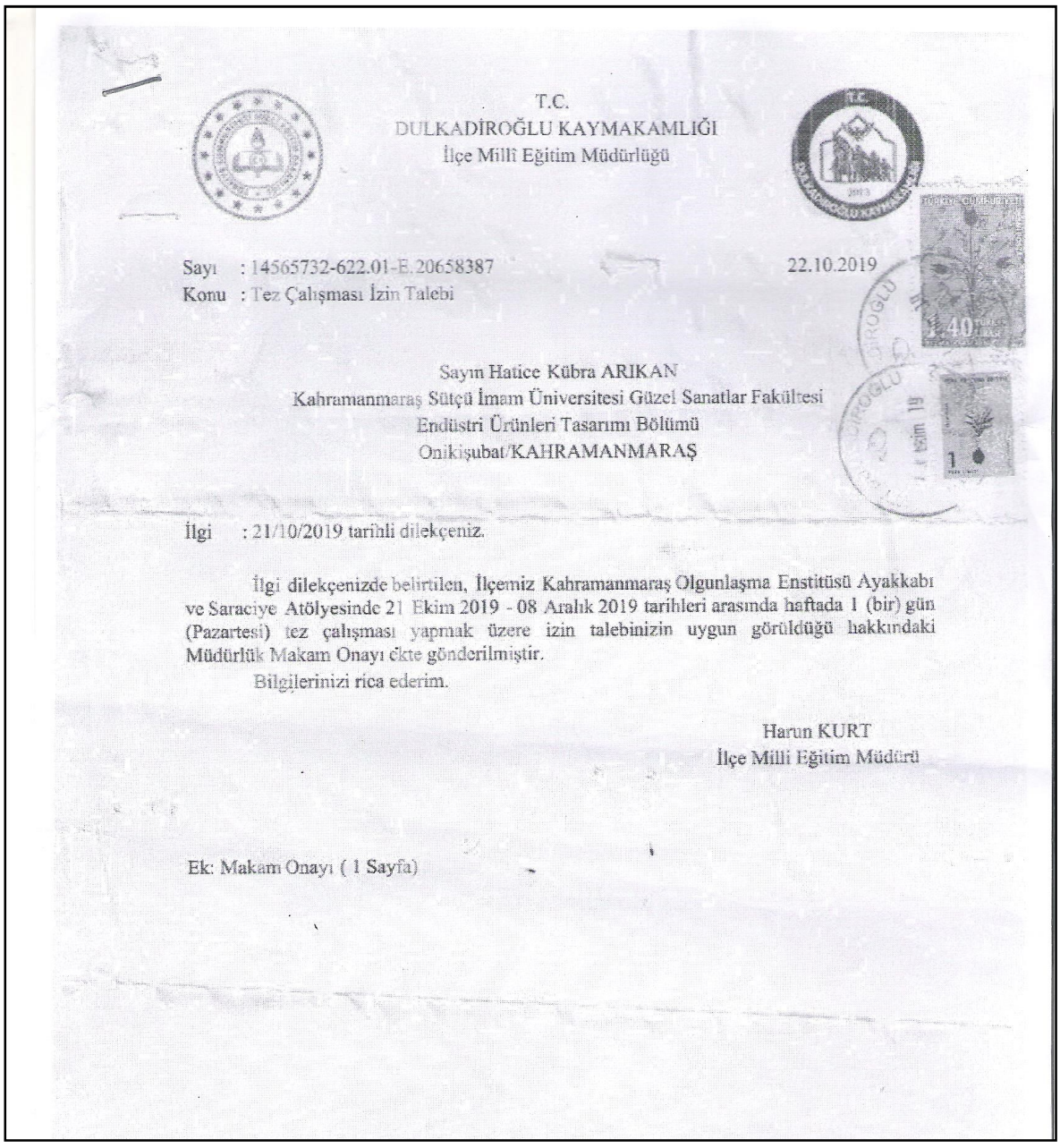

T.C.
DULKADİROĞLU KAYMAKAMLIĞI
İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 14565732-622.01-E.20658387 22.10.2019
Konu : Tez Çalışması İzin Talebi

Sayın Hatice Kübra ARIKAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi
Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü
Onikişubat/KAHRAMANMARAŞ

İlgi : 21/10/2019 tarihli dilekçeniz.

İlgi dilekçenizde belirtilen, İlçemiz Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü Ayakkabı ve Saraciye Atölyesinde 21 Ekim 2019 - 08 Aralık 2019 tarihleri arasında haftada 1 (bir) gün (Pazartesi) tez çalışması yapmak üzere izin talebinizin uygun görüldüğü hakkındaki Müdürlük Makam Onayı ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi rica ederim.

Harun KURT
İlçe Milli Eğitim Müdürü

Ek: Makam Onayı (1 Sayfa)

EK-6. “Modern Yemeni” tasarım tescil belgesi

27.04.2021 Endüstriyel Tasarım - Dosya Bilgileri

Yazdır Dosya Durumu Sonuç Sayfası Yeni Arama

Dosya Bilgileri

Başvuru Numarası	: 2021/004098	**Tescil Numarası**	: 2021 004098	**Bülten Numarası**	: 363
Başvuru Tarihi	: 02.04.2021	**Tescil Tarihi**	: 02.04.2021	**Bülten Tarihi**	: 26.04.2021

Başvuru Sahipleri

Sahip No: 6667794 **KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ**
(Avşar Kampüsü 46100 Onikişubat Kahramanmaraş TÜRKİYE)

Sahip No: 5558592 **GAZİ TEKNOPARK TEKNOLOJİ GELİŞTİRME BÖLGESİ KURUCU VE İŞLETİCİ ANONİM ŞİRKETİ**
(Gazi Üniversitesi Gölbaşı Yerleşkesi Teknoplaza Binası Gölbaşı Ankara TÜRKİYE)

Tasarımcılar

HATİCE KÜBRA ARIKAN
(*****)

DİLEK AKBULUT
(*****)

Vekil Bilgileri

GÖKHAN ÇİMEN (KUANTUM PATENT A.Ş.)
*****

Tasarımlar

1. Ayakkabı **Locarno Sınıfı :** 02-04

Resimler

2. Ayakkabı **Locarno Sınıfı :** 02-04

Resimler

3. Ayakkabı **Locarno Sınıfı :** 02-04

Resimler

4. Ayakkabı **Locarno Sınıfı :** 02-04

Resimler

EK-7. “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayı katılımcı izin formu

EK-A : Katılımcı Projelerinin Kullanılabilmesi İçin İzin Formu

“Sürdürülebilir Ekonomi Kaynağı Olarak Zanaat-Tasarım İşbirliği: Kahramanmaraş Yemenileri" Çalıştayı Katılımcı Projeleri Kullanım İzni Formu

2020-2021 Güz eğitim dönemi içerinde sizlerin katılımı ile Doç. Dr. Dilek AKBULUT'un yürütücülüğünde ve Hatice Kübra ARIKAN'nın araştırmacılığında yürütülecek olan "Sürdürülebilir Ekonomi Kaynağı Olarak Zanaat-Tasarım İşbirliği: Kahramanmaraş Yemenileri” isimli çalıştay sürecinde sunduğunuz projelerin “Zanaat, Üretim ve Tasarım Bağlamında Kültürün Dönüşümü: Kahramanmaraş Yemenileri” başlıklı tez ve bu tez ile bağlantılı çalışmalar kapsamında kullanılmasına izin vermeniz halinde çalışmalara önemli katkıda bulunmuş olacaksınız. Projeleriniz ve değerlendirmeleri sadece bahsi geçen tezde, bağlantılı sunum ve akademik makalelerde kullanılacaktır. Gizlilik Projeleriniz ve değerlendirme sonuçları, üzerlerinde sizlere ait herhangi kişisel bir bilgi olmadan kullanılacaktır. Kişisel bilgileriniz hiçbir üçüncü kişi veya kurum ile paylaşılmayacaktır.

Gizlilik

Projeleriniz ve değerlendirme sonuçları, üzerlerinde sizlere ait herhangi kişisel bir bilgi olmadan kullanılacaktır.

Kişisel bilgileriniz izin bilgisi olmadan herhangi bir üçüncü kişi veya kurum ile paylaşılmayacaktır.

..... (İsim) .....(GSM) ..... (e-mail)
“Sürdürülebilir Ekonomi Kaynağı Olarak Zanaat-Tasarım İşbirliği: Kahramanmaraş Yemenileri" adlı çalıştay kapsamında sunduğum projelerin Hatice Kübra ARIKAN tarafından *bahsi geçen çalışmalar kapsamında kullanılması üzere dijital ortamda kopyalanmasına izin veriyorum.*
"Sürdürülebilir Ekonomi Kaynağı Olarak Zanaat-Tasarım İşbirliği: Kahramanmaraş Yemenileri" adlı çalıştay kapsamında sunduğum projelerin- eğer dijital ortamda sunulmamış ise-, Hatice Kübra ARIKAN tarafından *bahsi geçen çalışmalar kapsamında kullanılmak üzere fotoğraflanmasına ve kayıt altına alınmasına* izin veriyorum.
"Sürdürülebilir Ekonomi Kaynağı Olarak Zanaat-Tasarım İşbirliği: Kahramanmaraş Yemenileri" adlı çalıştay kapsamında sunduğum projelerin- eğer *sunduğum projenin ileride tasarım tescili ile belgelendirilmesi durumunda tasarımcı olarak adımın da yer almasına ve sunduğum projenin ticarileşmesi neticesinde proje bedeli karşılığında ise-,* Hatice Kübra ARIKAN *tarafından 1 (bir) asgari ücret net miktarı ile ödüllendirileceğimin beyanını kabul ederim.*

EK-8. “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayı katılımcı mezuniyet bilgileri

Katılımcı Kodu	Program	Bölüm	Grup
HE1	Dr	Endüstriyel Tasarım	Homojen Grup 1
HE2	Dr	Endüstriyel Tasarım	
HE3	Dr	Endüstriyel Tasarım	
K1E	YL	Endüstriyel Tasarım	Karma Grup 1
K1M	YL	Tekstil ve Moda Tasarımı	
K1G	YL	Geleneksel Türk Sanatları	
K2E	YL	Endüstriyel Tasarım	Karma Grup 2
K2M	YL	Tekstil ve Moda Tasarımı	
K2G	YL	Tekstil ve Moda Tasarımı	
HM1	YL	Tekstil ve Moda Tasarımı	Homojen Grup 3
HM2	YL	Tekstil ve Moda Tasarımı	
HM	YL	Tekstil ve Moda Tasarımı	
K3E	YL	Endüstriyel Tasarım	Karma Grup 3
K3M	YL	Tekstil ve Moda Tasarımı	
K3G	YL	Geleneksel Türk Sanatları	
HG1	YL	Geleneksel El Sanatları	Homojen Grup 2
HG2	YL	Geleneksel El Sanatları	
HG3	YL	Geleneksel El Sanatları	

EK-9. “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayında araştırmacının katılımcılara gerçekleştirdiği sunum

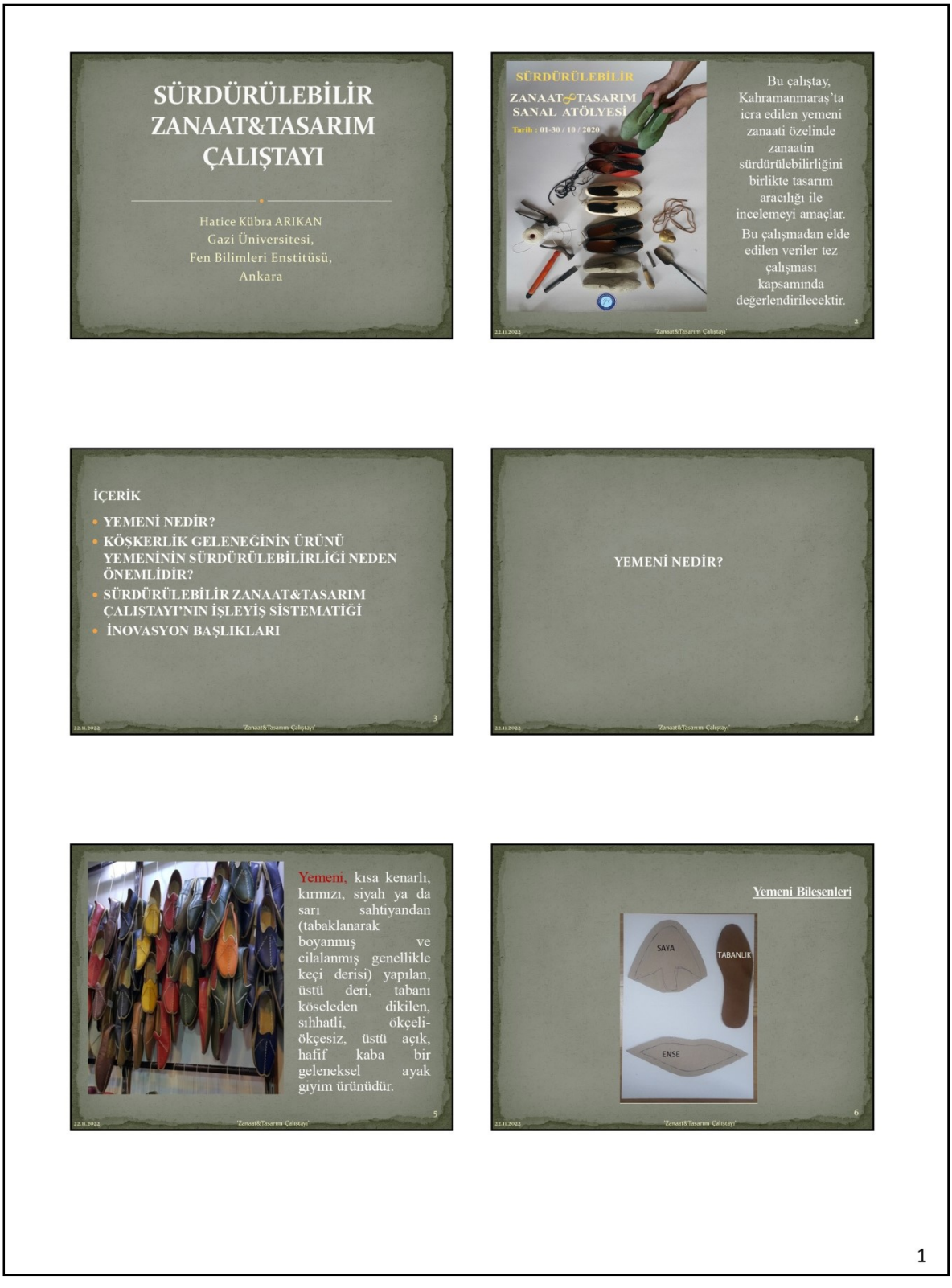

EK-9. (devam) “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayında araştırmacının katılımcılara gerçekleştirdiği sunum

Yemeni görselleri a) Sade yemeni, b) Tokalı Osmanlı yemenisi, c) Saray yemenisi, d) Kelik, e) Nakışlı postal, f) Edik

22.11.2022 'Zanaat&Tasarım Çalıştayı' 7

KÖŞKERLİK GELENEĞİNİN ÜRÜNÜ YEMENİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ NEDEN ÖNEMLİDİR?

22.11.2022 'Zanaat&Tasarım Çalıştayı' 8

Yemeni;

- Milli kültürümüzdür,
- Küresel platformda farklılaşma unsurumuzdur,
- Şehrin yaratıcı ekonomik kaynağı olarak üretim gücüdür,
- Tasarım pratiği için zanaat ürünlerini barındıran geleneksel kültür, önemli bir kaynaktır. Bununla birlikte zanaatin sürdürülebilirliği için de tasarım önemli bir araçtır.

Bu sebeple, gerçekleştirmeyi planladığımız **‘Sürdürülebilir Zanaat&Tasarım Çalıştayı’**, zanaat kökenli ve eksenli ayakkabı üretim sektörünün gelişmesi ve zanaatin canlı tutulması önemli bir çalışma olacaktır.

22.11.2022 'Zanaat&Tasarım Çalıştayı' 9

NEDEN BİRLİKTE TASARIM ÇALIŞTAYI?

22.11.2022 'Zanaat&Tasarım Çalıştayı' 10

Zanaat kökenli bir endüstri örneği olan ayakkabı endüstrisi, tasarımın zanaatle olan zor ilişkisini analizinde önemli bir örnek olarak karşımıza çıkar. Günümüzde ayakkabı; aksesuar olma niteliği de ön plana çıkartılarak hızlı tüketim anlayışını destekleyen, dış giyimle bütünlük sağlayan bir moda ürünü olmuştur. Ayakkabı modası, geçmişten gelen kültürel zenginlik ile bugünün beğenilerini sentezlemiştir. Türk kültüründe yer alan kaybolmaya yüz tutmuş el sanatlarından “köşkerlik” ürünlerinin günümüze uyarlanarak kullanılması ise yeni bir moda yaratmıştır. Bu sebeple farklı disiplinlerin katılımıyla sağlanacak birlikte tasarım yemeni zanaatinin güncellenmesinde ve sürdürülebilirliği üzerine olumlu etkisi olacağı düşünülmektedir.

22.11.2022 'Zanaat&Tasarım Çalıştayı' 11

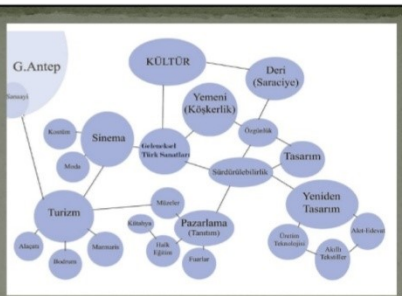

Köşkerlik geleneği ve paydaşlar

22.11.2022 'Zanaat&Tasarım Çalıştayı' 12

EK-9. (devam) "Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi" çalıştayında araştırmacının katılımcılara gerçekleştirdiği sunum

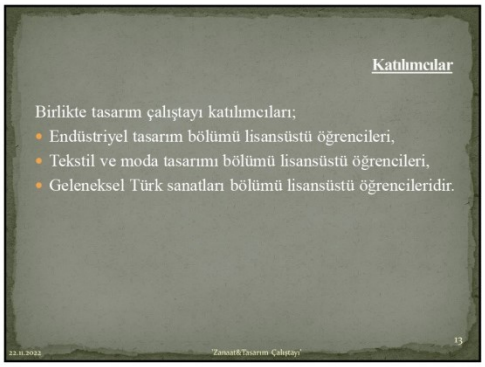

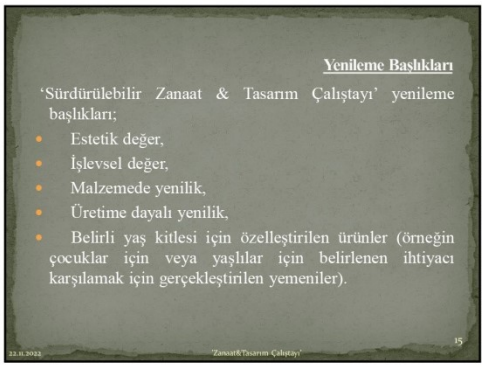

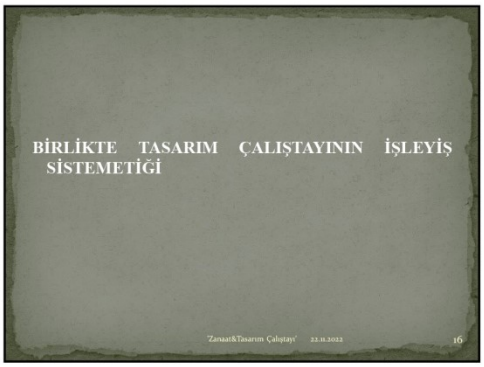

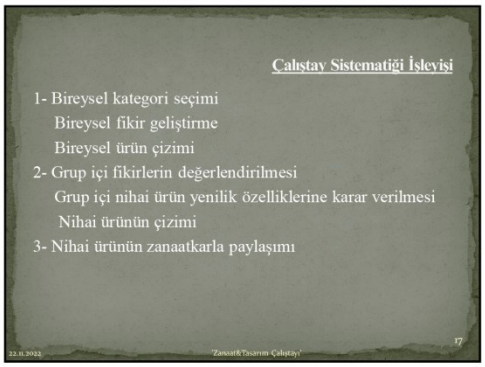

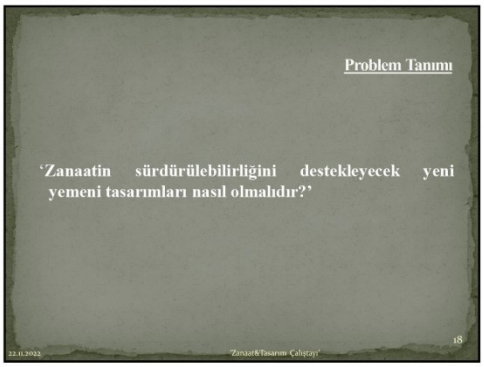

3

EK-9. (devam) “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayında araştırmacının katılımcılara gerçekleştirdiği sunum

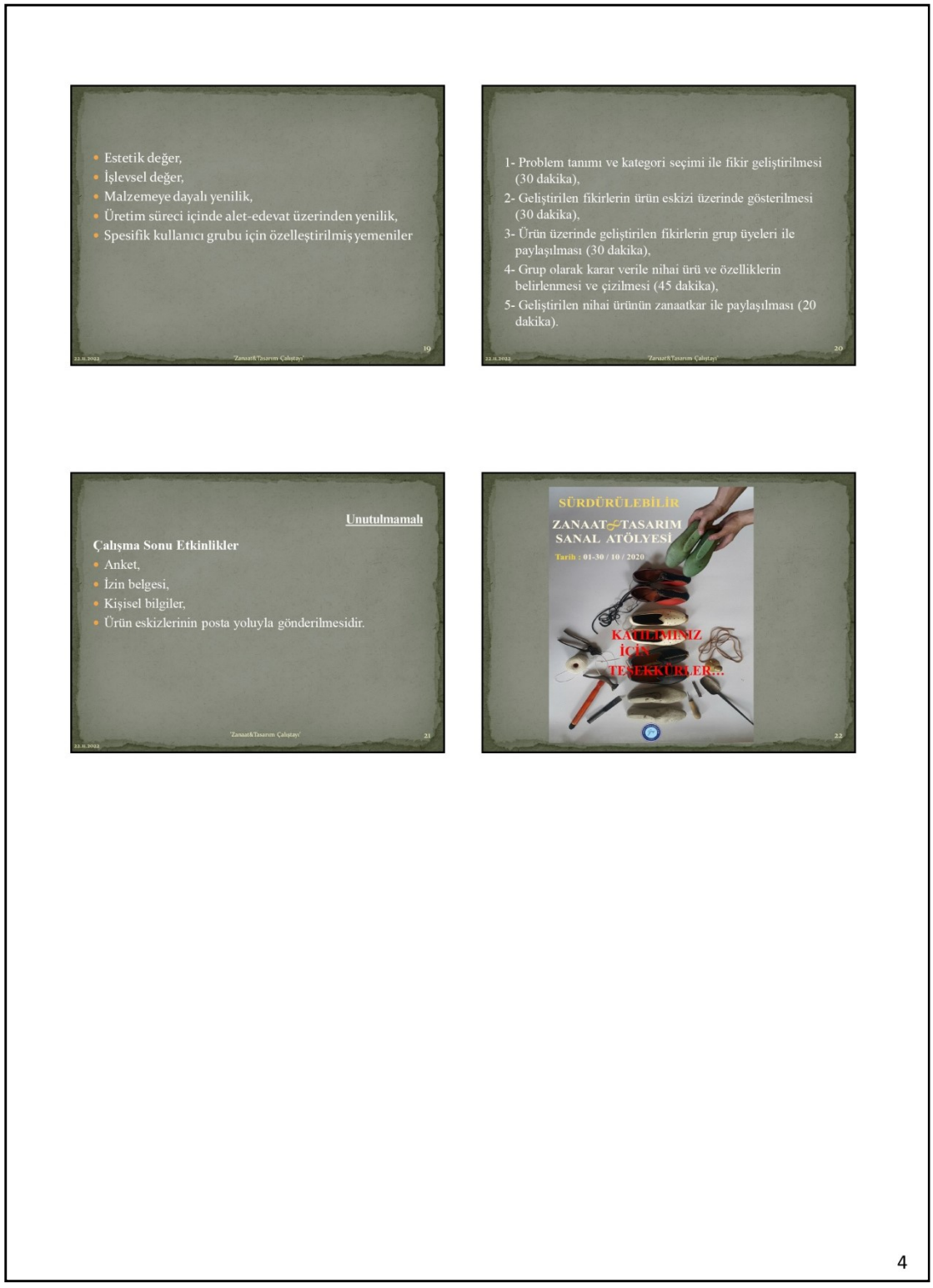

EK-10. “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayı anket formları

Anket 1

Grup No: Tarih:

Değerli katılımcılar;
Bu form, “ZANAAT, ÜRETİM VE TASARIM BAĞLAMINDA KÜLTÜRÜN DÖNÜŞÜMÜ: KAHRAMANMARAŞ YEMENİLERİ” isimli tezimde yer alacak, yemeni zanaatinin sürdürülebilirliğine ilişkin stratejileri saptayabilmek veya bu zanaatin sürdürülebilirliğine yönelik bir model önerisi geliştirebilmek için farklı tasarım disiplini alt yapısına sahip katılımcılardan oluşan birlikte tasarım çalıştayı gerçekleştirilmesi amacıyla düzenlenmiştir. Formda 17 seçmeli ve 7 açık uçlu olmak üzere toplam 24 soru yer almaktadır. Sorulara vereceğiniz cevaplar araştırmanın odaklanacağı noktalara ışık tutması açısından önem arz etmektedir. İlginiz ve değerli katkılarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Hatice Kübra ARIKAN
Gazi Üniversitesi

Fen Bilimleri Enst.

Doktora Öğrencisi

Mezun olduğunuz bölüm:.....

Yüksek lisans: ☐ Doktora: ☐

Çalışıyorsanız; Göreviniz:..... Toplam iş tecrübeniz: .....yıl

1. Ayak giyiminde çoğunlukla tercih ettiğiniz ayakkabı stili hangisidir?

☐ Spor ☐ Düz (topuksuz/babet) ☐ Topuklu

2. Ayak giyim ürünlerini satın alırken tercihinize öncelik verdiğiniz kriter hangisidir?

☐Rahatlık ☐ Kalite ☐ Fiyat ☐ Tarz ☐ Herhangi bir kriter yok

3. Ayak giyim ürünü seçimlerinde genellikle ne tür malzemeler tercih etmektesiniz?

☐ Deri ☐ Suni deri ☐ Tekstil malzemeleri ☐Diğer

4.Ayak giyim ürünlerini hangi satış kanalları aracılığı ile satın alıyorsunuz?

☐Mağazaya gidip, görüp, deneyerek

☐ Mağazada görüp, deneyip, onlinedan alırım

☐ Online mağazadan

5. Ayak giyim ürünlerini hangi sıklıkla satın alıyorsunuz?

☐Senede 1 defa ☐ Ayda 1 defa ☐ Haftada 1 defa ☐ Belirli bir düzeni yok

EK-10. (devam) “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayı anket formları: Anket-1

6. Sosyal medyada yer alan butiklerinden ayakkabı alışverişi yapar mısınız?

☐ Evet ☐ Hayır

7. Ayak giyim ürünlerinde sıklıkla yaşadığınız sorunlar nelerdir?

8. Yaşadığınız bu sorunlara uyguladığınız çözümler nelerdir?

9. Ayak giyiminde geleneksel yöntemlerle üretilmiş ürünleri kullandınız mı?

☐ Evet ☐ Hayır

10. Kullandıysanız ürünün ana özellikleri ile tanımlar mısınız?

11. Ayak giyiminde geleneksel ürün olan yemeniyi kullandınız mı?

☐ Evet kullandım ☐ Hayır kullanmadım ama yemeniyi biliyorum

☐ Hayır kullanmadım ve yemeniyi bilmiyorum

12. Yemeninin sürdürülebilirliği üzerine gerçekleştirilen çalıştayın hangi bölüme veya bölümlere daha yakın buluyorsunuz (Yakınlık sırasına göre, 1 en yakın olacak şekilde 1’den 3’e sıralayınız)?

☐ Endüstriyel Tasarım ☐ Tekstil ve Moda Tasarımı ☐ Geleneksel Türk Sanatları

13. Gerçekleştirdiğimiz çalıştay sürecinde hangi bölümün daha uygulanabilir fikirleri çıkmıştır?

☐ Endüstriyel Tasarım ☐ Tekstil ve Moda Tasarımı ☐ Geleneksel Türk Sanatları

EK-10. (devam) “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayı anket formları: Anket-1

14. Yemeniyi üretimde pazarlama sürecine dek değerlendirdiğimizde öncelikle hangi alanda inovasyona ihtiyacı olduğunu belirtirsiniz?

☐ Form ☐ Fonksiyon ☐ Alet-Edevat

☐ Pazarlama ☐ Malzeme

15. Gerçekleştirdiğiniz birlikte tasarım çalıştayında bireysel olarak yaptığınız yenilik hangi kategoriden olmuştur ve yaptığınız yeniliği açıklar mısınız?

16. Çalışmanın 2. aşamasında, grupça ele aldığınız nihai üründe hangi bölümler hangi kategorilerden yenilikler sunulmuştur, kısaca açıklar mısınız?

17. Çalışmanın 2. Aşamasından sonra nihai üründe sizin yenilik fikrinizin değişimi nasıl oldu ve başlangıç fikrinizin nihai üründeki hali hakkında bilgi verir misiniz?

18. Çalışmanın 2. Aşaması sonrası nihai ürün üzerinde grup olarak karar verilen ve olması istenilen yenilikler ne olmuştur? Nihai ürün yeniliği hangi kategori veya kategoriler ile tanımlanabilir?

EK-10. (devam) “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayı anket formları: Anket-1

19. Birlikte tasarım çalıştayının 3 aşamasında, zanaatkâr nihai ürün üzerinde gösterilen hangi bölüm veya bölümlerden katılımcıların fikirlerine olumlu cevap vermiştir?

☐ Endüstriyel Tasarım ☐ Tekstil ve Moda Tasarımı ☐ Geleneksel Türk Sanatları

20. Yemeni zanatinin tanınırlığına birlikte tasarım çalıştayının katkı sağladığını düşünüyor musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır

21. Çalıştay sürecinde ortaya çıkan yeni fikirlere sizce usta ne derece cevap vermiştir?

☐ Düşük ☐ Orta ☐ Yüksek

22. Çalıştay süreci sonunda yemeni kullanmayı tercih eder misiniz?

☐ Evet ☐ Hayır

23. Yemeniyi kullanmayı tercih etmenizde çalıştayın etkisi olmuş mudur?

☐ Evet ☐ Hayır

24. Sizce yemeni zanaatinin sürdürülebilirliğine yönelik başka ne tür çalışmalar yapılabilir?

Emekleriniz ve katkılarınız için teşekkürler...

EK-11. “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayı anket formları; Anket-2

Anket 2

EK 2:İkinci Anket Formu
Grup No: Tarih:

Değerli katılımcılar;
Bu form, “ZANAAT, ÜRETİM VE TASARIM BAĞLAMINDA KÜLTÜRÜN DÖNÜŞÜMÜ: KAHRAMANMARAŞ YEMENİLERİ” isimli tezimde yer alacak, yemeni zanaatinin sürdürülebilirliğine ilişkin stratejileri saptayabilmek veya bu zanaatin sürdürülebilirliğine yönelik bir model önerisi geliştirebilmek için farklı tasarım disiplini alt yapısına sahip katılımcılardan oluşan birlikte tasarım çalıştayı gerçekleştirilmesi amacıyla düzenlenmiştir. Sorulara vereceğiniz cevaplar araştırmanın odaklanacağı noktalara ışık tutması açısından önem arz etmektedir. İlginiz ve değerli katkılarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Hatice Kübra ARIKAN

Gazi Üniversitesi

Fen Bilimleri Enst.

Doktora Öğrencisi

Mezun olduğunuz bölüm:.....

Yüksek lisans: D□ora: □

Çalışıyorsanız; Göreviniz:..... Toplam iş tecrübeniz: .....yıl

1. Aşağıdaki ifadeleri, ‘sürdürülebilir yemeni zanaati ve güncel yemeni modelleri’ projenizin tasarım sürecinin bireysel tasarım aşamasını düşünerek,
1 Kesinlikle katılmıyorum
2 Katılmıyorum
3 Kararsızım
4 Katılıyorum
5 Kesinlikle katılıyorum;
Olacak şekilde size en uygun şekilde yanıtlayınız.

	1	2	3	4	5
Bireysel tasarım sürecinin problemi tanımlama aşamasında zorlandım.					
Bireysel tasarım sürecinin ihtiyaç belirleme aşamasında zorlandım.					
Bireysel tasarım sürecinin fikir yaratma aşamasında zorlandım.					
Bireysel tasarım sürecinin fikir geliştirme aşamasında zorlandım.					
Bireysel tasarım sürecinin tasarımı detaylandırma aşamasında zorlandım.					
Bireysel tasarım sürecinin tasarımı sonuçlandırma aşamasında zorlandım.					
Bireysel tasarım sürecinin ürün kullanım senaryosunu oluştururken zorlandım.					

2. Geleneksel ayak giyim ürünü yemeni ile ilgili kullanıcı deneyiminiz var mı?

□ Evet □ Hayır

3. Geleneksel ayak giyim ürünü yemeni için çevrenizdeki kişiler aracılığı ile kullanıcı deneyiminiz oldu mu?

□ Evet □ Hayır

EK-11.(devam) “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayı anket formları; Anket-2

4. Aşağıdaki ifadeleri 'sürdürülebilir yemeni zanaati ve yemeni modellerinin güncellenmesi’tasarım sürecini düşünerek,

1 Kesinlikle katılmıyorum

2 Katılmıyorum

3 Kararsızım

4 Katılıyorum

5 Kesinlikle katılıyorum;

olacak şekilde size en uygun şekilde yanıtlayınız.

	1	2	3	4	5
Kullanıcı deneyimim olmadığı için ürünü kendi disiplinimle ilişkilendirme ile tasarlarken yetersiz kaldım.					
Kendi disiplinim içinde ürün-kullanıcı ilişkisi kurmakta yetersiz kaldım.					
Kendi disiplinim içinde ürün kullanım senaryosu kurgulamakta yetersiz kaldım.					
Üretim bilgisine sahip olmadığım için kendi disiplinimle güncelleme yapmada yetersiz kaldım.					
Kullanım ve üretim bilgisine ihtiyaç duydum.					
Ekip ile iletişim kurmakta zorlandım.					
Çalışma bireysel olsaydı daha başarılı olurdum.					

5. ‘Güncel yemeni modelleri' tasarlarken kullanıcı deneyimine ihtiyaç duydunuz mu?

□ Evet □ Hayır

6. Bir önceki soruda yanıtınız “evet” ise tasarım sürecinin hangi aşamalarında kullanıcı deneyimine ihtiyaç duydunuz? (Birden çok seçenek işaretlenebilir)

□ Problem belirleme

□ İhtiyaç belirleme

□ Fikir yaratma

□ Fikir geliştirme

□ Tasarımı detaylandırma

□ Tasarımı sonuçlandırma

EK-11. (devam) “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayı anket formları; Anket-2

7. Çalıştay öncesi ve çalıştay süreci boyunca kullanıcı araştırması yaptınız mı?

□ Evet □ Hayır

8.Bir önceki soruda yanıtınız “evet” ise ne tür bir kullanıcı araştırması yaptınız? (Birden çok seçenek işaretlenebilir)

□ Kullanıcı gözlemi

□ Bire bir görüşme

□ Kullanıcı anketi

□ Kullanılabilirlik testi

□ Diğer (lütfen belirtiniz) .....

9.Kullandığınız bu yöntem(ler) size nasıl yardımcı oldu?

10. Aşağıdaki ifadeleri 'sürdürülebilir yemeni zanaati ve güncel yemeni modelleri tasarımı’ projenizin tasarım sürecinin birlikte tasarım aşamasını düşünerek,
1 Kesinlikle katılmıyorum
2 Katılmıyorum
3 Kararsızım
4 Katılıyorum
5 Kesinlikle katılıyorum;
Olacak şekilde size en uygun şekilde yanıtlayınız.

	1	2	3	4	5
Birlikte tasarım süreci problem tanımlama aşamasında yararlı oldu.					
Birlikte tasarım süreci ihtiyaç belirleme aşamasında yararlı oldu.					
Birlikte tasarım süreci fikir yaratma aşamasında yaralı oldu.					
Birlikte tasarım süreci fikir geliştirme aşamasında yararlı oldu.					
Birlikte tasarım süreci tasarımı detaylandırma aşamasında yararlı oldu.					
Birlikte tasarım süreci tasarımı sonuçlandırma aşamasında yararlı oldu.					
Birlikte tasarım süreci ürün kullanım senaryosunu oluştururken yararlı oldu.					

EK-11. (devam) “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayı anket formları; Anket-2

11. Aşağıdaki ifadeleri ‘yemeni modellerinin güncellenmesi’ ' tasarım sürecini düşünerek,

1 Kesinlikle katılmıyorum

2 Katılmıyorum

3 Kararsızım

4 Katılıyorum

5 Kesinlikle katılıyorum; olacak şekilde size en uygun şekilde yanıtlayınız.

	1	2	3	4	5
Birlikte tasarım, kullanıcı deneyimim olmayan yemeniyi tasarlarken kolaylık sağladı.					
Birlikte tasarım, yemeni kullanım senaryosu kurgulamamda ve çeşitlendirmemde yardımcı oldu.					
Birlikte tasarım, yemeninin ürün-kullanıcı kitlesi ilişkisini çeşitlendirmemde kurmamda yardımcı oldu.					
Birlikte tasarım, kullanıcı gibi düşünebilmemde yardımcı oldu.					
Birlikte tasarım, seçtiğim kategori dışında güncelleme yapıldığını görmemde faydalı oldu.					
Birlikte tasarım, seçtiğim kategoride güncelleme yapıldığını ve diğer katılımcılar tarafından detaylandırılmasında faydalı oldu.					
*Birlikte tasarım, farklı disiplinlerin yemeni modelleri güncellenmesine daha fazla katkısı olduğunu gösterdi.					
* Birlikte tasarım, aynı disiplinlerin yemeni modeli güncellenmesine daha fazla katkısı olduğunu gösterdi					
Birlikte tasarım, yemeni kullanıcısını daha iyi anlamamı sağladı.					
Katılımcılarla, daha önceden tasarım ekibimizin bir üyesi gibiydi.					
*Projeleri farklı disiplinlerde katılımcıların katılımı ile yapmaya devam etmek isterim.					
*Projeleri aynı disiplinlerde katılımcıların katılımı ile yapmaya devam etmek isterim.					
*Birlikte tasarımı ile farklı disiplinlerden katılımcılar ile daha başarılı bir tasarıma ulaştığıma inanıyorum.					
*Birlikte tasarımı aynı disiplinden birde fazla katılımcılar ile daha başarılı bir tasarıma ulaştığıma inanıyorum.					
*Birlikte tasarım, farklı disiplinlerden katılımcıların yer aldığı çalışmalar daha başarılı olur.					
Yemeni zanaatinin sürdürülebilirliği için tasarım sürecinde birlikte tasarım gereklidir.					
*Yemeni zanaatinin sürdürülebilirliği için tasarım sürecinde farklı disiplinlerden oluşan katılımcıların yer aldığı birlikte tasarım gereklidir.					
*Yemeni zanaatinin sürdürülebilirliği için tasarım sürecinde aynı disiplinlerden oluşan katılımcıların yer aldığı birlikte tasarım gereklidir.					

EK-11. (devam) “Sürdürülebilir Zanaat-Tasarım Sanal Atölyesi” çalıştayı anket formları; Anket-2

12. ‘Sürdürülebilir yemeni zanaati ve güncel yemeni modelleri’projesinde kullanıcı katılımı tasarım sürecinde size yardımcı oldu mu?

□ Evet □ Hayır

13. Bir önceki soruda yanıtınız “evet” ise tasarım sürecinin hangi aşamalarında kullanıcı

deneyiminin katkısı oldu? (Birden çok seçenek işaretlenebilir)

□ Problem belirleme

□ İhtiyaç belirleme

□ Fikir yaratma

□ Fikir geliştirme

□ Tasarımı detaylandırma

□ Tasarımı sonuçlandırma

□ Ürün kullanım senaryosu oluştururken

14. Kullanıcı katılımlı ortak tasarım süreci;

□ Yaratıcı □ Kolay / Zor
□ Verimli □ Eğlenceli
□ Yararlı □ Diğer ..... (lütfen belirtiniz)

15. Birlikte tasarım çalıştay sürecinin kendi disiplininize ve çalışmaya katkıları neler oldu?

Emekleriniz ve katkılarınız için teşekkürler...

Gazili olmak ayrıcalıktır...